

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
JURIDISKĀS FAKULTĀTES

Promocijas darbs

STARPTAUTISKĀS KOMERCIĀLĀS ARBITRĀŽAS TIESĪBAS

Latvijas Universitātes
Doktarantūras nodaļas
studente
Inga Kačevska
Dokt020095

Promocijas darba vadītājs:
Dr.iur. A.Fogels

Rīga, 2010

Saturs (īsumā)

Saīsinājumi.....	6
Ievads	9
I. Starptautisko arbitrāžas tiesību tvērums	16
1.1. STARPTAUTISKĀ KOMERCIĀLĀ ŠĶĪRĒJTIESA: JĒDZIENS UN RAKSTUROJOŠĀS IEZĪMES	16
1.2. STARPTAUTISKO ARBITRĀŽAS TIESĪBU RAKSTUROJUMS UN PAMATNOSTĀDNES.....	37
II. Starptautisko arbitrāžas tiesību avoti un to piemērošanas ietvari	48
2.1. PUBLISKIE AVOTI	48
2.2. PRIVĀTIE AVOTI	89
III. Šķīrējtiesas līgums, no tā izrietošās tiesības un pienākumi	116
3.1. ŠĶĪRĒJTIESAS LĪGUMS: RAKSTUROJUMS UN FORMA.....	116
3.2. ŠĶĪRĒJTIESAS LĪGUMA NOSLĒGŠANA.....	142
3.3. ŠĶĪRĒJTIESAS LĪGUMA SPĒKS	170
3.4. ARBITRABILITĀTE.....	213
Kopsavilkums	241
Anotācija.....	259
Abstract	260
Izmantotā literatūra	261
NORMATĪVIE AKTI.....	261
GRĀMATAS	265
PERIODIKA	268
ŠĶĪRĒJTIESU LIETAS	270
TIESU PRAKSE	272
CITI AVOTI, TO VIDŪ NEPUBLICĒTI	278

Saturs (izvērsti)

Saīsinājumi.....	6
Ievads	9
I. Starptautisko arbitražas tiesību tvērums	16
1.1. STARPTAUTISKĀ KOMERCIĀLĀ ŠĶĪRĒJTIESA: JĒDZIENS UN RAKSTUROJOŠĀS IEZĪMES	16
1.1.1. Jēdziena „starptautiska šķīrējtiesa” izpratnes dažādība	16
1.1.1.1. Šķīrējtiesa.....	16
1.1.1.2. Starptautiska šķīrējtiesa.....	19
1.1.2. Jēdziena „komerciāls strīds” īpatnības un kritēriji.....	27
1.2. STARPTAUTISKO ARBITRĀŽAS TIESĪBU RAKSTUROJUMS UN PAMATNOSTĀDNES	37
1.2.1. Tiesību nozare.....	37
1.2.2. Normu kopums	43
1.2.3. Tiesību un pienākumu kopums	46
II. Starptautisko arbitražas tiesību avoti un to piemērošanas ietvari	48
2.1. PUBLISKIE AVOTI	48
2.1.1. Starptautiskie tiesību akti.....	49
2.1.1.1. 1958. gada ANO Konvencija par ārvalsts šķīrējtiesas nolēmumu atzīšanu un izpildi	49
2.1.1.2. 1961. gada Eiropas Konvencija par Starptautisko Komeršķīrējtiesu.....	59
2.1.1.3. Citas konvencijas	65
2.1.2. Eiropas tiesības.....	67
2.1.3. Nacionālās tiesības	71
2.1.3.1. Pamatlikumi un to mijiedarbība ar arbitražas tiesībām.....	71
2.1.3.2. Nacionālie likumi	80
2.2. PRIVĀTIE AVOTI.....	89
2.2.1. Šķīrējtiesu reglamenti	90
2.2.1.1. UNCITRAL Šķīrējtiesas reglaments	94
2.2.2. Lex mercatoria.....	97
2.2.2.1. UNCITRAL Starptautiskās komerciālās arbitražas parauglikums.....	104
2.2.2.2. Vadlīnijas par interešu konfliktiem starptautiskajā arbitražā.....	107

2.2.2.3.	<i>Noteikumi par pierādījuma vākšanu starptautiskajā komerciālajā arbitrāžā.</i>	109
2.2.2.4.	<i>UNCITRAL Piezīmes par arbitrāžas procesu.</i>	111
2.2.2.5.	<i>Arbitru vadlīnijas informācijas apmaiņai.</i>	111
2.2.3.	<i>Šķīrējtiesas spriedumi</i>	112
III.	<i>Šķīrējtiesas līgums, no tā izrietošās tiesības un pienākumi</i>	116
3.1.	<i>ŠĶĪRĒJTIESAS LĪGUMS: RAKSTUROJUMS UN FORMA</i>	116
3.1.1.	<i>Rakstisks šķīrējtiesas līgums</i>	118
3.1.2.	<i>Pušu nodoms un tā interpretācija</i>	129
3.1.2.1.	<i>Laba ticība</i>	136
3.1.2.2.	<i>Contra proferentem</i>	138
3.1.2.3.	<i>Effet utile</i>	139
3.2.	<i>ŠĶĪRĒJTIESAS LĪGUMA NOSLĒGŠANA</i>	142
3.2.1.	<i>Pušu autonomijas realizācija</i>	142
3.2.2.	<i>Šķīrējtiesas līguma būtiskie elementi</i>	143
3.2.3.	<i>Šķīrējtiesas līguma papildinošie elementi</i>	145
3.2.3.1.	<i>Šķīrējtiesas veids: ad hoc vai patstāvīgās šķīrējtiesas</i>	145
3.2.3.2.	<i>Pušu vienošanās par īpašiem šķīrējtiesas procesa noteikumiem</i>	152
3.2.4.	<i>Šķīrējtiesas līguma pamattipi, to iespējamās realizācijas formas</i>	156
3.2.5.	<i>Patoloģiskās klauzulas</i>	159
3.2.5.1.	<i>Pretrunīgas klauzulas</i>	160
3.2.5.2.	<i>Neskaidras klauzulas</i>	162
3.2.5.3.	<i>Neizpildāmās klauzulas</i>	168
3.3.	<i>ŠĶĪRĒJTIESAS LĪGUMA SPĒKS</i>	170
3.3.1.	<i>Šķīrējtiesas līguma autonomijas princips</i>	170
3.3.2.	<i>Kompetence competence</i>	176
3.3.3.	<i>Šķīrējtiesas līgumam piemērojamais likums</i>	177
3.3.4.	<i>Šķīrējtiesas līguma sekas</i>	182
3.3.4.1.	<i>Šķīrējtiesas līguma spēks attiecībā uz trešām personām</i>	194
3.3.4.2.	<i>Šķīrējtiesneša līgums</i>	207
3.4.	<i>ARBITRABILITĀTE</i>	213
3.4.1.	<i>Objektīvā arbitrabilitāte</i>	214

3.4.2. <i>Subjektīvā arbitrabilitāte un arbitrāžas tiesību subjektu vispārīgais raksturojums</i>	216
3.4.2.1. <i>Šķīrējtiesas līguma puses rīcībspēja un pilnvarojums</i>	219
3.4.2.2. <i>Arbitrabilitātes problemātika saistībā ar publisko tiesību juridiskajām personām kā šķīrējtiesas līguma pusēm</i>	227
Kopsavilkums	241
Tabula	258
Anotācija	259
Abstract	260
Izmantotā literatūra	261
NORMATĪVIE AKTI	261
LR normatīvie akti	261
Starptautiskie normatīvie akti	261
Citi starptautiski dokumenti	263
Ārvalstu nacionālie normatīvie akti	264
GRĀMATAS	265
Latvijas	265
Ārvalstu	266
PERIODIKA	268
Latvijas	268
Ārvalstu	268
ŠĶĪRĒJTIESU LIETAS	270
TIESU PRAKSE	272
LR tiesu prakse	272
Starptautisko tribunālu prakse	273
Citu nacionālo tiesu prakse	274
CITI AVOTI, TO VIDŪ NEPUBLICĒTI	278
Reglamenti un vadlīnijas	278
Interneta avoti	279

Saīsinājumi

<i>ANO</i>	Apvienoto Nāciju Organizācija <i>United Nation Organization</i>
<i>BIT</i>	<i>Bilateral Investment Treaty</i> Divpusējs investīciju līgums
<i>Briseles konvencija</i>	1968.gada Briseles konvencija par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komerclietās <i>1968 Brussels Convention on jurisdiction and the enforcement of judgments in civil and commercial matters</i>
<i>Briseles I regula</i>	Eiropas Padomes 2000. gada 22. decembra Regulā Nr. 44/2001 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komerclietās <i>European Council Regulation No. 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters</i>
<i>CIETAC</i>	<i>China International Economic and Trade Arbitration Commission</i> Ķīnas Starptautiskās Ekonomiskās un tirdzniecības arbitražas komisija
<i>Cilvēktiesību konvencija</i>	Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija
<i>CISG</i>	<i>1980 United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods</i> 1980.gada Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma un pārdevuma līgumiem
<i>EKL</i>	Eiropas Kopienas līgums
<i>EKT vai ECJ</i>	Eiropas Kopienu Tiesa <i>European Court of Justice</i>
<i>ESL</i>	Eiropas Savienības līgums <i>Treaty of European Union</i>
<i>Et. al</i>	<i>et alia</i> (latīņu val.) un citi
<i>Ibid</i>	turpat (latīņu val.), lietots attiecībā uz ārvalstu literatūru
<i>ICC</i>	<i>International Chamber of Commerce</i> Starptautiskā Tirdzniecības kamera
<i>ICC reglaments</i>	Starptautiskās Tirdzniecības kameras Starptautiskās Šķīrējtiesas reglaments <i>Rules of International Chamber of Commerce</i> <i>International Court of Arbitration</i>
<i>ICC Šķīrējtiesa</i>	Starptautiskās Tirdzniecības kameras Starptautiskā Šķīrējtiesa <i>International Chamber of Commerce International Court of Arbitration</i>

<i>ICSID</i>	<i>International Centre for Settlement of Investment Disputes</i> Starptautiskais ieguldījumu strīdu izskatīšanas centrs
<i>LR</i>	Latvijas Republika
<i>LCIA</i>	<i>London Court of International Arbitration</i> Londonas Starptautiskā šķīrētāja
<i>LTRK</i>	Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera
<i>Lugano konvencija</i>	1988. gada Lugano konvencija Par jurisdikciju un spriedumu izpildi civillietās un komercietās <i>1988 Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters (Lugano)</i>
<i>Maskavas konvencija</i>	1972. gada Maskavas konvencija Par civilo strīdu risināšanu šķīrētājā, kas izriet no ekonomiskās, zinātniskās un tehniskās sadarbības <i>1972 Convention on the Settlement by Arbitration of Civil Law Disputes Arising from Relations of Economic, scientific and Technical Cooperation</i>
<i>Ņujorkas konvencija</i>	1958.gada Apvienoto Nāciju organizācijas Konvencija par ārvalsts šķīrētājas nolēmumu atzīšanu un izpildi <i>1958 United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of the Foreign Arbitral Awards</i>
<i>Panamas konvencija</i>	1975.gada Interamerikas Starptautiskās komerciālās arbitražas konvencija <i>1975 Inter-American Convention on International Commercial Arbitration</i>
<i>PSRS</i>	Padomju Sociālistisko Republiku Savienība
<i>Romas I regula</i>	Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 593/2008 par tiesību aktiem, kas piemērojami līgumsaistībām <i>Regulation No. 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations</i>
<i>Romas konvencija</i>	Konvencija par tiesību aktiem, kas piemērojami līgumsaistībām, kura atvērta parakstīšanai Romā 1980.gadā <i>Convention on Law applicable to contractual obligations opened for signature in Rome in 1980</i>
<i>Satversmes tiesas spriedums</i>	Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2004–10–01 Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam
<i>SCC Institūts</i>	Stokholmas Tirdzniecības kameras Arbitražas institūts <i>Arbitration Institute of Stockholm Chamber of Commerce</i>
<i>Starptautisko privāttiesību arbitražas rezolūcija</i>	Starptautisko tiesību institūta 1957. gada rezolūcija Arbitrāža starptautiskajās privāttiesībās <i>The Institute of International Law 1957 Resolution Arbitration in Private International Law</i>

<i>UNCITRAL</i>	<i>United Nation Commission on International Trade Law</i> Apvienoto Nāciju Organizācijas Starptautiskās tirdzniecības tiesību komisija
<i>UNCITRAL reglaments</i>	UNCITRAL Arbitrāžas reglaments <i>UNCITRAL Arbitration Rules</i>
<i>UNCITRAL Parauglikums</i>	UNCITRAL Starptautiskās komerciālās arbitrāžas parauglikums <i>UNCITRAL International Commercial Arbitration Model Law</i>
<i>UNIDROIT</i>	<i>International Institute for the Unification of Private Law</i> Starptautiskais Privāttiesību unifikācijas institūts
<i>UNIDROIT principi</i>	UNIDROIT Starptautiskie komerciālie principi <i>UNIDROIT International Commercial Principles</i>
<i>v.</i>	<i>versus</i>
<i>Valsts imunitātes konvencija</i>	2004.gada Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencija Par valsts jurisdikcionālo imunitāti un to īpašumu <i>2004 Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property</i>
<i>Vašingtonas konvencija</i>	1965.gada Konvencija par ieguldījumu strīdu izšķiršanu starp valstīm un citu valstu pilsoņiem <i>1965 Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States</i>
<i>Ženēvas konvencija</i>	1961.gada Eiropas Konvencija par Starptautisko Komeršķīrējtiesu <i>1961 European Convention on the International Commercial Arbitration</i>
<i>Ženēvas protokols</i>	1923. gada Ženēvas protokols par arbitrāžas klauzulām <i>1923 Geneva Protocol on Arbitration Clauses</i>
<i>Ziņotājs</i>	Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs
<i>МКАС</i>	<i>Международный коммерческий арбитражный суд при Торгово-промышленной палате Российской Федерации</i> Krievijas Federācijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras Starptautiskā Komerccarbitrāžas tiesa
<i>1927.gada konvencija</i>	1927. gada Ženēvas konvencija par ārvalsts šķīrējtiesu nolēmumu izpildi <i>1927 Geneva Convention on the Execution of Foreign Arbitral Awards</i>

Ievads

Lai gan šķīrējtiesa ir sens strīdu izšķiršanas institūts,¹ tomēr tieši pēdējo piecdesmit gadu laikā tas ir īpaši strauji attīstījies un nostiprinājies kā primārā strīda atrisināšanas metode. Tradicionāli komersanti izvēlas arbitražu, jo priekšrocību ir samērā daudz: iespēja izskatīt strīdu konfidenciali „privātā tiesā”, pusēm tiek dota brīvība vienoties par procesa norisi, vietu, valodu, piemērojamām tiesībām; tā kā šķīrējtiesas spriedums nav pārsūdzams, lietu var izskatīt ātrāk, ietaupot līdzekļus. Tomēr, ņemot vērā to, ka starptautiskajā tirdzniecībā darījumi un strīdi kļūst arvien sarežģītāki, iesaistot vairākas jurisdikcijas un piemērojamo normu sistēmas un attīstoties arī starptautiskās arbitražas tiesiskajam regulējumam, tostarp dažādām atšķirīgām teorijām un doktrīnām, šis priekšrocības vairs nav absolūtas. To apliecina šāds piemērs. Kā rāda 2007.gadā veiktais pētījums par 50 lielākajām prasībām, kas iesniegtas starptautiskās šķīrējtiesās, pirmajā vietā ierindojās komerciālais strīds starp *OAO NK Yukos v. Marthacello Co. Ltd. et al.*,² kur prasības summa bija 28 miljardi dolāru, bet pretprasība savukārt tika iesniegta par 9 miljardiem. Strīds bija pakļauts Londonas Starptautiskajai šķīrējtiesai (turpmāk: *LCIA*).

Šajā lietā sākotnējās galvenās arbitražas priekšrocības - garantētā strīda izšķiršanas konfidencialitāte, lētums un ātrums – jau zaudējušas savu aktualitāti. Protams, bez pušu piekrišanas sēdes nevar būt atklātas, nevar tikt publicēti spriedumi, identificējot puses, bet tādi strīdi kā *Yukos* sava apjoma dēļ nevar tikt izskatīti īsā laikā, tāpat šajā gadījumā puses nav pasargātas ar noslēpumu par to, ka tās griezušās šķīrējtiesā, un - pēc vispārīgām aplēsēm - šādas prasības iesniegšana prasītājam izmaksājusi vismaz pusotru miljardu dolāru un izmaksās vēl papildus, jo *LCIA* sekretariāta un šķīrējtiesnešu darbs tiek samaksāts pēc stundu likmes.

Tomēr ir citi iemesli, kādēļ šādi – sarežģīti, dārgi, un vēl arī cita veida strīdi tiek izšķirti šķīrējtiesā. Vēl joprojām šķīrējtiesa ir alternatīva nacionālai tiesai, proti, puses var

¹ Piemēram, Talmūdā, kas tika apkopots pirms 1600-2000 gadiem, tiek diskutēts par alternatīvo strīdu izšķiršanas mehānismu plusiem un mīnusiem, atzīstot, ka galvenais ir strīdu izšķirt taisnīgi, vienalga, vai to dara tiesnesis vai šķīrējtiesnesis. Skat.: Lipner S. *Methods of Dispute Resolution: Torah to Talmud to Today. The American Review of International Arbitration*. 2005, Vol.15, No.2, p.318. Tāpat arbitražā ir pazīstama arī islama tiesībās un praksē, ko pierāda dažādas vēsturiskas liecības, proti, mekieši iecēla Pravieti Muhamedu par arbitru pirms islama, bet pēc islama – saskaņā ar Medīnas līgumu. Ar Korānu Viņš tika apstiprināts par arbitru visos strīdos starp musulmaņiem. Korāna 4: 65. *The Koran: Interpreted*. Oxford University Press, 1982, p.81. Skat. arī: Ad hoc case: *LIAMCO v. The Government of the Libyan Arab Republic* [1977] in *Yearbook of the Commercial Arbitration*, Vol. VI, 1981, p.89.

² Arbitration Scorecard 2007: Top 50 Contract Disputes. <http://www.law.com/jsp/article.jsp?id=1181639139062> (skatīts 2010. gada 5.februārī). 2007. gada jūlijā lietā *OAO NK Yukos v. Marthacello Co. Ltd. et al* ir panākts konfidenciali mierizlīgums.

pielīgt īpašu strīda piekritību, abstrahējoties no vispārējās jurisdikcijas tiesām, kas ir mazāk elastīgas un piesaistītas savam nacionālam likumam. Iespējams, ka tieši tādēļ dārgāko komerciālo strīdu klāstā lielākā daļa ir tādu konfliktu, kuros iesaistītas publisko tiesību juridiskās personas, jo nacionālā tiesā, sevišķi tajā, kur ir šīs personas inkorporācijas vieta, šādus strīdus vērtēs no nacionālās publiskās kārtības prizmas, atstājot otrā plānā neitralitāti un strīda būtību. Piemēram, Bahamas kompānija *Mobil Cerro Negro* ir iesniegusi prasību Starptautiskās Tirdzniecības kameras Starptautiskajā Šķīrējtiesā (turpmāk: *ICC Šķīrējtiesa*) pret Venecuēlas valstij piederošo kompāniju par apmēram 6 miljardu dolāru piedziņu. Strīds radies saistībā ar 2007. gada naftas ieguvju nacionalizēšanu - tajās saskaņā ar abpusēju līgumu darbojās arī *Mobil Cerro Negro*. Turklāt līdztekus Bahamas kompānija ir izmantojusi tiesības un iesniegusi arī prasību par investīciju līgumu pārkāpšanu.³ Ja puses savā komerciālajā līgumā nebūtu vienojušās par strīdu izšķiršanu starptautiskā komerciālā arbitrāžā, Bahamas kompānijai prasība būtu jāiesniedz Venecuēlas vispārējās jurisdikcijas tiesā. Tas savukārt radītu bažas par neatkarīgu domstarpību izskatīšanu, ņemot vērā, ka kompānijas business jau tika nacionalizēts, un apstākli, ka Venecuēla var izmantot savas likumdošanas tiesības un pēc nepieciešamības koriģēt nacionālos likumus tā, lai pretējā puse nebūtu spējīga uzturēt prasību.

Iepriekšminētie piemēri norāda arī, ka tieši starptautiska šķīrējtiesa ir īpaši piemērota izšķirt strīdus, kas radušies no starptautiskiem tirdzniecības darījumiem. Puses tieši vai netieši var iecelt tādus arbitrus, kas ir ar īpašām zināšanām attiecīgajā nozarē, tie var nebūt juristi. Vispārējās jurisdikcijas tiesu tiesneši ir plaša profila speciālisti un ne vienmēr būs īpaši apmācīti vai specializējušies izšķirt tādus specifiskus strīdus, kādi ir *Yukos* vai *Mobil Cerro Negro*. Tāpat līdzēji var veidot speciālu šķīrējtiesu (*ad hoc*), lai izskatītu konkrēto strīdu, vai griezties specializētās šķīrējtiesās, kurās ir sava noteikta prakse konkrēto strīdu efektīvai risināšanai.

Paralēli tam, ka starptautiskajā arbitrāžā puses ir brīvas vienoties gan šķīrējtiesas procesa vietu, gan valodu, puses var izmantot tādus juridiskus rīkus, kas nav pieejami nacionālā procesā, proti, arvien biežāk tiek izmantoti īpaši pierādīšanas līdzekļi (piemēram, liecinieki, pierādījumu saglabāšanas pasākumi pirms lietas izskatīšanas: *discovery* – angļu val.), tomēr šāda starptautiskā šķīrējtiesas procesa attīstība rada sarežģītu sistēmu, kas domāta vairāk juristiem, nevis pašiem tirgotājiem.

³ Goldhaber M. Arbitration Scorecard: Contracts. *Focus Europe*, 1 July 2009 <http://www.law.com/jsp/PubArticle.jsp?id=1202431683613> (skatīts 2009. gada 27. jūlijā).

Nenoliedzami arbitražas popularitāte ir arī apstākļi, ka šķīrējtiesas spriedums ir galīgs, tas nav pārsūdzams.⁴ Šķīrējtiesas spriedums būs izpildāms citās valstīs bez strīda un sprieduma būtības pārskatīšanas. To garantē starptautiskie dokumenti, piemēram, *1958.gada Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencija par ārvalsts šķīrējtiesas nolēmumu atzīšanu un izpildi* (turpmāk: *Ņujorkas konvencija*),⁵ kas ir viena no populārākajām un nostiprinājusi arbitražas principus pasaulē. Tomēr pat tad, ja LCIA taisītu spriedumu par labu *Yukos*, nez vai to izdotos izpildīt Krievijā, tādējādi uzvarētājpuse, iespējams, taktiski meklēs piemērotāku jurisdikciju un liberālāku piemērojamo likumu sprieduma atzīšanai un izpildei. No vienas puses, līdzīgiem tiek dota brīvība izmantot visus pieejamos instrumentus starptautiskajā arbitražā, bet, no otras puses, tas var radīt arī nestabilu un neprognozējamu tiesisko vidi. Līdzīgs secinājums rodas gadījumos, kad prasības, kas izriet no komerciālā līguma, tiek paralēli iesniegtas gan piekritīgajā arbitražā, gan investīciju strīdu izšķiršanas vietā.

Minētajam domstarpību risināšanas veidam strauji pilnveidojoties praksē, attīstās arī starptautiskās komerciālās arbitražas tiesības kā tiesību nozare, ko sevišķi veicina šo tiesību unifikācija un kodifikācija, kā rezultātā tiek vienveidotas arī nacionālās tiesības. Piemēram, nozares standarts - *UNCITRAL Starptautiskās komerciālās arbitražas parauglikums* (turpmāk: *UNCITRAL Parauglikums*)⁶ noder ne tikai kā *Ņujorkas konvencijas* interpretācijas līdzeklis – ir arī ieteikts to ņemt vērā, izstrādājot nacionālos likumus. Diemžēl Latvija nav sekojusi ieteikumam pārņemt savā likumdošanā *UNCITRAL Parauglikumu* un nav uzskatāma par „parauglikuma valsti”, toties ir kļuvusi par šķīrējtiesu lielvalsti. Šobrīd Latvijā ir reģistrētas 190 šķīrējtiesas,⁷ tas ir unikāls skaits pasaulē. Vairākas valstis, piemēram, Francija, Igaunija, Polija, Čehija, šobrīd gan veido savu tiesisko bāzi, lai atļautu vairāk par vienu patstāvīgo šķīrējtiesu, tomēr tik liels skaits kā Latvijā rada bažas par strīdu izskatīšanas kvalitāti un neatkarību. Turklāt *Civilprocesa likuma* D. daļa neatbilst starptautiskiem standartiem un diemžēl to kā *lex loci arbitri* (*šķīrējtiesas vietas likums* – latīņu val.) var piemērot starptautiskam procesam.

Sevišķi aktuāls šīs tiesību nozares izpētes priekšmets pašlaik ir jautājums par to, kāda ir nacionālo tiesību loma šajās tiesībās. Proti, tradicionāli starptautiskajās arbitražas tiesībās ir

⁴ Skat.: Bojārs J. *Starptautiskās privāttiesības*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998, 615. lpp.

⁵ United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. 330 UNTS 38, 1968. 2010.gada 13.februārī 144 dalībvalstis saskaņā ar United Nations Treaty Collection:http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtsg_no=XXII-1&chapter=22&lang=en (skatīts 2010. gada 13.februārī).

⁶ 1985 UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. *U.N. Doc A/40/17*, Annex I, adopted by the United Nations Commission on International Trade Law on June 21, 1985.

⁷ LR Uzņēmumu reģistrs, šķīrējtiesu saraksts: <http://www.ur.gov.lv/skirejtiesas.html> (skatīts 2010. gada 13.maijā).

pieņemts, ka jebkurā gadījumā arbitrāža ir piesaistīta kādam nacionālam likumam, bet tas rada sarežģītu sistēmu, jo vēl joprojām tiek piemērotas kolīziju tiesības, un starptautiskā komerciālā arbitrāžā var tikt iesaistītas vismaz piecas dažādas piemērojamo tiesību sistēmas, tostarp tiesības, kas regulē pušu tiesībspēju slēgt šķīrējtiesas līgumu; kas piemērojamas šķīrējtiesas līgumam un tā izpildei; kas nosaka šķīrējtiesas tribunāla iecelšanu un procesu – šķīrējtiesas vietas likums; kas piemērojami strīdam pēc būtības (parasti saukts par “piemērojamo likumu”, “materiālo likumu” u.c.), normas, kas regulē šķīrējtiesa nolēmumu izpildi un atzīšanu.

Tādēļ aizvien biežāk rodas vēlme radīt īpašu starptautisku strīdu izšķiršanas vidi, kas būtu piemērota tieši komersantiem, nepazīst kultūras, politikas un tiesību atšķirības un kas garantētu neitrālu un objektīvu šī strīda izšķiršanu. Šī vēlme ir kļuvusi par pamatu citas starptautisko arbitrāžas tiesību teorijas attīstībai. Proti, tā atzīst, ka starptautiskās arbitrāžas tiesības ir autonomas no jebkādām nacionālajām tiesībām, tām var būt anacionāls⁸ raksturs, līdz ar to arbitri un puses var brīvi piemērot, nevis nacionālus, bet starptautiskus/anacionālus noteikumus, principus un ieteikuma tiesības ne tikai pašam procesam, bet arī strīdam pēc būtības. Tas savukārt kardināli maina starptautisko arbitrāžas tiesību koncepciju un skaidrāk nodala tās no nacionālajām arbitrāžas tiesībām. Tādēļ īpaša uzmanība šajā darbā ir pievērsta šīm starptautisko arbitrāžas tiesību piemērošanas pamatteorijām, norādot arī uz šo teoriju pretrunām.

Darba aktualitāte un nozīmība. Nepietiekamais un kritiski vērtējamais šķīrējtiesas institūta regulējums Latvijas nacionālajās tiesībās, kas savukārt ietekmē izpratni un praksi, piemērojot starptautiskās arbitrāžas tiesības, bija noteicošais faktors promocijas darba tēmas izvēlē. Latvijā ne tikai nav vienota pētījuma par šo tēmu, bet arī, neskatoties uz it kā attīstīto nozari, nav pat vienotas doktrīnas un izpratnes par arbitrāžas tiesībām. Promocijas darbā detalizēti analizēti minētajā tiesību nozarē esošie jēdzieni, dotas definīcijas, kā arī ir salīdzināti vienojošie un atšķirīgie elementi starptautiskajos, nacionālajos vai privātajos avotos, to ietekme uz strīda izšķiršanu. Īpaši pētīta šķīrējtiesas līguma tiesiskā daba, tā interpretācija un izpilde, kā arī izvērtēti starptautisko komerciarbitrāžas tiesību subjekti. Teorētiskās analīzes rezultātā darbā ir izteikti vairāki priekšlikumi pašreizējā starptautiskā un Latvijas normatīvā regulējuma un prakses pilnveidošanai.

⁸ „Anacionāls ir tāds, kas nav veidojies kādas vienas valsts vai pat vienas tiesību sistēmas ietvaros, bet tajā pašā laikā arī nav veidots (vismaz pamatā) starpvalsts sadarbības rezultātā.” Lejnicks M. Vai pastāv lex mercatoria? *Likums un Tiesības*, 1999, Nr.4, 76.lpp.

Darba mērķis, tvērums un uzdevumi. Darbā ir plaši izvērtēts starptautisko arbitrāžas tiesību regulējums un attīstība, kā arī to problemātika gan pasaulē, gan Latvijā. Līdz ar to darba mērķis ir izvērtēt starptautisko arbitrāžas tiesību tvērumu un piemērošanu, atklāt to juridiskajā dabā pastāvošās problēmas, konstatēt šķīrējtiesas līguma sastādīšanas un interpretācijas prakses ietekmi uz šo tiesību attīstību. Noteiktā mērķa sasniegšanai darbā ir izvirzīti vairāki uzdevumi:

1. atklāt starptautisko arbitrāžas tiesību teorētisko un praktisko pamatu, saturu un galvenos principus;
2. konstatēt vienojošos principus un atšķirīgos elementus starptautiskajām un nacionālajām arbitrāžas tiesībām un analizēt to nepilnības gan normatīvajā, gan piemērošanas praksē;
3. identificēt avotus un to piemērošanas problēmjaudājumus pastāvošajā starptautisko arbitrāžas tiesību regulējumā;
4. izpētīt un izvērtēt pušu autonomijas principa realizācijas (tostarp šķīrējtiesas līguma) ietekmi uz starptautisko arbitrāžas tiesību piemērošanu un attīstību;
5. analizēt starptautiskā, citu valstu un Latvijas tiesību regulējuma atšķirības, kā arī pamatot grozījumu nepieciešamību Latvijas likumos un piedāvāt risinājumus nacionālo tiesību unificēšanai ar starptautisko praksi un doktrīnu, lai Latvija kļūtu piemērojamāka arī starptautiskam šķīrējtiesas procesam;
6. izteikt priekšlikumus apzināto problēmu risināšanai šķīrējtiesu un tiesu praksē, kā arī sniegt praktiskus ieteikumus par starptautisko arbitrāžas tiesību piemērošanu.

Nemot vērā, ka starptautiskās arbitrāžas tiesības ir ļoti plašas - tās aptver jautājumus, sākot no šķīrējtiesas līguma noslēgšanas, strīda izskatīšanas līdz brīdim, kad šķīrējtiesas spriedums tiek atzīts un izpildīts valsts tiesā - šis darbs dod ieskatu tikai arbitrāžas tiesību būtiskākajos jautājumos, proti, darbs izvērtē šo tiesību tvērumu, avotus, objektus un vispārīgi - subjektus.

Darba daļu raksturojums. Pirmajā daļā ir analizēti jēdzieni „starptautisks”, „komerciāls” un „arbitrāža/ šķīrējtiesa” un tiek diskutēts par starptautisko komerciālo arbitrāžas tiesību tvērumu. Darbā jēdzienam „starptautiskās arbitrāžas tiesības” tiek piešķirtas trejādas nozīmes – ar to var apzīmēt gan noteiktu tiesību nozari, gan normu, gan tiesību un pienākumu kopumu.

Otrajā daļā ir analizēti galvenie starptautisko arbitrāžas tiesību avoti: publiskie un privātie. Šīs daļas pirmajā nodaļā galvenokārt ir vērtēti problēmjaudājumi saistībā ar starptautisko konvenciju piemērošanu un interpretāciju Latvijā un citviet. Savukārt otrajā

nodaļā ir diskutēts par privāto avotu, tostarp, *lex mercatoria* (*tirgoņu tiesības* – latīņu val.) piemērošanu starptautiskajās arbitrāžas tiesībās. Šajā nodaļā ir meklēta arī atbilde, vai šķīrējtiesas nolēmumi ir arbitrāžas tiesību avots un doti ieteikumi, kā piemērot Latvijā dažādas starptautiski unificētas arbitru vadlīnijas.

Ņemot vērā, ka svarīgs avots un pamats starptautiskajās arbitrāžā ir šķīrējtiesas līgums, trešajā daļā ir vērtēta arī tā forma, noslēgšanas principi, interpretācija un tiesiskās sekas. Izvērtējot šķīrējtiesas līgumu, izkristalizējas arī šo tiesību subjekti un to spēja gan slēgt šķīrējtiesas līgumu, gan piedalīties procesā. Šajā daļā analizētas metodes, kā piešķirt jēgu pretrunīgam, neskaidram vai neizpildāmam (patoloģiskam) šķīrējtiesas līgumam, kā arī izvirzītas doktrīnas, ka arī trešās personas var tikt atzītas par pusēm šķīrējtiesas līgumā vai var tikt pieaicinātas procesā pat tad, ja sākotnēji tās nav šķīrējtiesas līguma puses.

Avotu raksturojums. Darbā šīs tiesības analizētas nacionālo (tostarp Anglijas, ASV, Irānas, Itālijas, Francijas, Latvijas, Lietuvas, Spānijas, Šveices, Vācijas, Zviedrijas), starptautisko un privāto tiesību kontekstā, kā arī tiek doti iespējamie problēmju risinājumi. Jautājumi pārsvarā pētīti, sākotnēji izvērtējot starptautiskās konvencijas, tad nacionālos likumus un privātos avotus. Darbā uzsvērtā gan institucionālo šķīrējtiesu (ICC šķīrējtiesas, Stokholmas šķīrējtiesas institūta (turpmāk: *SCC Institūts*), LCIA, Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras šķīrējtiesas u.c.) reglamentu, gan *ad hoc* šķīrējtiesu reglamentu piemērošanas nozīme, un šo šķīrējtiesu prakse ir svarīgs šī darba izpētes priekšmets.

Lai sniegtu pilnīgu un papildu pamatojumu, darbā izmantoti arī pasaulē atzītu starptautisko arbitrāžas tiesību zinātnieku un praktiķu, piemēram, Emanuēla Gaijāra (*Emanuel Gaillard*), Džuliāna Lou (*Julian Lew*), Martina Hantera (*Martin Hunter*) u.c. atziņas. Īpaši vērtēta franču skolas pieeja starptautiskajām arbitrāžas tiesībām, ņemot vērā, ka tā ir ne tikai viena no liberālākajām, bet arī bagāta ar tiesu un šķīrējtiesu praksi, kas arī, cita starpā, izmantota promocijas darbā. Ir pētīta arī Latvijas tiesu prakse un izmantotas šķīrējtiesu lietas.

Promocijas darbu *inter alia* veido arī autores veiktie pētījumi, kas iekļauti starptautiskajās un vietējās zinātniskajās publikācijās, par kuriem ziņots arī zinātniskās konferencēs, atspoguļo autores dalību Šķīrējtiesu likuma un Starptautisko privāttiesību likuma projektu izstrādē, kā arī konsultējot citas valstis par šķīrējtiesu normatīvo regulējumu. Padziļinātu šo tiesību izpēti ir bijis iespējams veikt tieši praksē, autorei darbojoties gan kā klientu pārstāvei ICC šķīrējtiesā un SCC Institūtā, gan arī esot šķīrējtiesnesei starptautiskos procesos. Minētā pieredze ir noderējusi, arī pasniedzot Latvijas Universitātē.

Darbā izmantotas dažādas pētniecības metodes. Dominējošā ir *salīdzinošā metode*, kas pielietota, lai pierādītu starptautisko un nacionālo tiesību sistēmu kopīgās un atšķirīgās iezīmes. Salīdzinot tiesību sistēmas, hierarhiski ir pētīti tiesību institūti - starptautiskās konvencijas, kas savukārt tiek salīdzinātas ar ārvalstu un Latvijas nacionālajiem likumiem, bet beigu posmā analizēta prakses un zinātnisko darbu mijiedarbība. Tāpat salīdzinošā metode ļauj modelēt dažādas tiesību kolīzijas, piemēram, nosakot piemērojamās tiesības, var krasi mainīties tiesiskā situācija. Ņemot vērā tiesību vienvēidošanos, ar salīdzinošo metodi var izvērtēt nacionālo tiesību atbilstību starptautiskajām tiesību attīstības tendencēm. Metode ir praktiski orientēta (un tas ir pamatelements šim darbam) izvērtēt un salīdzināt praksi ar teoriju. Tā atļauj izvērtēt tiesību mijiedarbību ar citiem sociālajiem procesiem, to tiešo un netiešo ietekmi uz tirdzniecību un strīdu risināšanu.

Vēsturiskā metode ir pielietota, lai salīdzinātu dažādus attīstības posmus šajā tiesību nozarē, izvērtētu starptautisko arbitrāžas tiesību vēsturisko attīstību, tostarp tiesību normu, paražu un principu attīstību un to ietekmi uz šodienas normatīvo bāzi. Vēsturiskais aspekts tiek vērtēts arī Latvijas likumu kontekstā. Šīs metodes izmantošana ir svarīga, jo starptautiskās arbitrāžas tiesības pirmām kārtām attīstās praksē, tikai pēc tam tiek papildināta normatīvā bāze. Vēsturiski pētot šīs tiesības, ir iespējams saņemt pilnīgu priekšstatu par to evolūciju pēdējos 50 gados un iespējamo attīstību tuvākajā nākotnē.

Savukārt *sociālā metode* izmantota, lai pasvītrotu strīdu risināšanas mehānismu ietekmi uz starptautiskajā tirdzniecībā nodarbinātajiem komersantiem. Starptautiskās arbitrāžas tiesības ir arī sociālās izpētes objekts, un šī metode pēta sociālās konfliktu teorijas, ko savukārt risina arī starptautiskās arbitrāžas tiesības. Starptautiskās komercarbitrāžas tiesības tieši ietekmē ekonomikas attīstību, jo tās ir starptautisko tirdzniecības tiesību normas, kuru veidošanā piedalās arī tirgotāji. *Prognozējošā metode* izmantota, lai noteiktu nākotnes attīstības tendences šajās tiesībās. Tāpat izmantota ir *analītiskā metode*, pētot atsevišķus arbitrāžas tiesību elementus, kuras piemērošanas rezultātā tiek izvirzīti priekšlikumi normatīvā regulējuma izmaiņām. Savukārt *juridiskās prakses analīzes metode* lietota, lai salīdzinātu starptautisko arbitrāžas tiesību piemērošanu gan ārvalstīs, gan Latvijā, un minētās prakses mijiedarbību ar akadēmiskajām atziņām. Promocijas darba secinājumi galvenokārt ir radušies, piemērojot *induktīvo* un *kritisko metodi*.

Darbā ir sniegts skaidrojums par lietoto terminoloģiju, tostarp par terminu „šķīrējtiesa” un „arbitrāža” izmantošanu, kā arī ieviesti jauni termini (piemēram, „starptautiskums” un „arbitrabilitāte”).

I. Starptautisko arbitrāžas tiesību tvērums

1.1. Starptautiskā komerciālā šķīrējtiesa: jēdziens un raksturojošās iezīmes

1.1.1. Jēdziena „starptautiska šķīrējtiesa” izpratnes dažādība

1.1.1.1. Šķīrējtiesa

Termins šķīrējtiesa vai arbitrāža [*arbitration* - angļu valodā, *arbitrage* - franču valodā] dažādos laikos un dažādās valodās tiek lietots arī ar dažādu nozīmi. Piemēram, ilgu laiku tika uzskatīts, ka latviešu valodā vārds “arbitrāža” vairāk tiek attiecināts uz starptautisko tiesību subjektiem. Krievu valodā termins “arbitrāža” [*арбитраж*] tiek lietots attiecībā uz starptautisko, bet “šķīrējtiesa” [*медиация*] – vietējo strīdu izšķiršanu. Turklāt Latvijas likumos, kas regulē šķīrējtiesas, tiek jaukti vai speciāli sapludināti jēdzieni „šķīrējtiesa” un „šķīrējtiesas sastāvs”.

Šobrīd jebkāds šo terminu iedalījums vairs nav aktuāls, jo vārds „arbitrāža” visprecīzāk raksturotu procesu, procesuālās darbības, vienalga, vai tās ir ar nacionālu vai starptautisku raksturu, bet „šķīrējtiesa” it kā norāda uz institucionālu veidojumu, kurā šīs procesuālās darbības tiek veiktas. Tomēr šāds iedalījums zināmā mērā ierobežo šo terminu lietošanu, jo tie apzīmē plašu darbību spektru, kas ne vienmēr ir precīzi nošķirami (piemēram, termina „arbitrāžas tiesības” salikums ir veidots latviešu valodas labskanības dēļ un ar tām apzīmē ne tikai procesuālās tiesības), līdz ar to šajā darbā tie ir lietoti kā sinonīmi.

Dažādos arbitrāžas tiesību avotos „šķīrējtiesa” vai nu netiek definēta vispār, vai arī definīcijas ir ļoti plašas. Ņemot vērā raksturojošos elementus, autoresprāt, definīcija var būt sekojoša:

Arbitrāža ir privāta strīda izšķiršanas metode, kas pamatojas uz fizisku vai juridisku personu vienošanos, nodot strīda izšķiršanu pušu tieši vai netieši izvēlētam neatkarīgam un objektīvam šķīrējtiesnesim vai šķīrējtiesnešiem, ievērojot procesā efektivitātes un konfidencialitātes, kā arī citus principus.

Starptautiskajās konvencijās tradicionāli atturas no “arbitrāžas” definēšanas, lai neierobežotu šīs alternatīvās strīdus izšķiršanas metodes attīstību, piemēram, *Ņujorkas konvencija* un *Interamerikas Starptautiskās komerciālās arbitrāžas konvencija* (turpmāk:

Panamas Konvencija)⁹ nedod termina “šķīrējtiesa” definīciju. Tomēr *Eiropas Konvencija par Starptautisko Komercšķīrējtiesu*¹⁰ (turpmāk: *Ženēvas konvencija*) 1.pantā tika inkorporēta definīcija, kas raksturo gan procesuālo, gan institucionālo šķīrējtiesas raksturu, proti, šķīrējtiesa ir strīdu izšķiršana, ko veic šķīrējtiesneši.

Tiesību unifikācijas dēļ nacionālajās tiesībās ir sastopamas līdzīgas definīcijas, piemēram, Lietuvas (2. pants)¹¹ un Irānas (1. pants)¹² likumos šķīrējtiesa ir strīda izšķiršana ārpus valsts tiesas, kad fiziska vai juridiska persona, pamatojoties uz noslēgto līgumu, iesniedz prasību pušu izvēlētām trešajai pusei vai pusēm, kas nodibināta saskaņā ar līgumu vai kas ieceltas saskaņā ar likumu. Bet Anglijas arbitrāžas likuma 1. pants norāda uz šķīrējtiesas procesa principiem, nevis to definē:

- (a) *šķīrējtiesas mērķis ir taisnīga strīda izšķiršana neatkarīgā tribunālā bez nevajadzīgiem izdevumiem un nokavēšanās;*
- (b) *puses ir brīvas vienoties, kā izšķirt savu strīdu, ņemot vērā tikai sabiedriskās kārtības atrunas;*
- (c) *tiesai nav tiesības iejaukties jautājumos, ko atrunā šis likums, ja nav noteikts citādi*”.¹³

Citu valstu nacionālajos likumos, piemēram, Austrijā, Francijā, Zviedrijā, Beļģijā, Latvijas *Civilprocesa likumā* nav dota definīcija “šķīrējtiesa”. Latvijas tiesībās gan ir mēģināts definēt šķīrējtiesas nozīmi. 1997.gada *Šķīrējtiesu likuma* projektā¹⁴ tika iekļautas vairākas definīcijas, to vidū, „arbitrāža” – nevalstiska organizācija, kurā personas saskaņā ar abpusēju līgumu tiek ieceltas, lai izšķirtu civilos strīdus un „patstāvīgā šķīrējtiesa” – šķīrējtiesa, kura tiek izveidota, lai organizatoriski nodrošinātu strīda izšķiršanu saskaņā ar šķīrējtiesas reglamentu. Starptautiskie eksperti, analizējuši šo likumprojektu, norādīja, ka, atbilstoši starptautiskajai praksei, „arbitrāžu” labāk definēt kā privātu lēmuma pieņemšanas procesu, ko veic šķīrējtiesas sastāvs, kas sastāv no viena vai vairākiem šķīrējtiesnešiem un kas ir pušu iecelti.

⁹ Inter - American Convention on International Commercial Arbitration. 1438 UNTS 245, 1975. 2009. gada 13. decembrī 19 dalībvalstis saskaņā ar Juris International: <http://www.jurisint.org/en/ins/154.html> (skatīts 2009.gada 13. decembrī).

¹⁰ European Convention on International Commercial Arbitration. 484 U.N.T.S. 364, 1961. 2009. gada 13. decembrī 31 dalībvalsts dalībvalstis saskaņā ar United Nations Treaty Collection: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXII-2&chapter=22&lang=en (skatīts 2009.gada 13. decembrī).

¹¹ The Republic of Lithuania Law On Commercial Arbitration. No I-1274 Parliamentary record, 1998 http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_e?p_id=56461&p_query= (skatīts 2010.gada 16.janvārī).

¹² قانون داوری تجاری بین المللی, 1997 http://www.arbitration.ir/laws_regulations.aspx?t=1 (skatīts 2009. gada 17. jūlijā).

¹³ Arbitration Act of England, 1996: <http://www.jus.uio.no/lm/england.arbitration.act.1996/toc.html> (skatīts 2010.gada 1.februārī).

¹⁴ Hacher D. et al. *Comments on the Draft Law on Arbitration of the Republic of Latvia*. Strasburg, 10 July, 1997, nepublicēts.

Izstrādājot jaunu likumprojektu, sākot ar 2006. gadu, definīcija mainījās katrā redakcijā.¹⁵ Piemēram, 2006. gadā darba grupa vienojās par šādu formulējumu: “šķīrējtiesa ir privāts institūts bez juridiskas personas tiesībām, kas izveidots, lai izšķirtu civiltiesiskus strīdus”. Norāde, ka šķīrējtiesas ir bez juridiskas personas tiesībām, ir lieka un neizprotama, jo pēc savas darbības šķīrējtiesas institūcija ir pielīdzināma juridiskai personai: tai ir sava pārvalde, izpildinstitūcija, konti bankā, zīmogi utt. Tāpat šajā definīcijā nekas nebija minēts par pušu vienošanos, kas ir galvenais elements strīda izšķiršanai šķīrējtiesā.

Likumprojekta 2007. gada un 2008.gada redakcijās definīcija tika modificēta, nosakot, ka „šķīrējtiesa ir privāttiesiskā kārtībā izveidota institūcija, kas uz pušu vienošanās pamata izskata civiltiesiskus strīdus.” Vispārīgi vērtējot, šāda definīcija ir mūsdienīga un atbilst starptautiskajām tendencēm, jo nenosaka, piemēram, rakstiskas formas nepieciešamību vienošanai par strīda izskatīšanu šķīrējtiesā. Tāpat šajā definīcijā ir saglabāti galvenie elementi – privāta strīda izšķiršana un pušu vienošanās, bet iztrūkst nosacījums par to, ka strīdu izskata neitrāla persona, ko puses ieceļ saskaņā ar pušu noteikto kārtību, kā arī vārds „institūcija” var netieši norādīt tikai uz patstāvīgās šķīrējtiesas, nevis uz *ad hoc* šķīrējtiesas eksistenci.

Latvijas tiesību zinātnieks *Vladimirs Bukovskis* ir piedāvājis savu akadēmisko definīciju, kas ir līdzīga citu tiesībzinātnieku definīcijām,¹⁶ bet parasti nav piemērotas likumiem:

*Ar šķīrējtiesu mēs saprotam privātas personas, ko strīdus dalībnieki, savstarpīgi vienojoties, izvēlējuši nepāra skaitā pastāvošā civiltiesiskā strīdus izšķiršanai. Tādā kārtā šķīrējtiesa pamatojas uz līguma.*¹⁷

Mēģinot definēt šķīrējtiesu, Latvijas tiesībās ir vēlams ņemt vērā vēsturisko attīstību un lēnām veidojošos doktrīnu, tostarp Satversmes tiesas un tiesu judikatūru. Piemēram, saskaņā ar *Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam* (turpmāk: *Satversmes tiesas*

¹⁵ Šķīrējtiesas likums: LR likumprojekts, izsludināts valsts sekretāru sanāksmē 2007.gada 18.oktobrī, 2.panta 1.daļa. Ministru kabineta mājas lapa: <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2006-11-04&dateTo=2007-11-04&text=%C5%A1%C4%B7%C4%ABr%C4%93&org=0&area=0&type=0> (skatīts 2007. gada 11. novembrī), arī 2008.gada 5. augusta likumprojektā <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2007-08-26&dateTo=2008-08-25&text=%C5%A1%C4%B7%C4%ABr%C4%93j&org=0&area=0&type=0> (skatīts 2008. gada 1. septembrī).

¹⁶ “Šķīrējtiesa ir privāta strīdu izšķiršanas metode, kas norisinās saskaņā ar līgumu starp pusēm. Galvenā iezīme, ka puses var savu strīdu nodot tieši vai netieši izvēlētiem indivīdiem”. Dutoit B. et al. *Repertoire de droit International prive suisse*. Bern, 1982, V01. 241.

¹⁷ Bukovskis V. *Civilprocesa mācības grāmata*. Rīga, autora izdevums, 1933, 569. lpp.

spriedums) - šķīrējtiesas nepieder pie tiesu varas sistēmas,¹⁸ un, vēloties izbaudīt šķīrējtiesas priekšrocības, šķīrējtiesas līguma puses tieši izvairās (*opt out* - angļu val.) no parastās tiesu sistēmas. Savienojot šos minētos elementus, Latvijas likumdevējs nonāktu pie definīcijas, kas sastopama arī citās valstīs, piemēram, Lietuvā, vai arī nedefinētu šo terminu vispār, kā tas ir starptautiskajos normatīvos.

Termina definīcija nākotnē var tikt paplašināta, ņemot vērā, ka nesen Eiropas tiesa ir formulējusi savu izpratni par šo alternatīvo strīdu izšķiršanas metodi, nosacīdama, ka pie šķīrējtiesas pieder ne tikai pats šķīrējtiesas process, bet arī šķīrējtiesas lēmumu atzīšana un izpilde, kā arī visas valsts tiesas tiesvedība par šķīrējtiesu.¹⁹ Eiropas tiesa ir definējusi procesuālo stadiju komplektu, pie kura pieder arī visi procesi, kas saistīti ar valsts tiesas ienākšanu arbitrāžas procesā. Šāds viedoklis ir visnotaļ pareizs, tādējādi nostiprinot arbitrāžas tiesību kā nozares pilnīgumu, nosedzot visas procesa stadijas no sākuma līdz beigām.

Īpaši svarīgi ir nodalīt šķīrējtiesas, kas ir ar nacionālu un starptautisku raksturu, jo tās raksturojoši elementi ir būtiski starptautisko arbitrāžas tiesību kā atsevišķas tiesību nozares nodalīšanā, tomēr ne vienmēr šāds nodalījums ir norādāms nacionālajā likumdošanā.

1.1.1.2. Starptautiska šķīrējtiesa

Agrāk ar terminu „starptautiskā šķīrējtiesa” tika apzīmēta starptautisko publisko tiesību arbitrāža, kur piedalījās viena vai vairākas valstis,²⁰ tomēr šobrīd starptautiska šķīrējtiesa ir komerciālu strīdu gadījumos, kad ir piesaistīta kādam ārvalsts un starptautiskam elementam, pie tam atkarībā no normatīvās piesaistes šo terminu var interpretēt dažādi. Proti, starptautiskais elements var izpausties gan strīda raksturā vai tā procesā, šķīrējtiesas organizatoriskā daba ir starptautiska vai puses, kas iesaistītas, ir ar dažādu valsts piederību, vai arī ir kombinācija no vairākiem šiem elementiem. Tādējādi tos var sagrupēt vairākos

¹⁸ Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2004–10–01. *Latvijas Vēstnesis*, 2005.gada 18.janvāris, nr. 3167, secinājuma daļas 5.punkts.

¹⁹ Opinion of Advocate General Kokott in ECJ case C-185/07: *Allianz Spa, Generali Assicurazioni Generali SpA v. West Tankers Inc.* [2009] in 1 Lloyd's Law Reports, 2009 p. 413.

²⁰ Lew J. et al. *Comparative International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2003, p. 50. Starptautiskās komerciālās arbitrāžas attīstību ietekmēja arī starptautiskās publiskās arbitrāžas attīstība. Tā 1899. gadā un 1907. gadā tika pieņemtas konvencijas ar vienādiem nosaukumiem: Hāgas Konvencija par miermīlīgu strīdu risināšanu (Hague Convention for the Pacific Settlement of Disputes 2 *AJIL* Supp. 43, 1908 un Hague Convention for the Pacific Settlement of Disputes 1 *AJIL* 103, 1907). Konvenciju rezultātā radās Patstāvīgā arbitrāža (*Permanent Court of Arbitration*), un tādējādi tika veicināta miermīlīga un draudzīga starptautisku strīdu risināšana, sākotnēji starp valstīm.

kritērijos – objektīvā, subjektīvā, modernajā, ārvalsts un, iespējams arī, alternatīvajā, un nacionālie likumdevēji var izvēlēties, kādu no šiem kritērijiem inkorporēt savā likumdošanā.

Objektīvais kritērijs norāda uz darījuma starptautisku raksturu vai interesēm. Šāds kritērijs pirmo reizi tika lietots Francijas tieslietās, kurās tiesneši nonāca pie secinājuma, ka procesam nevar tikt piemērots „parastās” nacionālās tiesības, jo strīdi skar starptautisko tirdzniecības tiesību intereses.²¹ Tas bija praktiķu – tiesnešu priekšlikums atdalīt nacionālās no starptautiskām arbitrāžas tiesībām, pat tad, ja pirmajā brīdī izskatās, ka strīds ir nacionāls, jo abas puses ir viena domicila, tomēr viņu strīds un darījums skar vairāk kā vienu jurisdikciju. Šāda tiesu prakse tika pārņemta arī *Francijas Civilprocesa likumā*,²² tādējādi tiesību piemērotāji to pieņēma kā dominējošo. Piemēram, ir noteikts, ka starptautiskuma kritērijs prevalē par komerciālo raksturu, proti, pat tad, ja strīds nav komerciāls, tas tik un tā var skart starptautiskās tirdzniecības intereses.²³ Šis kritērijs nenorāda uz arbitrāžas procesa starptautiskumu, bet gan raksturo darījumu, kas novedis līdz strīdam, tomēr, izšķirot šādu strīdu, ir jāpiemēro tādas normas, kas atbilst starptautiskās tirdzniecības vajadzībām. Saskaņā ar *Francijas Civilprocesa kodeksu* “šķīrējtiesa ir starptautiska, ja tā ietekmē starptautiskās komerciālās intereses” (1492.pants). Šāds formulējums tiek uzskatīts par liberālu, jo paver plašas interpretācijas iespējas, kā arī tieši sasaistīts ar strīda būtību. Proti, šķīrējtiesas starptautiskums nebūt nebūs atkarīgs no pušu valsts piederības, šķīrējtiesas vietas u.c., bet gan no paša komerciālā darījuma, par kuru ir strīds. Parīzes Apelācijas tiesa noteica:

*Arbitrāžas starptautiskais raksturs ir nosakāms saskaņā ar procesa ekonomisko realitāti. Proti, viss, kas nepieciešams, ir, lai ekonomiskais darījums būtu saistīts ar preču, pakalpojumu vai līdzekļu pārvietošanos pāri nacionālām robežām, kamēr pušu valsts piederībai, līgumam vai arbitrāžai piemērojamam likumam, šķīrējtiesas vietai nav nozīmes.*²⁴

Šāda pieeja ir samērā unikāla pasaulē un var tikt tulkota ļoti plaši, un tieši tādēļ Francija tiek izvēlēta šķīrējtiesas procesam kā vieta, kas ir īpaši labvēlīga starptautiskajai arbitrāžai.

Otrs kritērijs, kas ir plašāk atzīts un praksē piemērots, ir subjektīvais kritērijs. Tas nosaka starptautiskuma kritēriju pēc pušu dažādām valsts piederībām vai to uzņēmējdarbības

²¹ France Cour de Cassation case: *Mardele v. Muller* [1930] in KluwerArbitration data base (<http://www.kluwerarbitration.com/>); France Cour de Cassation case: *Dambricourt v. Rossard* [1931] in KluwerArbitration data base.

²² “Šķīrējtiesa ir starptautiska, ja tā saistīta ar starptautiskām komerciālām interesēm”, 1492. pants. *Code de procedure civile*, 1981 http://www.jus.uio.no/lm/france.arbitration.code.of.civil.procedure.1981/sisu_manifest.html (skatīts 2009.gada 20. jūlijā).

²³ Devolve J. et al. *French Arbitration Law and Practice*. Kluwer Law International. 2003, § 5-58.

²⁴ Cour d’appel de Paris case: *Murgue Seigle v. Coflexip* [1998] in *Revue de L’arbitrage*, 1991, p. 355.

vietām. Atšķirībā no objektīvā kritērija, šis netiek sasaistīts ar strīda priekšmeta raksturu. Tas ir vienkārši un tieši piemērojams, tomēr šī pieceja zināmā mērā ierobežo starptautiskās arbitrāžas tvērumu. Piemēram, strīds par izplatīšanas līgumu, kur puses ir no vienas un tās pašas valsts, bet preces tika pārdotas ārvalstīs, tiks uzskatīts par nacionālu saskaņā ar šo teoriju, pat tad, ja līdzēju darbības ir tieši saistītas ar starptautisko tirdzniecību.

Vēsturiski Šveice bija viena no pirmām, kas nošķīra starptautisko šķīrējtiesu no nacionālās, norādīdama, ka starptautiskai lietošanai nav piemēroti nacionālie likumi, kurus saskaņā ar valsts tradīcijām varētu grozīt ar zināmām grūtībām. Šāda nošķiršana sākotnēji tika veidota Šveices valsts varas duālisma dēļ – te nošķirtas konfederācijas un kantonu varas. Tieši mūsdienu Šveices normatīvajā regulējumā ir inkorporēts šis kritērijs. *Šveices Starptautisko privāttiesību likumā* ir iestrādāta daļa „starptautiskā arbitrāža”, kas nosaka vairākus pamatprincipus, ja šķīrējtiesas vieta ir Šveice un ja šķīrējtiesas līguma noslēgšanas laikā vismaz viena puse nebija ar Šveices domicilu.²⁵ Arī tiesu prakse nosaka, ka starptautiskuma kritērijam ir jāpastāv līguma slēgšanas brīdī un vēlākā attīstība nav jāņem vērā.²⁶ Piemēram, cesijas gadījumā - ja pēc šķīrējtiesas līguma noslēgšanas puse maina valsts piederību, bet pēc tam cedē saistību, un strīdus puses kļūst par vienas valsts piederīgajiem, tas neietekmēs strīda starptautisko dabu. Vienlaicīgi Šveicē ir spēkā arī *Starptautiskā Arbitrāžas konvencija*, kas tiek piemērota procesos, kad šķīrējtiesas vieta ir kādā Šveices kantonā.²⁷

Subjektīvā un objektīvā apvienojums veido trešo – moderno kritēriju, kas iekļauts *Ženēvas konvencijas* 1(1)(a) pantā, *UNCITRAL Parauglikumā* 1.3. pantā, kā arī *UNCITRAL Parauglikuma* valstu nacionālajos likumos. Šie starptautiskie instrumenti, kā analizēts tālāk šajā darbā, šķīrējtiesas starptautisko dabu nosaka ne tikai pēc pušu domicila un starptautiskajām komerciālajām interesēm, kas saistītas ar strīdu (*Ženēvas konvencija*), bet papildus vēl tiek piedāvāti pēc šķīrējtiesas vietas, pēc strīda visciešākās saistības ar kādu valsti u.c. elementiem (*UNCITRAL Parauglikums*).

No konvencijām tikai *Ženēvas konvencija* definē jēdzienu „starptautiska šķīrējtiesa”, nosakot, ka tā ir piemērojama šķīrējtiesu līgumiem, kas noslēgti ar mērķi atrisināt strīdus starptautiskās tirdzniecības jomā (*objektīvais kritērijs*) starp fiziskām un juridiskām personām, kuru pastāvīgā dzīves vai atrašanās vieta, slēdzot līgumu, atrodas dažādās līgumslēdzējās valstīs (*subjektīvais kritērijs*), kā arī šķīrējtiesas procesam un spriedumiem, kas pieņemti

²⁵ 176.pants. Switzerland's Federal Code on Private International Law, 1978: <http://www.unbriicht.ch/pdf/SwissPIL.pdf> (skatīts 2010.gada 15.februārī).

²⁶ Lew J. et al. *Comparative International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2003, p. 34.

²⁷ 1.pants. Switzerland International Arbitration Convention, 1969: <http://www.jus.uio.no/lm/switzerland.international.arbitration.convention.1969/1.html> (skatīts 2008.gada 4.septembrī).

saskaņā ar šiem līgumiem (*Ženēvas konvencijas* 1. pants).²⁸ Tātad konvencija nosaka, ka pusēm ir jābūt saistītām ar divām vai vairākām konvencijas dalībvalstīm, un šim starptautiskuma kritērijam ir jāpastāv laikā, kad noslēgts šķīrējtiesas līgums. *Ženēvas konvencijas* projektā tika lietots izteiciens “preču un pakalpojumu un naudas līdzekļu kustība pāri robežām”, tomēr darba grupas locekļi vienojās, ka tas būtu pretrunā ar konvencijas ideju - termins “starptautisks” ir jātulko pēc iespējas plašāk.²⁹ Tātad konvencijā ir pausts skaidrs atbalsts divu kritēriju apvienojumam, pie tam šiem diviem kritērijiem ir jāpastāv vienlaicīgi. *Ženēvas konvencijas* sašaurināto definīciju ir inkorporējusi savā likumdošanā Itālija, kuras *Civilprocesa likums* nosaka, ka starptautiska šķīrējtiesa ir tad, ja puses ir no dažādām valstīm vai ja būtiska daļa no pienākumiem, kas izraisījuši strīdu, ir jāizpilda ārvalstīs.³⁰

UNCITRAL Parauglikumā visnotaļ tiek paplašināta definīcija starptautiskai šķīrējtiesai. Parauglikuma 1.3.pants nosaka, ka šķīrējtiesa ir starptautiska ne tikai tad, ja šķīrējtiesas līguma pušu komercvieta ir dažādas valstis, bet arī tad, ja šķīrējtiesas vieta vai vieta, kurā ievērojama daļa saistību jāizpilda, vai vieta, ar kuru visciešāk saistīts strīds, vai arī puses ir tieši pielīgušās, ka šķīrējtiesas līgums saistīts ar vairākām valstīm. Veidojot parauglikumu, pārstāvji no Francijas ieteica izmantot viņu plašo formulu – attiecības, kuras “skar starptautiskās komerciālās intereses”, bet lielākā daļa valstu pārstāvju tomēr deva priekšroku pušu komercdarbības vietas testam.³¹ Šī brīža redakcija ir veidota speciāli, lai pēc iespējas plašāks būtu šī instrumenta tvērums. *UNCITRAL Parauglikumu* valstis izmanto kā pamatu savam nacionālajam likumam par starptautisko šķīrējtiesu, tāpēc šī definīcija ir atrodama arī atsevišķās nacionālajās sistēmās. Tomēr jāatzīmē, ka tikai Skotija un Īrija ir šobrīd vienīgās valstis, kas pilnībā ir inkorporējušas to savos likumos. Parauglikums kā *soft law* (*ieteikuma tiesības* – angļu val.) ir ļoti plašs, to pašu, sekojot modernā kritērija teorijai, var teikt arī par „starptautiskas šķīrējtiesas” definīciju, tādēļ iespējams, ka nākotnē autonomā kritērija teorija parādīsies tieši šajos dokumentos.

Tā *UNCITRAL Parauglikuma* valsts – Krievija – savā likumā *Par Starptautisko komerciālo arbitrāžu* definē tā piemērojamības apjomu (1.pants). Proti, starptautiskā komerciālā arbitrāžā pēc pušu vienošanās var tikt nodoti strīdi, kas izriet no līguma un citām civiltiesiskām attiecībām un kas radušies savstarpēju starptautisko ekonomisko attiecību

²⁸ Hacher D. European Convention on International Commercial Arbitration of 1961. *Yearbook Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 1995, Vol. XX, p. 1010.

²⁹ *Ibid*, p. 1011.

³⁰ 832. pants. Italy – Arbitration. Title VIII of Book IV of the Italian Code of Civil Procedure (*Codice di procedura civile*), 1950 in Paulsson J. (Ed.). *International Handbook on Commercial Arbitration. Italy*. Kluwer Law International, 2005, Annex 1.

³¹ Smit H., Pechota V. *International Arbitration Treaties*. Juris Publishing: Sweet & Maxwell, 1998, p. 233.

rezultātā, ja vien vienas puses komercuzņēmums atrodas ārvalstīs, kā arī strīdi, kas uzņēmumam radušies ar starptautiskām investīcijām un starptautiskām apvienībām un organizācijām, kuras dibinātas Krievijas Federācijas teritorijā; strīdi starp tiem, to dalībniekiem, kā arī ar citiem Krievijas Federācijas tiesību subjektiem. Tātad papildus parauglikuma noteiktajam par starptautisku tiks uzskatīts arī tāds strīds, kurā viena no pusēm ir, piemēram, sabiedrības ar ierobežotu atbildību ārvalstīs reģistrēts dibinātājs, un Krievijas Federācijas likums nosaka starptautiskuma piesaisti atkarībā no subjekta, nevis darījuma objekta, kā tas ir Francijā.

Konstatējot, ka šķīrējtiesa ir starptautiska, ne tikai tiek piemērots minētais likums, lai noteiktu piemērojamās tiesību normas, bet arī šādas lietas ir piekritīgas Krievijas Federācijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras Starptautiskai Komercarbitrāžas tiesai (turpmāk: *МКАС*) saskaņā ar minētā likuma pielikumu Nr.1.³² Kā piemēru var minēt lietu, kas tika izskatīta šajā šķīrējtiesas institūcijā starp irāņu un krievu kompānijām. Puses bija vienojušās par strīdu izšķiršanu šķīrējtiesas institūcijā, kuras nosaukums neatbilda nevienai Krievijā eksistējošai šķīrējtiesai, tomēr šķīrējtiesas sastāvs noteica: tā kā uz līguma slēgšanas brīdi pastāv tikai viena šķīrējtiesa - *МКАС*, strīds piekritīgs šai institūcijai. Turklāt, tā kā puses nebija un nevarēja vienoties par piemērojamām tiesību normām, saskaņā ar likuma *Par Starptautisko komerciālo arbitrāžu* 28. panta otro daļu, piemērojot starptautiskās privāttiesības, tika noteikts, ka jāpiemēro pārdevēja atrašanās vietas valsts – Krievijas.³³

Lietuvas nacionālais likums starptautisko šķīrējtiesu arī definē ļoti plaši, tieši tāpat kā *UNCITRAL Parauglikums*, pievienojot punktu, ka šķīrējtiesa ir starptautiska, ja viena vai abas strīda puses ir Lietuvas ekonomiskās sabiedrības ar ārvalsts investētu kapitālu. Pēdējais noteikums ir līdzīgas Krievijas likumā noteiktajam, bet citās valstīs, piemēram, Irānā, tiek noteikts tieši pretēji. Irānas 1997. gada *Starptautiskās Komercarbitrāžas likums* nosaka, ka “starptautiska arbitrāža” ir gadījums, kad vienai no pusēm šķīrējtiesas noslēgšanas brīdī nav Irānas valsts piederība saskaņā ar Irānas likumiem. Tātad starptautiskais elements ir piesaistīts puses valsts piederībai, un saskaņā ar Irānas likumu ārvalsts kompānija, kas ir inkorporēta Irānā, tiek uzskatīta par Irānas kompāniju.³⁴

³² *Положение О Международном Коммерческом Арбитражном Суде При Торгово – Промышленной Палате РФ*. Сборник Нормативных документов и справочных материалов. МКАС, Москва, 2007, с. 28 - 29.

³³ МКАС дело № 227 [1999] в Практика *Международного Коммерческого Арбитражного суда при ТПП РФ за 1999-2000 гг.*, Статут – Москва, 2002, с. 53.

³⁴ Gharavi G.H. *The 1997 Iranian Law on International Commercial Arbitration: The UNCITRAL Model Law. International Arbitration*, 1999, Vol.15, No.1, footnote 25.

Ņemot vērā, ka *Ņujorkas konvencijā* starptautiskums nav definēts, bet ir citāds piemērošanas tvēruma, nekā vairumam nacionālo likumu un konvenciju, tad var izdalīt arī ārvalsts kritērija teoriju. Proti, *Ņujorkas konvencija* neprasa strīdam vai nolējumam būt starptautiskam. Pirmkārt, pušu valsts piederību nenosaka konvencijas piemērošanas tvēruma, proti, tā nesatur noteikumu, ka katrai pusei ir jābūt piesaistītai citas dalībvalsts jurisdikcijai. Otrkārt, *Ņujorkas konvenciju* var piemērot arī gadījumos, kad šķīrējtiesas nolēmums par tīri nacionālu jautājumu ir taisīts ārvalstīs, bet tiek izpildīts kādā citā valstī. Piemēram, šķīrējtiesas spriedums taisīts Latvijā starp divām Latvijas sabiedrībām, bet tiek izpildīts Krievijā. Konvencijas tēvi vēlējās, lai tā veicinātu starptautisko tirdzniecību,³⁵ tomēr konvencija nenosaka, lai darījums būtu starptautisks. Konvencijas sākotnējā projektā nosaukumā gan tika lietoti vārdi „starptautiskie nolēmumi”, bet vēlāk nomainīti uz „anacionāli”,³⁶ tomēr gala rezultāts atspoguļojas konvencijas nosaukumā, kur lietots ir jēdziens „ārvalsts”. Jāpiebilst, ka konvencijas vēsturiskā attīstība norāda uz to, ka anacionāli spriedumi nebūs piekritīgi konvencijai. Gramatiski tulkojot, konvencija tiek piemērota spriedumiem, kas taisīti citā valstī un, piemērojot konvencijas V panta (1) (a) un (e) punktus, ir skaidri nosakāms, ka tai ir piesaiste pie nacionālajām tiesībām. Šādu pieeju apstiprina arī tiesu prakse. *Ņujorkas konvencijas* izpratnē spriedumam ir jābūt piesaistei nacionālajam likumam.

Teorijā pastāv arī autonomais kritērijs, kas balstīts uz pazīmi, ka strīds ir ar anacionālu raksturu un ir grūti noteikt šķīrējtiesas nacionalitāti, piemēram, tiešsaistes arbitražas procesos (*online arbitration* – angļu val.). Šāda kritērija lietošana būtu nepieciešama, lai pasargātu tirgotāju no nacionālām tiesībām, kas nav piemērotas, izšķirot starptautisku komerciālu strīdu, un lai garantētu neitrālu formu, kā izskatīt šādu strīdu. Tomēr šobrīd īsti nav mehānisma, kas palīdzētu noteikt šī kritērija raksturojošās pazīmes, bet ar laiku, attīstoties sarežģītiem globāliem darījumiem, kurā būs grūti noteikt pušu valsts piederību vai strīda visciešāko piesaisti, šādi instrumenti tiks veidoti un tiks akceptēti arī praksē.

Latvijā nacionālais likums tieši nenodala starptautisku arbitražu no nacionālās, un parasti tā tiktu noteikts saskaņā ar starptautiskajām normām. Tomēr pēc analogijas var tikt interpretētas citas nacionālās normas. *Civilprocesa likuma* 78. nodaļa definē ārvalsts šķīrējtiesas nolēmumu – ārvalsts šķīrējtiesas pieņemts saistošs nolēmums neatkarīgi no tā nosaukuma (645.pants). Šis pants netieši var tikt tulkots kā ļoti plašs starptautiskuma kritērijs,

³⁵ Van den Berg A. *The New York Arbitration Convention of 1958. Towards a Uniform Judicial Interpretation.* Kluwer Law, 1981, p. 17.

³⁶ *Ibid*, p.38.

kas var atbilst visiem jau minētajiem kritērijiem vai arī var tikt tulkots *Ņujorkas konvencijas* izpratnē, kas savukārt var mūsdienās sašaurināt piemērošanas tvērumu. Ņemot vērā, ka tiesvedības un nolēmuma izpildes un atzīšanas stadijas tomēr tiek nodalītas, nav īsti skaidrs, cik plaši starptautiskums tiks interpretēts tādā procesā, kurš notiek Latvijā saskaņā ar nacionālo likumu.

Savukārt *Starptautisko privāttiesību likuma* projekta veidotāji vispār nevadījās no minētajiem kritērijiem. Likumprojekta sākotnējā redakcija ne tikai nenoteica, kad šķīrējtiesa tiek uzskatīta par starptautisku, bet gan neveiksmīgi un nevajadzīgi pūlējās definēt, kas ir „šķīrējtiesas līgums”.³⁷ Panta redakcija lāgā nekalpoja mērķim, kāpēc tāds pants ir šajā likumā iekļauts – tas nenoteica starptautiskas šķīrējtiesas kārtību un regulēja tikai šķīrējtiesas līgumu, kas ir tikai daļa no starptautiskās arbitrāžas. Panta pirmā daļa neatļautu interpretēt šķīrējtiesas līgumu atbilstoši pušu nodomam. Tāpat arī panta otrās daļas formulējums bija pārāk plaši tulkojams, piemēram, nav saprotams, kādos gadījumos šķīrējtiesas līgums „reāli nevar tikt piemērots” un kad „atbildētājs ir tieši vai klusējot labprātīgi piekritis” tiesas jurisdikcijai. Beidzot šis pants tika svītrots no likumprojekta, un nolemts starptautisko šķīrējtiesu nedefinēt.

Latvijai būtu konceptuāli jāizlemj, vai nenodalīt starptautisko arbitrāžu no nacionālās, kaut vai tādēļ, ka starptautiskā šķīrējtiesa attīstās straujāk un autonomi no nacionālajām tiesībām, līdz ar to ir tikai loģiski, ja to nepiesaista nacionālajam regulējumam. Tomēr šī brīža attīstība virzās uz pretējo, proti, uz starptautiskās arbitrāžas ierobežošanu Latvijā. Vienā no pēdējām *Šķīrējtiesas likumprojekta* redakcijām 12. pantā tika noteikts: ja šķīrējtiesas līgumā puses vienojas par šķīrējtiesu reģistrā reģistrētu šķīrējtiesu vai *ad hoc* šķīrējtiesu.³⁸ Tomēr Francijas ICC šķīrējtiesa un Zviedrijas SCC Institūts nav reģistrēti Uzņēmumu reģistrā, tātad puses nevarētu vienoties par strīdu izšķiršanu starptautiskā šķīrējtiesā. Savukārt likumprojekta 8. pants noteica, ka šķīrējtiesai ir obligāti jābūt šķīrējtiesnešu sarakstam, kas reģistrēts Uzņēmumu reģistrā. Šķīrējtiesnešu sarakstā norādītās personas var uzsākt pildīt savus pienākumus tikai pēc saraksta reģistrācijas. Šāda norma ir pretrunā ar principu, ka puses var brīvi izvēlēties šķīrējtiesnesi. Grūti iedomāties, kādas kolīzijas rastos, ja Krievijas un Lietuvas puses vienotos par strīdu izskatīšanu SCC Institūtā, bet par šķīrējtiesas vietu noteiktu Latviju. SCC Institūta reglaments nav reģistrēts Uzņēmumu reģistrā, un tai nav šķīrējtiesnešu saraksta. Tādējādi likumprojekts tieši ierobežotu puses brīvību vienoties par sev tīkamu šķīrējtiesas

³⁷ Starptautisko privāttiesību likuma projekts, nepublicēts.

³⁸ Šķīrējtiesas likums: LR likumprojekts, izsludināts valsts sekretāru sanāksmē 2007.gada 18.oktobrī, <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2006-11-04&dateTo=2007-11-04&text=%C5%A1%C4%B7%C4%ABr%C4%93&org=0&area=0&type=0>, (skatīts 2007. gada 11. novembrī)

atrunu, par pašu šķīrējtiesu, tostarp starptautisku, un par tās reglamentu, nevajadzīgi nosakot imperatīvas normas, kas nav izpildāmas praksē un ierobežo starptautiskuma principu.

Nemot vērā šos likumdevēja piedāvātos modeļus, kas mūsu nacionālajā likumā noteiktu starptautiskuma standartus, jāsecina, ka labāk šobrīd vispār nenodalīt starptautisko šķīrējtiesu no nacionālās šķīrējtiesas, jo bez teorētiskās bāzes tāda nodalīšana ir neveiksmīga, turklāt nošķiršanu jau regulē starptautiskās normas, piemēram, *Ženēvas konvencija*. Tomēr gadījumos, kad starptautiskam procesam, kas notiek Latvijā, ir jāpiemēro *Civilprocesa likums*, puses lielākoties zaudē tās privilēģijas, kuras parasti ir starptautiskā procesā. Līdz ar to būtu grozāma *Civilprocesa likuma* D daļa, atbilstoši starptautiskajiem standartiem.

Kopumā var konstatēt, ka nacionālās tiesības, definējot “starptautisko arbitrāžu”, nosaka savu tiesisko režīmu un piesaisti īpašai tiesiskai videi, tādējādi norādot uz kolīzijas tiesībām, tādēļ šķīrējtiesas procesu, kas aprakstīts nacionālajās tiesībās, precīzāk būtu iedalīt “ārvalstu” un “nacionālajā”. Ārvalstu šķīrējtiesa ir, kad tai ir piesaiste ārvalstu elementam un iespējama kāda saistība ar citu valsti. Šāda pieeja atbilst *Nujorkas konvencijas* piemērošanas tvērumam, proti, tā piemērojama arbitrāžas lēmumiem, kas nav pieņemti tās valsts teritorijā, kur izprasa šādu lēmumu atzīšanu un izpildīšanu, un arī tiem lēmumiem, kas nav iekšēji lēmumi tajā valstī, kur izprasa to atzīšanu un izpildīšanu. Šāda pieeja ne tikai nenoliedz, ka arbitrāža var būt pilnībā nošķirta no jebkādas tiesību sistēmas, bet arī pieļauj dažādu starptautisko elementu izpausmes formas, ne tikai šķīrējtiesas norises vietas piesaisti vien. Proti, franču profesors Gaijārs norāda, ka ne tikai pušu domicils, pušu atrašanās vieta vai kompānijas valdes atrašanās vieta, šķīrējtiesas vieta, citi ar līgumu saistītie faktori (vieta, kur noslēgts vai izpildīts līgums, īpašuma atrašanās vieta vai vieta, kur radās zaudējumi) ir ārvalstu elements, bet arī vieta, kur šķīrējtiesas spriedums tiks izpildīts, piemērojamās normas, šķīrējtiesnešu nacionalitāte.³⁹ Tātad, ja visi šie faktori norāda uz vienu valsti, šķīrējtiesa ir nacionāla, bet ja viens vai vairāki faktori norāda uz citu vai citām valstīm, ir jāizšķir, parasti ar starptautisko privāto tiesību principu palīdzību, vai attiecīgais faktors ir pietiekami svarīgs, lai šķīrējtiesu saistītu ar kādām nacionālajām tiesībām. Piemēram, arbitru nacionalitāte var nebūt pietiekams pamats, lai arbitrāžu atzītu par starptautisku/ārvalstu tīri nacionālā strīdā.

³⁹ Fouchard, Gaillard, Goldman. *On International Commercial Arbitration*. The Hague/ Boston/ London: Kluwer Law International, 1999, § 86.

1.1.2. Jēdziena „komerciāls strīds” īpatnības un kritēriji

Strīda komerciālais raksturs nav daļa no starptautiskas arbitrāžas definīcijas, jo šķīrējtiesu kā strīdu risināšanas metodi izmanto dažādās tiesību jomās - investīciju, darba, autortiesību, publisko tiesību, tomēr visvairāk šķīrējtiesā tiek izskatīti komercstrīdi, kas rodas no starptautiskajām tirdzniecības tiesībām, kas arī ir šī darba pamatuzdevums. Lai noteiktu, vai arbitrāža ir komerciāla,⁴⁰ jāanalizē, vai strīds ir komerciāls. Būtībā tas norāda, ka ir jākonstatē komerciālā daba pušu galvenajam darījumam, līgumam vai attiecībām, no kurām izriet strīds.

Izstrādājot *Ženēvas konvenciju*, juristi bija vienisprātis, ka definēt vārdu “komerciāls” būs ārkārtīgi grūti, un *travaux préparatoires* norāda, ka, lai noteiktu, vai šķīrējtiesa ir komerciāla, ir jāizmanto visi testi, kas ir pieejami to valstu likumos, ar ko ir saistītas puses.⁴¹ *Ženēvas konvencijas* 1.pants nosaka, ka konvencija ir “piemērojama šķīrējtiesu līgumiem, kas noslēgti ar mērķi atrisināt strīdus starptautiskās tirdzniecības jomā starp fiziskām un juridiskām personām.” Konvencijas projekta autori ir domājuši, ka “starptautiskā tirdzniecība” ir jebkuras darbības, ko raksturo preču, valūtas un pakalpojumu kustība pāri nacionālajām robežām.⁴² Attīstoties starptautiskai tirdzniecībai un transnacionalajām tiesībām, konvencijas tēvu sākotnējā ideja ir mainījusies, un šobrīd tiek atzīts, ka “starptautiskā tirdzniecība” konvencijas kontekstā ir jātulko saskaņā ar moderniem principiem - autonomi no kādas nacionālās tiesību sistēmas, kas savukārt ļautu konvenciju piemērot daudz plašāk,⁴³ un kritērijs “starptautiskā tirdzniecība” neprasa, lai puse tiktu uzskatīta par komersantu saskaņā ar tās nacionālo likumu.⁴⁴ Piemēram, piemērojot *Ženēvas konvenciju* strīdā Lionas Apelācijas tiesā, atbildētājs norādīja, ka saskaņā ar konvenciju strīds nav komerciāls, bet gan lauksaimniecisks, un atbildētājs nav tirgotājs (*commerçant*) saskaņā ar Itālijas tiesībām. Tiesa, atbildot uz atbildētāja argumentu, noteica, ka saskaņā ar konvencijas garu strīds ir komerciāls pēc savas dabas:

Faktiski termins „starptautiskā tirdzniecība” apraksta visu pārrobežu ekonomisko apmaiņu un jebkurā gadījumā, nenorāda uz nacionālo definīciju „komerciāls akts” vai „komersants”, kas ir strikta un tehniska. Līdz ar to

⁴⁰ Ir jānošķir komerciālā un ekonomiskā arbitrāža, jo termins „ekonomisks” tradicionāli tiek vērtēts plašāk nekā komerciāls. Berger K. *International Economic Arbitration*. Kluwer Law, 1993, p. 67-69.

⁴¹ Hacher D. European Convention on International Commercial Arbitration of 1961. *Yearbook of Commercial Arbitration*, 1995, Vol. XX, p. 1006.

⁴² Smit H., Pechota V. *International Arbitration Treaties*. Juris Publishing: Sweet & Maxwell, 1998, p. 90.

⁴³ Hacher D. European Convention on International Commercial Arbitration of 1961. *Yearbook of Commercial Arbitration* vol. XX, 1995, p. 1012.

⁴⁴ *Ibid.*

*jebkura starptautiska arbitrāža starp uzņēmējiem par ekonomiskā strīda izšķiršanu ir jāuzskata par komerciālu.*⁴⁵

Savukārt *Ņujorkas konvencija* ir plašāk piemērojama, jo tā tiek attiecināta ne tikai uz komerciālu arbitrāžu. Tās 1.panta trešā daļa nosaka:

Parakstot un ratificējot šo Konvenciju vai tai pievienojoties, vai iesniedzot šīs Konvencijas X pantā paredzēto paziņojumu, jebkura valsts [...] var arī paziņot, ka tā piemēros šo Konvenciju tikai strīdos, kas rodas līgumu vai citās tiesiskajās attiecībās, kuras pēc valsts nacionālā likuma, kas tādu iesniegumu iesniedz, ir komerciālas.

Šāda atruna tika iekļauta, jo atsevišķās civiltiesību valstīs varēja būt grūtības piemērot konvenciju, jo tajās izšķir komerciālos un nekomerciālos strīdus, kas piekritīgi šķirējtiesai. 137 valstis ir pievienojušās šai konvencijai, un no tām 43 valstis ir izdarījušas šo atrunu (bet ne Anglija, ne Latvija, ne Francija),⁴⁶ līdz ar to minētajās 43 valstīs *Ņujorkas konvencija* tiks piemērota tikai komerciāla rakstura strīdiem, un valstis saskaņā ar saviem nacionālajiem likumiem nosaka, vai strīds ir ar komerciālu raksturu vai nav. Tātad atšķirībā no *Ženēvas konvencijas*, kas tiecas uz arbitrāžas tiesību autonomiju no nacionālajām tiesībām, *Ņujorkas konvencija* iemieso vēl joprojām veco principu – norādi uz nacionālajām tiesībām. Praksē nacionālās tiesas tomēr mēģina interpretēt šo terminu samērā plaši saskaņā ar *Ņujorkas konvenciju*, piemēram, ASV, kas no konvencijas tvēruma izņem jautājumus, kuri saskaņā ar ASV nacionālo likumdošanu netiek uzskatīti par komerciāliem darījumiem, arī starptautiskie darba līgumi ir uzskatāmi par komerciāliem līgumiem.⁴⁷

Savukārt *UNCITRAL Parauglikuma* atsaucēs noteikts, ka termins “komerciāls” ir jātulko plaši, lai tiktu ietverti jautājumi, kas rodas no komerciāla rakstura attiecībām, neskatoties uz to, vai tās ir līgumiskas vai ne. Komerciāla rakstura attiecības ir šādi darījumi (bet ne tikai): jebkuri pakalpojumu vai preču piegādes vai apmaiņas tirdzniecības darījumi, izplatītāju līgumi, komerciālās pārstāvniecības vai aģentūras, faktoringa, līzings, celtniecības, konsultāciju, inženieringa, licences, investīciju, finanšu, banku, apdrošināšanas, ekspluatācijas vai koncesiju līgumi, kopuzņēmumu vai citu formu industriālās vai biznesa

⁴⁵ Cour d'appel Lyon case: *France Embryon v. Renato Argonauta* [1991] in *Yearbook of International Commercial Arbitration*, Vol. XIX, 1994, p. 860 – 861.

⁴⁶ Šādu atrunu ir izdarījušas, piemēram, Alžīrija, Antigva, Argentīna, Bahreina, Barbadosa, Bosnija un Hercegovina, Botsvāna, Kanāda, Centrālāfrikas republika, Ķīna, Kuba, Kipra, Dānija, Ekvadora, Grieķija, Gvatemala, Vatikāns, Ungārija, Indija, Indonēzija, Madagaskara, Malaizija, Monako, Mongolija, Nigērija, Filipīnas, Polija, Koreja, Rumānija, Trinidada un Tobago, Tunisija, Turcija, ASV, Venecuēla, Vjetnama.

⁴⁷ US reservation on Accession to the New York Convention. http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/NYConvention_status.html (skatīts 2009.gada 17. jūlijā).

sadarbība, preču vai pasažieru pārvadājumi pa gaisu, jūru, dzelzceļu, vai sauszemi.⁴⁸ Tomēr definīcija ir norādīta tikai atsaucē, nevis parauglikuma pamattekstā, norādot, ka tā domāta ir tikai interpretācijai,⁴⁹ tomēr arī tas ir ļoti svarīgi un vērā ņemami.

Tā kā izvērtējot, vai starptautiskā arbitrāža ir komerciāla, tiek analizēta strīda objekta komerciālā daba, pēc analogijas var tikt piemērotas arī starptautisko tirdzniecības tiesību materiālās normas, piemēram, *UNIDROIT Starptautiskie komerciālie principi* (turpmāk: *UNIDROIT Principi*), kas atspoguļo apvienoto *lex mercatoria* praksi.⁵⁰ Kā norādīts nosaukumā un preambulā, principi ir domāti piemērošanai starptautiskiem komerciāliem līgumiem. Jēdziens “komerciāls” tiek lietots, lai izbēgtu šo principu piemērošanu patērētāju līgumiem, definīcija netiek dota, tomēr ir pieņemts, ka tas jātulko pēc iespējams plašāk un ir piemērojams arī investīciju, koncesiju vai profesionālo pakalpojumu līgumiem.

Savukārt nacionālajos likumos „komerciālam” darījumam tiek piešķirts plašāks tvērums nekā starptautiskajās tiesībās. Piemēram, *Krievijas Federācijas likums par starptautisko komerciālo arbitrāžu* komerciālu darījumu tulko kā jebkuras tiesiskās attiecības, kas rodas ārējās tirdzniecības rezultātā vai jebkura cita veida starptautisko ekonomisko attiecību rezultātā (1. panta otrā daļa).⁵¹ Savukārt Francijas nacionālajā arbitrāžas režīmā tiek izšķirts komerciāls vai nekomerciālas dabas strīds, bet starptautiskajā procesā ne. Šāda attīstība notika pēc pazīstama sprieduma *Hecht lietā*.⁵² Atbildētājs tiesai norādīja, ka, tā kā tā laika Francijas likums neatļāva komersantam ar nekomersantu vērsties šķīrējtiesā saskaņā ar starptautiskā aģenta līgumā ietvertu šķīrējtiesas klauzulu, šķīrējtiesas līgums nav spēkā. Tiesa ne tikai pirmo reizi Francijas vēsturē noteica, ka šķīrējtiesas līgums ir autonomas no galvenā līguma, bet arī - tā kā tas nav saistīts ne ar kādu nacionālo režīmu, tas skar tirdzniecības intereses un ir komerciāls.

Latvijas *Civilprocesa likums* nosaka, kādi strīdi nevar būt izšķirami šķīrējtiesā (487.pants), tādējādi ar izslēgšanas metodi un netieši norādot, ka komerciālie strīdi ir galvenā strīdu kategorija piekritīga šķīrējtiesai nacionālajā procesā. Tomēr likums tieši neregulē, piemēram, strīdus, kurus tradicionāli nevar uzskatīt par komerciāliem strīdiem, lai gan viena puse ir patērētājs. Pie tam tiesu judikatūra norāda, ka kritērijs darījuma atzīšanai par tādu, kas pakļauts patērētāju tiesību tiesiskajam regulējumam, ir līguma subjekts - patērētājs (fiziska

⁴⁸ Atsauce pie 1. panta.

⁴⁹ Fouchard, Gaillard, Goldman. *On International Commercial Arbitration*. The Hague/ Boston/ London: Kluwer Law International, 1999, § 62.

⁵⁰ *UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*, Rome, 2004, p. 2.

⁵¹ Федеральный Закон о Третьей Суде в Российской Федерации, 2004 <http://femida.info/11/fzotsvrj003.htm> (skatīts 2010.gada 14.februārī).

⁵² France Cour de cassation case: *Hecht* [1972] in *Revue de L'arbitrage*, 1974, p. 89.

persona, kas neizmanto precī vai pakalpojumu saimnieciskās vai profesionālās darbības nodrošināšanai), nevis sniegtā pakalpojuma vai pirkuma veids⁵³ un šādu strīdu izskatīšana ir ierobežojama šķīrējtiesās.⁵⁴ Arī Augstākā tiesa izmanto šādu piesaistes kritēriju,⁵⁵ tomēr šāds raksturojošais elements nav saskaņā ar principiem, kas minēti starptautiskajos instrumentos (atsevišķi izņēmumi ir Eiropas tiesībās).

Tomēr komerciālo darījumu loks daļēji tika mainīts, 2008. gada 18. decembrī pieņemot *Komerclikuma* grozījumus, kur komercdarījums tiek definēts kā komersanta tiesiskie darījumi, kas saistīti ar komercdarbību (388. pants).⁵⁶ „Komercdarbība ir atklāta saimnieciskā darbība, kuru savā vārdā peļņas gūšanas nolūkā veic komersants.”⁵⁷ Šī komercdarījuma definīcija var tikt izmantota arī, lai noteiktu strīda komerciālo dabu, arī starptautiskos procesos pēc analogijas (*Komerclikums* nepiemērosies ārvalsts komersantiem, jo tie nav reģistrēti Komercreģistrā), piemēram, piemērojot *Ņujorkas konvenciju*, kas norāda uz nacionālajām tiesībām, lai noteiktu, vai strīds ir komerciāls. Šā likuma noteikumi par komercdarījumiem ir vienlīdz piemērojami arī pārējiem darījuma dalībniekiem, ciktāl normatīvajos aktos patērētāju tiesību aizsardzības jomā likumā nav noteikts citādi (389. pants). Šāda definīcija izraisīja kritiku, jo tiek piesaistīta darījuma subjektiem, nevis tā dabai.⁵⁸

Hipotētiski piemērojot starptautiskās normas, Latvijā starptautiska strīda rezultātā patērētāja noslēgts šķīrējtiesas līgums būs atzīstams kā komerciāls, piemērojot atsevišķas procesuālās normas, kas regulē starptautisko arbitražu (*Ženēvas konvencija*, *Ņujorkas konvencija*, jo nav izdarīta atruna pie 1.panta trešās daļas), jo tās nosaka, ka šķīrējtiesas līgumu var noslēgt arī fiziska persona, bet *Ženēvas konvencija* sniedz raksturojumu komerciālam strīdam. Savukārt, ja valsts ir izdarījusi atrunu saskaņā ar *Ņujorkas konvenciju*, kas nosaka, ka komerciālā daba ir jāizvērtē pēc nacionāliem likumiem, un šī valsts ir

⁵³ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SPC-35 [2006] <http://www.at.gov.lv/> (skatīts 2009. gada 20. jūlijā).

⁵⁴ Patērētāju tiesību aizsardzības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1999.gada 1. maijs, Nr. 1564/1565. 6.pants nosaka, ka līguma noteikums, kuru līgumslēdzēja puse savstarpēji nav apspriedušas, ir netaisnīgs, ja tas pretēji labticīguma prasībām rada būtisku neatbilstību līgumā noteiktajās līgumslēdzēju pušu tiesībās un pienākumos par sliktu patērētājam. Par netaisnīgiem līguma noteikumiem uzskatāmi noteikumi, kas: [...] 7) izslēdz vai kavē patērētāja tiesības vērsties patērētāju tiesību aizsardzības iestādēs vai tiesā, paredz strīdu izskatīšanu tikai šķīrējtiesā, un (11) Tiesa, izšķirot strīdu vai veicot citas no ražotāja, pārdevēja vai pakalpojuma sniedzēja un patērētāja noslēgtā līguma izrietošās procesuālās darbības, izvērtē līguma noteikumus un strīda atrisināšanai attiecībā uz patērētāju nepiemēro līgumā ietvertos netaisnīgos noteikumus.

⁵⁵ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SPC-35 [2006] <http://www.at.gov.lv/> (skatīts 2009. gada 20. jūlijā).

⁵⁶ „Grozījumi Komerclikumā”: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2009.gada 7. janvāris, Nr. 2.

⁵⁷ Komerclikums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2000.gada 13. maijs, Nr. 158/160.

⁵⁸ Torgāns K. Komerclikumā jāiestrādā Eiropas līgumu tiesību principu normas. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2007.gada 20.februāris, Nr. 8.

pievienojusies *ANO Konvencijai par starptautiskajiem preču pirkuma pārdevuma līgumiem* (turpmāk: *CISG*),⁵⁹ kas ir kļuvusi par daļu no nacionālās likumdošanas, pēc analogijas tulkojot komerciāls nebūs tāds darījums, kad preces tiek iegādātas personiskajām, ģimenes vai mājsaimniecības vajadzībām, izņemot gadījumus, kad pārdevējs jebkurā laikā pirms vai līguma slēgšanas brīdī nezināja un viņam nevajadzēja zināt, ka preces tiek iegādātas šādām vajadzībām (2.pants). Šajā gadījumā vēl ir ietverta atruna, kas uzliek pierādījumu nastu pārdevējam - pierādīt, ka pircējs nav patērētājs.

Līdz ar to ir secināms, ka patērētāju strīdi visbiežāk būs atzīstami par komerciāliem strīdiem, jo starptautiskajā komerciālajā arbitrāžā kā komerciāls raksturojošais elements tiek vērtēts nevis subjekts, bet gan darījuma priekšmets. Tādējādi nebija izprotams arī nolūks jaunajā šķīrējtiesas regulējošā likumprojektā paredzēt īpašu režīmu attiecībā uz patērētājiem, proti, tas paredzēja, ka „strīdu, kurā viena puse ir patērētājs, var nodot izskatīšanai šķīrējtiesai tikai tad, ja pēc strīda rašanās puses noslēgušas vienošanos par strīda izskatīšanu šķīrējtiesā.” Ražotājs, pārdevējs vai pakalpojuma sniedzējs rakstiski informē patērētāju par tiesībām izvēlēties risināt strīdu tiesā vai šķīrējtiesā, kā arī par tiesībām pārsūdzēt tiesas spriedumu vai tiesas lēmumu par izpildu raksta izsniegšanu. Ja patērētājs piekrīt strīda risināšanai šķīrējtiesā, tad vienošanos noformē rakstveidā atsevišķa līguma veidā (4. pants). Šāda komplikēts un procesuāli neekonomisks regulējums ir nepieļaujams, turklāt tādējādi tiks papildus noslogota arī valsts tiesa.

Nemot vērā šādu koncepciju, kad atsevišķos gadījumos strīda komerciālā daba tiek vērtēta pēc subjekta, ir jāpievēršas arī citiem īpašiem subjektiem starptautiskajās arbitrāžas tiesībās, kuriem ir noteikts speciāls regulējums, proti, valsts un to atvasināto institūciju komerciālie strīdi. Atsevišķos tiesību instrumentos (piemēram, *UNCITRAL Parauglikums*, *UNIDROIT Principi*) tiek uzskatīts, ka komerciāli strīdi ir arī investīciju strīdi. Tomēr investīciju līgumiem ir būtiski atšķirīgs regulējums, un, kā tiks norādīts tālāk, arī šie īpašie subjekti nemaina komerciālā strīda raksturojumu.

*Valsts imunitātes konvencija*⁶⁰ (nav spēkā) 1.pantā inkorporēta definīcija, kas ir “komerciāls darījums”:

⁵⁹ United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods. *A/CONF.97/18*, 1980. 2010. gada 14. februārī 74 dalībvalstis saskaņā ar United Nations Treaty Collection: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=X-10&chapter=10&lang=en (skatīts 2010. gada 14. janvārī).

⁶⁰ Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property *Official records of the General Assembly, 59 Session, Supplement No. 49, A/59/49*, adopted by the General Assembly of the United Nations on 2 December 2004. Nav spēkā. Saskaņā ar konvencijas 30.pantu, konvencija stājas spēkā 30. dienā, kad to ratificējušas 30 valstis. Uz 2010. gada 15.februāri konvenciju parakstījušas 28 valstis (*inter alia* Igaunija, Austrija, Beļģija, Ķīna, Somija, Īslande, Lībija, Madagaskara, Maroka, Paragvaja, Portugāle, Rumānija,

jebkāds pirkuma pārdevuma vai pakalpojumu komerciāls līgums vai darījums, jebkāds aizņēmuma līgums vai cits finansiālas dabas darījums, ieskaitot jebkāds garantijas, kompensācijas saistības attiecībā uz šādu aizdevumu vai darījumu; jebkāds cits komerciāla, industriāla, tirdzniecības vai profesionālas dabas līgums vai darījums, neieskaitot darba līgumus.

Pirmkārt, šādā kontekstā komerciālais darījums ir jātulko plašāk nekā komerciāls līgums, bet tas arī dod nevis komerciāla darījuma definīciju, bet gan sarakstu ar noteiktām komerciālajām aktivitātēm, jo konvencijas „tēvi” atzina par neiespējamu definēt komerciālu darījumu pēc tā pazīmēm. Pie tam konvencijas komentāros ir norādīts, ka ar „komerciāliem darījumiem” ir jāsaprot arī investīciju jautājumi. Šāds papildinājums ir specifisks un, kā norādīts šajā darbā, parasti komerciālie strīdi ir nošķirami no investīciju strīdiem.

Otrkārt, ļoti svarīga ir 1. panta otrās daļas piebilde, ka, lai noteiktu, vai līgums/darījums ir komerciāls, primāri ir jāskatās uz darījuma dabu, bet tomēr jāņem vērā arī tā mērķi, ja puses ir par to vienojušās, vai arī tiesas vietas prakse nosaka, ka mērķis ir saistošs, lai noteiktu darījuma ne- komerciālo raksturu. Šāda daļas inkorporācija ir kompromiss starp dažādiem viedokļiem, tomēr tās piemērošanas apjoms un principi var radīt dažādu piemērošanas praksi.

Konvencija ietver sevī galveno izņēmumu valsts imunitātei, proti, 17. pants nosaka, ka, ja valsts iesaistās komerciālos darījumos ar ārvalsts fizisku vai juridisku personu, tā nevar atsaukties uz savu imunitāti. Valsts atvasinātās institūcijas vai uzņēmumi, kuri var iesūdzēt vai kuri var tikt iesūdzēti, kā arī tie, kas var atvasināt, iegūt, valdīt valsts īpašumu, tostarp tie, kurus valsts ir pilnvarojusi, nevar atsaukties uz imunitāti, ja tie ir iesaistīti ar komerciālo darījumu saistītā procesā (10. panta trešā daļa). Tādējādi saskaņā ar šo konvenciju valstis tiek burtiski pielīdzinātas parastam komersantam, ja vien līguma nav bijusi cita vienošanās vai arī komerciālais darījums nav slēgts starp valstīm. Tas nozīmē, ka valsts var zaudēt arī savu imunitāti, noslēdzot šķīrējtiesas līgumu. Arī šajā gadījumā, lai noteiktu, vai strīds ir komerciāls, ir vērtēta strīdus priekšmeta elementu atbilstība komerciālai dabai, nevis piesaistīts subjektam.

Starptautiskajā tirdzniecībā nav retums, ka ārvalsts juridiskā persona slēdz komerciālus līgumus ar valsti – tās iestādēm, aģentūrām un citām valstiskām institūcijām. Starptautiskajā praksē nav aizliegts šādos komerciālos līgumos ietvert arī atrunu par strīdu risināšanu starptautiskā privātā šķīrējtiesā. Tomēr praksē un teorijā arvien plašāk tiek spriests

Senegāla, Slovākija, Zviedrija, Timora, Apvienotā Karaliste un Īrija saskaņā ar <http://untreaty.un.org/ENGLISH/bible/englishinternetbible/partI/chapterIII/treaty38.asp> (skatīts 2010. gada 14. februārī).

par situāciju, kad ārvalstu juridiska persona - paralēli noslēgtajam komerciālajam līgumam - izmanto starptautiskajās publiskajās tiesībās nostiprinātās tiesības. Proti, ārvalstu juridiskā persona kā ārvalsts investors, pamatojamās uz divpusējā investīciju aizsardzības līguma (BIT - *bilateral investment treaty* - angļu val.) plašo interpretāciju, ceļ prasību pret valsti par starptautiska komerciālā līguma nepildīšanu, neskatoties uz to, ka puses saista privāto tiesību līgums un tajā nostiprināta strīdu izšķiršanas vieta un kārtība. Investors normālos apstākļos izvēlēsies aizstāvēt savas tiesības, kas izriet no investīciju konvencijas, nevis no starptautiskā komercilīguma, jo, ja vienlaikus pastāv līgumiska foruma izvēles klauzula un no starptautiskas konvencijas izrietoša, tad pēdējā prevalē.⁶¹ Tas atbilst vispārējām principam, ka ar starptautisku līgumu izveidotā tribunāla jurisdikcija ir pārāka par nacionālo forumu.⁶² Šis pats princips tiek pārsvarā piemērots arī uz šķīrējtiesām.⁶³

Tomēr atsevišķos prasījumus, kas izriet no BIT (*treaty/investment claims/disputes* - angļu val.) un no komerciālā līguma (*contract/ commercial claims/ disputes* - angļu val.), ir arvien grūtāk nodalīt, jo vairāki elementi šajos strīdos ir kopīgi. Proti, gan BIT strīda, gan komercstrīda subjekti var būt vieni un tie paši, un investīciju prasība var tik balstīta uz šādu komercattiecību pārkāpumu, līdz ar to valsts var nonākt atbildētāja lomā gan vienā, gan otrā strīdā. Šāds piemērs tika minēts šī darba ievadā - *Mobil Cerro Negro lieta*. Valsts izredzes šādā strīdā pasliktina arī tas, ka tribunāli sliecas lemt par labu ārvalsts investoram.⁶⁴ Kā secināms no starptautiskās prakses, abi it kā dažādie strīdu izšķiršanas veidi sāk saplūst un arvien biežāk tiek jautāts, kā nodalīt šos strīdus. Šajā sakarā gan praksē, gan teorijā rodas konfliktējošas doktrīnas, kas veidojas līdz ar starptautisko praksi. Galvenais šādas prakses veidotājs investīciju strīdos ir Starptautiskais ieguldījumu strīdu izskatīšanas centrs (turpmāk: *ICSID*), kas izveidots saskaņā ar *Konvenciju par ieguldījumu strīdu izšķiršanu starp valstīm un citu valstu pilsoņiem* (turpmāk: *Vašingtonas konvencija*).⁶⁵

⁶¹ Crivellaro A. Consolidation of Arbitral and Court Proceedings in Investment Disputes. *Parallel State and Arbitral Procedures in International Arbitration*. ICC, 2005, p.90.

⁶² Iran – US Claims Tribunal case: *E- System Inc. v. Iran and Bank Meli* [1983] in *Iran – US Claims Tribunal Reports*, Vol.2, p. 51. Franco- Italian Conciliation Commission case: *S.A.M.I.case* [1951] in *International Law Reports No.18*, p. 471.

⁶³ International Mixed Claim Commission case: *Jean – Baptiste Caire* [1929] in *Annual Digest of Public International Law Cases*, Vol.5, p.444. British – Mexican Claims Commission case: *Santa Rosa Mining co. v. Mexico* [1931] in *Reports of Public International Arbitral Awards*, Vol.5, p. 252.

⁶⁴ ICSID case No. ARB/03/15 *El Paso Energy International v. The Argentine Republic* [2006] § 69-70 in <http://www.worldbank.org/icsid/cases/awards.htm#awardARB0315> (skatīts 2009.gada 20. jūlijā).

⁶⁵ Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States, 575 *UNTS 159*, 1965. 2009. gada 13. decembrī 155 dalībvalstis. Saskaņā ar *Vašingtonas konvencijas* 25.pantu ICSID jurisdikcijā ir izskatīt jebkuru likumīgu strīdu, kas tieši rodas no ieguldījuma starp Līgumslēdzēju Valsti (vai arī jebkuru Līgumslēdzējas Valsts pilnvarotu institūciju vai aģentūru, kuru šī Valsts nozīmējusi Centram) un citas Līgumslēdzējas Valsts pilsoni, kuru strīda puses rakstiski piekrīt iesniegt Centram. Kad puses ir devušas savu piekrišanu, neviena no pusēm nedrīkst vienpusēji atteikties no savas piekrišanas. Spriedumiem ICSID nav

Viens no iemesliem plašām interpretācijas iespējām ir tas, ka *Vašingtonas konvencija* nedefinē, kas ir ieguldījums, lai gan definīcija projektā tika paredzēta.⁶⁶ Definīciju parasti iekļauj valstis divpusējā investīciju līgumā,⁶⁷ arī teorijā ir dota tikai vispārīga definīcija - investīcijai ir jābūt regulārai peļņai un apgrozībai, riska elementam un nozīmīgam devumam valstī, kā arī tai jābūt veiktai ilgākā laika posmā.⁶⁸

ICSID lieta, kas tiek uzskatīta par vienu no pretrunīgākajām, *SGS v. Pakistan*⁶⁹ juristu aprindās izraisījusi daudz strīdu un kritiku.⁷⁰ Lietas galvenais vadmotīvs ir, ka investīciju un komerciālais strīds starp vienām un tām pašām pusēm, par vienu un to pašu līgumu, var pastāvēt vienlaicīgi – pirmais izriet no *Vašingtonas konvencijas*, bet otrs no komerciālā līguma.⁷¹ 2003.gada 6. augustā ICSID tribunāls pieņēma lēmumu par jurisdikciju, kura rezolutīvajā daļā noteica, ka ICSID tribunālam ir jurisdikcija strīdā starp *SGS* pret Pakistānu par pārkāpumiem, kas izriet no BIT, bet nav jurisdikcijas *SGS* prasībā pret Pakistānu un Pakistānas prasībā pret *SGS* par komercīguma pārkāpumiem. Tribunāls uzsvēra, ka investors var prasīt starptautisko atbildību no valsts, kurā ir ieguldīta investīcija, bet šādam starptautiskam investīciju tribunālam nav jurisdikcija pār “tūriem” prasījumiem, kas izriet no komerciāla līguma. Tribunāls šajā lietā atzina, ka vieni un tie paši fakti var radīt divas

precedentu spēks, jo saskaņā ar Vašingtonas konvencijas 53.pantu ICSID tribunāla nolēmumi ir saistoši tikai pusēm.

⁶⁶ *Documents Concerning the Origin and the Formulation of the Convention. ICSID*, Vol. II, 1968, p. 242.

⁶⁷ Piemēram, Latvijas Republikas valdības un Horvātijas Republikas valdības līguma par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību 1.pants nosaka, ka termins “ieguldījums” nozīmē visu veidu aktīvus, ko vienas Līgumslēdzējas puses ieguldītāji iegulda otras Līgumslēdzējas puses teritorijā saskaņā ar normatīviem aktiem un, cita starpā, taču ne tikai, ietver: *kustamu un nekustamu īpašumu, visas citas lietu tiesības; akcijas, pajas, ķīlu zīmes un cita veida dalību uzņēmēj sabiedrībās; prasības par naudu un visa veida darbību, kam ir ekonomiska vērtība, ieskaitot visus aizdevumus, kas piešķirti ekonomiskas vērtības iegūšanai; intelektuālā īpašuma tiesības, tiesības iesaistīties saimnieciskās un tirdzniecības darbībās.* Latvijas Republikas valdības un Horvātijas Republikas valdības līgumu par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: LR Starptautisks līgums. *Latvijas Vēstnesis*, 2002.gada 5.jūlijs, Nr.101. Par “investīciju” definīcijām skat.: ICSID case: No.ARB/96/3 *Fedax N.V. v. The Republic of Venezuela* [1998] in *International Law Materials*, Vol. 37, p. 1378

⁶⁸ Schreuer C.H. *The ICSID Convention: A Commentary*. Cambridge University Press, 2001, p.140.

⁶⁹ ICSID case No. ARB/01/13: *SGS Societe generale de Surveillance S.A v. Islamic Republic of Pakistan* [2003] in *ICSID Review*, Vol 18, 2003, p. 307.

⁷⁰ Walde T.W. Energy Chapter Treaty based Investment Arbitration. *The Journal of World Investment and Trade*, Vol. 5, 2004, p.373; Gaillard E. Investment Treaty Arbitration and Jurisdiction Over Contract Claims- the *SGS* Cases Considered in Weiler T. (Ed.) *International Investment Law and Arbitration: Leading Cases from the ICSID, NAFTA, Bilateral Treaties and Customary International Law*. London: Cameron May International Law and Policy, 2005, p. 338-344.

⁷¹ 1994. gada 29. septembrī Pakistānas valdība un Šveices kompānija “SGS” noslēdza preču apskates līgumu pirms piegādes (*pre-shipment inspection agreement*). Līgumā puses vienojās par šādu šķīrējtiesas līgumu, ka jebkurš strīds tiks izskatīts saskaņā ar spēkā esošo Pakistānas šķīrējtiesas likumu. Rodoties strīdam par prettiesisku atkāpšanos no minētā starptautiskā komercīguma un parādiem, prasītājs *SGS*, neskatoties uz minēto šķīrējtiesas klauzulu, 1998. gada 12. janvārī iesniedz prasību pret Pakistānu Ženēvas pirmās instances tiesā. Savukārt komercīguma otra puse - Pakistāna - 2000. gada 23. novembrī, pamatodamās uz pušu līgumu, iesniedza lūgumu Pakistānas Vecākajam civiltiesību tiesnesim iecelt šķīrējtiesnesi saskaņā ar Pakistānas šķīrējtiesas likumu. Abiem šiem tiesāšanās procesiem paralēli 2001. gada 10. oktobrī *SGS* uzsāka procesu ICSID saskaņā ar Pakistānas Islama Republikas un Šveices Konfederācijas abpusēju ieguldījumu aizsardzības līgumu.

dažādas prasības. Pie tam valsts var izdarīt būtisku konvencijas pārkāpumu, nepārkāpjot komerciālo līgumu, un otrādi. Līdz ar to tribunāls nonāca pie secinājuma, ka viņiem ir jurisdikcija pār strīdu, kas izriet no divpusējā investīciju līguma, bet nav jurisdikcijas pār strīdu, kas izriet no pušu komerclīguma.⁷² Turklāt tribunāls uzskata, ka nav jāaptur strīda izšķiršana līdz brīdim, kamēr šķīrējtiesa Pakistānā izskatīs prasību, kas izriet no pušu līguma.

Vēlākie ICSID tribunāli šo doktrīnu ir attīstījuši tālāk. Piemēram, *Salini v. Jordan*⁷³ lietā tribunāls uzskatīja, ka, tā kā saistības, kas izriet no komerciālā līguma, netiek dublētas BIT, šīs saistības ir tīri līgumiskas, un strīdi saistībā ar tām ir jārisina saskaņā ar komerciālo līgumu, no kura tās izriet. Līdz ar to tribunāls lēma, ka tam nav jurisdikcijas izskatīt strīdu, jo strīds izrietēja no komerciālā līguma, bet komerciālajā līgumā puses bija vienojušās par strīdu izskatīšanu Jordānijas tiesā vai šķīrējtiesā, par ko jāvienojas atsevišķi.

SGS v. Pakistan lietas piegājienam sekoja arī lietā *Joy Mining v. Egypt*, kurā strīda priekšmets bija bankas garantijas neatsaukšana. Prasītājs lūdza tribunālu atzīt, ka Ēģipte ir pārkāpusi divpusējo investīciju līgumu, ekspropriēdama investīcijas un rīkodamās netaisnīgi un nevienlīdzīgi, tomēr tribunāls konstatēja, ka lietā nav strīda par investīcijām:

*šajā lietā ir skaidrs, ka jautājums par bankas garantiju ir līguma komerciālais elements un ka prasītāja argumentam, ka garantijas atsaukšana ir divpusējā investīciju līguma pārkāpums, ir grūti piekrist. [...] Strīdi par bankas garantijām ir bieži daudzās jurisdikcijās, un valsts aģentūras iesaistīšanās komerciālos darījumos nemaina šo darījumu dabu, proti, tas vēl joprojām ir komerciāls un līguma strīds, kas jārisina tā, kā tas ir pielīgs komerciālajā līgumā, tai skaitā arbitrāžā. Tas netransformējas investīcijā vai investīciju strīdā.*⁷⁴

Joy Mining v. Egypt lietā konstatēja, ka no darījuma dabas ir atkarīgs, vai to var kvalificēt kā investīciju, tādējādi atgriežoties pie jautājumu par “investīciju” definēšanu. ICSID tribunāli ir konstatējuši, ka pie noteiktiem apstākļiem vekselis,⁷⁵ aizdevums,⁷⁶ ceļu izbūve,⁷⁷ kravas apskates darbības⁷⁸ var būt kvalificētas kā investīcija. Bet par investīciju

⁷² ICSID case No. ARB/01/13: *SGS Societe generale de Surveillance S.A v. Islamic Republic of Pakistan* [2003] in *ICSID Review – Foreign Investment Law Journal* Vol. 18, No. 1, 2003, § 155.

⁷³ ICSID case No. ARB/02/13: *Salini Costruttori S.p.A. and Italstrade S.p.A. v. Hashemite Kingdom of Jordan* Decision of the Tribunal on Jurisdiction [2005] in *ICSID Review – Foreign Investment Law Journal*, Vol. 2, Nr. 1, 2005.

⁷⁴ ICSID case: No. ARB/03/11: *Joy Mining Machinery Limited v. Arab Republic of Egypt* [2004] in *ICSID Review- Foreign Investment Law Journal*, Vol. 19, No. 2, 2004, § 78-79.

⁷⁵ ICSID case No. ARB/96/3: *Fedax N.V. v Venezuela* [1997] in *International Law Materials*, 1997, Vol. 37, p. 1378.

⁷⁶ ICSID case No. ARB/97/4: *Ceskoslovenska Obchodni Banka v. Slovak Republic* [2000] in *ICSID Review- Foreign Investment Law Journal*, Vol. 15, No. 2, 2000.

⁷⁷ ICSID case: *Salini Costruttori S.p.A&Italstrade S.p.A v. Kingdom of Morocco*, Decision on jurisdiction [2001] in *International Law Materials*, Vol.42, No. 606, 2003.

nevar uzskatīt pirkuma–pārdevuma līgumus – 1999. gadā ICSID ģenerālsekretārs noraidīja pieņemt izskatīšanā strīdu, jo tas nevar tikt uzskatīts par investīciju.⁷⁹ Arī citā lietā tribunāls noteica:

[J]a netiks nošķirti parastie pirkuma-pārdevuma līgumi, pat sarežģīti, no investīciju līgumiem, tad rezultātā jebkurš pirkuma-pārdevuma vai iepirkuma līgums, kur viena puse ir valsts aģentūra, kvalificēsies kā investīcija. Starptautiskie līgumi šodien ir starptautiskās tirdzniecības centrālā iezīme un ir būtiski ietekmējuši piemērojamo tiesību attīstību, tai skaitā CISG [..]. Līdz ar to ir skatāmi atdalīti un šķirti, lai saglabātu stabilu tiesisko vidi.⁸⁰

Ņemot vērā minēto, noslēdzot komerciālus līgumus ar valsti vai to atvasinātiem subjektiem, kuru līgumos ir inkorporēta šķīrējtiesas klauzula, strīdus gadījumā var nonākt pie diviem paralēliem procesiem, kas pēc savas dabas un piemērojamām normām būtiski atšķiras, līdz ar to ir svarīgi apsvērt šos riskus pie līguma slēgšanas.

⁷⁸ ICSID case No. ARB/01/13: *SGS Societe generale de Surveillance S.A v. Islamic Republic of Pakistan* [2003] in *ICSID Review*, Vol.18, No.307, 2003.

⁷⁹ Shihata I., Parra A. The Experience of the International Centre for Settlement of Investment Disputes. *ICSID review- Foreign Investment Law Journal*, Vol. 14, No. 299, 1999, p. 308.

⁸⁰ ICSID case: No. ARB/03/11: *Joy Mining Machinery Limited v. Arab Republic of Egypt* [2004] in *ICSID Review- Foreign Investment Law Journal* Vol. 19, No.2, 2004, § 58.

1.2. Starptautisko arbitrāžas tiesību raksturojums un pamatnostādnes

Lai gan šķīrējtiesa ir sens strīdu izšķiršanas institūts, tiesību zinātne, kas pēta fizisko un juridisko personu privātās tiesiskās attiecības, pienākumus un atbildību, tām slēdzot šķīrējtiesas līgumu un risinot strīdus ārpus tiesas, ir tikai attīstības stadijā, jo starptautiskās komerciālās arbitrāžas tiesības tālākveidojas lielākoties praksē, - tās ir praktiķu tiesības. Iespējams, tādēļ nepastāv plašs akadēmisks arbitrāžas tiesību raksturojums un nav sastopama vienota starptautisko arbitrāžas tiesību definīcija, jo parasti tiek definēts tikai šķīrējtiesas process vai termins „arbitrāža”, nevis viss arbitrāžas tiesību kopums. Tomēr - pēc sava izpētes priekšmeta - minētās tiesības var definēt šādi:

Starptautiskās arbitrāžas tiesības reglamentē privāta komerciāla strīda risināšanu, kurā iesaistītās fiziskās vai juridiskās personas, un attiecību būtiskie elementi ir saistīti ar vairāk kā vienu valsti (starptautiskuma elements).

Tātad, citiem vārdiem sakot, starptautiskās arbitrāžas tiesības ir juridisku noteikumu kopums, kas regulē komerciālu strīdu izšķiršanu arbitrāžā starp juridiskām vai fiziskām personām un kur iesaistīts ārvalsts vai startautisks elements. Šajā darbā jēdzienam „arbitrāžas tiesības” tiek piešķirtas trejādas nozīmes – ar to var apzīmēt noteiktu tiesību nozari, normu, kā arī tiesību un pienākumu kopumu.

1.2.1. Tiesību nozare

Starptautiskās komerciālās arbitrāžas tiesības kā jēdziens pastāv ne ilgāk kā 100 gadus. Šīs tiesības veidojās kopsolī ar globālās domāšanas attīstību, un par atskaites punktu tiek minēts 1923. gads, kad Tautu Savienība pieņēma *Ženēvas protokolu par arbitrāžas klauzulām*⁸¹ (turpmāk: *Ženēvas protokols*) un 1923. gadā tika izveidota Starptautiskā šķīrējtiesa pie Starptautiskās Tirdzniecības kameras (turpmāk: *ICC*). Bet pēdējos gados starptautiskā komerciālā šķīrējtiesa ir piedzīvojusi dramatisku attīstību, ko ietekmējis pārobežu tirdzniecības pieaugums un veiksmīgais mehānisms šķīrējtiesu nolēmumu atzīšanā un izpildē saskaņā ar *Nujorkas konvenciju*. Lai gan minētā konvencija regulē ārvalstu šķīrējtiesas spriedumu atzīšanu un izpildi, tomēr tā panāca vienotu dalībvalstu viedokli un unificēja arbitrāžas tiesības, kas savukārt veicināja starptautisko tirdzniecību un strīdu izšķiršanu šķīrējtiesā. Nākamais lūzuma punkts bija *UNCITRAL Parauglikums* pieņemšana,

⁸¹ Protocol on Arbitration Clauses signed in Geneva 24 September 1923, 27 *L.N.T.S.* 157 (1924), No.678.

kas kļuva par paraugu nacionālo likumu izstrādei, tādējādi unificējot arī arbitrāžas nacionālo regulējumu.

Šobrīd starptautiskas arbitrāžas tiesības var vērtēt kā atsevišķu zinātņu un patstāvīgu tiesību disciplīnu, un tā tiek nodalīta no tām procesuālajām tiesībām, kas regulē tiesāšanos. Šāds secinājums var tikt izdarīts tieši Eiropas telpā, kurā pat tiek nodalītas starptautiskās privāttiesības un starptautiskās arbitrāžas tiesības. Eiropas Komisija definē, ka starptautiskās privāttiesības ir sakārtots mehānisms, kas veicina starptautisko strīdu risināšanu un kas atbild uz trim galvenajiem jautājumiem: (a) kuras valsts tiesai ir jurisdikcija, (b) kuras valsts materiālās tiesības tiek piemērotas strīdam (kolīziju tiesības), (c) tiesas nolēmuma izpilde un atzīšana.⁸² Šajā definīcijā ir minēta tikai tiesa, nevis šķīrējtiesa. Tomēr šis uzskaitījums nav pilnīgs, jo starptautiskās privāttiesības risina ne tikai jautājums par strīdu risināšanu, līdz ar to tā vairāk atbilstu starptautiskam civilprocesa definējumam, tāpēc izslēgt starptautiskās arbitrāžas tiesības no starptautiskajām privāttiesībām šobrīd būtu pārāgri, tomēr tas norāda, ka starptautiskās arbitrāžas tiesības tiek uztverta kā atsevišķi regulējama sfēra. To pierāda arī harmonizācijas rezultātā tapušie dokumenti – *Eiropas Parlamenta un Padomes Regula Nr. 593/2008 par tiesību aktiem, kas piemērojami līgumsaistībām* (turpmāk: *Roma I regula*)⁸³ un *Eiropas Padomes regula Nr. 44/2001 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komerclietās* (turpmāk: *Briseles I regula*)⁸⁴ regulas, kas attiecas tikai uz tiesu darbībām un izslēdz šķīrējtiesu regulāciju. Tomēr, jāatzīst, ka tā ir Eiropas tiesību specifika, nevis vispāratzīta tendence.

Savā sākotnējā attīstībā arbitrāžas tiesības tika uzskatītas tikai par procesuālajām tiesībām, kurām ir organizatorisks, procedūru raksturs un kuras nosaka juridiskās lietas izlemšanas kārtību. Tomēr šobrīd starptautiskās arbitrāžas tiesības ietver arī materiālās tiesības, kas tieši regulē gan šķīrējtiesas līguma noslēgšanu, interpretāciju un izpildi, gan šķīrējtiesas struktūru un iekārtu. Mijiedarbībā procesuālās tiesības nosaka materiālo tiesību realizācijas procedūru, veidojot pašpietiekamu tiesību nozari.

Arbitrāžas tiesības kvalificējas kā autonoma tiesību nozare arī tādēļ, ka atbilst visiem tiesību sistēmas kritērijiem – tā ir pabeigta, ar strukturētu raksturu un spēju attīstīties, tās ir

⁸² Commission of the European Communities Green Paper on the Conversion of the Rome Convention of 1980 on the law applicable to contractual obligations into a Community instrument and its modernization. *COM (2002) 654 final*, § 1.2.

⁸³ Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations (Rome I), *OJ no. L 177*, p. 6.

⁸⁴ Regulation (EC) No.44/2001 of 22.12.2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters replacing the Brussels Convention of 1968, *JO C 27*.

skaidras.⁸⁵ Pirmais kritērijs – pabeigtība – norāda uz to, ka tiesību sistēma var atbildēt uz jebkuru juridisko jautājumu, kas rodas starp pusēm. Iespējams, ka tradicionālā gadījumā šīs tiesības neatbilstu pabeigtības kritērijam, tomēr mūsdienās atbilde uz šo jautājumu var tikt meklēta ne tikai tiesību aktos, bet arī vispārējos principos, kā arī, piemērojot īpašu metodoloģiju, - analizējot pušu nodomu.

Otrais kritērijs – strukturizēts raksturs - norāda uz to, ka tiesību sistēmā avoti ir sakārtoti un strukturizēti dažādos līmeņos pēc loģiskiem, vērtību vai specializētiem principiem. Arbitrāžas tiesībās pastāv gan tiesību principi (laba ticība, līguma saistošais spēks, pušu autonomija u.c.), gan arī tiesības, kas ir unificētas, tādējādi ir pietiekami strukturizētas. Šī tiesību sistēma vislabāk pierāda trešā kritērija eksistenci, ka tā var izturēt laika un vajadzību pārbaudījumu, tās pielāgojas tirgus vajadzībām, nesagraujot tradīcijas, piemēram, regulāri tiek atjaunoti unificētie dokumenti.

Savukārt pēdējais princips raksturo tiesību sistēmu - nosaka, ka tai jāspēj garantēt pusēm, ka var panākt kompromisu starp diviem dažādiem viedokļiem. Arbitrāžas tiesības ir skaidras, jo šīs tiesības tiek unificētas un kodificētas gan starptautiskā, gan nacionālā līmenī. Iespējams, ka arbitrāžas tiesības kā *lex mercatoria* var tikt kvalificētas kā neskaidras, jo parasts komersants nevarēs definēt, kas ir *lex mercatoria* vai transnacionālās tiesības. Tomēr šī brīža situācijā šīs tiesības var uzskatīt par skaidrām, jo tās ir piemērotas tirgotājam, vienkārši un fiziski pieejamas, tādējādi pēc iespējas tiek veicināta vienota interpretācija.⁸⁶ Tāpat tirgotāju tiesības ir tās, kas perfekti pielāgojas tirgum, tā vajadzībām, jo paši tirgotāji parasti nosaka to saturu.

Piemērojot arī citu testu, var konstatēt, ka starptautiskās arbitrāžas tiesības pastāv kā atsevišķa sistēma. Keita Haigeta (*Keith Highet*) uzskata, ka katras tiesības galvenie elementi ir pieejamība vai vispārēja piemērošana, autoritatīva, konsekventa un noteikta paredzamība.⁸⁷ Kā jau minēts, šīs tiesības ir viegli pieejamas un piemērojamas, ne tikai zinātnieku, bet arī praktiķu piemērotas. Savukārt šo tiesību un prakses apkopojumu publiskā pieejamība rada šo tiesību konsekventu piemērošanu un paredzamu attīstību.

Jakubaņecs norāda, ka tiesību sistēmiskums, formālā noteiktība, dinamiskums, kā arī vienāda mēraukla dažādiem cilvēkiem ir tiesību specifiskās pazīmes un, kā norādīts iepriekš,

⁸⁵ Gaillard E. Transnational Law: A Legal System or a Method of Decision Making in Berger K.P (Ed.) *The Practice of Transnational Law*. Kluwer Law International, 2001, p.59.

⁸⁶ Piemēram, UNCITRAL case law: <http://www2.gov.si/uncitral/clout.nsf>, Site of Law Faculty of the University of Tromsø: www.lexmercatoria.org, Institute of International Commercial Law: <http://www.cisg.law.pace.edu>, Site of Law Faculty of the University of Basel, Switzerland <http://www.globalsaleslaw.org/index.cfm?pageID=28> (skatīti 2009. gada 17. jūlijā).

⁸⁷ Highet K. The Enigma of the Lex Mercatoria. *Tulane Law Review*, No. 631989, p. 624.

starptautiskās arbitrāžas tiesības atbilst šiem kritērijiem. Vēl kā specifiskās pazīmes tiek minēts tas, ka griba tiek padarīta par likumu un valsts nodrošina šīs tiesības.⁸⁸ Tomēr šīs pēdējās pazīmes ir īpaši jāizvērtē kopsakarā ar starptautisko arbitrāžas tiesību īpašajiem elementiem - pušu autonomijas principa prioritāti un starptautisko arbitrāžas tiesību neatkarību no jebkādām nacionālajām tiesībām, jo, kā minēts turpmāk, tās ir stūrakmens debatēm par šo tiesību autonomo dabu.

ANO Ģenerālā asambleja ir uzsvērusi, ka starptautisko privāttiesību attīstība šodien nozīmē nevis starptautisko konvenciju, kas regulē, kā nacionālajām tiesām un arbitrāžām piemērot kolīziju tiesības, bet gan starptautisko privāto tiesību, galvenokārt tirdzniecības un arbitrāžas tiesību unifikāciju.⁸⁹ Pie tam aizvien biežāk tiek norādīts, ka starptautiskajām arbitrāžas tiesībām ir drīzāk anacionāls (*droit a-national* – franču val.), ne-nacionāls, transnacionāls, supranacionāls vai „peldošs” (*floating* – angļu val.) raksturs. Autonomu arbitrāžas tiesību evolūcija, kas būvēta uz universāli akceptētiem komercdarbības standartiem, mūsdienās ir viena no svarīgākajām tiesību zinātnes attīstībām,⁹⁰ kas rada vienotu platformu komercietišu juristiem visā pasaulē. To var arī izskaidrot ar plurālistiskas tiesību avotu teorijas attīstību,⁹¹ proti, ka tiesību noteikumi (*rules* - angļu val.) un principi var rasties politisku, tiesisku vai sociālu procesu rezultātā, tādējādi valstis pamazām zaudē savu iepriekšējo pozīciju, samazinot suverenitātes nozīmību un nostādot pušu autonomijas principu augstākā vietā, jo mijiedarbība ar nacionālajām procesuālajām tiesībām ir tikai sprieduma apstrīdēšanas vai/un izpildīšanas stadijā. Proti, komerciālās līgumattiecības sāk veidot īpašu tiesību avotu, bet starptautiskās arbitrāžas institūcijas atzīst principu un noteikumu spēku šajos līgumos. Tādējādi tiek nostiprināta doktrīna, ka starptautiskās arbitrāžas tiesības var būt neatkarīgas no nacionālajām tiesībām un, attīstoties šādai pieejai, starptautiskās arbitrāžas tiesības kļūst par daļu no *lex mercatoria*, līdz ar to starptautiskā arbitrāža delokalizējas – tā “peld” virs dažādu valstu tiesību sistēmām, nepiesaistot sevi ne pie vienas un primāri kalpojot starptautiskās tirdzniecības interesēm.⁹²

Šī doktrīna izraisa atsaucību advokātu un šķīrētītiesnešu vidū, jo tā acīmredzami paplašina piemērošanas tvērumu, bet netiek plaši atbalstīta valsts tiesu tiesnešu vidū, jo šāda

⁸⁸ Jakubaņecs V. *Tiesību jēdziens, struktūra un formas*. Rīga: P&Ko, 2002, 46. lpp.

⁸⁹ Unification of the Law of International Trade: Note by the Secretariat, 19 U.N. GAOR Annex 2, U.N. Doc. A/5728.

⁹⁰ Berger K.P. The New Law Merchant and the Global Market Place. *The Practice of Transnational Law*. Kluwer Law International, 2001, p.1.

⁹¹ Juenger F.K. The Lex Mercatoria and the Conflict of Laws in. Carbonneau T.E. *Lex Mercatoria and Arbitration Revised Edition*. Juris Publishing, 1999, p. 265.

⁹² Janičijevič D. Delocalization in International Commercial Arbitration. *Law and Politics*, Vol.3, No.1, 2005, p.63.

doktrīna pārkāpj divus klasiskos tabu, pirmkārt, ka līgums nevar radīt likumu bez valsts autorizācijas vai kontroles un, otrkārt, ka likums nevar pastāvēt un nevar tikt piemērots ārpus valstu un starptautisko attiecību sfēras bez „globālajiem noteikumiem par atzīšanu (*rules of recognition* – angļu val.)”. Anglijas Augstākā tiesa ir skaidri noraidījusi šo doktrīnu, norādīdama:

*Neskatoties uz priekšlikumiem, mūsu jurisprudences neatzīst arbitrāžas procesa peldēšanas koncepciju transnacionālajā debesjumā un tādu procesu, kas nav saistīts ne ar vienu nacionālu tiesību sistēmu.*⁹³

Savukārt citi strīdas, ka doktrīnas tiesiskais statuss ir nekonkrēts. Tas var radīt grūtības, ja līgums sīki neregulē jautājumus par šķīrējtiesas sastāva iecelšanu u.c. un šie robi nevar tikt aizpildīti citādi, kā tikai ar nacionālo tiesību palīdzību. Tikai atsevišķās valstīs tiesas labprāt izpilda anacionālus spriedumus (piemēram, Francijā), bet citās valstīs nepazīst šādu denacionalizētu arbitrāžu (piemēram, Latvijā). Par minēto doktrīnu un tās ietekmi uz šo tiesību attīstību papildus tiks diskutēta arī šī darba sadaļā par tiesību avotiem, tostarp *lex mercatoria*.

Latvijā par arbitrāžas tiesībām kā atsevišķu tiesību nozari ir vēl pāragri runāt. Lai gan šis darbs nav detalizēti centrēts uz tiesību nozares vēsturisko attīstību, sevišķi Latvijā (īss vēsturisks apskats sniegts šī darba daļā „Nacionālās tiesības”), tomēr tieši šo tiesību doktrīnas 50 gadu pārrāvums un pēdējos gados tās haotiskā attīstība, ir radījuši šīs sistēmas nevienmērīgu un nepareizu attīstību. Ir vērts tikai uzsvērt, ka labu teorētisko pamatu sniedza Bukovskis, kas *Civīlprocesa mācības grāmatā* noteica šķīrējtiesas pamatprincipus, kas ir aktuāli arī mūsdienu tiesībās, tomēr šīs tiesības netika izdalītas kā neatkarīgas. Tomēr šobrīd Latvijā netiek regulāri publicēti šķīrējtiesas nolēmumi, atbilstoši tiesu prakses apkopojumi vai vienoti komentāri, kas unificētu šķīrējtiesu darbu, līdz ar to arbitrāžas tiesību attīstība ir atstāta pašplūsmā. Ir neiespējami runāt par šīs tiesību nozares kā tiesību attīstību un par jebkādu arbitrāžas tiesību doktrīnas attīstību praksē. Pie tam, jaunajos likumprojektos inkorporētās normās,⁹⁴ atsevišķu autoru darbos un izpratnē,⁹⁵ kā arī tiesas nolēmumos ir vērojamas atkāpes no mūsdienu arbitrāžas tiesību attīstības pasaulē.

⁹³ High Court of England case: *Bank Mellat v Helliniki Techniki SA* [1983] in *All England Reports*, Vol.3, No 28, § 301.

⁹⁴ Skat.: Specializētais izdevums par šķīrējtiesām: *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2007.gada 18.decembris, Nr. 51.

⁹⁵ Skat.: Pulle. O. Šķīrējtiesas sprieduma pārsūdzības problēmas. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2005. gada 1. novembris, Nr. 41.

Šo tiesību evolūciju kavējis arī tas, ka Latvijā nebija un nav attīstīta starptautisko privāttiesību doktrīna,⁹⁶ no kuras varēja izaugt arī arbitrāžas tiesības. Izstrādājot LR *Starptautisko privāttiesību likumu*, likumprojekta darba grupa vienojās, ka likumā tiks iestrādāta tikai norma par starptautiskam šķīrējtiesas līgumam piemērojamo likumu,⁹⁷ tomēr, ņemot vērā, to, ka starptautiskās konvencijas, kurām ir pievienojusies Latvija, un starptautiskās arbitrāžas tiesības ir jāvērtē atsevišķi no starptautiskajām privāttiesībām, šādu normu var arī neiekļaut jaunajā likumā.

Lai šīs tiesības piedzīvotu evolūciju Latvijā, ir nepieciešams sakārtot nacionālo regulējumu saskaņā ar starptautiskajiem kritērijiem, tomēr ir svarīgi saglabāt tradīciju un likumā nenoskirt starptautisko arbitrāžas procesu no nacionālā, vienlaicīgi apzinoties šo procesu atšķirības. Tādējādi mērķtiecīgāk būtu starptautisko arbitrāžas tiesību doktrīnu Latvijā veidot kopsolī ar nacionālo regulējumu, tomēr ņemt vērā, ka šīs tiesības pasaulē attīstītās kā atsevišķa tiesību zinātne ar atsevišķu normatīvo regulējumu, kā arī to, ka nākotnē šīs tiesības var pastāvēt neatkarīgi no jebkādām nacionālām tiesībām. Šādu attīstības virzienu ir ieteikuši arī ārvalstu eksperti.⁹⁸ Tomēr tas ir jādara jau šobrīd, jo starptautiskās arbitrāžas tiesības turpina piedzīvot strauju progresu, un tās var kļūt sarežģītākas, kam savukārt Latvijas likumdevējs un praktiķi nav gatavi. Procesā ienāk anglosakšu tiesību sistēmas elementi, piemēram, pierādījumu vākšanā, kamēr Latvijā jau ilgu laiku šķīrējtiesas procesā tā arī netiek ieviest liecinieku institūts. Tāpat tiek pieņemtas dažādas arbitriem domātas vadlīnijas, kas unificē un apkopo galvenos principus un paražas arbitrāžas tiesībās un nav valsts radītas tiesības, bet tiek šajās tiesībās ņemtas vērā.

Savukārt Latvijas likumdevējs konstanti vēlas visus procesuālos aspektus noregulēt likumā, tādējādi neatstājot iespēju pusēm brīvi vienoties, bet pēdējais savukārt ir svarīgs elements šajā tiesību nozarē. Arvien populārāka kļūst arbitrāža tiešsaistē un mediācija, kad neitrāla persona izšķir strīdu starp abām pusēm forumā, tērzētavā vai izmantojot e-pastu. Šādā veidā visā pasaulē, nenoslogojot tiesas, tiek atrisināti miljoniem strīdu, arī strīdi starp pakalpojumu sniedzējiem un patērētājiem. Šādas attīstības tendences netiek ņemtas vērā Latvijā, veidojot ļoti tuvredzīgus likumus, kas ir tālu no modernās tiesību zinātnes.

Kopsavilkumā jāmin, ka starptautiskajām arbitrāžas tiesībām attīstoties kā atsevišķai tiesību nozarei, tiek radīti jauni kritēriji, kas raksturo tiesības. Proti, unificējot tās

⁹⁶ Skat.: Rudevska B. Starptautisko privāttiesību attīstības nepieciešamība Latvijā. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2008.gada 26.jūnijs, Nr. 27.

⁹⁷ Darba grupas „Starptautisko privāttiesību likums” sanāksmes 2009. gada 29. maija protokols Nr. 38, npublicēts.

⁹⁸ Skat. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2008. gada 16. decembris, Nr. 47.

starptautiskā līmenī, tiek radīts alternatīvs regulējums, kas netiek piesaistīts pie nacionālā regulējuma, un subjektiem tiek dota pēc iespējas plašāka brīvība, kur valsts nacionālo tiesību piemērošana ir reducēta līdz minimālai. Tomēr starptautiskās arbitrāžas tiesības var pastāvēt neatkarīgi no nacionālām tiesībām tikai līdz mirklim, kad, piemēram, šķīrējtiesas nolēmums ir jāatzīst piespiedu kārtā tiesā. Savukārt Latvijā arbitrāžas tiesību attīstība ir apstājusies, un ne praktiķiem, ne likumdevējam nav skaidra ne tikai nacionālo tiesību attīstība, bet nav vispār izpratnes, par starptautiskajām arbitrāžas tiesībām, to priekšmetu un tvērumu.

1.2.2. Normu kopums

Starptautiskās arbitrāžas tiesības ir arī normu kopums, kas reglamentē starptautisko komerciālo arbitrāžu. Minētais normu kopums ir gan ar procesuālu, gan materiālu raksturu, un to raksturojums ir dots šī darba daļā „Avoti”.

Šo normu kopuma ietvars un to mijiedarbība ar dažādām tiesību sistēmām ir raisījis teorētiskas diskusijas un radījis arī pamatu daudzām praktiskām problēmām. Proti, arbitrāžas tiesiskais raksturs ir atkarīgs no kādas tiesību sistēmas, kas savukārt nosaka kritērijus, kuri ir arbitru rokās, tiem izšķirot starptautiskos tirdzniecības strīdus un nosakot jurisdikcijas sekas, kas izriet no pušu autonomijas. Tiek izšķirtas četras galvenās tiesību teorijas attiecībā uz starptautisko arbitrāžas tiesību normu kopumu tiesisko dabu.⁹⁹ Katra no tām izvērtē, kā dažādas tiesību sistēmas ir saistītas ar arbitrāžas tiesībām un kāda vieta tiek ierādīta nacionālai tiesību sistēmai, ievērojot suverenitātes un publiskās kārtības principus.

Jurisdikcijas teorija (saukta arī kā *lex facit arbitrum*) ir balstīta uz suverenitātes principu - valsts spēju kontrolēt un regulēt šķīrējtiesu, kas atrodas šīs valsts jurisdikcijā un kuras normu kopums ir sasaistīts ar nacionālo tiesību sistēmu. Valsts ir tā, kas ļauj pusēm vienoties par šķīrējtiesu un tās vietu. Justīcija atsevišķos strīdos tiek deleģēta privātiem strīdus izšķīrējiem, arbitrs pilda publisku funkciju. Tā Horvātijas Konstitucionālās tiesas izskatītajā 1999.gada lietā tika vērtēts, vai šķīrējtiesas spriedums ir tādas institūcijas nolēmums, kurai nodota publiskā vara, un tika norādīts, ka, tā kā šādam nolēmumam ir *res judicata* spēks attiecībā uz pusēm, tam ir tāds pats spēks kā tiesas nolēmumam, tādējādi šķīrējtiesas sastāvam ir ar likumu piešķirta publiska vara izšķirt strīdu, kam ir tādas pašas sekas, ja to darītu publiska institūcija.¹⁰⁰ Tātad šī teorija ir balstīta uz *quasi* tiesnešu – arbitru

⁹⁹ Lew J. et al *Comparative International Arbitration*. Kluwer Law International, 2003, p. 72.

¹⁰⁰ Triva S. Constitutional Complaints as Means of Setting Aside Arbitral Award. *Croatian Arbitration Yearbook*, Vol.7, 2000, p. 121-122.

lomu, kur arbitriem pilnvarojums izšķirt strīdu nāk no pušu līguma saskaņā ar nacionālo likumu.

Teoriju ļoti ietekmēja Parīzes apelācijas tiesas *Del Drago lieta*,¹⁰¹ kurā tika norādīts, ka šķīrējtiesas nolēmums, tāpat kā tiesas nolēmums, nav pašizpildošs, proti, ja puses to brīvprātīgi neizpilda, to dara tiesas. Tātad tiesību normu interpretācija un piemērošana strīda izšķiršanai ir suverēna funkcija, ko parasti nosaka nacionālās tiesas, tāpēc puses šķīrējtiesā var izskatīt tikai tos strīdus, kas ir tieši atļauti vai netieši akceptēti šķīrējtiesas vietas nacionālajā likumā.¹⁰² Tādējādi šo teoriju mēdz dēvēt arī par procesuālo, jo tai ir procesuāla daba.¹⁰³

Savukārt vienošanās teorija ir balstīta uz to, ka šķīrējtiesai ir līgumisks raksturs, proti, katras arbitrāžas pamatā ir līgums vai līgumu komplekts (t.sk. līgums ar šķīrējtiesnesi, līgums ar šķīrējtiesas institūciju utt.). Puses, realizēdamas savas tiesības, kas izriet no pušu autonomijas, iesniedz strīdu šķīrējtiesā, pamatojoties uz pušu izveidotu privāto justīciju, un valstij šajā stadijā nav nekādas varas vai kontroles pār to. Un pat tad, ja puses labprātīgi neizpilda šķīrējtiesas spriedumu, tas var tikt izpildīts kā līgums. Tādējādi šķīrējtiesas līgums ir neatkarīgs no jebkādas valsts varas, līgumam nav valsts piederības, tas „ceļo”. Arī Bukovskis ir norādījis, ka „starpniekiem jāņem vērā tikai šķīrējtiesas līguma, bet ne civīlprocesa formālie noteikumi”,¹⁰⁴ kas savukārt norāda, ka vismaz vēsturiskajās Latvijas tiesībās šāda pieeja ir bijusi pieņemama. Tomēr Francijā ir attīstījusies un plaši atzīta teorija, kurā tiek mēģināts denacionalizēt arbitrāžu no jebkādas tiesību sistēmas. *Hilmatron* lietā tika atzīts, ka šķīrējtiesas nolēmums nepieder ne pie vienas valsts tiesību sistēmas, līdz ar to tas ir „starptautisks nolēmums”.¹⁰⁵ Tomēr, ja prezumē, ka pušu brīvība beidzas ar mirkli, kad arbitrāžas process ir sāktis, jo šķīrējtiesas sastāvam ir būtiskas tiesības lemt par svarīgiem jautājumiem, šo teorija var kritizēt kā nepilnīgu. Jāatzīst, ka tiesību normu kopums arī arbitrāžas tiesībās nevar būt ārpus jebkādas publiskas tiesību sistēmas un pastāvēt tikai privātā tiesību sistēmā, par ko vienojušās puses. Piemēram, gadījumos, kad jānosaka šķīrējtiesas līguma spēks, ir nepieciešama publiskā tiesību sistēma.

¹⁰¹ Cour d'appel Paris case [1901] in Lew J. et al. *Comparative International Arbitration*. Kluwer Law International, 2003, p. 72.

¹⁰² Mann F.A. *Lex Facit Arbitrum* in Sanders P. (Ed.). *International Arbitration Liber Amicorum for Martin Domke* The Hague, Martinus Nijhoff, 1967, p. 162.

¹⁰³ Sajko K., Recognition on Enforcement of Foreign Annulled Awards – A Dilemma. *Croatian Arbitration Yearbook*, Vol.7, 2000, p.60.

¹⁰⁴ Bukovskis V. *Civīlprocesa mācības grāmata*. Rīga: autora izdevums, 1933, 573. lpp.

¹⁰⁵ France Cour de cassation case No. 92-15137 [1994] in <http://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriJudi.do?idTexte=JURITEXT000007032023&dateTexte=> (pēdējo reizi skatīts 2008. gada 21. decembrī).

Apvienojot minētās divas teorijas, radās jauktā teorija, jo arbitrāžai ir nepieciešami abi elementi - līgumiskais un jurisdikcionālais, kas apvieno gan privātās, gan publiskās tiesības. Arbitrāžai ir gan procesuālais, gan materiālais raksturs. Sākotnēji strīds tiek izskatīts šķīrējtiesā, pamatojoties uz pušu līgumu, bet tam tiek piedots publisks spēks, izpildot un atzīstot šķīrējtiesas spriedumu tiesā. Var konstatēt, ka šādu koncepciju atbalstīja arī *Nujorkas konvencijas* tēvi, atzīdami nevis arbitrāžas starptautisko bāzi, bet gan skaidri nosacīdami jurisdikcijas sadalījumu starp līgumslēdzēju valstīm, pilnvarodami to, kurā arbitrāžas process ir noticis, skatīt arbitrāžas rezultātu tās tiesās, nosakot, vai tas ir piederīgs tās tiesību sistēmai vai ne.¹⁰⁶

Izvērtējot arbitrāžas tiesību attīstību Latvijā, šī teorija tāpat kā citur tiek valstiski atbalstīta. Proti, uz to norāda *Satversmes tiesas spriedums*, nosakot, ka „šķīrējtiesas līgumam nebūtu jēgas, ja kāds no tā dalībniekiem varētu izvēlēties neizmanto savas procesuālās tiesības, lai vēlāk, atsaucoties uz to neatņemamību, iebilstu pret nolēmuma izpildi,”¹⁰⁷ tādējādi tiek norādīts, ka pušu autonomija tiek izpildīta tiktāl, cik tā nav pretrunā ar nacionālo tiesību režīmu.

Šī teorija ir izpelnījies lielāko atzinību no visām iepriekš minētajām, jo ir atzīta nacionālajā likumdošanā, *Nujorkas konvencijā* un visbiežāk pielietota praksē, taču par tās trūkumu tiek uzskatīta arbitrāžas vietas likuma piesaiste, kas sāk zaudēt savu aktualitāti, pamatojoties uz to, ka nacionālās procesuālās tiesības nav piemērotas starptautiskai tirdzniecībai un strīdu izšķiršanai.

Autonomā teorija nosaka, ka tiesu normu kopums arbitrāžā ir emancipēts režīms ar savu autonomo raksturu, ko gan faktiski, gan likumiski nosaka pēc tā izmantošanas un mērķa,¹⁰⁸ kā rezultātā arbitrāža ir vai nu līgumiska vai jurisdikcionāla, bet ne jaukta. Šķīrējtiesas līgums ir vienošanās, bet arbitrāžas process tomēr ir atkarīgs no nacionālā likuma. Tomēr zināma līdzība ar jaukto teoriju pastāv, jo autonomā aizstāv to, ka arbitrāža var operēt ārpus pozitīvo vai nacionālo tiesību sistēmām, tomēr pēdējai teorijā tiek piešķirta transnacionālā, anacionālā un delokalizācijas dimensija, nepiešķirot lielu nozīmi šķīrējtiesas vietas likumam. Šāda arbitrāža attīstījās, jo puses meklēja kādu citu sistēmu, kas nav piesaistīta jebkādai nacionālai sistēmai, kas regulētu to strīdu izšķiršanu, nostādot pušu vienošanos kā pamatu procesam un vēloties nodrošināt procesu, kas ir neatkarīgs no

¹⁰⁶ *Nujorkas konvencijas* V (1) (e) pants.

¹⁰⁷ Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2004-10-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. gada 18. janvāris, Nr. 9, 9.1. punkts.

¹⁰⁸ Rubellin-Devichi J. *L'arbitrage: nature juridique, droit interne et droit international privé*, p. 165 in Lew J. et al. *Comparative International Arbitration*. Kluwer Law International, 2003, p. 81.

nacionālā kritērija. Ne vienmēr nacionālie kritēriji ir radīti starptautisko strīdu izšķiršanai, un tādēļ tiek radīti paraugi - piemēram, *UNCITRAL Parauglikums*. Šī teorija vairāk fokusējas uz šī brīža tirgus aktualitātēm un uz komercijā iesaistīto subjektu vajadzībām, līdz ar to šī teorija kļūs arvien aktuālāka tuvākajā nākotnē.

Ir jāsecina, ka normu kopumu, kas regulē gan materiāltiesiskos, gan arī procesuālos starptautisko arbitražas tiesību aspektus, to piemērošanu un īstenošanu praksē mijiedarbībā ar nacionālo sistēmu, sākotnēji nosaka pušu vienošanās, bet tiesību piespiedu izpildes gadījumā - publisko tiesību režīms.

1.2.3. Tiesību un pienākumu kopums

Tāpat ar jēdzienu „starptautiskās arbitražas tiesības” saprot tiesību un pienākumu kopumu. Pirmkārt, šāds tiesību un pienākums kopums ir attiecināms uz šo tiesību subjektiem – pusēm, kas vienojas par strīdu izskatīšanu šķīrējtiesā, proti, puses, parakstīdamas šķīrējtiesas līgumu, piekrīt strīdu, ja tāds starp tām rastos, risināt privātā institūcijā saskaņā ar tās reglamentu, tādējādi atsakoties no valsts tiesu jurisdikcijas.¹⁰⁹ Tiesības vērsties tiesā nav absolūtas, iespēja atteikties no tiesībām vērsties tiesā ir gluži parasta parādība valstu tiesību sistēmās, un „vienošanās par šķīrējtiesu ir tipisks šādas atteikšanās piemērs, ja vien atteikšanās notikusi pēc brīvas gribas.”¹¹⁰

Puses saista *pacta sunt servanda* (*pakti ir jāpilda* - latīņu val.) princips - tām ir jāpilda šķīrējtiesas līgums un jāievēro šķīrējtiesas vienošanās noteiktā procesuālā kārtība, t.i., strīda izšķiršana izvēlētajā šķīrējtiesā saskaņā ar tās reglamentu, šķīrējtiesnešu iecelšanas kārtība utt., kā arī citi ar šķīrējtiesām saistītie principi, piemēram, tas, ka šķīrējtiesa ir konfidenciāla, tās spriedums pēc būtības nav pārsūdzams u.c. Tātad pusēm ir tiesības piedalīties lietā, un katrai pusei ir vienādas tiesības izklāstīt savu viedokli un aizstāvēt savas tiesības, iesniegt pierādījumus, dot paskaidrojumus, pieteikt noraidījumu un saņemt dokumentus, kas iesniegti šķīrējtiesā. Tomēr persona ir atteikusies (*waived*- angļ val.), piemēram, no tiesībām tikt uzklausītai, ja šķīrējtiesas procesu tā ir ignorējusi, vai arī atteikusies no tiesībām uz objektīvu

¹⁰⁹ „Ja vien atteikšanās notikusi pēc brīvas gribas, tā nav pretrunā ar *Cilvēktiesību Konvencijas* 6.pantu, jo sevišķi tāpēc, ka „individam un justīcijas sistēmai [no atteikšanās] izriet nenoliedzamas priekšrocības” (EHRC case: *Deweer v. Belgium* [1980] in E.C.H.R. 1, 1980, § 49). Turklāt ECT norādīja, ka jautājumā par atteikšanos no tiesībām vērsties tiesā atteikšanās uzskatāma par notikušu pēc brīvas gribas pat tad, ja persona ir varējusi izvairīties no šķīrējtiesas līguma noslēgšanas, vienīgi izvēloties sevi nesaistīt ar līgumu, kurā iekļauta šķīrējtiesas klauzula.”

¹¹⁰ Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2004-10-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. gada 18. janvāris, Nr. 9, 7.1. punkts.

tiesu, ja nav laikus iebildusi pret procesa pārkāpumiem. Ir svarīgi, ka šādi iebildumi nevar tikt celti šķīrējtiesas sprieduma izpildes un atzīšanas procesa laikā, un tiesai ir jākonstatē, vai puse ir procesa laikā iebildusi vai mēģinājusi iebilst.

Pie dabiskajām tiesībām tiek pieskaitītas pušu pienākums labprātīgi izpildīt šķīrējtiesas nolēmumu,¹¹¹ ņemot vērā, ka darījuma dalībniekiem, kas vienojušies par strīda izšķiršanu šķīrējtiesā, ir jāielāgo, ka šķīrējtiesu nolēmumi nav pārsūdzami.¹¹² Tas sasaucas ar jau iepriekš minēto, ka, parakstot šķīrējtiesas līgumu, puses pieņem privātas institūcijas “spēles noteikumus”, bet tomēr pusei pastāv tiesības lūgt izvērtēt sprieduma likumību. Saskaņā ar šiem noteikumiem vienīgie tiesiskie aizsardzības līdzekļi pret netaisnīgu šķīrējtiesas spriedumu ir šā sprieduma apstrīdēšana tiesā vai arī lūgums atteikt izpildu raksta izsniegšanu. Latvijā sprieduma apstrīdēšana nav iespējama, un tādējādi puse nevar pienācīgi aizsargāt savas tiesības.

Otrkārt, šķīrējtiesneši ir tā grupa, kas uzņemas noteiktu tiesību un pienākumu kopumu. Persona, kas uzņemas būt par šķīrējtiesnesi, dabiski uzņemas arī pienākumu ievērot pušu vienošanos par šķīrējtiesu, būt neatkarīgam un objektīvam, taisīt tādu spriedumu, kas ir izpildāms. Puses pilnvaro šķīrējtiesnesim tiesības izlemt viņu strīdu un interpretēt viņu nodomu, pieņemt pušu vietā lēmumu par, piemēram, šķīrējtiesas norises vietu vai valodu.¹¹³

Attiecīgi arī šķīrējtiesneši ir atbildīgi par savām darbībām, kā norādīts šī darba tālākajās nodaļās. Turklāt ir viedoklis¹¹⁴ un arī tiesu prakse liecina,¹¹⁵ ka šādu atbildību varētu attiecināt arī uz šķīrējtiesu institūcijām, kas ir nākamie subjekti, kuri uzņemas tiesības un pienākumus arbitrāžas tiesībās. Praktiski šķīrējtiesas institūcija ir atbildīga par kvalitatīva servisa sniegšanu, sevišķi pirms lieta tiek nodota šķīrējtiesas sastāvam, un attiecīgi, kad lieta ir izskatīta un atkal nonāk šķīrējtiesas izpildvaras rokās.

Tātad starptautiskās arbitrāžas tiesības regulē ne tikai šķīrējtiesas līguma pušu tiesības un pienākumus, bet arī iecelto šķīrējtiesnešu un šķīrējtiesu saistības un atbildību.

¹¹¹ K. Torgāns (Zina.red.). *Civilprocesa likuma komentāri*. Rīga: TNA, 2006, 657.lpp.

¹¹² Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2003. gada 7. maija spriedums lietā Nr. SKC-265, npublicēts.

¹¹³ Civilprocesa likuma 495. pants [strīda pakļautības noteikšana], 508. pants [strīda izšķiršanas vieta], 521. pants [pierādījumi] u.c.

¹¹⁴ Franck S. D. *The Liability of International Arbitrators: A Comparative Analysis and Proposal for Qualified Immunity*. *New York Law School Journal of International and Comparative Law*, 2000, Vol. 20, No. 1, p. 25.

¹¹⁵ California Court of Appeals case No. B064221: *Thiele v. RML Realty Partners* [1993] in *California Report*, 1993, No. 18, p. 416–419; California Court of Appeals case: *Baar v. Tigerman* [1983] in *California Report*, 1983, No. 189, p. 834–839.

II. Starptautisko arbitrāžas tiesību avoti un to piemērošanas ietvari

Avotu uzskaitījums vēsturiski tika balstīts uz *ANO Starptautiskās tiesas statūtu* 38.pantu,¹¹⁶ jo starptautiskās komerciālās arbitrāžas tiesības ir ietekmējušās no starptautiskajām publiskajām tiesībām.¹¹⁷ Šāds uzskaitījums ir raksturīgs starptautiskajām publiskajām tiesībām, un šobrīd arī starptautiskajās komerciālajās arbitrāžas tiesībās veidojas sava tiesību avotu sistēma. Proti, izvērtējot šī brīža attīstības tendences, starptautiskajās arbitrāžas tiesībās avotus var iedalīt publiskajos (tostarp: starptautiskās konvencijas, nacionālās un Eiropas tiesības) un privātajos (tostarp: šķīrējtiesu reglamenti, *lex mercatoria*). Tieši pēdējie ieņem būtisku vietu šajās tiesībās un bieži vien ir dominējošie. Tomēr, neskatoties uz to, ka starptautiskajā arbitrāžas tiesībās šāda avotu evolūcija ir aktuāla, tomēr tradicionālie avoti šobrīd vēl joprojām ieņem arī svarīgu vietu, sevišķi izskatot jautājumus par arbitrāžas tiesībām vispārējās jurisdikcijas tiesās.

2.1. Publiskie avoti

Neskatoties uz to, ka starptautisko arbitrāžas tiesību publiskos avotus veido starptautiskās konvencijas, kas var būt arī pašpietiekamas, piemēram, tiesām tieši piemērojot tās, tomēr prakse norāda, ka nav iespējams pilnībā abstrahēties no nacionālo tiesību piemērošanas starptautiskajās arbitrāžas tiesībās, tādējādi arī nacionālās tiesības tiek apskatītas kā viens no avotu veidiem. Tomēr var prognozēt, ka ar laiku tās būs piemērojamas vienīgi kā palīgavots (sevišķi šķīrējtiesas procesā), un, iespējams, vispār izzudīs kā avots starptautiskajās arbitrāžas tiesībās, jo, kā minēts, iespējama ir tādu arbitrāžas tiesību attīstība, kam ir anacionāla daba un kas kļūst par daļu no *lex mercatoria*. Šādu avotu veidošanās savukārt stimulē privātas organizācijas, kas veido otru avotu grupu.

¹¹⁶ Statūtu 38.pants. UN Statute of International Court of Justice, 39 *AJIL Supp.* 215, 1945 <http://www.icj-cij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0> (skatīts 2009.gada 20. jūlijā). „Tiesa, kurai saskaņā ar starptautiskajām tiesībām jāizšķir tai nodotie strīdi, piemēro: a) vispārējās un speciālās starptautiskās konvencijas, kas paredz noteikumus, ko ir atzinušas valstis kā strīdus puses; b) starptautiskās paražas kā vispārējās prakses norādījumus, kas atzīti par tiesību normu; c) atzītus civilizēto nāciju tiesību vispārīgos principus; d) [...] tiesas spriedumus un dažādu nāciju visvairāk kvalificēto tiesību speciālistu doktrīnas kā palīgīdzekļus tiesību normu noteikšanā.” Citēts pēc: Griģeļonis J.(Red.) *Mūsdienu starptautiskās un tirdzniecības tiesības. Starptautiskais Civilprocess*. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998, 31.lpp.

¹¹⁷ Fouchard, Gaillard, Goldman. *On International Commercial Arbitration*. The Hague/ Boston/ London: Kluwer Law International, 1999, § 190.

Šajā darbā ir uzskaitīti un izvērtēti galvenie publiskie avoti, bet ne visi, kā arī sniegts tikai īss apraksts par katru, atsaucoties un vērtējot atsevišķus jautājumus kopsakarībā ar šo avotu tiesību normām.

2.1.1. Starptautiskie tiesību akti

Starptautisko arbitrāžas tiesību galvenie avoti ir starptautiskās konvencijas. Starptautiskās konvencijas var iedalīt divpusējās, reģionālās, gan arī tādās, kurās ir iekļautas atsevišķas normas par šķīrējtiesām, piemēram, starptautiskās konvencijas par ekonomiskajām attiecībām vai par juridisko palīdzību. Konvencijās var būt iekļauta gan materiālo, gan procesuālo tiesību normas, jo tās regulē ne tikai šķīrējtiesas līgumu, pušu tiesībspēju un rīcībspēju, bet arī šķīrējtiesas procesu, sprieduma izpildi un citus jautājumus. Jāpiebilst, ka Eiropas tiesības tikai netieši skar arbitrāžas tiesību regulējumu, lai gan arvien biežāk atskan diskusijas par speciāla regulējuma iekļaušanu atsevišķas regulās.

2.1.1.1. 1958. gada ANO Konvencija par ārvalsts šķīrējtiesas nolēmumu atzīšanu un izpildi

Par vienu no populārākajām starptautiskajām konvencijām tiek uzskatīta *Ņujorkas konvencija*.¹¹⁸ Konvencija radās kā savdabīgs protests pret *1923. gada Ženēvas protokolu par arbitrāžas klauzulām*¹¹⁹ (turpmāk: *Ženēvas protokols*) un *1927. gada Ženēvas konvenciju par ārvalsts šķīrējtiesu nolēmumu izpildi*¹²⁰ (turpmāk: *1927. gada konvencija*), jo tie inkorporēja “nacionālā likuma” ideju un pēdējam minētajam instrumentam nepievienojās tādi nozīmīgi spēlētāji kā ASV un PSRS.¹²¹ Turklāt protokols un konvencija vēl joprojām ir spēkā, jo *Ņujorkas konvencijas VII (2). pants* noteica, ka *1923. gada Ženēvas protokols* un *1927. gada konvencija* zaudē spēku starp līgumslēdzējām valstīm pēc tam, kad tām kļūst saistoša *Ņujorkas konvencija*, un ciktāl tā kļūst tām saistoša. Ņemot vērā, ka atsevišķas valstis nav pievienojušās *Ņujorkas konvencijai*, pirmkārt, ir svarīgi īsumā izvērtēt šos pirmos starptautiskos dokumentus kontekstā ar *Ņujorkas konvenciju* un tās mūsdienu attīstības tendencēm.

¹¹⁸ United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, 330 UNTS 38, 1968.

¹¹⁹ Protocol on Arbitration Clauses. Signed in Geneva, 1923, 27 L.N.T.S. 157.

¹²⁰ Geneva Convention on the Execution of Foreign Arbitral Awards, 1927. 52 L.N.T.S. 302 (1929), No. 2096.

¹²¹ Smit H., Pechota V. *International Arbitration Treaties*. Juris Publishing: Sweet & Maxwell, 1998, p. 34.

Otrkārt, šajā darbā tiks identificēti pamatproblēmas saistībā ar *Ņujorkas konvencijas* piemērošanu, atzīstot šķīrējtiesas līgumus, ārvalsts šķīrējtiesu spriedumus un tās mijiedarbību ar nacionālajām civilprocesa normām.

1923. gada *Ženēvas protokols* ir pirmā starptautiskā daudzpusējā un vispārējā konvencija starptautiskā privātajā arbitrāžā.¹²² Ar protokolu dalībvalstis uzņēmās atzīt šķīrējtiesu līgumus par spēkā esošiem, neskatoties uz to, vai tie attiecas uz esošu vai nākotnes strīdu (1.pants). Līdz protokola pieņemšanas brīdim vienošanās par nākotnes strīdu risināšanu tika atzīta tikai dažās valstīs. Interesanti, ka - pretēji vēlākiem starptautiskiem dokumentiem, tostarp arī *Ņujorkas konvencijai*, protokols nenosaka nepieciešamību pēc šķīrējtiesas līguma rakstiskas formas. Tajā tika nostiprināts arī mūsdienu arbitrāžas tiesību pamatprincips, ka puses brīvi var vienoties par šķīrējtiesas sastāva izveidošanu, bet, ja tas nav iespējams - to nosaka tās valsts nacionālais likums, kurā norisinās šķīrējtiesas process (2. pants). Diemžēl Tautu Savienības pārstāvji nevarēja vienoties, kādas būs šķīrējtiesas līguma spēkā esamības noteikšanai piemērojamās tiesības, līdz ar to šis jautājums netika ietverts protokolā.¹²³

Tāpat protokolā netika skarts jautājums par ārvalsts šķīrējtiesas nolēmumu izpildi, pilnībā to atstājot nacionālās likumdošanas kompetencē, bet starptautisko strīdu risināšana šķīrējtiesā kļuva arvien populārāka, kas savukārt radīja nepieciešamību pēc jauna starptautiska regulējuma, jo ārvalstīs taisīti šķīrējtiesas spriedumi netika atzīti un izpildīti, ja vien valstu starpā nepastāvēja sevišķas konvencijas.¹²⁴ Darbs pie šāda starptautiska dokumenta sākās jau 1925. gadā, un 1927. gadā Tautu Savienības asamblejā tika apstiprināta un atvērta parakstīšanai *1927. gada konvencija*. Lai panāktu, ka *Ženēvas protokols* un šī *1927. gada konvencija* tiktu uzskatīti par vienu veselu, tikai tās valstis, kas parakstīja un ratificēja *Ženēvas protokolu*, varēja pievienoties *1927. gada konvencijai* (7.pants).

Arī *1927.gada konvencijai* bija zināmi defekti, piemēram, dalībvalstīm nav pienākums izpildīt tādus šķīrējtiesas nolēmumus, kas pieņemti nedalībvalstī,

¹²² Protokolu ratificēja 35 valstis, tostarp Igaunija, bet Lietuva un Latvija parakstīja šo protokolu. Latvija izdarīja atrunu saskaņā ar protokola 1.panta otro daļu, ka protokols tiktu piemērots tikai tādiem šķīrējtiesas līgumiem, kas nacionālo tiesību izpratnē tiek uzskatīti par komerciāliem.

¹²³ Smit H., Pechota V. *International Arbitration Treaties*. Juris Publishing: Sweet & Maxwell, 1998, p.1.

¹²⁴ Tolaik atbilstoši Civilprocesa nolikuma 1387. (1273.) pantam ārvalstu šķīrējtiesu spriedumi Latvijas teritorijā nebija izpildāmi, ja par šo jautājumu nebija noslēgta sevišķa konvencija, uz 1928.gadu sevišķa konvencija par šķīrējtiesu Latvija bija noslēgusi tikai ar PSRS uz trim gadiem, un saskaņā ar to šķīrējtiesas spriedumi bija izpildāmi abu valstu teritorijās. Skat.: Bukovskis V. *Civilprocesa mācību grāmata*, Rīga, autora izdevums, 1933, 577.lpp.

neskatoties uz to, ka šķīrējtiesas līguma puses ir no konvencijas dalībvalstīm. Tomēr kā galvenais trūkums *1927.gada konvencijai* bija tas, ka tā neatzīst “starptautiskus šķīrējtiesas nolēmumus”, proti, nolēmumi tika piesaistīti vienīgi nacionālajām sistēmām. Saskaņā ar šo konvenciju nacionālais likums bija prioritārs visur, gan nosakot līguma spēkā esamību, gan procesu, kā arī *ordre public* (*publiskā kārtība* – latīņu val.) izpratnē – konvencija nosaka režīmu nevis starptautiskai publiskai kārtībai, bet nacionālai (1.pants). Tāpat konvencija radīja situāciju, kad atbildētājs var novilcināt nolēmuma izpildi, jo atlika tikai pierādīt, ka saskaņā ar likumu, kas piemērojams šķīrējtiesas procesam, bija pamats apstrīdēt šķīrējtiesas līguma spēkā esamību. Tomēr *1927. gada konvencijai* bija arī savi plusi - tas bija starptautisks instruments, kas noteica, ka šķīrējtiesas nolēmumiem ir jābūt galīgiem un nepārsūdzamiem (1.pants). Kā jau minēts, pievienojoties *Ņujorkas konvencijai*, dalībvalstis “izstājas” no *1927. gada konvencijas*, tomēr atsevišķas valstis, īpaši ārzonas (Angilja, Beliza, Britu Virdžīnas salas, Kaimanu salas, Grenāda u.c.) vēl joprojām dod priekšroku turpināt piedalīties *1927.gada konvencijai*, līdz ar tā vēl joprojām ir spēkā un var būt piemērojama.

Uzskatot, ka pastāv šāds nepilnīgs starptautisko arbitrāžas tiesību regulējums un tā pārāk ciešā saistība ar nacionālo likumu, 1953.gadā pēc ICC ierosinājuma¹²⁵ sākās tā laika modernā instrumenta izstrāde, kas vainagojās ar *Ņujorkas konvencijas* pieņemšanu 1958. gadā. Tomēr jānorāda, ka ICC iesniegtais projekts un vēlāk ANO pieņemtais būtiski atšķīrās, jo projektiem bija dažādi tvērumi: ICC virzīja tādu konvenciju, kurā šķīrējtiesas spriedums ir neatkarīgs no jebkāda nacionālā likuma, nosaucot tos par „starptautiskiem spriedumiem”¹²⁶. Tomēr *Ņujorkas konvencija* ienesa daudzus jauninājumus starptautiskajās arbitrāžas tiesībās. Atšķirībā no 1923.gada un 1929.gada Ženēvas instrumentiem, *Ņujorkas konvencijā* pušu valsts piederība ir nesvarīga, publisko tiesību juridiskās personas var būt par pusēm šķīrējtiesas līgumam, kā arī patstāvīgās šķīrējtiesas nolēmumi un *ad hoc* šķīrējtiesu nolēmumi nolikti vienādā līmenī. Konvencija galvenokārt ir piemērojama ārvalstīs

¹²⁵ ICC Resolution of the XIIIth Congress, Lisbon, 11-16 June 1951, *ICC Brochure* No.161, p.75.

¹²⁶ Briner R., Hamilton V. The History and General Purpose of the Convention in Gaillard E., Di Pietro D. (Ed). *The relation of an International Standard to Ensure the Effectiveness of Arbitration Agreements and Foreign Arbitral Awards in Enforcement of Arbitration Agreements and International Arbitral Awards*. Cameron May, 2008, p.10-13.

taisītiem šķīrējtiesas nolēmumiem, tomēr tā var tikt piemērota arī šķīrējtiesas līgumu atzīšanai (II (3). pants).¹²⁷

Sākotnējā projektā daļu par šķīrējtiesas līgumu bija iecerēts pievienot kā atsevišķu protokolu, tomēr vienā no pēdējām tikšanās reizēm šīs normas tika nolemts iekļaut konvencijas tekstā pēc tā saucamā „holandiešu priekšlikuma”.¹²⁸ Tieši šī – „pēdējās minūtes” priekšlikuma dēļ - radās dažādas interpretācijas, vispirms jau tāpēc, ka šīs normas nebija apspriestas tik detalizēti kā šķīrējtiesas nolēmuma atzīšana un izpilde. Tāpat arī konvencija daudzus risinājumus šajā jautājumā atstāj nacionālajām tiesībām, kas savukārt bija pretrunā ar sākotnējo konvencijas starptautiskuma ieceri. Piemēram, dalībvalsts tiesa piemēro konvencijas II pantu un nacionālos likumus, ja viena no šķīrējtiesas līguma pusēm ir apstrīdējusi šķīrējtiesas līgumu. Šāda prakse ir riskanta, jo saskaņā ar konvencijas V (1) (a) punktu ir jau doti specifiski pamati atteikt atzīt šķīrējtiesas nolēmumu, kas taisīts saskaņā ar spēkā neesošu klauzulu. Tāpat, atšķirībā no iepriekšējām konvencijām, *Nujorkas konvencijā* tika iekļauts nosacījums, ka šķīrējtiesas līgumam jābūt rakstveidā, kas kļūva par vispāratzītu prasību šķīrējtiesu klauzulām.

Otrs galvenais konvencijas regulēšanas priekšmets ir ārvalsts šķīrējtiesas nolēmumi un to atzīšana. Kā jau minēts, diemžēl, izstrādājot konvenciju, netika akceptēta ideja par “starptautisku” šķīrējtiesas spriedumu, bet tiek lietots termins, arī nosaukumā, “ārvalsts šķīrējtiesas spriedums”. Konvencijas I (1) pants nosaka:

Konvencija tiek piemērota tādām šķīrējtiesas spriedumam, kas taisīts citā dalībvalsts teritorijā nekā tajā, kurā tiek atzīts un izpildīts šāds spriedums, un kas izriet no juridisku vai fizisku personu strīda. Tā tāpat tiek piemērota šķīrējtiesas spriedumiem, kas netiek uzskatīti par nacionāliem valstī, kurā tiek atzīts vai izpildīts spriedums.

Tāpat tiek izšķirti divu tipu šķīrējtiesu spriedumi, kuriem ir piemērojama ANO konvencija: (i) tādi nacionālie šķīrējtiesas nolēmumi, kas taisīti citas valsts teritorijā saskaņā ar tās valsts tiesību aktiem, vai (ii) tādi, kas netiek uzskatīti par nacionālo spriedumu, proti, tādi, kas taisīti valstī, kur arī tiek pieprasīta atzīšana, bet ir

¹²⁷ II pants: 1. Katra Līgumslēdzēja Valsts atzīst rakstveida līgumu, pēc kura puses apņemas nodot šķīrējtiesām visus vai kādus strīdus, kas radušies vai var rasties starp tām sakarā ar kādām līguma vai citām tiesiskajām attiecībām, kuru objekts var būt šķīrējtiesas izskatīšanas priekšmets. 2. Termins “rakstveida līgums” ietver šķīrējtiesas atrunu pušu parakstītajā līgumā vai šķīrējtiesas līgumu, vai apmainoties vēstulēm vai telegrammām. 3. Līgumslēdzējas Valsts tiesai, ja tai iesniedz prasību jautājumā, par kuru puses noslēgušas šajā pantā paredzēto līgumu, pēc vienas puses lūguma jānosūta puses šķīrējtiesā, ja neatzīs, ka minētais nolīgums nederīgs, zaudējis spēku vai to nevar izpildīt.

¹²⁸ Sanders P. The History of the New York Convention. *ICAA Congress Series*, No.9, p. 12-13.

piemērotas citas valsts arbitrāžas tiesības. Tādējādi šis pants atļauj katrai valstij piemērot konvenciju neatkarīgi no teritoriālās koncepcijas, tomēr šādi otrā tipa spriedumi praksē ir sastopami reti.

Konvencija nedefinē jēdzienu „šķīrējtiesas spriedums” (*arbitral award* – angļu val.), tādējādi praksē un teorijā pastāv dažādas diskusijas par atsevišķu nolēmumu veidu piekritību šai definīcijai, jo starptautiskā praksē šķīrējtiesas nolēmumi ir vairāku veidu – galīgais (*final* – angļu val.), iepriekšējais (*preliminary* – angļu val.), pagaidu (*interim* – angļu val.), deklaratīvais (*declaratory* – angļu val.), daļējais (*partial* – angļu val.) spriedums (*award* - angļu val). Atšķirības starp šiem nosaukumiem nav definētas, un nav arī vienota kritērija, kas tos atšķirtu. Latvijā tos varētu nošķirt ar terminiem „lēmums” un „spriedums”. Bet šos lēmumus ir viegli izskaidrot, proti, praksē puses var lūgt arbitram lemt par kādu konkrētu jautājumu, un tad, piemēram, lemjot par jurisdikciju ar atsevišķu lēmumu, to nosauktu par pagaidu spriedumu, bet daļējais iekļauj vairāk finansiālu aspektu - kaut kādas summas samaksu. Šie lēmumi ir saistoši pusēm par kaut kādu strīda daļu.

Lai gan galīgie spriedumi mēdz būt dažādi, tomēr parasti ar to tiek atrisināts strīds un tas noslēdz mandātu, kas tika dots arbitriem, tam jābūt saistošam, ar *res judicata* spēku. Atšķirībā no pārējiem, tikai galīgais spriedums ir izpildāms vai apstrīdams. Tomēr pēdējā laikā šķīrējtiesas sastāvs, izmantojot terminoloģijas līdzību angļu valodā, lēmumus nosauc par galīgiem spriedumiem, bet pēc satura izšķir jautājumu par, piemēram, prasības nodrošinājuma uzlikšanu. Pēc savas dabas lēmums par prasības nodrošinājumu ir pagaidu risinājums, nevis galīgs spriedums lietā. Ir mēģinājumi atzīt un izpildīt šķīrējtiesas lēmumus par prasības nodrošinājumu saskaņā ar *Ņujorkas konvenciju*, kas ir radījis plašas diskusijas par klasisko sprieduma galīguma jautājumu. Tā *Resort Condominiums* lietā šķīrējtiesas sastāvs pieņēma „pagaidu arbitrāžas lēmums un spriedums” (*Interim Arbitration Order and Award* – angļu val.), kuru atbildētājs mēģināja atzīt un izpildīt saskaņā ar konvenciju, iesniedzot pieteikumu ASV Kvīnslendas Augstākajā tiesā.¹²⁹ Tiesa noraidīja atzīšanu, norādot, ka šķīrējtiesas nolēmums ir procesuāls pēc savas dabas un neizšķir strīdu pēc būtības.

No vienas puses šāda pieeja rada stingru mehānismu, nosakot atzīšanas un izpildes procedūru galīgiem, *res judicata* spriedumiem, tomēr, no otras puses, arvien

¹²⁹ Supreme Court of Queensland case: *Resort Condominium v. Bolwell* [1993] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol.XX, 1985, p.628-650.

aktuālāka kļūst, kā jau minēts, piemēram, lēmumu par nodrošinājumu atzīšana citās valstīs. Tādējādi atsevišķi juristi iesaka nacionālajām tiesām plašāk tulkot *Ņujorkas konvenciju*, jo konvencijas I panta pirmā daļā nav norādīts, ka nolēmumam jābūt galīgam.¹³⁰ Tomēr minētais pants jātulko arī saskaņā ar V panta pirmās daļas e) punktu, kur noteikts, ka tiesai jāatsaka atzīšana un izpilde, ja zaudētājpusē pierāda, ka spriedums pusēm vēl nav kļuvis galīgs. Tātad var konstatēt, ka, ja viena no pusē, pret kuru ir pieņemts lēmums, neiebilst un neiesniedz pierādījumus pret atzīšanu, lēmums par procesuālu jautājumu teorētiski var tikt atzīts.

Ņemot vērā minēto, iespējams, ka tālredzīgi, bet varbūt arī skatoties no nacionālo tiesību prizmas, latviešu valodas oficiālajā tulkojumā *Ņujorkas konvencijā* angļu vārds *award* ir tulkots nevis kā spriedums, bet nolēmums, tomēr, autoresprāt, šāds tulkojums neatbilst saturam un precīzam tulkojumam.

Saskaņā ar universalitātes principu spriedumi, kas taisīti valstī, kura nav konvencijas dalībvalsts, ir tāds pats spēks kā tiem, kas taisīti dalībvalstī, tomēr šis princips nav vispārēji akceptēts, jo konvencijas I (3).pants atļauj izdarīt atrunu, nosakot, ka tā tiks piemērota tikai nolēmumiem, kas pieņemti citā dalībvalstī. Šādu atrunu ir izmantojušas divas trešdaļas no dalībvalstīm, arī Latvija. Šo principu sauc arī par savstarpīguma (*reciprocity* – angļu val.) nosacījumu, kas jāņem vērā, izvēloties šķīrējtiesas procesa vietu.

Ņujorkas konvencijas V pants nosaka pamatus ārvalsts šķīrējtiesas spriedumu neatzīšanai un izpildei. Minētā panta piemērošanas problemātika ir risināta arī turpmākajās šī darba nodaļās, piemēram, attiecībā ar *Ņujorkas konvencijas* mijiedarbību ar *Ženēvas konvenciju*, kā arī šķīrējtiesas līguma spēkā esamību, formu, pušu rīcībspēju un publisko kārtību.

Ir svarīgi uzsvērt, ka, atšķirībā no iepriekšējām, šajā konvencijā pierādījuma nasta tiek pārnesta no tās puses, kas pieprasa izpildi, uz to, pret kuru izpilde tiek vērsta. Proti, saskaņā ar konvencijas IV pantu pusei, kas pieprasa atzīšanu, ir jāiesniedz šķīrējtiesas līgums un spriedums, bet otrai pusei ir jāpierāda, ka pastāv jebkādi šķēršļi atzīšanai un izpildei saskaņā ar V panta pirmo daļu. V panta pirmā daļā puse, pret kuru taisīts spriedums, var lūgt tiesu neatzīt spriedumu, sniedzot pierādījumus par sekojošu pamatu esamību:

¹³⁰ Loukas A. et al. *Pervasive Problems in International Arbitration*. Kluwer Law International, 2006, § 8 – 69.

- a) šķīrējtiesas līguma puses bijušas kaut kādā ziņā rīcības nespējīgas pēc tām piemērojamā likuma vai šis līgums nav spēkā pēc likuma, kam puses šo līgumu pakļāvušas, bet, ja tāda norādījuma nav, — pēc tās valsts likuma, kur spriedums taisīts, vai
- b) pusei, pret kuru spriedums taisīts, nav pienācīgi paziņots par šķīrējtiesneša iecelšanu vai šķīrējtiesas procesu vai arī tā citu iemeslu dēļ nav varējusi piedalīties lietā, vai
- c) spriedums skar strīdu, kas nav aplūkots vai neatbilst šķīrējtiesas līguma noteikumiem, vai tas satur lēmumus par jautājumiem ārpus šķīrējtiesas līguma tvēruma [..]
- d) šķīrējtiesas sastāva nozīmēšana vai šķīrējtiesas process nav atbilduši pušu līgumam vai, ja nav tāda, nav saskaņā ar tās valsts likumu, kur notikusi šķīrējtiesa, vai
- e) spriedums pusēm vēl nav kļuvis saistošs vai to atcēlusi vai apturējusi tās valsts kompetentā institūcija, kurā vai saskaņā ar kuras likumu tas tika taisīts (autores tulkojums).

Šie pamati ir izsmeļoši, proti, puse nevar atsaukties uz pantā neminētiem pamatiem. Savukārt tiesa pēc savas iniciatīvas var neatzīt ārvalsts šķīrējtiesas spriedumu tikai divu iemeslu dēļ, kas paredzēti V panta otrā daļā, proti, ja strīdu objekts nevar būt šķīrējtiesas izskatīšanas priekšmets pēc valsts likumiem, vai šī nolēmuma atzīšana un izpildīšana pretrunīga šīs valsts publiskajai kārtībai.

Konvencija ir tieši piemērojama, bet nacionālās procesuālās normas ir domātas tikai kā papildu procesuālais instruments, lai to piemērotu. Proti, civilprocesa normas parasti nosaka, kā jāiesniedz pieteikums, kāda satura pieteikums, kāda ir tiesas sēdes un tiesas lēmuma pārsūdzēšanas kārtība. Tikai atsevišķās valstīs, piemēram, Albānijā, Baltkrievijā, Lietuvā, nacionālajā likumā tiek pārskopēti no *Ņujorkas konvencijas* ārvalsts šķīrējtiesas sprieduma neatzīšanas pamati, tomēr lielākajā daļā valstu, tostarp Latvijā, tiesas vadās no tikai no *Ņujorkas konvencijas*. Tātad tiesām ir tieši jāpiemēro konvencija. Tomēr jāatzīst, ka Latvijas *Civilprocesa likums* un tā piemērošana tiesā saistībā ar ārvalsts šķīrējtiesas spriedumu atzīšanu ir nekonsekventa, likums būtu jāgroza, jo *Civilprocesa likuma* 78. nodaļā, kas regulē ārvalsts šķīrējtiesas nolēmuma atzīšanu un izpildi, pastāv robi, ko apliecina tālākminētā lieta.

2009.gada 17. jūnijā Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa ar savu lēmumu nolēma atzīt Baltkrievijas TRK Starptautiskās šķīrējtiesas spriedumu atzīšanu saskaņā ar *Ņujorkas konvenciju* (lietas faktus skatīt šī darba nodaļu „Šķīrējtiesas līguma puses rīcībspēja un pilnvarojums”).¹³¹ Par minēto lēmumu atbildētājs iesniedza blakus sūdzību Rīgas apgabaltiesā, kas savukārt 2009.gada 9. novembrī

¹³¹ Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas lēmums lietā Nr. C31258409 [2009], nepublicēts.

nolēma blakus sūdzību apmierināt un saskaņā ar *Civilprocesa likuma* 641. pantu nosūtīt lietu jaunai izskatīšanai pirmās instances tiesai. Tiesa arī nolēma, ka par šo lēmumu puses var iesniegt blakus sūdzību Augstākās tiesas Senātam.

Tātad tiesa šajā lietā plaši interpretējusi *Civilprocesa likuma* 649.panta piekto daļu,¹³² kas nosaka kārtību, kādā var iesniegt blakus sūdzību par lēmumu par ārvalsts šķīrējtiesas tiesas nolēmuma atzīšanu un izpildi. Minētā panta daļa gan neprecizē, par kuru tiesas lēmumu var veikt šīs darbības. Iespējams, tādēļ - vai arī vienkārši nejaušības dēļ - rezolutīvajā daļā apgabaltiesa ir atsaukusies uz *Civilprocesa likuma* 641. pantu, kas nosaka kārtību, kādā ir pārsūdzami pirmās un apelācijas instances tiesas lēmumi par ārvalsts tiesas nolēmumu atzīšanu. Saskaņā ar šo pantu apgabaltiesas lēmumu par blakus sūdzību var pārsūdzēt Senātā.¹³³

Līdz ar to, nosakot turpmākās pieteicēja darbības, radās vēl divi papildu jautājumi. Pirmkārt, ja tiek piemērots *Civilprocesa likuma* 641. pants pēc analogijas, nevis tiesai kļūdoties un nespējot atšķirt tiesas un šķīrējtiesas spriedumus, tad apgabaltiesas lēmumā bija jānorāda arī blakus sūdzības iesniegšanas laiks, jo minētā panta otrā daļa nosaka, ka lietas dalībnieks, kura dzīvesvieta vai atrašanās vieta ir Latvijā, blakus sūdzību var iesniegt 30 dienu laikā no lēmuma noraksta izsniegšanas dienas, bet lietas dalībnieks, kura dzīvesvieta vai atrašanās vieta nav Latvijā, — 60 dienu laikā no lēmuma noraksta izsniegšanas dienas. Savukārt minētajā lietā tika piemēroti parastie blakus sūdzības iesniegšanas termiņi, kas norādīti *Civilprocesa likuma* 442. pantā, proti, 10 dienu laikā, lai gan pieteicēja atrašanās vieta bija Baltkrievija. Otrkārt, piemērojot *Civilprocesa likuma* 641. pantu pēc analogijas, par blakus sūdzības iesniegšanu Senātā būtu jāmaksā 40 latu drošības nauda, kā to nosaka izņēmuma norma *Civilprocesa likuma* 449.panta ceturtā daļā, nevis 20 lati.

Treškārt, šajā lietā apgabaltiesa pieņēma lēmumu, vadoties no vispārējiem noteikumiem par blakus sūdzību saskaņā ar *Civilprocesa likuma* 448. pantu, ar kuru

¹³² 649.pants. Pieteikuma izskatīšana (1) Pieteikumu par ārvalsts šķīrējtiesas nolēmuma atzīšanu un izpildīšanu izskata tiesas sēdē, iepriekš par to paziņojot pusēm. Attiecīgo personu neierašanās nav šķērslis pieteikuma izskatīšanai. (2) Tiesa var pieprasīt no pusēm paskaidrojumus vai arī papildu ziņas no ārvalsts šķīrējtiesas, kas pieņēmusi nolēmumu. (3) Izskatījusi pieteikumu par ārvalsts šķīrējtiesas nolēmuma atzīšanu un izpildīšanu, tiesa pieņem lēmumu atzīt un izpildīt nolēmumu vai noraidīt pieteikumu. (4) Pieteikumu var noraidīt tikai Latvijas Republikai saistošos starptautiskajos līgumos paredzētajos gadījumos. (5) Par tiesas lēmumu var iesniegt blakus sūdzību.

¹³³ Savukārt vispārējā kārtībā saskaņā ar *Civilprocesa likuma* 443. pantu (1) blakus sūdzība iesniedzama tiesai, kas šo lēmumu pieņēmusi, un tā adresējama: 1) par pirmās instances tiesas lēmumu — attiecīgajai apelācijas instances tiesai; 2) par apgabaltiesas kā apelācijas instances lēmumu — Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātai; 3) par Tiesu palātas lēmumu — Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamentam.

apgabaltiesai, izskatot blakus sūdzību, ir tiesības *inter alia* atcelt lēmumu pilnīgi vai kādā tā daļā un nodot jautājumu jaunai izskatīšanai tai tiesai, kura lēmumu pieņēmusi. Tomēr, ja tiesa ir piemērojusi pēc analogijas *Civilprocesa likuma* 77. nodaļu „Ārvalstu tiesu nolēmumu atzīšana un izpildīšana”, tad attiecīgi tai saskaņā ar *Civilprocesa likuma* 642.pantu vajadzēja nolemt atstāt lēmumu negrozītu, bet sūdzību noraidīt vai atcelt lēmumu pilnīgi vai kādā tā daļā un izlemt jautājumu par ārvalsts tiesas nolēmuma atzīšanu, vai arī grozīt lēmumu.

Pieteicējs iesniedza Augstākajā tiesā blakus sūdzību 10 dienu laikā no lēmuma pieņemšanas dienas, samaksājot 20 latu drošības naudu. 2009. gada 19.novembrī pieteicēja blakus sūdzība Augstākajā tiesā tika pieņemta. Blakus sūdzībā tika norādīts uz robiem likumā un lūgts Senātam atzīt ārvalsts šķīrējtiesas spriedumu pēc analogijas ar *Civilprocesa likuma* 77. nodaļu. 2010. gada 27. janvārī Senāts blakus sūdzību apmierināja,¹³⁴ tomēr lēmumā tika analizēti tikai atzīšanas pamati, nevis *Civilprocesa likuma* 77. nodaļas piemērošana, tādējādi atstājot neatbildētu jautājumu par to, vai apgabaltiesas lēmumu par ārvalsts šķīrējtiesas spriedumu var pārsūdzēt Augstākajā tiesā, un šādas pārsūdzības sekām. Tomēr attiecībā uz jautājumu, kā apgabaltiesai bija jālemj, tika dots netiešs norādījums: „Senāts atzīsts, ka Civillietu tiesas kolēģijas lēmums atceļams un jautājums par ārvalsts šķīrējtiesas sprieduma atzīšanu un izpildi Latvijā izlemjams pēc būtības”. Tātad Augstākā tiesa ir norādījusi, ka nepiemērojās vispārējie noteikumi par blakus sūdzību izskatīšanu, bet gan ir piemērojami noteikumi, kas līdzīgi ir ārvalsts tiesas spriedumu atzīšanā un izpildē.

Ņemot vērā minēto, ir apsverami grozījumi *Civilprocesa likuma* 78. nodaļā, konkrēti paredzot mehānismu, kā pārsūdzēt tiesas lēmumus un kāda satura lēmums ir jāpieņem tiesai. Vislabāk būtu inkorporēt līdzīgas normas tām, kādas ir atrodamas 77. nodaļā, tādējādi harmonizējot starptautisko civilprocesu. Kaut gan pirms tam ir svarīgi izvērtēt, vai ir nepieciešamas trīs instances, lai atzītu un izpildītu šķīrējtiesas spriedumu, - iespējams, ka pietiek šos jautājumus skatīt tikai rajona un apgabaltiesu līmenī.

Rezumējot, ir jāpiebilst, ka laika posmā, kopš *Nujorkas konvencija* ir spēkā, tomēr nav panākta vienota konvencijas piemērošana nacionālajās tiesās, pirmkārt, jau tādēļ, ka atšķirīgas ir tradīcijas anglosakšu un Eiropas tiesību skolās, un otrkārt, bieži ir grūti panākt kompromisu starp doktrionālo un praktisko pieeju, jo tiek uzskatīts, ka

¹³⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta lēmums lietā Nr. SKC-395/2010 [2010], nepublicēts.

Nujorkas konvencija kā kompromiss starp dažādām jurisdikcijām un valstīm ir pārāk plaša, turklāt vairs neatbilst modernajām tendencēm, piemēram, arbitrāžas tiesību autonomijai no nacionālajām tiesībām, vai mūsdienu prasībām pret šķīrējtiesas līguma formu. Tādēļ tiek izstrādāti dažādi rekomendējoši dokumenti vienotai un modernai konvencijas interpretācijai. Piemēram, Rekomendācijās par II (2) un VII (1) panta interpretāciju¹³⁵ ANO Ģenerālā asambleja iesaka dalībvalstīm piemērot konvenciju saskaņā ar arbitrāžas tiesību attīstības tendencēm, tostarp ievērojot 2006. gada grozījumus *UNCITRAL Parauglikumā* attiecībā uz šķīrējtiesas līguma formu un nodrošinājuma līdzekļiem, kā arī ņemt vērā, ka arvien vairāk tiek izmantota e-komercija, kas ietekmē arī šķīrējtiesas līguma formu un spēku. Proti, ja dalībvalsts nacionālais likums attiecībā uz šķīrējtiesas līguma rakstisko formu ir liberālāks nekā konvencija (skat. šī darba nodaļu „šķīrējtiesas līgums”), tad šķīrējtiesas līgums ir jāatzīst par spēkā esošu, ja tas atbilst minētajām starptautiskajām rekomendējoša rakstura normām.

Šādas rekomendācijas un grozījumi *UNCITRAL Parauglikumā* top, jo ANO uzskata, ka nebūs iespējams panākt dalībvalstu konsensusu, lai izveidotu jaunu šāda veida konvenciju vai lai pievienotu protokolu pie jau esošās.¹³⁶ Ir autori, kas uzskata, ka saskaņā ar *Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesību*¹³⁷ 31. panta trešās daļas a. punktu *UNCITRAL* rekomendāciju var uzskatīt par *Nujorkas konvencijas* papildinājumiem.¹³⁸ Proti, starptautiskā konvencijas interpretācijā ir jāņem vērā, *inter alia*, jebkura vēlāka vienošanās starp dalībniekiem attiecībā uz līguma interpretāciju un tā noteikumu piemērošanu, un šādai vienošanai nav obligāti jābūt formāli parakstītai no visām dalībvalstīm.¹³⁹ Šāda teorija ir atbalstāma, tā veicinās ne tikai *Nujorkas konvencijas* integrāciju mūsdienu komunikāciju laikā, bet var arī veidot vienotu šīs konvencijas piemērošanas praksi. Tomēr šī teorija raisa arī diskusijas, jo

¹³⁵ Recommendation regarding the interpretation of article II (2) and article VII (1) of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, New York, 1958, U.N. Doc. A/Res/61/33, 2006.

¹³⁶ Report of the Working Group on Arbitration on the work of its 32 session, U.N.Doc.A/CN.9/468, supra note 27, p. 19.

¹³⁷ Vienna Convention on the Law of Treaties. UN Doc. A/Conf.39/27, 1969. Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām. LR Starptautiska konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, 2003.gada 4. marts, Nr. 52. 2010. gada 5.februārī 110 dalībvalstis, skat.: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsIII.aspx?&src=TREATY&mtdsg_no=XXIII-1&chapter=23&T emp=mtdsg3&lang=en (skatīts 2010. gada 5. februārī).

¹³⁸ Skat. Landau T., Moollan S. *Article II and the Requirement of Form* in Gaillard E., Pietro D. [Ed.]. *Enforcement of Arbitration Agreements and International Arbitral Awards*. Cameron May, 2008, p. 239-244.

¹³⁹ Sinclair I. *The Vienna Convention on the Law of Treaties*, Chapter 5. Manchester University Press, 1984, p. 135-138.

Ņujorkas konvencija ir saistošs starptautisks akts, kamēr UNCITRAL rekomendācijai ir tikai ieteikuma raksturs, kas tādējādi īsti nevar papildināt un grozīt konvenciju. Tāpat arī visas *Ņujorkas konvencijas* dalībvalstis nesteigsies atbalstīt un piemērot rekomendāciju. Tādējādi vēl joprojām aktuāls ir jautājums par *Ņujorkas konvencijas* grozīšanu.

2.1.1.2. 1961. gada Eiropas Konvencija par Starptautisko Komeršķīrējtiesu

Par reģionālu konvenciju varētu uzskatīt 1961. gada Eiropas Konvenciju par Starptautisko Komeršķīrējtiesu¹⁴⁰ (*Ženēvas konvencija*), tomēr saskaņā ar *Ženēvas konvencijas* 10. pantu tai var pievienoties ANO Eiropas Ekonomiskās komisijas dalībvalstis un konsultatīvās valstis, tātad tai var pievienoties arī jebkura cita ANO dalībvalsts, kura nebūt neatrodas Eiropā (piemēram, tai ir pievienojusies Kuba). Konvenciju arī var uzskatīt gan par materiālo, gan par procesuālo normatīvo tiesību aktu, jo tā regulē ne tikai pušu tiesībspēju un rīcībspēju, bet arī sprieduma izpildi un citus jautājumus.

Saskaņā *Ženēvas konvencijas* 1.pantu tā ir piemērojama šķīrējtiesas līgumiem, kuru mērķis ir atrisināt strīdus starptautiskās tirdzniecības jomā un kuri noslēgti starp *Ženēvas konvencijas* dalībvalstu subjektiem - tātad šeit inkorporēts gan subjektīvais, gan objektīvais starptautiskuma kritērijs. Līgumslēdzējām pusēm ir jābūt no vismaz divām dažādām *Ženēvas konvencijas* dalībvalstīm.¹⁴¹ Šāda norma ir radusies “rietumi – austrumi” attiecību laikā, jo PSRS uzskatīja, ka starptautisks ir tikai tāds strīds, kas izriet no strīda starp personām ar dažādām valsts piederībām¹⁴² (subjektīvais kritērijs).

Kā atzīst starptautisko privāttiesību speciālisti, vairākas šķīrējtiesas *Ženēvas konvencijas* normas piemērojušas nepareizi, proti, atzinušas, ka *Ženēvas konvencija* piemērojama arī tad, ja tikai viena puse ir saistīta ar kādu no tās dalībvalstīm. Piemēram, Itālijas apelācijas tiesa nosprieda, ka *Ženēvas konvencija* nav piemērojama spriedumam, kas tika pasludināts strīdā, kurā viena puse bija no Itālijas, bet otra no Šveices, jo Šveice nav *Ženēvas konvencijas* dalībvalsts.¹⁴³ Tomēr Šveices Federālā

¹⁴⁰ *European Convention on the International Commercial Arbitration*, 484 UNTS 364, 1961.

¹⁴¹ Hacher D. *European Convention on International Commercial Arbitration of 1961 Yearbook Commercial Arbitration*, Vol. XX, 1995, p. 1010.

¹⁴² Smit H., Pechota V. *International Arbitration Treaties*. Juris Publishing: Sweet & Maxwell, 1998, p. 90.

¹⁴³ Hacher D. *European Convention on International Commercial Arbitration of 1961. Yearbook Commercial Arbitration*, Vol. XX, 1995, p. 1011.

tiesa deklarēja, ka pat tad, ja Šveice nav dalībvalsts, nebūtu nepareizi atsaukties uz *Ženēvas konvenciju*, it sevišķi tādā gadījumā, ja nacionālie likumi piedāvā atšķirīgus risinājumus.¹⁴⁴

Var uzskatīt, ka arbitri var piemērot konvenciju kā universālu starptautisko tiesību normu apkopojumu, kuram ir piekritusi starptautiskā sabiedrība. Par šādām universāla rakstura normām var uzskatīt inkorporētos principus par šķīrējtiesas līgumiem (1 (2) a. pants), publisko tiesību subjektu tiesībspēju (II pants), procesu organizāciju (IV pants), iebildumus pret jurisdikciju (V pants), strīdam pēc būtības piemērojamās normas (VI (2) un VII) un sprieduma motivāciju (VIII pants). Konvencijas komentētāji pat norāda, ka būtu nepieciešams konvenciju piemērot tad, ja puses nav no dalībvalstīm, lai popularizētu šo konvenciju un veidotu vienotas starptautiskās arbitražas tiesības.¹⁴⁵

Ženēvas konvencijas 2. pants nosaka:

“1. [J]uridiskās personas, kuras saskaņā ar tām piemērojamiem normatīvajiem aktiem uzskatāmas par ‘publisko tiesību juridiskajām personām’, ir tiesīgas slēgt tiesiskus šķīrējtiesas līgumus.

2. Parakstot, ratificējot šo Konvenciju vai pievienojoties tai, katrai valstij ir tiesības deklarēt, ka tā ierobežo iepriekšminētās tiesības tādā mērā, kāds var būt noteikts attiecīgajā deklarācijā.”

Ženēvas konvencijas komentāros norādīts, ka saskaņā ar tās 2. panta pirmo daļu publisko tiesību juridiskās personas un privāto tiesību juridiskās personas ir līdztiesīgas.¹⁴⁶ Termins “publisko tiesību juridiskā persona” šajā kontekstā jātulko plaši un attiecas ne tikai uz publiskajām korporācijām, bet arī uz valsts aģentūrām un citām publisko tiesību juridiskajām personām. Publisko tiesību juridiskajām personām, kurām nav tiesībspējas izšķirt strīdu šķīrējtiesā un kuras ir vienas un tās pašas valsts jurisdikcijā, nevar izmantot šo pantu, lai iesniegtu prasību šķīrējtiesā ārvalstīs, pat tad, ja starp šīm personām ir komerciāla rakstura attiecības.

Saskaņā ar likuma *Par Eiropas konvenciju par Starptautisko komercšķīrējtiesu*¹⁴⁷ 2. pantu Latvija ir izdarījusi atrunu attiecībā uz *Ženēvas*

¹⁴⁴ Swiss Federal Court case: *Provenda SA v. Alimenta SA* [1975] in Hacher D. European Convention on International Commercial Arbitration of 1961. *Yearbook Commercial Arbitration*, Vol. XX, 1995, p. 1011.

¹⁴⁵ Hacher D. European Convention on International Commercial Arbitration of 1961. *Yearbook Commercial Arbitration*, Vol. XX, 1995, p. 1013.

¹⁴⁶ Hacher D. European Convention on International Commercial Arbitration of 1961. *Yearbook Commercial Arbitration*, Vol. XX, 1995, p. 1016.

¹⁴⁷ Par Eiropas konvenciju par Starptautisko komercšķīrējtiesu. *LR likums*. Latvijas Vēstnesis, 2003. gada 12. februāris Nr. 23 (2788).

konvencijas 2. panta pirmo daļu, tādējādi šī daļa netiek piemērota valsts un pašvaldību iestādēm, un saskaņā ar šo konvenciju tām nav tiesību slēgt šķīrējtiesas līgumus. Arī šī iespēja - izdarīt dalībvalstīm šādas atrunas - tika veidota kā sava veida pretimnākšana austrumu bloka valstīm.¹⁴⁸ Tomēr jāpiebilst, ka valsti saista tiesību princips *pacta sunt servanda* un saskaņā ar *Vīnes konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām*¹⁴⁹ 46. panta pirmo daļu valsts nav tiesīga atsaukties uz apstākli, ka tās piekrišana līguma saistošajam raksturam ir izteikta, pārkāpjot to vai citu šīs pašas valsts iekšējo tiesību normu attiecībā uz spēju slēgt līgumus, un izmantot šo apstākli par pamatu līguma atzīšanai par spēkā neesošu. Šo normu vērtējot pēc analogijas, var nonākt pie secinājuma, ka Latvijas valsts iestāde, kas ir noslēgusi starptautisku šķīrējtiesas līgumu, neskatoties uz nacionālo vai starptautisko normu aizliegumu, būs saistīta ar šķīrējtiesas atrunu. Respektīvi, tā kā Latvijas materiālo tiesību normas neaizliedz, turklāt bez *Ženēvas konvencijas* nav neviena tāda starptautiska materiāla normatīvā tiesību akta, kas ierobežotu Latvijas publisko tiesību juridiskās personas tiesībspēju un rīcībspēju slēgt starptautiskus šķīrējtiesas līgumus, valsts tiešās pārvaldes iestāde var ietvert atrunu par šķīrējtiesu savos komercīgumos, kas tiek slēgti ar tiesību subjektiem, kuri nav *Ženēvas konvencijas* dalībvalstis.

Acīmredzot ņemot vērā to, ka praksē tiek plaši tiek iekļauta šķīrējtiesas atruna arī tādos līgumos, kur puse ir valsts iestāde, un pastāv draudi, ka šādas lietas radīs plašu rezonansi sabiedrībā, 2009. gadā steidzīgi tika virzīti grozījumi minētajā likumā, dzēšot no atrunas vārdu „valsts”¹⁵⁰ Likumprojekta anotācijā tika norādīts, ka kopš *ad hoc* šķīrējtiesas sprieduma lietā *Benteler v. Belgium S.A. ABC*¹⁵¹ valsts un tās iestāžu tiesības slēgt šķīrējtiesas līgumus ir atzītas par fundamentālu mūsdienu starptautisko tirdzniecības principu, tādējādi Latvijas izdarītā atruna neatbilst mūsdienu starptautiskās tirdzniecības principiem un starptautiskai šķīrējtiesu praksei. Jānorāda, ka Beļģijā vēl joprojām pastāv atruna pie šīs konvencijas un vienā *ad hoc* lietā izteiktās atziņas uzreiz nevar tikt traktētas kā starptautiskās tirdzniecības tiesību

¹⁴⁸ Smit H., Pechota V. *International Arbitration Treaties*. Juris Publishing: Sweet & Maxwell, 1998, p.91.

¹⁴⁹ Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām: LR starptautiskais līgums. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. gada 3. aprīlis, Nr. 52.

¹⁵⁰ Grozījums likumā „Par Eiropas konvenciju par Starptautisko komercšķīrējtiesu”: *LR likumprojekts*. Izsludināts valsts sekretāru sanāksmē 2009. gada 21. maijā <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2008-07-14&dateTo=2009-07-14&text=komerc%C5%A1%C4%B7%C4%ABr%C4%93jtiesu&org=0&area=0&type=0> (skatīts 2009. gada 14. jūlijā).

¹⁵¹ Ad Hoc case: *Benteler v. Belgium S.A. ABC* [1983] in *Journal of International Arbitration*, 1984, p. 184 et seq.

principis. Tomēr ir jāpiekrīt likumprojekta autoriem, ka, slēdzot privāttiesiskus līgumus ar valsts iestādi, ir būtiski vienoties par neitrālu strīda izšķiršanas vietu, kas nebūs valsts tiesa; tāpat aizliegums neattiecas uz tām līgumslēdzējpusēm, kuras neatrodas konvencijas dalībvalstī, līdz ar to pastāv nepamatots ierobežojums. Šis aizliegums paliks spēkā attiecībā uz pašvaldību iestādēm. Pieņemot šādus likuma grozījumus, Latvija grozīs atrunu, ko izteikusi pie konvencijas.

Ženēvas konvencija ir maksimāli pieskaņota *Ņujorkas konvencijai*, lai gan var teikt, ka *Ženēvas konvencija* ir elastīgāka nekā *Ņujorkas konvencija*. Divi jautājumi, ko neskar *Ņujorkas konvencija*, ir regulēti *Ženēvas konvencijā*. Proti, šķīrējtiesas sprieduma motivācija – VIII pants, kas izriet no vispārējā principa, ka puses vēlas saņemt motivētu spriedumu,¹⁵² un šķīrējtiesas sprieduma atcelšanas pamati – IX pants.¹⁵³ Pēdējais lieliski papildina *Ņujorkas konvenciju*, kurā tieši nav paredzēta atcelšanas procedūra. *Ženēvas konvencija* nav starptautisks instruments šķīrējtiesas spriedumu atzīšanai un izpildei – tā ir citas konvencijas vai nacionālo tiesību kompetence. IX pants ierobežo sprieduma pārskatīšanas spēku vienā dalībvalstī attiecībā uz sprieduma atzīšanu un izpildi citā, tādējādi panta nosaukums nesakrīt ar panta saturu un mērķi. Šāds formulējums vēl saglabājies no iepriekšējā projekta, kurš balstījās uz vēlmi unificēt dalībvalstīs dažādus šķīrējtiesas spriedumu atcelšanas pamatus, kas ar savu starptautisko raksturu ietekmē citas jurisdikcijas. Tādējādi ir jāpatur prātā konvencijas gars un jāpiemēro konvencija visiem tiesiskajiem kontroles

¹⁵² 8.pants: Pieņemams, ka puses ir vienojušās, ka spriedumā ir norādāms motivējums, izņemot gadījumu, kad tās: (a) ir īpaši deklarējušas, ka motivējums nav norādāms; vai (b) ir piekritušas šķīrējtiesas procesam, saskaņā ar kuru nav parasts norādīt sprieduma motivējumu, paredzot, ka gadījumā neviens no pusēm līdz sēdes beigām, vai arī, ja sēde nav bijusi, līdz sprieduma pieņemšanai, nav prasījusi norādīt motivējumu.

¹⁵³ 9.pants: 1. Šķīrējtiesas sprieduma atcelšana Līgumslēdzējā Valstī šīs Konvencijas ietvaros vienīgi rada pamatu atteikt sprieduma atzīšanu vai izpildi citā Līgumslēdzējā Valstī, ja atcelšana notikusi Valstī, kurā vai saskaņā ar kuras normatīvajiem aktiem spriedums tika pieņemts, kā arī, pamatojoties uz vienu no sekojošiem iemesliem: (a) šķīrējtiesas līguma puses saskaņā ar tām piemērojamiem normatīvajiem aktiem, kas uz tām attiecas, nav bijušas tiesīgas līgumu noslēgt, vai arī minētais līgums nav spēkā saskaņā ar normatīvajiem aktiem, kurus puses norādījušas, vai, nepastāvot par to nekādām norādēm, pamatojoties uz tās valsts normatīvajiem aktiem, kur spriedums tika pieņemts, vai (b) pusei, kas pieprasa sprieduma atcelšanu, netika pienācīgā kārtā paziņots par šķīrējtiesneša iecelšanu vai par šķīrējtiesas procesu, vai tā citādi nebija spējīga pārstāvēt sevi šinī lietā; vai(c) spriedums ir saistīts ar vēl izskatīšanā esošu lietu vai nav ievēroti šķīrējtiesas pakļautības noteikumi, vai arī tas satur lēmumus jautājumos, pārsniedzot šķīrējtiesas kompetenci, taču paredzot, ka, ja lēmumus jautājumos, kas ir piekritīgi šķīrējtiesai, ir iespējams nošķirt no tiem, kas nav piekritīgi, tad to sprieduma daļu, kas satur lēmumus šķīrējtiesai pakļautos jautājumos, nav nepieciešams atcelt; (d) šķīrējtiesas sastāvs vai šķīrējtiesas process nav atbilstošs pušu līgumam, vai ja tāda līguma nav — šīs Konvencijas 4.pantam.

2. Līgumslēdzēju Valstu savstarpējās attiecībās, kuras ir arī dalībnieces 1958.gada 10.jūnija *Ņujorkas konvencijai par ārvalstu arbitrāžu spriedumu atzīšanu un izpildīšanu*, šī panta 1.punkts ierobežo *Ņujorkas konvencijas V panta (1) (e) apakšpunkta* darbību attiecībā tikai uz tiem gadījumiem, kas minēti iepriekš 1.punktā par sprieduma atcelšanu.

mehānismiem, kas atceļ vai maina spriedumus, lai neierobežotu spriedumu apstrīdēšanu tikai dažu tehnisku iemeslu dēļ.

Apstrīdēšana var tikt izdarīta vienā no dalībvalstīm, proti, vai nu tajā, kur spriedums tika taisīts, vai saskaņā ar kuras likumiem tas tika taisīts. Šāds risinājums savukārt var radīt konfliktējošus spriedumus, jo dalībvalstī, kur tas taisīts, tas var tikt arī atcelts, bet tai pašā laikā citā valstī, saskaņā ar kuras likumu tas ticis taisīts, palikt spēkā. Konvencijas tapšanas gaitā tika lūgts šajā pantā norādīt, ka likums, saskaņā ar kuru spriedums tiek taisīts, ir tiesības, kas regulē arī šķīrējtiesas procesu, tomēr tas tika noraidīts, lai pēc iespējas tuvāk sekot *Nujorkas konvencijas* V pantam.¹⁵⁴ Tāpat šis pants nevar tikt piemērots gadījumos, kad sprieduma izpilde tiek pieprasīta tajā pašā valstī, kur tas taisīts.

Ir četri galvenie pamati, saskaņā ar kuriem var tikt atcelts šķīrējtiesas spriedums, un tie saskan ar tiem, kas nostiprināti *Nujorkas konvencijā* saistībā ar sprieduma atzīšanu un izpildi. Pirmais ir saistīts ar šķīrējtiesas līguma spēkā esamību, kas tiek novērtēts pēc trīs apakškritērijiem: puses rīcības spēja (konvencijas II pants, VI (2) pants), šķīrējtiesas līgumam piemērojamā likuma (VI (2) pants) un formālā spēkā esamība (I (2) (a) pants). Nākamais kritērijs ir atbilstoša/taisnīgā procesa (*due process* - angļu val.) principa ievērošana, piemēram, ir pamats atcelt šķīrējtiesas spriedumu, ja nav dots atbilstošs paziņojums par šķīrējtiesnesa apstiprināšanu (IX 1 (b) pants). Trešais pamats, lai apstrīdētu šķīrējtiesas spriedumu, ir arbitra pilnvaru pārsniegšana, proti, gadījumi, kad šķīrējtiesnesis ir lēmis plašāk, nekā to paredz šķīrējtiesas līgums, tomēr IX (1) (c) pants neskar pretējus gadījumus, proti, kad arbitrs taisījis nepilnīgu spriedumu. Ja šķīrējtiesas process nenotiek saskaņā ar šķīrējtiesas līgumu vai ja tāda līguma nav, saskaņā ar konvencijas IV pantu arī ir sprieduma atcelšanai.

Tomēr *Ženēvas konvencija* nemin jautājumu par sabiedriskās kārtības atrunu un arbitrabilitāti, kas iekļauti *Nujorkas konvencijas* V (2) pantā. Piemēram, publiskās kārtības atrunas neiekļaušana varētu būt loģiska tādēļ, ka *ordre public* jautājumi parasti rodas tikai tad, kad spriedums aizskar sprieduma izpildes valsts likumu. *Nujorkas konvencijas* V (1) (e) pants netika iekļauts otrā konvencijā, jo jebkurā gadījumā IX panta priekšmets ir apstrīdēšana.

Saskaņā ar *Ženēvas konvencijas* X pantu 6. punktu, parakstot, ratificējot vai pievienojoties šai konvencijai, līgumslēdzējas valstis paziņo ANO ģenerālsekretāram

¹⁵⁴ Hacher D. European Convention on International Commercial Arbitration of 1961 *Yearbook Commercial Arbitration*, Vol. XX, 1995, p. 1033.

komercpalātu vai citu institūciju sarakstu savās valstīs, kuras veiks tām piešķirtās funkcijas, pamatodamās uz šīs konvencijas IV pantu. Piemēram, šī panta otrā daļa nosaka, ka, ja viena no pusēm *ad hoc* šķīrējtiesā neieceļ šķīrējtiesnesi, to ieceļ šķīrējtiesas paziņojuma brīža saistību nepildītājas puses pastāvīgās dzīvesvietas vai inkorporācijas valsts kompetentā iestāde. Atsevišķos gadījumos, ja nav vienošanās starp pusēm par šķīrējtiesas norises vietu, prasītājs var griezties arī pie speciālās komisijas, kas tiek aizklāti ievēlēta, nacionālajām tirdzniecības kamerām deleģējot kandidātus, saskaņā ar konvenciju. Kā norādīts šajā darbā, šīm iecelājainstitūcijām ir liela loma gadījumos, ja puses nespēj vienoties par procesu, vai arī ir jāmēģina reanimēt pušu neskaidru vienošanos par strīda izšķiršanu šķīrējtiesā. Ar likumu *Par Eiropas konvenciju par Starptautisko komercšķīrējtiesu* Latvijā par šādu iestādi ir norīkota Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera (3. pants), tomēr tikai vienu reizi kamera ir pildījusi šīs funkcijas.

Piemēram, šo konvencijā ietverto iespēju varētu izmantot tālākminētajā gadījumā. Komerclīgumā Baltkrievijas un Latvijas komersanti ir vienojušies par jurisdikcijas klauzulu, kas nosaka, ka „strīdu var nodot izskatīšanai prasītāja valsts saimnieciskai tiesai var šķīrējtiesai”. Baltkrievijas sabiedrībai kā prasītājiem nebūtu grūta izvēle, jo Baltkrievijā pastāv saimnieciskās tiesas, kas izšķir komerciālus strīdus, kā arī viena šķīrējtiesa, kas tādējādi varētu konstatēt jurisdikciju. Tomēr Latvijas sabiedrībai kā prasītājam ir sarežģītāka situācija. Ja prasītājs grieztos vispārējās jurisdikcijas tiesā, tiesai būtu jāizbeidz tiesvedība saskaņā ar *Civilprocesa likuma* 223. panta sesto daļu, jo puses ir vienojušās par strīdu nodošanu izskatīšanai šķīrējtiesā. Šāds lēmums atbilstu šķīrējtiesas līguma starptautiskajiem interpretācijas noteikumiem, kas aprakstīti arī šajā darbā. Tāpat tiesa varētu norādīt pusēm, ka saskaņā ar *Ženēvas konvencijas* 4.panta sesto daļu tās var vienoties par šķīrējtiesas veidu, ja to neparedz līgums, vai, nespējot panākt vienošanos, vērsties iecelājainstitūcijā – Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamerā, kas ir tiesīga puses vērst pie pastāvīgās institūcijas vai veidot *ad hoc* šķīrējtiesu. Iespējams, ka iecelājainstitūcija tomēr izmantos tiesības un noteiks pusēm strīdus izšķiršanu Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras šķīrējtiesā, tādējādi izmantojot savas pilnvaras *inter alia*, lai nodrošinātu papildus izskatāmās lietas. Jāpiebilst, ka, izmantojot nesakārtoto šķīrējtiesas vidi un tik neskaidru klauzulu, puses varētu vērsties arī šķīrējtiesas institūcijā, kas Latvijā reģistrēta ar nosaukumu „Šķīrējtiesa”. Pat tad, ja ir iespējams pierādīt pušu nodomu risināt strīdu šādā šķīrējtiesā, tad tomēr fakts, ka

pastāv šķīrējtiesas institūcija ar šādu nosaukumu, ir unikāls, kas savukārt rada neskaidrības par jurisdikciju un šķīrējtiesas institūciju izmantošanu godprātīgos nolūkos.

2.1.1.3. Citas konvencijas

Savukārt austrumos arbitražas tiesību uzplaukuma laikā, realizējot sociālistiskās ekonomiskās integrācijas programmas, tika pieņemta 1972. gada Maskavas konvencija par civilo strīdu, kas izriet no ekonomiskās, zinātniskās un tehniskās sadarbības, risināšanu šķīrējtiesā (turpmāk: Maskavas konvencija).¹⁵⁵ Tai varēja pievienoties ne tikai sociālistiskās integrācijas valstis, bet arī citas valstis. Konvencija noteica, ka strīdi obligāti ir izskatāmi šķīrējtiesā pie tirdzniecības un rūpniecības kamerām atbildētāja valstī vai arī trešajā valstī, ja puses tā vienojušās (II (1). pants).

Vēl joprojām tiek spriests, vai šī konvencija nav zaudējusi savu spēku pēc Padomju Savienības sabrukšanas, kā arī pēc starptautiskajās publiskajās tiesībās esošā principa, kas gan reti tiek piemērots, - novecošanas (vai nelietošanas) principa.¹⁵⁶ Formāli konvencija šobrīd ir vēl spēkā Krievijā, Mongolijā, Rumānijā, Kubā, Bulgārijā.¹⁵⁷ Turklāt no šīs konvencijas regulācijas tiek izslēgti privātie komersanti un kompānijas, kuras atrodas privātīpašumā, līdz ar to tā neatbilst mūsdienu vajadzībām starptautiskajās tirdzniecības tiesībās. Vairākuma viedoklis ir, ka konvencija ir spēkā esoša vēl joprojām, tomēr atsauces uz to sastopamas tika dažās atsevišķās lietās starp dalībvalstīm.¹⁵⁸ Saskaņā ar šo konvenciju tika izdots arī vispārējs Sociālistisko valstu tirdzniecības un rūpniecības kameru šķīrējtiesas reglaments, kas savā ziņā unificēja strīdu izšķiršanas noteikumus dalībvalstīs.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Convention on the Settlement by Arbitration of Civil Law Disputes Arising from Relations of Economic, Scientific and Technical Cooperation, signed on 26 May 1972, in force as from 13 August 1973.

¹⁵⁶ Батлер У. Судьба Московской конвенции 1972 г. *Международный коммерческий арбитраж: современные проблемы и решения*. Москва: Статут, 2007, с. 53.

¹⁵⁷ Butler W.E. The Fate and Future of the 1972 Moscow Convention. *Russian in The International Context: Private International Law, Cultural Heritage, Intellectual Property, Harmonization of Laws*, Berlin, 2004, p. 213.

¹⁵⁸ МКАС Дело № 418/ 1993 [1995] в Розенберг М.Г. *Практика Международного коммерческого суда*. Москва, 1997, с. 14-15.

¹⁵⁹ Батлер У. Судьба Московской конвенции 1972 г. *Международный коммерческий арбитраж: современные проблемы и решения*. Москва: Статут, 2007, с. 53.

Populāra reģionāla konvencija ir arī Interamerikas Starptautiskās Komerčiālās arbitražas konvencija (*Panamas konvencija*),¹⁶⁰ kas nosaka, ka šķīrējtiesas līgumi, kas noslēgti pa pastu, apmainoties ar telegrammām vai teleksu vai arī ir pušu parakstīti attiecībā uz komerciāliem darījumiem, tiek izskatīti Interamerikas Komerčiālās arbitražas komisijā, ja vien puses nav vienojušās citādi (1.-2. pants). Tāpat *Panamas konvencija* regulē šķīrējtiesas spriedumu atzīšanu un izpildi. Brazīlija bija vienīgā no Latīņamerikas valstīm, kas ratificēja 1923. gada *Ženēvas protokolu*, un neviena no šīm valstīm neparakstīja 1927. gada *Ženēvas konvenciju*, kā arī *Ņujorkas konvencija* neietekmēja šķīrējtiesas tradīcijas Latīņamerikā.¹⁶¹ Līdz ar to radās nepieciešamība pēc savas reģionālās konvencijas, kas radīja jaunu un tieši šim reģionam raksturīgu starptautiskās komerčiālās arbitražas vidi. Līdzīgu iemeslu dēļ starptautiska konvencija tika parakstīta arī starp arābu valstīm.¹⁶²

Konvenciju par ieguldījumu strīdu izšķiršanu starp valstīm un citu valstu pilsoņiem (*Vašingtonas konvencija*)¹⁶³ var uzskatīt par starptautisko publisko arbitražas tiesību avotu, tomēr ICSID izskatītās lietas un šīs konvencijas piemērošanas prakse ļoti ietekmē privāto arbitražu. Saskaņā ar *Vašingtonas konvencijas* 25. pantu ICSID jurisdikcijā ir izskatīt jebkuru likumīgu strīdu, kas tieši rodas no ieguldījuma starp līgumslēdzēju valsti (vai arī jebkuru līgumslēdzējas valsts pilnvarotu institūciju vai aģentūru, kuru šī valsts nozīmējusi centram) un citas līgumslēdzējas valsts pilsoni, un šo strīdu puses rakstiski piekrīt iesniegt centram. Saskaņā ar konvenciju, nacionālajām tiesām nav nekāda loma ICSID nolēmumu atzīšanā, jo jau pašā *Vašingtonas konvencijā* tiek norādīts, ka katra līgumslēdzējas valsts atzīst ICSID pieņemto lēmumu kā saistošu un pilda monetārās saistības, ko uzliek šis lēmums tās robežās, it kā tas būtu šīs valsts tiesas galīgais spriedums (54. pants), kā arī - pretēji

¹⁶⁰ Inter- American Convention on International Commercial Arbitration. 1438 UNTS 245; OASTS No. 42; 14 ILM 336 (1975). Dalībvalstis: Argentīna, Brazīlija, Čīle, Kolumbija, Kostarika, Ekvadora, Salvadora, Gvatemala, Hondurasa, Meksika, Panama, Paragvaja, Peru, ASV, Urugvaja un Venecuēla.

¹⁶¹ Smit H., Pechota V. *International Arbitration Treaties*. Juris Publishing: Sweet & Maxwell, 1998, p. 183.

¹⁶² 1987 Arab Convention on Commercial Arbitration (Convention Arabe D'Amman Sur L'Arbitrage Commercial) http://www.jus.uio.no/lm/arab.l_arbitrage.commercial.convention.1987/ (skatīts 2010. gada 14. februārī).

¹⁶³ Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States, ICSID/11/Rev. 1, January 2003, 1965. Par Konvenciju par ieguldījumu strīdu izšķiršanu starp valstīm un citu valstu pilsoņiem: Ratificējošais LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997.gada 8.jūlijās Nr.175. 2010. gada 15. februārī 155 dalībvalstis <http://icsid.worldbank.org/ICSID/FrontServlet?requestType=ICSIDDocRH&actionVal=ContractingStates&ReqFrom=Main> (skatīts 2010. gada 15. februārī).

Ņujorkas konvencijai - Vašingtonas konvencija neatļauj valstij atteikt nolēmuma izpildi, pamatojoties uz publiskās kārtības vai nearbitrabilitātes pamatiem.

Tā kā tika radītas jaunas starptautiskas arbitrāžas konvencijas, un tās guva lielu atsaucību dalībvalstu vidū, nepieciešamība pēc divpusējiem līgumiem starptautiskajā komerciālā šķīrējtiesā vairs nav tik aktuāla, tomēr šādi līgumi pamatā joprojām regulē investīciju strīdu izšķiršanu. Divpusējie līgumi par sadarbību komerciālā arbitrāžā sākotnēji veicināja šīs jomas attīstību, tomēr tādi līgumi, kas skartu tikai arbitrāžu vien, šobrīd jau reti sastopami,¹⁶⁴ parasti ar šķīrējtiesu saistītie dažādie jautājumi ir ietverti līgumos, kas regulē ekonomiskās attiecības. Sīkāka analīze šiem līgumiem nav nepieciešama.

2.1.2. Eiropas tiesības

1966. gadā tika mēģināts unificēt arbitrāžas tiesības, izstrādājot *Eiropas konvenciju par unificētām arbitrāžas tiesībām*.¹⁶⁵ To uz 2010.gadu ir parakstījušas tikai Austrija un Beļģija. Minēto konvenciju sagatavoja Eiropas Padome - ar mērķi unificēt nacionālos arbitrāžu likumus Eiropā, lai efektīvizētu arbitrāžu reģionā. Konvencijas pielikuma tekstu vajadzēja inkorporēt dalībvalstu nacionālajās tiesībās, lai gan tās bija brīvas regulēt tos jautājumus, ko konvencija neregulēja. Konvencija, piemēram, noteica, ka šķīrējtiesas līgums nebūs spēkā, ja tas dod vienai pusei privilēģētas tiesības attiecībā uz šķīrējtiesnešu iecelšanu (3.pants). Tomēr konvencija vēlamo atsaucību neguva un vēl joprojām nav spēkā.

Līdz ar to šobrīd Eiropas Savienībā neviena regula tieši neregulē arbitrāžas tiesības, jo procesuālās un materiālās tiesības nosedz starptautiskās konvencijas, tostarp *Ženēvas* un *Ņujorkas*, bet tas nenozīmē, ka Eiropas tiesības neietekmē šo strīda izšķiršanas veidu. Piemēram, *Briseles I Regulas*¹⁶⁶ 1(2) (d) pants nosaka, ka regula netiek piemērota šķīrējtiesām. Tas tiek pamatots ar to, ka visas Eiropas Savienības dalībvalstis ir puses *Ņujorkas konvencijai*.¹⁶⁷ Tomēr nesē Eiropas Komisija ir

¹⁶⁴ Latvijai viena no pirmajām divpusējām konvencijām par šķīrējtiesu darbību bija ar PSRS 1929.gadā, vēlāk tika slēgti līgumi arī ar Dāniju, Ungāriju u.c. valstīm, kuri šobrīd vairs nav spēkā.

¹⁶⁵ European Convention Providing a Uniform Law on Arbitration. *CETS No. 056*, 1966. 2010. gada 14. februārī – 2 dalībvalstis, skat.: <http://www.worldlii.org/int/other/COETSER/1966/2.html> (skatīts 2010. gada 14. februārī).

¹⁶⁶ Padomes 2000. gada 22. decembra Regula (EK) Nr. 44/2001 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komercietās: *ES Oficiālais Vēstnesis*, L 12/1, 16.01.2001.

¹⁶⁷ Commission of the European Communities Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of

sagatavojusi priekšlikumus Eiropas Parlamentā, lūdzot izslēgt no regulas šķīrējtiesas izņēmumu, proti, tas varētu „piešķirt prioritāti tās dalībvalsts tiesām, kurā notiek šķīrējtiesa, lai izlemtu par šķīrējtiesas līguma pastāvēšanu, spēkā esību un darbības jomu” un „tiesvedība šķīrējtiesas atbalstam varētu nonākt regulas darbības jomā”, kā arī „varētu atļaut tādu spriedumu atzīšanu, kuros lemts par šķīrējtiesas līguma spēkā esamību, un precizētu tādu spriedumu atzīšanu un izpildi, kuros šķīrējtiesas nolēmums ir integrēts spriedumā”.¹⁶⁸

Šādas izmaiņas būtu liekas, jo varētu sagraut ilgi pastāvošo starptautisko praksi, un Eiropas valstis var zaudēt savu pievilcību kā vieta, kur izšķirt strīdus šķīrējtiesā. Piemēram, šādā redakcijā jebkurai pusei, kas uzsāks šķīrējtiesas procesu, būs nepieciešams saņemt deklaratīvo lēmumu šķīrējtiesas izskatīšanas vietā, lai apliecinātu šķīrējtiesas līguma spēkā esamību, lai atturētu otru pusi no paralēla procesa tiesā. Tas ir pretrunā ar fundamentālo arbitrāžas tiesību principu - ja puses ir piekritušas risināt strīdus šķīrējtiesā, tās ir zaudējušas tiesības griezties tiesā. Savukārt automātiska tiesas nolēmumu atzīšana, kuros ir lemts par šķīrējtiesas līguma vai šķīrējtiesas spriedumu spēkā esamību, būtu pretrunā ar *Ņujorkas konvenciju*, kuras ietvaros valstis pašas var noteikt atzīšanas mehānismu.

Minētie grozījumi būtu pretrunā arī ar Eiropas Kopienu tiesas doto definīciju, kad ar „šķīrējtiesu” ir jāsaprot ne tikai šķīrējtiesas procedūra, bet arī ar šķīrējtiesu saistītās procedūras valsts tiesās.¹⁶⁹ Proti, ne *Briseles I regulu*, ne arī *Lugano konvenciju*¹⁷⁰ nevar piemērot šķīrējtiesas nolēmumu izpildei un atzīšanai, kas izriet ne tikai no minētā panta, bet arī no definīcijas „spriedums.”¹⁷¹ Šis tiesas nolēmums nevar būt saistīts ar šķīrējtiesas procesu, piemēram, tiesas lēmums par palīdzības sniegšanu

Council Regulation No 44/2001 on Jurisdiction and the recognition and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters. COM (2009) 174 final, 21.04.2009.

¹⁶⁸ Zaļā grāmata Par padomes regulas Nr. 44/2001 Par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komercietās pārskatīšanu, COM (2009) 329, 2009. gada jūlijs.

¹⁶⁹ ECJ case C-185/07: *Allianz Spa, Generali Assicurazioni Generali SpA v. West Tankers Inc.* [2009] in 1 Lloyd's Law Reports, 2009, p. 413, ģenerālvokātes Julianas Kokotes secinājumi, 2004. gada 4. septembrī, §45. Advokāts sniedza atbildi uz Lordu Palātas jautājumu, vai nacionālā tiesa var pieņemt lēmumu aizliegt personai sākt vai turpināt procesu citas dalībvalsts tiesā (*anti suit injunction* - angļu val.), ja puses iepriekš ir vienojušās par strīdu izskatīšanu šķīrējtiesā. Tradicionāli šādā situācijā citas valsts tiesa, kur jānotiek šķīrējtiesai, izsniedza šādu aizliegumu. Eiropas tiesa jau ir aizliegusi *anti suit injunctions* attiecībā uz tiesāšanos citas dalībvalsts tiesā. 2009. gada 10. februārī Eiropas tiesa taisīja spriedumu šajā lietā un nosprieda, ka *anti suit injunction* attiecībā uz šķīrējtiesu nav saskaņā ar regulu.

¹⁷⁰ Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters (Lugano), 28 *ILM* 620, 1989.

¹⁷¹ Regulas 32. pants: šajā regulā „spriedums” ir visi spriedumi, kas pieņemti kādas dalībvalsts tiesā vai tribunālā, neatkarīgi no tā nosaukuma, tostarp dekrēts, rīkojums, lēmums vai izpildraksts, kā arī izmaksu vai izdevumu noteikšana, ko veic tiesas ierēdnis.

šķīrējtiesas procesā - šķīrējtiesnešu nozīmēšana,¹⁷² nosakot šķīrējtiesas vietu,¹⁷³ tātad arī atceļot šķīrējtiesas spriedumu. Pretēji iepriekš minētajam principam gan tika nolemts *van Ūdena lietā*, kur Eiropas tiesa noteica, ka *Briseles I regula* ir piemērojama tiesas procesiem, nodrošinot prasību, pat tad, ja nodrošinājums tiek uzlikts arbitrāžas procesa ietvaros.

Romas konvencijas 1. panta otrā daļa arī izslēdz tās piemērošanu "attiecībā uz vienošanos griezties šķīrējtiesā un attiecībā uz vienošanos par tiesas izvēli."¹⁷⁴ Minētās konvencijas komentāros ir norādīts, ka sākotnēji ir bijusi plaša diskusija, vai iekļaut vienošanos par strīdu izšķiršanu konvencijas piemērošanas sfērā.¹⁷⁵ Anglija uzskatīja, ka vienošanās par šķīrējtiesu ir līgumiskas attiecības, līdz ar to iekļaujamas konvencija, pret ko skaļi iebilda Vācija un Francija, norādīdamas, ka tas savukārt būtu pretrunā ar šķīrējtiesas līguma autonomo dabu.¹⁷⁶ Konvencijas projekta grupa, uzskatīdama šo jautājumu par pārāk sarežģītu un specifisku, neiekļāva to konvencijas regulējošajā sfērā. Šķīrējtiesas līguma izslēgšana attiecās ne tikai uz procesuāliem aspektiem, bet arī noslēgšanu, spēkā esamību un sekām. Šķīrējtiesas līgums, kas ir neatņemama komerclīguma sastāvdaļa, pastāv pati par sevi un nav saistīta ar pašu komerclīgumu.¹⁷⁷ *Romas konvencija* pārvēršoties tapa par *Romas I regulu*,¹⁷⁸ un tajā nemainīgs palicis formulējums attiecībā uz šķīrējtiesas līgumiem, norādot, ka ir pietiekoši daudz starptautisko konvenciju, kas regulē šo jautājumu.¹⁷⁹ Tā kā regula ir ar tiešās darbības Eiropas tiesību akts, dalībvalstīm arī šis noteikums ir jāpilda bez iebildēm un transformācijas nacionālajās tiesībās.

Jāpiebilst, ka attiecībā uz tiesību normām, kas piemērojamas strīdus būtībai, Eiropas tiesības šķīrējtiesās tiek piemērotas. Puses var savā līgumā vienoties par

¹⁷² ECJ case No C-102/8: *Marc Rich v. Scieta Italiana Impianti* [1991] in E.C.R. 1991, I-3855.

¹⁷³ ECJ case No. C-391/95: *Van Uden Maritime BV v. Kommanditgesellschaft in Firma Deco – Line* in E.C.R. [1998] I-7091, § 34.

¹⁷⁴ Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations (Rome Convention), *OJ L 266*, 1980. Konvencija par tiesību aktiem, kas līgumsaistībām piemērojami, kura atvērta parakstīšanai Romā, 1980.gada 19.jūnijā: LR Starptautiskais līgums, *Latvijas Vēstnesis*, 2006.gada 29. decembrī, Nr. 209.

¹⁷⁵ Report on the Convention on the law applicable to contractual obligations by Mario Giuliano Professor, University of Milan and Paul Lagarde http://www.rome-convention.org/instruments/i_rep_lagarde_en.htm (skatīts 2007. gada 3. novembrī, 2009.gada 20. jūlijā vairs nav pieejams).

¹⁷⁶ Turpat.

¹⁷⁷ Turpat.

¹⁷⁸ Padomes Regula Nr. 593/2008 par piemērojamām tiesībām līgumattiecībām: *ES Oficiālais Vēstnesis*, L 177/6, 04.07.2008.

¹⁷⁹ Commission of the European Communities Green paper on the conversion of the Rome Convention of 1980 on the law applicable to contractual obligations into a Community instrument and its modernization, COM (2002) 654 final, 14.1.2003.

Eiropas Savienības tiesību piemērošanu, kā tas, piemēram, bija *ICC lietā 7319* (1992) (abas strīdus puses ar Eiropas Savienības valstu piederībām),¹⁸⁰, kur tiesa ir lēmusi:

*Ja jautājums par Kopienas tiesībām ir jāskata šķīrējtiesā, parastās tiesas var tikt lūgtas izvērtēt šos jautājumus sadarbības kontekstā ar šķīrējtiesas sastāvu vai pārskatot šķīrējtiesas spriedumu, kas var būt nepieciešams, vai arī to atstājot pie izpildes procesa.*¹⁸¹

Šādā veidā dalībvalstu tiesām tiek uzlikts pienākums izvērtēt, vai šķīrējtiesas ir pareizi piemērojušas Eiropas tiesības jebkurā procesa stadijā, kas ir atļauta saskaņā ar nacionālajām tiesībām. Šajā mehānismā var tikt piemērota sabiedriskās kārtības atruna. Eiropas Tiesa ir risinājusi jautājumus, kas saistīti ar Eiropas publisko kārtību, tā kā šis jēdziens tiek dažādi un pat pretēji interpretēts. Pirmkārt, publiskā kārtība ir jānošķir no nacionālā procesuālā konteksta, un paralēli *Ņujorkas konvencijas V* pantā inkorporētai starptautiskai publiskai kārtībai pastāv arī Eiropas Kopienas publiskā kārtība, kas var būt arī skatīta materiāltiesisko normu aspektā, piemēram, konkurences tiesību aspektā.¹⁸² Procesuālajā kontekstā sabiedriskās kārtības atruna tiek piemērota, izpildot un atzīstot ārvalsts šķīrējtiesas spriedumus, kad tie var būt pretrunā ar valsts vai Eiropas Savienības imperatīvajām normām.¹⁸³

Arī Eiropas Tiesas judikatūra attiecībā uz šķīrējtiesām ir samērā plaša, bet ļoti konsekventa. Piemēram, tiesa noteica, ka šķīrējtiesa nav uzskatāma par dalībvalsts tiesu *ESL 267. (bij. 234.)* panta izpratnē, tādējādi prejudiciālus nolēmumu procesu, kas nostiprināts *ESL 267. pantā*, arbitrs nevar prasīt Eiropas Tiesai. *ESL* nav piemērojams arbitrāžas procesam saskaņā ar *Briseles konvencijas 1. pantu*, pat tad, ja lieta, saistīta ar arbitrāžu, nonāk tiesā. Pie tam viss, kas attiecas uz arbitrāžu, tiek attiecināts arī uz mediāciju (starpniecību), „tiesnešu iznomāšanu” (*rent a judge* – angļu val.)¹⁸⁴, samierināšanu (*consiliation* – angļu val.).

Rezumējot, Eiropas tiesības nepārklājas ar starptautiskām arbitrāžas tiesībām, tās respektē ar starptautiskajām konvencijām noteikto režīmu un procesuālā aspektā nerada jaunu tiesību bāzi, ja vien netiks virzīt grozījumi *Briseles I* regulā.

¹⁸⁰ ICC case (Partial Award) No.7319 [1992] in *Yearbook of Commercial Arbitration* Vol. XXIV, 1999, p. 148.

¹⁸¹ ECJ case No. 102/81: *Nordsee v. Reederei Mond* in E.C.R. 1095, 1982.

¹⁸² ECJ case No. 126/97: *Eco Swiss* in E.C.R. I-3055, 1999.

¹⁸³ Piemēram, Eiropas Tiesa ir lēmusi, ka *EKL 81.pants* ir imperatīva norma. ECJ case No. 126/97: *Eco Swiss* in 37 E.C.R. I-3055, 1999, § 36.

¹⁸⁴ ASV attīstījusies sistēma, kad strīdus puses var lūgt pensionētus tiesnešus atrisināt strīdu, tādējādi tie darbojas kā neitrāli un profesionāli vidutāji.

2.1.3. Nacionālās tiesības

Starptautiskajās arbitrāžas tiesībās nacionālie avoti ir meklējami attiecīgi arī katras valsts nacionālajā tiesību sistēmā. Šobrīd starptautiskās arbitrāžas tiesības ir vēl joprojām atkarīgas no nacionālā regulējuma, sevišķi spriedumu izpildes un atzīšanas procesā, līdz ar to pilnībā ignorēt tās nevar. Proti, nacionālais regulējums tieši attiecas arī uz starptautisko arbitrāžas tiesību regulējumu. Nav iespējams izanalizēt visu pasaules valstu likumus saistībā ar starptautiskajām arbitrāžām, līdz ar to šajā darbā tiks vērtēti tikai atsevišķu valstu tiesiskais regulējums, tostarp arī konstitūciju ietekme uz arbitrāžas tiesībām.

2.1.3.1. Pamatlikumi un to mijiedarbība ar arbitrāžas tiesībām

Eiropas *Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija*,¹⁸⁵ tāpat kā *Latvijas Republikas Satversmes* 8. nodaļas „Cilvēka pamattiesības” 92. pants, noteic, ka ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. Šāds formulējums valstu pamatlikumos ir sastopams bieži, kā norādīts arī tālāk. Minētais jēdziens “taisnīga tiesa” ietver divus aspektus, proti, taisnīga tiesa kā neatkarīga tiesu varas institūcija, kas izskata lietu, un taisnīga tiesa kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs process.¹⁸⁶ Tā kā šķīrējtiesa nepieder pie tiesu varas institūcijas, uz to attiecināms šā jēdziena otrais tulkojums, kas ir sasaistē ar tiesiskas valsts principu, izriet no *Satversmes* 1. panta. Šādas tiesības uz taisnīgu lietas izskatīšanu pastāv arī ārpus vispārējās jurisdikcijas tiesām, proti, administratīvajā procesā iestādē un šķīrējtiesā.

Konvencijas 6. pantā un valsts pamatlikumos nostiprinātās tiesības ir daļa no starptautiskās publiskās kārtības,¹⁸⁷ un tās garantē pamattiesības, no kurām nevar

¹⁸⁵ Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: LR starptautiskais līgums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13. jūnijs, Nr. 143/144.

¹⁸⁶ Par Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 390.–392.² panta un 1997. gada 20. februāra likuma “Grozījumi Latvijas Kriminālprocesa kodeksā” pārejas noteikumu 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2001-10-10. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 6. marts, Nr. 36, 2. punkts.

¹⁸⁷ Liebscher C. Global Developments: Fair trial and Challenge of Awards in International Arbitration. *Croatian Arbitration Yearbook*, 1999, Vol. 6, p. 84; ECJ case No. C-126/97: *Eco Swiss China Time Ltd v. Benetton International NV* [1999] E.C.R., 1999. EHRC case: *Deweer v. Belgium*, application No. 6903/75, 27 February 1980, para. 49. Satversmes tiesa, atsaucoties uz ECT judikatūru, ir norādījusi: “Dažas no 6.panta aizsargātajām tiesībām ir tik fundamentālas un svarīgas demokrātiskai sabiedrībai, ka no tām nav iespējams atteikties pat ar brīvu un neviena neietekmētu gribas izteikumu (sk.: *Albert and Le Compte v. Belgium* [1983] E.C.H.R 1, §35).” Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3.

atkāpties un kuras ir saistošas arī šķīrējtiesām pat tad, ja valsts pamatlikumā parasti tieši netiek regulēts šķīrējtiesas process vai institūciju darbība. Tās ir šādas: pirmkārt, neatkarīgs un objektīvs šķīrējtiesnesis;¹⁸⁸ otrkārt, taisnīgs process un pušu līdztiesība;¹⁸⁹ kā arī, treškārt, tiesības uz efektīvu tiesu pēc šķīrējtiesas procesa.¹⁹⁰ Līdz ar to pat tad, ja valsts pamatlikumā lietotajam apzīmējumam “tiesa” neatbilst šķīrējtiesas institūts, uz to ir attiecināmas pamattiesības, kas izriet no tiesībām uz taisnīgu tiesu. Tieši šie ir galvenie principi arī starptautiskajās arbitrāžas tiesībās.

Ņemot vērā minēto, ir neparasti, ka Latvijas *Šķīrējtiesu likumprojekta* 3. panta redakcija¹⁹¹ noteica, ka šķīrējtiesa civiltiesiskos strīdus izskata saskaņā ar pušu vienošanos tiktāl, ciktāl tas nav pretrunā ar *Satversmi* un *Šķīrējtiesu likumu*. Kā minēts, *Satversme* tieši neregulē šķīrējtiesu darbību, bet no tās netieši izriet galvenie principi. Turklāt uz *Satversmi* vai nacionālo likumu nevarēs izdarīt atsauci starptautiskā strīda procesā, līdz ar to šāda teksta iekļaušana likumā ir liekvārdība.

Tomēr ir atsevišķas valstis, kurās tiesu prakses evolūcijas gaitā ir iekļautas speciālas normas valsts konstitūcijā attiecībā uz šķīrējtiesām, piemēram, Kirgizstānā, kā arī Irānā.¹⁹² *Kirgizstānas Republikas Konstitūcijas* 38. panta trešās daļa pašreizējā redakcijā nosaka, ka “civiltiesisku strīdu ārpus tiesas izšķiršanas nolūkā var tikt izveidotas komerciālās šķīrējtiesas. Komerciālo šķīrējtiesu pilnvaras, izveidošanas kārtību un darbību nosaka likums.”

Savukārt Irānas konstitūcija tieši nosaka, ka strīdu izšķiršana, kas skar publisko vai valsts īpašumu, un to nodošana šķīrējtiesā katrā lietā ir atkarīga no apstiprināšanas Ministru Padomē un par to jāinformē Asambleja (Irānas parlaments). Šādi Irānas konstitūcija nosaka, ka investoram, lai noslēgtu šķīrējtiesa līgumu, ir jāiegūst valdības akcepts, tomēr atsevišķi autori norāda, ka to var apiet, ja ārvalsts

punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2004-10-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. gada 18. janvāris, Nr. 9, 9.1. punkts. Godwin W. Arbitration and Reasons: The North Range Decisions. *International Law Review*, 2002, Vol. 5, p. 109–112.

¹⁸⁸ Lejnīks M. Publiskās kārtības atruna 1958. gada Ņujorkas konvencijā par ārvalstu arbitrāžas spriedumu atzīšanu un izpildīšanu. *Likums un Tiesības*, 2002, 4. sēj, Nr. 5 (33), 141.lpp.

¹⁸⁹ Novicka S. *Use of the European Convention of Human Rights argumentation in arbitration proceedings: When, how?* RGSL Working Papers No. 17, Rīga, 2004, p. 20.

¹⁹⁰ Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2004-10-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. gada 18. janvāris, nr. 9, 9.1. punkts.

¹⁹¹ Šķīrējtiesas likuma projekts, kāds tas bija 2006. gada sākumā, npublicēts.

¹⁹² Constitution of the Islamic Republic of Iran, 1979 http://www.servat.unibe.ch/icl/ir00000_.html (skatīts 2008. gada 1.septembrī).

ieguldītājs kvalificējas kā „investors” saskaņā ar BIT, ko noslēgusi Irāna.¹⁹³ *ICC lietā No.3481* atbildētājs norādīja, ka saskaņā ar starptautiskajām tiesībām noslēgtais šķīrējtiesas līgums nav spēkā, jo netika ievērotas formalitātes, kas noteiktas Irānas konstitūcijā. Šķīrējtiesas sastāvs norādīja, ka starptautiskā publiskā kārtība strikti aizliedz valsts nodibinājumam attiecībās ar ārvalstniekiem atsaukties uz šķīrējtiesas līguma spēkā neesamību, pamatojoties uz paša apsolījuma spēkā neesamību saskaņā ar savu nacionālo likumu.¹⁹⁴ Līdzīgi Francijas Apelācijas tiesa neļāva Irānas Nacionālajai naftas kompānijai atsaukties uz Irānas konstitūciju, lai atzītu šķīrējtiesas līgumu, kuru kompānija bija noslēgusi, par spēkā neesošu,¹⁹⁵ un šāda rīcība ir pretrunā ar starptautisko publisko kārtību. Tātad puse, lai lūgtu atzīt šķīrējtiesas līgumu par spēkā neesošu, nevar atsaukties arī uz konstitūcijā aizliedzošām normām.

Vērtējot nacionālo tiesību atbilstību valsts pamatlikumiem, ir pieejama interesanta un saistoša konstitucionālo tiesu prakse, kas skar arbitrāžas tiesības un ietekmē nacionālo regulējumu. Šīs prakses ietekme uz starptautisko arbitrāžas tiesību avotiem, īpaši uz nacionālo regulējumu, ir būtiska, līdz ar to arī īpaši apskatāma. Neapšaubāmi, lielākoties arī konstitucionālās tiesa savos spriedumos seko un piemēro starptautiskos arbitrāžas tiesību avotus. Konstitucionālo tiesu prakse, kas skartu arbitrāžas tiesības, pasaulē nav liela, tomēr esošie daži šeit aprakstītie spriedumi izraisījuši lielu interesi un radījuši jaunu pavērsienu praksē, piemēram, Kirgizstānā, Horvātijā, Kolumbijā, kā arī Latvijā.¹⁹⁶ Turklāt interesanti atzīmēt, ka Horvātijas Konstitucionālā tiesa pat pēc būtības izskatīja jautājumus, kas piekritīgi šķīrējtiesai.

1993. gada 13. aprīlī Kirgizstānā tika pieņemts likums *Par Kirgizstānas Republikas Tirdzniecības un rūpniecības kameru*,¹⁹⁷ un saskaņā ar tā 13. pantu 1994.

¹⁹³ Ghavari H.G. Update, Thoughts and perspectives on Iran's International Arbitration Regime. *Swiss Arbitration Association Bulletin*, 2000, No.4, p. 722.

¹⁹⁴ Ghavari H.G. The Iranian Law on International Commercial Arbitration: The UNCITRAL Model Law a l'iranienne. *Arbitration International*, 1999, Vol. 15, No.1, p. 85.

¹⁹⁵ Cour d'appel of Paris case: *Société Gatoil v. National Iranian Oil Company* [1990] in *Revue Arbitration* No. 281, 1993, p. 27-13.

¹⁹⁶ Skat.: Kačevska I. Tiesības uz taisnīgu tiesu un šķīrējtiesas institūts. *Likums un Tiesības*, 2006, 8.sēj., Nr.81, Дело № 01/гр/2008 Конституционного Суда Украины: *По делу о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений абзацев седьмого, одиннадцатого статьи 2, статьи 3, пункта 9 статьи 4 и раздела VIII „Третейское самоуправление“ Закона Украины "О третейских судах" по конституционному представлению 51 народного депутата Украины (дело о задаче третейского суда)* [2008] в <http://www.ccu.gov.ua/ru/doccatalog/list?currDir=20187> (pēdējo reizi skatīts 2009. gada 11. decembrī).

¹⁹⁷ Закон о торгово-промышленной палатэ Кыргызской Республики, 1993 http://www.cci.kg/index.php?option=com_content&task=view&id=24&Itemid=74 (skatīts 2009.gada 23. jūlijā).

gadā šīs kameras paspārnē tika nodibināta šķīrējtiesa. Kāda slēgta akciju sabiedrība, kura bija puse strīdā, ko izskatīja Kirgizstānas Tirdzniecības un rūpniecības kameras šķīrējtiesa, iesniedza Kirgizstānas Konstitucionālajā tiesā sūdzību, lūgdama atzīt par nekonstitucionālu minētā likuma 13. pantu, jo saskaņā ar *Kirgizstānas Republikas Konstitūcijas*¹⁹⁸ 79. pantu tiesu šajā valstī drīkst spriest tikai un vienīgi valsts tiesas. 1997. gada 5. decembrī Kirgizstānas Konstitucionālā tiesa atzina, ka likuma *Par Kirgizstānas Republikas tirdzniecības un rūpniecības kameru* 13. pants neatbilst *Kirgizstānas Republikas Konstitūcijai* un tas no šā likuma ir izslēdzams.¹⁹⁹ Tātad Konstitucionālā tiesa nosprieda, ka strīdu izšķiršana šķīrējtiesā ir nekonstitucionāla un prettiesiska, būtībā aizliedza šķīrējtiesas institūciju kā tādu.

Kritiski vērtējot šo atzinumu, jāteic, ka Kirgizstānas Konstitucionālā tiesa pārāk tieši tulkoja konstitūciju, tādēļ vēlāk nācās izdarīt grozījumus valsts pamatlikumā un atļaut strīdus izšķirt arī ārpus tiesas.²⁰⁰ Galvenokārt šādi grozījumi bija nepieciešami, lai Kirgizstānas nodrošinātu arī atbilstošu arbitražas starptautisko regulējumu.

Savukārt Kolumbijas Konstitucionālās tiesas jurisdikcijā nonāca starptautisks strīds. 1986. gadā trīs dažādas ārvalstu komercsabiedrības noslēdza piecus atsevišķus līgumus ar Kolumbijas komercsabiedrību.²⁰¹ Katrā līgumā bija šķīrējtiesas klauzula, kurā tika noteikts, ka strīdi izšķirami ICC Šķīrējtiesā, Ņujorkā, ASV.

1996. gadā ārvalstu komercsabiedrības pēc līgumu termiņa izbeigšanās nevēlējās atjaunot līgumus un iesniedza prasību ICC Šķīrējtiesā par samaksas un procentu piedziņu. Kolumbijas komercsabiedrība nepiekrita minētās šķīrējtiesas jurisdikcijai, izvirzot šādu viedokli: tā kā saskaņā ar Kolumbijas likumiem ārvalstu komercsabiedrības ir “komercaģenti”, tikai Kolumbijas šķīrējtiesai ir jurisdikcija šajā strīdā. Kolumbijas komercsabiedrība iesniedza Bogotas Tirdzniecības palātas šķīrējtiesā prasību pret ārvalstu komercsabiedrībām, un Bogotas šķīrējtiesa pieņēma

¹⁹⁸ Конституция Кыргызской Республики, 1993 http://www.gov.kg/index.php?name=EZCMS&menu=74&page_id=195#g16 (skatīts 2009. gada 23. jūlijā).

¹⁹⁹ Решение Конституционного суда Кыргызской Республики от 5 декабря 1997 г., nepublicēts. Skat. arī: Хвалеи В., Тынель А. “Бейкер и Макензи”: *Международный коммерческий арбитраж*. Москва: Изд. БЕК, 2001, с. 157.

²⁰⁰ Kirgizstānas Republikas Konstitūcijas 38. panta trešā daļa pašreizējā redakcijā nosaka: “Civiltiesisku strīdu ārpusstātiesas izšķiršanas nolūkā var tikt izveidotas komerciālās šķīrējtiesas. Komerčiālo šķīrējtiesu pilnvaras, izveidošanas kārtību un darbību nosaka likums.”

²⁰¹ Van den Berg A.J. (Ed.) *Yearbook Commercial Arbitration*. Vol. XXVI, Kluwer Law International, 2001, p. 755–757; Zuleta E. Special Constitutional Action to Preserve International Arbitration. *Journal of International Arbitration*, Vol. 18, No. 4, p. 475–480.

prasību, vēlāk tā noraidīja ārvalstu komercsabiedrību iebildumus par jurisdikciju, norādot, ka jautājums par jurisdikciju ir šķīrējtiesas sastāva kompetencē.

Ārvalstu komercsabiedrības iesniedza sūdzību Bogotas Augstākā tribunāla tiesā, norādot, ka Bogotas šķīrējtiesa ir pārkāpusi pušu vienlīdzības un taisnīga procesa principu, ko garantē *Kolumbijas Konstitūcijas*²⁰² 29. pants. Sūdzību apmierināja, un tribunāls uzdeva šķīrējtiesai no jauna izskatīt ārvalstu komercsabiedrību iebildumus. Minēto lēmumu Kolumbijas komercsabiedrība un pati šķīrējtiesa pārsūdzēja Augstākajā tiesā, kas to atcēla, norādīdama, ka lietā nav konstitucionālo tiesību pārkāpumu. Līdz ar to atsākās šķīrējtiesas process Bogotas Tirdzniecības palātas šķīrējtiesā, kas atzina jurisdikciju šajā lietā, paziņojot, ka iepriekšējā šķīrējtiesas klauzula nav spēkā.

Vienlaikus strīdu izskatīja arī ICC Šķīrējtiesa, kas lēma par sliktu Kolumbijas komercsabiedrībai.²⁰³ Ņemot vērā lietas pavērsienu, Kolumbijas Konstitucionālā tiesa pieņēma un izskatīja konstitucionālo sūdzību.²⁰⁴ Sākotnēji Konstitucionālā tiesa izvērtēja jautājumu par šķīrējtiesas institūcijas kompetenci atzīt jurisdikciju un secināja, ka saskaņā ar Kolumbijas likumu par jurisdikciju var lemt ne tikai šķīrējtiesas sastāvs, bet arī institūcija. Kolumbijas Konstitucionālā tiesa norādīja, ka visā šķīrējtiesas procesā ir jāievēro pušu vienlīdzības un taisnīguma princips, un sākotnēji tas jānodrošina šķīrējtiesas institūcijai. Konstitucionālā tiesa atzina, ka tiesības uz taisnīgu tiesu ietver tiesības uz taisnīgu šķīrējtiesu un pušu līdztiesību šķīrējtiesas procesā, - brīvu pieeju tiesai, taisnīga šķīrējtiesas sastāva izveidošanu un motivētu šķīrējtiesas lēmumu, kā arī uz pušu vienošanos par procesa valodas ievērošanu.

Ārvalstu komercsabiedrības tik tiešām nonāca absurdā situācijā, kad strīds starp tām pašām pusēm un par to pašu priekšmetu tika skatīts gan ieinteresētā šķīrējtiesā vienā valstī, gan šķīrējtiesā, par kuru puses vienojās. Kolumbijas Konstitucionālā tiesa izrādījās tā vieta, kur abu pušu argumenti tikai izvērtēti objektīvi. Šī tiesa nekomentēja Bogotas Tirdzniecības palātas šķīrējtiesas lēmumu pēc būtības,

²⁰² Kolumbijas Republikas Konstitūcija (*Constitucion Politica de la Republica de Colombia*) <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Colombia/col91.html> (skatīts 2009.gada 23. jūlijā).

²⁰³ Columbia Supreme Court case: *Merck & Co. Inc., et al. v. Tecnoquimicas S.A.* [1999] in Van den Berg A.J. (Ed.) *Yearbook Commercial Arbitration*, Vol. XXVI, 2001, p. 755–757; Colombian State Administrative Chambers case: *Empresa Colombiana de Vias Ferreas (Ferrovias) v. Drummond Ltd.* [2003] in van den Berg A.J. (Ed.) *Yearbook Commercial Arbitration*. Vol. XXIX, 2004, p. 643–656.

²⁰⁴ Colombian Constitutional Court case: *Frosst Laboratories Inc., et al. v. Arbitration and Conciliation Center of the Bogota Chamber of Commerce* [1999] in Van den Berg A.J. (Ed.) *Yearbook Commercial Arbitration*. Vol. XXVI, 2001, p. 260–269.

tomēr izmantoja savas tiesības un apturēja šķīrējtiesas lietas izskatīšanu minētajā šķīrējtiesā.

Šī prakse kārtējo reizi parāda, ka konstitūcijas pants par taisnīgu tiesu un šajā pantā ietvertais princips par taisnīgu procesu un pušu vienlīdzību ir attiecināms arī uz šķīrējtiesas procesu. Vēl vairāk – tas attiecas uz visām procesuālajām darbībām, ko veic gan pati šķīrējtiesas institūcija, gan šķīrējtiesas sastāvs. Šķīrējtiesai ir jārespektē gan pušu vienošanās par strīda izskatīšanu (piemēram, Kolumbijas gadījumā – jurisdikcija un valoda), gan arī nacionālajā procesuālajā likumā, kā arī netieši konstitūcijā paredzētās tiesības – tiesības tikt uzklautam, tiesības uz motivētu šķīrējtiesas nolēmumu un tiesības uz vienlīdzību un objektivitāti. Turklāt Konstitucionālā tiesa ir izmantojusi īpašas pilnvaras un „iejaukusies” šķīrējtiesas procesā, ko var uzskatīt par īpašu un netipisku procesuālo privilēģiju.

Savukārt 2004. gadā Horvātijas Konstitucionālajā tiesā tika iesniegta konstitucionālā sūdzība par Horvātijas Ekonomikas kameras patstāvīgās šķīrējtiesas (Zagrebā) spriedumu, balstoties uz *Horvātijas Konstitūcijas*²⁰⁵ 18. panta pirmo daļu un 29. panta pirmo daļu, kas nosaka tiesības uz apelāciju un taisnīgu tiesu. Pieteikuma iesniedzējs norādīja, ka gan Zagrebas Komerctiesa, gan šķīrējtiesa Zagrebā lēma, ka tām nav jurisdikcijas strīdā, kas radies starp pusēm, kuras bija noslēgušas līgumu ar šādu šķīrējtiesas atrunu:

“Jebkurš strīds, kurš var rasties starp pusēm un kuru nevar atrisināt mierīgā ceļā, ir jāizšķir šķīrējtiesā, kas atrodas Zagrebā, Horvātijā, triju šķīrējtiesnešu sastāvā, kuri iecelti saskaņā ar Starptautiskās Tirdzniecības palātas reglamentu, piemērojot Horvātijas materiālo tiesību normas.”

Ekonomikas kameras patstāvīgā šķīrējtiesa savā lēmumā konstatēja, ka puses nav ne tieši, ne netieši vienojušās par jebkādu šķīrējtiesas institūciju, ka nav minēta jebkāda iespējamā saikne tieši ar šīs kameras šķīrējtiesu, ka puses ir vienojušās tikai par šķīrējtiesnešu skaitu, kurus iecel saskaņā ar *ICC šķīrējtiesas reglamentu*, un par šķīrējtiesas vietu.

²⁰⁵ *Constitution of the Republic of Croatia, 1990* <http://www.constitution.org/cons/croatia.htm> (skatīts 2009.gada 23. jūlijā) *Horvātijas Konstitūcijas* 18. panta pirmā daļa noteic: “Tiek nodrošinātas apelācijas tiesības par tiesu un citu institūciju pirmās instances nolēmumiem.” 29. panta pirmā daļa noteic: “Ikvienam ir tiesības uz neatkarīgu un taisnīgu tiesu saskaņā ar likumu, kura saprātīgā laikā izlemj par viņa tiesībām un pienākumiem vai aizdomām vai apsūdzību noziedzīga nodarījuma izdarīšanā.”

Pirms lietas izskatīšanas pēc būtības Konstitucionālā tiesa konstatēja, vai vispār var iesniegt konstitucionālo sūdzību par šķīrējtiesas spriedumu. Bet, tā kā saskaņā ar likumu šķīrējtiesas spriedumam ir tiesas sprieduma spēks attiecībā uz pusēm un puse var lūgt valsts tiesu izpildīt šķīrējtiesas spriedumu, tad šķīrējtiesas spriedumu atsevišķos gadījumos var uzskatīt par lēmumu attiecībā uz personas tiesībām un pienākumiem, lai par to varētu iesniegt konstitucionālo sūdzību.²⁰⁶

Konstitucionālā tiesa konstatēja, ka sūdzības iesniedzējs ir nonācis sarežģītā situācijā, proti, Horvātijas Republikā nevienas institūcijas kompetencē nav izšķirt strīdu par viņa tiesībām un pienākumiem, turklāt iesniedzējam nav tiesību pārsūdzēt un nav arī nekāda cita valsts institūcijas tiesiskās aizsardzības līdzekļa saistībā ar šķīrējtiesas lēmumu.²⁰⁷

Argumentācijā Konstitucionālā tiesa norādīja, ka Ekonomikas kameras šķīrējtiesai vajadzēja ņemt vērā saistību tiesību normas nacionālajā regulējumā, kuras nosaka, ka pušu līgums ir jātulko saskaņā ar pušu nodomu. Šķīrējtiesai bija jāizvērtē, kāds bijis pušu nodoms, kad tās slēdza šķīrējtiesas līgumu. Ņemot vērā, ka atbildētājs lietā iesniedza paskaidrojumus Zagrebas Komerctiesā, nepiekrītot tiesas jurisdikcijai un norādot, ka šī lieta ir pakļauta Ekonomikas kameras patstāvīgajai šķīrējtiesai, var prezumēt, ka pušu nodoms ir bijis izskatīt strīdu šajā konkrētajā šķīrējtiesā. Konstitucionālā tiesa arī atzīmē, ka saskaņā ar nacionālo regulējumu šķīrējtiesai nav starptautiska rakstura,²⁰⁸ līdz ar to strīds bija jāizšķir Horvātijā, Zagrebā, un minēja citus trūkumus šķīrējtiesas lēmumā.

Tādējādi Konstitucionālā tiesa konstatēja, ka pieteikuma iesniedzēja konstitucionālās tiesības ir pārkāptas, jo šķīrējtiesas lēmuma motīvu daļā ir būtiski trūkumi, līdz ar to Ekonomikas kameras patstāvīgās šķīrējtiesas lēmums tika atcelts un lieta nodota atpakaļ jaunai izskatīšanai. Konstitucionālā tiesa konstatēja, ka pieteicējam nav bijusi iespēja vērsties tiesā Horvātijas Republikas teritorijā un arī tam nav bijuši likumīgi iemesli.

²⁰⁶ The Constitutional Act on the Constitutional Court of the Republic of Croatia, 2002 http://www.usud.hr/default.aspx?Show=ustavni_zakon_o_ustavnom_sudu&m1=27&m2=49&Lang=e (skatīts 2009.gada 22. jūlijā). 62. panta pirmā daļa noteic, ka jebkurš var iesniegt konstitucionālo sūdzību, ja persona ir pārliecināta, ka kāda valdības vai pašvaldības institūcija vai juridiskā persona ar publiskām tiesībām, kura lēmusi par personas tiesībām un pienākumiem, ir pārkāpusi tās cilvēktiesības vai pamatbrīvības, kas garantētas Konstitūcijā. Bet Horvātijas Likuma par arbitražu 2. panta trešā daļa noteic, ka šķīrējtiesa ir nevalstiska tiesa, kuras pilnvaras izriet no pušu vienošanās. Croatia Law on Arbitration, 2001 <http://hgk.biznet.hr/hgk/fileovi/180.pdf> (skatīts 2010. gada 14. februārī).

²⁰⁷ Croatian Constitutional Court case: U-III/669/2003 [2003], npublicēts.

²⁰⁸ Likuma par arbitražu 2. panta pirmās daļas 2. punkts noteic, ka “‘vietējā arbitražā’ nozīmē arbitražu, kas notiek Horvātijas Republikas teritorijā.”

Līdzīgi kā Kolumbijas gadījumā, arī Horvātijas Konstitucionālā tiesa uzskatīja, ka tiek pārkāptas personas tiesības uz taisnīgu tiesu, šoreiz tādēļ, ka nav bijis motivēta šķīrējtiesas nolēmuma. Tomēr Horvātijas Konstitucionālās tiesas spriedums ir interesants piemērs tam, ka šī tiesa ne tikai norāda uz trūkumiem nacionālajā regulējumā, bet arī aktīvi iesaistās šķīrējtiesas procesā. Konstitucionālās tiesas tiesnešu vidū nebija vienprātības par to, vai Konstitucionālajai tiesai ir tiesības kontrolēt privātās tiesas, kā arī apspriest privātas tiesas lēmuma būtību un atcelt šķīrējtiesas nolēmumu.²⁰⁹

Lai gan šķīrējtiesa ir privāta institūcija un līguma puses ir piekritušas zināmai tās procesuālajai kārtībai, Horvātijas Konstitucionālā tiesa konstatē, ka pieteikuma iesniedzējam nav bijis nekāda cita valsts nodrošināta tiesiskās aizsardzības līdzekļa situācijā, kad nevar noteikt strīda piekritību, līdz ar to Konstitucionālajai tiesai pašai ir jāizlemj jautājums. Tāds pavērsiens ir negaidīts un vērtējams pretrunīgi, it sevišķi tāpēc, ka Konstitucionālā tiesa ir vērtējusi tiesību normu piemērošanu šķīrējtiesā, bet tā nav parasta parādība.

Horvātijā strīda puses tika nostādītas situācijā, kurā nav nekādu tiesiskās aizsardzības līdzekļu, ar kuriem atrisināt problēmu. Šis jautājums netieši sasauca ar *UNCITRAL Parauglikumu*, kas paredz sešus dažādus veidus, kā valsts tiesa var palīdzēt šķīrējtiesas procesā. Nenoliedzot vienu no šķīrējtiesas pamatprincipiem *Kompetenz-Kompetenz*, tiesai - pēc puses lūguma un ievērojot vairākus pamatnoteikumus - ir tiesības izvērtēt šķīrējtiesas jurisdikciju.

Par vienu no arbitrāžas tiesību attīstības vislielākajiem pagriezieniem Latvijā var uzskatīt Satversmes tiesas 2005. gada 17. janvāra spriedumu,²¹⁰ kas būtiski ietekmē šo tiesību doktrinālo attīstību Latvijā, tomēr pietiekami plaši neietekmēja praksi. Motīvi, atziņas un skaidrojumi šajā spriedumā ir ļoti būtiski.

Pieteikumu iesniedza SIA „Asmers”, pret kuru kā atbildētāju Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamerā tika skatīta šķīrējtiesas lieta. Pieteicējs apstrīdēja *Civilprocesa likuma* 132. panta pirmās daļas 3.punktu un 223.panta 6.punktu, kas attiecīgi noteica, ka tiesnesis atsakās pieņemt prasības pieteikumu un tiesa izbeidz tiesvedību lietā, ja „puses likumā noteiktajā kārtībā vienojušās par strīda nodošanu

²⁰⁹ Skat.: tiesnešu *Željko Potočnjaka (Željko Potočnjak) Mario Kosa (Mario Kos)* atsevišķās domas par Horvātijas Konstitucionālā tiesas 2004. gada 27. oktobra lēmumu lietā U-III/669/2003.

²¹⁰ Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2004-10-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2005.gada 18.janvāris, nr. 3167, secinājuma daļas 5.punkts.

izskatīšanai šķīrējtiesā.” Pieteicējs uzskatīja, ka radies *Satversmes* 92.pantā garantēto tiesību aizskārums, jo lietas izskatīšana šķīrējtiesā nevar tikt pielīdzināta taisnīgai un atklātai lietas savlaicīgai izskatīšanai neatkarīgā un objektīvā tiesā *Satversmes* un *Cilvēktiesību konvencijas* izpratnē un, otrkārt, demokrātiskā un tiesiskā valstī tiesību subjektam nav saistoša līgumā ietverta atteikšanās no *Satversmē* vai konvencijā garantētām cilvēktiesībām.

Satversmes tiesa, taisot spriedumu, ņēma vērā vairāku institūciju un ekspertu viedokļus. Piemēram, Saeima analizējot šķīrējtiesas klauzulas līgumisko dabu, secināja, ka apstrīdētās normas nodrošina pušu līdzsvara saglabāšanu, jo neļauj nevienai no tām vienpusēji atteikties no pielīgtā strīdu risināšanas mehānisma (3. punkts), un profesors Jānis Rozenbergs norādīja, ka „šķīrējtiesas līguma, kā jebkura darījuma noslēgšana ir saistīta ar zināmu risku,” tāpēc sarūgtinājums par tā iznākumu vēl nav iemesls līgumu uzskatīt par netaisnīgu. Apstrīdētās normas neierobežo *Satversmes* 92.pantā nostiprinātās tiesības (4.4. punkts).

Satversmes tiesa konstatēja, ka šķīrējtiesa nav valsts tiesa, bet ir privāta institūcija. Tā nepieder pie tiesu varas sistēmas, un *Satversmes* 92. pantā lietotajam apzīmējumam “tiesa” neatbilst institūcija, kas nav izveidota *Satversmes* 6. nodaļā un likumā *Par tiesu varu*²¹¹ paredzētajā kārtībā, tāpēc uz šķīrējtiesām šis apzīmējums nav attiecināms.²¹² Tātad, vēloties izbaudīt šķīrējtiesas priekšrocības, šķīrējtiesas līguma puses tieši ir izvairījušās (*opt out* – angļu val.) no vispārējās tiesu sistēmas. Satversmes tiesa norādīja, ka strīdu risināšana šķīrējtiesās ir ne tikai pieļaujama, bet pat vēlama (7.1. punkts), kas palīdz samazināt tiesu noslogotību un sniedz personai un tiesu sistēmai nenoliedzamas priekšrocības, tomēr valstij ir pienākums, pirmkārt, nodrošināt līdzekļus aizsardzībai pret minēto procesuālo tiesību pārkāpumiem šķīrējtiesas procesā un, otrkārt, neatzīt šāda kļūdaina šķīrējtiesas procesa rezultātu (9.1.punkts).

Interesanti, ka šajā sakarā Satversmes tiesa vērta uzmanību, ka šobrīd *Civilprocesa likumā* un tā grozījumu projektā nav arī normu, kas noteiktu procedūru šķīrējtiesas sprieduma apstrīdēšanai, pat ja netiek pieprasīta izpildu raksta izsniegšana. Ņemot vērā bieži pausto kritiku par šķīrējtiesu darbu un *prima facie* saskatāmos trūkumus izpildu raksta izsniegšanas regulējumā, pasaulē akceptētajam

²¹¹ Par tiesu varu: LR likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1993. gada 14. janvāris, Nr. 1.

²¹² Rīgas apgabaltiesas 2005. gada 15. septembra spriedums lietā CA-3365-05, npublicēts.

šķīrējtiesas sprieduma apstrīdēšanas institūtam Latvijā būtu jo sevišķi liela nozīme (10.punkts). Tiesa deva mājienu uzlabot esošo situāciju likumos, tomēr uzlabojumi nesevoja. Līdzīgi ir ar spriedumā norādīto, ka „valstij ir plaša rīcības brīvība šķīrējtiesas procesa regulējuma noteikšanā,” (9.1.punkts), kas savukārt nozīmē, ka šķīrējtiesas procesu nav nepieciešams reglamentēt centralizēti ar likuma normu palīdzību tikpat sīki, detalizēti un izsmelši, kā tas tiek darīts attiecībā uz tiesvedību valsts tiesās.²¹³

Jāpiebilst, ka šis Satversmes tiesas spriedums ir pamatots un vērā ņemams ne tikai praktiķiem, bet arī tiesību tālākveidotājiem. Tas atspoguļo moderno arbitražas tiesību principus, tai pašā laikā ir filozofisks, proti, skar arī jautājums, kuri tieši netika norādīti konstitucionālā sūdzībā. Spriedumā gan nebija vērsta uzmanība uz lielo šķīrējtiesu skaitu, kas bremzē neatkarīga procesa attīstību Latvijā. Minētais spriedums arī ir zināms avots arbitražas tiesībās, jo Latvijas vispārējās jurisdikcijas tiesas bieži vien atsauces uz šo spriedumu, tomēr ne vienmēr šāda atsauce ir pamatota un norāda uz nepieciešamību papildināt arbitražas tiesību avotu bāzi Latvijā.

2.1.3.2. Nacionālie likumi

Tā kā pārrobežu darījumi strauji attīstītās un šķīrējtiesa tiek izmantota kā efektīvs starptautisko strīdu risināšanas instruments, pēdējā laikā nacionālie šķīrējtiesas likumi tiek reformēti un modernizēti, piemēram, Francijā,²¹⁴ Vācijā,²¹⁵ Zviedrijā,²¹⁶ Ķīnā²¹⁷ un Irānā,²¹⁸ kā arī Krievijā,²¹⁹ Lietuvā²²⁰ un citur. Galvenā

²¹³ Rozenbergs J. Satversmes tiesa: būt šķīrējtiesām Latvijā. *Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds* Nr. 4, 2005. gada 1. februāris.

²¹⁴ France Civil Procedure Law <http://www.jus.uio.no/lm/france.arbitration.code.of.civil.procedure.1981> (skatīts 2009.gada 23. jūlijā), spēkā no 1981.gada 14.maija.

²¹⁵ German Arbitration Act <http://www.jus.uio.no/lm/arbitration/national.laws.html#196> (skatīts 2009.gada 23. jūlijā), spēkā no 1998.gada 1.janvāra.

²¹⁶ Swedish Law on Arbitration <http://www.jus.uio.no/lm/arbitration/institution.rules.html#153> (skatīts 2009.gada 23. jūlijā), spēkā no 1999.gada 1.aprīļa.

²¹⁷ Arbitration Law of the People's Republic of China <http://www.jus.uio.no/lm/china.arbitration.law.1994/> (skatīts 2009.gada 23. jūlijā), spēkā no 1995.gada 1.septembra.

²¹⁸ قانون داوری تجاری بین المللی <http://www.arbitration.ir/> (skatīts 2010. gada 14.februārī), spēkā no 1997. gada 17. septembra.

²¹⁹ Федеральный Закон о Третейских Судах в Российской Федерации <http://femida.info/11/fzotsvrf003.htm> (skatīts 2010.gada 14.februārī), spēkā no 2002.gada 24. jūlija; Закон РФ о международном коммерческом арбитраже <http://www.jus.uio.no/lm/russia.international.commercial.arbitration.1993/doc.html> (skatīts 2010.gada 14. februārī), spēkā no 1993.gada 14.augusta.

tendence ir nacionālajos likumos inkorporēt *UNCITRAL Parauglikumu*, lai radītu vienveidīgu un harmonizētu starptautiskās komerciālās arbitražas vidi pasaulē. Tādējādi rodas arī unificēta vide, kas ir prognozējama komersantam un savukārt ļauj attīstīties transnacionālajām tiesībām²²¹. Lielākajā daļā „parauglikuma valstu” arbitražas tiesību principu formulējums ir līdzīgs, tāpēc īpaši aktuāli ir izvērtēt, kā tiek šīs tiesības regulētas.

Katra valsts izvēlas savu ceļu, kādā formā noregulēt šķīrējtiesu darbību, piemēram, Austrija,²²² Francija, Vācija un Nīderlande²²³ šķīrējtiesu regulējumu ir iekļāvusi savos civilprocesa likumos, turpretim Lietuvā, Ukrainā,²²⁴ Ungārijā²²⁵ un Šveicē²²⁶ ir atsevišķi likumi, kas regulē šķīrējtiesu darbību. Tāpat katra valsts dažādi risina nacionālā procesa nošķiršanu no starptautiskā, proti, ir valstis, kas nenodala starptautisko procesu atsevišķi vispār, citur nacionālais likums satur atrunu par starptautisko šķīrējtiesas procesu, vai ir pat veseli likumi, kas regulē starptautisku strīdu izšķiršanu, kas gan ir pakļauta nacionālajam režīmam.

Arbitražas lielvalstī Francijā jau nacionālajā līmenī pastāv divi dažādi režīmi – starptautiskais un nacionālais, lai gan šie režīmi ir inkorporēti vienā nacionālā likumā. *Francijas Civilprocesa kodeksā* visa IV grāmatas V sadaļa ir veltīta starptautiskajai arbitražai. Pārējās Francijas kodeksa sadaļas sešos pantos tiek regulēti tikai jautājumi saistībā ar tiesas palīdzību, ja puses kaut kādu iemeslu dēļ nevar vienoties par šķīrējtiesnešiem (1493. pants) un ar šķīrējtiesneša pilnvarām noteikt piemērojamo

²²⁰ The Republic of Lithuania Law on Commercial Arbitration http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_e?p_id=56461&p_query= (skatīts 2009.gada 20. jūlijā), spēkā no 1994.gada 6.februāra.

²²¹ Center for Transnational Law (CENTRAL) at the University of Cologne, Germany apkopojuši transnacionālos *lex mercatoria* principus, kuru XIV. nodaļā ir apkopotas tirdzniecības paražas arbitražā. Tajā minēti tikai divi principi – šķīrējtiesas līguma autonomijas un šķīrējtiesas process netiek pārtraukts, ja viena puse kļūst maksātnespējīga (salīdzināšanai Latvijas Civilprocesa likuma 487.panta 8.daļa) <http://www.tldb.de/> (skatīts 2010. gada 14. februārī).

²²² Austrian Civil Procedure Law <http://www.jus.uio.no/lm/austria.code.of.civil.procedure.fourth.chapter.as.modified.1983/> (skatīts 2010.gada 14.februāra), spēkā no 1983. gada 2.februāra.

²²³ Netherland Act of Arbitration <http://www.jus.uio.no/lm/netherlands.arbitration.act.1986/> (skatīts 2009.gada 23. jūlijā), spēkā no 1986. gada 1.decembra.

²²⁴ Ukraine Law on International Commercial Arbitration <http://www.ucci.org.ua/en/legalbase/zua944002.html> (skatīts 2010.gada 14.februārī), spēkā no 1994.gada 24. februāra.

²²⁵ Hungary Act on Arbitration <http://www.mkik.hu/index.php?id=1409> (skatīts 2009.gada 23. jūlijā), spēkā no 1994.gada 1.janvāra.

²²⁶ Swiss International Arbitration Convention <http://www.jus.uio.no/lm/switzerland.international.arbitration.convention.1969/> (skatīts 2010.gada 14.februārī), spēkā no 1969.gada 29.augusta.

procesuālo un materiālo likumu, tostarp tirdzniecības paražas, ja puses par to nav vienojušās (1494.- 1496.pants).

Krievijā ir divi atsevišķi likumi – viens federālais likums *Par šķīrējtiesām Krievijas federācijā* un otrs *Likums par starptautisko komerciālo arbitrāžu*. Pirmais neattiecas uz starptautisko šķīrējtiesas procesu un regulē ne tikai šķīrējtiesu procesuālo kārtību, bet arī to izveidošanu un pastāvēšanu. Piemēram, likuma 3. pants nosaka, ka pastāvīgu šķīrējtiesu var nodibināt tirdzniecības palātas, biržas, profesionālās uzņēmēju un patērētāju apvienības. Turpretim Krievijas starptautisko šķīrējtiesu regulējošais likums nosaka, ka starptautiskos komercstrīdus var skatīt tikai Starptautiskā komercarbitrāžas tiesa un Jūras arbitrāžas komisija (abas darbojas pie Tirdzniecības un rūpniecības kameras), un to reglamenti ir kā pielikumi šim likumam. Šķīrējtiesas pie profesionālām apvienībām ir izplatīts šķīrējtiesas izveides modelis ne tikai Krievijā, bet arī citur pasaulē, un tas nodrošina šo šķīrējtiesu prestižu un sniegto pakalpojumu augsto līmeni, kā arī apliecina principu, ka šķīrējtiesa nav uzņēmējdarbība. Arī Latvijā tieši pie profesionālajām organizācijām dibinātās šķīrējtiesas jau ir pierādījušas sevi kā ļoti profesionālas, un tieši tāpēc, iespējams, Latvijā ir jāattīsta tieši šāds modelis.²²⁷

Savukārt Irānā starptautisko šķīrējtiesu regulē atsevišķs likums *Par starptautisko komerciālo arbitrāžu*, bet nacionālo šķīrējtiesu regulē *Irānas Civilprocesa likums*.²²⁸ Islama valstu tradīcijas tirdzniecībā un strīdu risināšanā krasi atšķiras no mums pazīstamajām tradicionālajām tiesību sistēmām, tādējādi šāda procesu nošķiršana ir likumsakarīga. Pēdējā laikā, attīstoties Rietumu un Austrumu savstarpējai ekonomiskai sadarbībai, islama valstis savas pēc dabas reliģiskās - *Šari'a*²²⁹ tiesības dublē ar starptautiski pieņemamām tiesību normām, radot atsevišķu tiesību režīmu starptautiskajām attiecībām.

Ir valstis, kur starptautiskā šķīrējtiesa atsevišķi netiek regulēta, tādējādi valstu nacionālajos tiesību aktos nenodala starptautisko no nacionālā šķīrējtiesas procesa, piemēram, Anglijā un Latvijā. Tomēr, lai gan nacionālie likumi Latvijā neregulē starptautisko procesu, tam tiks piemērotas visas starptautiskās konvencijas.

²²⁷ Skat.: Kačevska I. Jāizvēlas labākais modelis. *Latvijas Vēstnesis*, pielikums *Jurista Vārds*, 2005.gada 5.janvāris, Nr. 3 (358).

²²⁸ Gharavi G.H. The 1997 Iranian Law on International Commercial Arbitration: The UNCITRAL Model Law. *International Arbitration*, 1999, Vol.15, No.1, p.15.

²²⁹ شريعة - persiešu val., شريعة - arābu val.

Tradicionāli Latvijā šķīrējtiesas procesu regulē civilprocesa likums. Kā minēts šī darba sākumā, līdz 1940. gadam Latvijā bija spēkā 1864. gada *Krievijas Civilprocesa nolikums*²³⁰. Minētais likums paredzēja noteikumus, ko var pat uzskatīt par moderniem arī mūsdienās.²³¹ Starptautiskais process atsevišķi netika regulēts, tomēr likums noteica, ka ārvalstu šķīrējtiesu spriedumi Latvijas teritorijā nav izpildāmi, ja par šo jautājumus nav noslēgta sevišķa konvencija, bet uz 1928. gadu bija noslēgta tikai viena šāda konvencija - ar PSRS, tā tika noslēgta uz trim gadiem.²³² Šajā laikā tika nodibinātas divas šķīrējtiesas institūcijas pie Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras un Latvijas Amatnieku kameras,²³³ tomēr prakse bija visai maza, un nav ziņu, ka ir izskatītas starptautiskas lietas.

Savukārt laika posmā no 1940. gada līdz 1991. gadam arbitražas tiesības attīstījās padomju tiesību ietvaros, un šķīrējtiesu izveidošanu un darbību regulēja *Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Civilprocesa kodeksa 3. pielikums Nolikums par šķīrējtiesu*.²³⁴ Tomēr institūcija, kas darbojās padomju laikā, stipri atšķiras no mūsdienu koncepcijas par alternatīvu strīdu izšķiršanu un pušu autonomijas realizāciju, līdz ar to tās ietekme uz moderno starptautisko arbitražas tiesību attīstību nav būtiska.

1990.gadā Augstākā Padome pieņēma lēmumu *Par strīdu izskatīšanu Latvijas Republikas Valsts arbitrāžā*, kas noteica, ka, lai nodrošinātu LR suverenitāti un aizsargātu tās ekonomiskās intereses, LR Valsts arbitrāžai, izlemjot saimnieciskos strīdus, jāvadās pēc deklarācijas par LR neatkarības atjaunošanu, LR likumiem, un uzdeva LR Valsts arbitrāžai kopīgi ar LR Augstākās Padomes Likumdošanas jautājumu komisiju izstrādāt un iesniegt LR Augstākās Padomes izskatīšanai likumprojektu *Par arbitrāžas procesu*.²³⁵ 1992. gada 11. martā Latvijas Republikas Augstākās Padome pieņēma lēmumu *Par pievienošanu 1958. gada 10. jūnija Ņujorkas konvencijai par ārvalstu arbitrāžu spriedumu atzīšanu un izpildīšanu*,²³⁶ ko varētu uzskatīt par atjaunotās Latvijas komerciālās arbitrāžas attīstības sākumu.

²³⁰ Устав гражданского судопроизводства. Свод Зак. т. XVI, ч. 1, изд. 1914 г.

²³¹ Skat.: Bukovskis V. *Civilprocesa mācības grāmata*. Rīga: autora izdevums, 1933, 568.-579 lpp.

²³² Turpat, 577. lpp.

²³³ Udris Z., Kačevska. I. Arbitration in Latvia: Urgent Need for Statutory Reform. *Journal of International Arbitration*, Vol.12, No.12, April 2004, p. 211.

²³⁴ Torgāns K. (Zin. red.). *Civilprocesa likuma komentāri*. Rīga: TNA, 2006, 645.lpp.

²³⁵ Par strīdu izskatīšanu LR Valsts arbitrāžā: LR Augstākās padomes lēmums, 1990.gada 23.oktobris.

²³⁶ Ņujorkas Konvencija par ārvalstu šķīrējtiesu nolēmumu atzīšanu un izpildīšanu: LR starptautisks līgums. *Latvijas Vēstnesis*. 2003.gada 1.aprīlis, Nr. 2815.

1995. gadā valsts arbitražas tiesu reformas rezultātā tika likvidētas, bet jauns likums netika pieņemts. Šajā posmā uzmanība vairāk tika pievērsta šķīrējtiesas procesa nacionālā režīma izstrādei, proti, tika sagatavots *Likums par šķīrējtiesām*, kura redakcija 1997. gadā tika nodota izvērtēšanai starptautiskajiem ekspertiem,²³⁷ kas padara to unikālu, tādējādi ir vērts pakavēties pie tā nedaudz vairāk. Komentējot Latvijas 1997.gada *Šķīrējtiesu likuma* projektu, pasaulē atzīti šķīrējtiesu eksperti jau tad norādīja, „ja Latvija par pamatu savam šķīrējtiesas likumam neņems *UNCITRAL Parauglikumu*, tā netiks atzīta par „parauglikuma valsti,” tāpēc var paredzēt, ka lielākā daļa arbitražas speciālistu Latvijā kā vietu starptautiskai arbitražai neieteiks.”²³⁸ Vairāk kā desmit gadu laikā situācija nav mainījusies – spēkā esošie likumi neatbilst starptautiskiem dokumentiem, un Latvijā labprāt neizvēlas par vietu starptautisku strīdu izšķiršanai šķīrējtiesās.

1998. gadā tika pieņemts *Civilprocesa likums*, kas stājas spēkā 1999.gada 1. martā un kura D daļā tika inkorporēta sadaļa „Šķīrējtiesas”, kas spēkā ir vēl šobrīd. Sadaļa nosaka gan šķīrējtiesas institūcijas izveidošanas, gan šķīrējtiesas procesa kārtību, kā arī inkorporē normas par ārvalstu šķīrējtiesu nolēmumu atzīšanu un izpildīšanu. “Normas, kas attiecas uz šķīrējtiesu, satur ne tikai *Civilprocesa likums*, bet arī *Civillikums*, *Darba strīdu likums*,”²³⁹ tomēr šie avoti tieši vai netieši būs piemērojami galvenokārt nacionālā šķīrējtiesā. Piemēram, ja nacionālā režīmā Latvijā šķīrējtiesas līgumu regulē gan *Civilprocesa likuma* 490. pants, gan arī *Civillikuma* 1511. pants, tad starptautiskā komerciālā arbitražā šķīrējtiesas līguma jēdzienu parasti regulēs starptautiskās konvencijas – šajā gadījumā *Ņujorkas konvencijas* II pants. Tāpat Latvijā ir tādi tiesību avoti, kas saistībā ar šķīrējtiesām regulē administratīvus jautājumus, piemēram, Ministru kabineta noteikumi,²⁴⁰ tomēr maz ticams, ka starptautiskā komerciālā šķīrējtiesā šie avoti tiks izmantoti.

Lai gan *Civilprocesa likuma* komentāros norādīts, ka šis likums “tika izstrādāts atbilstīgi starptautiskajai praksei, plaši pārņemot *UNCITRAL šķīrējtiesas noteikumus* (*acīmredzot domāts – “reglamentu”*),”²⁴¹ tam nevar piekrist vairāku

²³⁷ Hacher D., Reymond C., Veeder V.V. *Comments on the Draft Law on Arbitration of the Republic of Latvia*, Stasburg, 10 July, 1997, nepublicēts.

²³⁸ Veeder QC. *Comments on the Draft Law on Arbitration of the Republic of Latvia*, 1997, nepublicēts.

²³⁹ Torgāns K (Zin. red.) *Civilprocesa likuma komentāri*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 651.lpp.

²⁴⁰ Noteikumi par šķīrējtiesu reģistru: Ministru kabineta noteikumi Nr. 204. *Latvijas Vēstnesis*, 2005.gada 1.aprīlis, Nr. 52, Noteikumi par valsts nodevu ieraksta izdarīšanai šķīrējtiesu reģistrā: Ministru kabineta noteikumi Nr. 205. *Latvijas Vēstnesis*, 2005.gada 1.aprīlis, Nr. 52.

²⁴¹ Torgāns K (Zin.red.) *Civilprocesa likuma komentāri*. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2006, 645.lpp.

iemeslu dēļ. Pirmkārt, *Civilprocesa likums* neparedz ne šķīrējtiesas nolēmuma atcelšanu, ne *ad hoc* nolēmuma izpildi, ne atteikumu izsniegt izpildrakstu uz *ordre public* pamata, un tas ir klajā pretrunā ar starptautisko praksi. Latvijā *Civilprocesa likumā* no *UNCITRAL Parauglikuma* piedāvātās tiesas palīdzības šķīrējtiesas procesā ir iekļauti tikai divi punkti – prasības nodrošināšana pirms šķīrējtiesas procesa un sprieduma izpilde. Otrkārt, ar *Civilprocesa likumu* jau sākotnēji tika radīta situācija, kad nekontrolējami pieauga šķīrējtiesu institūciju skaits, un nu Latvija ir kļuvusi par unikālu valsti ar tik daudzām šķīrējtiesām, ka to skaits vien jau rada ārvalsts komersantiem aizspriedumus par šķīrējtiesu vidi Latvijā. Novirzoties no mērķa kļūt par „parauglikuma valsti”, arvien biežāk juristu sabiedrībā izskan arī ideja, ka Latvijai būtu jākļūst par īpašu valsti un jāļauj pārsūdzēt šķīrējtiesas spriedumus pēc būtības tiesā, jo spriedumu kvalitāte bieži vien ir katastrofāla. Šāds piedāvājums ir nesavienojams ar arbitrāžas tiesību principiem, un, acīmredzot, ir jāmeklē citādi risinājumi, piemēram, jālikvidē šķīrējtiesas, kas nedarbojas, jāveido šķīrējtiesnešu asociācijas u.c.

Lielu pienesumu šo tiesību izpratnei Latvijā deva Satversmes tiesas spriedums *Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam (Satversmes tiesas spriedums)*,²⁴² kas izskaidroja šķīrējtiesas būtību un norādīja uz trūkumiem Latvijas arbitrāžas tiesību sistēmā, tomēr likumdevējs neieklausījās Satversmes tiesas teiktajā. Bet šis spriedums ir kļuvis par ievērojamu avotu tiesu praksē – tā kā nav pieejami atjaunoti komentāri par arbitrāžas tiesībām, kvalitatīvi prakses apkopojumi un konsekventa normatīvā bāze, šķīrējtiesas sprieduma izpildu stadijā tiesas atsauca uz Satversmes tiesas secinājumiem, piemēram, attiecībā par šķīrējtiesnešu neatkarību.²⁴³ Tas liecina par to, ka Latvijā ir nepieciešami jauni komentāri, ārvalsts darbu tulkojumi, kā arī prakses apkopojumi, kas radītu kvalitatīvu arbitrāžas tiesību avotu bāzi.

Kā minēts, *Civilprocesa likuma* robi pavēra iespēju šķīrējtiesas nodibināt arī citiem tirgus dalībniekiem, tādējādi radot unikālu situāciju, kad valstī var pastāvēt milzīgs skaits šķīrējtiesu. Tieši šī iemesla dēļ, sākot no 2005. gada, tiek mēģināts izstrādāt jaunu šķīrējtiesas regulējumu, kas līdz šim ir cietis neveiksmi, jo likuma izstrāde bija pakļauta vairāk politiskām vēsmām, nevis tiesiskām interesēm. Tā 2007.

²⁴² Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2004–10–01. *Latvijas Vēstnesis*, 2005.gada 18.janvāris, Nr. 3167.

²⁴³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta lēmums lietā Nr. SKC- 34/2009, npublicēts.

gada nogalē valsts sekretāru sanāksmē beidzot tika izsludināts ilgi gaidītais likumprojekts *Par šķīrējtiesām*,²⁴⁴ tomēr šis likumprojekts un attiecīgie grozījumi *Civilprocesa likumā* pārsteidza juristu sabiedrību. Tas ne tikai neatbilda Latvijas starptautiskajām saistībām, bet bija arī pretējs ne tikai starptautiskajiem, bet arī nacionālajiem atzītiem principiem. 2008. gada augustā parādījās vēl viena likumprojekta versija,²⁴⁵ kas atkal tika skaļi kritizēta gan no vietējo, gan no ārvalstu ekspertu puses,²⁴⁶ jo pilnībā neatbilda starptautisko arbitražas tiesību attīstībai.

Likumprojekta autori jaunā šķīrējtiesas likuma anotācijā ir identificēta problēma, ka

*šobrīd to [šķīrējtiesu] skaits pārsniedz simtu un līdzšinējā prakse ir pierādījusi un bieži paustā kritika apliecina, ka spēkā esošais šķīrējtiesu izveidošanas un to darbības kontroles mehānisms nav pietiekami efektīvs.*²⁴⁷

Tomēr ar jauno likumprojektu šī problēma ne tikai netika novērsta, bet arbitražas tiesības tika kropļotas vēl vairāk - pēc būtības problēma netiek izskausta saknē, bet tiek meklēti tādi risinājumi, kuri pilnībā neatbilst šo tiesību attīstībai pasaulē un Latvijas uzņemtajām starptautiskajām saistībām.

Jaunam likumprojektam vai grozījumiem *Civilprocesa likumā* būtu jārisina jautājums, kā samazināt vai likvidēt lielo šķīrējtiesu skaitu, nevis sarežģīt vai pārlieku ierobežot šķīrējtiesas procesu. Ir saprotams, ka situācija uzlabotos, ja tiktu veikta utopiska reforma – likvidētas visas šķīrējtiesas, atstājot varbūt maksimāli trīs (piemēram, profesionālo biedrību paspārnē, ir precedenti Kirgizstānā u.c.), jo valstij, kas nekontrolēja šāda haosa rašanos, ir jāuzņemas arī nepopulārs lēmums sakārtot arbitražas vidi, taču ne jau nu ierobežojot pušu brīvību vienoties un šķīrējtiesu elastību. Varētu pagaidu variantā veidot, piemēram, vienu vai vairākas iecelājainstitūcijas, līdzīgi kā noteikts *Ženēvas konvencijā* un *UNCITRAL Parauglikumā*, arī nacionālajos likumos. Tās var būt gan tiesas, gan arī speciālas

²⁴⁴ Šķīrējtiesas likums: LR likumprojekts, izsludināts valsts sekretāru sanāksmē 2007.18.oktobrī, <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2006-11-04&dateTo=2007-11-04&text=%C5%A1%C4%B7%C4%ABr%C4%93&org=0&area=0&type=0> (skatīts 2007. gada 11. novembrī).

²⁴⁵ Šķīrējtiesu likums. <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2007-08-23&dateTo=2008-08-22&text=%C5%A0%C4%B7%C4%ABr%C4%93jtiesu+likums&org=0&area=0&type=0> (skatīts 2009.gada 14. janvārī).

²⁴⁶ Skat.: *Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds* Nr. 47, 2008. gada 16. decembris.

²⁴⁷ Likumprojekta "Šķīrējtiesas likums" anotācija <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2006-11-04&dateTo=2007-11-04&text=%C5%A1%C4%B7%C4%ABr%C4%93&org=0&area=0&type=0>, (skatīts 2007. gada 3. novembrī).

asociācijas u.c., kas, ja puses nevienojas vai nevar vienoties, ieceļ arbitrus, nosaka šķīrējtiesas līguma spēkā ne/esamību, tādējādi ierobežojot šķīrējtiesu izpildinstitūciju varu u.c.

Nemot vērā, ka Latvijā nacionālie likumi nav pietiekoši sakārtoti, to trūkumi tiek aizstāti ar citiem avotiem, piemēram, ar Augstākās tiesas prakses apkopojumiem vai tiesnešu kopsapulces lēmumiem. 2008. gadā tika publicēts *Augstākās tiesas Apkopojums par tiesu praksi lietās par izpildu rakstu izsniegšanu šķīrējtiesas nolēmuma piespiedu izpildei*.²⁴⁸ Tā kā šķīrējtiesu nolēmumi netiek publicēti, tad šāds apkopojums ir ļoti vērtīgs, tomēr tas tikai virspusēji analizē atsevišķas arbitrāžas tiesības un principus. Apkopojumā bija nepieciešams vairāk analizēt arbitrāžu tiesību pamatus, tostarp pušu nodomu, slēdzot šķīrējtiesas līgumu, un interpretēt nacionālo likumu, tomēr tieslietu kopsavilkumā nav kritizēta vai varbūt pat nav identificēta *Civilprocesa likuma* nepareiza piemērošana, piemēram, attiecībā uz šķīrējtiesas līguma spēku vai aizliegumu tiesai izpildes procesā pārskatīt šķīrējtiesas līgumu pēc būtības, kā tas norādīts arī šajā darbā.

Savukārt 2009. gada 2. jūlijā tika pieņemts Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta un Civillietu tiesu palātas tiesnešu kopsapulces lēmums *Par šķīrējtiesas līguma spēku, kreditoram vienpusēji atkāpjoties no līguma, kura sakarā šķīrējtiesas līgums noslēgts*.²⁴⁹ Acīmredzot šis lēmums sekojis nepareizam Augstākās tiesas lēmumam.²⁵⁰ Lēmumā tiek norādīts, ka tā mērķis ir veidot vienotu likumam atbilstošu izpratni par šķīrējtiesas līguma spēku, atsaucoties uz *Likumu par tiesu varu* 49.1. pantu, kas nosaka, ka Tiesu palātas un Senāta departamenta tiesnešu kopsapulce savu viedokli par tiesību normu interpretācijas un piemērošanas jautājumiem formulē kā lēmumu, kas tiek publiskots.²⁵¹ Tomēr šādu rekomendējošu avotu radīšana nez vai uzlabos šķīrējtiesas vidi Latvijā, turklāt tie nav piemērojami starptautiskiem strīdiem. Proti, šobrīd latviešu valodā nepastāv vadlīnijas, ieteikumi vai komentāri kā šķīrējtiesnešiem, tiesnešiem un pušu pārstāvjiem ir jāpiemēro arbitrāžas tiesības starptautiskā procesa gadījumā, vai ir kādas atšķirības un citādas tiesiskās sekas, ja

²⁴⁸ LR Augstākās tiesas „Tiesu prakse lietās par izpildu rakstu izsniegšanu šķīrējtiesas nolēmuma piespiedu izpildei.” Rīga, 2008 www.at.gov.lv (skatīts 2009. gada 14. jūlijā).

²⁴⁹ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta un Civillietu tiesu palātas tiesnešu kopsapulces lēmums *Par šķīrējtiesas līguma spēku, kreditoram vienpusēji atkāpjoties no līguma, kura sakarā šķīrējtiesas līgums noslēgts*, 2009. gada 2. jūlijā, www.at.gov.lv (skatīts 2009. gada 14. jūlijā).

²⁵⁰ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 9. janvāra lēmums lietā Nr. SPC – 4, <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2008/p-4-08.doc> (skatīts 2009. gada 7. jūlijā).

²⁵¹ Par tiesu varu: *LR likums. Ziņotājs* Nr. 1. 1993. gada 14. janvāris.

strīds ir komerciāls, bet arbitrāža starptautiska. Iespējams, ka nav jārada jauni dokumenti, bet pietiktu, ja juristu sabiedrība tiktu iepazīstināta ar starptautiski pieejamiem arbitrāžas tiesību regulējošiem normatīviem, kā arī avotu komentāriem.

2.2. *Privātie avoti*

Ņemot vērā, ka pārobežu strīdu risināšana strauji attīstījās pēc Otrā pasaules kara, bija nepieciešama starptautisko arbitrāžas tiesību kodifikācija, ko uzņēmās ANO komisijas, to vidū UNCITRAL. Minēto tiesību unifikācija un kodifikācija lielā mērā tiek saskaņota ar starptautiskajiem dokumentiem par starptautisko tirdzniecību un piemērojamām tiesībām,²⁵² lai harmonizētu starptautisko komercvidi, kas savukārt mainīja tradicionālo teoriju par avotiem un to savstarpējo mijiedarbību, nostādot pušu vienošanos, atsauci uz reglamentiem tajā un vispārīgos principus hierarhiski augstāk par visiem avotiem. Tādējādi liela nozīme ir privāta rakstura jeb nevalstiskiem avotiem. Tie ir patstāvīgo šķīrējtiesu institūciju reglamenti, nolikumi un noteikumi, kas saistoši pusēm, kuras vienojušās par strīda risināšanu konkrētajā institūcijā. Kā jau minēts, arbitrāžas tiesības ir praktiķu tiesības, kas strauji attīstās tieši praksē, tādējādi sevišķi tirgotāji un privātās institūcijas ir ieinteresētas panākt vienotus kompromisus strīdu risināšanas kārtībai. Turklāt šie privātie avoti bieži vien tiek sastādīti, nevadoties ne no anglo-sakšu, ne kontinentālās Eiropas tiesību tradīcijām, vēl vairāk - tie veido jaunu alternatīvu sistēmu, kas balstīta uz starptautiskās arbitrāžas tiesību kultūru. Proti, šāda kultūra atspoguļo tiesību sociālo, politisko, filozofisko un ekonomisko attīstību. Tā ir pašas nozares profesionāļu un tirgotāju kopīgi veidota un attīstīta sistēma, kas daļēji viņu aktīvas atpazīstamības kampaņas dēļ ieguvusi popularitāti.

Ir arī juristi, kas uzskata, ka šo tiesību avots ir arī speciāli izstrādātās šķīrējtiesu līguma formas, ko sagatavo šķīrējtiesas vai profesionālās organizācijas²⁵³ un ko iesaka pusēm izmantot kā paraugu līgumos. Nenoliedzot šāda avota eksistenci, šajā darbā vienošanās par šķīrējtiesu tiks analizēta kopā ar problēmjautājumiem, kas rodas, ja puses ir neprecīzi izteikušas savu nodomu.

²⁵² Piemēram, *Romas konvencijā* speciāli minēts, ka konvencija netiks piemērota attiecībā uz vienošanos griezties šķīrējtiesā un attiecībā uz vienošanos par tiesas izvēli, līdz ar to neiejaucoties šajā tiesību jomā. Tāpat arī, paredzot, ka starptautiskos pirkuma un pārdevuma līgumos biežāk tiek iekļauta šķīrējtiesas atruna, tika radīts labs starptautiskais materiālais likums – CISG. Tieši šķīrējtiesas ir CISG prakses vislabākās veidotājas, un šāda prakse tiek respektēta, lai radītu vienotu konvencijas piemērošanu.

²⁵³ Fouchard, Gaillard, Goldman. *On International Commercial Arbitration*. The Hague/ Boston/ London: Kluwer Law International, 1999, § 307.

2.2.1. Šķīrējtiesu reglamenti

“Šķīrējtiesas procesa lokālās normas” ir normas konkrēta civiltiesiskā strīda izšķiršanai, ko var izstrādāt gan pašas puses, gan arī likumā noteiktā gadījumā pati šķīrējtiesa.²⁵⁴ Šīs normas šķīrējtiesai konkrētā procesa ietvaros ir obligātas, tādējādi radot privātu tiesību avotu šajās tiesībās, lai gan institucionālo šķīrējtiesu reglamenti ir vairāk vai mazāk piesaistīti nacionālajām normām.

Parasti puses, vienodamās par noteikto šķīrējtiesas institūciju, tieši vai netieši vienojas arī par tās reglamentu, tādējādi reglamentu piemērošanai ir līgumisks raksturs, līdz ar to šim avotam ir prioritārs spēks pār publiskajiem avotiem un pilnīgi pašpietiekams, lai regulētu arbitrāžas procesu. Šķīrējtiesu reglamentu spēks tiek atzīts arī *Ženēvas konvencijas* IV pantā, nosakot, ka „šķīrējtiesas līguma puses var brīvi iesniegt savu strīdus pastāvīgās šķīrējtiesas institūcijai; šinī gadījumā šķīrējtiesas tiesvedība notiek saskaņā ar minētās institūcijas noteikumiem.”

Nemot vērā, ka šķīrējtiesas reglamentu saturs mūsdienās ir ļoti līdzīgs, tie galvenokārt nostiprina ātra un efektīva procesa norises pamatus un risina vienus un tos pašus jautājumus, atsevišķi autori uzskata, ka reglamentos ietvertās normas kļūst par tādām, „kuras starptautiskajā tirdzniecībā ir plaši pazīstamas, un kuras šāda veida līgumos attiecīgajā tirdzniecības jomā puses pastāvīgi ievēros,”²⁵⁵ t.i., kļūst par starptautiskās tirdzniecības paražām un principiem,²⁵⁶ iespējams arī par *lex mercatoria*. Tulkojot šādi šo avotu, reglamenti var tikt piemēroti bez tiesas atsaucē uz tiem (piemēram, ja puses savā šķīrējtiesas līgumā atsaucas tikai uz šķīrējtiesas institūciju, tiek prezumēts, ka puses vienojušās arī par tās reglamentu), tādējādi tie ietekmē starptautisko arbitrāžas tiesību avotu attīstību un izmaina arī šo avotu prioritāro kārtību.

Šķīrējtiesu reglamentus var iedalīt trīs dažādās kategorijās – *ad hoc* reglamenti, institucionālo šķīrējtiesu reglamenti un paraugreglamenti.

Ad hoc šķīrējtiesa nav atkarīga no kādas institucionālās šķīrējtiesas, arbitrāžas process notiek saskaņā ar pušu vai arbitru noteiktajiem noteikumiem. *Ad hoc* reglamenti vēsturiski tika uzskatīti kā kompromiss, jo šādi noteikumi būtu pieņemami tiesību subjektiem, kas nāk no valstīm ar dažādām tiesību sistēmām, dažādu kultūru

²⁵⁴ Torgāns K (Zin. red.) *Civilprocesa likuma komentāri*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 652. lpp.

²⁵⁵ Konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma - pārdevuma līgumiem: LR Starptautiskais līgums, *Latvijas Vēstnesis*, 1997.gada 3.jūnijs, Nr.170, 9.pants.

²⁵⁶ Fouchard, Gaillard, Goldman. *On International Commercial Arbitration*. The Hague/ Boston/ London: Kluwer Law International, 1999, §362.

un dažādu sociālo kārtību, tādējādi šie reglamenti zināmā mērā attīsta harmonizāciju. Parasti neiesaka izmantot *ad hoc* procesā kādas institucionālās šķīrējtiesas reglamentu, jo tos parasti piemēro patstāvīgajās institūcijās, kurās ir iecelājainstitūcija, savi termiņi utt. Kā minēts, visbiežāk par *ad hoc* reglamentu tiek izmantots *UNCITRAL Šķīrējtiesas reglaments*, tomēr puses savā līgumā var inkorporēt arī savus procesuālos noteikumus, tādējādi līgumi par strīdu izskatīšanu *ad hoc* šķīrējtiesā ir gari un detalizēti.

Arbitrāžas process patstāvīgās šķīrējtiesas institūcijā parasti notiek saskaņā ar šīs šķīrējtiesas reglamentu, un ir pietiekami, ja šķīrējtiesas līgumā ir atsauce uz kādu konkrētu šķīrējtiesu, lai piemērotu tās reglamentu, ja vien nav kāda cita norāde.²⁵⁷ Bet, tā kā vienošanās par šķīrējtiesu ir līgumiskās attiecībās, puses var izslēgt piemērot kādu no reglamenta punktiem, lai gan dažas šķīrējtiesas uzsver, ka noteikti punkti to reglamentos ir ar imperatīvu raksturu un atkāpšanās gadījumā institūcija var atteikties noturēt procesu. Piemēram, *ICC Šķīrējtiesas reglamentā*²⁵⁸ par tādām var uzskatīt gan sprieduma atdošanu caurlūkošanai šķīrējtiesai, gan fundamentālos principus arbitru neatkarībai un to honorāru noteikšanai u.c., tomēr ICC Šķīrējtiesa nekad tieši nav uzskatījusi, ka visas normas būtu ar imperatīvu raksturu.

Savukārt viens no jaunākajiem reglamentiem ir *Šveices sešu tirdzniecības kameru Starptautiskās arbitrāžas reglaments*.²⁵⁹ Tas tiek piemērots starptautiskai arbitrāžai, kura tiek izvēlēta pēc šķīrējtiesas vietas *lex arbitri* kritērija. Tātad, ja arbitrāžas process notiek Šveicē, tiks piemērots *Šveices starptautiskās arbitrāžas konvencija*,²⁶⁰ kas, kā norādīts iepriekš, inkorporē objektīvo starptautiskuma kritēriju, kas tiek noteikts pēc pušu nacionalitātes.

Liela daļa arbitrāžas procesu notiek saskaņā ar specializēto šķīrējtiesu reglamentiem, piemēram, Graudu un lopbarības tirdzniecības asociācijas (*Grain and Feed Trade Association*), Eļļu, sēklu un tauku asociāciju federācijas (*Federation of Oils, Seeds and Fats Associations Ltd.*), Londonas Jūras arbitru asociācijas (*London Maritime Arbitrators Association*), WIPO Arbitrāžas un mediācijas centrs (*World*

²⁵⁷ Lew J. et al. *Comparative International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2003, p.69.

²⁵⁸ International Chamber of Commerce International Court of Arbitration Dispute Resolution Rules. <http://www.iccwbo.org/court/arbitration/id4424/index.html> (skatīts 2009.gada 14. janvārī).

²⁵⁹ Swiss Chambers' Court of Arbitration and Mediation Rules, www.swissarbitration.ch (skatīts 2010.gada 14. janvārī).

²⁶⁰ International Arbitration Convention, 1969 <http://www.jus.uio.no/lm/arbitration/national.laws.html#214> (skatīts 2010.gada 14. janvārī).

Intellectual Property Organization Arbitration and Mediation Center), Sporta šķīrējtiesas (*Court of Arbitration for Sport*) u.c. Šāda tipa organizācijas izskata tikai strīdus, kas saistīti ar to profesionālo darbību, un piekritību strikti nosaka pēc strīdus priekšmeta.

Šķīrējtiesas bieži maina savus reglamentus, tādējādi vienmēr aktuāls ir jautājums, kāda reglamenta versija strīdam tiek piemērota, jo šim apstāklim var būt izšķiroša nozīme strīda vai procesa iznākumā. Tieši šādos gadījumos rodas kolīzija starp pušu līgumisko vienošanos un reglamenta procesuālo funkciju. No vienas puses, līdzīgi ir vienojušies par procesuālajiem noteikumiem, kas ir bijuši spēkā arī šķīrējtiesas līguma noslēgšanas brīdī, bet, no otras puses, procesuālie noteikumi parasti tiek piemēroti no brīža, kad tie stājas spēkā (skat. piemēram, *ICC šķīrējtiesas reglamenta* 6.1.pants). Protams, puses var vienoties savā līgumā par noteiktu reglamenta redakciju, bet parasti šādas vienošanās netiek iekļautas. Šveices Federālais tribunāls iedala grozījumus reglamentā būtiskajos (šķīrējtiesnešu noraidīšana, šķīrējtiesas sprieduma apstrīdēšanas izslēgšana) un mazāk būtiskajos (tie, kas palielina procesa efektivitāti). Būtisko grozījumu gadījumā ir jāpiemēro tā reglamenta redakcija, kas ir spēkā šķīrējtiesas līguma noslēgšanas brīdī, bet mazāk būtiskie tiek piemēroti arī tad, ja tie izdarīti pēc līguma noslēgšanas.²⁶¹

Tāpat ir svarīgi atzīt, ka institucionālo šķīrējtiesu iedalījums ietekmē reglamentu piemērošanu, proti, daudzas šķīrējtiesas pozicionē sevi, kā jau minēts, par vispārējām un specializētām, kā arī par nacionālām, nevis starptautiskām, līdz ar to reglamenti ir piemēroti iekšzemes strīdiem. Savukārt, piemēram, ICC šķīrējtiesai ir kapacitāte nodrošināt procesus arī citās valstīs saskaņā ar savu reglamentu.

Latvijā katrai šķīrējtiesai ir savs šķīrējtiesas reglaments, tomēr vairums no tiem ir ietekmējušies no tām šķīrējtiesām, kas izveidotas pirmās. Piemēram, Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras šķīrējtiesai ir divi reglamenti. Viens no tiem paredzēts mazo strīdu izšķiršanai (prasībai, mazākai par 1000 latiem), kas nosaka, ka šādus strīdus izšķir rakstveida procesā, bez mutiskas lietas noklausīšanās. Abi reglamenti nenošķir nacionālos un starptautiskos strīdus, kā arī ir pietiekami plaši, lai neierobežotu puses un šķīrējtiesnešus, bet piedāvātu elastīgāku procesu. Interesanti, ka Šķīrējtiesas reglamenta 17. pants paredz, ka, ja puses nav vienojušās citādāk, strīdu izskata viens šķīrējtiesnesis, bet *Civilprocesa likuma* 498. panta pirmā daļa nosaka, ka,

²⁶¹ Swiss Federal Tribunal case: *Komplex v. Voest- Alpine Stahl* [1994] in *ASA Bul.* 1994, p. 228.

ja puses nav vienojušās par šķīrējtiesnešu skaitu, šķīrējtiesa sastāv no trim šķīrējtiesnešiem. Šāda pretruna bieži vien izraisa iebildumus, pušu pārstāvjiem norādot, ka reglamentam ir jāatbilst likumam. Tomēr, ņemot vērā jau augstāk izklāstīto, šajā gadījumā likuma norma nav imperatīva un tā ir atļāvusi pusēm pilnīgi brīvi, arī netieši, vienoties par savu šķīrējtiesnešu iecelšanas kārtību un to skaitu. Jebkurā gadījumā *Civilprocesa likuma* normas nevajadzētu piemērot starptautiska šķīrējtiesas procesa gadījumā.

Latvijas *Civilprocesa likuma* D daļā tika izdarīti būtiski grozījumi, kas stājās spēkā 2005. gada 17. februārī. Saskaņā ar tiem nācās labot arī reglamentus patstāvīgajās šķīrējtiesās - gan saistībā ar procesuālajiem termiņiem, gan ar prasībām reglamentos. Pārejas noteikumi gan neregulēja jebkādu pušu nodoma interpretāciju, tādējādi varēja piemērot reglamentu, par kuru puses ir vienojušās iepriekš. Tomēr pārejas noteikumi noteica, ka, ja puses vienojušās par strīda nodošanu izšķiršanai patstāvīgajā šķīrējtiesā un šī šķīrējtiesa nav reģistrējusies likumā noteiktajā kārtībā līdz 2005. gada 20. septembrim vai izbeigusi savu darbību, puses vienojas par strīda nodošanu izšķiršanai citā šķīrējtiesā, bet, ja vienošanās netiek panākta, strīds izskatāms tiesā.²⁶² Tomēr pušu vienošanās par šķīrējtiesu, kas beigusī pastāvēt, nav spēkā tikai tad, ja tieši šī institūcija ir bijusi būtisks noteikums līgumā, bet šo jautājumu var atrisināt tikai katrā lietā atsevišķi, izvērtējot pušu nodomu. Tādējādi pilnīgi iespējams, ka pat tad, ja šķīrējtiesa Latvijā ir pārreģistrējusies saskaņā ar pārejas noteikumiem, tas neatspoguļos pušu nodomu, kas bija, slēdzot šķīrējtiesas līgumu.

Zīmīga ir pastāvošā prakse, ka, ja puses nav vienojušās par procesuālajām tiesībām, labākais risinājums ir piemērot izvēlētās šķīrējtiesas institūcijas reglamentu. Proti, ja puses ir vienojušās par kādas konkrētas šķīrējtiesas institūcijas noteikumiem (reglamentiem), pieņemams, ka tās ir izvēlējušās privātu kodeksu, līdz ar to šķīrējtiesas vietas likumam nebūtu jāiejaucas.²⁶³ Tādējādi šķīrējtiesas reglamenti ne tikai ir starptautisko arbitrāžas tiesību avoti, bet arī pušu vienošanās procesuālais atspoguļojums, kā arī tas virza doktrīnu par starptautiskās arbitrāžas transnacionālās dabas nostiprināšanos.

²⁶² *Civilprocesa likuma* Pārejas noteikumu 23.pants.

²⁶³ Redfern A., Hunter M. *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. London, Sweet & Maxwell, 2003, p. 76.

Paraugreglamenti, kā arī institucionālo šķīrējtiesu reglamenti ir instrumenti starptautiskajās arbitrāžas tiesībās, kas veicina transnacionālo tiesību attīstību. Piemēram, reglamenti var tikt piemēroti kā procesuālie noteikumi (*rules of law*- angļu val.), nepiemērojot nacionālās tiesību normas. Tāpat atsevišķu institūciju reglamenti inkorporē transnacionālo tiesību doktrīnas pamatu, to, ka arbitri var piemērot procesam tos noteikumus, ko uzskata par piemērotiem (*ICC šķīrējtiesas Reglamenta* 47.1.), tostarp transacionālos.

2.2.1.1. UNCITRAL Šķīrējtiesas reglaments

UNCITRAL Šķīrējtiesas reglamentu²⁶⁴ pieņēma 1976. gadā, konsultējoties ar šķīrējtiesas institūcijām un arbitrāžas ekspertiem. Tajā pašā gadā ar ANO Ģenerālās asamblejas rezolūciju tika rekomendēts piemērot reglamentu starptautisku strīdu izšķiršanai.²⁶⁵ Šobrīd noris sarunas par reglamenta papildināšanu un grozīšanu, kas būtiski mainīs to, līdz ar to šajā darbā tiek sniegts tikai vispārējs ieskats par šo starptautisko instrumentu.

Reglaments tiek piemērots gadījumos, kad puses ir rakstiski par to vienojušās, un tas nosaka šķīrējtiesas procesa kārtību, šķīrējtiesnešu iecelšanu, prasības pieteikuma un citu dokumentu iesniegšanas un sprieduma taisīšanas kārtību. Tas visbiežāk tiek izmantots kā *ad hoc* šķīrējtiesu procesuālais dokuments, tomēr šobrīd puses pielīgst šo reglamentu arī kā procesuālos noteikumus institucionālai šķīrējtiesai, vai arī institucionālās šķīrējtiesas šo dokumentu daļēji vai pilnībā pārņem savos reglamentos. Piemēram, pirmajos darbības gados pēc neatkarības atzīšanas arī patstāvīga šķīrējtiesa – Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras šķīrējtiesa strādāja pēc šiem noteikumiem, savukārt citas šķīrējtiesas inkorporē tos savos reglamentos.

Institucionālās šķīrējtiesas var izteikt vēlēšanos būt par iecelājainstitūciju saskaņā ar šo reglamentu. Piemēram, puses līgumā var vienoties, ka saskaņā ar šo reglamentu tās sniegs administratīvos pakalpojumus²⁶⁶ (līdzīgi kā patstāvīgās šķīrējtiesas sekretariāts), tai skaitā, bet ne tikai, ieceļot šķīrējtiesnesi, ja puses nav

²⁶⁴ United Nations Commission on International Trade Law Arbitration Rules, UN Doc A/31/17 (1976).

²⁶⁵ UN GA Resolution 31/98 of 15 December 1976.

²⁶⁶ Skat. LTRK Šķīrējtiesas reglamenta 1. pielikuma „Nolikums” 1.panta 3. daļu: „LTRK Šķīrējtiesa var organizēt strīdu izšķiršanu LTRK Šķīrējtiesā saskaņā ar UNCITRAL Šķīrējtiesas reglamentu, ja puses par to vienojušās.”

varējušas vienoties par to, nosakot izmaksas u.c. Saskaņā ar reglamenta 6. pantu šāda iecelājainstitūcija ir Hāgas Patstāvīgā šķīrējtiesa,²⁶⁷ kas 1899. gadā tika dibināta kā institūcija, kurā izšķir strīdus starp valstīm, bet, izmantojot *UNCITRAL Šķīrējtiesas reglamentu*, šī šķīrējtiesa šobrīd tiek iesaistīta arī privāttiesiskās arbitrāžās.

Reglaments, ar atsevišķām izmaiņām, tika piemērots, izskatot lietas ASV – Irānas tribunālā,²⁶⁸ kur tas tika piemērots procesam, līdz ar to arī attīstot, veidojot plašu interpretācijas praksi, kā arī pierādot, ka reglaments ir universāls instruments, kas der publisko, investīciju un privāto strīdu izšķiršanas procesam. Tātad *UNCITRAL Reglamenta* galvenais pluss ir tā piemērošanas dažāda veida strīdiem, kas pierāda šī instrumenta elastību. Tāpat reglaments tika radīts ANO paspārnē, kas savukārt norāda uz dažādu tiesību tradīciju pārstāvošu juristu konsensusu attiecībā uz procesu, tādējādi reglaments tiek piemērots dažādās sociālās, ekonomiskās un tiesiskās sistēmās. Tomēr 1976. gada reglaments neatspoguļo mūsdienu tehnisko progresu, piemēram, faksa, elektroniskā pasta u.c. līdzekļu izmantošanu procesā.

Saskaņā ar šo dokumentu šķīrējtiesas sastāvs var noturēt procesu tā, kā tas uzskata par pareizu, ja vien tiek ievērota pušu vienlīdzība, un tām ir pilnas tiesības piedalīties lietas izskatīšanā visa procesa garumā (15. pants). Pēc grozījumu apstiprināšanas tas būs jau 17. pants un tiks papildināts ar papildu daļām. Proti, tas papildus *inter alia* noteiks, ka šķīrējtiesas sastāvam ir jāvada process tā, lai nerastos nevajadzīgi izdevumi un laika izšķērdēšana. Tātad šajā dokumentā tiks nostiprināti galvenās arbitrāžas priekšrocības, kas mūsdienās sāka zaudēt savu aktualitāti, bet ar šo dokumentu tiks vēlreiz reanimētas. Turklāt saskaņā ar šo pantu pēc puses lūguma šķīrējtiesas sastāvs var atļaut jebkurai trešai personai iestāties procesā. Pēdējais grozījums nostiprina pēdējā laika tendenci, ka trešās personas var tikt piesaistītas šķīrējtiesas procesam, pat tad, ja tās nav parakstījušas šķīrējtiesas līgumu, tomēr attiecībā uz šo reglamentu rodas cita problēma: reglaments nevienā citā pantā neregulē trešās puses iestāšanos (*joinder* – angļu val.) vispārējo procedūru, kas savukārt var radīt procesuālus konfliktus.

Minētā reglamenta 32. pants šī brīža redakcijā nosaka, ka tribunāls var taisīt ne tikai galīgu, bet arī pagaidu un daļēju nolēmumu, tomēr paredzētie grozījumi un reglamenta jaunā redakcija nenosauc konkrētus lēmuma veidus, bet nosaka, ka

²⁶⁷ The Permanent Court of Arbitration http://www.pca-cpa.org/showpage.asp?pag_id=363 (skatīts 2009.gada 14. janvārī).

²⁶⁸ Iran – US Claims Tribunal. <http://www.iusct.org> (skatīts 2009.gada 14. janvārī).

šķīrējtiesas sastāvs var pieņemt atsevišķus nolēmumus par dažādiem jautājumiem un šiem nolēmumiem ir tāds pats statuss un spēks kā jebkuram citam nolēmumam.²⁶⁹ Tomēr grozījumi neskars noteikumus par sprieduma taisīšanas termiņu, proti, *UNCITRAL Reglaments* nenosaka laika periodu, kādā šķīrējtiesas sastāvam ir jātaisā spriedums (32. pants). Tas savukārt konfliktē ar jauno grozījumu par lietu izskatīšanu bez kavēšanās, jo parasti reglamentos tiek noteikti termiņi sprieduma taisīšanai, turklāt *UNCITRAL Reglaments* ir pietiekami stingrs attiecībā uz pušu procesuālo darbību termiņiem (piemēram, šķīrējtiesnesis jāieceļ 15 dienu laikā no paziņojuma par šķīrējtiesu saņemšanas, 5. pants). Iespējams, ka plašās reglamenta pielietojamības dēļ, tik precīzs termiņš nav iekļauts, tomēr tas var ieki kavēt lietas pabeigšanu.

Attiecībā uz *ad hoc* šķīrējtiesas procesu viens no galvenajiem problēmjautājumiem ir arbitru honorāra apjoma noteikšana, piemērojot reglamentu. Tieši šajā sakarā ir parādījusies satraucoša tiesu prakse,²⁷⁰ kurā kā galvenā problēma ir identificēta arbitru pārāk augstie honorāri, kas savukārt raisa diskusijas par šķīrējtiesas pieejamību un šķīrējtiesnešu godprātību. *UNCITRAL Reglamenta* 39(1) pants nosaka, ka šķīrējtiesnešu honorāram ir jābūt saprātīgam, to nosaka, ņemot vērā prasības summu, lietas sarežģītību un šķīrējtiesnešu patērēto laiku, kā arī citus lietas apstākļus. Ja iecelājinstītūcija ir kāda no patstāvīgām šķīrējtiesām, tad, honorārus ieteicams noteikt saskaņā ar šo šķīrējtiesu reglamentiem, bet detalizētāki noteikumi nav paredzēti.

Nozīmīgs fakts ir tas, ka *UNCITRAL Reglaments* paredz, ka gadījumā, ja puses nav vienojušās par šķīrējtiesnešu skaitu, to ir trīs (5.pants), kas ir izsaucis tālākas diskusijas, ka procesa ekonomijas dēļ pusēm tomēr lētāk būtu, ja strīdu izskata tikai viens šķīrējtiesnesis, sevišķi, ja atbildētājs vispār nepiedalās procesā. *UNCITRAL* Arbitrāžas darba grupa pantu pārskatīja vairākkārt gan attiecībā uz skaitu, gan honorāru un darba grupa vairākkārt mainīja savas domas par 5. pantu, tomēr iznākumā neapstiprināja grozījumus, ka pamatā arbitru skaits ir - viens. Tas ir palicis iepriekšējais – trīs. Savukārt grupai ir priekšlikums 39. pantam pievienot papildu

²⁶⁹ UNCITRAL Working Group II (Arbitration), 7 Forty-ninth session, Vienna, 15-19 September 2008, "Settlement of commercial disputes: Revision of the UNCITRAL Arbitration Rules," A/CN.9/WG.II/WP.151/Add.1 <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/V08/558/52/PDF/V0855852.pdf?OpenElement> (skatīts 2010. gada 26. janvārī).

²⁷⁰ Swedish Supreme Court case: *Soyak Int'l Constr. & Investment Inc. v. Hobér, Kraus & Melis* [2008] in *Stockholm International Arbitration Review* 2008:3, p. 225; Danish Western Court of Appeal Decision No. B-21717-00: *KVM Industrimaskiner A/S v. Cnstruction Acton Vale Ltd et all* [2004] in Jarvin S, Magnusson A. (Ed.) *International Arbitration Court Decisions*, JurisNet, 2008, p. 125.

daļas, kas attiecīgi noteiks to, ka šķīrējtiesas sastāvam pēc iecelšanas ir jāpiedāvā pusēm honorāru aprēķināšanas metodoloģija, un 15 dienu laikā no šī piedāvājuma izteikšanas dienas puse var vērsties pie iecelājainstitūcijas vai, ja tādas nav, pie Hāgas Patstāvīgās šķīrējtiesas ģenerālsekretāra, lai izvērtētu honorāra adekvātumu.²⁷¹ Tādējādi *ad hoc* šķīrējtiesas gadījumā arbitri nebūs gluži pēdējie, kas var noteikt savu honorāru. Jāpiebilst, ka šobrīd Zviedrijas un Dānijas nacionālais likums atļauj tiesām pārskatīt šķīrējtiesnešu piespriesto honorāru, ja tas šķiet pārmērīgs.

2.2.2. *Lex mercatoria*

Lex mercatoria tiek uzskatīts par senu tirdzniecības tiesību apkopojumu, kuras laika gaitā ir strauji attīstījušās. Ja pirms kāda laika zinātnieki strīdējās, vai *lex mercatoria* šobrīd pastāv,²⁷² tad šobrīd vairs tiek diskutēts par to, kāds ir to apjoms un avoti, izvirzot vairākas teorijas. Šo teoriju un prakses mijiedarbības un evolūcijas rezultātā *lex mercatoria* jau var tikt uzskatīts ne tikai par materiāltiesisku normu kopumu, ko, tostarp arī arbitri, var piemērot starptautiskam strīdam pēc būtības, bet arī tiesības ar procesuālu raksturu. Tādējādi, tiecoties pēc neatkarības no nacionālajiem likumiem, starptautiskās arbitražas tiesības kļūst par daļu no *lex mercatoria*. Citiem vārdiem sakot, ja sākotnēji *lex mercatoria* aizpildīja „robust” nacionālajos likumos, tad vēlākā šo tiesību dinamika ir skaidrojama ar sociāla fenomena parādīšanos - proti, starptautiskie tirgotāji un arbitri sāka veidot īpašu sistēmu, kurā nacionālajām robežām nav lomas.

Lex mercatoria teorijas sākotnējie attīstītāji uzskatīja, ka *lex mercatoria* ir anacionālas tiesības vai arī hibrīda sistēma, kuras avoti atrodami gan nacionālajās, gan starptautiskajās tiesībās.²⁷³ Savukārt lords Mastils (*Lord Mustill*) uzskatīja, ka *lex mercatoria* ir autonoma kārtība, bet ne sistēma, jo šīm normām ir gadījuma raksturs,

²⁷¹ UNCITRAL Working Group II (Arbitration), 7 Forty-ninth session, Vienna, 15-19 September 2008, “Settlement of commercial disputes: Revision of the UNCITRAL Arbitration Rules,” A/CN.9/WG.II/WP.151/Add.1 <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/V08/558/52/PDF/V0855852.pdf?OpenElement> (skatīts 2010. gada 26. janvārī).

²⁷² Skat.: Lejnīeks M. Vai pastāv *lex mercatoria*? *Likums un Tiesības*, 1999, Nr.4, 76. lpp. Rakstā atrodamas vismaz četras *lex mercatoria* definīcijas, piemēram, ka „privāttiesiska rakstura paražu tiesību normas, kuras 1. g.s.p.m.ē. – 17. gs. regulēja starptautisko tirdzniecību.” Delaums uzskatīja, ka *lex mercatoria* vispār ir mīts, tās vairs neeksistē. Delaume G. Comparative Analysis as a Basis of Law in State Contracts: The Myth of the *Lex Mercatoria*. *Tulane Law Review*, No. 63, 1989, p. 610.

²⁷³ Grigera N. *The UN Convention on Contracts for the International Sale of Goods* in Horn N. (Ed.). *The Transnational Law of International Commercial Transactions*. Deventer, 1982, p. 89.

tas nav tik noteiktas un tās nevarētu būt pilnīgas, kamēr neizveidos *lex mercatoria* tiesu, kurai būs piekritīgs jebkurš strīds starp pārobežu darījumā iesaistītajām pusēm pārobežu darījuma regulēšanai.²⁷⁴ Tomēr, pat neizveidojot kādu īpašu tiesu, arvien vairāk tiesību zinātnieku piekrīt, ka pastāv jaunas tirgotāju tiesības, kas ir autonomas no nacionālās kārtības.²⁷⁵ Piemēram, *lex mercatoria* ir vispārējo principu un paražu tiesību kopojums, kas spontāni radušies starptautiskajās tirdzniecības attiecībās un kas nav saistīti ar jebkādam valsts tiesību sistēmām.²⁷⁶ To priekšrocība ir tieši tā, ka tās ir neatkarīgas no nacionālajām tiesībām un piemērotas tirgotājiem, kas darbojas starptautiskajā komercijā. Tās ir speciāli izstrādātas, sekojot starptautiskās tirdzniecības un strīdu izšķiršanas vajadzībām, tādējādi šīs tiesības var tikt pielīdzinātas citu valstu likumiem - tās pārrobežu darījumu regulē, pamatojoties uz noteikumiem, kas radīti tieši pārrobežu tirdzniecībai. To piemērošana izslēgtu tādu nacionālo tiesību piemērošanu, kas neatbilst starptautiskās tirdzniecības vajadzībām.

Iespējams, ka šādu neatkarīgu tiesību attīstību ietekmēja arī darījumu sarežģītā daba un nemitīgās grūtības noteikt to nacionālo piesaisti. Pagājušā gadsimta sešdesmitajos gados, diskutējot par Suecas kanāla kompānijas valsts piederību, franču jurists Bertolds Goldmans (*Berthold Goldman*) norādīja, ka kompānija nav ne ēģiptiešu, ne angļu, ne franču vai jauktas valsts piederības. Ņemot vērā tās kapitāla struktūru, organizāciju un aktivitātes, viņš nosauca kompāniju par „*une société internationale, relevant directement de l'ordre juridique international.*”²⁷⁷ Vēlāk šī teorija kalpoja kā ierocis „ierobežojot rietumu kompāniju – vismaz statistiski – dominēšanu un peļņu komercattiecībās ar ekskoloniālām valdībām”²⁷⁸ un noderēja starptautisko tirdzniecības tiesību un arbitražas - kā jauna strīdu iešķiršanas instrumenta - „popularizēšanai.”²⁷⁹

Veiksmīgie *lex mercatoria* piemēri ir *INCOTERMS*²⁸⁰ un *CISG*, kā arī *UNIDROIT principi*.²⁸¹ Pēdējo preambulā ir noteikts, ka tie piemērojami, kad puses

²⁷⁴ Mustill L. The New Lex Mercatoria: The First Twenty-five Years”. *Arbitration International*, Vol.4, No.2, 1988, p. 88.

²⁷⁵ Skat.: Schmitthoff. The Unification of the Law of International Trade. *Journal of Business Law*, 1968, p. 112; Berman H., Kaufman C. The Law of International Commercial Transactions (Lex Mercatoria). *Harvard International Law Journal*, Vol. 19, 1978, p. 272; Cremades B., Plehn S. The New Lex Mercatoria and the Harmonization of the Laws of International Commercial Transactions. *Boston University International Law Journal*, Vol 2, 1984, p. 322.

²⁷⁶ Lejnietis M. Vai pastāv lex mercatoria? *Likums un Tiesības*, 1999, Nr.4, 76. lpp.

²⁷⁷ Goldman B. La Compagnie de Suez, Société Internationale. *Le Monde*. October 4, 1956, p. 3.

²⁷⁸ Dezalay Y, Garth G.G. *Dealing in Virtue: International Commercial Arbitration and the Construction of a Transnational Legal Order*. CSLS, 1996, p. 85 et seq.

²⁷⁹ *Ibid*, p. 89.

²⁸⁰ *Inkotermis 2000*. ICC. Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera, 2000.

vienojušās pa to - tostarp *lex mercatoria* - piemērošanu. Tomēr šie dokumenti satur materiālās tiesību normas, ko arbitri var piemērot strīdam pēc būtības, piemēram, saskaņā ar *UNCITRAL reglamenta*²⁸² 33. panta trešo daļu, kas nosaka, ka visās lietās šķīrējtiesas sastāvam ir jāizšķir strīds saskaņā ar līguma noteikumiem un jāņem vērā tirdzniecības paražas, kas piemērojamas šim darījumam.²⁸³

Šī darba ietvaros ir svarīgi norādīt, ka *lex mercatoria* kā materiāltiesiskām normām paralēli pastāv arī šādas procesuālās tiesības. Sākotnēji arbitrāžas tiesībās šāda doktrīna attīstījās investīciju strīdu izšķiršanas praksē, jo investīciju tiesības ir hibrīds - tās nevar īsti pieskaitīt ne pie klasiskajām starptautiskajām publiskajām, ne privātajām tiesībām, tāpēc to sāka dēvēt par transnacionālu sistēmu.²⁸⁴ Pastiprinoties pušu autonomijas principa pārākumam starptautiskajās tirdzniecības tiesībās un arbitrāžas tiesību unifikācijai, šī doktrīna šobrīd tiek tieši piemērota arī starptautiskajās komerciālajās arbitrāžas tiesībās. Proti, tā tika izvirzīta pēc Čaralambos Fradžista (*Charalambos Fragistas*) un Aleksandara Goldstajna (*Aleksandar Goldstajn*) publicētajiem rakstiem par arbitrāžas procesa translacionalizāciju²⁸⁵ un pēc *Hilmarton* lietas precedentā,²⁸⁶ proti, Francijas Augstākā

²⁸¹ Nottage L. *The Procedural Lex Mercatoria: The Past, Present and Future of International Commercial Arbitration*. CDAMS, 2003 <http://www.cdams.kobe-u.ac.jp/archive/dp03-1.pdf> (skatīts 2009. gada 10. janvārī).

²⁸² *UNCITRAL Arbitration Rules*. UN Doc. A/RES/31/98; 15 ILM 701, 1976.

²⁸³ „UNIDROIT Parauglikums ir ieguvis plašu atzinību un iekļauj principus, kas, šķīrējtiesas sastāvprāt, piedāvā pusēm aizsardzību, kad adekvāti atspoguļo komerciālo attiecību pamatprincipus.” SCC Institute Case No. 117/1999 in *SCC Arbitral Awards 1999-200.*, Juris Publishing, 2006.

²⁸⁴ Audit B. *Transnational Arbitration and State Contracts: Findings and Prospects*. Centre for Studies and Research in International Law and International Relations, MNP, 1988, p.77-120.

²⁸⁵ Fragistas C. Arbitrage Etranger et Arbitrage International en Droit Privé, 49 *Rev.crit.dr.int.priv.*, 1960, 1 et seq; Goldstajn A. *The New Law Merchant Reconsidered*. Festschrift Schmitthoff, 1973, p.171 et seq in Lew J. *Contemporary problems in International Arbitration*. Kluwer Law International, 2003 p.136.

²⁸⁶ France Cour de Cassation case: *Hilmarton v.Omnium de Traitement et de Valorisation* [1999] in *Mealeys International Arbitration report*, Vol. 12, July 1997, p.20. Lietas fakti: 1980.gada 12. decembrī *Hilmarton* (Anglijas konsultantu firma) noslēdza līgumu ar *Omnium de Traitement et de Valorisation* (franču kompānija, OTV) par konsultāciju saņemšanu, slēdzot valsts līgumus ar Alžīrijas valdību. Par konsultācijām OTV apņēmas *Hilmarton* samaksāt 4% no līguma summas. Strīdi saistībā ar līgumu izšķirami ICC šķīrējtiesā Ženēvā saskaņā ar Ženēvas Kantona likumiem. OTV 1983. gadā noslēdza līgumu ar Alžīrijas valdību, bet par konsultācijām samaksāja tikai pusi no noteiktās summas. 1988.gada 19. augustā arbitrāžas tribunāls savā spriedumā noraidīja *Hilmarton* prasību, bet 1989. gada 17. novembrī Ženēvas Kantona tiesa atzina spriedumu par spēkā neesošu pēc apstrīdēšanas pieteikuma iesniegšanas no *Hilmarton* puses. Tiesa konstatēja, ka līgums starp pusēm nebija spēkā saskaņā ar Alžīrijas likumu, kas noteica, ka nevar tikt piesaistīti vidutāji, piedaloties valsts līgumu noslēgšanas procedūrās, tomēr tiesa lēma par labu *Hilmarton*, nosakot, ka saskaņā ar Šveices likumu šādi pakalpojumi varēja tikt izmantoti, ja nav maksāti kukuļi, līdz ar to *Hilmarton* bija tiesības saņemt pilnu atlīdzību saskaņā ar līgumu. 1990.gada 17. aprīlī Šveices federālais tribunāls apstiprināja šo lēmumu. Savukārt paralēli tiesas procesiem OTV mēģināja izpildīt šķīrējtiesas spriedumu Francijā, iesniedzot pieteikumu Parīzes pirmās instances tribunālam 1990.gada 27. februārī; tribunāls atzina un izpildīja spriedumu un to apstiprināja arī nākamās divas tiesu instances, kurās tika pārsūdzēts šis lēmums.

tiesa, izpildot un atzīstot šķīrējtiesas spriedumu šajā lietā, norādīja, ka šķīrējtiesas spriedums ir starptautisks nolēmums, kas nav integrēts nevienā tiesību sistēmā, un tā sekas ir jāvērtē tikai tiesai, kas atzīst un izpilda to.

Šādam viedoklim iebilst, piemēram, Franciss Manns (*Francis Mann*), kurš norāda, ka jebkura arbitrāža ir nacionāla, līdz ar to tā nevar tikt regulēta ar tādām tiesībām, kas nav ar tām saistītas.²⁸⁷ Šādam viedoklim nevar piekrist. Vispirms jau tāpēc, ka starptautiskā arbitrāža parasti nav daļa no nacionālās tiesību sistēmas un šķīrējtiesneši piemēro tiesības, kuras izvēlējušās puses vai arī paši interpretē pušu nodomu, tostarp nosakot šķīrējtiesas procesu vietu. Proti, šķīrējtiesnešus nesaista *lex citus arbitri* kā valsts tiesu tiesnešus *lex fori*. Arbitrāža var būt arī starptautiska, ne tikai nacionāla, ko pierāda šo tiesību attīstība, piemēram, unifikācija un kodifikācija, kas tiek pielietota arī praksē. Turklāt šī harmonizācija tiek „privatizēta” - tā ir nonākusi privātu institūciju rokās, piemēram ICC. Tādējādi arī pēdējā laikā *lex mercatoria* ir pierasts dēvēt par transnacionālajām tiesībām.²⁸⁸ Proti, transnacionālās tiesības regulē tiesiskās attiecības, kas pārsniedz nacionālās robežas, to vidū tās var būt starptautiskās publiskās un privātās tiesības vai citi noteikumi. Tātad *Lex mercatoria* atspoguļo starptautisko tirdzniecības tiesību - līdz ar to arī arbitrāžas tiesību - izmaiņu paradigmu. Arī šajā darbā šī doktrīna, ka pastāv transnacionālas procesuālās tirgotāju tiesības, tiek uzskatīta par pamata doktrīnu, esošu un pierādītu, vēl jo vairāk tādēļ, ka *lex mercatoria* kā koncepcija ļauj apzīmēt samērā plašu tiesību sistēmu.

Lai noteiktu tiesību transnacionālo dabu, var tikt piemērota objektīvā vai subjektīvā teorija. Tādas lietas kā *Suecas kanāla kompānijas* lieta un *Hilmatron* lieta iemieso objektīvistu pieeju. Proti, arbitrs nonāk pie secinājuma, ka tiks piemērotas transnacionālās tiesības, jo nav objektīvas saistības ar kādu konkrētu valsti un nav iespējams pārbaudīt un secināt, ar kuru tiesību sistēmu līgumam ir visciešākā saistība. Savukārt subjektīvistu neizvērtē ekonomiskās attiecības ar tiesību sistēmu, bet gan

Francijas tiesa uzskatīja, ka sprieduma atzīšana par spēkā neesošu ir par pamatu neatzīt un neizpildīt to Francijā. Strīds tika vēlreiz izskatīts šķīrējtiesā, tādējādi radot haosu juridiskajā vidē.

²⁸⁷ Mann F.A. *Lex Facit Arbitrum* in Sanders P.(Ed.). *International Arbitration Liber Amicorum for Martin Domke* The Hague, Martinus Nijhoff, 1967, p. 162.

²⁸⁸ Goode R. *Usage and its Reception in Transnational Commercial Law* in Ziegel J. (Ed.) *New Developments in International Commercial and Consumer Law*. Oxford, 1998, p. 4. ir pieejama arī sekojoša definīcija: „transnacionālās tiesības ir vispārējo tiesību principu kopums, kas ir radies no nacionālo tiesību salīdzinošās analīzes, tās pārveidojot. Mourre A. *Precedent and Confidentiality in International Commercial Arbitration: The Case for the Publication of Arbitral Awards* in Gaillard E. *Precedent in International Arbitration*. Juris Publishing, 2008, p. 28.

analizē pušu nodomu – vai tās ir vēlējušās piemērot nacionālās tiesības vai transnacionālās. Piemēram, puses ir vienojušās par vispārīgo principu vai *lex mercatoria* u.tml. piemērošanu. Tomēr rodas kolīzijas gadījumā, kad puses tieši nav izteikušas vēlēšanos šīs tiesības piemērot, bet atsaucas katra uz savām nacionālajām tiesībām. Šādos gadījumos *lex mercatoria* piemērošana var būt pretrunā ar pušu gribu.²⁸⁹ Praksē ir panākta vienprātība tikai vienā gadījumā, kad šāda piemērošana ir attaisnojama - proti, kad nacionālo tiesību piemērošana ir neiespējama vai pretrunā ar starptautiskajām imperatīvajām normām, tad *lex mercatoria* vai vispārējiem tiesību principi rod strīda atrisinājumu.²⁹⁰

Šī teorija nav absolūta, un piesardzīgākie arbitri mēģina rast vidusceļu, izmantodami transnacionālās tiesības kā papildinošo elementu vai aizpildīdami nacionālo tiesību robus, tomēr šobrīd ir panākts konsensuss, ka transnacionālās tiesības ir ar augstāku spēku nekā nacionālās saskaņā ar starptautisko publisko kārtību.²⁹¹ Tomēr svarīgi ir konstatēt, ka *lex mercatoria* kā transnacionālās arbitražas tiesības tiek atzītas ne tikai tiesībzinātnieku darbos²⁹² un šķīrējtiesu praksē,²⁹³ bet arī tiek inkorporētas starptautiskajās konvencijās.²⁹⁴ Tomēr tiesu praksē šāda pieeja vēl nav plaši atbalstīta, jo nacionālās tiesas saista nacionālie likumi, tomēr tiesas nevar ignorēt arī pušu autonomijas principu. Itālijas Kasācijas tiesa, atzīstot tādas šķīrējtiesas pieļaujamību, ko ekskluzīvi regulē *lex mercatoria*, norobežojās no visām nacionālajām sistēmām un piemēroja *Ženēvas konvenciju*.²⁹⁵ Šāda pieeja gan rada neskaidrību par konvencijas statusu un piemērošanas tvērumu.

Lex mercatoria teoriju netieši apstiprinājusi arī Latvijas Republikas Satversmes tiesa, norādīdama, ka viena no šķīrējtiesas procesa priekšrocībām ir

²⁸⁹ ICC case No. 4237/84 [1976] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. X, 1985, p. 55.

²⁹⁰ Baddack F. *Lex Mercatoria: Scope and Application of the Law Merchant in Arbitration*. http://etd.uwc.ac.za/usrfiles/modules/etd/docs/etd_init_3939_1174049802.pdf (skatīts 2009.gada 8.janvārī).

²⁹¹ Derains Y. *Transnational Law in ICC Arbitration*, in Berger K.P (Ed.) *The Principles of Transnational Law*. Kluwer Law International, 2001, p. 50.

²⁹² Turpat.

²⁹³ „Šķīrējtiesas sastāvs, saskaroties ar grūtībām noteikt piemērojamo nacionālo likumu, ņemot vērā līguma starptautisko dabu, atstājot nomaļus jebkādas atsaucis uz speciālu likumu, - vai tas būtu franču vai turku, nolemj piemērot starptautiskās *lex mercatoria* tiesības”. Skat.: ICC case No.3131/1979 [1979] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. IX, 1984, p. 110. Skat. arī pētījumu par *lex mercatoria* piemērošanu šķīrējtiesās: Dasser F. *Lex Mercatoria – Critical Comments on a Tricky Topic*. <http://www.homburger.ch/fileadmin/publications/LMCRIT.pdf> (skatīts 2010. gada 21. janvārī).

²⁹⁴ *Eiropas konvencijas VII (1) pants* nosaka, ka šķīrējtiesnešiem ir jāņem vērā konkrētā līguma noteikumi un tirdzniecības paražas.

²⁹⁵ Corte di Cassazione case No. 6035 [1981] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, 1984, Vol. IX, p. 418.

iespēja vienoties, ka strīdu šķīrējtiesa izšķirs, pamatodamās uz starptautiskās tirdzniecības paražām (*lex mercatoria*).²⁹⁶ Šādu Satversmes tiesas norādi var vērtēt divējādi, proti, ka šķīrējtiesa *lex mercatoria* var piemērot strīda būtībai vai arī pašam šķīrējtiesas procesam. Arī Latvijas tiesībās pastāv viedoklis, ka mūsdienās *lex mercatoria* ir starptautisko tiesību normas, kurām ir globālu paražu tiesību raksturs,²⁹⁷ līdz ar to var uzskatīt, ka arī Latvijā pastāv tendence virzīties uz šīs doktrīnas piemērošanu praksē.

Ņemot vērā minēto, jāsecina, ka starptautiskās arbitrāžas tiesības kļūst par daļu no *lex mercatoria*, un šobrīd izkristalizējas to piemērošanas metodoloģija, kas netieši norāda arī uz šo tiesību saturu un apjomu. Proti, lai piemērotu *lex mercatoria*, tiek analizēts pušu nodoms – iespējams, ka puses pašas ir noteikušas metodoloģiju (piemēram, atsaukušās uz reģionālām paražām) vai arī devušas kādas norādes, ko arbitrs ir brīvs interpretēt. Otrkārt, arbitrs noteiks, pamatojoties uz salīdzinošo tiesību avotiem, vai puses ir gribējušas piemērot vienu konkrētu tiesību sistēmu, vai tomēr pušu griba ir bijusi plašāka, kas savukārt nozīmē, ka arbitram ir jākonstatē, vai šī vienošanās ir tik plaša, ka to var kvalificēt kā vispārīgos tiesību principus, tātad - transnacionālās tiesības.²⁹⁸

Pat *lex mercatoria* pretiniekiem būtu jāatzīst, ka nevar apstrīdēt vispāratzītu transnacionālo arbitrāžas tiesību principu esību. Piemēram - par vienu no galvenajiem arbitrāžas principiem ir minēts šķīrējtiesas līguma autonomijas princips,²⁹⁹ proti, šķīrējtiesas līgums ir autonomas, no galvenā līguma neatkarīgs līgums pat tad, ja tas ietverts galvenajā līgumā, un, ja komerciālais līgums ir spēkā neesošs, tas nenozīmē, ka šķīrējtiesas līgums zaudē spēku. Autonomijas princips rada tiešas tiesiskas sekas, proti, komerclīguma statuss neietekmē šķīrējtiesas līgumu pat tad, ja tiek apgalvots, ka galvenais līgums nekad nav stājies spēkā, atcelts vai tā sakarā noslēgts mierizlīgums. Tāpat saskaņā ar šo principu šķīrējtiesas atrunai var piemērot citas tiesības nekā pamatlīgumam, tostarp to, ka starptautisks šķīrējtiesas līgums ir neatkarīgs no jebkāda nacionālā likuma. No šķīrējtiesas līguma autonomijas netieši

²⁹⁶ Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2004-10-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. 18. janvāris, Nr. 9, 8.2.p.

²⁹⁷ Lejnietis M. Vai pastāv *lex mercatoria*? *Likums un Tiesības*, 1999, Nr. 4, 76.lpp.

²⁹⁸ Gaillard E. *Transnational Law: A legal System or a Method of Decision Making*, in *The Principles of Transnational Law*. Berger K. (Ed.). *Kluwer Law International*, 2001, p. 57.

²⁹⁹ The Centre for Transnational Law. List of *lex mercatoria* principles, rules and standards. <http://www.tldb.de/browse.php?what=digest> (skatīts 2009. gada 20. jūlijā).

izriet arī otrs svarīgs princips arbitražas tiesībās – *Kompetenz - Kompetenz* (piekritības kompetence – vācu val.), kas nozīmē, ka šķīrējtiesnesim ir tiesības lemt par savu jurisdikciju.

Visbeidzot rodas jautājums, vai *lex mercatoria ad hoc* daba izgaist, ja kāda no pusēm neizpilda starptautisko šķīrējtiesas spriedumu, un pusēm jāvēršas nacionālajā tiesā pēc sprieduma atzīšanas un izpildes? Arbitražas procesa galarezultātam – spriedumam - nav jēgas, ja to nevar izpildīt. Ja šķīrējtiesas spriedumā pēc būtības ir piemēroti starptautiskie tirdzniecības principi vai tirgotāju tiesības, tiesai nav pamata neatzīt un neizpildīt. Bet ko darīt tiesai saskaņā ar *Ņujorkas konvencijas* V pantu, ja hipotētiskais spriedums ir taisīts, pamatojoties uz procesuālajiem *lex mercatoria* noteikumiem? Ja puses par to vienojušās, tad neatzīšanai nav pamata. Ja puses vienojušās par tādu reglamentu, kas ir tik liberāls kā ICC Šķīrējtiesas reglaments,³⁰⁰ tad arbitri arī pēc sava ieskata var piemērot jebkādas, tostarp *lex mercatoria* procesuālos noteikumus. Ja puses vienojušās par reglamentu, kurš nosaka, ka šķīrējtiesas procesam jāpiemēro tikai nacionālās tiesības, tad nacionālā tiesa, kurā tiek lūgts atzīt ārvalsts šķīrējtiesas spriedumu, pēc atbildētāja pierādījumu iesniegšanas, var atteikt atzīšanu pamatojoties uz V panta pirmās daļas d) apakšpunktu, kas paredz procesu izvērtēt saskaņā ar tās valsts tiesībām, kurā spriedums taisīts. Turklāt, ja paši arbitri piemēro *lex mercatoria* mazāk liberālās valstīs, puses varētu celt iebildumus par šķīrējtiesnešu pilnvaru pārsniegšanu. Piemēram, šķīrējtiesas sastāvs, pamatojoties uz *UNCITRAL Parauglikuma* 7.panta piekto daļu (1.versija) kā vispārātzītu *lex mercatoria* konstatē, ka pušu savstarpējā apmaiņa ar prasības pieteikumu un pretprasību, kas iesniegti konkrētā šķīrējtiesā, ir pietiekams pamats šķīrējtiesas līguma noslēgšanai. Pamatojoties uz šo līgumu, tribunāls var konstatēt savu jurisdikciju un izskatīt strīdu pēc būtības, taisot attiecīgu spriedumu. Ja valstī, kurā tika taisīts šāds starptautisks spriedums, ir tāda pati šķīrējtiesas līguma definīcija kā Latvijas *Civilprocesa likuma* 492.pantā, kas neatļauj šādu šķīrējtiesas līguma slēgšanu, un atbildētājs atzīšanas procesā iebilst pret šķīrējtiesas līguma spēkā esamību saskaņā ar *Ņujorkas konvencijas* V panta pirmās daļas a) apakšpunktu, tiesai būtu iemesls neatzīt šādu spriedumu.

³⁰⁰ Piemēram, reglamenta 15. pants.

2.2.2.1. UNCITRAL Starptautiskās komerciālās arbitražas parauglikums

Pušu autonomijas princips ir tas, kas nodrošina arī procesuālo *lex mercatoria* attīstību,³⁰¹ un par vienu no galvenajiem instrumentiem var uzskatīt *UNCITRAL Parauglikumu*,³⁰² kas tika veidots kā *lex specialis* (likums, kas regulē speciālu jautājumu – latīņu val.), kuru ieteicams inkorporēt nacionālajā likumdošanā. UNCITRAL dod priekšroku veidot parauglikumus, nevis konvencijas, jo tās ir piedzīvojušas iepriekšējas neveiksmes, piemēram, 1966.gada Eiropas konvencija par unificētām arbitražas tiesībām, kuru ratificēja tikai viena valsts.³⁰³ Lai nevajadzētu papildināt arī, piemēram, Ņujorkas konvenciju, organizācija izšķīrās veidot parauglikumus.

Parauglikumu var atzīt par *lex mercatoria*, jo tas tika izstrādāts, piedaloties lielākajām šķīrējtiesas institūcijām un šķīrējtienešiem, harmonizējot tik dažādos nacionālos likumus, tādējādi apkopojot galvenos principus, kas būtu piemēroti starptautisko strīdu izšķiršanai. Šobrīd tas tiek uzskatīts par standartu modernajās arbitražas tiesībās. Apstiprinot parauglikumu, ANO Ģenerālā asambleja norādīja, ka mērķis ir nodrošināt šķīrējtiesas procesa tiesību un speciālo starptautiskās komerciālās arbitražas prakses unifikāciju, jo bieži vien nacionālie likumi nav piemēroti starptautiskām lietām.³⁰⁴

Parauglikumam ir 36 panti, kas sadalītas astoņās nodaļās, un tas ietver starptautiskās šķīrējtiesas, šķīrējtiesas līguma, tribunāla un tiesas definīcijas, kā arī nosaka šķīrējtiesas procesuālo modeli no paša sākuma līdz beigām. Kā minēts šajā darbā, *UNCITRAL Parauglikums* ir sniedz arī ļoti plašu definīciju „starptautiskajai šķīrējtiesai.” Turklāt parauglikuma valoda ir ļoti vienkārša un saprotama.

To, ka *UNCITRAL Parauglikumu* var uzskatīt par veiksmīgu starptautisko instrumentu, liecina fakts, ka tas ir pārņemts pilnībā vai daļēji ļoti daudzās

³⁰¹ Kaufmann-Kohler G. Globalization of Arbitral Procedure. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 36, p.1324.

³⁰² U.N. Doc A/40/17, Annex I, adopted by the United Nations Commission on International Trade Law on June 21, 1985.

³⁰³ European Convention Providing A Uniform Law on Arbitration, 1966, signed Strasbourg 20 January 1966, not in force, *European Treaty Series 56*. Parakstījusi un ratificējusi – Beļģija, parakstījusi – Austrija.

³⁰⁴ Explanatory Note by the UNCITRAL Secretariat on the Model Law on International Commercial Arbitration, UN A/CN.9/264, *UNCITRAL Yearbook*, Vol. XVI, 1985.

nacionālajās tiesību sistēmās.³⁰⁵ ANO Ģenerālā asambleja ir rekomendējusi, ka visām valstīm ir jāapsver tā inkorporēšana savā nacionālajā normatīvajā bāzē,³⁰⁶ tādējādi apstiprinājusi, ka minētais instruments atspoguļo pasaulē panākto konsensu par galvenajiem un svarīgākajiem šķīrējtiesas principiem. Tāpat tiek vāktas tieslietas par Parauglikuma piemērošanu praksē,³⁰⁷ kas veicina tā vienveidīgu un plašu pielietojumu. 2006. gadā parauglikums tika pārskatīts, papildināts ar jaunām redakcijām attiecībā uz šķīrējtiesas līgumu un prasības nodrošināšanu. Šāda iespēja grozīt vai papildināt parauglikumu ir pamatakmens šī instrumenta popularitātei.

Viena no galvenajām atšķirībām starp Latviju un citām "parauglikuma valstīm" ir tā, ka Latvijas pašreizējā regulējumā par šķīrējtiesām nav iekļauta nekāda nacionālo tiesu sadarbība ar šķīrējtiesām. Vispārējie principi nacionālās tiesas palīdzībai šķīrējtiesas procesā noteikti *UNCITRAL Parauglikuma* 6. pantā „tiesas vai citas institūcijas attiecīgās funkcijas, asistējot vai uzraugot šķīrējtiesu.” Proti, tiesa (vai valsts noteiktā speciālā institūcija) var:

- ja puses nevar vienoties par šķīrējtiesneša iecelšanu, tiesa iecel šķīrējtiesnesi (vai šķīrējtiesnešus);³⁰⁸
- lemt par šķīrējtiesneša noraidījumu, ja šķīrējtiesnesis pats sevi neatstādina;³⁰⁹
- lemt par šķīrējtiesneša atcelšanu, ja šķīrējtiesnesis *de jure* vai *de facto* nevar pildīt savus pienākumus un pastāv strīds par šo jautājumu;³¹⁰
- izlemt jautājumu par strīda pakļautību šķīrējtiesai, ja tribunāls ir lēmis jautājumu par jurisdikciju ar iepriekšēju un atsevišķu lēmumu;³¹¹

³⁰⁵ UNCITRAL Parauglikums ir iestrādāts šādu valstu nacionālajos normatīvajos tiesību aktos: Austrālija, Azerbaidžāna, Bahreina, Bangladeša, Baltkrievija, Bermudu salas, Bulgārija, Kanāda, Čīle, Horvātijā, Kipra, Ēģipte, Vācija, Grieķija, Gvatemala, Ungārija, Indija, Irāna, Īrija, Japāna, Jordānija, Kenija, Lietuva, Madagaskara, Malta, Meksika, Jaunzēlande, Nigērija, Norvēģija, Omāna, Paragvaja, Peru, Filipīnas, Koreja, Krievija, Singapūra, Spānija, Šrilanka, Taizeme, Tunisija, Ukraina, Zambija, Zimbabve, atsevišķos ASV štatos (Kalifornija, Konetikutā, Ilinoisa). Skat.: Status. 1985 UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/1985Model_arbitration_status.html (skatīts 2010. gada 14. februārī).

³⁰⁶ Ģenerālās asamblejas rezolūcijas: A/RES/40/72, 1985. gada 1. decembrī, kā arī GA/RES/61/453 2006. gada 4. decembrī.

³⁰⁷ Skat.: Case Law on UNCITRAL Texts http://www.uncitral.org/uncitral/en/case_law.html (skatīts 2008. gada 13. septembrī).

³⁰⁸ 11. panta 3. daļa.

³⁰⁹ 13. panta 3. daļa: „Ja šķīrējtiesneša noraidījums nav bijis veiksmīgs saskaņā ar kārtību, par kuru vienojušās puses vai kas ir noteikta, puse, kura noraida šķīrējtiesnesi, var 30 dienu laikā pēc lēmuma par noraidījuma nepieņemšanas saņemšanas vērsties tiesā par noraidījuma izlemšanu. Šāds lēmums nav pārsūdzams, bet, kamēr pieteikums tiek izskatīts, noraidītais šķīrējtiesnesis un pārējais sastāvs var turpināt lietas izskatīšanu un taisīt spriedumu.”

³¹⁰ 14. panta 1. daļa: ja šķīrējtiesnesis nevar *de jure* vai *de facto* pildīt savus pienākumus vai citu iemeslu dēļ nevar rīkoties bez kavēšanās, viņa mandāts tiek izbeigts, ja tas atkāpjas no savu pienākumu pildīšanas vai puses par to vienojas. Citādi, ja pastāv kāds strīds par šo jautājumu, jebkura puse var lūgt tiesu vai citu institūciju lemt par atkāpšanos, un šāds lēmums nav pārsūdzams.

- lemt par šķīrējtiesas sprieduma atcelšanu;³¹²
- lemt par šķīrējtiesas sprieduma atzīšanu un izpildi.³¹³

Turklāt, izstrādājot *UNCITRAL Parauglikumu*, tika ņemts vērā pētījums, kas pierādīja, ka nacionālajās tiesībās arvien vairāk tiek ierobežota tiesas iejaukšanās arbitražas procesā, pamatojoties uz to, ka šķīrējtiesas līguma puses, izmantodamas pušu autonomijas principu, ir nolēmušas izslēgt tiesas jurisdikciju un dod priekšroku galīgam spriedumam. Tādējādi parauglikumā tika atstātas šīs – pašas būtiskākās sadarbības formas, lai nodrošinātu efektīvu šķīrējtiesas procesu. Latvijas gadījumā tiesas vai citas institūcijas funkcijas atsevišķos gadījumos (šķīrējtiesneša iecelšanā) pilda šķīrējtiesu institūciju padomes, tomēr tas nav pietiekami.

Ir novērojams, ka šķīrējtiesas un tiesas, piemērodamas nacionālo likumu, kurš vārds vārdā sakrīt ar *UNCITRAL Parauglikumu*, to interpretē saskaņā ar paša parauglikuma garu. *Jardine* lietā Kanādas tiesa tulkoja *UNCITRAL Parauglikuma* 27. pantu, kas nosaka, ka šķīrējtiesas sastāvs vai puse pēc šķīrējtiesas sastāva piekrišanas var lūgt kompetento tiesu izprasīt pierādījumus.³¹⁴ Strīds ir par pierādījumu izvērtēšanas tvērumu starptautiskajās arbitražas tiesībās, proti, vai tiesa var sniegt palīdzību šķīrējtiesai, lai iegūtu pierādījumus no trešām personām, kas nav šķīrējtiesas līguma puses. Lietā šķīrējtiesas sastāvs bija pieprasījis liecības no trešās personas darbiniekiem. Tiesa konstatēja, ka vietējais likums ir izvērtējams, ņemot vērā starptautiskos arbitražas principus un noteica, ka šķīrējtiesas tribunāls pēc savas iniciatīvas nevar pieprasīt pierādījumus no trešām personām, jo šķīrējtiesnešu kompetence ir ierobežota ar šķīrējtiesas līgumu, kas savukārt nav spēkā attiecībā uz trešām personām. Tomēr *UNCITRAL Parauglikuma* 27.pants dod iespēju lūgt tiesai palīdzību, bet tiesa nav ierobežota un var izprasīt pierādījumus no trešajām personām. Šāds tiesas secinājums atbilst parauglikuma *lex mercatoria* dabai, kā arī ievēro galveno starptautiskās arbitražas tiesību principu – šķīrējtiesas līguma kontraktuālo dabu.

³¹¹ 16.panta 3. daļa: šķīrējtiesas sastāv drīkst lemt par iebildumiem par jurisdikciju gan ar atsevišķu iepriekšēju lēmumu, gan spriedumā pēc būtības. Ja šķīrējtiesas sastāvs ir pieņēmis atsevišķu lēmumu, ka tam ir jurisdikcija, jebkura puse var 30 dienu laikā pēc šāda lēmuma saņemšanas lūgt tiesu vai citu nozīmēto institūciju lemt par šo jautājumu; lēmums nav pārsūdzams; kamēr šāda prasība tiek izskatīta, šķīrējtiesas sastāvs var turpināt procesu un taisīt spriedumu.

³¹² 34. pants.

³¹³ 35. pants.

³¹⁴ The Court of Appeal of Alberta case: *The Jardine case* [2006] in Jarvin S, Magnusson A. (Ed.) *International Arbitration Court Decisions*, JurisNet, 2008, p. 23.

UNCITRAL Parauglikuma 19.pantā ir dota moderna formula, kā noteikt piemērojamo procesuālo noteikumu strīdus izskatīšanai. Proti, puses var brīvi noteikt piemērojamās procesuālās tiesības, un šķīrējtiesas sastāvam ir saistoša šī pušu griba. Šādu gribu puses izsaka šķīrējtiesas līgumā konkrēti minot atsevišķus procesuālos noteikumus vai arī vienkārši atsaucoties uz noteiktu šķīrējtiesas institūciju reglamentu. Savukārt, ja puses tieši vai netieši savu izvēli nav izdarījušas, šķīrējtiesneši notur procesu tā, kā uzskata par pareizu. Tātad parauglikums neuzliek pienākumu šķīrējtiesnesim sekot kādam noteiktam noteikumu apkopojumam, piemēram, šķīrējtiesas procesa vietas procesuālajam likumam, kur nu vēl sekot tādām procesam kāds parasti notiek tiesās. Šāda arbitru brīvība ir inkorporējama arī Latvijas *Civilprocesa likumā*, sevišķi attiecībā uz starptautisko procesu, jo šobrīd likuma 488.pants nosaka, ka šķīrējtiesai ir saistoša tikai *Civilprocesa likuma* D. daļa. No vienas puses, tas norāda ka šķīrējtiesas sastāvam nav jāpiemēro tās procesuālās normas, kas ir saistošas tiesājoties vispārējās jurisdikcijas tiesās, tomēr no otras puses, ir gadījumi, kad pēc analogijas ir nepieciešams piemērot citu daļu normas³¹⁵ vai paražas un principus, lai aizpildītu robus. Līdz ar to ir ieteicams papildināt minēto *Civilprocesa likuma* pantu, lai tas atbilstu *UNCITRAL Parauglikumam*.

Kopsakarībā ar citiem instrumentiem šajā darbā analizētas arī *UNCITRAL Parauglikumā* dotās definīcijas „starptautiskā komerciālā šķīrējtiesa”, „šķīrējtiesas līgums”, arī citur ir norādīts uz parauglikuma īpašajām iezīmēm.

2.2.2.2. *Vadlīnijas par interešu konfliktiem starptautiskajā arbitrāžā*

Arbitrāžas procesā interešu konflikti galvenokārt ir pamatā šķīrējtiesnešu noraidīšanai, un, noraidot šķīrējtiesnesi, tiek paildzināts strīda izskatīšanas process. Tāpat ir ļoti dažāda izpratne par tiem faktiem, kuri būtu pusēm jāatklāj saistībā ar iespējamo šķīrējtiesnešu objektivitāti vai neatkarību. Ņemot vērā šos apstākļus, tika radīts dokuments, kas nosaka šķīrējtiesnešu neatkarības un objektivitātes pamatprincipus.

³¹⁵ Piemēram, šķīrējtiesas teorētiski nevar izmantot pēc analogijas *Civilprocesa likuma* 197.pantu un piedzīt likumiskos procentus līdz sprieduma izpildei, jo riskē ar to, ka šādu spriedumu nevarēs izpildīt.

Starptautiskās Juristu asociācijas *Vadlīniju par interešu konfliktiem starptautiskajā arbitražā*³¹⁶ skaidrojumos norādīts, ka *Cilvēktiesību konvencijas* 6. pants uzskatāms par minimālo standartu šķīrējtiesnešu neatkarībai un objektivitātei. Vadlīnijas nav juridiski saistošas un nevar būt ar augstāku spēku par pušu vienošanos vai šķīrējtiesas reglamentu, tomēr apkopo vispārēji pieņemtos principus starptautiskajās arbitražas tiesībās attiecībā uz šķīrējtiesnešu ētiku. Minētās vadlīnijas tiek plaši piemērotas praksē, pamatojoties uz tām, veidoti arbitražas tiesu ētikas kodeksi. Tos paralēli savam reglamentam piemēro šķīrējtiesas, arī SCC Institūts,³¹⁷ kā arī atsevišķas tiesas,³¹⁸ līdz ar to tas sāk veidoties kā procesuālais *lex mercatoria*.

Vadlīnijas neatkarības un objektivitātes riskus iedala vairākās kategorijās – sarkanā, oranžā un zaļā, veidojot speciālus interešu konfliktu sarakstus. Sarakstā ir iekļautas situācijas, kas saskaņā ar noteiktās lietas faktiem raisa aizdomas par arbitru neatkarību un neitralitāti. Citiem vārdiem sakot - kad rodas interešu konflikts.³¹⁹

Sarkanā kategorija sadalās vēl divās daļās – saraksts, no kura nevar atteikties, un saraksts, no kura var atteikties. Pirmajā sarkanajā sarakstā iekļautas situācijas, kas izriet no principa, ka persona nevar būt pati sev tiesnese, piemēram, gadījumos, kad šķīrējtiesnesis ir puses direktors, valdes loceklis, vai tam ir finansiāla interese lietas iznākumā u.c. Otrajā sarkanajā sarakstā tiek ietvertas situācijas, kas ir nopietnas, bet nerada interešu konfliktu, tādējādi tās var neattiekties uz lietu, ja vien šīs situācijas ir atklātas pusēm. Pie tamlīdzīgām situācijām varētu uzskatīt šādas – šķīrējtiesnesis ir sniedzis juridiskus pakalpojumus kādai no pusēm, arbitram prasītāja vai atbildētāja komercuzņēmumā ir akcijas, arbitrs ir jurists juridiskajā firmā, kas pārstāv vienu no pusēm, vai viņam/viņai ir ciešas ģimenes attiecības ar kādu no pusēm, to vadītājiem u.c.

Tādas situācijas, kad šķīrējtiesnesis pēdējos trīs gadus ir bijis kādas puses juridiskais pārstāvis vai ir bijis pretējās puses pārstāvis, arbitra juridiskā firma šobrīd sniedz pakalpojumus kādai no pusēm, arbitrs strādā vienā juridiskā firmā ar otras

³¹⁶ 2.4§ Background information on the IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration. http://www.ibanet.org/Publications/publications_IBA_guides_and_free_materials.aspx (skatīts 2009.gada 20. jūlijā).

³¹⁷ SCC Practice – Challenges to Arbitrators. *Stockholm International Arbitration Review*. Juris Publishing, 2008-1.

³¹⁸ Piemēram, Šveices Augstākā tiesa. Saskaņā ar *The Baker&McKenzie International Arbitration Yearbook*. Wolter Kluwer, 2008, p. 282.

³¹⁹ IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration *Arbitration & ADR* Vol. 7, 2004 http://www.voldgiftsforeningen.dk/Files/Filer/Final_Text_of_Guidelines.pdf (skatīts 2008. gada 13. septembrī).

puses arbitru vai arī viņam ir tuvas personīgās attiecības ar kādu no pušu pārstāvjiem u.c., ir iekļautas nākamajā sarakstā. Oranžais saraksts ietver situācijas, kas, pušuprāt, rada pamatotas bažas par šķīrējtiesneša neatkarību un neitralitāti, bet visās šajās situācijās puses var piekrist šķīrējtiesneša iecelšanai, ja arbitrs ir atklājis šos faktus pusēm un tās nav pienācīgā laikā cēlušas iebildumus.

Trešajā – zaļajā sarakstā – atzīmētas situācijas, kurā, objektīvi raugoties, nepastāv interešu konflikts, līdz ar to arbitram šie fakti nav jāatklāj pusēm. Tās var būt šādas situācijas – arbitrs ir sniedzis vispārēju viedokli par jautājumu, kas ir izvirzīts arbitražas procesā, viņš/viņa ir biedrs vienā profesionālā asociācijā ar citu arbitru vai pušu pārstāvi u.c.

Diemžēl šīs vadlīnijas nav plaši pazīstamas Latvijā, lai gan tajās inkorporētie principi šeit ir īpaši aktuāli. Latvijā daudzās šķīrējtiesās netiek prasīts arbitram rakstiski piekrist iecelšanai un aizpildīt neatkarības formu, kurā būtu jāuzrāda iespējamiem interešu konflikta riski. Iespējams, ka nepieciešams vadlīniju tulkojums latviešu valodā, lai juristu sabiedrība tiktu iepazīstināta ar nozares standartu un lai attiecīgi mainītu sabiedrības nostāju par to, kas ir objektīvs un neitrāls. Piemēram, nesen Augstākās tiesas Senātā tika skatīta lieta Nr. SPC-34/2009, kurā izvērtēja šķīrējtiesas procesa objektivitāti un neatkarību.³²⁰ Šķīrējtiesas procesā prasītāja pārstāvis bija arī šķīrējtiesas institūcijas dibinātājs un vienīgais valdes loceklis, kā arī viņam un atbildētājam piederēja kapitāldaļas vienā komercuzņēmumā. Senāts konstatēja, ka šķīrējtiesas procesā iesaistītās personas ir savstarpēji labi pazīstamas, starp viņām ārpus līguma pastāv attiecības, kas izraisa pamatotas šaubas par šķīrējtiesas objektivitāti un neatkarību. Senatori ir atsaukušies tika uz *Satversmes tiesas spriedumu*, lai gan šajā lietā, neskatoties uz tās nacionālo dabu, varēja tikt piemēroti arī starptautiski standarti. Saskaņā ar šīm vadlīnijām uzreiz būtu konstatējums visaugstākais riska līmenis – sarkanais - šķīrējtiesneša objektivitātei un neatkarībai.

2.2.2.3. Noteikumi par pierādījuma vākšanu starptautiskajā komerciālajā arbitražā

To, ka šķīrējtiesas sastāvam ir tiesības noteikt pierādījumu attiecināmību un pieļaujāmību, ir vispāratzīts princips, tomēr ne vienmēr nacionālie arbitražas likumi

³²⁰ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta lēmums lietā Nr. SKC- 34/2009, npublicēts.

pietiekami regulē pierādījumu vākšanu starptautiskajā procesā. Piemēram, Latvijas likums neparedz liecinieku pieaicināšanu nacionālā arbitrāžas procesā un tiesas palīdzību pierādījuma izprasīšanā. Tomēr šķīrējtiesas sastāvam nav pienākuma piemērot šķīrējtiesas vietas likumu, vācot pierādījumus un, ja puses nav izdarījušas izvēli, šķīrējtiesa procesuālos noteikumus nosaka pēc savas izvēles, tostarp var izvēlēties šīs jomas *lex mercatoria*.

Noteikumi par pierādījumu vākšanu starptautiskajā komerciālajā arbitrāžā, kurus 1999.gadā sastādījusi Starptautiskā Juristu asociācija,³²¹ ir viena no detalizētākajām pierādījuma vākšanas principu kodifikācijām. Tos var piemērot starptautiskā institucionālā un *ad hoc* procesā, ja puses ir par to vienojušās vai ja arbitri ir nolēmuši tos piemērot (2.1. pants). Noteikumi ir īpaši, jo tajos ir inkorporēti tādi tradicionālie pierādīšanas līdzekļi, kas pazīstami anglo-sakšu tiesībās (piemēram, *discovery, disclosure*), bet ne citur, kas savukārt padara atvērtāku un sabalansētāku starptautisko arbitrāžas procesu, arī sapludinot procesuālās atšķirības un izveidojot jaunu hibrīdsistēmu. No šiem noteikumiem ir ietekmējušās arī starptautiskās institucionālās šķīrējtiesu institūcijas, piemēram, ICC³²². Šādas izmaiņas starptautiskajā arbitrāžas procesā ir arī izaicinājums pušu pārstāvjiem, kā arī arbitriem.

Noteikumi nosaka dažādu pierādījumu formu pieļaujamību arbitrāžas procesā, piemēram, dokumentus, lieciniekus, pušu vai sastāva norīkotus ekspertus un vietas apskati. Saskaņā ar šiem noteikumiem par lieciniekiem var būt gan puse, puses darbinieks vai cits pārstāvis (4.pants). Ja puses ir vienojušās par šo noteikumu piemērošanu, bet šķīrējtiesas sastāvs atsaka liecinieka dalību šķīrējtiesas procesā, spriedums var tikt atcelts, jo nav ievērots process, ko puses noteikušas.

Ja starptautisks šķīrējtiesas process notiek Latvijā, tad puses var lūgt arbitru piemērot vai arbitrs var piedāvāt piemērot šos noteikumus, lai aizpildītu trūkumus nacionālajā likumā un, piemēram, uzaicināt lieciniekus uz šķīrējtiesas procesu. Teorētiski Latvijas tiesai nebūtu iemesls atteikt izsniegt izpildu rakstu, ja šie noteikumi ir piemēroti un liecinieki uzklauti, jo *Civilprocesa likuma* D daļa šo jautājumu vispār neregulē, tādējādi nav arī D daļas pārkāpumu, uz kuriem pamatojoties varētu neizsniegt izpildu rakstu.

³²¹ IBA Taking of Evidence in International Commercial Arbitration http://www.ibanet.org/Publications/publications_IBA_guides_and_free_materials.aspx (pēdējo reizi skatīts 2010. gada 17. februārī).

³²² Skat.: 20.pants

2.2.2.4. UNCITRAL Piezīmes par arbitrāžas procesu

UNCITRAL Piezīmes par arbitrāžas procesu³²³ ir veidotas, lai palīdzētu arbitrāžas praktiķiem risināt konkrētus jautājumus saistībā ar procesu. Piezīmes nav saistošas, tomēr ir lielisks palīglīdzeklis arbitriem, kuri vada procesu, jo norāda uz praktiskiem risinājumiem, ko arbitrs var izmantot procesa gaitā. Piezīmes uzsver pušu un šķīrējtiesnešu tiesības uz brīvu un viņu pašu izvēlētu elastīgu procesu, kurā var izmantot elementus, kas pazīstami dažādās tiesību sistēmās. Tomēr, ja puses nav tieši vienojušās par procesa gaitu, arbitrs iespējamus risinājumus var atrast šajās piezīmēs. Šķīrējtiesnesis, izmantojot dažādus sakaru līdzekļus, var konsultēties ar pusēm par procesa norisi, var to izlemt arī pats, atkarībā no izvēlētās metodes (7.pants). Piezīmēs ir iekļauts saraksts ar svarīgākajiem jautājumiem, kas parasti arbitram rodas, nosakot procesa kārtību – piemērojamais reglaments, procesa valoda vai vieta, maksājumi un paskaidrojumi, kas, izlemjot šos jautājumus, ir jāņem vērā. Tāpat ir ieteikts arbitram pašam uzdot pusēm sastādīt sarakstu ar strīda jautājumiem, lai atvieglotu un koncentrētu procesu (43. punkts). Šādas piezīmes drīz vien var kļūt par prakses apkopojumu un daļu no *lex mercatoria*, ja vien tas tiktu biežāk izmantots, bet topošie arbitri šobrīd šo dokumentu var izmantot kā lieliskas vadlīnijas arī tādos procesos, kurā ir ne tikai divas puses. Turklāt šādi procesuālie ieteikumi varētu vienveidot arbitru procesuālo stilu, sevišķi, ja arbitri nāk no dažādu tiesību kultūrām.

2.2.2.5. Arbitru vadlīnijas informācijas apmaiņai

Arbitru vadlīnijas informācijas apmaiņai³²⁴ ir principi par informācijas plūsmu starp šķīrējtiesas sastāvu, pusēm un institūciju, ar kuru nodrošina katras puses tiesības uz piedalīšanos procesā. Vadlīnijas norāda uz arbitru varu un atbildību, tās padara starptautisko arbitrāžas procesu vienkāršāku un elastīgāku. Vadlīnijas piemērojamas visām starptautiskajām lietām, sākot no 2008. gada 31. maija, ja vien puses nav vienojušās citādi. Vadlīnijas, piemēram, nosaka, ka šķīrējtiesneši var

³²³ UNCITRAL Notes on Organizing Arbitral Proceedings <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/arb-notes/arb-notes-e.pdf> (pēdējo reizi skatīts 2008. gada 17. novembrī).

³²⁴ ICDR Guidelines for Arbitrators Concerning Exchange of Information <http://www.adr.org/si.asp?id=5288> (pēdējo reizi skatīts 2008. gada 17. novembrī).

izprasīt no vienas puses dokumentus, kas nav pieejami otrai pusei (3.punkts), var tikt iesniegti elektroniski noformēti dokumenti (4.punkts) u.c.

Arī šīs vadlīnijas ir iespējams piemērot Latvijā kā standartu, jo ne vienmēr izpratne par vienlīdzīgu informācijas apmaiņu starp šķīrējtiesu, arbitriem un pusēm ir skaidra izprotama, pat piemērojot *Civilprocesa likuma* 518. panta trešo daļu, kas nosaka pienākumu iepazīstināt puses ar jebkuriem dokumentiem. Tāpat Latvijā nav regulēta vienkārša elektronisku dokumentu aprīte, kas savukārt ļoti būtu piemērota tieši arbitrāžas procesam un atvieglotu informācijas apmaiņu starp iesaistītajām pusēm un arbitru, kā arī iekonomētu līdzekļus.

Arī cita veida vadlīnijas, kas domātas šķīrējtiesnešiem, būtu īpaši nepieciešamas Latvijas apstākļos, jo - atšķirībā no tiesnešiem - nekādas speciālas mācības šķīrējtiesnešiem nenotiek, līdz ar to arbitru līmenis ir dažāds un bieži vien šķīrējtiesneši izvēlas vadīt procesu pēc analogijas - kā vispārējās jurisdikcijas tiesā, tomēr ne vienmēr tas būtu un ir atbilstoši. Iespējams, ka būtu nepieciešams radīt tādas noteikumus, kas nosaka, kā noskaidrot pušu tiešo un netiešo nodomu saistībā ar šķīrējtiesas procesu un tā organizēšanu, kā vadīt šķīrējtiesas procesu.

Turklāt starptautiskajā arēnā ir arī apkopoti arī noteikumi par arbitru honorāriem,³²⁵ šie noteikumi nākotnē varētu kļūt populāri un vienveidot praksi arī šajā jomā.

2.2.3. Šķīrējtiesas spriedumi

Šķīrējtiesneši ir privātās justīcijas pārstāvji, kas piemēro tiesības privātā strīdā, bet vai tādēļ viņi veido judikatūru vai precedentus, kas ir tiesību avots? Piemēram, Latvijas tiesībās (līdzīgi kā citās civiltiesību valstīs) pat tiesu prakse un tiesas spriedums citā lietā nevar būt patstāvīgs pamats strīda izšķiršanai, bet kā sekundārs tiesību avots izmantojams tikai sprieduma argumentācijā attiecībā uz noteiktas tiesību normas piemērošanu.³²⁶ Kā viens no iemesliem, kāpēc puses vēršas šķīrējtiesā, ir

³²⁵ Billing Guidelines for ICDR arbitrators. <http://www.adr.org/icdr> (pēdējo reizi skatīts 2009.gada 14. janvārī).

³²⁶ “Nav pieļaujama atsauce uz konkrētu lietu kā tiesu praksi, neatklājot iepriekšējā tiesas spriedumā izvirzītos argumentus un nenorādot, kā konkrētā lieta sasaucas ar iepriekšējā lietā pastāvējušajiem faktiskajiem un tiesiskajiem apstākļiem, kas ļauj tiesai izdarīt secinājumu par atbilstošu strīda risinājumu izskatāmajā lietā” Augstākās tiesas lieta Nr. SKC-89, 2007.gada 28.februārī, <http://www.at.gov.lv/info/archive/department1/2007/v> (skatīts 2009.gada 23.jūlijā).

vēlme izšķirt strīdu mazāk formāli nekā vispārējās jurisdikcijas tiesā, tātad, iespējams, piemērojot arī palīgavotus kā patstāvīgus avotus.

Arbitrāžas speciālisti piedāvā starptautiskajās arbitrāžas tiesībās tik strikti nenodalīt precedentu un judikatūras teorijas, bet gan šo tiesu praksi uztvert kā jurisprudenci (*jurisprudence* – angļu val.) – nolēmumu kopojumu, kas ir konstanti.³²⁷ Pēdējā laika tendence ir tā, ka lielākajā daļu valstu nacionālās tiesības ir unificētas saskaņā ar starptautiskajiem principiem, un arbitri ir samērā slēgta sabiedrība, tāpēc šķīrējtiesu prakse kļūst viengabalaināka. Arī pušu pārstāvji arvien biežāk, pamatodami savu argumentus lietā, vērš arbitru uzmanību uz citu šķīrējtiesu nolēmumiem, kas, iespējams, ir taisīti citā jurisdikcijā un piemērojot citus likumus. Tomēr - vai šķīrējtiesas nolēmumi ir arbitrāžas tiesību avots? No puses pārstāvja pozīcijas vērtējot, šķīrējtiesas nolēmums ir autoritatīvs viedoklis, kas var ietekmēt lietas iznākumu, tomēr pārstāvji ir tendēti izmantot visus sev pieejamos līdzekļus, lai lietā uzvarētu. Šķīrējtiesneši izmanto citus nolēmumus, lai pamatotu savā spriedumā izteikto, un tā ir arī pretimnākšana pušu leģitīmajām vēlmēm, tomēr viņu virsuzdevums ir atrisināt konkrēto lietu.

Zināma šķīrējtiesu prakse, kas skar arbitrāžas tiesību piemērošanu strīdus būtībai, eksistē, kā arī ar šķīrējtiesas spriedumiem tiek akceptētas un radītas paražas un vispārīgie principi šajās tiesībās, tomēr Gaijārs uzskata, ka ir jābūt trīs priekšnoteikumiem, lai šķīrējtiesas spriedumiem būtu tādi pati ietekme kā tiesas spriedumiem: (a) nolēmumu būtību nedrīkst pārskatīt tiesa, jo tādējādi šie nolēmumi būs atkarīgi no kādas nacionālās sistēmas; (b) spriedumiem par līdzīgiem vai vieniem un tiem pašiem jautājumiem ir jākļūst viendabīgākiem; (c) spriedumiem ir jābūt pieejamiem.³²⁸

Tātad pirmais kritērijs ir šķīrējtiesas spriedumu autonomā daba. No vienas puses, gan *Nujorkas konvencija*, gan arī lielākā daļa nacionālo likumu neļauj pārskatīt šķīrējtiesas spriedumu pēc būtības, un šis aizliegums ir kļuvis par vienu no arbitrāžas tiesību stūrakmeņiem. No otras puses, lai šķīrējtiesas spriedumam būtu tāds pats spēks kā tiesas spriedumam, ir nepieciešama arī alternatīvas piemērojamās tiesības, lai šķīrējtiesām nebūtu jākonkurē, piemērojot nacionālās tiesības, kas ir nacionālo tiesu

³²⁷ Gaillard E. (Ed.) *Precedent in International Arbitration*. Juris Publishing, 2008, p. 1.

³²⁸ Fouchard, Gaillard, Goldman. *On International Commercial Arbitration*. The Hague/ Boston/ London: Kluwer Law International, 1999, § 374.

kompetence. Kā analizēts šajā darbā, šobrīd šāda sistēma pilnveidojas, atzīstot pušu vienošanās un *lex mercatoria* primāro spēku.

Tāpat šķīrējtiesas spriedumos būtu jābūt zināmai konsekvencei, tomēr pārsvarā šķīrējtiesas ir izolētas cita no citas, pie tam *ad hoc* šķīrējtiesas vispār ir atkarīgas no pusēm; tām nav hierarhiālas sistēmas kā nacionālām tiesām. Šobrīd pastāv tendence, ka specializētas šķīrējtiesas, kā arī lielākās starptautiskās šķīrējtiesas (piemēram, ICC) vienādo savu praksi vismaz pamatjautājumos, jo, kā jau minēts iepriekš, arī arbitriem ir liela loma paražu veidošanā un to piemērošanā. Turklāt šķīrējtiesneši aizvien biežāk, izšķirot strīdu, atsaucas uz analogiju ar citiem šķīrējtiesas spriedumiem, tādējādi netieši atzīdami šo spriedumu kā avotu spēku.

Lai varētu veidot vienotu šķīrējtiesas praksi un to piemērot, ir nepieciešama šķīrējtiesu spriedumu publicitāte, taču viens no arbitražas pamatprincipiem ir konfidencialitāte. Tomēr konfidencialitāte nav absolūta; tās primārais uzdevums ir aizsargāt komercnoslēpumu, bet spriedumu motīvu daļas publicēšana, atstājot puses un atsevišķus faktus anonīmus, nebūs konfidencialitātes pārkāpšana. Tieši otrādi, šāda publikācijas palīdz unificēt gan starptautiskās tirdzniecības, gan arī starptautiskās arbitražas tiesības, kā arī kodificēt paražas. Gan Stokholmas starptautiskās šķīrējtiesas žurnāls, gan Starptautiskās šķīrējtiesas gadagrāmata, kā arī citi izdevumi apkopo un analizē šķīrējtiesu un valsts tiesu praksi saistībā ar starptautisko šķīrējtiesu. Arī Krievijā tiek apkopoti un izdoti prakses apkopojumi, nenorādot konkrētus datus par pusēm un ievērojot konfidencialitātes principu šķīrējtiesas procesā.³²⁹ Latvijā šķīrējtiesu nolēmums daļēji atklātībā nonāk tikai tad, ja kāda no pusēm ir griezies tiesā, lai to izpildītu, tomēr, ņemot vērā izskatīto lietu daudzumu, būtu interesanti iepazīties un apkopot dažādu patstāvīgo šķīrējtiesu institūciju praksi, ievērojot konfidencialitātes principu. Tas kas savukārt mobilizētu šķīrējtiesnešus prasmīgāk argumentēt spriedumus, kā arī atturētu puses iekļaut šķīrējtiesas līgumos tādu konkrēto šķīrējtiesu, par kuras spriedumiem regulāri netiek izsniegti izpildu raksti.

Jāatzīst, ka, lai gan šobrīd pastāv zināmas šaubas un diskusijas, vai šķīrējtiesu spriedumi ir uzskatāmi par atsevišķu avotu starptautiskajās arbitražas tiesībās, tomēr ir vērojama tendence, ka praksē tiek izdarītas atsauces uz iepriekšējiem spriedumiem, tādējādi veidojot vienotāku praksi un jaunu avotu šajās tiesībās. Proti, kamēr

³²⁹ *Практика Международного коммерческого Арбитражного суда при ТПП РФ за 1999-2000 г.* Москва: Статут, 2002.

akadēmiķi spriež par nolēmumu spēku, tikmēr praksē šķīrējtiesas spriedumi tiek izmantoti kā starptautiskās arbitražas avoti:

*šo šķīrējtiesu nolēmumi progresīvi rada jurisprudenci, kas ir jāņem vērā, jo tajos tiek izdarīti secinājumus par ekonomisko realitāti un saskaņotas starptautiskās komercijas vajadzības un attiecīgi noteikumi.*³³⁰

Citētā *Dow Chemical* lietas spriedums skāra jautājumu par šķīrējtiesas jurisdikciju attiecībā uz uzņēmuma grupu. Lietā minētie šķīrējtiesas argumenti tika izmantoti citās līdzīgās šķīrējtiesas lietās un pat tieslietās.³³¹ Turklāt šī prakse ir saistīta tieši ar procesuālo jautājumu piemērošanu, kas īpaši svarīgi, jo ir pieejami plaši prakses apkopojumi par komerciālo strīdu izšķiršanu pēc būtības.

³³⁰ ICC award No.4131: *Dow Chemicals v. Isover Saint Gobain* [1982] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. IX, 1984, p. 136.

³³¹ Mourre A. *Precedent and Confidentiality in International Commercial Arbitration: The Case for the Publication of Arbitral Awards*, in Gaillard E. (Ed.) *Precedent in International Arbitration*. Juris Publishing, 2008, p. 45.

III. Šķīrējtiesas līgums, no tā izrietošās tiesības un pienākumi

3.1. Šķīrējtiesas līgums: raksturojums un forma

1974. gadā Frederiks Eisemanis (*Frederic Eisemann*), ICC Šķīrējtiesas bijušais ģenerālsēkretārs, norādīja uz četriem šķīrējtiesas līguma pamatiem:

- pirmā funkcija ir līdzīga kā visiem līgumiem - radīt saistošas sekas pusēm;
- otrā funkcija ir nodrošināt valsts tiesu neiejaukšanos strīda izšķiršanā, vismaz līdz tam brīdim, kad tiek izpildīts spriedums;
- trešā funkcija ir dot pilnvarojumu šķīrējtiesnešiem izšķirt strīdu starp pusēm;
- ceturtnā funkcija ir veicināt tādu procesu, kas rada vislabākos nosacījumus efektīvam un ātram šķīrējtiesas spriedumam, ko var arī izpildīt.³³²

Tātad, slēdzot šķīrējtiesas līgumu, puses piekrīt risināt iespējamo vai jau radušos strīdu ārpus valsts tiesas – šķīrējtiesā, un automātiski tiek prezumēts, ka šāda izvēle ir arī par labu konfidencialitātei, brīvībai noteikt procesa kārtību, lietas izskatīšanai saprātīgā laikā un ar saprātīgām izmaksām. Kā norādījis V. Bukovskis, pušu „tiesība izšķirt strīdu konkrētā gadījumā pamatota uz vienošanos, kurai procesuālie likumi piešķir sevišķu spēku un nozīmi, atņemot strīda dalībniekiem tiesību un iespējamību pa visu vienošanās laiku griezties pie valsts tiesas šā strīdus izšķiršanai.” Citiem vārdiem sakot, šķīrējtiesas līgumam ir divējāda daba – tam ir gan tiesiska darījuma, gan arī jurisdikcijas noteicošs raksturs.³³³ Proti, pirmkārt, lai noslēgtu šķīrējtiesas līgumu, ir nepieciešama pušu piekrišana, kas arī ir pamats strīdu izšķiršanai šķīrējtiesā, līdz ar to šķīrējtiesas līgumam ir tiesiskā darījuma daba. Arī F.Eisemanis savā definīcijā kā pirmo norāda šo raksturojošo elementu. Anglijas Komerčiālā tiesa ir skaidrojusi detalizētāk:

*šķīrējtiesas klauzula ir komerciāls līgums – līgums līgumā. Puses noslēdz komerciālu darījumu, t.i., apmainās ar apsolījumiem saistībā ar līguma priekšmetu, kā arī papildus piekrīt savus strīdus risināt privātā tribunālā.*³³⁴

³³² Eisemann F. La clause d'arbitrage pathologique. *Commercial Arbitration Essays in Memoriam Eugenio Minotti*, U.T.E.T., 1974, p. 130.

³³³ Lew J. et al. *Comparative International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2003, p. 128.

³³⁴ The English Commercial Court case: *Union of India v. McDonnell Douglas Corp* [1993] in Loyd's Law Report, No.2, Rep. 48, 1993, p. 50.

Tāpat šķīrējtiesa ir līgums par privāto justīciju, t.i., privāta strīda risināšanu privātā tribunālā.³³⁵ Pušu autonomijas princips atļauj brīvi pusēm vienoties par šī līguma saturu, ievērojot nepieciešamos un vēlamos elementus.

Savukārt šķīrējtiesas līguma jurisdikcijas raksturs izriet no vārdiem „strīdu izšķiršana šķīrējtiesā,” kas parasti ir sastopama šķīrējtiesas līgumos. Jurisdikcijas raksturs rada šķīrējtiesas līgumiem stingrākas prasības nekā parastajiem līgumiem, jo puses atsakās no tiesībām vērsties tiesā, tai pašā laikā saglabājot arī pamattiesības, ko garantē valstu pamatlikums un starptautiskajiem cilvēktiesību instrumenti. Šķīrējtiesas līgums ir arī procesuāls pamats šķīrējtiesas procesam. Tas ir primārs attiecībā pret reglamentu vai likumu. Vienīgais izņēmums, ko izdevies atrast, ir Gvatemalas nacionālais likums, kas nosaka, ka šķīrējtiesas procesam ir jānotiek saskaņā ar Civilo un komerciālo procesa kodeksu, un to nevar modificēt ar pušu vienošanos,³³⁶ tomēr tas ir klaji pretrunā ar mūsdienu praksi un teoriju.

Šie šķīrējtiesas līguma aspekti ir iekļauti arī galvenajos starptautiskajos dokumentos. *Ņujorkas konvencija* līdzīgi *UNCITRAL Parauglikumam*³³⁷ nosaka, ka šķīrējtiesas līgums ir rakstveida līgums, ar kuru puses apņemas nodot šķīrējtiesā visus vai kādus strīdus, kas radušies vai var rasties starp tām saistībā ar kādām līguma vai citām tiesiskajām attiecībām, kuru objekts var būt šķīrējtiesas izskatīšanas priekšmets (II 1. pants). Minētā definīcija tika pārņemta no *1923. gada Ženēvas protokola*, tomēr nāca klāt jauns elements - līgumam jābūt rakstiskam. Šajā definīcijā kā primārais tiek noteikts, ka pusēm ir jābūt nodomam izskatīt strīdu šķīrējtiesā, un šim nodomam, konvencijas izpratnē, ir jāmaterializējas rakstiskā šķīrējtiesas līgumā. Līdz ar to primāri ir analizēt pušu nodomu un šķīrējtiesas līguma formu. To norāda arī K. Torgāns: „pie šķīrējtiesas līguma būtiskajām sastāvdaļām pirmām kārtām pieder līdzēju vienošanās par viņu civiltiesiskā strīda nodošanu izšķiršanai šķīrējtiesā [...] un vienošanās forma, kas noteikta likumā.”³³⁸ Tomēr būtiska ir arī šķīrējtiesas līguma definīcijas daļa par līguma saturu un tvērumu. Proti, norāde, ka vienošanai par šķīrējtiesu ir jāskar esošs vai nākotnes strīds, kas savukārt rodas no līgumiskām vai

³³⁵ Rau A. et al. *Process of Dispute Resolution*. New York, 2002, p. 600.

³³⁶ Guatemala Code of Civil and Commercial Procedure, Article 288, 1963 in Born G.A. *International Commercial Arbitration*. 2001, p. 416.

³³⁷ 7. panta 1. varianta 1. daļa nosaka, ka šķīrējtiesas līgums ir pušu līgums nodot visus vai konkrētus strīdus, kas radušies vai var rasties starp tām no kādas noteiktas tiesiskas līgumattiecības vai nē, izšķiršanai šķīrējtiesā. Šķīrējtiesas līgums var būt kā klauzulas formā līgumā vai atsevišķa līguma formā.

³³⁸ Torgāns K. (Zin. Red.) *Civilprocesa likuma komentāri*. Rīga: TNA, 2006, 656.lpp.

kādām citām tiesiskajām attiecībām, atstāj pušu kompetencē formulēt apjomu, kuru skar šķīrējtiesas līgums. Turklāt līgumiskās attiecības var tikt noformētas dažādi, iekļaujot šķīrējtiesas līgumu ar atsauci vai noslēgt to elektroniski. Minētajam strīdam ir arī jābūt pakļautam izskatīšanai šķīrējtiesā (arbitrabilitāte), kas ir viens no priekšnoteikumiem, lai šķīrējtiesas līgums būtu spēkā. Visi šie definīcijas elementi – rakstiskā forma, pušu nodoms, kā arī arbitrabilitāte – ir analizēti turpmāk.

3.1.1. Rakstisks šķīrējtiesas līgums

Aizvien vairāk tiek debatēts par šķīrējtiesas līguma rakstveida dabu, ņemot vērā gan neformālāku tirdzniecības dokumentu noformēšanu, gan moderno komunikāciju attīstību. Debašu pamatā ir starptautisko arbitrāžas tiesību galvenā avota neelastīgums šajā jomā. Proti, *Ņujorkas konvencijai* tika pieņemta laikmetā, kad nepastāvēja interneta vide un elektroniskie dokumenti, tomēr šobrīd to papildināt nav plānots. *Ņujorkas konvencijas* II 2. pants nosaka, ka rakstisks līgums ir tāds līgums, kas satur šķīrējtiesas klauzulu, vai šķīrējtiesas līgums, ko parakstījušas puses vai kas ticis ietverts, apmainoties vēstulēm un telegrammām. Konvencijas izstrādātāji noteica, ka dokuments, kas noslēgts rakstiskā formā, ir vislabākā izvēle, jo tas nodrošina pieejamu un „apmierinošu pierādījumu” līgumam izšķirt strīdus šķīrējtiesā, pie tam lielākā daļu komerciālo šķīrējtiesas līgumu ir jau rakstiskā formā.³³⁹ Tātad rakstiska forma kalpo kā pierādījums pušu kopīgam nodomam, lai gan viens ir pierādīt nodomu izskatīt strīdu šķīrējtiesā, bet otrs - līguma nosacījumus, par kuriem puses vienojušās.

Tomēr šobrīd tiek atzīts, ka konvencija neatspoguļo šī brīža praksi. To precīzi norādīja UNCITRAL Meksikas delegācija:

*Prasība par līguma rakstisku formu ir formalitāte, kas šobrīd nav attaisnojama. Šī formalitāte sagrauj pušu likumiskās cerības. Šķīrējtiesas līguma forma ir striktāka nekā komerciālo līgumu forma; līgumu par miljoniem dolāru vērtu vienošanos var noslēgt mutiski, bet šķīrējtiesas atruna attiecībā uz šo līgumu ir jāslēdz rakstiski.*³⁴⁰

³³⁹ U.N. Economic and Social Council [ECOSOC]. Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, Commitments by Governments on the Draft Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. U.N.Doc E/2822/Add. 4, 03.04.1956.

³⁴⁰ UNCITRAL Working Group II, Forty- third Session, Settlement of Commercial Disputes Preparation of Uniform Provisions on Written Form for Arbitration Agreements. Proposal by the Mexican Delegation, A/CN.9WG.II/WP.137, Vienna, 20.04.2005.

Šāds papildu apgrūtinājums šķīrējtiesas līguma formai nesakrīt arī ar liberālu režīmu, kas nosaka tiesu klauzulas inkorporāciju līgumā. Proti, *Briseles I regula* nosaka, ka „vienošanās, kas piešķir jurisdikciju, ir rakstiska vai mutiska ar apliecinājumu rakstiski [...] vai starptautiskajā tirdzniecībā, tādā formā, kas atbilst praksei, par ko pusēm būtu vajadzējis zināt un ko konkrētajā tirdzniecībā iesaistītās attiecīgā līguma veida līgumslēdzējas puses šādā tirdzniecībā plaši pazīst un regulāri ievēro” (23. pants).³⁴¹ Līdzīgi nosacījumi ir *Konvencijā par tiesas izvēles līgumiem*³⁴² noteikto, ka ekskluzīvam tiesas izvēles līgumam ir jābūt noslēgtam vai dokumentētam rakstiski vai kādā citā komunikācijas veidā, kas nodrošina pieejamu informāciju, kas var tikt izmantota kā atsauce (3. pants). Atsauce uz starptautiskajām tirdzniecības paražām *Briseles I regulā* ir pārāk plaša, radot risku, ka kāda no pusēm varētu nezināt tās paražas, kas ir primāras atsevišķās tirdzniecības nozarēs vai reģionos, tomēr, no otras puses, abi instrumenti dod iespēju vienoties par tiesu jurisdikciju brīvākā formā nekā nosaka *Ņujorkas konvencija*.

Varētu uzskatīt, ka tiesas izvēles klauzula ir mazāk svarīga nekā vienošanās par šķīrējtiesu, jo pieeja tiesai ir vispārīgi garantēta saskaņā gan ar cilvēktiesībām, gan nacionālajām tiesībām, un, vismaz Eiropas tiesiskajā telpā, ir radīta sistēma, kas nodrošina tiesu savstarpēju uzticēšanos, piemēram, izpildot citas valsts nolēmumu. Tomēr, no otras puses, ir jāievēro, ka tiesas un šķīrējtiesas atrunai līgumā nav īpašas atšķirības. Ja pusei ir ierobežota tiesība griezties savā nacionālajā tiesā, tā vietā tā ir spiesta tiesāties ārvalsts tiesā saskaņā ar ārvalsts procesuālo likumu, un tas ir pat sarežģītāk nekā piedalīties šķīrējtiesas procesā saskaņā ar pušu izvēlētiem noteikumiem. Līdz ar to būtu tikai loģiski, ja jurisdikcijas klauzulu režīmu līdzvērtīgi liberalizētu.

Gan liberālās tiesu atrunas formas, gan vispārējo tendenču dēļ nacionālās tiesas arvien vairāk tiecas piemērot *Ņujorkas konvenciju* elastīgāk,³⁴³ un uz šo kā uz nelabvēlīgu tendenci norādīja Baltkrievijas delegācija UNCITRAL: „ir nepieņemams lielais skaits *defolta* (*default* – angļu val.) lietu saskaņā ar *Ņujorkas konvenciju*, proti, atkāpšanās no šķīrējtiesas līguma rakstiskās formas norāda uz slēptu un nopietnu draudu attiecībā uz universālo ārvalsts šķīrējtiesas spriedumu atzīšanu un iespējamo

³⁴¹ Joseph. D. *Jurisdiction and Arbitration Agreements and Their Enforcement*. Sweet&Maxwell, 2005, p. 68-69.

³⁴² Convention on Choice of Court Agreements, 44 I.L.M. 1294 (2005), nav spēkā.

³⁴³ UNCITRAL Report of the Working Group on Arbitration on the work of its thirty-second session, A/CN.9/468, 10.04.2000.

slikto iespaidu uz ārvalstu tirdzniecību”.³⁴⁴ Tomēr šādam uzstādījumam pilnībā nevar piekrist - tādēļ, ka starptautiskās arbitražas tiesību prakse gan nacionālajā, gan starptautiskajā vidē aizvien biežāk tiek unificēta.

Jāmin, ka viens no izmantotajiem paņēmieniem, apejot rakstiskās formas prasību, ir paplašināti interpretēt II (2) pantā³⁴⁵ vārdu „*ietver*”, kas norāda, ka pantā sniegtais uzskaitījums, kādā veidā var noslēgt šķīrējtiesas līgumu (t.i., parakstītu līgumu, apmainoties vēstulēm vai telegrammām), nav izsmeļošs. Līdz ar to mutiska piekrišana komercilīgumam, kurā ir ietverta šķīrējtiesas atruna, ir pietiekama, lai atbilstu konvencijas kritērijiem.³⁴⁶ Tomēr šāda pieeja tika ļoti kritizēta, norādot, ka šāds tulkojums ir, interpretējot tikai konvencijas angļu valodas versiju (*shall include* – angļu val.), un panta daļa tika speciāli veidota, izslēdzot līguma noslēgšanu ar konkludentām darbībām, netieši vai ar darbībām akceptējot oferti.³⁴⁷

Otra iespēja, kā nacionālās tiesas mēģina paplašināt II panta tvērumu, ir – dzēšot vai ignorējot komatu panta vidū,³⁴⁸ tā, lai prasība pēc „paraksta” un apmaiņa attiektos tikai uz „šķīrējtiesas līgumu”, bet nevis uz „šķīrējtiesas klauzulu līgumā”. Šāda pieeja tika analizēta ASV lietā *Sphere Drake Insurance Plc. v. Marine Towing, Inc.*,³⁴⁹ kurā minētais pants tika sadalīts divās daļās, atdalot „abu pušu parakstīts vai iekļauts, apmainoties ar vēstulēm vai telegrammām” no „šķīrējtiesas atrunas līgumā,” tādējādi veidojot divus režīmus. Tomēr pret šādu interpretāciju tika iebilsts vēlākajos spriedumos, norādot, ka konvencijas, līdzīgi kā likumi, visupirms ir jātulko gramatiski.³⁵⁰ Tāpat jāņem vērā, ka konvencijas oficiālajās valodās – franču un spāņu – panta tulkojumā paraksta un apmaiņas kritērijs attiecas uz gan uz šķīrējtiesas atrunu

³⁴⁴ U.N.G.A. Report to the United Nations Commission on International Trade Law on its Work on the Thirty- Eight Session on the Agenda Item 79. Republic of Belarus Permanent Mission to the UN. Statement by the representative of the Republic of Belarus, Andrei Melitsa. 03.10.2005.

³⁴⁵ Termins „rakstveida līgums” ietver šķīrējtiesas klauzulu līgumā vai šķīrējtiesas līgumu, kas ir pušu parakstīti, vai ietverts, apmainoties vēstulēm vai telegrammām.”

³⁴⁶ UK Court of Appeals case *Zambia Steel&Building Supplies Ltd. v. Clark and Eaton Ltd* [1986] in Lloyd’s Law Report. Vol. 2, p. 225.

³⁴⁷ Mann F.A. An “Agreement in Writing” to Arbitrate. *Arbitration International*, No.3, 1987, p. 171-172.

³⁴⁸ Skat. pantu angļu valodā: “the term “agreement in writing” shall include an arbitral clause in a contract or an arbitration agreement, signed by the parties or contained in an exchange of letters or telegrams.”

³⁴⁹ Federal Circuits 5 Circuits case: *Sphere Drake Insurance v. Marine Towing Inc. Et al.* [1994] in <http://vlex.com/vid/36087823> (skatīts 2009.gada 27.janvārī).

³⁵⁰ U.S. District Court, Southern District of New York case: *Kahn Lucas v. Lark International* [1997] in <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/970806u1.html> (skatīts 2009.gada 29.janvārī).

līgumā, gan šķīrējtiesas līgumā.³⁵¹ Šādu sašaurinātu tulkojumu apstiprina arī konvencijas teksts krievu valodā.³⁵²

Savukārt oficiālajā konvencijas tulkojumā latviešu valodā panta šī nozīme ir pavisam cita,³⁵³ proti, tā „pušu parakstītais” varētu tikt attiecināts tikai uz „šķīrējtiesas līgumu”, kā arī citās detaļās šis tulkojums ir neprecīzs (piemēram, „rakstveida nolīgums” būtu tulkojams kā „rakstveida līgums”), līdz ar to konvencijas tulkojums būtu atjaunojams, lai nerastos nepareiza tās interpretācija. Proti, panta pareizs tulkojums būtu šāds:

Termins „rakstveida līgums” ietver šķīrējtiesas klauzulu līgumā vai šķīrējtiesas līgumu, kas ir pušu parakstīti, vai ietverti, apmainoties vēstulēm vai telegrammām.

Pamatojoties uz šiem apstākļiem, ANO Ģenerālā asambleja ir izstrādājusi rekomendācijas modernai konvencijas interpretācijai,³⁵⁴ kurā tiek noteikts saskaņot konvencijas piemērošanu ar pēdējiem grozījumiem *UNCITRAL Parauglikumā*, tostarp attiecībā uz šķīrējtiesas līguma formu. Rezolūcijā tiek noteikts, ka parauglikums atspoguļo moderno skatījumu uz līgumtiesībām starptautiskajā tirdzniecībā un atzīst e-komercijas izmantošanu. Vadoties pēc rekomendācijas, var secināt, ka iepriekšminētais tulkojums otrā panta vārdam „ietver” nav interpretējams paplašināti.

Savukārt *Ženēvas konvencija* raksturo šķīrējtiesas līguma formu:

ar šķīrējtiesas līgumu saprot gan šķīrējtiesas klauzulu līgumā, gan šķīrējtiesas līgumu, ko puses ir parakstījušas, vai kas noslēgts vēstuli, telegrammu apmaiņas ceļā, vai, izmantojot teleprinteri, un jebkuru šķīrējtiesas līgumu, noslēgtu normatīvajos aktos atļautā formā attiecībā uz valstīm, kuru normatīvie akti nepieprasa šķīrējtiesas līgumu rakstveida formu (I (2) (a) pants).

„Rakstisks” netiek minēts konvencijā kā nosacījums, tādēļ tā tiek uzskatīta par liberālāku nekā *Ņujorkas konvencija*. Tomēr jānorāda, ka šī formas prasība ir netieša, pamatojoties uz konvencijas *travaux préparatoires*, kurā vārds „rakstisks” tika

³⁵¹ Landau T., Moollan S. *Article II and the Requirement of Form* in Gaillard E., Pietro D. (Ed.) *Enforcement of Arbitration Agreements and International Arbitral Awards*. Cameron May, 2008, p. 249.

³⁵² Термин “письменное соглашение” включает арбитражную оговорку в договоре, или арбитражное соглашение, подписанное сторонами, или содержащееся в обмене письмами или телеграммами. Конвенция о признании и приведении в исполнение иностранных арбитражных решений, 1958 <http://www.tpprf-mkac.ru/> (skatīts 2009.gada 27.janvārī).

³⁵³ Термин “rakstveida nolīgums” ietver šķīrējtiesas piezīmi pušu parakstītajā līgumā vai šķīrējtiesas nolīgumā vai apmainoties vēstulēm vai telegrammām.

³⁵⁴ Recommendation regarding the interpretation of article II (2) and article VII (1) of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York, 1958), U.N. Doc. A/Res/61/33, 18.12.2006.

norādīts kā raksturojošs elements līgumam, kurā ir iekļauta šķīrējtiesas atruna.³⁵⁵ Tāpat *Ženēvas konvencija* atzīst šķīrējtiesas līgumu, kas ir parakstīts kā daļa no galvenā līguma, vai kas noslēgts, apmainoties ar vēstulēm vai tamlīdzīgi. Ir ļoti svarīgi ievērot, ka definīcija *Ņujorkas konvencijā* atšķirībā no *Ženēvas konvencijas* specifiski norāda, ka jābūt parakstītam līgumam, kurā iekļauta atruna, nevis pašai šķīrējtiesas klauzulai.

Minētais *Ženēvas konvencijas* I otrās daļas (a) pants norāda uz šķīrējtiesas līguma formas prasībām, kurām ir augstāks spēks nekā stingrākiem nacionālajās tiesībās noteiktajiem kritērijiem, bet kas nenosaka minimālos kritērijus tām valstīm, kur ir liberālāki nosacījumi. Proti, pantā ir norāde, ka šķīrējtiesas līgums nozīmē „jebkuru līgumu, kas noslēgts normatīvajos aktos atļautā formā attiecībā uz valstīm, kuru normatīvie akti pieprasa šķīrējtiesas līguma rakstveida formu.” Sākotnējā versijā pantā bija atsauce uz tiesībām, kas piemērojamas pusēm, tomēr teksts tika papildināts, iekļaujot ne vien dalībvalstis, kurās atrodas puses, bet arī valstis, kurās šķīrējtiesas līgums vai spriedums tiek izpildīts, vai kur atrodas kompetentā izpildinstitūcija.³⁵⁶ Šādi šķīrējtiesas līgums tiek piesaistīts visām iespējamām jurisdikcijām, kuras sākotnēji, slēdzot līgumu, ir grūti noteikt. Piemēram, lietā starp Vācijas pircēju un Itālijas pārdevēju, kur šķīrējtiesas klauzula bija iekļauta brokera līgumā, Hamburgas apelācijas tiesa norādīja, ka saskaņā ar Vācijas likumu šķīrējtiesas līgumam nav jābūt rakstiskam starptautiskā komerciālā darījumā starp tirgotājiem, bet saskaņā ar Itālijas likumu rakstiska forma ir imperatīva. Tiesa nolēma, ka priekšnoteikums, kas noteikts konvencijas I (2) (a) pantā, nav izpildīts, jo Itālijas pārdevēja paraksts iztrūkst.³⁵⁷

Ņemot vērā to, ka konvencijas parasti inkorporē tikai vispārīgo konsensu starp valstīm, to smagnējā un sarežģītā pieņemšanas procedūra ietekmē arī konvencijas saturu un ne vienmēr tas atspoguļo jaunākās tendences, tādējādi tiek ņemti talkā palīgavoti to tulkošanā. Sevišķi aktuāli tas ir jautājumos, kad arī tiesībās ienāk jauni tehniskie līdzekļi, proti, ne *Ņujorkas*, ne *Ženēvas konvencija* tieši neregulē jautājumus par šķīrējtiesas līguma noslēgšanu tiešsaistē vai ar elektroniska pasta starpniecību. Šāda gadījuma gan iztulkošanā, gan arī nacionālo likumu un šķīrējtiesas līgumu sastādīšanā var ņemt par palīgu *UNCITRAL Parauglikumu*, ko rekomendē arī ANO Ģenerālā asambleja, un kas tieši nesen ir papildināts ar jaunām divām

³⁵⁵ *Yearbook Commercial Arbitration*, Vol. XX, 1995, p. 1014.

³⁵⁶ *Ibid.*, p. 1015.

³⁵⁷ Hamburg Commodity Exchange case [1984] in *Yearbook Commercial Arbitration*, Vol. XVII, 1995, p.1014.

šķīrējtiesas līguma definīcijām 7.pantā.³⁵⁸ Pie tam, tulkojot *Ņujorkas konvenciju*, saskaņā ar starptautiskajām publiskajām tiesībām ir jāņem vērā, *inter alia*, jebkura vēlāka vienošanās starp dalībniekiem attiecībā uz līguma interpretāciju un tā noteikumu piemērošanu.³⁵⁹ Par šādu vēlāku vienošanos var uzskatīt *ANO Rekomendācija attiecībā uz Ņujorkas konvencijas II (2) un VII (1) panta interpretāciju*,³⁶⁰ kas dalībvalstīm iesaka minētos pantus tulkot, ņemot vērā elektroniskās komercijas attīstību un nacionālo likumu liberizāciju attiecībā uz šķīrējtiesas līguma formu. Tādējādi tiesām, piemērojot konvenciju, ir jāizvērtē arī šī rekomendācija.

Parauglikuma 7. panta iepriekšējā redakcija bija saskaņota ar *Ņujorkas konvenciju*, sevišķi uzsverot rakstiskās formas nepieciešamību. Tomēr, apzinot praktiķu iebildumus pret rakstiskās formas absolūtismu³⁶¹ un ņemot vērā pušu nodoma prioritāti, parauglikums tika papildināts atbilstoši starptautisko līgumu praksei, iekļaujot divus variantus. Nevienai no šīm definīcijām netiek dota priekšroka, un ir prezumēts, ka abas var tikt atzītas saskaņā ar *Ņujorkas konvenciju*.³⁶²

UNCITRAL Parauglikuma jaunā 7. panta pirmās daļa un otrās daļas pirmais teikums (pirmā versija) atbilst iepriekšējai redakcijai. Galvenais, ka atšķirībā no *Ņujorkas konvencijas* tas nosaka, ka šķīrējtiesas līgumam vai galvenajam līgumam nav jābūt parakstītam. Savukārt turpmākais panta teksts tika grozīts, tas paskaidro, ko saprot ar rakstisku šķīrējtiesas līgumu - "šķīrējtiesas līgums ir rakstisks, ja tā saturs ir saglabāts jebkādā formā, vai tas ir šķīrējtiesas līgums vai līgums, kas noslēgts mutiski, ar darbībām vai citādā veidā." Piemēram, ja ir izteikta mutiska oferte, bet tā ir

³⁵⁸ Iepriekšējā redakcija: 1.Šķīrējtiesas līgums ir pušu līgums nodot visu vai daļu strīda, kas radies vai var rasties starp tām un attiecībā uz definētām tiesiskajām attiecībām - gan līgumiskām, gan ne. [...] 2.Šķīrējtiesas līgumam ir jābūt rakstiskam. Rakstisks līgums ir tad, ja tas satur dokumentu, kas ir pušu parakstīts vai apmainoties ar vēstulēm, teleksu, telegrammām vai citiem telekomunikāciju veidiem, kas nodrošina līguma fiksāciju, vai prasības pieteikumu un pretprasības apmaiņu, kurās viena līguma puse norāda uz līguma eksistenci un otra to nav noraidījusi. Atsauce līgumā uz dokumentu, kas satur šķīrējtiesas klauzulu, tiek uzskatīts par šķīrējtiesas līgumu, ja līgums ir rakstisks un šāda atsauce var tikt uzskatīta par līguma daļu.

³⁵⁹ Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām: LR Starptautiska konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, 2003.gada 4. marts, Nr. 52, 31. pants.

³⁶⁰ Recommendation regarding the interpretation of article II (2) and article VII (1) of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York, 1958) U.N. Doc. A/Res/61/33, 18.12.2006.

³⁶¹ Piemēram, „ja šķīrējtiesas klauzula ir iekļauta citādi saistošā līgumā, kādēļ ir nepieciešamība parakstīt vai rakstiski noformēt līgumu? Miljoniem vērti līgumi tiek noslēgti šādā veidā, un ir nepieciešams jautāt, kāpēc šķīrējtiesas līgumam ir jāatbilst 7.pantam?” Kaplan N. Is the Need For Writing as Expressed in the new York Convention and the Model Law. Out of Step with Commercial Practice. *Arbitration International*, Vol. 12 No. 27, 1996, p.44-45.

³⁶² Explanatory Note by the UNCTRAL Secretariat on the 1985 Model Law on International Commercial Arbitration as amended in 2006. www.uncitral.org (skatīts 2008. gada 13. janvārī).

akceptēta rakstiski. Papildus Parauglikums paredz, ka šķīrējtiesas līgums var tikt noslēgts elektroniski, apmainoties dokumentiem, vai atsaucoties dokumentā uz kādu dokumentu, kur ir vienošanās par šķīrējtiesu.³⁶³

Tāpat šī panta 1. versija paredz arī šķīrējtiesas līguma noslēgšanu elektroniskā formā. Šīs norma saskaņota ar *UNCITRAL Elektroniskās komercijas parauglikumu*³⁶⁴ un *ANO Konvenciju par elektronisko komunikāciju izmantošanu starptautiskos līgumos*,³⁶⁵ kuras 20. pantā ir norādīts, ka konvencija tiek piemērota elektroniskām komunikācijām saistībā ar līguma noslēgšanu un izpildi, kuram piemērojas tostarp *Ņujorkas konvencija*. *UNCITRAL Elektroniskās komercijas parauglikums* nosaka, ka “tur, kur likums pieprasa, informācijai jābūt rakstiskā veidā, šis nosacījums ir izpildīts ar datu ziņu, ja informācija, kas tur ietverta, ir pieejama, lai to varētu izmantot sekojošai atsaucei” (6. pants). Šādā veidā tiek tieši atbalstīta moderno tehnoloģija ienākšana arbitrāžas tiesībās, un vārdiem „rakstisks”, „oriģināls”, „paraksts” tiek piešķirta jauna nozīme. Proti, šādā kontekstā *Ņujorkas konvencijā* norādītie termini „telekss” vai „vēstules” ietver arī citas rakstisku formu komunikācijas, ko regulāri izmanto tirgotāji, tomēr nacionālās tiesas lēni akceptē šādas izmaiņas, lai gan vispārēji pieņemts, ka tiešsaistē, nospiežot ikonu „Piekrītu”, tiek noslēgts arī spēkā esošs un rakstisks šķīrējtiesas līgums.³⁶⁶

Savukārt 1999. gadā Norvēģijas apelācijas tiesa neatzina un neizpildīja Londonā taisītu šķīrējtiesas spriedumu, atzīstot, ka, pušu līgumā, kas noslēgts, apmainoties ar e-pastu, ietvertā šķīrējtiesas klauzula nav spēkā saskaņā ar *Ņujorkas*

³⁶³ (4) Rakstiska līguma prasība ir izpildīta elektronisko komunikāciju veidā, ja informācija, kas ietverta ir pieejama, lai varētu tikt izmantota kā sekojoša atsauce; “elektroniskā komunikācija” nozīmē jebkādu komunikāciju, ko puses izdara ar datu ziņu palīdzību; “datu ziņa” nozīmē informāciju, kas izveidota, nosūtīta, saņemta vai saglabāta elektroniski, magnētiski, optiski vai līdzīgos veidos, tai skaitā, bet ne tikai elektronisko datu savstarpējā apmaiņa (EDI), elektroniskais pasts, telegrammas, teleksi vai telekopijas. (5) Šķīrējtiesas līgums tiek uzskatīts par rakstveida, ja tas iekļauts apmaiņā ar prasības pieteikumu un preprasību, kurās līguma esamība ir norādīta no vienas puses, bet otra puse to nav noliegusi. (6) Atsauce līgumā uz jebkādu citu dokumentu, kurā ir ietverta šķīrējtiesas klauzula, tiek uzskatīta par rakstisku šķīrējtiesas līgumu, ja vien ir norāde, ka šī atsauce ir tāda, kas padara klauzulu par daļu no līguma.

³⁶⁴ UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce. A/RES/51/162, 1996. Šo Parauglikumu savā likumdošanā inkorporējušas vairāk kā 40 valstis. Piemēram, Kanāda savā nacionālajā likumdošanā ir ņēmusi to par modeli savam likumam *Canadian Uniform Electronic Commerce Act*, tomēr šis likums netiks piemērots tādiem dokumentiem kā testamenti, pilnvaras, zemes atsavināšanas darījumi, kurus nepieciešams reģistrēt, lai tie būtu spēkā pret trešajām personām u.tml. Skat. Jarvin S., Magnusson A. (Ed.) *International Arbitration Court Decisions*. JurisNet LLC, 2006, p.54 .

³⁶⁵ 2005 United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts. UN Doc. A/RES/60/21. Nav vēl spēkā.

³⁶⁶ Ontario Supreme Court case No. 3778: *Rudder v. Microsoft Corp* [1999] in <http://aix1.uottawa.ca/~geist/microsoft.htm> (skatīts 2009. gada 4. augustā); New Jersey Court of Appeals case: *Caspi v. The Microsoft Network* [1999] in <http://legal.web.aol.com/decisions/dlother/caspi.html> (skatīts 2009. gada 4. augustā).

konvenciju, jo nav pierādīts, ka tā bija „rakstiska” un parakstīta, neskatoties uz to, ka saskaņā ar šķīrējtiesas vietas likumu šķīrējtiesas līgums bija spēkā.³⁶⁷ Šobrīd Norvēģijas tiesa, iespējams, pieņemtu citu lēmumu, ņemot vērā ANO rekomendāciju un grozījumus *UNCITRAL Parauglikumā*.

Plašo diskusiju iespaidā par jauno definīciju šķīrējtiesas līgumam un tā formai³⁶⁸ UNCITRAL izšķīrās arī par otrās versijas ieļaušanu parauglikumā, kas neierobežo pušu nodoma izpausmi, jo dažkārt rakstveida dokumenta sastādīšana ir nepraktiska vai neiespējama:

Šķīrējtiesas līgums ir līgums starp pusēm nodot visus vai specifisku strīdu, kas ir jau radies vai var rasties saistībā ar noteiktu tiesisku attiecību – līgumisku vai ne, izšķiršanai šķīrējtiesā.

Tādējādi, ņemot vērā minēto, ja *Ņujorkas konvencijas* prasību pēc rakstiskās formas tulko šauri, iebilstošā puse nevarēs izpildīt mutisku līgumu starptautiski, jo līgums par šķīrējtiesu nav rakstisks, bet, ja tulko to plaši, mutiskais šķīrējtiesas līgums var tikt atzīts, ja vien tas ir rakstiski pierādāms. Līdz ar to var uzskatīt, ka rodas jauna paraža starptautiskajās arbitrāžas tiesībās, kas legalizē mutisko līgumu par strīdu izšķiršanu šķīrējtiesā, ko, kā norādīts tālāk, apstiprina arī nacionālās tiesības (piemēram, Anglijā).

Neskatoties uz šīm minētajām divām versijām, valstīm, tostarp Latvijai, būtu ieteicams pārņemt *UNCITRAL Parauglikuma* piedāvāto pirmo variantu, kas tomēr prasa apstiprināt jebkādā veidā pušu nodomu. Šāda veida apstiprinājums (*record* – angļu val.) ir kā aizsardzības mehānisms prasītājam un atbildētājam, jo ne tikai kalpos kā pierādījums pušu nodomam, bet arī identificēs līguma noteikumus, to vidū procesa vietu, valodu u.c.

Tomēr nacionālie likumi ir ļoti dažādi attiecībā uz šķīrējtiesas līguma formas prasībām un nepieciešamība pēc rakstiskās formas pakāpeniski zūd, un šķīrējtiesas līguma formas definīcijas ir tik plašas, ka šāda prasība vairs nav aktuāla. Piemēram, saskaņā ar Anglijas likumu par rakstisku tiek uzskatīts tāds šķīrējtiesas līgums, kas ir pušu parakstīts vai neparakstīts, ja līgums ir noslēgts, apmainoties ar rakstiskiem sūtījumiem, kā arī gadījumos, kad puses ir piekritušas citādāk nekā rakstiski, bet

³⁶⁷ Norway Halogaland Court of Appeals case: *Charterer v. Shipowner* [1999] in *Commercial Arbitration Yearbook*, vol. XXVII, 2002, p.519-523.

³⁶⁸ Skat.: UNCITRAL, Report of the Working Group on Arbitration and Conciliation on the Work of its Thirty – Ninth Session. June 19- July 7, 2006 G.A. Official Records. Sixty- first Session. Supplement no. 17 (A/61/17) UN, New York, 14.07.2006.

atsaucoties uz rakstiskiem noteikumiem.³⁶⁹ Šāds nosacījums norāda, ka šķīrējtiesas klauzula ir vērtējama atbilstoši katras lietas apstākļiem.³⁷⁰ Piemēram, mutisks līgums var tikt uzskatīts par spēkā esošu, ja puses ir vienojušās par līgumu, atsaukdamās uz kādiem noteikumiem, kas ir rakstiski noformēti un ko var pierādīt ar rakstiskiem pierādījumiem, kā arī ar lieciniekiem.

Savukārt Svea (Zviedrija) apelācijas tiesa, izvērtējot jautājumu par Francijā taisīta šķīrējtiesas sprieduma atzīšanu un izpildīšanu, konstatēja, ka lietā šķīrējtiesas līgumu ir parakstījis tikai prasītājs.³⁷¹ Tomēr prasītājs un atbildētājs arī pirms darījuma, par ko ir strīds, strādājuši kopā, viņiem izveidojusies zināma abpusēja prakse. Turklāt pušu līguma projektā bija norāde uz industrijas standarta noteikumiem (COFREUROP³⁷²), kas satur strīda izšķiršanas mehānismu. Atbildētājs saņēma standarta veidlapu, par to neiebilda, līdz ar to tribunāls, ņemot vērā iepriekšējo pušu komercpraksi, līgumus un to, ka atbildētājs nav iebildis šķīrējtiesas procesā, konstatēja, ka starp pusēm ir spēkā esoša vienošanās par šķīrējtiesu.

Zviedrijas tiesa, izvērtējot šķīrējtiesas līguma spēkā esamību, piemēroja šķīrējtiesas nolēmuma taisīšanas vietas likumu, t.i., Francijas, pamatojoties uz *Ņujorkas konvencijas* V panta 1 (a)³⁷³ Tiesa norādīja, ka Francijas likuma formulējums ir līdzīgs Zviedrijas likumam, un tie neprasa stingru formu. Jāpiebilst, ka *Zviedrijas Arbitrāžas likums*³⁷⁴ vispār neregulē jautājumu par rakstisko formu, un tā komentāros norādīts, ka šķīrējtiesas līguma formai tradicionāli ir piemērojami vispārējie saistību tiesību principi, kas norāda, ka nav vajadzīga nekāda speciāla forma, tomēr, lai starptautisku līgumu atzītu un izpildītu saskaņā ar *Ņujorkas konvenciju*, nav ieteicams šādu līgumu slēgt mutiski.³⁷⁵ Zviedrijas tiesa norādīja, ka

³⁶⁹ Arbitration Act 1996 of England, Section 5 www.jus.uio.no/sisu (skatīts 2009.gada 26.janvārī).

³⁷⁰ Ar „rakstiski” Anglijā var saprast arī mutiskus līgumus. Skat.: UK Queen's Bench Division (Commercial Court) *case: Abdullah M Fahem & Co v. Mareb Yemen Insurance Co & Another* [1997] in 2 Lloyd's Law Report, p. 738.

³⁷¹ The Svea Court of Appeal lieta Nr. O 4645-9: *Planaverigne S.A v. Kalle Bergander i Stockholm AB*, in Kluwerarbitration datu bāze (skatīts 2009. gada 3. augustā).

³⁷² COFREUROP (*Common European Usages for the Domestic and International Sale of Eatable Fruits and Vegetables*) speciāli noteikumi, kas tiek piemēroti nacionālajai un starptautiskajai tirdzniecībā ar saldētiem, svaigiem u.c. dārzeņiem un augļiem. Skatīt noteikumus: <http://www.dfhv.de/~upload/dfhv/pdf/cofreuropenglisch1999.pdf#search=%22COFREUROP%22> (skatīts 2009.gada 1. februārī).

³⁷³ Šķīrējtiesas nolēmuma atzīšanu un izpildīšanu var atteikt pēc tās puses lūguma, pret kuru tā vērsta, tikai tad, ja šī puse iesniegs tās vietas kompetentam varas orgānam, kur izprasa atzīšanu un izpildīšanu, pierādījumus, ka: a) [...] šķīrējtiesas līgums nav spēkā pēc likuma, kam puses šo līgumu pakļāvušas, bet, ja tāda norādījuma nav, — pēc tās valsts likuma, kur nolēmums pieņemts [...].

³⁷⁴ Swedish Arbitration Act http://www.sccinstitute.com/uk/Laws_and_Conventions/ (skatīts 2009.gada 21.janvārī).

³⁷⁵ Ramberg J. The Arbitration Agreement. *Stockholm Arbitration Report*, Vol. 1999: 1, p. 24.

tādējādi šķīrējtiesas līgums var tikt noslēgts dažādi, tostarp šķīrējtiesas atruna var tikt ietverta darījuma ofertē, un tā stājas spēkā; darījuma dokumentā, var būt norāde uz standarta noteikumiem, kas satur šķīrējtiesas atrunu, un, ja šie standarta noteikumi nozarē ir vispārēji pieņemti, ir uzskatāms, ka šāda norāde ir pietiekama, lai šķīrējtiesas līgumu uzskatītu par noslēgtu un spēkā esošu. Līdz ar to tiesa līgumu atzina par spēkā esošu un izpildīja minēto spriedumu. Neapšaubāmi, lietas iznākumu ietekmēja liberālie nacionālie likumi, pēc kuriem vadījās tiesa, tomēr pretēji būtu gadījumā, ja nolēmuma taisīšanas valsts likums (piemēram, Latvijas) kategoriski prasītu rakstisko formu.

Latvijas *Civilprocesa likums* šķīrējtiesas līgumu definē atbilstoši veco tendenču garam, nosakot, ka šķīrējtiesas līgums ir vienošanās starp pusēm par esoša vai nākotnes strīda nodošanu šķīrējtiesā (409. pants). Līguma rakstiskā prasība ir tikai daļēji pārņemta no *UNCITRAL Parauglikuma* definīcijas, neiekļaujot atrunas par prasības un preprasības apmaiņas gadījumiem un atsauci uz citiem dokumentiem.³⁷⁶ Šāda nepilnīga definīcija un tās mijiedarbība ar citiem nacionālajiem likumiem rada juridiskas pretrunas.

Proti, komunikācijas forma, kas apmierina rakstveida prasību, ir atkarīga no tās valsts nacionālajām tiesībām, kurā šķīrējtiesas process notiek vai arī kur šķīrējtiesas spriedums tiks izpildīts;³⁷⁷ tādējādi, piemērojot Latvijas nacionālo materiāltiesisko izpratni par rakstisko formu, var nonākt pie secinājuma, ka rakstiskas formas kritērijs ir izpildīts tikai tad, kad tas ir abu pušu parakstīts saskaņā ar *Civillikuma* 1493. pantu, kas nosaka, ka, lai akts būtu spēkā, kā tā būtisks piederums [...] visu darījuma daļībnieku vai arī viņu vietnieku paraksts. Šāda pieeja ir pretrunā ar starptautisko praksi un attīstību, kad līgumus var noslēgt, arī apmainoties ar elektroniskiem dokumentiem. Tas būtu atrisināms arī Latvijas likumā.

Savukārt otrs jautājums ir saistīts ar šķīrējtiesas līguma noslēgšanu, izdarot konkludentas darbības, kuru rezultātā tiek noslēgts rakstisks šķīrējtiesas līgums. Tādu šķīrējtiesas līgumu, kas noslēgts, vienai pusei iesniedzot prasības pieteikumu

³⁷⁶ 492. pants nosaka, ka: (1) Šķīrējtiesas līgumu noslēdz rakstveidā. To kā atsevišķu noteikumu (šķīrējtiesas klauzulu) var ietvert jebkurā līgumā. (2) Par rakstveida līgumu uzskatāma arī vienošanās, kas noslēgta, apmainoties ar vēstulēm, faksogrammām, telegrammām vai izmantojot citus telekomunikācijas līdzekļus, kas nodrošina, ka tiek fiksēta pušu griba nodot strīdu vai iespējamo strīdu izšķiršanai šķīrējtiesā.

³⁷⁷ Griffith G., Mitchell D. A. *Contractual Dispute Resolution in International Trade: the UNCITRAL arbitration rules (1976) and the UNCITRAL Conciliation Rules (1980)* <http://www.austlii.edu.au/au/journals/MelbJIL/2002/8.html> (skatīts 2009. gada 20. aprīlī).

šķīrējtiesā, bet otrai - atbildot ar pretprasību, tādējādi piekrītot minētās šķīrējtiesas jurisdikcijai, Latvijas tiesības neatzīst, lai gan to paredz *UNCITRAL Parauglikums*.

Kādā Latvijas šķīrējtiesā ar spriedumu³⁷⁸ tika izbeigta tiesvedība starptautiskā šķīrējtiesas lietā, konstatējot, ka “konkludentas darbības no prasītāja puses bez līguma rakstiska akcepta nevar būt par pamatu šķīrējtiesas līguma nodibināšanai *Civilprocesa likuma* 492. panta pirmās daļas izpratnē.” Prasība tika balstīta uz šķīrējtiesas līgumu, ko bija noslēgušas divas puses, bet prasītājs tikai kā trešā puse bija parakstījis pavaddokumentus, kas saistīti ar galveno komerckontraktu. Prasība tika celta pret vienu no šķīrējtiesas līguma pusēm. Atbildētājs šajā lietā nepiekrīta, ka strīds starp pusēm ir pakļauts izskatīšanai šķīrējtiesā, jo nepastāvot šķīrējtiesas līgums starp pusēm. Viens no šķīrējtiesnešiem spriedumam pievienoja savas atsevišķas domas, kurās uzskatīja, ka strīds ir pakļauts šķīrējtiesai, jo minētajās pavadzīmēs ir atsauce uz noteiktiem biznesa jomā pielietojamiem noteikumiem, kuros ir arī identiska šķīrējtiesas klauzula.

Tomēr neviens no šķīrējtiesnešiem nepievērsa uzmanību tam, ka šis šķīrējtiesas līgums ir starptautisks, līdz ar to procesam piemērojama ir *Ženēvas konvencija*, kas savukārt varēja mainīt lēmumu par jurisdikciju. Konvencija ir jātulko atbilstoši starptautiskajai praksei, līdz ar to, ja atbildētājs uz prasību ir atbildējis ar pretprasību vai paskaidrojumiem šķīrējtiesā, neiebilstot pret tās jurisdikciju, viņš ir devis savu piekrišanu risināt strīdu šādā veidā, un šķīrējtiesas līgums ir rakstisks, lai gan atsevišķos dokumentos. Šķīrējtiesa tāpat neanalizēja apstākli, ka šķīrējtiesas līgums eksistē dokumentā, uz kuru ir norāde pavadzīmē (skat. turpmākās daļas par šķīrējtiesas līguma pamata tipiem). Galvenais, kas, ņemot vērā strīda starptautisko dabu, primāri bija jānoskaidro šķīrējtiesai - otras puses objektīvā piekrišana risināt strīdu šķīrējtiesā.

Tāpat Latvijā problemātisks regulējums ir šī līguma noslēgšana elektroniskā formā. Proti, *Elektronisko dokumentu likums* definē, ka prasība pēc dokumenta rakstveida formas attiecībā uz elektronisko dokumentu ir izpildīta, ja elektroniskajam dokumentam ir elektroniskais paraksts un elektroniskais dokuments atbilst citām normatīvajos aktos noteiktajām prasībām.³⁷⁹ No tā izriet, ka, slēdzot šķīrējtiesas līgumu, apmainoties ar e-pastu, dokumentam ir jāpievieno elektroniskais paraksts, kas pilnībā neatbilst tirgotāju interesēm – ātri un efektīvi slēgt darījumus, brīvi izvēloties

³⁷⁸ 2006. gada 10. aprīļa [...] šķīrējtiesas spriedums, npublicēts.

³⁷⁹ Elektronisko dokumentu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. gada 20. novembris, Nr.169.

formu. Puses šādā gadījumā Latvijas tiesā nevarēs pierādīt šķīrējtiesas līguma esamību, un tas rada vēl vienu kolīziju starp Latvijas un starptautisko likumdošanu un praksi.

Kopumā jāsecina, ka starptautiskajā vidē, atšķirībā no Latvijas, šķīrējtiesas līguma rakstiskās formas prasība ir zaudējusi savu aktualitāti, turklāt līguma rakstiskā forma ir ne tikai plaši interpretējama, bet arī paraksts uz šķīrējtiesas līguma nav obligāti nepieciešams, tomēr Latvijā ir saglabājies arhaisks regulējums šajā jomā.

3.1.2. Pušu nodoms un tā interpretācija

Galvenais šķīrējtiesas līguma elements ir pušu nodoms vai „aņņemšanās” nodot savu nākotnes vai tagadnes strīdu izšķiršanai šķīrējtiesai. Ja šis elements iztrūkst, līgums nav spēkā, un kāda no pusēm var lūgt atzīt, ka šķīrējtiesai nav jurisdikcijas.

Pušu nodoms ir nosakāms, interpretējot gan pašu šķīrējtiesas līgumu, gan arī pušu uzvedību un savstarpējo praksi. Šī formula var tikt paplašināta, piemērojot pēc analogijas CISG 8. pantu,³⁸⁰ neskatoties uz to, ka CISG ir piemērojams tikai starptautiskiem pirkuma un pārdevumu līgumiem, tomēr CISG ietver sevī starptautiski atzītus vispārējos līguma slēgšanas principus, un tiesu prakse norāda, ka 8. panta tests var pēc analogijas tikt piemērots arī šķīrējtiesas līgumam.³⁸¹ CISG tests izvērtē ne tikai pušu nodomu, bet arī vērtē, kā saprātīga persona rīkotos identiskā situācijā, ņemdama vērā tirdzniecības paražas. Saskaņā ar šo testu - ja nav skaidra vārdiskā nozīme, pušu paziņojumi tiek tulkoti saskaņā ar subjektīvo un objektīvo kritēriju. Vienas puses paziņojumi un uzvedība tiek tulkoti subjektīvi saskaņā ar viņas nodomu, bet otra puse zināja vai tai vajadzēja zināt par šādu nodomu. Ja puse nezināja vai tai nevajadzēja zināt, pirmās puses rīcība tiek tulkota, piemērojot objektīvo – saprātīgas personas - kritēriju. Saprātīgas personas tests ir aktuāls, jo praktiski ir ļoti grūti novērtēt pušu nodomu, balstoties tikai uz pušu iesniegtajiem dokumentiem. Prakse rāda, ka puses savu vienošanos interpretē pēc tagadējās izdevības, tomēr

³⁸⁰ 1) Saskaņā ar šīs konvencijas mērķiem, paziņojumi vai citāda puses rīcība tiek interpretēta saskaņā ar puses nodomu, ja otra puse zināja vai nevarēja nezināt, kāds bija šis nodoms. 2) Ja iepriekšējais punkts nav piemērojams, tad paziņojumi vai citāda puses uzvedība tiek interpretēta saskaņā ar to izpratni, kura būtu saprātīga, ja tā darbotos tādā pašā veidā kā otra puse analogiskos apstākļos. 3) Nosakot puses nodomu vai izpratni, kura būtu saprātīga, nepieciešams ņemt vērā visus lietas atbilstošos apstākļus, ieskaitot pārrunas, jebkuru praksi, kuru puses noteikušas savās savstarpējās attiecībās, paražas un jebkuru sekojošu pušu uzvedību.

³⁸¹ US District Court for the Southern District of New York case: *Filanto v. Chilewich Int'l Corp* [1992] in KluwerArbitration data base.

arbitriem ir jāizvērtē pušu sarakste, pirmslīguma sarunu dokumenti u.c., objektīvi un ņemot vērā kā šādā situācijā darbosies cita saprātīga persona - komersants. Piemēram, neskatoties uz šķīrējtiesas klauzulu līgumā, ja viena puse iesniedz tiesā prasības pieteikumu pret otru un atbildētājs tieši vai netieši akceptē šo iesniegto prasību, var uzskatīt, ka puses ir atkāpušās no šķīrējtiesas līguma (*waived* - angļu val.).

Viena no spilgtākajām lietām - *Svenska Petroleum Exploration v. Government of Lithuania, Geonafta lieta*³⁸² - norāda uz jaunākajām tendencēm arbitrāžas tiesībās un uz metodēm, kā tiek tulkots pušu nodoms, rakstiskā forma, un kādas sekas rodas tulkojuma rezultātā. 1993. gada 28. aprīlī Viļņā tika parakstīts kopuzņēmuma līgums starp *Svenska* un *Geonafta* – pēdējais bija valsts uzņēmums, kas vēlāk 2000. gadā tika privatizēts. Formāli Lietuvas valdība nebija līguma puse, tomēr līguma pēdējo lapu bija parakstījis arī enerģētikas ministrs, un atsevišķi līguma punkti uzlika pienākumus un saistības Lietuvas valdībai. Līgumā tika iekļauta šāda tiesas izvēles atruna:

9.2. ja strīds nav atrisināts mierīgās sarunās 90 dienu laikā no brīža, kad saņemta viena Dabinātāja paziņojums par šādu strīdu, strīds ir jāizskata saskaņā ar Dabinātāju līgumu:

a) Lietuvas Republikas tiesā,

b) neatkarīgā arbitrāžā Dānijā, Kopenhāgenā, saskaņā ar Starptautiskās tirdzniecības kameras reglamentu angļu valodā [..].

Rodoties strīdam, *Svenska* iesniedza prasību pret Lietuvas valdību un privatizēto uzņēmumu ICC šķīrējtiesā. Valdība iebilda šķīrējtiesas jurisdikcijai, jo nav parakstījusi līgumu, tādējādi nav arī strīdus puse. Tomēr šķīrējtiesa bija pretējās domās un izskatīja strīdu, piedzenot zaudējumus par 12579000 ASV dolāriem no atbildētāja. Tad *Svenska* griezās Anglijas tiesā, lai šķīrējtiesas spriedumu izpildītu.

Anglijas tiesa, vērtējama šķīrējtiesas jurisdikcijas jautājumu, piemēroja labas ticības principu, pušu nodomu, analizēja pirmslīguma sarunas un pušu uzvedību pēc līguma noslēgšanas. Tiesa konstatēja, ka valdības pārstāvja paraksts uz līguma norāda ne tikai to, ka valdība apstiprina savā kontrolē esošā uzņēmuma *Geonafta* pilnvaras, bet arī paraksts atrodas tieši zem vārdiem „juridiski un līgumiski saistīts, ja parakstījis šo līgumu,” tādējādi Lietuvas Republikas valdība ir puse komerclīgumam.

Tomēr, ņemot vērā šķīrējtiesas līguma autonomo dabu, tiesai bija jāizvērtē, vai valdība ir puse arī šim līgumam. Tiesa izskatīja līguma *travaux preparatoires*, kuros

³⁸² England and Wales Court of Appeal case: *Svenska Petroleum Exploration AB, Government of the Republic of Lithuania, AB Geonafta* [2006] in <http://www.nadr.co.uk/articles/published/ArbLawReports/Svenska%20v%20Lithuania%202006.pdf> (skatīts 2009. gada 28. jūlijā).

puses bija diskutējušas par valsts kā trešās puses tiešu iesaistīšanos līgumā. Pirmajā līguma projekta redakcijā par strīdu izšķiršanas vietu bija minēts ICSID. Tomēr vienā no pēdējiem līguma projektiem šķīrējtiesas klauzula, kas saistītu valdību, tika izdzēsta, atstājot tikai frāzi “valdība un *Geonafta* atsakās no visām savām suverēnajām tiesībām uz imunitāti” (35.punkts). Lai gan izdzēšanas iemesli tā arī netika konstatēti, tiesa to interpretēja kā “nejaušību” un sasaistīja ar esošo līguma 9.2. pantu – tiesas izvēles pantu. Tādējādi Anglijas tiesa nolēma – lai gan šķīrējtiesas atrunā ir norādīta kārtībā, kādā risina “Dibinātāju” strīdus, pušu nodoms ir bijis iekļaut arī Lietuvas Republikas valdību kā šķīrējtiesas līguma pusi. Tiesa lēmumā norādīja, ka Lietuvas valdību saista gan pamatlīgums, gan šķīrējtiesas līgums, līdz ar to tā arī nevar atsaukties uz valsts imunitāti attiecībā uz jurisdikciju, jo valdība no tās ir atteikusies.

Tātad, iztulkojot pušu gribu un vienošanos, var nonākt ne tikai pie secinājuma, ka šķīrējtiesas līgums ir bijis noslēgts ar pusi, kas ir parakstījusi galveno līgumu, bet arī, ka līgums ir „pārceļojis” pie cita subjekta, piemēram, valsts uzņēmuma noslēgts šķīrējtiesas līgums var tikt attiecināts uz valsti, tādējādi to saistot, ko apstiprina arī prakse,³⁸³ vai arī, ka mātes uzņēmums ir atbildīgs par meitas uzņēmuma saistībām, tostarp par noslēgto šķīrējtiesas līgumu.

Latvijas tiesās nav šādas prakses interpretēt pušu nodomu. Piemēram, Latvijas Augstākā tiesa, analizējama, vai spēkā ir ar spiedogu atveidota atruna par strīda izskatīšanu šķīrējtiesā, atsaucās uz *Direktīvu 93/13/EEK* 3. pantu,³⁸⁴ (direktīva ietverta arī Latvijas likumos), ka līguma noteikumu, kas nav atsevišķi apspriests, uzskata par negodīgu, ja pretēji prasībai pēc godprātības tas rada ievērojamu nelīdzsvarotību pušu tiesībās un pienākumos, kas izriet no līguma.³⁸⁵ Tomēr šajā gadījumā atsauce uz patērētāju tiesībām ir otršķirīga. Pirmkārt, tiesai bija jāvērtē, vai spiedoga uzspiešana realizē pušu abpusēju nodomu tikt saistītam ar šķīrējtiesas līgumu. Pat tad, ja spiedogs varētu tikt uzskatīts kā rakstiskas formas realizācija, tad pilnīgi neiespējami, izvērtējot lietas apstākļus, ir konstatēt pušu nodomu, pielietojot ne tikai jau minēto testu, bet arī tālākminētās interpretācijas metodes.

³⁸³ ICC case No. 3493: *SPP v. Arab Republic of Egypt* [1983] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. IX, 1984, p. 111.

³⁸⁴ Padomes Regula 93/13/EEK Par negodīgiem noteikumiem patērētāju līgumos: *Oficiālais Vēstnesis*, L 095 21/04/1993 Lpp. 0029 – 0034. "Patērētājs" ir jebkura fiziska persona, kura līgumos, uz ko attiecas šī direktīva, darbojas nolūkos, kas ir ārpus tās amata, nodarbošanās vai profesijas – 2.p.2.d.

³⁸⁵ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lēmums lietā Nr. SKC-613 [2006] www.at.gov.lv (skatīts 2007. gada 7. novembrī).

Augstākā tiesa ir norādījusi, lai „tiesisks darījums būtu spēkā, nepietiek tikai ar to, ka tā dalībnieki ir izteikuši savu gribu, bet vajadzīgs, lai griba būtu radusies brīvi – bez maldības, viltus vai spaidiem (*Civillikuma* 1440.pants).”³⁸⁶ Tiesa norāda uz šo svarīgo elementu, kurš nepieciešams šķīrējtiesas līgumiem, kas slēgti ar patērētāju līgumiem, tomēr to var attiecināt uz visiem šķīrējtiesas līgumiem. Papildus tiesa norāda:

*kā pierādījumi, ka šķīrējtiesas līgums starp pusēm ticis apspriests un noslēgts, par to abpusēji vienojoties, var kalpot līgumslēdzēju iepriekšējo pārrunu rakstveida protokoli vai sarakste, kā arī audio un videomateriāli, kas apliecina apspriešanas faktu un tās norisi. Tāpat to varētu palīdzēt noskaidrot arī šķīrējtiesas līguma noformēšanas īpatnības, līguma noslēgšanas apstākļi, patērētāja iepriekšējā pieredze līdzīga satūra līgumu slēgšanā un izpildē, kā arī dažādi citi apsvērumi.*³⁸⁷

Tātad Augstāka tiesa aizsāk pareizu virzienu, kādā ir jāizvērtē pušu griba, bet diemžēl tiesa to iesaka izvērtēt tikai kontekstā ar patērētāju līgumiem. Arī citos gadījumos var tikt izmantoti *Civilprocesa likuma* 17. nodaļā noteiktie pierādīšanas līdzekļi, tostarp pušu un trešo personu paskaidrojumi, liecinieka liecības, rakstveida pierādījumi, eksperta atzinumi. Lai gan daži no šiem pierādījumu veidiem nevar tikt izmantoti nacionālā šķīrējtiesas procesā (piemēram, liecinieki), tomēr šāda pušu nodoma interpretācija un metodes ir jāpārņem arī šķīrējtiesnešiem.

Kā jau minēts, nodoms var būt arī netieši izteikts un puses griba var izpausties arī darbībās. Šķīrējtiesa atzina, ka šķīrējtiesas līgums ir spēkā starp nomnieku un jauno iznomātāju, kas ir iestājies vecā vietā. Par šo tiesību un saistību pārņemšanu tika paziņots nomniekam, viņš ir veicis daļējus maksājumus jaunajam iznomātājam, kas var tikt uztverta kā piekrišana, kā arī nav cēlis iebildumus līdz brīdim, kad strīds nonāca šķīrējtiesā. Šķīrējtiesa konstatēja, ka šajā gadījumā ir saglabājušies divi galvenie šķīrējtiesas līguma elementi – pušu nodoms tikt saistītam un nodoma fiksācija rakstiskā formā, jo ir skaidri izteikts pušu nodoms – vecais iznomātājs to izteica, uzņemoties „tiesības un saistības, kā tas norādīts Līgumā,” bet atbildētājs – nomnieks - „pilnīgi un galīgi apzinoties tiesību un pienākumu apjomu, ko saskaņā ar šo līgumu uzņemas Puses” (Nomas līguma preambula); abas puses kopā vienojas par „jebkura strīda, domstarpības vai prasības, kas izriet no Līguma, kas skar to vai tā

³⁸⁶ LR Augstākās tiesas Tiesu prakse lietās par izpildu rakstu izsniegšanu šķīrējtiesas nolēmuma piespiedu izpildei, Rīga, 2008 www.at.gov.lv (skatīts 2009. gada 14. jūlijā).

³⁸⁷ Turpat.

pārkāpšanu.” Šie nodomi ir fiksēti rakstiskā veidā, tādējādi šķīrējtiesas sastāvs uzskatīja, ka šķīrējtiesas līgums un no tā izrietošie pienākumi un tiesības ir nodoti kopā ar Nomas līguma tiesībām un pienākumiem, par ko atbildētājs ne tikai nav iebildis, bet arī piekritis, veicot samaksu.³⁸⁸ Savukārt tiesa, izskatīdama pieteikumu par izpildu rakstu izdošanu par šo spriedumu, netika vērtējusi ne strīda starptautiskumu, ne arī netiešo pušu nodomu. Tiesa norādīja, ka nomnieks nav izteicis savu gribu pievienoties šķīrējtiesas klauzulai, jo līguma rekvizītos ir norādītas divas (nomnieks un vecais iznomātājs) puses un to rekvizīti.³⁸⁹ Tiesa savu lēmumu pamatoja ar *Civillikuma* 1427. pantu, kas paredz, ka pie tiesiska darījuma būtības pieder tā taisītāja gribas izteikums, bet divpusējā vai daudzpusējā darījumā vajadzīgs visu tā dalībnieku saskanīgs gribas izteikums.³⁹⁰

Šāds lēmums ir pretrunā ne tikai ar starptautisko praksi, bet arī ar Latvijas likumiem. Pirmkārt, pat piemērojot *Civillikuma* 1427. pantu, varētu konstatēt atbildētāja gribu – viņš piedalījies daļējā pamatlīguma izpildē, ir jau bijusi gan pamatlīguma, gan šķīrējtiesas līguma puse u.c., kas savukārt atbilst *Civillikuma* 1428. pantam, ka griba var tikt izteikta jebkādā objektīvi uztveramā veidā, tai skaitā tā var būt darbība, no kuras var secināt gribas esamību. Tomēr šajā gadījumā tiesai bija jāvadās arī no starptautiskām normām un principiem, kas savukārt nosaka, ka, neskatoties uz šķīrējtiesas līguma autonomo dabu, ja puse piekrīt pamatlīgumam, tad viņu saista arī šķīrējtiesas klauzula, kas tajā iekļauta.³⁹¹ Turklāt tiesai bija jāizvērtē ne tikai gribas fakts līguma pārejas momentā (nevis strīda rašanās laikā), bet arī tas, ka atbildētājs – nomnieks palika nemainīgā puse līgumā, un drīzāk jaunais iznomātājs varēja iebilst par šķīrējtiesas līguma spēku attiecībā uz viņu.

Tāpat sevišķi aktuāla Latvijā ir pušu nodoma interpretācija nepilnīgu (patoloģisku) šķīrējtiesas līgumu gadījumā, kad šķīrējtiesas līguma patstāvīgās šķīrējtiesas nosaukums nav precīzs, nav vienošanās par procesuālajām normām, un šķīrējtiesas sastāvam ir jāiztulko, kāds ir bijis pušu nodoms. Nav vispārēja konsensusa, kā pušu nodoms tiks noteikts tiešsaistē noslēgtajiem līgumiem, arī šķīrējtiesas līgumam.

³⁸⁸ Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras šķīrējtiesas spriedums No. 2008/44 [2008] nepublicēts. Šķīrējtiesas spriedums nav konfidenciāls, jo lieta tika iesniegta piespiedu izpildei tiesā.

³⁸⁹ Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas 2009.gada 3. marta lēmums lietā Nr. 3-12/305/9 [2009], nepublicēts.

³⁹⁰ Turpat.

³⁹¹ Fouchard P., Gaillard E., Goldman B., Savage J. *On International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 1999, § 711.

Civillikuma 1440. pantā noteiktie gribas defekti – maldība, viltus un spaidi – ir piemērojami, arī izvērtējot šķīrējtiesas līgumu. Katram šim defektam ir atšķirīgas tiesiskās sekas: svarīgas maldības ietekmē noslēgtais līgums automātiski nav spēkā no paša sākuma, bet viltus vai spaidi dod vienīgi tiesības apstrīdēt to. Maldība tiek atzīta par svarīgu, ja ir pamats secinājumam, ka persona nebūtu slēgusi darījumu, ja būtu zinājusi par patiesi pastāvošiem lietas apstākļiem, un maldība jāpierāda tai personai, kura uz to atsaucas (*Civillikuma* 1458.p.). Tomēr, kā uzsver Augstākā tiesa, bieži vien personas izmanto maldību ļaunprātīgi, lai izbeigtu sev neizdevīgu darījumu, bet personai pašai ir jābūt pietiekami vērīgai pie darījuma noslēgšanas, jo pusēm ir saistošs tas, par ko tās ir pienācīgi vienojušās, un vienpusēji paziņojumi, kurus vēlāk izsaka kāda no pusēm, netiek obligāti ņemti vērā.³⁹² Šāds secinājums ir attiecināms arī uz šķīrējtiesas līguma slēgšanu – katrs var izvēlēties un vienoties par sev tīkamu strīdu izšķiršanas mehānismu.

Augstākā tiesa savā apkopojumā vērtē arī viltus rezultātā noslēgtus darījumus – tādus, kad pusei apzināti tiek radīts nepareizs priekšstats par darījuma priekšmetu, saturu, kā arī citiem apstākļiem, kuri bija svarīgi pieviltai personai, slēdzot darījumu. Tomēr tiesa nepaskaidro, kā viltus var izpausties konkrēti šķīrējtiesas līgumam, bet piemēro to līguma vispārīgiem noteikumiem – piemēram, gadījumos, kad viltus bijis par iemeslu tikai atsevišķiem darījuma noteikumiem, tad pieviltam ir vienīgi tiesība prasīt zaudējumu atlīdzību. Šķīrējtiesas līguma atšķirtība no pamatlīguma ir būtiska, lai gan nevar izslēgt, ka, aiz viltus noslēdzot pamatlīgumu, tiek noslēgts arī šķīrējtiesas līgums.

Arī spaidu pielietošana var ietekmēt darījuma spēku un dot tiesības prasīt zaudējumu atlīdzību, bet tikai tādā gadījumā, ja spaidi ir bijuši prettiesiski (*Civillikuma* 1464.p. un 1467.p.). Kā spaidu rezultātā var tikt noslēgts šķīrējtiesas līgums, Augstākā tiesa savā apkopojumā nepaskaidro.

Starptautiskajā praksē šie elementi ļoti reti tiek izmantoti, lai atzītu šķīrējtiesas līgumu par spēkā neesošu, jo attiecībā uz šo līgumu tos ir grūti pierādīt. Ir vairākas lietas, kurās kā iemesls šķīrējtiesas līguma atcelšanai tiek minēti spaidi, tomēr šķīrējtiesas sastāvu par to esamību nav izdevies pārliecināt.³⁹³ Savukārt maldība starptautiskajās arbitrāžas tiesībās tiek interpretēta citādāk, proti, kā kļūda/ pārpratums

³⁹² LR Augstākās tiesas *Tiesu prakse lietās par izpildu rakstu izsniegšanu šķīrējtiesas nolēmuma piespiedu izpildei*, Rīga, 2008, 22.lpp. www.at.gov.lv (skatīts 2009. gada 14. jūlijā)

³⁹³ Skat. ICC case No. 4381 [1986] in *Journal du droit international*, 1986, p. 103.

(*mistake/error* – angļu val.). Šāds iemesls tika minēts, lai atzītu šķīrējtiesas līgumu par spēkā neesošu, kad viena no pusēm konstatēja, ka šķīrējtiesas līgumā iekļautās strīda izšķiršanas institūcijas vadītājs ir arī otras līgumslēdzējpuses pārstāvis, bet līguma slēgšanas brīdī otra puse to nav zinājusi, tāpēc maldināta. Tomēr lietas izskatīšanas laikā tika konstatēts, ka līguma slēgšanas brīdī jurists vēl nepārstāvēja otru pusi, līdz ar to kļūdas nav un šķīrējtiesas līgums ir spēkā.³⁹⁴ Tomēr, ja būtu konstatēti apstākļi, ka jurists tik tiešām vienlaicīgi bijis vienas puses pārstāvis un šķīrējtiesas institūcijas vadītājs, tad šķīrējtiesas līgums varētu tikt atzīts par spēkā neesošu šķīrējtiesas institūcijas neitralitātes trūkuma dēļ, jo institūcija ir tā, kas ieceļ šķīrējtiesnešus, tādējādi var pastāvēt šaubas par viņa neatkarību.

To, ka pierādīt maldības, spaidu un viltus izmantošanu šķīrējtiesas līguma slēgšanā ir grūti, rāda arī kāda cita aktuāla lieta. *Premium Nafta Products Limited et al v. Fili Shipping Company Limited et al* tiesneši secināja, ka pat tad, ja pamatlīgums ir atzīts par spēkā neesošu, jo noslēgts kukuļošanas rezultātā, šķīrējtiesas līgums ir spēkā.³⁹⁵ Lietā tika norādīts, ka čarteri tika iegūti, piekukuļojot kompānijas vecākos darbiniekus, līdz ar to tiesai bija jāizvērtē, vai strīda pusēm ir jāgriežas tiesā vai šķīrējtiesā. Tiesa vērtēja gan šķīrējtiesas līguma tvērumu (kas rodas no/saskaņā ar, *arising under this* - angļu val.), proti, vai strīds ir un vai šādā situācijā šķīrējtiesas līgums ir spēkā. Tā kā vārdiski šķīrējtiesas klauzula bija pietiekami plaša un pusēm kā racionāliem komersantiem ir bijis nodoms izšķirt visus strīdus vienā tribunālā, tiesa nolēma, ka šķīrējtiesas pakļautībā ir arī izskatīt strīdu, kas saistīts ar līguma noslēgšanu kukuļošanas ceļā. Pat tad, ja pamatlīgums tika noslēgts tikai tāpēc, ka bija doti kukuļi, lietā nebija pierādījumu, ka šķīrējtiesas līgums arī tika noslēgts kukuļošanas rezultātā. Tiesa varēja nonākt pie šādiem secinājumiem galvenokārt tādēļ, ka šķīrējtiesas līgumam ir autonoma daba (kā tas ir arī paskaidrots tālāk šajā darbā), kā arī izvērtējot pušu nodomu tieši slēgt šķīrējtiesas līgumu, ne tikai pamatlīgumu.

Latvijā izvērtēt šķīrējtiesas līguma noslēgšanu maldības, viltus, spaidu vai pat kukuļošanas rezultātā varētu būt aktuāli, jo tā saucamās „kabas šķīrējtiesas” ir saistītas ar vienu vai otru juridisko biroju vai juristiem, kas iekļauj šķīrējtiesas atrunas līgumos. Piemēram, daudzos gadījumos šķīrējtiesas sastāva locekļi ir cieši saistīti ar

³⁹⁴ France Cour de Cassation case: *Metal Profil v. Intercraft* [1978] in Fouchard, Gaillard, Goldman, Savage. *On International Commercial Arbitration*. The Hague/ Boston/ London: Kluwer Law International, 1999, § 531.

³⁹⁵ Lords of Appeal case: *Premium Nafta Products Limited v Fili Shipping Company Limited* [2007] in <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200607/ldjudgmt/jd071017/ship.pdf> (skatīts 2009. gada 3. augustā).

kādu no pusēm, kas savukārt rada ne tikai bažas par viņu neatkarību, bet var arī pēc analogijas tikt piemēroti jau minētās ICC lietas izvirzītie argumenti. Tomēr šo principu un to piemērošanas atšķirību dēļ ir vēl viens iemesls, lai starptautiskos strīdos abstrahētos no nacionālajām tiesībām un piemērotu vispāratzītus noteikumus, nevis nacionālo izpratni. Turklāt jautājums par gribas defektiem procesuāli ir jāizšķir šķīrējtiesai, līdz ar to tas ir jāizvirza jau šķīrējtiesas procesa laikā, nevis pie izpildes, kā tas ir Latvijā. Tas izriet ne tikai no šķīrējtiesas līguma autonomās dabas, bet arī *Kompetenze – Kompetenze* principa, ko apstiprināja arī jau minētajā kukuļošanas lietā Anglijas tiesa.

Tiek uzskatīts (arī Latvijā), ka šķīrējtiesas līgumu tulko saskaņā ar vispārīgiem līguma principiem.³⁹⁶ Starptautiskajās arbitražas tiesībās pušu nodoms ir nosakāms, balstoties uz trim galvenajiem principiem, tas tiek tulkots saskaņā ar labas ticības, *contra proferentem* (*pret to, kas ierosinājis* – latīņu val.) un efektīvas interpretācijas principiem.

3.1.2.1. Laba ticība

Labas ticības princips ir pamats saistību tiesībās, jo pušu vēlme, ka puse kopējo līgumu izpildīs godprātīgi, ir pamats tirgotāju sabiedrībā. Tas ir fundamentāls princips, kas izriet no *pacta sunt servanda*, kā arī „citiem tiesību noteikumiem, kas attiecas uz atklātību, taisnīgumu un saprātīgumu, kura piemērošana ir nosakāmā piemērojot šos atklātības, taisnīguma un saprātīguma standartus”.³⁹⁷ Labas ticības definēšanai izmanto arī pretējo nozīmi - „slikta ticība” lielākajā daļā lietu ir tad, kad viena puse bez jebkāda saprātīga attaisnojuma attiecībā uz līgumu rīkojas tādā veidā, ka mēģina būtiski samazināt vienošanās objektu vai rezultātu, kas ir pielīgts, vai arī izraisīt nozīmīgu ļaunumu otrai pusei.³⁹⁸ Tātad šajā gadījumā uzsvars tiek likts nevis uz līguma gramatisko tulkojumu, bet gan uz pušu nodomu, kas izpaužas viņu rīcībā.

³⁹⁶ “Šķīrējtiesas līgums pieskaitāms līgumiem plašākā nozīmē” (CL 1511.p.). Torgāns K. (Zin.Red.) *Civilprocesa likuma komentāri*. Rīga: TNA, 2006, 654.lpp. Arī “lai [šķīrējtiesas] vienošanās iegūtu līguma spēku, līdzēju gribai jābūt vienotai, patiesai un brīvi izteiktai, t.i., bez maldības, viltus un spaidiem” (CL 1469.p.). Turpat, 656.lpp.

³⁹⁷ O’Connor J.F. *Good Faith in English law*. Brookfield USA, 1990, p. 102.

³⁹⁸ Tetley W. Good Faith n Contract. *Journal of Maritime Law and Commerce*, No.35, 2004, p. 566.

Arbitrāžas konvencijās tieši šis princips nav norādīts, tādējādi labā ticība tiek piemērota kā vispārējais vai *lex mercatoria* princips.³⁹⁹ Saskaņā ar *lex mercatoria* labas ticības princips tiek piemērots ne tikai paša līguma interpretācijai, bet arī līguma sastādīšanai, kā arī pašai līguma izpildei.⁴⁰⁰ Tātad pušu nodoms ir jāinterpretē lietas kontekstā, kā arī jāņem vērā, vai puse ir darbojusies saprātīgi līguma izpildē.

Tāpat labas ticības principu šķīrējtiesa var piemērot arī, izvērtējot pušu rīcību. Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras šķīrējtiesas lietā Nr. 2008/44 atbildētājs iesniedza atsaukumi uz prasību, norādīdams, ka „tā kā viņam 15 dienu termiņš no prasības pieteikuma nosūtīšanas dienas beidzās 2008.gada 26. augustā, kad atbildētājam vēl nebija iespējams sniegt atsaukumi uz nesāņemtu un nezināmu prasību, tad atbildētājs labā ticībā sniedza atsaukumi 2008.gada 08. septembrī, t.i., astotajā dienā no prasības pieteikuma saņemšanas dienas.”⁴⁰¹ Sastāvs spriedumā norādīja, ka “konkretizējot „labas ticības” ģenerālklausulu, taisnīguma apsvērumiem ir jābūt objektīvi pamatotiem,” tādējādi šķīrējtiesas sastāvs izvērtēja atbildētāja argumentu, balstoties nevis uz viņa paša subjektīvo taisnīguma izjūtu, bet gan uz vispārējo tiesisko apziņu. Atbildētājs šķīrējtiesas sēdē nevarēja paskaidrot, kā izpaužas viņa labā ticība un kāpēc viņš ir vilcinājies izņemt ierakstīto pasta sūtījumu. Kā izriet no šķīrējtiesas reglamenta, atbildētājs nav izmantojis savas procesuālās tiesības lūgt šķīrējtiesas sastāvu pagarināt reglamentā noteiktos termiņus. Līdz ar to šķīrējtiesas sastāvs nevarēja konstatēt objektīvu tiesisko pamatu, kāpēc atbildēja atsauksme uz prasību ir jāpieņem kā iesniegta laikā, tāpēc minētā atsauksme ir pieņemama kā atbildēja paskaidrojumi. Šķīrējtiesas sastāvs pamatoti izvērtēja atbildēja darbības procesā, kas savukārt noveda pie tā, ka atbildētājs bija nokavējis ne tikai atsauksmes uz prasību iesniegšanas termiņu, bet arī nokavējis termiņu, kad varēja iebilst pret šķīrējtiesas jurisdikciju. Šķīrējtiesneši vērtēja tieši atbildētāja konkludentās darbības, nosakot puses īsteno nodomu.

Diemžēl Latvijas tiesās šis princips tiek piemērots pamatlīgumiem, bet ne šķīrējtiesas līgumiem, un tiek jaukts tā piemērošanas apjoms. Proti, labas ticības princips nepareizi kalpo kā iemesls tiesai izpildu procedūras laikā izskatīt strīdu arī pēc būtības. Protestos tiek norādīts, ka pamatlīgums nav noslēgts labā ticībā, jo līgumsods pārsniedz pamatparāda summu, līdz ar to izpildraksts nebūtu izdodams.

³⁹⁹ Skat. ICSID case ARB/81/1: *AMCO Asia Corp. Et al v. The Republic of Indonesia et al.* in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. X, 1985, p.61 et seq.

⁴⁰⁰ Skat. pēc analogijas *UNIDROIT principu* 1.7, 1.8., 2.1.15. pantu.

⁴⁰¹ Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras šķīrējtiesas spriedums Nr. 2008/44, nepublicēts.

Šādā lietā Senāts savā lēmumā norāda, ka tiesa „nav vērtējusi konkrētā šķīrējtiesas līguma (klauzulas) likumību atbilstoši *Civilprocesa likuma* 536. pantam un atbilstību Satversmē un starptautiskajos tiesību aktos noteikto pamattiesību aspektā, kā arī Satversmes tiesas 2005.gada 17.janvāra spriedumā un Senāta nolēmumos izteiktās atziņas.”⁴⁰² Šāds secinājums ir absurds, jo šķīrējtiesas līgums ir atsevišķs līgums no pamatlīguma, tas neiespaido pušu vienošanos attiecībā uz līgumsodu. Proti, tā likumā neietekmē līgumsoda apmēru, kas ir materiāltiesisks jautājums pēc būtības un nevar būt apspriežams tiesā šajā procesa stadijā. Turklāt tiesa nav norādījusi, kurai *Civilprocesa likuma* 536. panta daļai varētu neatbilst minētais līgums, lai gan panta trīs daļas skar tikai šķīrējtiesas līgumu. Jāpiebilst, ka vispārējs arbitrāžas tiesību princips ir arī tas, ka iebildumi pusei jāsniedz procesa laikā; ja tas nav darīts, tiek uzskatīts, ka puse ir no tiem atteikusies, un nav pieļaujama to atkārtošana citā procesa stadijā, piemēram, tiesā.

Secinājumā ir jāpiebilst, ka pušu īstajam nodomam ir jāprevelē pāri deklarētajam nodomam, ja tie nesakrīt. Tādējādi labas ticības princips ir plašāks nekā tehniska gramatiska līguma tulkošana, proti, ir jāizvērtē pušu rīcība līguma kontekstā, ņemot vērā sekas, kā arī pušu attieksmi līguma noslēgšanas brīdī līdz momentam, kad ir radies strīds. Pēdējo noteikumu dēvē arī par „salīdzinoši praktisko interpretāciju,” un tā ir bieži piemērojama šķīrējtiesās.⁴⁰³

3.1.2.2. *Contra proferentem*

Contra proferentem principa būtība ir, ka līgums jātulko par sliktu tai pusei, kura sastādījusi to. Arī šis noteikums ir *lex mercatoria* pamatā,⁴⁰⁴ tomēr tiek piemērots, pastāvot nosacījumam, ka šķīrējtiesas līguma teksts ir neskaidrs un ja, piemērojot visus citus interpretācijas līdzekļus, nav izdevies „atdzīvīnāt” šo pušu vienošanos. Ir loģiski, ka tā puse, kas sastādījusi nesaprotamu, neprecīzu šķīrējtiesas līgumu, uzņemas papildu atbildību par to, tomēr ne vienmēr ir iespējams noteikt, kura no pusēm sastādīja līgumu. Tomēr šī tulkošanas metode ir retāk sastopama tieši

⁴⁰² LR Augstākās tiesas lēmums lietā Nr.SPC-10/2008, citēts pēc LR Augstākās tiesas Tiesu prakse lietās par izpildu rakstu izsniegšanu šķīrējtiesas nolēmuma piespiedu izpildei, Rīga, 2008, 32.lpp. www.at.gov.lv (skatīts 2009. gada 14. jūlijā).

⁴⁰³ Ad hoc case: *Award Saudi Arabia v. Arabian American oil Co. (ARAMCO)* [1958] in *International Law Report* No.27, 1963, p. 198.

⁴⁰⁴ UNIDROIT Starptautisko komercilīgumu principu 4.6 pants.

šķīrējtiesas⁴⁰⁵ vai tiesas praksē, cik sastopama starptautisko arbitrāžas tiesību princīpos.⁴⁰⁶

Šo nevar sajaukt ar citu civiltiesībās pazīstamu principu, kas nosaka, ka līgums ir jātulko par sliktu kreditoram, kas ir nostiprināts arī, piemēram, *Civillikuma* 1508. pantā – saudzīgākam iztulkojumam dodama priekšroka pret citiem, un uz tā pamata priekšroka ir tam, kurš vismazāk saista parādnieku. Šī principa piemērošana ir bezjēdzīga šķīrējtiesas procesā, jo puses vienojas par strīda izšķiršanas mehānismu. Tā, piemēram, Latvijas tiesa atzīst, ka šķīrējtiesas vienošanās tulkojama kreditoram par ļaunu, jo viņam vajadzēja izteikties skaidrāk un noteiktāk (*Civillikuma* 1509. pants).⁴⁰⁷ Tomēr šāda pieeja, tulkojot šķīrējtiesas spriedumu, nav pieņemama, jo šķīrējtiesas līguma puses nav debitors un kreditors, pie tam šķīrējtiesas klauzula līgumā ir ar autonomu dabu.

3.1.2.3. *Effet utile*

Savukārt *favour contractus* (atstāt spēkā līgumu – latīņu val.), arī *effet utile* (praktiskā efektivitāte – franču val.) – efektivitātes principa pamatā ir noteikums, ja klauzula var tikt interpretēta divos dažādos veidos, jādod priekšroka tai interpretācijai, kas nosaka, ka klauzula ir spēkā, nevis tai, kas nosaka, ka tā nav spēkā. Pamatojoties uz šo, tiesas pēc iespējas cenšas “legalizēt” jeb atstāt spēkā arī tās šķīrējtiesas klauzulas, kas nav pilnīgi skaidras, un šādos gadījumos svarīgi ir izvērtēt pušu nodomu. ASV Augstākā tiesa ir pareizi norādījusi:

*Līgums izšķirt strīdu šķīrējtiesā speciāla tribunāla priekšā pēc savas būtības ir specializēta foruma izvēles klauzula. Šādas klauzulas atzīšana par spēkā neesošu ne tikai atļaus atbildētājam noliegt savu doto solījumu, bet tāpat atspoguļotu ierobežoto koncepciju, ka visi strīdi ir jārisina nacionālās tiesās.*⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ ICC case No.2321 (Preliminary Award): *Two Israeli companies v. Government of an African state* [1974] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. I, 1976, p. 133; ICC case No 4727: *Swiss Oil v. Petrogab* [1998] in *Revue de l'arbitrage*, 1989, p. 325.

⁴⁰⁶ Fouchard, Gaillard, Goldman. *On International Commercial Arbitration*. The Hague/ Boston/ London: Kluwer Law International, 1999 § 479.

⁴⁰⁷ Kurzemes apgabaltiesas Civillietu kolēģijas 2007. gada 28. marta lēmums lietā Nr. CA-0129-07, npublicēts.

⁴⁰⁸ U.S. Supreme Court case: *Scherk v. Alberto-Culver Co* [1974] in <http://supreme.justia.com/us/417/506/case.html> (skatīts 2009.gada 30.janvārī). ICC case No. 3380 [1980] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. VII, 1982, p. 124; ICC case No. 7920 [1993] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XXIII, 1998.

Tāpat gadījumos, kad puses ir minējušas līgumā šķīrējtiesu, bet neprecīzi vai vispār nav minējušas papildu elementus, institūcijas nosaukumu u.c. (skat. nodaļu: „patoloģiskās klauzulas”), šķīrējtiesnesim ir reāli un faktiski jāizvērtē mērķis, ar kādu puses ir slēgušas līgumu – risināt strīdu ārpus nacionālās tiesas.⁴⁰⁹ Piemēram, Ungārijā ar likumu ir noteikts, ka visas starptautiskās šķīrējtiesas lietas ir jāizskata Pastāvīgā šķīrējtiesā pie tirdzniecības kameras,⁴¹⁰ līdz ar to šķīrējtiesas klauzulas starptautiskos līgumos tiek tulkotas ļoti plaši, pat tad, ja klauzulā nav precīzi minēts šīs institūcijas nosaukums. Arī Lietuvas Augstākā tiesa, piemērojot *in favour contractus*, ir noteikusi, ka fakts, ka šķīrējtiesas klauzula ir īsa un neregulē atsevišķus jautājumus, piemēram, šķīrējtiesnešu skaitu, to iecelšanu u.c., tas neļauj konstatēt, ka tā nav noslēgta.⁴¹¹ ICC šķīrējtiesas lietā ir precīzi formulēts šķīrējtiesas līguma spēks:

Šķīrējtiesas sastāvs nolemj, ka ar piemērojamiem lex mercatoria principiem, līgums, prima facie, ir jāizpilda saskaņā ar noteikumiem, kas tajā paredzēti (pacta sunt servanda), līgums ir jāizpilda labā ticībā, un, ja rodas neparedzētas grūtības, pusēm tās jārisina sarunās, lai tās novērstu [..], līgums ir jātulko saskaņā ar ut res magis valeat quam pereat (favor validitatis) principu.⁴¹²

Jāpiebilst, ka lielākoties šķīrējtiesa, kam nodots strīds, pamatojoties uz neskaidru šķīrējtiesas klauzulu, efektīvi interpretējama pušu nodomu, atzīst savu jurisdikciju,⁴¹³ bet, nonākot šādam līgumam tiesas izvērtējumā, tā tiks atzīta par spēkā neesošu.⁴¹⁴ Tāpat tiesa šķīrējtiesas sprieduma apstrīdēšanas vai izpildīšanas procesa laikā var formāli izvērtēt, vai strīds ir noticis saskaņā ar šķīrējtiesas klauzulu, un, ja

⁴⁰⁹ Skat. ICC case No. 7920 [1993] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XXIII, 1998, p 80.

⁴¹⁰ Liebscher C., Fremuth-Wolf A. (Ed) *Arbitration Law and Practice in Central and Eastern Europe*, Juris Net, 2006, Hun: 4.

⁴¹¹ Lithuanian Supreme Court case No. 3K-3-681: *Main Bridge LLC v. UAB Lakvita* [2002] in Mačiulis L. *How Important is an arbitration clause: Lithuanian practice on the ambiguous arbitration clauses and guidelines for drafting a proper one*. 2007. gada 1. jūnija konferences “Šķīrējtiesas Baltijā: aktuālās problēmas” materiāli.

⁴¹² “*Ut res magis valeat quam pereat*” – lietai jāpiešķir spēks, nekā to jāatzīst par spēkā neesošu. ICC case No. 8365 [1997] in http://tldb.uni-koeln.de/php/pub_show_content.php?page=pub_show_document.php&pubdocid=208365&pubwithtoc=ja&pubwithmeta=ja&pubmarkid=925000#mark925000 (skatīts 2009. gada 30.janvārī).

⁴¹³ ICC case No 5488 [1993] in *ICC Bulletin*, Vol.8, No.2, 1997, p. 73. Šķīrējtiesa konstatēja, ka vienā līgumā ir divas jurisdikcijas klauzulas – vienā puses vienojušās, ka ICC šķīrējtiesa, ar šķīrējtiesas vietu Alžīrijā, izskatīs strīdus „pirmajā un pēdējā instancē,” bet otrā „pēdējā instancē tikai Alžīrijas tiesai būs jurisdikcija.” Šķīrējtiesneši norādīja, ka pēdējā atruna norāda uz pušu iespēju apstrīdēt šķīrējtiesas līgumu Alžīrijas tiesā, atzīstot šķīrējtiesas līguma pilnīgu spēku.

⁴¹⁴ Skat: Queen’s Bench Division (Commercial Court) case: *Paul Smith Ltd. v. H & S International Holding Co. Inc* [1991] in *2 Lloyd’s Law Repeport*, 1991, p.127. Puses vienojušās, ka strīdi „ir jāizšķir saskaņā ar ICC reglamentu”, bet citā pantā - „Anglijas tiesām ir jābūt ekskluzīvai jurisdikcijai”. Tiesa uzskatīja, ka, iespējams, atsevišķi jautājumi ir izskatāmi šķīrējtiesā, tomēr ne jautājums par līguma izbeigšanu.

tiesa nepārziņa iepriekšminētās tulkošanas metodes un citus starptautisko arbitrāžas tiesību principus, tā var neatzīt šādu pušu normu tulkojumu, kas, neapšaubāmi, ir negatīvs aspekts šādās lietās.

Tomēr, ņemot vērā, ka Latvijā ir tik milzīgs skaits šķīrējtiesu, kas arī vienādo nosaukumu dēļ rada jurisdikcijas problēmas, iepriekšminētais efektīvās tulkošanas princips nav atzīts, un tiesa tulko pušu gribu un šķīrējtiesas līgumu ārkārtīgi uzmanīgi, pārsvarā izmantojot gramatisko tulkošanas metodi, lai gan starptautiskā praksē ir atzīts, ka neskaidrs arbitrāžas līgums ir jātulko tādā veidā, lai tam piešķirtu saprātīgu jēgu, nevis uzreiz atzītu par spēkā neesošu.

Tāpat galvenie raksturojošie šķīrējtiesas līguma elementi ir tā rakstiskā forma, kas var tikt ļoti plaši tulkota saskaņā ar pēdējām izmaiņām starptautiskajās arbitrāžas tiesībās, un pušu nodoms, kas dominē pār šī līguma formu. Rakstisks šķīrējtiesas līgums ne tikai izsaka puses gribu saistīties, bet arī var dot detalizētu nodoma tvērumu (piemēram, vienošanos par izvēlēto šķīrējtiesas institūciju un šķīrējtiesneša skaitu u.c.), tāpēc ir ieteicams pusēm slēgt rakstiskus līgumus, bet savukārt nacionālajām tiesībām ir jādod komersantiem iespēja pašiem izvēlēties formu. Ņemot vērā to, ka pušu nodoms ir dominējošais faktors, lai izvērtētu šķīrējtiesas līguma spēkā esamību, tas jātulko saskaņā ar starptautiskajā arbitrāžā izkristalizējošiem principiem. Turklāt pušu nodomu sākotnēji, balstoties uz *Komptenz – Kompetez* principu, izvērtē šķīrējtiesas sastāvs, tomēr šo vērtējumu var pārskatīt tiesa, kurai piekritīga apstrīdēšanas vai izpildes procedūra. Abos gadījumos ir jāizvērtē ne tikai šķīrējtiesas līguma teksts, tā noslēgšana, bet arī pušu rīcība, pirmslīguma sarunas un citi lietā atrodamie fakti, kas savukārt interpretējami objektīvi.

Vērtējot Latvijas tiesību un prakses attīstības tendences, hipotētiski piemērojot tās starptautiskam šķīrējtiesas procesam, ar nožēlu ir jākonstatē, ka Latvija netiks rekomendēta kā arbitrāžai labvēlīga vieta. Nacionālās normas attiecībā uz rakstisko formu neatbilst starptautiskajām, kā arī judikatūra nenorāda, ka praksē tiktu vērtēts pušu nodoms un attiecīgi tas interpretēts.

3.2. Šķīrējtiesas līguma noslēgšana

3.2.1. Pušu autonomijas realizācija

Gan starptautisko tirdzniecības tiesību, gan starptautisko arbitrāžas tiesību vispārēji atzīts princips ir pušu autonomijas princips. Proti, puses ir brīvas noslēgt līgumu un noteikt tā saturu.⁴¹⁵ Arī Satversmes tiesa ir norādījusi, ka “civiltiesiskās brīvības princips tiktu ierobežots, ja līdzējiem nebūtu iespējams vienoties par sev pieņemamu līguma saturu, tostarp paredzot strīdu izskatīšanu šķīrējtiesā nolūkā izmantot šāda risinājuma priekšrocības.”⁴¹⁶ Šķīrējtiesā šim principam ir īpaša nozīme, jo šķīrējtiesas līgumā iekļautais saturs ir ar prioritāru spēku attiecībā uz piemērojamo reglamentu vai starptautiskajām/nacionālajām tiesībām (izņemot imperatīvās normas). Tātad puses līguma slēgšanas brīvību var izmantot tiktāl, ciktāl šo brīvību neierobežo imperatīvās normas, kā arī tām ir jāievēro, lai šķīrējtiesas līgums būtu spēkā un lai to varētu pie vajadzības izpildīt. Tas nozīmē, ka, realizēdamas savu nodomu izšķirt strīdu šķīrējtiesā, puses var pievienot speciālus nosacījumus attiecībā uz jebkuru procesuālo darbību, kā to norāda arī V. Bukovskis:

*Līgumā var ierakstīt visus noteikumus, ko puses atzīst par nepieciešamiem tieši minēt šķīrējtiesā, kā, piemēram, noteikumus par šķīrējtiesas sēžu vietas noteikšanu, darbvedības kārtību, dokumentu glabāšanu, prasības nodrošināšanu, lietas izlemšanas termiņu un līgumsodu sprieduma nepildīšanas gadījumā.*⁴¹⁷

Laika gaitā ir mainījušies tie līguma noteikumi, ko var iekļaut līgumā, piemēram, prasības nodrošināšanu nosaka nacionālais likums, attiecīgi puses nevarēs grozīt šo normu (tā skaitīsies imperatīva), bet citi noteikumi nav detalizēti jāapraksta, ja puses izvēlas institucionālo šķīrējtiesu, jo tos paredz reglaments. Kā minēts atsevišķās jurisdikcijās, šķīrējtiesas līgums var tikt slēgts mutiski, tomēr tad ir problemātiski noteikt šīs vienošanās detaļas, tāpēc tomēr iesaka pusēm precīzāk noteikt šķīrējtiesas līguma saturu, iekļaujot vairākus elementus. Iepriekš kā būtiskais elements tika minēta arī atruna, ka šķīrējtiesas nolēmumam ir galēja noregulējuma

⁴¹⁵ UNIDROIT principu 1.pants. Romas konvencijas 3. pants.

⁴¹⁶ Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2004-10-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2005.gada 18. janvāris, Nr. 9, 8.1. punkts.

⁴¹⁷ Bukovskis V. *Civilprocesa mācības grāmata*. Rīga: autora izdevums, 1933, 572.lpp.

raksturs,⁴¹⁸ tomēr šis noteikums ir zaudējis savu aktualitāti, jo tas, ka šķīrējtiesas spriedums ir galīgs un nepārsūdzams, ir jau vispāratzīts princips.

Pēc sava saturiskā piepildījuma šķīrējtiesas līguma elementus var izšķirt būtiskajos un papildinošos. Būtiskie (šajā gadījumā tos var uzskatīt arī par imperatīvajiem) kritēriji nosaka, vai šķīrējtiesas līgums ir spēkā, bet papildinošie precizē šķīrējtiesas līgumu.

3.2.2. Šķīrējtiesas līguma būtiskie elementi

Proti, par būtiskajām sastāvdaļām var uzskatīt 1) skaidri izteiktu pušu nodomu izskatīt strīdu nevis tiesā, bet šķīrējtiesā, un 2) šķīrējtiesas līguma tvērumu (kādā apjomā vai kādi strīdi tiks risināti, pamatojoties uz šo līgumu).

Tāpat pušu nodoma materializācija ir līguma pamatā, un šis nodoms var realizēties rakstiskā formā, ja to prasa piemērojamās normas. Kā norādīts šī darba sadaļā „patoloģiskās” klauzulas, visbiežāk pat pietiek, ka puses savos līgumos ir lakoniski ierakstījušas norādi, ka „strīdi tiks izšķirti šķīrējtiesā,” neminot šķīrējtiesas veidu vai institūcijas nosaukumu, lai atzītu šo līgumu par spēkā esošu un, tulkojot pušu nodomu, nonāktu pie šī līguma realizācijas.

Savukārt otram elementam – šķīrējtiesas līguma tvērumam un tā vārdiskai izpausmei – netiek pievērsta sevišķi liela uzmanība. Proti, katra šķīrējtiesas līguma ievaddaļa nosaka tā apjomu. Piemēram, ir šķīrējtiesas līgumi, kas nosaka, ka „visi strīdi, kas izriet no līguma,” „visi strīdi, kas saistīti ar līgumu” vai „visi strīdi, kas attiecas uz līgumu,” „tai skaitā jebkuri jautājumi, kas skar līguma spēkā esamību, pārkāpšanu” u.c. ir izskatāmi šķīrējtiesā. Praksē šādi formulējumi tiek dažādi tulkoti. Piemēram, ja klauzulā puses ir vienojušās, ka šķīrējtiesā tiks skatīti „visi strīdi, kas skar šī līguma izpildi”, varētu uzskatīt, ka par līguma spēkā esamību šķīrējtiesas sastāvam nav tiesību lemt, jo vienošanās ir tikai par līguma realizāciju.

Parasti tiek uzskatīts, ja puses vienojas, ka „strīds rodas saskaņā ar līgumu” (*arises under* – angļu val.), tad ārpus līguma attiecības (kvazilīgumiskās, likumiskās u.c.) neizrietēs saskaņā ar līgumu.⁴¹⁹ Savukārt plašāk interpretējamās tādas frāzes kā „saistīti”, „attiecas” uz līgumu, ietverot gan līgumiskās, gan ārpuslīgumiskās saistības.

⁴¹⁸ Lew J.D.M. et al. *Comparative International Commercial Arbitration*. The Hague/New York: Kluwer Law International, 2003, p. 167.

⁴¹⁹ Born G. *International Arbitration and Forum Selection Agreements*. Kluwer Law International, 2006, p. 40.

Pat tad, ja puses šajā līgumā nav iekļāvušas tiešu norādi, ka šķīrējtiesas sastāvam ir tiesības tulkot līgumu, šāda tiesības sastāvam ir netieši piešķirtas, pusēm noslēdzot līgumu, un tas attiecīgi izriet no starptautiskās arbitrāžas pamatprincipiem.

Šķīrējtiesas sastāvam, izvērtējot šķīrējtiesas līguma tvērumu, ir jāvadās ne tikai no pušu pārstāvošo advokātu veiklības, bet galvenokārt ir jāizvērtē pušu nodoms, piemērojot jau minētās interpretācijas metodes.

2008. gada 24. novembrī kādā Latvijas šķīrējtiesā tika izskatīts starptautisks strīds,⁴²⁰ kas demonstrē šķīrējtiesas līguma tvēruma tulkošanu. Saskaņā ar lietas faktiem prasītājs – ārvalsts fiziska persona – iesniedza prasību pret atbildētāju, arī fizisku personu, saskaņā ar abpusēji noslēgtu līgumu par dalībnieku vienošanos izveidot sabiedrību, kas darbotos Baltijā. Līgumā tika inkorporēta šķīrējtiesas klauzula, kurā norādīts, ka „jebkurus strīdus, kas izriet vai ir saistībā ar līgumu, ir jānodod izšķiršanā šķīrējtiesā.” Līgumā puses vienojās par sabiedrības ar ierobežotu atbildību dibināšanu, daļu sadali, kā arī aizņēmumu, kuru sniedz prasītājs atbildētājam, lai atmaksātu tā daļas. Tomēr puses dienu pirms šī šķīrējtiesas līguma noslēgšanas bija jau nodibinājušas sabiedrību, ierakstījušas to Uzņēmumu reģistrā un vienojušās par dibināšanas līgumu. Prasītājs lūdza šķīrējtiesu saskaņā ar *Komerclikuma* 195. pantu izslēgt atbildētāju no sabiedrības, jo tas nepilda savas saistības saskaņā ar vienošanos, neatdod aizdevumu.

Šķīrējtiesas sastāvs norādīja, ka saskaņā ar *Civilprocesa likuma* 536. pantu tiesas tiesnesis atteiks izpildrakstu, ja šķīrējtiesas nolēmums pieņemts par strīdu, kurš nav paredzēts šķīrējtiesas līgumā vai kurš neatbilst šķīrējtiesas līguma noteikumiem. Līdz ar to šķīrējtiesnesim ir jāizvērtē šķīrējtiesas līguma tvērums. Proti, puses ir vienojušās šķīrējtiesas līgumā, ka „jebkuri strīdi” (bet ne „visi”) ir risināmi šķīrējtiesā, līdz ar to šķīrējtiesas klauzula ne tikai nevar attiekties uz dibināšanas līgumu, bet arī uz prasībām, kas izriet no likuma, nevis līguma. Attiecībā uz pēdējo šķīrējtiesa norāda, ka atbildētāju no sabiedrības var izslēgt tikai, pamatojoties uz sabiedrības prasību *Komerclikuma* 172. panta izpratnē, kas ceļama saskaņā ar sabiedrības dalībnieku sapulces lēmumu. Savukārt prasība ir celta fiziskas personas vārdā, nevis dibinātāju vārdā. Viss iepriekšminētais lika šķīrējtiesas sastāvam secināt, ka prasība ir plašāka nekā šķīrējtiesas līgumā ietvertā šķīrējtiesas kompetence.

Šajā lietā var kritizēt šķīrējtiesneša pieeju tulkojumam „jebkurš” *versus* „visi

⁴²⁰ [...] Šķīrējtiesas lieta Nr. 47 [2008], npublicēta.

strīdi” kā vienu no pamatiem šķīrējtiesas līguma tvēruma samazināšanai, tomēr šķīrējtiesas nolēmums būtu izpildāms Latvijā saskaņā ar minēto *Civilprocesa likuma* pantu, kur nav juridiska pamata izšķirt strīdu par ārpuslīguma attiecībām, jo šķīrējtiesas līguma definīcijā nav iekļauta atruna – „strīds, kas rodas no līgumiskām vai kādām citām tiesiskajām attiecībām,” kā tas ir starptautiskajās definīcijās.

Tāpat praksē, slēdzot starptautisku šķīrējtiesas līgumu, iesaka pusēm pēc iespējas plašāk formulēt savu strīdus izšķiršanas klauzulu, lai savus strīdus varētu izšķirt vienā forumā un lai izbēgtu no paralēliem procesiem (tostarp, piemēram, papildinot, ka ne tikai „visi strīdi”, bet arī „visas prasības, domstarpības” tiek izšķirtas šķīrējtiesā). Šādus plašus šķīrējtiesas līguma paraugus piedāvā arī šķīrējtiesu institūcijas, un izmantojot šādus paraugus, puses lielākoties izbēg risku sastādīt patoloģisku klauzulu.

3.2.3. Šķīrējtiesas līguma papildinošie elementi

Praksē līdzīgiem pamatoti tiek ieteikts veidot pārdomātus šķīrējtiesas līgumus, ietvert arī citus satura elementus, lai nonāktu pie tāda šī līguma tulkojuma, ko puses nav paredzējušas. Tā *Ženēvas konvencija* dod pamata formulu papildinošajiem elementiem, proti, tā nosaka, ka šķīrējtiesas līguma puses var brīvi 1) iesniegt savus strīdus patstāvīgai šķīrējtiesas institūcijai vai *ad hoc*, kā arī 2) brīvi noteikt procesa kārtību, tostarp iecelt šķīrējtiesnešus vai paredzēt līdzekļus viņa iecelšanai, noteikt šķīrējtiesas norises vietu (IV (1) pants).

3.2.3.1. Šķīrējtiesas veids: *ad hoc* vai patstāvīgās šķīrējtiesas

Pirmkārt, slēdzot šādu līgumu, pušu galvenā izvēle ir starp institucionālo un *ad hoc* šķīrējtiesu, un puses šķīrējtiesas veidu var brīvi izvēlēties. Piemēram, kā minēts *Ženēvas konvencijas* IV (1) pants nosaka, ka šķīrējtiesas līguma puses var brīvi iesniegt savus strīdus: (a) patstāvīgai šķīrējtiesas institūcijai; šinī gadījumā šķīrējtiesas tiesvedība notiek saskaņā ar minētās institūcijas noteikumiem; (b) *ad hoc* šķīrējtiesai.⁴²¹

Ad hoc šķīrējtiesa tiek izveidota tikai viena strīda izšķiršanai, un šķīrējtiesas priekšrocība ir absolūta konfidencialitātes principa ievērošana, procesuālā brīvība,

⁴²¹ *Civilprocesa likuma* 486. pants: „šķīrējtiesu var izveidot konkrēta strīda izšķiršanai. Šķīrējtiesa var darboties arī patstāvīgi.”

proti, puses var pašas noteikt šķīrējtiesas procesa noteikumus, nevis vadīties pēc stingra institucionālā reglamenta, tomēr šādas brīvības ietvaros atsevišķos gadījumos puses nespēj savstarpēji vienoties, jo izvēle prasa pušu sadarbību. *Ad hoc* šķīrējtiesas izvēle var būt dārgāka, jo process var būt neprognozējamāks kā institucionālā šķīrējtiesā, līdz ar to puses arvien retāk izvēlas risināt strīdus šādā veidā, tomēr joprojām aktuāli ir šādā formā risināt strīdu, kurā viena puse ir valsts vai kurā strīdus pamats ir investīcijas un kur pašām pusēm ir pieredze starptautiskajās arbitražas tiesībās.

Minēto iemeslu dēļ *ad hoc* šķīrējtiesas atrunas ir parasti plašākas, detalizēti aprakstot procesa gaitu, jo šāda veida strīda risināšanā nav konkrētas institūcijas, kas pusēm profesionāli palīdzētu organizēt procesu, sevišķi pirms šķīrējtiesneša iecelšanas, tas jādara pašām. *Ad hoc* šķīrējtiesas gadījumā ieteicams un parasti arī puses nozīmē iecelājainstitūciju, kas varētu palīdzēt tām brīžos, kad nevar vienoties. Ja tas nav veikts, tad var izmantot *Ženēvas konvencijas* noteikto kārtību, piemēram, šķīrējtiesnešu iecelšanā, ja puses nevar panākt konsensusu (IV (2) pants).

Vispiemērotākie procesuālie noteikumi *ad hoc* šķīrējtiesām ir *UNCITRAL Reglaments*, un *ad hoc* šķīrējtiesas gadījumos nav ieteicams izmantot institucionālās šķīrējtiesas reglamentus, jo tiem ir pārāk liela piesaiste institūcijas organizatoriskai struktūrai, piemēram, sekretariātam.

Lai gan Latvijas nacionālās likums neaizliedz slēgt līgumus par strīdu izskatīšanu *ad hoc* šķīrējtiesā, tomēr, ja šķīrējtiesas spriedums ir izpildāms Latvijā, tad nav ieteicams slēgt līgumu par *ad hoc* šķīrējtiesu, jo šī brīža nacionālajā regulācijā saskaņā ar *Civilprocesa likuma* 66.nodaļu nav iespējams šādus spriedumus izpildīt. Šāda situācija ir nepieņemama, jo būtiski ietekmē pušu brīvu iespēju vienoties arī par *ad hoc* šķīrējtiesu, ko paredz starptautiskās konvencijas, tātad var tikt uzskatīta kā būtiska neatbilstība starptautiskajām arbitražas tiesībām.

Vairums tirgotāju tomēr izdara izvēli par labu patstāvīgām šķīrējtiesām, kas profesionāli administrē šķīrējtiesas procesu saskaņā ar savu reglamentu, tādējādi atvieglojot pusēm administratīvās pūles, kas saistītas ar strīda izskatīšanu. Lielākās un starptautiskās šķīrējtiesas parasti tiek dibinātas pie tirdzniecības un rūpniecības kamerām vai profesionālām organizācijām, un to reglamenti ir samērā līdzīgi,⁴²²

⁴²² Piemēram, šķīrējtiesas process tiek uzskatīts par uzsāktu ar dienu, kad šķīrējtiesas institūcijā ir iesniegts prasības pieteikums. ICC Starptautiskās Šķīrējtiesas reglamenta 4.2. pants, Šveices Starptautiskās Šķīrējtiesas noteikumu 3.2. pants, Stokholmas Tirdzniecības kameras šķīrējtiesas

garantē tādus pakalpojumus, kas arī atbilst komersantu vēlmēm, un kā populārākās šobrīd tiek uzskatītas vairākas no tām.

Piemēram, ICC šķīrējtiesa tika dibināta 1923.gadā⁴²³ Parīzē un ir viena no atzītākajām pasaulē, jo ir progresīva un labvēlīga tirgotājiem. Kopš savas dibināšanas ICC šķīrējtiesa ir izskatījusi vairāk kā 15000 lietu. Vidēji gadā tā izskata ap 600 lietu, ar vairāk kā pusotru tūkstoši iesaistītām pusēm no dažādām pasaules valstīm.

No *ICC reglamenta* ir ietekmējušās arī daudzas citas šķīrējtiesas, un tas pilnā mērā norāda uz starptautisko vienoto praksi. Pēdējā ICC starptautiskās šķīrējtiesas reglamenta versija stājās spēkā 2008. gada 1. janvārī. Šajā reglamentā tomēr ir īpaši noteikumi, kas nav sastopami citās šķīrējtiesās. Proti, šķīrējtiesa apstiprina pušu ieceltos šķīrējtiesnešus, izvērtējusi gan šķīrējtiesnešu kvalifikāciju, gan saistību ar pušu pārstāvētajām valstīm (9.pants). Tas nozīmē, ka pirms šķīrējtiesnešu iecelšanas ICC konsultējas ar nacionālajām komitejām, un tās, piemēram, 2007. gadā 26,8% lietu ir rekomendējušas šķīrējtiesnešus.⁴²⁴ Šādas komitejas pastāv ļoti daudzās valstīs (Eiropas Savienībā šādu komiteju nav tikai Latvijā, Igaunijā) un nodrošina arī procesa norisi, ja puses vienojušās par strīda izskatīšanu citā valstī, nevis Francijā. Komitejas trūkums Latvijā ir viens no iemesliem, kāpēc šī vispāratzītā šķīrējtiesa tik maz skata strīdus ar Latvijas pusi. Kā norāda statistika, ICC šķīrējtiesas sēdes notiek gan Āfrikā (apmēram 0,75% no visu lietu apjoma 1989.-1999.gadā), gan ASV (6,5%), Eiropā (85%), tostarp Zviedrijā (2%), Beļģijā (2%), Šveicē (25%), Anglijā (8,5%) un citur.⁴²⁵

Reglamenta 17. pants nosaka - ja puses nav vienojušās par strīda izšķiršanai piemērojamo likumu, tad šķīrējtiesas sastāvs piemēro tās normas, ko uzskata par piemērotākajām, piebilstot, ka visās lietās tiek ņemti vērā līguma un tirdzniecības paražu noteikumi. Šāda redakcija ļauj brīvi piemērot dažādus tiesību noteikumus, sastāvs nav sasaistīts ar nacionālo likumu, bet var piemērot arī *lex mercatoria*.

Reglaments nosaka, ka spriedums ir jātaisa sešu mēnešu laikā no brīža, kad puses un arbitri ir parakstījuši darba uzdevumu (*terms of references*) (24.pants).

institūta reglamenta 8. pants un Londonas Starptautiskās Šķīrējtiesas reglamenta 1.2 pants. Līdzīgi ir ar šķīrējtiesas sastāva izveidošanu – ja puses nav vienojušās par šķīrējtiesnešu skaitu un, ja lieta nav pārāk sarežģīta, šķīrējtiesa ieceļ vienu šķīrējtiesnesi. ICC Starptautiskās Šķīrējtiesas reglamenta 8.2. pants, Šveices Starptautiskās Šķīrējtiesas noteikumu 6. pants, Stokholmas Tirdzniecības kameras šķīrējtiesas institūta reglamenta 13.pants, Londonas Starptautiskās Šķīrējtiesas reglamenta 7.2 pants.

⁴²³ International Chamber of Commerce International Court of Arbitration. <http://www.iccwbo.org/court/arbitration/> (skatīts 2009.gada 1. februārī).

⁴²⁴ Appointment of Arbitrators and Constitution of Arbitral Tribunals. Conference „ICC International Arbitration in Russia, materials, Moscow, 5 December 2008, nepublicēts.

⁴²⁵ Craig W.L. et al. *International Chamber of Commerce Arbitration*. Oceana Publications, 2000, appendix 7.

Pirmkārt, šāda darba uzdevuma sastādīšana ir īpaša tieši šai šķīrējtiesai, un šis dokuments sastāv ne tikai no pušu prasījuma kopsavilkuma, bet arī ietver prasījumu un strīdus jautājumu sarakstu, kā arī iespējamus termiņus dažādu procesuālo darbību veikšanai (18.pants). Šo darba uzdevumu paraksta puses un šķīrējtiesneši divu mēnešu laikā no lietas nodošanas šķīrējtiesas sastāvam. Otrkārt, īpašs noteikums saistībā ar šķīrējtiesas spriedumu ir šķīrējtiesas institūcijas tiesības caurlūkot šo spriedumu saskaņā ar reglamenta 27. pantu. Šķīrējtiesai ir tiesības modificēt spriedumu pēc formas un arī rekomendēt šķīrējtiesnesim izdarīt spriedumā izmaiņas pēc būtības. Šāds nosacījums tiek kritizēts, tomēr atsevišķos gadījumos šāda caurlūkošana attaisnojas, konstatējot spriedumā ne tikai gramatiskās vai aprēķina kļūdas, bet arī pretrunas arbitru motivācijā.

Izmaksas ir noteiktas reglamenta pielikumā. Piemēram, visās lietās pusēm ir jāiemaksā vismaz 2500 ASV dolāru kā administratīvās izmaksas. Šķīrējtiesas honorāra apjoms ir atkarīgs no prasības summas lieluma. Valda uzskats, ka ICC starptautiskās šķīrējtiesas izmaksas ir augstākas nekā citās šķīrējtiesās, piemēram, ja prasības summa ir 1 miljons ASV dolāru, tad administratīvās izmaksas būs apmēram 19500 ASV dolāru, viena šķīrējtiesneša honorārs ir robežās no 13470 līdz 60500 ASV dolāriem. Tomēr, ja lieta tiek pabeigta ātrāk vai tā izrādās vieglāka nekā paredzēts, šķīrējtiesa var neievērot reglamentā noteikto samaksas apmēru, kā arī izmaksas ir jāskata saistībā ar iespējamām alternatīvām, proti, tiesāšanās parastā tiesā pat var sasniegt tādas pašas izmaksas kā šķīrējtiesā (pārsūdzēšanas dēļ), kā arī ICC starptautiskā šķīrējtiesa piedāvā augstvērtīgu servisu un garantētu šķīrējtiesnešu neatkarību. Tas ir līderis šajā nozarē.

Savu popularitāti ir iekarojis arī SCC Institūts.⁴²⁶ Tas tika izveidots 1917. gadā un parasti tika uzskatīts par neitrālu komercstrīdu izšķiršanas vietu strīdos starp rietumu un sociālistiskā bloka sabiedrībām. Spēkā esošais šķīrējtiesas reglaments ir pieņemts 2007. gada 1. janvārī. Šajā reglamentā īpašs ir šķīrējtiesas valdei dotais pilnvarojums lemt, vai strīds piekrīt izskatīšanai SCC Institūtā (9.pants), kas nav sastopams citos reglamentos, jo parasti šo funkciju pilda tikai šķīrējtiesas sastāvs. Strīdus izskatīšanas izmaksas šajā šķīrējtiesā, ja prasības summa ir 1 miljons eiro, veido – administratīvie izdevumi – apmēram 13900 eiro, šķīrējtiesneša honorārs - ap 12000 eiro.

⁴²⁶ Arbitration Institute of the Stockholm Chamber of Commerce. <http://www.sccinstitute.com/uk/Home/> (skatīts 2009. gada 1. februārī).

Lai gan Stokholmas šķīrējtiesa ir ģeogrāfiski tuvu un savas neitralitātes un profesionālisma dēļ varētu tikt izmantota, Latvijas pieredze šajā šķīrējtiesā ir pagaidām diezgan neveiksmīga.⁴²⁷

Viena no atzītākajām un profesionālākajām šķīrējtiesām ir arī LCIA,⁴²⁸ kas dibināta 1985. gadā. Londonas šķīrējtiesu parasti izvēlas apdrošināšanas, kuģniecības un banku darījumos, kā arī gadījumos, kad vēlas noteikt tieši Anglijas likumu kā līgumam piemērojamo. LCIA *reglamentā*, kas apstiprināts 1998. gada 1. janvārī, ir noteikts, ka šķīrējtiesas institūcijai ir galvenā loma šķīrējtiesnešu nominēšanā, ja vien puses nav vienojušās citādāk (5.4., 5.5. pants). Puses var lūgt šķīrējtiesu paātrināt šķīrējtiesnešu iecelšanas procedūru (9.pants). Ja nav noteikta šķīrējtiesas vieta, tad tā būs Londona, ja vien puses nepārliecina par to, ka, ievērojot dažādus iemeslus, tai jānotiek citā vietā (16.1. pants). Arī par procesa valodu Londonas starptautiskās šķīrējtiesas reglaments ir izsmeļošāks nekā citi, proti, reglamenta 17. pants paredz arī noteikumus gadījumiem, ja šķīrējtiesas līgums ir uzrakstīts divās vai vairākas valodās, bet no reglamenta gara izriet, ka, ja puses nav vienojušās šķīrējtiesas līgumā par valodu, tad, ja tās neiebilst, process notiek angļu valodā. Samērā novecojusi gan ir reglamenta 16. panta trešā daļa, kas nosaka, ka šķīrējtiesas procesam ir piemērojams šķīrējtiesas vietas likums, ja vien puses nav vienojušās citādi un ja vien šāda pušu vienošanās nav pretrunā ar šķīrējtiesas vietas likumu. Tātad, ja šķīrējtiesas procesa vieta ir Anglija, piemērosies Anglijas tiesību normas, kas savukārt ļoti sadārdzina procesu gan nolīgstot kompetentus juristus, gan arī veicot izpēti.

Tāpat īpaši ir atrunāts, ka šķīrējtiesneša tautība nevar sakrist ar kādas puses tautību, ja vien puses, kas ir citas nacionalitātes, par to nevienojas (6.pants). Interesanti, ka šajā reglamentā, atšķirībā no pārējiem, sprieduma taisīšanas termiņš nav konkrēti noteikts. Šķīrējtiesas izmaksas iekļauj gan administratīvās izmaksas (reģistrēšanās maksu (1500 mārciņas), maksu par sekretariāta darbu un tehniskajām izmaksām (100 – 200 mārciņas stundā), gan arī šķīrējtiesneša honorāru, kas tiek aprēķināts katrā lietā atsevišķi pirms lietas izskatīšanas (no 150 mārciņas līdz 350

⁴²⁷ Piemēram, minētās lietas ir saistītas ar investīciju strīdiem, nevis komerciāliem strīdiem: *Ad hoc case: SwemBalt AB v. Republic of Latvia* [2000] in *Stockholm Arbitration Report*, Vol. 2, 2004, kurā Latvijai bija jāsamaksā vairāk kā 3 miljoni dolāri; SCC case: *Nykomb Synergetics Technology Holding Ab v. The Republic of Latvia* [2003] in http://www.biicl.org/files/3918_2003_nykomb_v_latvia.pdf (skatīts 2009. gada 6. augustā), kur Latvijas valsts zaudēja 1,6 miljonus latu, un SCC case: *Latvijas gāze v. The Republic of Latvia* [2004] in OGEI, Vol.2, 2007, kurā Latvijas valstij jāmaksā 6,9 miljoni latu.

⁴²⁸ London Court of International Arbitration. <http://www.lcia-arbitration.com/> (skatīts 2009. gada 1. februārī).

mārciņas par stundu). Tā kā lielākā daļa izdevumu tiek aprēķināti pēc stundu likmēm, strīda izšķiršana šajā šķīrējtiesas institūcijā var būt diezgan dārga.

Savukārt Šveices tirdzniecības kameras ir izveidojušas vienotu *Šveices starptautisko šķīrējtiesu reglamentu*,⁴²⁹ kas tika apstiprināts tikai 2004. gada janvārī, tādējādi harmonizējot Bāzeles, Bernes, Ženēvas, Ticino, Vaudas un Cīrihes Tirdzniecības kameru šķīrējtiesu reglamentus. Pilsētu kameru reglamenti tika aizstāti ar šo reglamentu, kas ir piemērojams jebkurā šo pilsētu Tirdzniecības kameru šķīrējtiesā. Reglamenta īpatnība ir tā, ka šķīrējtiesnešiem ir jābūt apstiprinātiem kamerās, neskatoties uz pušu vai arbitru iecelšanas uzaicinājumu (5.1. pants), un kamerām nav jāsniedz paskaidrojumi, kāpēc tās neapstiprina tādu šķīrējtiesneša kandidatūru. Reglamenta 33.pants nosaka, ka šķīrējtiesas sastāvs nosaka strīdam piemērojamos noteikumus saskaņā ar pušu vienošanos, vai arī piemēro tos, ar kuriem strīds ir visvairāk saistīts. Tāpat šķīrējtiesai ir jāņem vērā līguma un tirdzniecības paražu noteikumi. Arī šajā reglamentā konkrēts laiks, kurā ir jātaisa šķīrējtiesas spriedums, nav noteikts.

Ja prasības summa ir mazāka kā viens miljons Šveices franku, tad saskaņā ar reglamenta piekto daļu var piemērot paātrināto procesu. Paātrinātais process ir rakstisks process ar vienu mutisku noklausīšanos, ja pieaicināti eksperti un liecinieki. Tāpat ir iespējams samazināt šķīrējtiesneša iecelšanas laiku, un spriedums ir jātaisa sešu mēnešu laikā.

Latvija savukārt ir unikāla valsts, kurā ir vairāk kā 195 patstāvīgo šķīrējtiesas institūciju. Procedūra, lai nodibinātu šķīrējtiesas institūciju, te ļoti vienkāršota un nav ierobežota, jo *Civilprocesa likums* jau sākotnēji ir bijis pārāk neskaidrs un plaši tulkojams attiecībā uz šķīrējtiesas institūciju dibināšanu.⁴³⁰ Liberālās likumdošanas dēļ 84% no šķīrējtiesas institūciju dibinātājiem ir komersanti (sabiedrības ar ierobežotu atbildību vai akciju sabiedrības) un tikai 16% ir dibinātas pie profesionālo

⁴²⁹ Swiss Chambers' Court of Arbitration and Mediation. <https://www.sccam.org/sa/en/> (skatīts 2009. gada 1. februārī).

⁴³⁰ Pirms 2005. gada grozījumiem *Civilprocesa likuma* 486 (3). pantā tas noteica, ka "patstāvīgu šķīrējtiesu var izveidot juridiskās personas, kas par tās izveidošanu paziņo Tieslietu ministrijai," un lielākā daļa šķīrējtiesu dalībnieku bija fiziskas personas. Konceptuāli nebija īsti skaidra šī norma, jo paziņošana nevar tikt uzskatīta par reģistrēšanu, līdz ar to Tieslietu ministrija neizrādīja šķīrējtiesām par to dalībnieku sastāvu, vienādajiem nosaukumiem, kas jau tad radīja neajadzīgus strīdus par jurisdikciju, kā arī nepieprasīja informāciju par izmaiņām šķīrējtiesas juridiskajā adresē vai reglamentā. Praksē bija gadījumi, kad tiesa atteica pieņemt lēmumu par šķīrējtiesas sprieduma izpildi, jo tiesai nav bijusi piekritība saskaņā ar Tieslietu ministrijas sarakstu un tiesa neņem vērā šķīrējtiesas faktisko juridisko adresi. *Grozījumi Civilprocesa likumā*, 2005. gada 17. februāris, *Latvijas Vēstnesis* Nr. 40, 2005. gada 9. marts, spēkā ar 2005. gada 10. martu.

organizāciju paspārnē.⁴³¹ Tas savukārt norāda uz to, ka - pretēji likumā noteiktajam, ka „strīdu izšķiršana šķīrējtiesā nav komercdarbība” (*Civilprocesa likuma* 486. panta sestā daļa) - šķīrējtiesa tomēr tiek uztverta kā bizness. Tā rezultātā šķīrējtiesas tiek dibinātas pie uzņēmuma vai juridiskās firmas, tādējādi visus strīdus risinot tikai un vienīgi pietuvinātajā šķīrējtiesā:

Firma rada savu šķīrējtiesu, kuras tiesneši ir firmas darbinieki, biznesa partneri, draugi vai radi un kura pieņem lēmumus, kas vienmēr ir par labu šķīrējtiesas dibinātājfīrmai. Ir arī šķīrējtiesas, kas tiek izveidotas ar nolūku labi nopelnīt, sameklēt sev pastāvīgus klientus starp uzņēmējiem un strīdus izšķir vienmēr par labu „maizes devējiem.”⁴³²

Neapšaubāmi, šāda situācija liek šaubīties par procesa objektivitāti un neatkarību, par interešu konfliktiem un tiesības nodrošinājumu uz taisnīgu tiesu. Līdz ar to lielākā daļa nopietnu komersantu izvēlas strīdus izšķirt ārvalsts šķīrējtiesā. Turklāt *Civilprocesa likums* pārāk detalizēti nosaka, kādām normām ir jābūt šķīrējtiesas reglamentā,⁴³³ tādējādi arī starptautisko strīdu reglamentus pārāk cieši piesaistot nacionālajam likumam. Tāpat Latvijā nav iespējams apstrīdēt šķīrējtiesas spriedumu, nevar izsaukt lieciniekus vai pats šķīrējtiesas sastāvs nevar nodrošināt prasību, līdz to arī procesuāli ir neizdevīgi izšķirt strīdu Latvijā.

No otras puses, ja tiktu garantēta strīdu izšķiršanas kvalitāte šķīrējtiesas procesā Latvijā, šādam skaitam patstāvīgo institūciju būtu arī pozitīvs efekts, tas atvieglotu tiesu darbu. Pirms 2008. gada, kad tiesās masveidā sāka sniegt parāda piedziņas un patērētāju lietas, šķīrējtiesā izskatīto lietu daudzums bija līdzīgs tiesā izskatīto prasību skaitam par zaudējumu atlīdzību, tomēr, sākot ar 2007. gadu, ir vērojams, ka tiesas ļoti kritiski vērtē izpildrakstu izsniegšanu par šķīrējtiesu spriedumiem (*skatīt tabulu „Pieteikumu virzība tiesās par šķīrējtiesas nolēmuma*

⁴³¹ Udris Z., Kacevska I. Observations of the Judgment by the Riga Regional Court rendered on 19 August 2004 in case CA-4208/20, 2004 (Forscan Timber Export AB v. Interwood). *Stockholm International Arbitration Review*, 2006:2, p. 193.

⁴³² Benfelde S. Šķīrējtiesas – ienesīgs uzņēmējdarbības veids. „*Nedēļa*”, 2006. gada 11. jūlijs.

⁴³³ 486¹. pants nosaka, ka (1) Pastāvīgās šķīrējtiesas reglamentā norāda: 1) šķīrējtiesas nosaukumu. Papildus šķīrējtiesas nosaukumam latviešu valodā reglamentā var norādīt šķīrējtiesas nosaukumu arī vienā vai vairākās svešvalodās; 2) šķīrējtiesnešu iecelšanas, noraidīšanas un pilnvaru izbeigšanas kārtību; 3) kārtību, kādā apliecināmi šķīrējtiesnešu paraksti uz nolēmuma; 4) šķīrējtiesas procesa sagatavošanas kārtību; 5) strīda izšķiršanas kārtību — procesuālos termiņus, to atjaunošanas vai pagarināšanas kārtību, pretprasības iesniegšanas kārtību, strīda izšķiršanas atlikšanas, šķīrējtiesas procesa apturēšanas kārtību un citus procesuālus jautājumus; 6) dibinātāja nosaukumu (firmu); 7) citus noteikumus, kas nav pretrunā ar likumu. (2) Ja reglamentā izdarīti grozījumi, Uzņēmumu reģistram iesniedz grozījumu tekstu, kā arī pilnu reglamenta tekstu jaunajā redakcijā. Reglamenta grozījumi iegūst juridisku spēku pēc to reģistrācijas.

piespiedu izpildi”), bet jebkurā gadījumā šķīrējtiesā izskatāmo lietu skaits Latvijā ir ievērojams.

3.2.3.2. Pušu vienošanās par īpašiem šķīrējtiesas procesa noteikumiem

Būtiski ir pusēm pašām vienoties par savā starpā par šķīrējtiesas norises vietu. Piemēram, *UNCITRAL Parauglikums*, norāda, ka tad, ja šāda vienošanās netiek panākta, tad šķīrējtiesas sastāvs nosaka šo vietu,⁴³⁴ ņemdam vērā visus lietas apstākļus, ieskaitot pušu ērtības (20.pants). Pirmkārt, ja puses nevar realizēt savas tiesības izvēlēties vietu, tās nodod šīs tiesības šķīrējtiesas sastāvam. Otrkārt, šī izvēle ir ārkārtīgi svarīga vairāku iemeslu dēļ. Parasti puses meklē neitrālu vietu strīda izšķiršanai, tomēr neapzinās, ka tādā veidā var izvēlēties arī piemērojamo likumu. Tā *Ņujorkas konvencija* ir ļoti strikta, nosakot, ka tiesa var atteikt izpildīt un atzīt šķīrējtiesas spriedumu, ja šķīrējtiesas līgums nav spēkā saskaņā ar tās valsts likumu, kur spriedums taisīts, ja vien puses nav vienojušās par citu piemērojamo likumu (V 1. (a) pants). Tātad tiesa sprieduma izpildes un atzīšanas procesā var vērtēt šķīrējtiesas līguma spēkā esamību pēc šķīrējtiesas procesa norises vietas, par ko puses var vienoties nejauši, piemēram, nezinādamas šos noteikumus.

Puses šķīrējtiesas līgumā var vienoties arī par valodu, kādā tiks izskatīts strīds. Šāda atruna ir īpaši aktuāla Latvijā, jo *Civilprocesa likums* nosaka, ka process notiek valsts valodā. Citā valodā process var notikt, ja puses par to ir vienojušās (509.pants). Šāds formulējums ir pretrunā ar arbitrāžas tiesību tradīcijām, jo par šķīrējtiesas valodu izvēlas to, kurā ir sastādīts šķīrējtiesas līgums.⁴³⁵ Piemēram, strīdā, kur ir divas puses ar ārvalsts domicilu, kuras savā angļu valodā sastādītajā komerciālajā līgumā ir ietvērušas šķīrējtiesas klauzulu, noteikušas šķīrējtiesas vietu, bet nav noteikušas procesa valodu, būtu neloģiski vadīt procesu latviešu valodā, lai gan uz to norāda *lex loci arbitri*. Ārzonā inkorporēta kompānija cēla prasību pret Lietuvā inkorporētu kompāniju par zaudējumu piedziņu. Puses savā komerclīgumā, kas sastādīts angļu valodā, ir ietvērušas šķīrējtiesas klauzulu, kurā vienojušās tikai par strīda izskatīšanu noteiktā šķīrējtiesā Rīgā, Latvijā, trīs šķīrējtiesnešu sastāvā. Minētā šķīrējtiesas lieta atbilst starptautiska procesa raksturojumam, jo puses ir ar dažādu domicilu, kā arī

⁴³⁴ Skat.: ICC šķīrējtiesas reglamenta 14. pants, Šveices Starptautiskās šķīrējtiesas noteikumu 16. pants, SCC institūta reglamenta 13.pants.

⁴³⁵ Fouchard, Gaillard, Goldman: *On International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, The Hague/ Boston/ London, § 1244.

process notiek trešā valstī, tomēr abām pusēm, slēdzot līgumu, nav ienācis prātā, ka, lemjot par šķīrējtiesas procesa valodu, var tikt piemērots Latvijas procesuālais likums. Tā kā piemērojamās procesuālās tiesības nosaka valodas izvēli, pēc *lex loci arbitri* doktrīnas, piemērojot Latvijas *Civilprocesa likuma* 509. pantu, par procesa valodu X lietā var tikt noteikta latviešu valoda. Tomēr šāda pieeja īsti neatbilst starptautiski pieņemtajai teorijai un dominējošam viedoklim, proti, parasti par šķīrējtiesas valodu izvēlas to, kurā ir sastādīts šķīrējtiesas līgums,⁴³⁶ šajā gadījumā angļu valodu. Vai arī, ja šādas vienošanās par valodu līgumā nav, tad tiks piemēroti patstāvīgo šķīrējtiesu reglamenti. Piemēram, *UNCITRAL Parauglikums* nosaka, ka tad, ja puses nav vienojušās par procesa valodu, šķīrējtiesas sastāvs nosaka procesa valodu vai valodas (22. pants).⁴³⁷

Puses var vienoties šķīrējtiesas līgumā par šķīrējtiesnešu skaitu un viņu iecelšanas kārtību. Puses var vienoties par nepāra skaita vidutājiem. Vienošanai par šķīrējtiesnešu skaitu varētu būt praktisks pamats, jo jāņem vērā izmaksu, ātruma, pieredzes jautājumi. Proti, trīs šķīrējtiesnešu sastāvam arī izmaksas ir parasti trīs reizes lielākas nekā viena, bet trīs arbitri varētu būt kompetentāki, papildināt viens otru, kas savukārt var iztrūkt viena šķīrējtiesneša gadījumā.

Savukārt vienošanās par konkrētu šķīrējtiesnesi (piemēram, Jāni Bērziņu) ir praksē neieteicama, jo personai var būt kāda ieinteresētība strīda izšķiršanā. Turklāt starptautiskā prakse rāda, ka gadījumā, ja norādītais šķīrējtiesnesis atsakās no pienākuma pildīšanas vai ir miris, šķīrējtiesas līgums ir jāatzīst par spēkā neesošu, ja vien puses nevienojas citādi.⁴³⁸ Savukārt *ad hoc* lietā, kur piemērotu *UNCITRAL Reglamentu*, ja puses nav vienojušās līgumā par šķīrējtiesnešu skaitu (vienu vai trim) un ja 15 dienu laikā pēc šķīrējtiesas paziņojuma atbildētājs nepiekrīt vienam šķīrējtiesnesim, strīdu izskata trīs šķīrējtiesneši (5. pants).

Papildus puses var norādīt arī piemērojamus likumus, tomēr, ja puses to nav izdarījušas, šis un citi jautājumi tiks noteikti saskaņā ar piemērojamiem procesuālajiem noteikumiem, un vara jau šajā gadījumā tiks nodota arbitriem.

Ņemot vērā šos faktoros, Latvijas juristi iebilda pret likumprojekta *Par šķīrējtiesām* 12. pantā ietvertajiem noteikumiem, ka šķīrējtiesas līgumā puses vienojas

⁴³⁶ Fouchard, Gaillard, Goldman. *On International Commercial Arbitration*. The Hague/ Boston/ London: Kluwer Law International, 1999, § 1244.

⁴³⁷ Skat.: ICC šķīrējtiesas reglamenta 16. pants, Šveices Starptautiskās šķīrējtiesas noteikumu 17. pants, SCC institūta reglamenta 13. pants, Londonas Starptautiskās šķīrējtiesas reglamenta 7.2 pants.

⁴³⁸ Craig et al. *International Chamber of Commerce Arbitration*. Oxford University Press, 1990, § 9.04, p. 160.

ne tikai par šķīrējtiesas nosaukumu, šķīrējtiesas procesa vietu, procesa kārtību, valodu, konfidencialitāti, šķīrējtiesneša kvalifikāciju, šķīrējtiesnešu skaitu sastāvā, to iecelšanas, noraidījuma un atcelšanas kārtību, šķīrējtiesas sprieduma motīvu daļas nepieciešamību, pušu korespondences adresēm. Attiecībā uz fiziskām personām, ar kurām tiek noslēgta vienošanās par šķīrējtiesu, vēl papildus iekļaujams šķīrējtiesas izveidotājs, ja puses vienojas par strīda izšķiršanu patstāvīgajā šķīrējtiesā, un vienošanās par izdevumu segšanas kārtību.⁴³⁹ Šādi nosacījumi radīja jautājumu, vai netiek pārkāpts pušu autonomijas princips, jo šādā redakcijā nav saprotams, vai šie elementi šķīrējtiesas līgumā ir obligāti, un, ja nu puses par tiem nevienojas, – vai šķīrējtiesas līgums tiek uzskatīts par spēkā esošu. Turklāt šādā redakcijā šķīrējtiesas līgums kļūst nepraktiski garš, bet arī savā ziņā aizstāj patstāvīgās šķīrējtiesas reglamenta funkcijas, ko vēl varētu izmantot *ad hoc* šķīrējtiesās.

Elementi, kas minēti 12. pantā, tika apspēlēti arī citos likumprojekta pantos, kas savukārt radīja lieku konfrontāciju starp pantiem. Piemēram, konfidencialitātes princips jau tiek garantēts, kad puses slēdz šķīrējtiesas līgumu, tas ir pamats šķīrējtiesas procesam, ko noteica arī likumprojekta 24. pants. Gan likumprojekts, gan arī patstāvīgo šķīrējtiesas institūciju reglamenti nosaka risinājumus, kā noteikt vietu, valodu u.c. jautājumus, ja puses par to nav vienojušās. Piemēram, jaunā likumprojekta 26. pants noteica, ka puses ir tiesīgas brīvi noteikt šķīrējtiesas procesa vietu, bet, ja tas nav izdarīts – to nosaka šķīrējtiesa, ievērojot lietderības principu. Līdzīgi jaunais likumprojekts ietvēra arī noteikumus par valodu (28. pants) – ja puses nav vienojušās par valodu, tad process notiek tās valsts valodā, kurā notiek strīda izšķiršana. Šis pants gan neatspoguļo to arbitrāžas tiesību principu, ka par šķīrējtiesas valodu izvēlas to, kurā ir sastādīts šķīrējtiesas līgums. Bet jebkurā gadījumā šķīrējtiesai būtu jādod iespēja pusēm vai nu par šādiem elementiem papildus vienoties, vai vismaz izteikt viedokli. Arī šķīrējtiesas līgumā iekļaujамie noteikumi par šķīrējtiesneša kvalifikāciju, iecelšanas un noraidīšanas kārtību ir liekvārdība. Līdz ar to jaunā likumprojekta redakcija pilnībā neatbilst arbitrāžas tiesību attīstībai.

Kopsavilkumā jāsaaka – ņemot vērā, ka šobrīd pasaulē noteikumi ir unificēti un skaidri nosaka mehānismu, kā noteikt iztrūkstošās sastāvdaļas, puses izvēlas sastādīt

⁴³⁹ *Šķīrējtiesas likums*: LR likumprojekts, izsludināts valsts sekretāru sanāksmē 2007.gada 18.oktobrī, <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2006-11-04&dateTo=2007-11-04&text=%C5%A1%C4%B7%C4%ABr%C4%93&org=0&area=0&type=0> (skatīts 2007. gada 11. novembrī).

šķīrējtiesas līgumu pēc iespējas lakoniskāku tajos gadījumos, ja strīds izskatāms patstāvīgā šķīrējtiesā. Šķīrējtiesas līgumam ir jābūt atbilstoši formulētam un būtu vēlams skaidri nosaukt visus papildinošos elementus šajā līgumā, jo šķīrējtiesnesis var lietu skatīt, nepārsniedzot šķīrējtiesas līgumā noteikto un paredzēto apjomu. Ja arbitrs taīsa spriedumu par jautājumiem, kas neietilpst šķīrējtiesas līgumā, nolēmums nebūs izpildāms saskaņā ar *Ņujorkas konvenciju*.

Tādējādi līdzēji labprāt izvēlas izmantot patstāvīgo šķīrējtiesu jau sagatavotas atrunas, kurās ir visi nepieciešamie elementi. Piemēram, puses var izmantot šādu klauzulu:

Visi strīdi, kas izriet saskaņā vai saistībā ar šo līgumu, tiek izskatīti X šķīrējtiesā saskaņā ar tās reglamentu viena [trīs] šķīrējtiesnešu sastāvā, kas iecelti saskaņā ar šo reglamentu. Par strīda izskatīšanas vietu tiek noteikta [..]. Procesa valoda būs [..].

Ad hoc šķīrējtiesas gadījumā var ieteikt pusēm iekļaut šādu atrunu vai tās variantu:

A. Jebkurš strīds starp pusēm saistībā ar šo šī līgumu tiek nodots izskatīšanai ad hoc šķīrējtiesā [vieta].

Šķīrējtiesneši tiek iecelti šādā kārtībā:

- prasītājs ieceļ šķīrējtiesnesi un ar rakstisku paziņojumu lūdz otru pusi iecelt šķīrējtiesnesi no savas puses 30 dienu laikā no paziņojuma saņemšanas. Atbildētājam neieceļot šķīrējtiesnesi, prasītājs lūdz to iecelt [iecelājinstītūcija];

- trešais šķīrējtiesnesis (priekšsēdētājs) tiek iecelts, pirmajiem diviem vienojoties, bet, ja vienošanās netiek panākta 30 dienu laikā no otrā šķīrējtiesneša iecelšanas, to ieceļ [iecelājinstītūcija];

- gadījumā, ja kāds no ieceltajiem šķīrējtiesnešiem nomirst, tiek atcelts, atteicies no strīda izskatīšanas [vai kā citādi pēc pārējo šķīrējtiesnešu domām nespēj pildīt savus pienākumus], jauno šķīrējtiesnesi ieceļ [iecelājinstītūcija] 30 dienu laikā no brīža, kad šķīrējtiesnesim izbeigušās pilnvaras.

Puses vienojas par šķīrējtiesas procesu, bet, ja šāda vienošanās netiek panākta, to nosaka šķīrējtiesas sastāvs.

Ja kāda no pusēm neievēro procesa noteikumus, ko ir noteicis šķīrējtiesas sastāvs, šķīrējtiesas sastāvs turpināt izskatīt strīdu bez šīs puses piedalīšanās.

Šķīrējtiesas nolēmumi tiek pieņemti ar balsu vairākumu, bet, ja balsu vairākums netiek panākts, šķīrējtiesas sastāva priekšsēdētājs pieņem nolēmumus vienbalsīgi.

*B. Jebkurš strīds vai domstarpība starp pusēm saistībā ar šo līgumu tiek nodots izskatīšanai ad hoc šķīrējtiesā saskaņā ar UNCITRAL Arbitrāžas reglamentu. Par šķīrējtiesas vietu tiek noteikta [..].
Katra puse ieceļ vienu šķīrējtiesnesi, kuri savukārt ieceļ trešo, kas ir šķīrējtiesas sastāva priekšsēdētājs.*

3.2.4. Šķīrējtiesas līguma pamattipi, to iespējamās realizācijas formas

Šķīrējtiesas līgumiem ir divi pamattipi – līgums, kurā puses vienojas par iespējamā strīda risināšanu šķīrējtiesā (*arbitration clause* – angļu val.) un vienošanās par jau esoša strīda risināšanas veidu un kārtību (*submission agreement* – angļu val.).⁴⁴⁰ Vienošanās par iespējamā strīda risināšanu var būt dažādās formās, ne tikai iekļauta kā atsevišķs punkts līgumā (klauzula) vai kā atsevišķs līgums, bet arī pamatlīgumā var tikt izdarīta atsauce uz dokumentu, kas satur šķīrējtiesas klauzulu u.c. Šādas atrunas parasti tiek iekļautas, cerot, ka nekad tās nevajadzēs īstenot, tādējādi tām parasti maz tiek pievērsta uzmanība, vai tiek izvēlēta standarta klauzula.

Bet arī tad, kad radies strīds, puses var vienoties to izšķirt šķīrējtiesā. Šāda vienošanās var tikt noformēta kā atsevišķa vienošanās, un parasti tā ir ļoti gara un sīki nosaka daudzas praktiskas detaļas, kas ir tieši piemērotas konkrētai situācijai, tostarp var nosaukt konkrētu šķīrējtiesnesi vai minēt arī katras puses prasības. *Francijas Civilprocesa kodekss* ļoti detalizēti norāda, kādam jābūt ir šādam šķīrējtiesas līgumam, lai tas būtu spēkā, piemēram, ir nepieciešams minēt strīdus priekšmetu, šķīrējtiesnešus vai to iecelšanas kārtību (1148.pants). Turklāt līgums kļūst par spēkā neesošu, ja norādītais šķīrējtiesnesis atsakās no savu uzdevumu pildīšanas. Tāpat tiek norādīts, ka šim līgumam ir jābūt rakstiskam, un to var ietvert arī tikšanās protokolā (1449. pants). Šādu līgumu var noslēgt arī tad, ja iepriekš ir paredzēta cita strīdu risināšanas kārtība vai jurisdikcija (1450.pants). Procesuālais likums tiks piemērots nacionālam procesam, ja vien puses nav vienojušās citādi.

Puses šādu līgumu noslēgs arī gadījumā, ja tās ir apmainījušās ar prasības pieteikumu un pretprasību, kurās līguma esamību ir norādījusi viena puse, bet otra puse to nav noliegusi. Tomēr Latvijā šādi līgumi tiek reti slēgti, jo, līdzīgi kā *ad hoc* šķīrējtiesas līgumos, tie prasa pušu sadarbību, neskatoties uz pastāvošo strīdu.

⁴⁴⁰ Skat. Starptautiskās Patstāvīgās tiesas paraugklauzulas: <http://www.pca-cpa.org/upload/files/04%20IOPP.pdf> (skatīts 2009. gada 20. februārī).

Šāds šķīrējtiesas līgumu iedalījums ir sastopams *Ņujorkas konvencijas* II 1. pantā, nosakot, ka puses var vienoties par tādu strīdu nodošanu šķīrējtiesā „kas radušies vai var rasties starp tām,” savukārt *Ženēvas konvencijā* atsevišķi nav izdalīti šie tipi. Arī nacionālajās tiesībās parasti tiek paredzēts, ka puses var vienoties jebkurā savu attiecību stadijā par strīdu izskatīšanu šķīrējtiesā,⁴⁴¹ savukārt citās jurisdikcijās šie līguma tipi netiek nošķirti.⁴⁴² Latvijas *Civilprocesa likuma* 490. panta otrā daļa paredz, ka šķīrējtiesas līgums ir slēdzams gan gadījumos, kad strīds ir radies, gan arī slēdzams par strīdu, kas var rasties nākotnē, tomēr praksē Latvijā gandrīz nav sastopami tādi līgumi, kas slēgti par esošu strīdu, iespējams, tāpēc, ka komersanti konflikta situācijā nespēj rast risinājumus ar pretējo pusi.

Kā īpaši šķīrējtiesas līguma tipu, kas izriet no pušu vienošanās par nākotnes strīda risināšanu šķīrējtiesā, var uzskatīt arī šķīrējtiesas līguma inkorporēšanu ar atsauci. Starptautiskajā tirdzniecībā komersanti pēc iespējas mēģina vienkāršot savus līgumus, tāpēc nereti tiek izdarītas atsauces uz iepriekšējiem līgumiem, līgumiem ar trešajām personām vai uz noteiktiem profesionālajiem noteikumiem, piemēram, puses vienojušās savstarpējā līgumā, ka tas tiek regulēts ar autopārvadātāju noteikumiem, kuros savukārt ir norādīts, ka visi strīdi tiek risināti noteiktā šķīrējtiesā. Puses var izmantot arī standarta līguma formas, kurās ir iekļauta atsauce uz citiem noteikumiem, kas satur šķīrējtiesas līgumu. Tādējādi parasti rodas jautājums, vai šāda atsauce pietiekami izsaka pušu gribu un šķīrējtiesas līgums var tikt uzskatīts par tiesiski noslēgtu.

Jautājums ir arī aktuāls *Ņujorkas konvencijas* kontekstā, jo šāda veida noslēgšana tajā nav paredzēta, un definīcija „šķīrējtiesas atruna līgumā [...] pušu parakstīta vai kas iekļauta, apmainoties ar vēstulēm vai telegrammām” (II (2) pants), atsevišķu juristuprāt, attiecas uz šādiem līgumiem tikai gadījumos, kad puses īpaši ir atsaukušās uz šo šķīrējtiesas līgumu šajā dokumentā.⁴⁴³ Šķīrējtiesas praksē tiek norādīts, ka šajā gadījumā konvencija ir tulkojama plaši, jo tā neatzīst tikai tādas šķīrējtiesas klauzulas, kuras var uzskatīt par patoloģiskām,⁴⁴⁴ un gadījumos, kad šāda

⁴⁴¹ Skat. LR *Civilprocesa likuma* 490. panta otrā daļa, Francijas *Civilprocesa kodeksa* 1447.-1450. pants, Horvātijas *Likuma par šķīrējtiesu* 6. pants u.c.

⁴⁴² Austrijas *Civilprocesa kodeksa* 581.pants, Baltkrievijas *Starptautiskās šķīrējtiesas likuma* 11.pants.

⁴⁴³ Sanders P. *A Twenty Years' Review of the Convention on the recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards*. *International Law*, No.13, 1970, p. 269.

⁴⁴⁴ Skat. Cour de Cassation Paris case: *Bomar Oil N.V. v. Enterprise Tunisienne d'activites petrolieres*. [1989] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XIII, 1988, p. 469-470.

tulkošana nav pretrunā ar konvencijas garu. Šāda pieeja arī tiek akceptēta praksē, interpretējot konvenciju saskaņā ar citiem arbitrāžas tiesību avotiem.

Tomēr konvencijas teksts tāpat var tikt tulkots sevišķi strikti attiecībā uz to, ka šķīrējtiesas līgumam ir jābūt parakstītam, tomēr jāatzīmē, ka konvenciju galvenokārt piemēro šķīrējtiesas spriedumu atzīšanai un izpildei, bet nacionālās tiesas šķīrējtiesas līguma interpretācijai var izmantot liberālākus noteikumus, piemēram, nacionālos likumus, lai šo klauzulu neatzītu par spēkā neesošu. No vienas puses, nacionālo normu piesaistīšana rada pretrunas ar konvencijas starptautisko garu un starptautisko tiesību autonomo dabu, tomēr konvencijai vajadzētu atturēt tirgotājus no vēršanās šķīrējtiesā tikai tādos gadījumos, ja šķīrējtiesas atruna ir pilnībā neskaidra. No otras puses, nacionālās arbitrāžas tiesības tiek harmonizētas; parasti tās ir liberālākas par *Ņujorkas konvenciju*, jo saskaņā ar tās II pantu valstis nevar ieviest stingrākus noteikumus nekā konvencija, tāpēc nekas šobrīd neliedz piemērot nacionālo tiesību noteikumus ne tik striktus kā konvencijas noteikumi.

Skaidrāk šis jautājums ir minēts *UNCITRAL Parauglikuma 7.panta* sestā daļā (1. versija):

Atsauce līgumā uz jebkādu citu dokumentu, kurā ir ietverta šķīrējtiesas klauzula, tiek uzskatīts par rakstisku šķīrējtiesas līgumu, ja vien ir norāde, ka šī atsauce ir tāda, kas padara klauzulu par daļu no līguma.

Šī definīcija nosaka ne tikai prasību pēc rakstveida formas, bet arī norāda, ka tā ir daļa no līguma – tātad ir jākonstatē tieša vai netieša pušu nodoma pastāvēšana, kas savukārt iebildumu un neskaidrību gadījumā jāinterpretē saskaņā ar jau minētajām tulkošanas metodēm. Papildus var tikt izvērtēts, cik ilgi komersants darbojas attiecīgajā nozarē un vai viņš varēja un vai viņam vajadzēja zināt par šādiem standarta noteikumiem, kuros ir atsauce uz šķīrējtiesas līgumu. Vai komersants ir iepriekš izmantojis šādas formas, un vai puse zināja par šādas šķīrējtiesas atrunas esamību, noslēdzot pamatlīgumu. Piemēram, šķīrējtiesas klauzulas visbiežāk ir rodamas konosamentu noteikumu atsaucēs, un pat tad, ja kravas nosūtītājs konosamentu neparaksta, bet uz otras puses tam ir uzdrukāti vispārīgie noteikumi, to vidū šķīrējtiesas atruna, šķīrējtiesas līgums būs saistošs. Puses nodoms tiek tulkots saskaņā ar labas ticības principu, kas šajā gadījumā ir attiecināms arī uz pušu ilgstošu

sadarbību savā starpā, pamatojoties uz šiem vispārīgiem noteikumiem.⁴⁴⁵ Šāda atsaukšanās uz nozares standarta noteikumiem var tikt uzskatīta arī par paražu, un konkrētā arbitrāža ir standarta prakse.⁴⁴⁶ Šāda interpretācija savukārt var tikt pamatota ar jau iepriekš minēto CISG 8. pantu.

Tāpat var tikt vērtēts, vai ir pušu vienošanās par kādu citu strīdu izšķiršanas mehānismu, piemēram, par tiesu, un, pat ja puses ir iekļāvušas atrunu, ka strīdi tiks izšķirti „šķīrējtiesā”, neminēdamas nekādus citus papildelementus, klauzula var tikt atzīta par spēkā esošu.⁴⁴⁷ Tomēr jāpiebilst, ka tajās jurisdikcijās, kur tiek prasīts parakstīts šķīrējtiesas līgums, piemēram, Latvijā, šāda līguma spēks, protams, var tikt apstrīdēts, taču iespējams, ka, sekojot jaunākajām tendencēm, ja tiks pierādīts puses objektīvais nodoms risināt strīdu šķīrējtiesā, tas prevelēs pār formas prasībām. Tāpat, ņemot vērā starptautisko praksi, Latvijā likums neierobežo šādu šķīrējtiesas līgumu slēgšanu, tomēr, ņemot vērā, ka *Civilprocesa likumā* šādi gadījumi nav skaidri noregulēti, tiesas varētu neatzīt šādus šķīrējtiesas līgumus.

Rezumējot, ir jānorāda, ka šķīrējtiesas līgumā kā sastāvdaļu var un būtu vēlams iekļaut norādi, ka ir izvēlēta šķīrējtiesa kā strīdu risināšanas vieta, un skaidra norāde uz šķīrējtiesas līguma tvērumu (kādi strīdi skatāmi). Papildus ir iekļaujams arī šķīrējtiesnešu skaits, strīda izšķiršanas vieta un piemērojamais likums. Tomēr arī šķīrējtiesas līgumi, kas iekļauti ar atsauci līgumā vai noteikumos, ir atzīstami kā spēkā esoši saskaņā ar starptautiskajām arbitrāžās tiesībām. Turpretim Latvijā, kas nav *UNCITRAL Parauglikuma* valsts, vajadzētu attiecīgi mainīt nacionālos likumos, bet pirms grozījumu izdarīšanas arī atzīt šādi noslēgtus līgumus.

3.2.5. Patoloģiskās klauzulas

Kā iepriekš norādīts, pēc būtības galvenā sastāvdaļa šķīrējtiesas līgumam ir pušu nodoms, kam noteiktos gadījumos vajadzētu realizēties rakstiskā veidā. Tomēr tiek ieteikts līguma saturā iekļaut pēc iespējas vairāk un precīzāk arī citus elementus, to vidū šķīrējtiesas institūciju, šķīrējtiesnešu skaitu u.c. informāciju. Bet daudzkārt

⁴⁴⁵ Swiss Federal Tribunal case: *Compagnie de navigation* [1995] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XXI, 1996, p. 698.

⁴⁴⁶ Skat. USA Court of Appeals for the Second Circuit case: *Aceros Prefabricados, SA v. Trade Arbed Inc* [2002] in http://www.onlinedmc.co.uk/aceros_v_tradearbed.htm (skatīts 2009. gada 5. augustā).

⁴⁴⁷ US Federal Trial court case: *North Carolina League of Municipalities v. Clarendon National Insurance Co* [1990] in KluwerArbitration data base.

puses neapzinās šķīrējtiesas līguma nozīmi, tādējādi praksē šis līgums tiek saukts par “pusnakts klauzulu”,⁴⁴⁸ jo starptautiskajā arēnā noteikums par strīda risināšanu parasti ir pēdējais komercīgumā, ko komersanti un viņu pārstāvji apspriež jau vēlā naktī. Tādējādi vairumā gadījumu “pusnakts klauzula” bieži vien ir nepilnīga, tajā netiek paredzēti svarīgi noteikumi, kas strīdus gadījumā ietekmē strīda risināšanas procesu, vietu, šķīrējtiesnešu iecelšanas kārtību utt.

Nepilnīgas klauzulas praksē dēvē par „patoloģiskajām”; šo terminu ieviesa jau iepriekš minētais Eismans, savā 1974. gada rakstā raksturodams šķīrējtiesas līgumu „pērles”.⁴⁴⁹ Tās ir patoloģiskas, jo tajās nav precīzi norādīta visa klauzulā nepieciešamā informācija vai arī pušu nodoms nav pietiekami skaidrs, un tādējādi pastāv risks, ka netiks sasniegts šķīrējtiesas līguma mērķis – efektīva strīdu risināšana, kā arī nebūs iespējams izpildīt šķīrējtiesas spriedumu.

Klauzulas var būt patoloģiskas dažādu iemeslu dēļ – tāpēc, ka tās ir pārāk garas un satur pretrunīgus noteikumus, vai arī tāpēc, ka tās ir pārāk īsas vai ir tā sauktās „tukšās” (*blank* – angļu val.), kurās nav ne tiešas, ne netiešas norādes uz šķīrējtiesas institūcijas reglamentu vai šķīrējtiesas institūciju. Konfliktējošas puses ar prieku izmantos šādu klauzulu, lai novilcinātu procesu vai izmantotu to kā iemeslu labāka foruma meklēšanai, bet jebkuram šķīrējtiesas sastāvam un tiesai, kurā puse vēršas, ir nepieciešams izvērtēt šo klauzulu spēkā esamību, vadoties no pušu nodoma un tām interpretācijas metodēm, it īpaši *in favour contractus*, kas minēts šajā darbā.

Patoloģiskās klauzulas var iedalīt trīs lielās grupās: pretrunīgās (*inconsistent* – angļu val.) un neskaidrajās (*uncertain*), kuras ir iespējams apstrīdēt, jo tās ir spēkā, bet to izpildi kavē šīs neprecizitātes, kā arī ir neizpildāmās (*inoperative*).⁴⁵⁰

3.2.5.1. Pretrunīgas klauzulas

Pretrunīgās šķīrējtiesas atrunas, kurās ir savstarpēji konfliktējoši noteikumi, tribunālam vai tiesai ir jātulko saskaņā ar pušu nodomu.

Piemēram, bieži vien banku līgumos vienojas par strīdu izšķiršanu gan šķīrējtiesā, gan tiesā, pusēm tiek dota iespēja izvēlēties vienu vai otru strīdu

⁴⁴⁸ Redfern A., Hunter M. et al. *Law and Practice of International Commercial Arbitration*, Kluwer Law International, 2004, p. 1-32.

⁴⁴⁹ Eismann F. La clause d'arbitrage pathologique. *Commercial Arbitration Essays in memoriam Eugenio Minoli*, U.T.E.T., 1974.

⁴⁵⁰ Redfern A. et al. *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2004, § 3-67.

izšķiršanas metodi,⁴⁵¹ vai arī atsevišķus jautājumus nodot šķīrējtiesai, bet citus – tiesai. Tomēr parasti strīdā iesaistītas puses nevar panākt šādus kompromisus, un šāda klauzula ir pretrunīga, jo viena no pusēm var vērsties tiesā, otra – šķīrējtiesā, līdz ar to klauzulas var tikt atzītas par spēkā neesošām. Tiesu prakse ir dažāda. Francijā tiesa atzina, ka šāda klauzula ir ne tikai spēkā, bet arī, ņemot vērā strīda starptautisko dabu, tā skatāma šķīrējtiesā, jo ārvalsts komersants nav ieinteresēts izskatīt strīdu otras puses nacionālajā tiesā.⁴⁵² Bet Vācijas tiesa, piemērojot nacionālās tiesības, atzina šādu klauzulu par spēkā neesošu.⁴⁵³ Jāatzīst, ka parasti, izmantojot efektīvās interpretācijas metodi, klauzulas atzīst par labu šķīrējtiesai, jo, ja puses nebūtu vēlējušās izšķirt strīdu šķīrējtiesā, tās vispār nebūtu minējušās to. Tomēr strīdu izšķirošanai institūcijai ir jākonstatē, vai pusēm ir bijis tiešs vai netiešs nodoms izmantot šķīrējtiesu.

Tāpat ir iespējams, ka vienā līguma dokumentā puses ir vienojušās par vairākām šķīrējtiesām. Teorētiski šāda klauzula būtu jāatzīst par spēkā neesošu, jo kopīgu pušu gribu būs ārkārtīgi grūti noteikt, un pusēm būtu jāvienojas par citu klauzulu.⁴⁵⁴ Tomēr praksē šāda problēma nevarētu būt aktuāla, pamatojoties uz *lis pendens* (izskatīšanā esošo lietu – latīņu val.) doktrīnu.⁴⁵⁵ Pamatā klasiski doktrīnai, kas piemērojama attiecībā uz vispārējās jurisdikcijas tiesām, ir vienkāršs tests par hronoloģisko prioritāti, un to varētu piemērot arī šajā gadījumā, bet šķīrējtiesas sastāvam ir jālemj par savu jurisdikciju atbilstoši pušu nodomam, un attiecīgai šķīrējtiesai ir jāatsakās no savas jurisdikcijas daļā vai pavisam, ja tiek konstatēts, ka saskaņā ar piemērojamo likumu jurisdikcija ir otram tribunālam, vai netiek konstatēts, ka paralēlajā procesā prasība ir neadekvāta vai netieks ievērots taisnīgs process, pastāv

⁴⁵¹ Hong Kong High Court of Hong Kong case no. 44: *William Company v. Chu Kong Agency Co. Ltd. and Guangzhou Ocean Shipping Company* [1993] in <http://interarb.com/clout/clout044.htm> (skatīts 2009. gada 30. janvārī).

⁴⁵² France Cass. 1 civ.case: *Sicaly v. Grasso Stacon Koninklijke Machine Fabrieken NV* [1974] in Fouchard, Gaillard, Goldman. *On International Commercial Arbitration*. The Hague/ Boston/ London: Kluwer Law International, 1999, § 488.

⁴⁵³ Bundesgerichtshof case: *Seller v. Buyer* [1991] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XIX, 1994, p. 200.

⁴⁵⁴ Harb J.P. How French Law Treats Pathological Arbitration Clause. *Baker&McKenzie Newsletter*, Vol.6, Issue 5, July 2007.

⁴⁵⁵ Vairāk par šo doktrīnu skatīt šī darba nodaļu 3.3.4. Regulas 44/ 2001 par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komercietās 27. pants nosaka *lis alibi pendens* principa pamatus, proti, „ja prasības par vienu un to pašu pamatu un priekšmetu starp tām pašām pusēm ceļ dažādu līgumslēdzēju valstu tiesās, visas pārējās tiesas, izņemot tiesu, kurā pirmajā iesniegta lieta, pēc pašu iniciatīvas aptur lietas izskatīšanu, līdz tiek noskaidrota jurisdikcija tai tiesai, kurā pirmajā lieta iesniegta.”

risks, ka netiks izpildīts, atzīts, atstāts spēkā šķīrējtiesas spriedums vai pastāv vēl citi iemesli.

Turpretim, ja viena šķīrējtiesas klauzula ir iekļauta vispārīgos noteikumos, bet otra ir atrodama speciālajos noteikumos, un katrā minētas dažādas institūcijas, tad varētu uzskatīt, ka pēdējā ir ar augstāku spēku kā īpaši minēta.

Tāpat puses var vienoties par konfliktējošiem procesuālajiem noteikumiem, kas var novest pie dārga un gara procesa. Piemēram, kādā klauzulā ir bijusi vienošanās, ka „strīdi tiek izšķirti šķīrējtiesā, šķīrējtiesnešus ieceļ saskaņā ar Ženēvas starptautiskās tirdzniecības un rūpniecības kameras reglamentu saskaņā ar šķīrējtiesas procesu, kas noteikts Venecuēlas Civilkodeksā un Francijas Civilkodeksā, ņemot vērā arbitrāžas vietas likumu.”⁴⁵⁶ Tomēr šajā gadījumā puses var pilnīgi precīzi noteikt jurisdikciju, bet savukārt tribunāls var lūgt pusēm vienoties par jauniem procesuālajiem noteikumiem, bet, ja tas nav iespējams, interpretēt tā, lai klauzula būtu spēkā.

3.2.5.2. Neskaidras klauzulas

Pat ja puses ir sastādījušas neskaidru klauzulu, interpretējot tās, tiek mēģināts respektēt pušu vēlmi šķirt šķīrējtiesā, bet ar noteikumu - ja vien klauzulai ir jēga. Neskaidri puses var izteikties par to, kādi strīdi nododami šķīrējtiesā, var neminēt vispār vai neprecīzi norādīt šķīrējtiesas institūciju.

Šādos gadījumos, ja puses nespēj panākt vienošanos, ir ieteicams izmantot *Ženēvas konvencijas* mehānismus, jo no starptautiskajiem instrumentiem konvencija ir vienīgā, kas piedāvā risinājumus pušu domstarpībām, kas rodas, ja tās nav vienojušās par šķīrējtiesas veidu un ir neprecīzi minēts šķīrējtiesas institūcijas nosaukums. Proti, prasītājs, lai atrisinātu šos jautājumus, ir tiesīgs griezties pie iecelājainstitūcijas, kas, piemēram, ja nav noteikts šķīrējtiesas veids, nosaka, lai puses vēršas pie patstāvīgās šķīrējtiesas, vai pieprasa pusēm iecelt šķīrējtiesnešus *ad hoc* šķīrējtiesai (IV (6) pants), tādējādi atstājot spēkā vienošanos par šķīrējtiesu un neitrāli interpretējot pušu gribu.

Ir ļoti daudz piemēru un risinājumu neskaidru klauzulu tulkojumiem. Piemēram, puses šķīrējtiesas līgumā vienojušās, ka visus strīdus drīkst (*may be* – angļu val.) nodot šķīrējtiesā. Šķīrējtiesai šajā gadījumā ir jākonstatē, vai „drīkst” var

⁴⁵⁶ Craig L. et al. *International Chamber of Commerce Arbitration*. Oxford University Press, 1990, §9.04, p. 163.

tikt tulkots kā saistošs pušu nodoms obligāti risināt strīdu šķīrējtiesā. Tomēr, ņemot vērā šīs minētās interpretācijas metodes, visbiežāk šādus gadījumus tiesa un šķīrējtiesa vērtē par labu šķīrējtiesai, jo, ja puses negribētu vērsties šķīrējtiesā, tās to vispār nebūtu minējušas līgumā.⁴⁵⁷ Līdzīgi ir lemts lietās, kur puses ir atsaukušās uz kādu organizāciju. Piemēram, Anglijas tiesa iztulkoja frāzi „izskatīt strīdus Anglijas advokātu padomē” kā „jebkādi strīdi, kas tiek nodoti personām, nevis tiesai, tiek uzskatīti par šķīrējtiesas līgumiem.”⁴⁵⁸

Visbiežāk puses savos šķīrējtiesas līgumos vispār nenorāda vai neprecīzi norāda šķīrējtiesas institūciju. Tipiski ir gadījumi, kad puses ir vienojušās tikai par šķīrējtiesu (piemēram, „strīdus izšķirs šķīrējtiesā, Helsinkos”), nenorādīdamas šķīrējtiesas veidu, nosaukumu vai reglamentu, neidentificēdamas institūciju un neatsaukdamās uz kādas institūcijas reglamentu; tad, tulkojot pušu gribu, varētu nonākt pie atzinuma, ka šāds starptautisks strīds jārisina speciāli veidotā *ad hoc* šķīrējtiesā.⁴⁵⁹ Ja puses šajā gadījumā izmanto *Ženēvas konvencijas* mehānismu, iecelājainstitūcija saskaņā ar IV (6) pantu noteiks šķīrējtiesas veidu. Pieņemams, ka šī institūcija, gluži kā tiesa, izvērtēs un tulkos pušu nodomu kopsakarā ar visiem lietas materiāliem, tomēr, ņemot vērā, ka parasti iecelājainstitūcija ir nacionālā tirdzniecības kamera, ir pilnīgi iespējams, ka tās, lai nodrošinātu savu patstāvīgo šķīrējtiesu darbību, kas pie tām nodibinātas, strīdus novirzīts uz šīm strīdus izšķiršanas vietām.

Attiecībā uz neprecīzi norādītiem šķīrējtiesas nosaukumiem starptautiskajās arbitražas lietās, tulkojot klauzulas ar atsaucēm uz „Oficiālā kamera Parīzē” (domāta: ICC šķīrējtiesa),⁴⁶⁰ šķīrējtiesa pie „Šveices ārvalsts tirdzniecības palātas Ženēvā” (domāta: Ženēvas Tirdzniecības un rūpniecības kamera)⁴⁶¹ vai „Cīrihes rūpniecības

⁴⁵⁷ Skat. Ontario Court of Appeal case: *Canadian National Railway Co. v. Lovat Tunnel Equipment Inc* [1999] in Lew J. et al. *Comparative International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2003, p.154; US District Court, Southern District of New York case: *Hoogovens Ijmuiden Verkoopkantoor BV v. MV Sea Cattleya and others* [1994] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Kluwer Law International, Vol. XXII, 1997, p. 881.

⁴⁵⁸ England Court of Appeal case: *David Wilson Homes Ltd. v. Survey Services Ltd and others* [2001] in <http://www.nadr.co.uk/articles/published/ConstructionLawR/David%20Wilson%20Homes%20v%20Survey%202001.pdf> (skatīts 2009.gada 31.janvārī).

⁴⁵⁹ Corte di Appello of Genova case: *Della Sanara Kustvaart Bevrachting v. Overslagbedrijf BV BV v. Fallimento Cap. Giovanni Coppola Srl* [1990] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Kluwer Law International, Vol. XVII 1992, p. 542.

⁴⁶⁰ ICC case: *Societe Asland v. Societe European Energy Corporation* [1990] in *Revue de l'arbitrage*, 1990, p. 521, Cour d'appel de Paris case: *Societe deko v. dingler et societe meva* [1994] in KluwerArbitration data base.

⁴⁶¹ Chamber of Commerce and Industry of Geneva interlocutory case No. 117 [1996] in *ASA Bulletin* No. 15, 1997.

kamera” (domāta: Cīrihes Tirdzniecības kamera),⁴⁶² atsauces ir uz neeksistējošām patstāvīgajām šķīrējtiesām, tomēr tās izsaka pušu nodomu izskatīt strīdus šķīrējtiesā, tādējādi šķīrējtiesas sastāvs parasti negrib atzīst šādas klauzulas par spēkā neesošām. Arī tiesas vairākkārt ir norādījušas, ka šķīrējtiesas klauzula ir spēkā, neskatoties uz to, ka tā nav pārāk specifiska. Piemēram, kādā līgumā puses vienojušās izskatīt strīdu saskaņā ar Vācijas centrālās Tirdzniecības kameras reglamentu, tomēr, tā kā šādas institūcijas nav, minēta institūcija Vācijā. Šķīrējtiesas sastāvs, vēlāk arī tiesa, secināja, ka puses ir tieši vienojušās par strīda izskatīšanu patstāvīgā šķīrējtiesā Vācijā, un organizācija, kas izpilda tirdzniecības kameras funkcijas, ir Vācijas tirdzniecības un rūpniecības kameru asociācijai, bet tā ir viena no Vācijas Arbitrāžas institūta dibinātājiem, līdz ar to strīds piekritīgs Vācijas Arbitrāžas institūtam.⁴⁶³

Atsauce uz pilsētu, strīda veidu vai industrijas sektoru atļauj tiesām identificēt institūciju.⁴⁶⁴ Ja vietā, uz kuru puses ir tikai atsaukušās, ir pazīstama šķīrējtiesas institūcija, šī institūcija var tikt identificēta pēc atsauces uz noteikumiem.⁴⁶⁵ Tikai dažās lietās šādas klauzulas tiek atzītas par spēkā nesošām.⁴⁶⁶ Tomēr, ņemot vērā, ka šķīrējtiesas institūcijas izvērš savu darbību arī ārpus tās mītnes zemes, piemēram, ICC šķīrējtiesai ir kapacitāte noturēt sēdes dažādās valstīs, šķīrējtiesas līgumos tas atspoguļojas ar neskaidrām norādēm, proti, ICC šķīrējtiesa „Cīrihē”, „Londonā” vai „Ženēvā”, kas var tikt tulkots divējādi – šķīrējtiesas vieta ir šajā valstī, ko administrē ICC šķīrējtiesa, vai arī puses ir domājušas šajā valstī esošās tirdzniecības kameras šķīrējtiesas.

Latvijā ir tieši pretēja problēma. Tā kā nepastāv viena šķīrējtiesa, bet daudzas, neprecīza atsauce uz šķīrējtiesas institūciju klauzulā var tikt interpretēta ļoti dažādi, jo

⁴⁶² Zurich Chamber of Commerce case (preliminary award) [2000] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Kluwer Law International, Vol. XXII, 1997, p. 211.

⁴⁶³ Berlin Kammergericht case No. 28 SCH 17/99 [1999] in Jarvin S., Magnusson A. (Ed) *International Arbitration Court Decisions*, Juris Net LLC, 2006, p. 381.

⁴⁶⁴ Paris Court de cassation case: *Epoux Convert c/ societe Droga* [1983] in *Revue de l'arbitrage*, 1984, p. 483-491.

⁴⁶⁵ ICC case No. 5294: *Joc Oil* [1982] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Kluwer Law, Vol. X, 1985, p. 47.

⁴⁶⁶ Scotland Courtland Court case No. CA 79/14/00: *Gifford William Bruce v. Keith Robert William Kordula and others* [2001] in http://www.scotcourts.gov.uk/opinions/ca79_14_00.html (skatīts 2009. gada 30. janvārī). Puses klauzulā ir norādījušas kā iecelājainstitūciju „Arbitru fakultātes dekāns” (*Dean of the Faculty of Arbiters*), un tiesa konstatēja, ka nav pat līdzīgas institūcijas, pati klauzula ir pretrunīga, līdz ar to nav izpildāma un atzīstama par spēkā neesošu. Cour d'Appel Versailles case: *Ltd. Capital Rice v. SARL Michel Come* [1991] in *Revue de l'arbitrage*, 1992, p. 654. Tika uzskatīts, ka atsauce uz „Londonas Arbitrāžas kameru” (*London Arbitral Chamber*) ir pārāk neskaidra.

ir reģistrētas šķīrējtiesas, kurām līdzīgi nosaukumi. Piemēram, Baltijas šķīrējtiesa un Baltic šķīrējtiesa – abu tulkojums angļu valodā ir vienāds.⁴⁶⁷

Klauzulas, kurās puses nav vienojušās par šķīrējtiesas veidu, Latvijā tiek tulkotas īpaši, ņemot vērā šo pašu situāciju, kad reģistrēts tik daudz dažādu nosaukumu šķīrējtiesu. Puses savā līgumā ir norādījušas, ka „visi strīdi tiek risināti Šķīrējtiesā”, un izveicīgais prasītājs iesniedz prasības pieteikumu institucionālajā šķīrējtiesā ar nosaukumu „Šķīrējtiesa”,⁴⁶⁸ tātad tika prezumēts, ja nosaukums ir ar lielo burtu, tad ir domāta tieši šī strīda izšķiršanas institūcija. Šobrīd Latvijā ir reģistrētas arī šķīrējtiesas ar nosaukumu „Patstāvīgā šķīrējtiesa” vai „Ad Hoc šķīrējtiesa”,⁴⁶⁹ līdz ar to, ja puses norāda savā līgumā, ka vēlas risināt strīdus patstāvīgā (neminot nosaukumu) vai *ad hoc* šķīrējtiesā, jurisdikcija varētu būt arī šīm reģistrētajām institūcijām, un tas saskaņā ar starptautisko arbitražas praksi ir absurdi un varētu būt pretrunā arī ar pušu sākotnējo nodomu.

Juridiskajā literatūrā Latvijā⁴⁷⁰ tiek uzskatīts, ka, ja puses šķīrējtiesas līgumā nav vienojušās par noteiktu šķīrējtiesas institūciju, šķīrējtiesas līgums nav spēkā. Tomēr atsauce uz *Civillikuma* 1543. pantu, kas nosaka, ka līgumi par kaut ko neiespējamu nav spēkā, šajā gadījumā ir nepareiza, jo līgums visupirms ir jātulko saskaņā ar pušu nodomu, izvērtējot tostarp līguma projektus, arī citus pušu savstarpējos līgumus, kuros, iespējams, ir norādīta šķīrējtiesas institūcija un ko jau var uzskatīt par pušu savstarpējo paražu. Ja līgumā ir atsauce uz šķīrējtiesas reglamentu, jāuzskata, ka puses ir vienojušās par to šķīrējtiesu, kurā strīdus skata saskaņā ar šo reglamentu.

Ja līgumā ir norādīts tikai, ka „strīdus izšķirs šķīrējtiesā,” neminot institūciju, var rasties problēmas, sevišķi, ja tas ir nacionāls strīds. No vienas puses, līdzīgi ir vienojušies par strīdu izskatīšanu ārpus tiesas, tātad to varētu interpretēt kā norādi uz *ad hoc* šķīrējtiesu. Tomēr, no otras puses, tā kā Latvijā nevar izpildīt *ad hoc*

⁴⁶⁷ Piemēram, 27 šķīrējtiesu institūcijas ir izvēlējušās nosaukumos izmantot vārdu „komerciāls”, 20 – „starptautisks”, 24 – „Latvijas”, 23 – „Rīgas”, 21 – „Baltijas”, 19 – „Eiropas” u.c.

⁴⁶⁸ [...] Šķīrējtiesas lieta Nr. 15 [2005], nepublicēta.

⁴⁶⁹ Uzņēmumu reģistra Šķīrējtiesu reģistrs: <http://www.ur.gov.lv/skirejtiesas.html> (skatīts 2009. gada 30. janvārī). Saskaņā ar *Civilprocesa likuma* 486. panta 5. daļu šķīrējtiesas nosaukumus „nedrīkst ietvert maldinošas ziņas par šķīrējtiesas darbībai svarīgiem apstākļiem,” tomēr šajos gadījumos Uzņēmumu reģistram vajadzēja atteikt reģistrēt šādus nosaukumus, jo tie ir maldinoši.

⁴⁷⁰ Torgāns K. (Zin.red.) *Civilprocesa likuma komentāri*. Rīga: TNA, 2006, 657. lpp.

šķīrējtiesu nolēmumus,⁴⁷¹ būtu grūti iedomāties, ka pušu nodoms ir bijis izšķirt strīdu tā, ka tā rezultātu nevar realizēt. Turklāt *ad hoc* šķīrējtiesas gadījumā svarīga ir pušu sadarbība, tostarp ieceļot šķīrējtiesnesi, kam ir primārais uzdevums interpretēt pušu nodomu, tādējādi nosakot savu jurisdikciju. Tomēr, ja šķīrējtiesnesis netiek iecelts un puses nav vienojušās par kādu alternatīvu iecelšanas mehānismu, Latvijā nacionālajiem strīdiem nav paredzēts mehānisms, ka to izdarītu kāda iecelājainstitūcija. Piemēram, saskaņā ar *UNCITRAL Parauglikuma* 6. un 11. pantu, ja puses un/vai iecelājainstitūcija nevar iecelt šķīrējtiesnesi, to izdara tiesa. Savukārt starptautiskos strīdos puses var izmantot *Eiropas konvencijā* iestrādātos noteikumus, ka gadījumos, kad puses *ad hoc* šķīrējtiesas laikā nespēj vienoties par šķīrējtiesnešiem, tos ieceļ iecelājainstitūcija, kas Latvijas gadījumā ir Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera.

Latvijas tiesa ir atzinusi, ka līgums, kurā ir norādīts, ka „jebkurš no šī līguma izrietošs strīds ir risināms Latvijas Republikas šķīrējtiesā pēc prasītāja izvēles,” ir spēkā un nav pamata atcelt tiesas lēmumu uz protestā norādītiem apstākļiem. Proti, protestā ir norādīts, ka līgumā nav noteikta konkrēta šķīrējtiesa un tādēļ līgumu nav iespējams izpildīt, atsaucoties šajā sakarā uz *Civillikuma* 1543. pantu, kurā noteikts, ka līgumi par kaut ko neiespējamu nav spēkā. Tiesa norāda, ka likuma normas izpratnē neiespējamība ir vērtējama, vai līgumā noteiktā darbība objektīvi ir neiespējama – savukārt pušu noslēgtajā līgumā darbība ir noteikta, un šāda līgumā noteiktā darbība ir iespējama.⁴⁷² Šajā gadījumā tiesa ir pareizi lēmusi, tomēr arī šāda klauzula var radīt zināmas pretrunas, jo katra no pusēm var iesniegt prasību savā šķīrējtiesā, tā radot konfliktējošus procesus starp tām pašām pusēm.

Arī Latvijas šķīrējtiesu praksē ir sastopamas neskaidras šķīrējtiesas atrunas, kuras šķīrējtiesas sastāvs veiksmīgi tulko. Piemēram, jau minētajā šķīrējtiesas lietā⁴⁷³ puses līgumā vienojās strīdus nodot šķīrējtiesā, „kurus galīgi izšķirs viens vai vairāki arbitri, kas tiek iecelti saskaņā ar X asociācijas reglamentu un šķīrējtiesas noteikumiem.” Atbildētājs iebilda pret šķīrējtiesas jurisdikciju, norādīdams, ka šķīrējtiesas līgumā pušu nodoms nav nepārprotami skaidrs – puses nav vienojušās par konkrētu šķīrējtiesas institūciju un šķīrējtiesnešu skaitu. Attiecībā uz pirmo argumentu

⁴⁷¹ *Civilprocesa likuma* nodaļa par šķīrējtiesas nolēmuma izpildi tika grozīta, un vārds „šķīrējtiesa” tika aizstāts ar vārdiem “patstāvīgās šķīrējtiesas”. *Grozījumi Civilprocesa likumā*, 2005. gada 17. februāris, *Latvijas Vēstnesis* Nr. 40, 2005. gada 9. marts, spēkā ar 2005. gada 10. martu, 20.- 21. pants.

⁴⁷² LR Augstākās tiesas Senāta lieta Nr. SPC –78 [2004], Lursoft datu bāze.

⁴⁷³ [...] Šķīrējtiesas lieta Nr. 15 [2005], nepublicēta.

atbildētājs atsaucās uz prof. K. Torgāna viedokli, ka „dabiska šķīrējtiesas līguma sastāvdaļa ir līdzēju vienošanās par tās konkrētās šķīrējtiesas izvēli, kurai tie uztic vai uzticēs sava civiltiesiskā strīda izšķiršanu. [...] Ja līgumā nav norādīta šķīrējtiesa, kurai strīds jāizskata, tad puses līgumu var vēlāk papildināt, bet, ja nespēj vienoties, līgums nav spēkā kā neizpildāms.”⁴⁷⁴

Šķīrējtiesnesis uzskatīja, ka visi nepieciešamie elementi līgumam ir – pušu nodoms un rakstiskā forma, tomēr, lai noteiktu skaidri pušu nodomu, viņš interpretēja šo vienošanos starp pusēm, piemērodamas gan efektīvās tulkošanas metodi, gan labas ticības principu. Sastāvs nolēmumā norādīja, ka, tulkojot saskaņā ar labas ticības principu, pušu patiesā griba prevelē pār deklarēto nodomu, proti, atbildētājs nav sniedzis nekādus paskaidrojumus, kā citādi būtu jātulko vienošanās starp pusēm, kā arī nav sniedzis iesniegumu, ka strīds nav pakļauts šķīrējtiesai. Turklāt puses klauzulā ir atsaukušās uz noteiktas asociācijas reglamentu, t.i., pie šīs asociācijas ir nodibināta patstāvīgā šķīrējtiesa un asociācijas padome apstiprina tās reglamentu. Vērtējot pēc analogijas, arī citu starptautisko patstāvīgo šķīrējtiesu paraugklauzulās nav minēta institūcija, bet gan tikai reglamentu.⁴⁷⁵ Līdz ar to, efektīvi tulkojot, šķīrējtiesas līgums ir spēkā, un strīds starp pusēm bija izskatāms asociācijas šķīrējtiesā.

Tādējādi uzskats, ka šķīrējtiesas līgums nav spēkā, ja tajā nav minēta konkrēts šķīrējtiesas institūcijas nosaukums, ir novecojis un būtībā neatbilst mūsdienu starptautiskās arbitražas tiesībām. Piemēram, efektīvi interpretējot, var konstatēt, ka puses ir vienojušās par *ad hoc* šķīrējtiesu, tādējādi nav minēts nosaukums.

Atgriežoties pie šķīrējtiesas lietas, otrs atbildētāja iebildums bija šķīrējtiesas līgumā minētais neskaidrais formulējums par šķīrējtiesnešu skaitu. Tomēr vienošanās par šķīrējtiesnešu skaitu, to iecelšanu u.c. nav obligāts nosacījums, lai līgums būtu spēkā. Parasti kārtību nosaka institucionālās šķīrējtiesas reglaments. Piemēram, šajā gadījumā tika piemērots X asociācijas reglaments, kas noteica, ja puses nav vienojušās par šķīrējtiesnešu skaitu, strīdu izskata viens šķīrējtiesnesis, ja vien šķīrējtiesas padome pēc vienas puses attiecīga pieteikuma nenolemj, ka lietas sarežģītības vai citu apstākļu dēļ lieta jāizskata trīs šķīrējtiesnešu šķīrējtiesas sastāvā. Lietā minētā padome lēma, ka pieteikums nebija pamatots, tādēļ šķīrējtiesas process ir

⁴⁷⁴ Torgāns K. (Zin.red.) *Civilprocesa likuma komentāri*. Rīga: TNA, 2006, 657. lpp.

⁴⁷⁵ Piemēram, SCC Insitūta atruna http://www.sccinstitute.com/uk/Model_Clauses/Rules_of_the_Arbitration_Institute_of_the_Stockholm_Chamber_of_Commerce_English/ vai ICC šķīrējtiesas atruna <http://www.iccwbo.org/court/arbitration/id4090/index.html> (skatīts 2009.gada 26.janvārī).

sarežģīts, un tas ir jāizskata trīs šķīrējtiesnešu sastāvā.

3.2.5.3. Neizpildāmās klauzulas

Tiek uzskatīts, ka neizpildāmie šķīrējtiesas līgumi savukārt ir tie, kuri saskaņā ar *Ņujorkas konvenciju* ir atzīti par nederīgiem, tos nevar izpildīt (II panta trešā daļa). Šādus līgumus var konstatēt reti. Sākotnēji tiesai ir jālemj, ka pusēm ir bijis nodoms strīdu izskatīt šķīrējtiesā, tas ir noformēts noteiktā formā un strīds ir izskatāms šķīrējtiesā, proti, pusēm ir vēlme pildīt šķīrējtiesas līgumu, tomēr kaut kādu iemeslu dēļ līgums nav izpildāms. Šādā gadījumā pierādījuma nasta gulstas uz prasītāju, kas iesniedzis prasību šķīrējtiesā, jo viņš acīmredzot uzskata, ka līgums ir spēkā kā izpildāms.⁴⁷⁶ Piemēram, šķīrējtiesas institūcija, kuru puses ir norādījušas savā šķīrējtiesas līgumā, vairs neeksistē. Vairākas šādas lietas bija vērojamas pagājušā gadsimta 90. gados, kad pēc sociālistiskās iekārtas sabrukuma šķīrējtiesas tika likvidētas vai reorganizētas. Piemēram, pēc Vācijas apvienošanas Austrumvācijas šķīrējtiesa nodeva savas tiesības un pienākumus Berlīnes šķīrējtiesai, kas bija privāta institūcija un kurā pārgāja strādāt lielākā daļa iepriekšējās šķīrējtiesas dalībnieku. Beļģijas komerciālā tiesa konstatēja, ka šķīrējtiesas līgums ir spēkā, bet nav izpildāms pret prasītāju, jo paredzētā strīdus izšķiršanas institūcija ir likvidēta.⁴⁷⁷ Tomēr ir arī pretēji nolēmumi. Austrijas Augstākā tiesa noteica, ka šķīrējtiesas līgums, kurā ir norādīta likvidētā PSRS Tirdzniecības kameras šķīrējtiesa, ir spēkā un izpildāms, un, tuvāk nepaskaidrojot, noteica, ka tikko nodibinātais MKAC ir tiesību un saistību pārņēmējs.⁴⁷⁸

Saskaņā ar *Ženēvas konvencijas* komentāriem tās IV (2) – (7) pants ir speciāli radīts, lai „atdzīvinātu” neizpildāmos šķīrējtiesas līgumus vai arī atrastu kopsaucēju pušu domstarpībām, piesaistot iecelājainstitūciju. Tā konvencijas komentāros tiek īpaši uzsvērts, ka IV (5). pants var tikt piemērots gadījumos, kad Austrumeiropā tikušas likvidētas šķīrējtiesas, un klauzulas, kurās tās minētas, kļūst par neizpildāmām.⁴⁷⁹

Arvien biežāk tiek norādīts, ka neizpildāmi līgumi var būt arī gadījumos, kad nav iespējams realizēt būtiskus šķīrējtiesas procesa aspektus, piemēram, nevar tikt

⁴⁷⁶ High Court of New Zealand case: *Marine Expeditions Inc. V. The ship Akademik Shokalskiy* [1995] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Kluwer Law International, Vol. XXI, 1996, p. 662.

⁴⁷⁷ Rechtbank van Koophandel Brussels case: *Piereux NV v. Transportmaschinen handershaus GmbH* [1993] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Kluwer Law International, Vol. XXII, 1997, p. 631.

⁴⁷⁸ Oberster Gerichtshof case [1994] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XXII, 1997, p. 628.

⁴⁷⁹ *Yearbook Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 1995, Vol. XX, p. 1021.

izveidots šķīrējtiesas sastāvs – miris vai no lietas atteicies šķīrējtiesas līgumā identificētais arbitrs. Iemesls, lai līgumu atzītu par neizpildāmu, ir arī gadījumi, kad pusei/ pusēm nav nepieciešamo finanšu līdzekļu, lai vērstos un strīdu izšķirtu šķīrējtiesā.⁴⁸⁰ Šāds arguments ir pretrunā ar labas ticības un *pact sunt servanda* principiem, tomēr pretējā puse var iebilst, atsaukdamās uz tiesību uz taisnīgu tiesu, kas sevī ietver arī tiesības uz taisnīgas tiesas (plašākā nozīmē) pieejamību, proti, no vienas puses, puse ar šķīrējtiesas līgumu ir izslēgusi strīdu izšķiršanu tiesā, bet, no otras puses, valstij ir jāgarantē, lai strīda rašanās brīdī puse būt ekonomiski un juridiski aizsargāta. ASV tiesa noteica, ka saskaņā ar piemērojamo Teksasas likumu neizpildāmības gadījumi var rasties tikai tad, kad līgumi ir bijuši netaisnīgi līguma slēgšanas brīdī,⁴⁸¹ tāpat pusei jāpierāda, ka tā bija nespējīga maksāt tajā brīdī, tad iespējams, varētu atzīt, ka līgums ir neizpildāms. Ir tiesas, kas, izvērtējušas pušu finansiālās spējas, konstatēja, ka šķīrējtiesas līgums ir neizpildāms.⁴⁸²

Parasti par patoloģisku klauzulu spēkā esamību var lemt gan šķīrējtiesa saskaņā ar *Kompetenz - Kompetenz* principu, bet, ja kādu iemeslu dēļ tas nav iespējams, to dara tiesa (piemēram, ja šķīrējtiesa ir beigusi pastāvēt). Šāds vispārējs princips ir noteikts *UNCITRAL Parauglikuma* 16. pantā, līdz ar to pārsvarā visas parauglikuma valstis pārņem šo kārtību, arī Latvija (*Civilprocesa likuma* 495. pants). Kopsavilkumā jānorāda, ka visvienkāršākais tests, lai noteiktu, vai šķīrējtiesas līgums ir spēkā vai ne, vai tam ir patoloģiski elementi, ir piemērot minētos Eismaņa četrus šķīrējtiesas līguma pamatus. Praksē tiek ieteikts nelietot pārāk daudz vai pārāk maz vārdu, proti, klauzulai ir jābūt vienkāršai, tomēr ne vienkāršotai; ir svarīgi izvēlēties šķīrējtiesas procesa vietu, kurā arī nacionālā tiesa var palīdzēt „reanimēt” patoloģiskās klauzulas. Tomēr visracionālāk ir nokopēt šķīrējtiesas klauzulu no jau gatavām šķīrējtiesu institūciju sagatavotajām atrunām.

⁴⁸⁰ Kröll S. *The „Incapable of being Performed” Exception in Article II (3) of the New York Convention* in Gaillard E., Pietro D. (Ed.) *Enforcement of Arbitration Agreements and International Arbitral Awards* Cameron May, 2008, p. 343-344.

⁴⁸¹ United States 8th Circuit Court case: *Pro Tech industries Inc v. URS Corp* [2004] in <http://openjurist.org/377/f3d/868/pro-tech-industries-inc-v-urs-corporation-urs> (skatīts 2009. gada 6. augustā).

⁴⁸² Supreme Court of India case: *M/s V/O Tractoroexport v. M/s Tarapore and Co* [1971] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. I, 1976, p. 271.

3.3. Šķīrējtiesas līguma spēks

3.3.1. Šķīrējtiesas līguma autonomijas princips

Šķīrējtiesas līgums ir autonomš, no galvenā līguma neatkarīgs līgums pat tad, ja tas ietverts galvenajā komerciālajā līgumā, proti, šķīrējtiesas atruna ir neatkarīga no līguma, kurā tā ietverta vai uz kuru tā atsaucas. Tas nozīmē, ka šķīrējtiesas līguma spēks nav atkarīgs no pamatlīguma spēkā esamības, *vice versa*. Piemēram, pamatlīguma izbeigšana vai spēkā neesamība neietekmēs šķīrējtiesas jurisdikciju.⁴⁸³ Princips nodrošina pušu saistību izšķirt strīdus šķīrējtiesā un aizsargā šķīrējtiesas jurisdikciju. Tas arī var nozīmēt, ka šķīrējtiesas līgumam var tikt piemērots citas tiesību normas nekā pamatlīgumam.

Šis princips ir vispārēji atzīts starptautiskajās arbitrāžas tiesībās⁴⁸⁴ un šobrīd ir arī kļuvis par nacionālo tiesību principu,⁴⁸⁵ jo lielākā daļā valstu ir inkorporēts nacionālajos likumos,⁴⁸⁶ arī Latvijā. Turklāt, ja līguma termiņš izbeidzies vai līgums atzīts par spēkā neesošu, vienošanās par strīda nodošanu izšķiršanai šķīrējtiesā paliek spēkā. Ir valstis, kur nacionālie likumi tieši neregulē šo jautājumu (Vācija, Francija, Austrija un Itālija), atstājot to tiesas prakses ziņā.

Šķīrējtiesas līguma autonomijas princips ir vispārēji atzīts, tomēr starptautiskās konvencijās tas minēts netieši, piemēram, *Ženēvas konvencijā* tas varētu izrietēt no 5. panta trešās daļas, kas regulē šķīrējtiesas sastāva kompetenci, kura izriet no minētā principa, kā paskaidrots tālāk. Savukārt *Ņujorkas konvencijā* šis princips izriet vienīgi no V (1) (a) panta, kas nosaka, ka tiesa atsaka šķīrējtiesas sprieduma izpildi, ja šķīrējtiesas līgums neatbilst likumam, kuru puse ir izvēlējusies kā piemērojamo, vai, ja šādas vienošanās nav, tad šķīrējtiesas līgums ir jāizvērtē saskaņā ar sprieduma

⁴⁸³ EHRC case No. 22/1993/417/496B: *Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece* [1994] in E.C.H.R. 293, 1994, § 72: vienpusēja atkāpšanās no līguma neietekmē [...], piemēram, šķīrējtiesas līguma spēku, jo vienpusēji grozot šādu klauzulu, ir dota iespēja vienai pusei izvairīties no jurisdikcijas [...].

⁴⁸⁴ Center for Transnational Law (CENTRAL) at the University of Cologne, Germany apkopojuši transnacionālos *lex mercatoria* principus, kuru XIV nodaļā ir apkopotas tirdzniecības paražas arbitrāžā. Tajā minēti tikai divi principi – šķīrējtiesas līguma autonomijas un šķīrējtiesas process netiek pārtraukts, ja viena puse kļūst maksātnespējīga (salīdzināšanai Latvijas *Civilprocesa likuma* 487.panta 8.daļa) <http://www.tldb.de/> (skatīts 2010. gada 14. februārī).

⁴⁸⁵ Amerikas Savienotajās Valstīs tiek pieļautas zināmas atkāpes no šīs teorijas. Piemēram, ASV tiesas ne vienmēr piemēro šo “nošķirtības doktrīnu” (*the doctrine of separability/severability* – angļu val.), uzskatot, ka tad, ja galvenais līgums nav spēkā (piemēram, nav līguma pamatelementu), nevar būt spēkā arī atruna par šķīrējtiesu. Monestier T.J. “Nothing comes of Nothing” or Does It? A Critical Re-Examination of the Doctrine of Separability in American Arbitration. *The American Review of International Arbitration*, 2001, Vol. 12, No. 2, p. 223.

⁴⁸⁶ Piemēram, Nīderlandes Civilprocesa likuma 1053.pants, Šveices šķīrējtiesas konvencijas 178.pants, Irānas Starptautiskās komerciālās arbitrāžas likuma 16. pants u.c.

taisīšanas vietas likumu, tādējādi norādot uz nacionālo likumu, kur parasti ir inkorporēts šis princips.

Nacionālajā likumdošanā šis princips ir tik plaši izplatīts, pateicoties galvenokārt *UNCITRAL Parauglikuma* 16. pantā (arī *UNCITRAL reglamenta* 21. pantā) iekļautai definīcijai, kas nosaka, ja šķīrējtiesas līgums ir daļa no pamatlīguma, tad tas jāskata kā neatkarīgs. ICC šķīrējtiesa bija viena no pirmajām, kas savā reglamentā iekļāva šo principu,⁴⁸⁷ patlaban šis princips iekļauts jau lielākajā daļā reglamentu, pat anglosakšu valsts strīdu izšķiršanas institūtos.⁴⁸⁸ Tādējādi puses, kas vienojušās par konkrēto institūtu reglamentu piemērošanu, ir piekritušas piemērot arī šo principu.

Minētās doktrīnas piemērošanas rezultāts var radīt tiešas un netiešas sekas.

Pie tiešajām sekām pieskaita, pirmkārt, ka šķīrējtiesas atrunu neietekmē galvenā līguma „liktenis,” t.i., ja pamatlīgums tiks parakstīts, bet nestāsies spēkā, vai ja līgums tiks vienpusēji laužts. To apstiprina *UNCITRAL Šķīrējtiesas reglamenta* 21. panta otrās daļas trešais teikums: “ja šķīrējtiesa atzīst līgumu par spēkā neesošu vai pretlikumīgu, tas nenozīmē, ka atruna par šķīrējtiesu *ipso jure* nav spēkā.” Ne vienmēr arī izlīgums attiecībā uz galveno līgumu izbeigs šķīrējtiesas līgumu.

Tomēr par šīs doktrīnas tvērumu domas dalās – vai tā aptver gadījumus, kad galvenais līgums tiek izbeigts, nav spēkā *ab initio* vai arī nekad nav eksistējis, vai arī šķīrējtiesas atrunas autonomais raksturs tomēr nav absolūts un nav attiecināms uz gadījumiem, kad galvenais līgums nav spēkā vai neeksistē. Tā Anglijas tiesa noteica, ka „nekas nevar nākt no nekā,”⁴⁸⁹ norādot, ka ir grūti nošķirt gadījumu, kad līgums nav spēkā, no tāda, kad tas nekad nav stājies spēkā. Tiesnesis norādījis, ka no neeksistējoša galvenā līguma nevar tikt nodalīta spēkā esoša šķīrējtiesas atruna, proti, ja galvenais līgums nav noslēgts, tad tas pilnībā nav spēkā, nav spēkā visas tā daļas, ieskaitot šķīrējtiesas atrunu. Tātad šie iebildumi ir pamatoti uz to, ka jābūt izpildītam priekšnoteikumam – ir jāeksistē galvenajam līguma. Tomēr, izvērtējot šķīrējtiesas līguma spēkā esamību un šķīrējtiesas sastāvam atsakoties no jurisdikcijas, ir jākonstatē pušu nodoms gan attiecībā uz pamatlīguma slēgšanu, gan atsevišķi uz šķīrējtiesas līgumu. Šķīrējtiesas sastāvam šādas pilnvaras dod, piemēram, *Ženēvas*

⁴⁸⁷ Fouchard, Gaillard, Goldman. *On International Commercial Arbitration*. The Hague/ Boston/ London: Kluwer Law International, 1999, § 394.

⁴⁸⁸ Skat.: American Arbitration Association (AAA) International Dispute Resolution Procedures Article 15.2, <http://www.adr.org> (skatīts 2009. gada 5. augustā).

⁴⁸⁹ England Court of Appeal case: *Harbour Assurance Co (Uk) Ltd v Kansa General International Insurance Co Ltd* [1993] in *Lloyds Law Report* No. 1, p 81.

konvencija, kas nosaka, ka šķīrējtiesnesis ir tiesīgs lemt par šķīrējtiesas līguma vai cita līguma, kura daļa sastāda šķīrējtiesas līgumu, esamību vai spēkā esamību (V (3).pants).

Minētais princips ir sevišķi aktuāls lietās ar publisko tiesību juridiskām personām. Publisko tiesību juridisko personu pienākums ir strīdu ar privātpersonu izšķirt šķīrējtiesā saskaņā ar pušu vienošanos. Publisko tiesību juridiskās personas nevar iebilst, ka komerciālais līgums, kurā ir iekļauta šķīrējtiesas klauzula, ir laužts vai zaudējis spēku. Šāda teorija ir nostiprināta arī starptautiskajās tiesībās un attiecīgajās starptautisko publisko tiesību tribunālu lietās⁴⁹⁰ un šķīrējtiesās.⁴⁹¹ Piemēram, nacionalizējot visas tiesības un īpašumus, kas saistīti ar līgumu starp komersantu un valsti, tiek vienpusēji izbeigts līgums, bet šķīrējtiesas klauzula, kas ietverta šajā līgumā, tiek uzskatīta par spēkā esošu.⁴⁹² Valsts arguments, ka arbitrāža ir pretrunā ar tās suverenitāti, ir arī attiecīgi pretrunā arī ar starptautisko praksi.⁴⁹³ Līdzīgi 1982. gada 14. janvāra *ad hoc* lietā tribunāls konstatēja:

*Tas ir vispāratzīts starptautisko arbitrāžas tiesību princips, ka šķīrējtiesas klauzula turpina darboties pat tad, ja viena no pusēm ir apstrīdējusi pamatlīguma spēkā esamību. [...] Šķīrējtiesas līgums ir saistošs pusēm un spēkā, neskatoties uz puses argumentu, ka pamatlīgums ir spēkā neesošs ab initio (no sākuma – latīņu val.). Šis secinājums nedod pamatu šobrīd konstatēt, ka vēlākajos lēmumos pamatlīgums var tikt atzīts par spēkā neesošu.*⁴⁹⁴

Jau iepriekš analizētajā lietā tiesneši konstatēja, ka pat tad, ja galvenais līgums ir noslēgts, piekukuļojot vienas puses darbinieku, līgumā iekļautā šķīrējtiesas klauzula ir spēkā, jo tā ir autonoma no galvenā līguma. Tiesa norādīja:

⁴⁹⁰ International Court of Justice case: *Greece v. United Kingdom* [1951-1953] in <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions.htm> (skatīts 2009. gada 30.janvārī).

⁴⁹¹ Ad hoc case: *Elf Aquitaine Iran (France) v. National Iranian oil Company* [1982] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XI, 1986, p. 97.

⁴⁹² Ad hoc case: *Texaco Overseas Petroleum Company (US), California Asiatic Oil Company. V. The Government of the Libyan Arab Republic* [1977] in *Yearbook Commercial Arbitration*, Vol. IV, 1979, p. 177.

⁴⁹³ Piemēram, ANO Ģenerālās asamblejas 1962. gada 14. decembra rezolūcijas Nr. 1803 (XVII) "Patstāvīgā suverenitāte uz dabas resursiem" 4. punkts nosaka, ja starp valsti un citu pusi pastāv līgums par strīdu izšķiršanu arbitrāžā – tas ir jāievēro.

⁴⁹⁴ Ad hoc case: *Elf Aquitaine Iran (France) v. National Iranian Oil Company* [1982] *Yearbook of Commercial Arbitration*, 1986, Vol. XI, 102 *et seq.* Lietā Nacionālā Irānas naftas kompānija 1966. gadā parakstīja līgumu ar Spānijas valsts uzņēmumu ERAP un SOFIRAN. 1980. gadā Irāna izsludināja nacionālo likumu, kas noteica, ka visi naftas līgumi tiek atzīti par spēkā neesošiem un visas prasības, kas izriet no šādiem līgumiem, ir jāizskata nacionālā komitejā, par ko tika paziņots pusēm. Tomēr līgumslēdzējpusēs vērās šķīrējtiesā saskaņā ar līgumā iekļauto šķīrējtiesas klauzulu. Šķīrējtiesas sastāvs atzina savu jurisdikciju.

*Būtība, kuru puses mēģināja izteikt ar vārdiem, ietekmē komerciālā pieredze un lasītāja sapratne par jēgu, kāpēc šāds līgums tika sastādīts. Tiek uzskatīts, ka tieši komersants slēdz līgumu, lai sasniegtu kādu racionālu komerciālu mērķi, un sapratne par šo mērķi iespaidos veidu, kā tiks interpretēta puses valoda.*⁴⁹⁵

Arī *Civilprocesa likuma* 493. panta trešā daļa nosaka, ka, ja vienošanās par strīda nodošanu izšķiršanai šķīrējtiesā kā atsevišķs noteikums ir ietverts pušu noslēgtajā līgumā, šī vienošanās uzskatāma par patstāvīgu līgumu. Ja līguma termiņš izbeidzies vai līgums atzīts par spēkā neesošu, vienošanās par strīda nodošanu izšķiršanai šķīrējtiesā paliek spēkā.

Pretēji likumā noteiktajam, Latvijas tiesās ir minimāla izpratne par šķīrējtiesas līguma autonomo dabu. Proti, lietā divas juridiskas personas noslēdza aizdevuma līgumu, kurā ir paredzēta strīdu izšķiršanas šķīrējtiesā, bet viena puse paziņoja, ka izbeidz līgumu pirms termiņa. Šī pati puse – aizdevējs – ir iesniedzis pieteikumu bezstrīdus piespiedu izpildei, kuru tiesa ir apmierinājusi, un parāds ticis samaksāts, tomēr parādnieks pēc parāda nomaksas ir iesniedzis prasību šķīrējtiesā, pamatodamies uz pirmstermiņa izbeigtā aizdevuma līguma noteikumiem. Šķīrējtiesa prasību apmierināja, un tiesa ir izdevusi izpildrakstu, par ko iesniedzis protestu ģenerālprokurors.⁴⁹⁶

Pirmām kārtām, šajā gadījumā tiesa nevarēja pieņemt pieteikumu bezstrīdus piespiedu izpildei, jo puses bija izvēlējušās strīdu risināt ārpus tiesas. Bet, otrkārt, ir pārsteidzošs Senāta lemtais, ka „vienošanās par strīda nodošanu izšķiršanai šķīrējtiesā, kas bija ietverta aizdevuma līgumā, vairs nav spēkā no brīža, kad SIA „Delfa transports” ar 2006.gada 25.aprīļa rakstu paziņoja SIA „Starptautiskā transporta aģentūra” par līguma pirmstermiņa izbeigšanu vienpusējā kārtā.” Tiesa atsaucas uz *Civillikuma* 1589. pantu, kas nosaka, ka vienpusēja atkāpšanās no līguma ir pielaižama, kad tāda tiesība bijusi noteikti pielīgta. Tomēr šo normu nevar piemērot attiecībā uz šķīrējtiesas līgumu, jo speciālās normas, kas iekļautas *Civilprocesa likumā*, tostarp 493. pantā, nosaka, ka personas, kas noslēgušas šķīrējtiesas līgumus, nav tiesīgas no tā atteikties, un, ja pamatlīgums ir izbeidzies vai atzīts par spēkā neesošu, vienošanās par strīda nodošanu izšķiršanai šķīrējtiesā paliek spēkā.

⁴⁹⁵ Lords of Appeal case: *Premium Nafta Products Limited v Fili Shipping Company Limited* [2007] in <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200607/ldjudgmt/jd071017/ship.pdf> (skatīts 2009. gada 3. augustā).

⁴⁹⁶ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 9. janvāra lēmums lietā Nr. SPC – 4, <http://www.at.gov.lv> (skatīts 2009.gada 7. jūlijā).

Iespējams, arī šī nepareizā sprieduma dēļ Augstākā tiesas tiesnešu kopsapulce pieņēma speciālu lēmumu attiecībā uz šķīrējtiesas līguma spēku. Kopsapulce sākotnēji konstatēja, ka kreditori aizdevuma līgumos nereti iekļauj noteikumus par aizdevēju tiesībām vienpusēji atkāpties no līguma, ja aizņēmēji pārkāpj savas saistības par aizdevuma atmaksu pušu noteiktajos termiņos, un ir sastopamas situācijas, kad tiesneši atsaka izpildu rakstu izdošanu, pamatodamies uz atzinumu, ka reizē ar kreditora vienpusēju atkāpšanos no aizdevuma līguma ir izbeigusies arī šķīrējtiesas līguma darbība.⁴⁹⁷ Augstākā tiesa noteica, ka vienas puses atkāpšanās no līguma – līguma laušana - neatbrīvo līguma noteikumus neizpildījušo pusi no līgumsaistību izpildes un nepārtrauc to tiesisko attiecību, kuras sakarā šķīrējtiesas līgums slēgts. Tiesa analizēja *Civilprocesa likuma* 493. panta otrajā daļā minēto jēdzienu „tiesiskā attiecība,” norādot, ka tās ir „pušu brīvas gribas izpausmes rezultātā radīts noteikts tiesību un pienākumu kopums,” kas pastāv līdz noteikto saistību pilnīgai izpildei, tostarp samaksai, pat tad, ja otra puse, kas gaida samaksu, ir atkāpusies no līguma. Augstākā tiesa, izdarot šādu skaidrojumu, protams, dod norādi tiesām pareizi piemērot šo tiesību normu, taču - vadoties no saistību tiesībām, nevis arbitrāžas; proti, tieši šeit bija vēlams izskaidrot, ka šķīrējtiesas līgumam ir autonoma daba un pat tad, ja tiesiskās attiecības būtu izbeigušās, šķīrējtiesas līgums būtu bijis spēkā.

Otrkārt, tā kā šķīrējtiesas atruna ir patstāvīga un nodalāma, tai var tikt piemērotas gan pēc rakstura, gan pēc satura citas tiesību normas nekā galvenajam līgumam. Šķīrējtiesas līguma spēkā esamību var noteikt, vadoties no kolīziju tiesībām un nonākot pie kāda nacionāla likuma, vai arī piemērojot starptautiskos noteikumus, tomēr šīs normas var būt citas nekā tās, kas regulē pamatlīgumu. Proti, ir svarīgi nošķirt strīdam pēc būtības piemērojamās tiesības no tām, kas noteic jurisdikciju. Šis princips tika ņemts vērā, sastādot *Romas konvenciju*, kuras komentāros tiek norādīts:

*[šķīrējtiesas līguma] autonomijas princips ir atzīts projektā, un šķīrējtiesas klauzula ir neatkarīga, tādējādi arī „visciešākās saistītā” [likuma piemērošanas] koncepcija ir grūti piemērojama šķīrējtiesas līgumiem, jo procesuālos un līgumiskos aspektus ir grūti nodalīt un jautājums ir sarežģīts un ekspertu viedokļi atšķiras.*⁴⁹⁸

⁴⁹⁷ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta un Civillietu tiesu palātas tiesnešu kopsapulces lēmums *Par šķīrējtiesas līguma spēku, kreditoram vienpusēji atkāpjoties no līguma, kura sakarā šķīrējtiesas līgums noslēgts*, 2009. gada 2. jūlijā, www.at.gov.lv (skatīts 2009. gada 14. jūlijā).

⁴⁹⁸ REPORT on the Convention on the law applicable to contractual obligations (I) by Mario Giuliano Professor, University of Milan and Paul Lagarde Professor, University of Paris I. *Journal Official* No. C282 du 31/10/1980, p. 00021-0050 http://www.rome-convention.org/instruments/i_rep_lagarde_en.htm (skatīts 2009. gada 25. maijā).

Tāpat *Romas konvencijā* iekļautais nosacījums (*depesage*), ka puses pēc savas izvēles var izvēlēties tiesības, kas piemērojamas visam līgumam vai tikai tā daļai (3. panta pirmā daļa), saskan ar šādu koncepciju. Piemēram, ja starptautiskam pirkuma un pārdevuma līgumam tiks piemērots *CISG*, kura tvērumā neietilpst procesuāli jautājumi vai kādas citas līgumattiecībās, bet tikai pirkums–pārdevums, un šķīrējtiesas līgumam piemērojamās normas tiks noteiktas atsevišķi.⁴⁹⁹

Tieši tādēļ arī ir papildināms arī *Civilprocesa likuma* 489. pants, kas nosaka, ka pušu vienošanās neesamības gadījumā, lai noteiktu piemērojamo likumu strīdam pēc būtības, ir jāpiemēro *Civillikuma* Ievada noteikumi. Ja puses nav noteikušas citādāk, starptautiskajā šķīrējtiesas procesā šķīrējtiesas sastāvam ir brīvība izvēlēties piemērotākos un atbilstošākos normatīvos aktus saskaņā ar kolīziju normām, ņemot vērā līguma noteikumus un paražas starptautiskajā tirdzniecībā (*Ženēvas konvencijas* VII.panta pirmā daļa). Šādam principam ir jāatspoguļojas arī *Civilprocesa likumā*, ja vien iespējama *Starptautisko Privāttiesību likums* neparedzēs vienotu un tik pat elastīgu formulu.

Šķīrējtiesas līguma autonomijas principa sekas ir arī tās, ka nedrīkst skatīt vienoti pamatlīgumu un šķīrējtiesas līgumu, proti, ir jānošķir strīda būtība un sekas, ko rada šķīrējtiesas līgums. Visizplatītākā kļūda ir Latvijas tiesu iejaukšanās lietā pēc būtības, izlemjot jautājumu par šķīrējtiesas nolēmuma piespiedu izpildi. Piemēram, lietā Nr SPC-41/2008 tika iesniegts ģenerālprokurora protests par tiesas lēmumu izsniegt izpildu rakstu par šķīrējtiesas spriedumu un kā motīvs norādīts tas, ka tiesa, apmierinādama pieteikumu, nav izvērtējusi pušu noslēgtā līguma atbilstību *Civillikuma* 1. pantam, kas nosaka, ka tiesības un pienākumi pildāmi pēc labas ticības, kā arī *Civillikuma* 1415.pantam, kas nosaka, ka darbība, kuras mērķis ir pretējs labiem tikumiem, nevar būt par tiesiska darījuma priekšmetu un tāds darījums nav spēkā.⁵⁰⁰ Proti, tiesnese nav izvērtējusi samērīgumu starp pamatparādu un līgumsodu, tomēr netika norādīts, kurš no likumā minētajiem atteikuma pamatiem var tikt piemērots šajā gadījumā. Šāda protesta iesniegšana ir pilnīga arbitrāžas tiesību pamatprincipu pārkāpšana, jo pat tad, ja tiktu konstatēts, ka pamatlīgums nav spēkā, jo pretējs labai

⁴⁹⁹ Lai gan ASV tiesa ir piemērojusi *CISG*, lai noteiktu, vai tika noslēgts rakstisks šķīrējtiesas līgums, šķīrējtiesas līgums bija iekļauts ofertē, ko pircējs akceptēja. ASV šķīrējtiesas līguma autonomijas princips tiek piemērots ar ierobežojumiem. U.S. District Court, S.D., New York case No. 91 Civ. 3253: *Filanto S.p.A. v. Chilewich International Corp* [1992] in *Federal Reports*, 2nd Series, 1993, p. 58.

⁵⁰⁰ LR Augstākās tiesas lēmums lietā Nr. SPC- 41/2008, citēts pēc LR Augstākās tiesas *Tiesu prakse lietās par izpildu rakstu izsniegšanu šķīrējtiesas nolēmuma piespiedu izpildei*, Rīga, 2008, 34.lpp. publicēts www.at.gov.lv (skatīts 2009. gada 14. jūlijā).

ticībai, šķīrējtiesas līgums nezaudēs spēku. Tikai šķīrējtiesa var konstatēt, ka pamatlīgums nav spēkā, pie tam pusei bija jāiebilst šķīrējtiesas procesa laikā par to, un, ja tā nav iebildusi, tad uzskatāms, ka tā ir atteikusies no šādām tiesībām.

Šajā lietā, pretēji vairumam citu lietu,⁵⁰¹ tiesa norādīja, ka, izlemjot jautājumu par izpildu raksta izsniegšanu, jākonstatē tikai iespējamie procesuāla rakstura pārkāpumi, kas būtu par pamatu atteikumam, nevis materiāltiesiska rakstura pārkāpumi, proti, tiesai nav tiesības izvērtēt šķīrējtiesas sprieduma likumību. Turklāt līgumā ir fiksētas pušu tiesības un pienākumi, kas būtu pildāmi labā ticībā, un tikai viena puse – atbildētājs – tās atsakās pildīt. Līdz ar to prasītājam, pamatojoties uz *Civillikuma* 1.pantu, rodas prasījuma tiesība par pienākuma izpildi labā ticībā. Šī līguma priekšmets ir naudas aizdevums, bet naudas aizdošana nav pretēja labiem tikumiem, piemērojot *Civillikuma* 1415. pantu. Pie tam civiltiesībās noteiktais privātautonomijas princips pieļauj pusēm, ievērojot likumā noteiktos aizliegumus, vienojoties noteikt sev saistošus pienākumus un tiesības. Šāds tiesas motivējums ir pareizs un izsmelošs, lai gan šajā jautājumā tiesu prakse ir pretrunīga un lielākajā daļā lietu tiesas iejaucas šķīrējtiesas kompetencē un izvērtē strīdu pēc būtības, lemdamas par izpildu rakstu izdošanu.

3.3.2. **Kompetence competence**

Šķīrējtiesas līguma autonomijas doktrīnas netiešas sekas ir kompetences – kompetences principa ieviešana. Proti, šķīrējtiesas līguma neatkarības dēļ, šķīrējtiesas tribunāls var lemt par savu jurisdikciju (*Kompetenz –Kompetenz* princips). Šķīrējtiesas sastāva tiesības noteikt savu jurisdikciju ir viens no pirmajiem procesuālajiem darbiem, ko veic šķīrējtiesneši, tādējādi arī jebkurš puses iebildums, ka galvenais līgums ir spēkā neesošs, tieši neietekmēs šķīrējtiesas līgumu un arbitru jurisdikciju.

Minētais starptautiskie atzītais princips ir nostiprināts *Nujorkas konvencijas* II (3). pantā, *Ženēvas konvencijas* VI(3) pantā un *UNICTRAL Parauglikuma* 8. pantā, kas nosaka, ka valsts tiesai ir jāatsakās pieņemt pieteikumu, ja tiek konstatēts, ka starp pusēm ir noslēgts šķīrējtiesas līgums par attiecīgo strīdu, ja vien netiek atzīts, ka šis šķīrējtiesas līgums ir nederīgs, zaudējis spēku vai to nevar izpildīt.

Arī šim starptautisko arbitražas tiesību principam ir divējāda daba, proti, tam ir pozitīvais un negatīvais efekts jeb sekas. Pozitīvais efekts izpaužas apstākļi, ka pat

⁵⁰¹ Turpat, 36.lpp.

tad, ja kāda no pusēm apstrīd šķīrējtiesas līguma spēku, šķīrējtiesas sastāvs var ne tikai noteikt, ka tam ir jurisdikcija turpināt skatīt strīdu, bet arī taisīt spriedumu pēc būtības. Šis princips ir atzīts lielākajā daļā nacionālo likumu, jo tika iekļauts *UNCITRAL Parauglikuma* 16. pantā. Tomēr tribunāla lēmums par jurisdikciju nav ekskluzīvs vai galīgs, šķīrējtiesas līguma puses var lūgt tiesu pārskatīt jurisdikcijas jautājumu vai vēlāk atcelt šķīrējtiesas spriedumu (šāda procedūra nav paredzēta Latvijas likumosbet tas ir viens no tiesas palīdzības principiem, kas inkorporēts parauglikumā).

Savukārt negatīvās sekas ir hronoloģiskās prioritātes princips – šķīrējtiesas ir pirmā instance, kas skata jautājumu par tās jurisdikciju, tādējādi tiek ierobežota vispārējās jurisdikcijas tiesu kompetence, proti, tās nevar lemt par šķīrējtiesas kompetenci izskatīt strīdu, pirms to ir lēmusi pati šķīrējtiesa.

Latvijā arī šis princips līdz galam nav izprasts, un to apliecināja *Šķīrējtiesas likumprojekts*. Piemēram, tā 46.pants noteica, ja šķīrējtiesas procesa laikā tiek apstrīdēts šķīrējtiesas līgums vai šķīrējtiesas klauzula, šķīrējtiesa aptur lietas izskatīšanu līdz lēmuma pieņemšanai par šķīrējtiesas līguma vai šķīrējtiesas klauzulas spēkā esamību. Kā redzams, tas ir pilnīgi pretēji jau minētā vispārāztītā principa būtībai. Kā norāda Borns, šis princips ir inkorporēts arbitrāžu regulējošās konvencijās, bet, iekļaudama pretrunīgus noteikumus nacionālajā likumā, Latvija var atkal nonākt pretrunā ar tai saistošajām starptautiskajām normām. Tāpat visi eksperti norādīja, ka jaunā likumprojekta 13. pants⁵⁰² pietiekami nerespektē šķīrējtiesas līguma autonomās dabas principu un praksi, bet savukārt 46. pants ne tikai ierobežo šķīrējtiesas sastāva kompetenci, bet arī veicinātu procesa novilcināšanu, kas tiek uzskatīta par nopietnu nobīdi no modernām arbitrāžas tiesībām.

3.3.3. Šķīrējtiesas līgumam piemērojamais likums

Atbildētājs, lai pārtrauktu šķīrējtiesas procesu vai lai iebilstu pret šķīrējtiesas sprieduma izpildi un atzīšanu, var apstrīdēt šķīrējtiesas līguma spēku. Tāpat šķīrējtiesas līguma spēku izvērtēs gadījumos, kad ir neskaidrs pušu nodoms. Spēkā esamība ir jānosaka saskaņā ar šķīrējtiesas līgumam piemērojamām tiesībām. Piemērojamās tiesības šķīrējtiesas likumam tāpat nosaka šķīrējtiesneša jurisdikcijas

⁵⁰² 13. panta 2. daļa: Šķīrējtiesas līgums ir spēkā, kamēr nav izbeigusies tiesiskā attiecība, kuras sakarā tas noslēgts.

tvērumu, un, to nosakot, ir jāņem vērā šķīrējtiesas līguma autonomijas princips un visas tā sekas, to vidū tas, ka viena no šķīrējtiesas līguma autonomijas principa svarīgākajām sekām ir, ka šķīrējtiesas līgumam var tikt piemērots citas tiesību normas nekā pamatlīgumam.

Šķīrējtiesas līgums ir īpašs, salīdzinot ar citiem līgumiem, tādējādi pastāv citi priekšnoteikumi arī piemērojamam likumam, kas noteiktu, vai šķīrējtiesas līgums ir spēkā. Piemēram, komerclīguma noslēgšanas vai izpildes vietas likumam nav īpašas ietekmes uz šķīrējtiesas līgumu. Kā tiks norādīts, šķīrējtiesas līgums ir parasti atkarīgs no galvenam līgumam piemērojamām materiālajām tiesībām vai no šķīrējtiesas vietas likuma, lai gan pastāv arī iespēja, ka tam ir piemērojamas anacionālās un transnacionālās tiesības.

Primāri tiek dota iespēja pusēm šķīrējtiesas līgumā noteikt piemērojamās tiesības, bet, ja tas netiek izmantots, tad to nosaka šķīrējtiesas sastāvs. Tomēr šķīrējtiesas sastāvam ir uzdevums izvērtēt piemērojamās tiesības vairākos posmos. Ja šķīrējtiesas līguma spēkā esamība tiek apšaubīta, tribunālam ir jāatrisina šis jautājums, piemērojot vienu vai vairākas no šādām normām: pušu izvēlētais likums šķīrējtiesas līgumam, kas tiek noteikts saskaņā ar a) starptautisko privāttiesību sistēmu, b) starptautisko publisko vai privāttiesību galvenajiem principiem, c) galvenajiem starptautiskās arbitrāžas principiem, vai arī d) likumiem, ko piemērotu valsts teritorijā, kurā atrodas šķīrējtiesas vieta.⁵⁰³

Tātad pirmais solis ir pusēm pašām tieši noteikt šķīrējtiesas līgumam piemērojamās tiesības, kas parasti ir reti. Ja šķīrējtiesas līgumā puses tieši un noteikti nav vienojušās par piemērojamām tiesībām, šķīrējtiesnešiem ir jāizvērtē, vai puses netieši nav vienojušās par to. Piemēram, profesors Louvs norāda, ka pastāv ļoti stingra prezumcija, ka pamatlīgumam piemērojamās tiesības ir piemērojamas arī šķīrējtiesas līgumam, kas tad arī būtu šī netiešā vienošanās.⁵⁰⁴ To apstiprina arī atsevišķu tiesu prakse.⁵⁰⁵ Šveices privāttiesību likuma 178. pants nosaka, ka šķīrējtiesas līgums ir spēkā, ja tas atbilst pušu izvēlētajām tiesībām vai tiesībām, kas

⁵⁰³ 4. pants. Resolution on Arbitration Between States, State Enterprises or State Entities, and Foreign Enterprises, *The Institute of International Law*, 1989 in *Yearbook of Commercial Arbitration* Vol.XVI, 1991, p.238.

⁵⁰⁴ Lew J. *The law Applicable to the Form and Substance of Arbitration Clause*. ICCA Congress Series No.14, Paris, 1998, § 136.

⁵⁰⁵ The English Commercial Court case: *Sonatrach Petroleum Corporation BVI v. Ferrell International Limited* [2002] in <http://www.nadr.co.uk/articles/published/ArbLR/Sonatrach%20v%20Ferrell%202001.pdf> (skatīts 2009. gada 25. maijā).

piemērojamas līguma priekšmetam, un jo īpaši tiesībām, kas piemērojamas pamatlīgumam, vai Šveices tiesībām. Šāda norma būtiski atšķiras no citiem nacionālajiem likumiem un starptautiskajām normām, lai gan nevar noliegt, ka šķīrējtiesas līgums pilnībā nav atrauts no pamatlīguma, bet ne vienmēr galvenajam līgumam piemērojamās tiesības var tikt piemērotas šķīrējtiesas līgumam. Piemēram, gadījumos, kad galvenajam līgumam ir piemērojams CISG, tas nevar tikt piemērots šķīrējtiesas klauzulai.

Parasti tomēr netiešā vienošanās izrietēs no citiem apstākļiem, ko arbitri meklēs saskaņā ar starptautisko privāttiesību kolīzijām. Kolīziju tiesību piemērošana starptautiskajās arbitrāžas tiesībās tiek kritizēta, jo var neatspoguļot pušu gribu vai arī novest pie sarežģīta, starptautiski nepieņemama risinājuma. Turklāt atsevišķās jurisdikcijās šķīrējtiesas līgums tiek atzīts par procesuālu līgumu,⁵⁰⁶ piemērojot šķīrējtiesas vietas procesuālos likumus. Šāda koncepcija nebūt nav vispāratzīta un ir kritizējama, jo, pirmkārt, šķīrējtiesas procesam ne vienmēr ir piemērojams šķīrējtiesas vietas likums (puses var pašas izvēlēties vai arī šķīrējtiesas sastāvs nolemj, ka piemērojamas ir pavisam citas normas), otrkārt, sasaistīt šķīrējtiesas vietas procesuālās tiesības ar šķīrējtiesas līgumam piemērojamām tiesībām ne tikai rada nevajadzīgas grūtības, bet arī ir nepareizi sasaistīt šķīrējtiesas līgumu ar procesu pat tad, ja šķīrējtiesas līgums ir procesa pamatā.

Faktori, kas ietekmēs piemērojamā likuma izvēli šķīrējtiesas līgumam, ir vairāki, tomēr visbiežāk šīs kolīzijas norādīs uz šķīrējtiesas vietas likumu (prakse norāda, ka sprieduma taisīšanas vieta visbiežāk sakrīt ar šķīrējtiesas *situs* (*vieta* - latīņu val.). Tas norāda uz vietu, kur līgums ir jāizpilda. Piemēram, Krievijas (36. pants) un Lietuvas (40. pants) arbitrāžas likumi nostiprina principu - ja puses nav vienojušās citādi, šķīrējtiesas līgumam piemērojams šķīrējtiesas procesa vietas likums. Lai gan *lex loci arbitri* (*tiesības, kur notiek arbitrāžas process* - latīņu val.) metode ir kontinentālās Eiropas juridiskā tradīcija,⁵⁰⁷ tomēr tas ir inkorporēts arī starptautiskajos instrumentos, līdz ar to ir vispāratzīts. *Ņujorkas konvencija* paredz, ka šķīrējtiesas nolēmumu var neatzīt un neizpildīt, pierādot, ka šķīrējtiesas līgums nav spēkā pēc likuma, kam puses šo līgumu pakļāvušas, bet, ja tāda norādījuma nav, — pēc tās

⁵⁰⁶ Skat. International Recognition and Enforcement of Arbitration Awards, International Private Law Institute, Session of Neuchatel, 1959 http://www.idi-iil.org/idiE/resolutionsE/1959_neu_01_en.pdf (skatīts 2010. gada 14. februārī).

⁵⁰⁷ Redfern A et al. *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2004 § 2-88.

valsts likuma, kur nolēmums pieņemts (V 1. a) pants). Identiska norma ir arī paredzēta *Ženēvas konvencijas* 9. 1 a) pantā un *UNCITRAL Parauglikuma* 36 (1) (a) (i) pantā.

Tomēr arī šī koncepcija tiek bieži kritizēta, sevišķi tad, ja puses pašas nav vienojušās par šķīrējtiesas vietu.⁵⁰⁸ Turklāt, kad puses vienojas par šķīrējtiesas vietu, parasti tā tiek izvēlēta foruma neitralitātes vai ģeogrāfiskās izdevības dēļ, neparedzot tiesiskās sekas, ka nacionālais likums var tieši tikt piemērots šķīrējtiesas līgumam, tāpēc tas kā saistošais faktors īsti nav pareizs. Tieši tādēļ, ja pusēm ir izdevība pašām izvēlēties vai sastāvam noteikt šķīrējtiesas līgumam piemērojamo likumu, arvien retāk tas būs šķīrējtiesas vietas likums.

Tādējādi šobrīd attīstās koncepcija, ka starptautisks šķīrējtiesas līgums ir spēkā pats par sevi, proti, to nevar izvērtēt kādas noteiktas nacionālas sistēmas ietvaros. Šis viedoklis radies Francijā, kurai ir bagātīga šķīrējtiesas vēsture un kura ietekmē šķīrējtiesas institūta attīstību visā pasaulē. 1988. gadā lietā *Clark International Finance v. Sud Matériel Service*⁵⁰⁹ Parīzes apelācijas tiesa nosprieda, ka “šķīrējtiesas līgums ir spēkā pats par sevi,” proti, starptautisks šķīrējtiesas līgums ir autonomš no jebkāda nacionālā likuma. Turklāt 1991. gadā lietā *Gatoil v. National Iranian Oil Co*⁵¹⁰ Parīzes apelācijas tiesa šo savu lēmumu papildināja ar to, ka starptautiskajā šķīrējtiesā, lai noteiktu šķīrējtiesas līguma spēkā esamību, ir piemērojamas starptautiskās materiālo tiesību normas, jo šķīrējtiesas līguma spēkā esamību var noteikt vienīgi starptautiskās sabiedriskās kārtības (*ordre public* – franču val.; *public policy*– angļu val.) principa kontekstā. Tātad saskaņā ar šo koncepciju tiesai un šķīrējtiesai ir jāizvērtē starptautiska šķīrējtiesas līguma spēks saskaņā ar starptautisko publisko kārtību, kas savukārt nosaka, ka ir jāvērtē pušu nodoms, bet tas savukārt nav piesaistīts nekādam nacionālam likumam.

Šī koncepcija ir starptautisko arbitrāžas tiesību princips, ko nevar ignorēt arī šķīrējtiesas sastāvs, izvērtējot piemērojamās tiesības. Tomēr koncepcija tiek arī

⁵⁰⁸ Šai koncepcijai var būt arī apgrieztas sekas, proti, “ja puses ir tieši izvēlējušās šķīrējtiesas līgumam piemērojamo likumu, bet nenosakot šķīrējtiesas tribunāla atrašanās vietu, tiek uzskatīts, ka puses netieši vienojušās, ka tribunāla atrašanās vieta ir tās valsts teritorijā, kuras likumu tās ir izvēlējušās”. 1 Annex 1. pants: International Recognition and Enforcement of Arbitration Awards, International Private Law Institute, Session of Neuchatel, 1959 http://www.idi-il.org/idiE/resolutionsE/1959_neu_01_en.pdf (skatīts 2010. gada 14. februārī).

⁵⁰⁹ Cour d’appel of Paris case: *Clark International Finance v. Sud Materiel Service* [1998] in *Revue de l’arbitrage*, 1998, p. 570.

⁵¹⁰ Cour d’appel of Paris case: *Gatoil v. National Iranian Oil Co* [1991] in *Revue de l’arbitrage* 1993, p. 281.

kritizēta, jo šobrīd vēl joprojām ir grūti nošķirt pušu saistības no nacionālā likuma, turklāt jēdziens „starptautiskā publiskā kārtība” ir vairāk abstrakts un nav detalizēts. Bet, neskatoties uz kritiku, šī koncepcija nākotnē gūs plašāku atbalstu, pirmkārt, jau tāpēc, ka arbitri nepieder ne pie kādas nacionālās sistēmas, un, ja puses starptautiskā šķīrējtiesas līgumā nav vienojušās par piemērojamām tiesībām, tad šķīrējtiesneši var izmantot savas tiesības un abstrahēties no nacionālajām tiesībām, kas bieži vien nebūs piemērotas starptautiskai lietai. Savukārt vispārējās jurisdikcijas tiesa, kam ir tiesības vērtēt šo jautājumu un kas parasti ir piesaistīta nacionālajām tiesībām, var izmantot starptautiskās materiāltiesiskās normas, kas nostiprinātas starptautiskajās konvencijās. Turklāt tas atbilstu arī tiesību hierarhijai un nebūtu pretrunā ar darījuma starptautisko dabu.

Latvijā *Civilprocesa likuma* 494. pants nosaka, ja šķīrējtiesas līgumā nav noteikts, pēc kādas valsts likumiem apspriežama šā līguma spēkā esamība, šķīrējtiesas līgumam piemērojamās tiesības nosakāmas saskaņā ar *Civillikuma* 19. un 25. pantu. Tātad būs jāpiemēro tās valsts likumi, kur attiecīgā saistība jāizpilda, vai, ja vieta nav nosakāma, būs jāpiemēro līguma noslēgšanas vietas likums. *Civillikuma* 19. pantā ir nepārprotama atruna, ka Latvijas valsts pārvaldes iestāžu noslēgtie līgumi satura un seku ziņā apspriežami pēc Latvijas likuma, ja vien līgums vai starptautiskie līgumi, kuriem Latvija pievienojusies, nenosaka citādi. Komentāros minēts, ka šķīrējtiesas līgumā, lai tas būtu spēkā, obligāti jānorāda tā šķīrējtiesa, kurā izšķirs strīds starp pusēm. Tāpēc šķīrējtiesas līguma izpildes vieta vienmēr nosakāma. Līdz ar to līguma noslēgšanas vietas likumu, kā to paredz *Civillikuma* 19. panta trešā daļa, šķīrējtiesas līgumam piemērot nevajag.⁵¹¹ Tomēr šāda neskaidra atsauce nav pieņemama un paredz kolīziju normas, un pēc vairākkārtējiem norādījumiem Tieslietu ministrija ir atzinusi, ka šis pants būtu jāgroza un pantā tiks izdarīta atsauce uz *Civilprocesa likuma* panta jauno redakciju. Proti, diskusijās par to, vai nepieciešams iekļaut jebkādu starptautiskās arbitražas regulējumu Latvijas *Starptautisko privāttiesību likumā*, tika norādīts, ka darba grupa nolēmusi likumprojektā neregulēt jautājumus par ārvalsts šķīrējtiesu nolēmumu atzīšanu un izpildi, bet gan vienojusies paredzēt regulējumu attiecībā uz šķīrējtiesas līgumam piemērojamo likumu. Likumprojektā iecerēta līdzīga kolīziju norma kā Vācijas likumā un *Ņujorkas konvencijā*, proti, ka šķīrējtiesas līgumam ir piemērojams tas likums, par kuru puses vienojušās,

⁵¹¹ Torgāns K. (Zin.red.) *Civilprocesa likuma komentāri*. Rīga: TNA, 2006, 659 lpp.

savukārt gadījumā, ja pušu vienošanās nav, tad ir piemērojams tiesas valsts likums (*lex fori*).⁵¹²

Šāds risinājums vienkāršos spēkā esošo pantu, jo viens no *Starptautisko privāttiesību likumprojekta* galvenajiem mērķiem ir aizstāt visos Latvijas tiesību aktos paredzēto starptautisko privāttiesību regulējumu ar vienotu *Starptautisko privāttiesību likumu*. Tāpat šāds pants, lai arī neattaisnos pilnībā Francijā radīto teoriju par abstrahēšanos no nacionālajām tiesībām, tomēr tiesām un šķīrējtiesām neliegs piemērot arī starptautiskās materiāltiesiskās normas. Piemēram, ja puses ir noslēgušas starptautisku šķīrējtiesas līgumu, iesniedzot prasību un pretprasību vienā šķīrējtiesā, tātad līgums noslēgts ar konkludentām darbībām un tas nav paredzēts Latvijas likumdošanā, tad tiesa to var atzīt par spēkā esošu, piemērojot *Ņujorkas konvencijas* 2. panta otro daļu un interpretējot to saskaņā ar *UNCITRAL Parauglikumu*, kas ataino starptautisko publisko kārtību. Tādējādi būt iesakāms pusēm, šķīrējtiesas sastāvam un tiesai piemērot ne tikai likumu, bet arī noteikumus (*rules* – angļu val.), tādējādi paredzot zināmu elastību un modernu izpratni šajā jautājumā, neizslēdzot iespēju piemērot arī ieteikuma tiesības, jo nacionālais likums var būt liberālāks nekā konvencijas.

3.3.4. Šķīrējtiesas līguma sekas

Spēkā esošam šķīrējtiesas līgumam ir pozitīvas un negatīvas sekas.⁵¹³ Pirmkārt, noslēdzot šķīrējtiesas līgumu, puses piekrīt izšķirt strīdus šķīrējtiesā, un no šī līgumiskā rakstura izriet princips *pacta sunt servanda*. Saskaņā ar šī līguma procesuālo dabu strīda izšķiršana tiek nodota šķīrējtiesas sastāva rokās, t.i., tiek noteikta strīda jurisdikcija. Šādi izpaužas šī līguma pozitīvās sekas. Papildus, pusēm noslēdzot šķīrējtiesas līgumu, ir jāievēro konfidencialitātes princips, kas ir viens no svarīgākajiem starptautiskajās arbitrāžas tiesībās, piemēram, tās bez īpašas vienošanās nevar publicēt spriedumus vai dot paziņojumus preseī. Puses šķīrējtiesas atrunā var ietvert savus procesuālos noteikumus, tādējādi atkāpjoties vai papildinot atsevišķus institucionālo šķīrējtiesu reglamentus, tomēr atsevišķos gadījumos šķīrējtiesas ir atteikušās izpildīt šādas procesuālās izmaiņas, jo tās ir vai nu pretrunā ar šķīrējtiesas

⁵¹² *Starptautisko Privāttiesību likuma* projekta darba grupas 2009.gada 29. maija sanāksmes protokols Nr. 38, npublicēts.

⁵¹³ Berger K.P. *Private Dispute Resolution in international Business*. Kluwer Law International, 2006, p.312.

reglamenta imperatīvajām normām, vai arī tiek mainīti tie noteikumi, kuri ir būtiski šo institūciju procesā. Piemēram, ICC Šķīrējtiesa ir atteikusi sākt šķīrējtiesas procesu, jo šķīrējtiesas līgumā bija paredzēts, ka ICC šķīrējtiesa nevarēs iecelt šķīrējtiesnešus, tos atcelt un noteikt to honorāru.⁵¹⁴

Savukārt negatīvās sekas ir tad, kad puses, noslēdzot šķīrējtiesas līgumu, atsakās no šī strīda izskatīšanas nacionālajā tiesā. Tomēr, ņemot vērā, ka juristu vidū aizvien populārāk ir izmantot taktisko tiesvedību jeb labvēlīgākas tiesas meklēšanu (*forum shopping* – angļu val.)⁵¹⁵, lai novilcinātu procesu vai atrastu piemērotāku vietu strīda izšķiršanai, ir iespējami gadījumi, kad puses vienlaicīgi iesniedz prasību gan tiesā, gan šķīrējtiesā vai arī šādas paralēlas prasības tiek iesniegtas divās dažādās šķīrējtiesās, radot situāciju, kad identiskas prasības ir vairākos forumos vienlaicīgi.

Identisku prasību vai tā saucamo „izskatīšanā esošo lietu” (*lis pendens* – latīņu val.) definīcija un piemērojamais tests ir atrodams *Briseles I Regulas* 27. pantā:

Ja prasības par vienu un to pašu pamatu un priekšmetu starp tām pašām pusēm ceļ dažādu līgumslēdzēju valstu tiesās, visas pārējās tiesas, izņemot tiesu, kurā pirmajā iesniegta lieta, pēc pašu iniciatīvas aptur lietas izskatīšanu, līdz tiek noskaidrota jurisdikcija tai tiesai, kurā pirmajā lieta izsniegta. Ja tiek konstatēta pirmās iesaistītās tiesas jurisdikcija, otrajai iesaistītajai tiesai jāatsakās no jurisdikcijas par labu pirmajai.

Pirmkārt, tiek noteikts, ka identiskas prasības ir tādas, kuras ir starp tām pašām pusēm, par to pašu priekšmetu un pamatu.⁵¹⁶ Otrkārt, regula skaidri atrisina jautājumu,

⁵¹⁴ Takla Y. Non- ICC Arbitration Clauses and Clauses Derogating from ICC Rules. *ICC International Ct. Arbitration Bulletin*, No. 7, 1996, p. 9.

⁵¹⁵ Lai iztīrātu šo jēdzienu, nebūtu lieki par to paust dažas īsas pārdomas, jo juristi šai anglosakšu rīcībai (*forum shopping*) parasti piedēvē nosodošu raksturu. Ja labvēlīgākās tiesas piekritības izvēle nozīmē, ka prasītājs meklē saviem prasījumiem vislabvēlīgāko starptautisko tiesu piekritību, nav šaubu, par to, ka, dažādu starptautisko privāttiesību sistēmu starpā trūkstot tiesiskajam vienveidīgumam, šī parādība būtu jāpieņem kā dabiskas un nenosodāmas sekas. Tādējādi strīds tiek nodots izskatīšanai tur, kur tas ir visizdevīgāk gan materiāltiesisko, gan procesuālo apsvērumu dēļ. Tā ir tikai no līdztekus pastāvošu piekritību esamības izrietoša procesuālo iespēju optimizācija, kas nekādā ziņā nav nelikumīga. Taču gadījumos, kad tā prāvas dalībniekus viņu attiecīgo interešu aizsardzībā nepamatoti nostāda nevienlīdzīgā stāvoklī, šī prakse kļūst peļama un tās izskaušana – par leģitīmu tiesību aktu mērķi. Kopienas likumdevējs to par tādu uzskata maksātnespējas un citu tamlīdzīgu procedūru gadījumā, jo iepriekš minētajā ceturtajā apsvērumā tas apliecina savu nodomu novērst, ka procesa dalībnieki tiktu stimulēti pārvietot aktīvus vai tiesvedību no vienas dalībvalsts uz citu nolūkā iegūt labvēlīgāku tiesisko statusu, iekavās ietverot jēdzienu “labvēlīgākās tiesas piekritības izvēle.” Eiropas tiesa noteica, ka nevar aizliegt pusei, kas vēlas celt prasību Eiropas tiesu telpā, izmantot šīs sistēmas sniegtās iespējas, lai izvēlētos saskaņā ar šīs sistēmas noteikumiem tai vispiemērotāko jurisdikciju, bet var šādu izvēli ierobežot, ja tā veikta negodīgā vai ļaunprātīgā nolūkā. ECJ case No.C-1/04: *Ģenerālvokāta Damaso Ruisa Harabo Kolomera Secinājumi* [2005] in E.C.R. I-701, § 70 et seq.

⁵¹⁶ Jēdziens pamats ietver faktu un juridisko normu kopumu, kas izvirzīts kā prasības pamatojums. ECJ case No C-406/92: *The Tatry* [1994] in E.C.R. I-5439, § 39. Pat tad, ja divu tiesvedību pamatā esošie fakti ir identiski, var atšķirties juridiskās normas, kas ir pamatā katrai prasībai, piemēram, prasība par

kā rīkoties ES dalībvalsts tiesai, ja tā saņēmusi identisku prasību vienkāršu testu par hronoloģisko prioritāti, saskaņā ar kuru otrai tiesai ir pienākums vai tiesības nepieņemt lēmumu, kamēr pirmā tiesa to izdara. Tomēr regula nerisina jautājumu, kā rīkoties, ja identiska prasība ir iesniegta trešajā valstī⁵¹⁷ vai šķīrējtiesā. Šādas prasības ir samērā bieži, kad puses ne tikai vēlas novilcināt procesu, bet arī vēlas, lai šķīrējtiesas līgumu atzītu par spēkā neesošu, sniedzot šāda veida prasību tiesā. Rodas jautājums, vai *lis pendens* doktrīna ir piemērojama arī šādos gadījumos, ņemot vērā, ka starptautiskajai šķīrējtiesai ir pavisam cits raksturs nekā valsts tiesām un ka šķīrējtiesas jurisdikciju iegūst līgumisku attiecību rezultātā.

Kā minēts, regulas pamatā ir vienkāršs tests par laika ziņā pirmo prasību, tomēr starptautiskajā arbitrāžas tiesībās šāds tests nav pieņemams, jo vairumā tiesību sistēmu tiek atzīts, ka spēkā esošs šķīrējtiesas līgums nepieļauj valsts tiesu jurisdikciju.⁵¹⁸ To nosaka arī *Nujorkas konvencijas* II (3) pants:

līgumslēdzējas valsts tiesai, ja tai iesniedz prasību jautājumā, par kuru puses noslēgušas šķīrējtiesas līgumu, pēc vienas puses lūguma jānosūta puses šķīrējtiesā, ja neatzīs, ka minētais nolīgums ir nederīgs, zaudējis spēku vai to nevar izpildīt.

Konvencija tieši nedod atbildi uz jautājumu, vai nacionālai tiesai ir jāaptur tiesvedība, kamēr šķīrējtiesas sastāvs nolemj par savu jurisdikciju, tomēr pēdējā laikā

zaudējuma atlīdzību ir balstīta uz ārpuslīgumisko atbildību, turpretim prasība par atbildības ierobežojuma fonda izveidošanu ir balstīta uz 1957.gada konvenciju. ECJ case No C-39/02: *Maersk Olie & Gas A/s and Firma M.de Haan ne W. De Boer* [2004] in E.C.R. I-9657, § 38.

Tās pašas puses tiek tulkotas autonomi no nacionālā regulējuma, bet tām ir jābūt identiskām. Ja ir prasība, kurās tikai dažas, ne visas, ir identiskas, tad Eiropas tiesa ir noteikusi, ka 27. pants tiks piemērots starp tām, kas ir identiskas. ECJ case No C-406/92: *The Tatry* [1994] in E.C.R. I-5439, § 29. Priekšmets: Eiropas Kopienas tiesa uz jautājumu, vai lieta, kas saistīta ar to pašu līgumu, kurā viena puse lūdz atzīt to par spēkā neesošu vienā dalībvalstī, bet otra puse griežas citā dalībvalsts tiesā par tā izpildi, atbilst *lis pendens* tvēruma koncepcijai saskaņā ar Briseles konvenciju, atbildēja, ka jautājums, vai līgums ir saistošs ir pamatā abām prasībām, līdz ar to var uzskatīt, ka ir identiskas prasības, jo ir līdzīgi priekšmeti. ECJ case No 144/86: *Gubisch Maschinenfabrik KG v. Giulio Palumbo* [1987] in E.C.R. 4861, § 16-17.

⁵¹⁷ Ireland Supreme Court case No. 136/08: *Goshawk Dedicated Limited et al v. Life Receivable Ireland Limited* [2009] in www.courts.ie/judgments.nsf (skatīts 2009.gada 5. februārī); ECJ case No. C-281/02: *Andrew Owusu v. N.B.Jackson et al* [2005] in E.C.R. I-01383: Eiropas Kopienas tiesa noteica, ka *Briseles konvencijā* noteiktais tiesiskās noteiktības princips, personas tiesiskās aizsardzības princips Kopienā būtu pretrunā ar *forum non conveniens* pieļaušanu. *Briseles konvencija* iestājas pret to, ka līgumslēdzējas valsts tiesa atsakās īstenot kompetenci, ko tai piešķir konvencijas 2. pants, tā iemesla dēļ, ka trešās valsts tiesa ir piemērotāka lietas izskatīšanai, pat, ja nerodas jautājums par citas līgumslēdzējas valsts tiesas jurisdikciju vai ja šai prāvai nav nekāda saistība ar citu līgumslēdzēju valsti.

⁵¹⁸ Piemēram, *UNCITRAL Parauglikuma* 8. panta 1. daļa nosaka, ka „tiesa, kas saņēmusi prasību par šķīrējtiesas līguma priekšmetu, [...] nosūta puses uz šķīrējtiesu, ja vien nekonstatē, ka šķīrējtiesas līgums nav spēkā, ir nederīgs vai neizpildāms.”

šāda tendence ir manāma. Francijā, kā jau pro-arbitrāžas valstij, nacionālajās tiesībās ir visdetalizētāk noteikta *lis pendens* doktrīnas piemērošana arbitrāžas tiesībās:

*Kur strīds, kas piekritīgs šķīrējtiesas sastāvam saskaņā ar šķīrējtiesas līgumu, ir iesniegts valsts tiesā, tiesai ir jāatsakās no jurisdikcijas. Ja prasība vēl nav celta šķīrējtiesā, tiesai arī ir jāatsakās no jurisdikcijas, pat tad, ja šķīrējtiesas līgums varētu nebūt spēkā.*⁵¹⁹

Saskaņā ar judikatūru šis pants tiek ļoti strikti interpretēts. Parīzes Apelācijas tiesa⁵²⁰ ir norādījusi, ka spēkā esamības princips starptautiskā šķīrējtiesas līgumā un princips, ka šķīrējtiesnesim ir tiesības lemt par savu jurisdikciju, ir būtiski franču starptautiskās arbitrāžas tiesību noteikumi. Pirmais princips nodibina šķīrējtiesas līguma spēku neatkarīgi no jebkādas atsauces uz nacionālo likumu, tādējādi tas nošķirams no *Ņujorkas konvencijas* II un V panta, kuros norādīta formāla un būtiska prasība klauzulai, – jāpiemēro nacionālais likums, lai noteiktu tās spēkā esamību, bet tajā pašā laikā atbrīvotu puses no pierādīšanas nastas. Savukārt otrais princips rada šķīrējtiesas efektivitāti, no vienas puses atļaujot šķīrējtiesnesim lemt par iebildi pret strīda pakļautību, bet no otras puses dodot iespēju arbitram būt pirmajam, kas izlemj, vai šķīrējtiesas līgums ir spēkā vai ne. Šo principu kombinācija aizliedz franču tiesnesim izdarīt detalizētu šķīrējtiesas līguma pārbaudi, vienalga, kur atrodas šķīrējtiesas sastāvs. Vienīgais iemesls Francijas tiesnesim pārbaudīt šķīrējtiesas līgumu ir tad, ja kāda no pusēm ir lūgusi noteikt, vai līgums ir spēkā.

Tādējādi Francijā ir pilnībā noteikts, ka prioritāte lemt par jurisdikciju ir tieši šķīrējtiesnesim. Līdzīgi tiek atzīts arī tieslietās Kanādā, Anglijā un Indijā.⁵²¹

Savukārt *Šveices Starptautisko privāttiesību kodeksā* ir noteikts, ja puses ir noslēgušas šķīrējtiesas līgumu par šķīrējtiesā izskatāmu strīdu, Šveices tiesa, kurā ir saņemta prasība, izbeidz tiesvedību, izņemot, ja a) atbildētājs piedalās procesā, neiebilstot pret pakļautību tiesai, b) tiesa konstatē, ka šķīrējtiesas līgums ir spēkā neesošs, neizpildāms vai nederīgs [...].⁵²² Kodekss tāpat nosaka, ka šķīrējtiesas sastāvam jālemj par savu jurisdikciju, neskatoties uz to, ka paralēla prasība ir

⁵¹⁹ The French Code of Civil Procedure, Article 1458 http://www.legifrance.gouv.fr/html/codes_traduits/ncpcatext.htm#TITRE%20II%20ARBITRATION%20PROCEEDINGS (skatīts 2009. gada 6. februārī).

⁵²⁰ Paris Court of Appeal case: *American Bureau of Shipping v. Copropriete Maritime Jules Verne* [2002] in *Revue de l'arbitrage* No.4, 2003, n. 1286.

⁵²¹ Gaillard E. *Negative Effect of Competence – competence: The Rule of Priority in Favour of the Arbitrators* in Gaillard E., Pietro D. (Ed.) *Enforcement of Arbitration Agreements and International Arbitral Awards*. Cameron May, 2008, p. 266-267.

⁵²² Swiss Private International Law Code, Article 7 (b) <http://www.umbricht.ch/pdf/SwissPIL.pdf> (skatīts 2009.gada 9.februārī).

iesniegta tiesā vai citā šķīrējtiesā, ja vien nav pietiekami nopietns iemesls tiesvedību apturēt (186.pants 1bis).⁵²³ Šis pants tika pieņemts 2007. gadā kā atbilde uz Šveices Augstākās tiesas lēmumu *Fomento* lietā.⁵²⁴ Proti, šajā lietā starp Panamas un Spānijas sabiedrībām tika noslēgts līgums par inženierdarbiem, kurā, *inter alia*, bija paredzēts strīdus izšķirt saskaņā ar ICC šķīrējtiesas reglamentu. 1998. gadā 12. martā Spānijas sabiedrība iesniedza prasību pret Panamas sabiedrību Panamas tiesā, savukārt 1998. gada 30. septembrī atbildētājs Panamas tiesas lietā iesniedza prasību šķīrējtiesā un Šveice tika noteikta kā procesa vieta. Tiesa norādīja, ka atbildētājs prasību šķīrējtiesā nav iesniedzis noteiktā laika posmā. Abos procesos atbildētāji iebilda pret jurisdikciju, proti, tiesā tika norādīts, ka šķīrējtiesā prasība nav tikusi celta noteiktā laikā, bet šķīrējtiesā – ka pastāv šķīrējtiesas līgums, kuram ir prioritārs raksturs. Tomēr Panamas apelācijas tiesa atzina, ka prasība šķīrējtiesā tika iesniegta laikā, un 2000. gada 30. novembrī šķīrējtiesa pieņēma lēmumu, atzīdama, ka strīds ir tai pakļauts. Savukārt 2001. gada 22. janvārī Panamas Augstākā tiesa konstatēja, ka tomēr šķīrējtiesas līgums tika izpildīts par vēlu, un strīds ir piekritīgs Panamas tiesām. *Fomento* kā atbildētājs šķīrējtiesas procesā savukārt apstrīdēja šķīrējtiesas spriedumu Šveices tiesā, norādīdams, ka šķīrējtiesas sastāvs ir pārkāpis *lis pendens* doktrīnu un tam nav bijusi jurisdikcija izšķirt strīdu. Šveices tiesa norādīja, ka šķīrējtiesnešiem bija jānogaida, līdz Panamas tiesa pieņem galīgo lēmumu par jurisdikciju, atsaucoties uz *Starptautiskā privāttiesību likuma* 9. pantu, kas noteica, ka Šveices tiesnesim ir jāaptur tiesvedība lietā, ja pirmā tiesvedība ir ierosināta ārvalstīs vai ārvalsts tiesa saprātīgā laikā pieņems lēmumu, kas var tikt atzīts Šveicē. Tiesa norādīja, ka arī šajā gadījumā *lis pendens* doktrīna ir daļa no publiskās kārtības.

Šāda šī panta paplašināta interpretācija, kas tiek attiecināta uz šķīrējtiesu, tika ļoti kritizēta, un acīmredzot tādēļ likumā tika pieņemti minētie grozījumi. Tomēr vienlaicīgi Šveices praktiķi uzskata, ka, neskatoties uz vispārējo principu, kad šķīrējtiesas sastāvam ir jānosaka strīda pakļautība, ir atsevišķi gadījumi, kuros tiesa var lemt par jurisdikciju vēl pirms šķīrējtiesas sastāva, piemēram, gadījumos, kad ir apstrīdēta šķīrējtiesas līguma spēkā esamība.⁵²⁵

⁵²³ Swiss Private International Law Code. Part: International Arbitration with amendments of 2007 https://www.sccam.org/sa/download/IPRG_english.pdf (skatīts 2009.gada 9.februārī).

⁵²⁴ Cour civile case No. BGE 127 UUU 279: *Fomento de Construcciones y Contratas S.A. contre Colon Container Terminal S.A* in <http://relevancy.bger.ch/cgi-bin/JumpCGI?id=BGE-127-III-279&lang=fr&zoom=OUT> (skatīts 2009.gada 9.februārī).

⁵²⁵ Berti et al. *International arbitration in Switzerland: An Introduction and Commentary on Articles 176-194 of the Swiss Private International Law Statute*. Kluwer Law International, 2000, p. 462.

Savukārt Latvijas *Civilprocesa likums* nosaka, ka tiesa izbeidz tiesvedību lietā, ja puses likumā noteiktajā kārtībā vienojušās par strīda nodošanu izskatīšanai šķīrējtiesā (223. pants). Jebkurā gadījumā – vienalga, vai lieta jau ir ierosināta šķīrējtiesā vai nav, tiesai ir jāatsaka sava jurisdikcija par labu šķīrējtiesai, ja tā konstatē, ka starp pusēm ir noslēgts šķīrējtiesas līgums. Arī šķīrējtiesai ir jāizbeidz process, ja tiek atzīts, ka strīds nav pakļauts šķīrējtiesai (532. pants). Tiesai vai šķīrējtiesai ir jāizvērtē, vai puses rīkojas *bona fide* un vai forumam ir jurisdikcija.

Tātad gan tieši Francijas, Šveices, gan netieši Latvijas likums norāda uz to, ka prioritāte lemt par jurisdikciju un šķīrējtiesas līguma spēkā esamību ir šķīrējtiesas sastāvam un šajā gadījumā netiek piemērots *lis pendens* starp šķīrējtiesu un tiesu.

To savā rekomendācijā ir iestrādājuši arī Starptautiskā Juristu asociācija,⁵²⁶ papildus norādot, lai novērstu konfliktējošus nolēmumus, dārgus dublējošos procesus un aizsargātu puses no uzspiestiem procesiem, šķīrējtiesas sastāvam pēc puses lūguma ir jāpieņem lēmums par tiesvedības izbeigšanu vai apturēšanu, ievērojot šādus noteikumus: proti, ja paralēlais process ir ierosināts šķīrējtiesas procesa vietas tiesā, šķīrējtiesnešiem ir jārīkojas saskaņā ar *lex fori*, it īpaši atceroties, ka spriedums var tikt apstrīdēts, bet, ja process ir ierosināts citas valsts tiesā, jānosaka pakļautība, ja vien prasītājs nav atteicies no savām tiesībām saskaņā ar šķīrējtiesas līgumu vai citiem apstākļiem. Tātad šķīrējtiesai ir priekšroka izskatīt strīdu saskaņā ar spēkā esošu šķīrējtiesas līgumu, kas, pirmkārt, atvieglo arī tiesu darbu un iekonomē valsts līdzekļus, kā arī veicina atrisināt strīdu saskaņā ar pušu nodomu (savu noteikto procesu), un tiesa var izskatīt strīdu tikai tad, ja puses tieši vai netieši ir vienojušās par atkāpšanos no šķīrējtiesas līguma.

Atsevišķās tiesību sistēmās, piemēram, Anglijā, ir pazīstams tāds institūts kā *anti suit injunction* (tiesas rīkojums ar mērķi apturēt procesu citā tiesā - angļu val.), kas ir tiesas vai arbitrāžas lēmums, kurš aizliedz otrai procesa pusei sākt vai turpināt procesu citā jurisdikcijā vai forumā. Tas piemērojams arī gadījumos, ja puses ir vienojušās par strīdu izskatīšanu šķīrējtiesā. Tomēr šis princips nav savienojams ar

⁵²⁶ International Law Association Recommendations on *lis pendens* and *res judicata* and arbitration, 4-8 June, 2006 www.ila-hq.org/download.cfm/docid/6B3CC412-3CCE-47FD-8E85F3E4F6252D08 (skatīts 2009.gada 6. februārī) 1. pants nosaka ka šķīrējtiesas sastāvam, kas uzskata sevi par *prima facie* kompetentu saskaņā ar attiecīgo šķīrējtiesas līgumu, atbilstoši *competence - competence* principam, jāizskata lieta un jānosaka jurisdikcija, neskatoties uz citiem procesiem, kas ir ierosināti nacionālās tiesās vai citos tribunālos, kurās puses un viens vai vairāki jautājumi ir tie paši vai līdzīgi. Nosakot savu jurisdikciju, šķīrējtiesa taisa spriedumu, kas savukārt var tikt apstrīdēts.

Eiropas tiesībām, kā tika atzīts Eiropas tiesas lietā C-185/07: *Allianz SpA v. West Tankers Ink.*⁵²⁷

2000. gada augustā *West Tankers* piederošais kuģis Sirakūzās, Itālijā, ieskrēja molā, kas piederēja fraktētājam – *Erg* kompānijai un radīja tai zaudējumus. Frakta līgums paredzēja Anglijas likumu kā piemērojamo un šķīrējtiesas atrunu ar procesa vietu Anglijā. *Erg* ieguva apdrošināšanas kompensāciju no *Allianz* un *Generali*, kā arī iesniedza šķīrējtiesā prasības pieteikumu par summu, ko nesedza apdrošināšana pret *West Tankers*. Apdrošinātāji *Allianz* un *Generali* cēla regresa prasību pret *West Tankers* Sirakūzās, par ko atbildētājs iebilda, norādīdams, ka šajā lietā ir jurisdikcija šķīrējtiesai. Bet paralēli arī *West Tankers* cēla prasību Anglijā, prasīdams, lai tiesa atzīst, ka strīds starp prasītāju un apdrošinātājiem ir jāizšķir saskaņā ar šķīrējtiesas līgumu, un lūdza tiesu izdot lēmumu par *anti suit injunction*, t.i., aizliegumu apdrošinātājiem griezties citā šķīrējtiesā un pārtraukt procesu Sirakūzās.

Lieta tika skatīta vairākās instancēs Anglijā un beigu beigās nonāca Lordu Palātā, kas savukārt apturēja procesu un uzdeva jautājumu Eiropas Kopienas tiesai: vai dalībvalsts tiesas rīkojums aizliegt personai uzsākt vai turpināt procesu citā dalībvalstī ir savienojams ar *Briseles I regulu*, ja šāds process ir šķīrējtiesas līguma pārkāpums? Proti, galvenā kolīzija ir tā, ka regula netiek piemērota šķīrējtiesas procesiem (1. (2) d pants), arī procesiem tiesā saistībā ar šķīrējtiesu, bet regula ir piemērojama, nosakot šķīrējtiesas līguma spēkā esamību. Līdz ar to *West Tankers* prasība tiesā par šķīrējtiesas līguma atzīšanu par spēkā esošu un šķīrējtiesas jurisdikcijas noteikšanu ir regulas tvērumā, tādējādi tiesa var lemt par šiem jautājumiem un jurisdikciju saskaņā ar 1 (2) (d) un 5 (3) pantu.

Eiropas Kopienas tiesa secināja, ka *anti suit injunction* pielietošana būs pretrunā ar vispārīgo principu, ka katra tiesa pati nosaka savu jurisdikciju. Šāds secinājums izriet arī no *Nujorkas konvencijas* II (3) panta, līdz ar to vienas dalībvalsts tiesas rīkojums aizliegt personai uzsākt vai turpināt procesu citā dalībvalstī ir nesavienojams ar *Briseles I regulu*, un šāds process būtu pretrunā ar šķīrējtiesas līgumu.

Otrs modelis, kas var rasties taktiskās tiesvedības rezultātā, ir, kad viena puse iesniedz prasību vienā šķīrējtiesā, bet otra puse – citā, piemēram, kad puses līgumā ir vienojušās, ka „strīdu izskata šķīrējtiesā pēc prasītāja izvēles,” vai arī viena puse

⁵²⁷ ECJ case No. C-185/07: *Allianz Spa, Generali Assicurazioni Generali SpA v. West Tankers Inc.* [2009] in 1 *Lloyd's Law Reports* p. 413.

iesniedz strīdu investīciju risināšanas institūcijā, otra – komercšķīrējtiesā. Latvijā tas ir īpaši aktuāls jautājums, jo ir ļoti līdzīgi un konfliktējoši šķīrējtiesu institūciju nosaukumi. Arī šādos gadījumos nedarbosies *lis pendens* tests, kas noteikts *Briseles I regulā*.

Tā 2004. gadā Latvijā tika izskatīts starptautisks strīds, kas guva plašu rezonansi arī ārpus Latvijas robežām.⁵²⁸ Proti, 2003. gada 23. septembrī SIA „Interwood” iesniedza prasību pret firmu *Forscan Timber Export AB* (Zviedrija) Komerciālajā šķīrējtiesā saskaņā ar līgumā Nr.00020910-01 par preču piegādi iekļauto šķīrējtiesas atrunu,⁵²⁹ kas paredzēja strīdus izšķirt Komerciālā Šķīrējtiesā, Rīgā. Tomēr Zviedrijas firma iesniedza prasību Rīgas Komerciālajā šķīrējtiesā. Abas šķīrējtiesas konstatēja, ka strīds ir pakļauts tām, neskatoties uz pušu iebildumiem attiecīgi katrā procesā. Procesi tika vilcināti, noraidīti šķīrējtiesneši, sniegti iebildumi un iesniegumi par advokātu aizņemtību citos procesos u.c.

2003. gada 31. oktobrī Komerciālā šķīrējtiesa taisīja spriedumu par labu prasītājam šajā lietā – SIA „Interwood”, tomēr, tā kā samaksa tika saņemta no atbildētāja jau iepriekš, izpildu lieta netika uzsākta un izpildraksts nebija nepieciešams.

Savukārt Rīgas Komerciālā šķīrējtiesa taisīja spriedumu 2004. gada 11. martā par sliktu SIA „Interwood”, piedzenot ap 170526,17 latu. Prasītājs šajā lietā vērsās vispārējās jurisdikcijas tiesā pēc izpildraksta. Sākotnēji izpildraksts tiek lūgts Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesā, bet tad, nomainot šķīrējtiesas juridisko adresi, izpildraksts tiek lūgts arī Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesā.⁵³⁰ SIA “Interwood” iebilda pret izpildu raksta izsniegšanu, pamatodamās uz to, ka tiesnesis atsaka izpildu raksta izsniegšanu, ja puse, pret kuru tiek prasīta šķīrējtiesas nolēmuma izpildīšana, iesniedz pierādījumus, ka šķīrējtiesa netika izveidota un šķīrējtiesas process nenotika

⁵²⁸ Udris Z., Kacevska I. Observations of the Judgment by the Riga Regional Court rendered on 19 August 2004 in case CA-4208/20, 2004 (Forscan Timber Export AB v. Interwood). *Stockholm International Arbitration Review*, 2006:2.

⁵²⁹ “7. ARBITRĀŽA. Visi strīdi, kas var rasties starp Pusēm, ir risināmi mierīgā ceļā. Ja puses nevienojas, jebkādi strīdi sakarā ar šo Līgumu, ieskaitot jautājumus par pastāvēšanu un spēkā esamību, tiks galīgi izšķirti Komerciālajā Šķīrējtiesā, Rīgā, Latvijā.

Tiesas spriedums ir galīgs un saistošs visās jurisdikcijās.

- ne “Ad Hoc” šķīrējtiesa.
- Šķīrējtiesa viena tiesneša sastāvā.
- šķīrējtiesas valoda – angļu.
- šķīrējtiesas izdevumus apmaksā zaudētāja puse.”

⁵³⁰ Saskaņā ar Civilprocesa likuma 533. panta otro daļu: ja pastāvīgās šķīrējtiesas nolēmums izpildāms Latvijā un labprātīgi netiek pildīts, ieinteresētā puse ir tiesīga vērsties rajona tiesā pēc pastāvīgās šķīrējtiesas atrašanās vietas [...].

atbilstoši šķīrējtiesas līgumam un *Civilprocesa likuma* D daļas noteikumiem, proti, taisot 2004. gada 11. marta šķīrējtiesas spriedumu, ir pārkāpti nosacījumi, jo strīds tika izskatīts šķīrējtiesā, par kuru puses nebija vienojušās, taisot spriedumu, ir rupji pārkāpti *Civilprocesa likuma* noteikumi un šķīrējtiesas procesa laikā netika ievērota pušu vienošanās šķīrējtiesas atrunā par šķīrējtiesas procesa valodu. Proti, Zviedrijas sabiedrība interpretēja šķīrējtiesas klauzulu, uzskatīdama, ka strīds ir risināms Rīgas Komerčiālā šķīrējtiesā, tomēr Latvijas sabiedrība procesos šķīrējtiesā un tiesā norādīja, ka puses nekad nav saņēmuša Rīgas Komerčiālās šķīrējtiesas reglamenta oficiālu tulkojumu angļu valodā, kurā būtu norādīts tāds šķīrējtiesas nosaukums kā līgumā. Reglamenta tulkojums ir apliecināts ar šķīrējtiesas atbildīgās amatpersonas parakstu, tomēr tas nav notariāli apliecināts tulkojums, kā to nosaka *Civilprocesa likuma* 509.panta trešā daļa. Turpretim Latvijas kompānijas pievienotais filoloģijas doktora A. V. apliecinājums (ar notariāli apstiprinātu tulkojumu) un LR Tieslietu ministrijas Tiesu departamenta šķīrējtiesu saraksta notariāli apliecinātais tulkojums skaidri norādīja, ka Rīgas Komerčiālā šķīrējtiesa ir tulkojuma kā “*Riga Commercial Arbitration Court*”, nevis “*Commercial Arbitration Court in Riga*”.

Interesanti, ka pēc Rīgas Komerčiālās šķīrējtiesas lietas materiāliem un sprieduma varēja konstatēt, ka šķīrējtiesnesis nav lēmis par strīda pakļautību. Latvijas sabiedrība norādīja, ka saskaņā ar *Ženēvas konvencijas* 5.pantu šķīrējtiesnesis lemj par strīda pakļautību (konvencija piemērojama šim procesam saskaņā ar 1.panta pirmo daļu). *Civilprocesa likuma* 495.pants nosaka, ka par strīda pakļautību lemj šķīrējtiesa, tomēr šo normu nevar tulkot tik paplašināti, kā to darīja zviedru kompānija – ka prezidijs varēja lemt par pakļautību. No *Civilprocesa likuma* gara ir skaidri redzams, ka šajā gadījumā ar vārdu “šķīrējtiesa” ir domāts šķīrējtiesas sastāvs, citādi varētu paplašināti tulkot līdzīgas normas – ka šķīrējtiesas kanceleja vai prezidijs var taisīt spriedumu, lemt par iebildumu pamatotību vai uzaicināt ekspertus vai noteikt pierādījumu pieļaujamību, atbilstību un pamatotību. Arī pēc analogijas – par piekritību spriež valsts tiesa, nevis tiesas kanceleja.

Lietas procesuālo kārtību šķīrējtiesā nosaka pušu noslēgtais šķīrējtiesas līgums, tādējādi puses brīvi var izvēlēties šķīrējtiesas procesa valodu (*Civilprocesa likuma* 506. un 509.pants). Rīgas Komerčiālā šķīrējtiesa un šķīrējtiesnesis šajā procesā pienācīgi neievēroja pušu vienošanos par procesu angļu valodā. Dokumenti sākotnēji tika rakstīti latviski, tad tulkoti angļiski, kas nozīmē, ka šķīrējtiesā nevarēja nodrošināt procesu pušu noteiktajā valodā. Piemēram, 2003.gada 8. oktobrī atbildētājs

saņēma 2003.gada 7. oktobra paziņojumu par šķīrējtiesu latviešu valodā, bet tikai 11. oktobrī saņēma to angļu valodā. Līdzīgi Latvijas sabiedrībai radās pamatotas šaubas par šķīrējtiesneša kvalifikāciju – tā neatbilda tai, par kādu puses bija vienojušās, jo šķīrējtiesnesis nespēja vadīt procesu angļu valodā. Ja puses ir noteikušas noteikumus par šķīrējtiesnešu lingvistiskajām prasmēm, šķīrējtiesai tās ir jāņem vērā, ja vien puses tieši vai netieši nav no tām atteikušās. Proti, ja šķīrējtiesas klauzula nosaka, ka procesa valodai ir jābūt angļu, par šķīrējtiesnesi nevar tikt apstiprināta tāda persona, kas šo valodu nepārvalda.⁵³¹ Šeit arī jāpiebilst, ka tādi noteikumi šķīrējtiesu reglamentos, kas nosaka, ka tad, ja šķīrējtiesnesis nepārvalda procesa valodu, viņš var pieprasīt tulku,⁵³² ir pretrunā ar principu, ka šķīrējtiesnesim ir jābūt kompetentam un šķīrējtiesas institūcijai ir jāgarantē šāda kompetence.

SIA „Interwood” vairākkārt iesniedza iebildumus Rīgas Komerציālā šķīrējtiesā, kas norādīts arī šķīrējtiesas spriedumā, tomēr spriedumā šķīrējtiesnesis ir izvairījies motivēt, kāpēc šie iebildumi noraidīti. Tāpat arī sprieduma tulkojums latviešu valodā netika pienācīgi apliecināts – to apliecināja pats šķīrējtiesnesis, nevis sertificēts tulks.

Abas rajona tiesas neizsniedza šajā lietā izpildrakstus, par ko tika iesniegtas divas blakus sūdzības, un tās tika izskatītas un noraidītas atsevišķi Rīgas apgabaltiesā. Šeit tika izmantots trūkums *Civilprocesa likumā*, kas tajā brīdī paredzēja, ka tikai par lēmumu atteikt izsniegt izpildrakstu var iesniegt blakus sūdzību (535. panta trešā daļa), un, ja tiek izdots izpildraksts, šāda iespēja nepastāvēja. Jau 2005. gadā Satversmes tiesa norādīja, ka

Satversmes tiesa vērs Saeimas uzmanību uz to, ka [...] joprojām nav paredzēta izpildu raksta izsniegšanas procedūra, kas atbilstu Satversmes 92.panta un [Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības] konvencijas 6.panta garantijām, tostarp tiesībām pārsūdzēt lēmumu par izpildu raksta izsniegšanu. Izpildu raksta izsniegšanas procesa ietvaros tiek noteiktas personas civilās tiesības un pienākumi, un šim procesam jāatbilst Satversmes 92.pantā un [Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības] konvencijas 6.pantā ietvertajām prasībām.

Šī lieta, tās process gan šķīrējtiesās, gan tiesās norāda uz to, cik starptautiskajiem standartiem neatbilstoša ir šķīrējtiesas vide Latvijā. Pirmkārt,

⁵³¹ Castineira E. The Language of the Arbitration: Reflections on the Selection of Arbitrators and Procedural Efficiency. *ICC International Court of Arbitration Bulletin* No. 1, 2008, p. 38.

⁵³² Piemēram, Baltijas reģionālās šķīrējtiesas reglamenta 28. pants. *www.brs.lv* (skatīts 2010. gada 14. februārī).

absurda ir situācija, ka strīds par to pašu priekšmetu uz tā paša pamata un starp tām pašām pusēm var nonākt divās dažādās šķīrējtiesās, pusēm manipulējot ar nesakārtotību šķīrējtiesu nosaukumos, un arī procesa laikā šķīrējtiesā neievēroja pušu nodomu un vienošanos, ignorējot arbitrāžas tiesību principus, kas atzīti gan Latvijā, gan pasaulē, tostarp par šķīrējtiesnešu tiesībām un pienākumu lemt par jurisdikciju, valodu un dokumentu noformēšanu.

Latvijā īpaši aktuāls ir jautājums, kad viens strīds starp tām pašām pusēm tiek iesniegts dažādās šķīrējtiesās. Tomēr starptautiskā praksē var būt gadījumi, kad šķīrējtiesas līgums var noteikt, ka strīdu izskata šķīrējtiesā pēc prasītāja izvēles, vai arī divi paralēli procesi ir sākti, izejot no diviem līgumiem, kas saistīti ar vienu un to pašu pamatu, arī investīciju strīdos, kad viens strīds, kas izriet no komerciālajām attiecībām, ir iesniegts šķīrējtiesā, bet otrs – investīciju strīds – ir iesniegts, piemēram, ICSID. Ir vispārēji atzīts, ka vienā lietā nevar būt divi atzīstami un izpildāmi spriedumu, līdz ar to likumīgs spēks ir tam, kas ir *res judicata* (*jau iztiesāts* – latīņu val), t.i., kas ir ticis pieņemts laika ziņā pirmais. Šis principam teorētiski jāpasargā puses no paralēlajiem procesiem un ar to saistītajām augstajām izmaksām, bet tomēr praksē tas rada tā saucamās tiesāšanās vai pat sprieduma taisīšanas „ātrumsacīkstes.”

Pastāv vairāki varianti, saņemot pusēm divus identiskus spriedumus – abos var būt apmierinātas vienas vai otras puses prasība, ar vienu apmierināta vienas, ar otru – otras puses prasība, abas noraidītas. Ja kāda no pusēm vēlas izpildīt spriedumu par sliktu otram pusei, tai jāgriežas tiesā, un teorētiski tiesa tiks informēta par paralēlajiem procesiem. Tieši tādēļ ir svarīgs šķīrējtiesas sprieduma apstrīdēšanas process, kas nav ieviests Latvijā, jo tikai šajā procesā var tikt atcelts šķīrējtiesas spriedums un tā *res judicata* spēks. Protams, šķīrējtiesas sprieduma likumība un galīgums tiek vērtēts arī atzīšanas un izpildes procesā, bet tas neietekmē šī sprieduma spēku. Spriedums var tikt atcelts tikai apstrīdēšanas procesā, kas nav pieejams Latvijā.

Nujorkas konvencija nedod tiešu atbildi uz jautājumu, vai tiesai jārikojas īpaši, ja ir saņemts pieteikums par atzīšanu un izpildi lietās ar nesavienojamiem šķīrējtiesas spriedumiem, jo *res judicata* parasti netiek uzskatīts par sabiedriskās kārtības principa sastāvdaļu. Savā ziņā šāda veida tests, nosakot laika ziņā pirmo spriedumu, ne vienmēr būs objektīvs un taisnīgs, un tiesa var izvērtēt abus spriedumus kopsakarā ar pušu nodomu, tomēr, pastāvot identiskām prasībām, nez vai pušu nodoms ir tik skaidrs un vienots. Līdz ar to acīmredzami nav pagaidām cita mehānisma, kā atrisināt šādus konfliktējošus spriedumus. Tiesnešiem ir jāizvērtē *res judicata* spēks saskaņā ar

piemērojamo likumu, un, tā kā šis jautājums parasti ir procesuāls, līdz ar to ir ne tikai jāskatās tās valsts procesuālais likums, kurā tiek taisīts šķīrējtiesas spriedums, bet arī citi iespējamie procesuālie likumi, piemēram, tās valsts, kurā tas varētu tikt izpildīts vai kur līgums ir sagatavots. Tomēr šķīrējtiesnešiem šajā ziņā nav tik daudz rīcības brīvības kā tiesnešiem, jo tikai Francijā *Civilprocesa likuma* 1476. pantā šis jautājums skaidri formulēts, nosakot, ka „šķīrējtiesas spriedums, ar brīdi, kad tas tiek taisīts, ir ar *res judicata* spēku attiecībā uz strīdu, kas tika izspriests.”

Otrs iespējams identisko prasību gadījums ir, kad prasības nonāk gan tiesā, gan šķīrējtiesā, arī radot nesavienojamus spriedumus. Šādā gadījumā abām institūcijām ir jārikojas *bona fide* (*laba ticība* – latīņu val.) – tiesas nolēmumā būtu jānorāda, ka šķīrējtiesai nav bijusi jurisdikcija,⁵³³ un šķīrējtiesas procesa vietas tiesas jebkāds nolēmums pēc būtības vai lēmums par ārvalsts tiesas nolēmuma atzīšanu un izpildi ir saistošs šķīrējtiesai. Tādēļ arī lielākajā daļā starptautisko instrumentu ir paredzēts, ka lūgums atzīt strīda pakļautību šķīrējtiesai ir jāsniedz, iesniedzot prasību vai atsaukumi uz prasību, bet prasība tiesai – pirms strīda izšķiršanas pēc būtības (*Ženēvas konvencijas* 5.–6. pants). Tomēr, no otras puses, ja šķīrējtiesa uzskata, ka tai ir jurisdikcija, tad arī tiesai šāds spriedums ir saistošs, ņemot vērā to, ka šķīrējtiesas līgums izslēdz tiesu jurisdikciju. Turklāt gan Latvijas tiesībās,⁵³⁴ gan arī citur pasaulē⁵³⁵ tiek atzīts, ka šķīrējtiesas spriedumam ir vienāds spēks ar tiesas spriedumu. Saskaņā ar *Ņujorkas konvencijas* III pantu⁵³⁶ ārvalsts šķīrējtiesas spriedums ir pielīdzināms nacionālām šķīrējtiesas spriedumam, tātad arī nacionālam spriedumam.

Tātad jāsecina, ka nesavienojumu spriedumu gadījumā tiks piemērots *res judicata* princips, neskatoties uz to, vai paralēli procesi ir notikuši dažādās šķīrējtiesās vai šķīrējtiesā un tiesā.

⁵³³ *Ņujorkas konvencijas* II (3) pants: 3. Līgumslēdzējas Valsts tiesai, ja tai iesniedz prasību jautājumā, par kuru puses noslēgušas šķīrējtiesas līgumu, pēc vienas puses lūguma jānosūta puses šķīrējtiesā, ja neatzīs, ka minētais līgums nederīgs, zaudējis spēku vai to nevar izpildīt.

⁵³⁴ „Šķīrējtiesas sprieduma juridiskās sekas ir pilnīgi vienādas ar valsts tiesas sprieduma sekām.” Bukovskis V. *Civilprocesa mācības grāmata*. Rīga: autora izdevums, 1933, 575. lpp.

⁵³⁵ „Spēkā esošam un galīgam šķīrējtiesas spriedumam ir tāds pats spēks saskaņā ar *res judicata* noteikumu kā tiesas spriedumam.” U.S. Restatement (Second) of Judgments § 84 (1) 1982.

⁵³⁶ Atzīstot un izpildot šķīrējtiesas nolēmumus, kam piemēro šo Konvenciju, nav jāpiemēro ievērojami smagāki noteikumi vai augstāka maksa vai nodevas nekā tās, kas ir iekšējo šķīrējtiesas nolēmumu atzīšanai un izpildīšanai.

3.3.4.1. Šķīrējtiesas līguma spēks attiecībā uz trešām personām

Jau minēts, ka pēdējā laika tendences norāda, ka šķīrējtiesas līguma galvenais elements ir nodoms, un atsevišķās jurisdikcijās tam nav obligāti jāmaterializējas rakstiskā formā, tādējādi šķīrējtiesas līgums var būt spēkā arī attiecībā uz trešām personām. Pirmkārt, tas iespējams gadījumos, kad nodoms ir izteikts netieši vai ar konkludentām darbībām, un otrkārt, kad šķīrējtiesas līgums saista ne tikai šķīrējtiesas līguma puses, bet arī trešās personas, kas pārņem tiesības un saistības no sākotnējās šķīrējtiesas līguma puses, treškārt, procesa ekonomijas dēļ trešās personas vēlas iesaistīties šķīrējtiesas procesā, līdzīgi kā civilprocesā vispārējās jurisdikcijas tiesā.

Starptautiskās arbitrāžas konvencijas neregulē šos jautājumus, līdz ar to šķīrējtiesas sastāvam ir jātulko šķīrējtiesas līgums kontekstā ar pušu un trešo personu nodomu, parasti piemērojot šķīrējtiesas līgumam piemērojamo likumu, kā arī tos normatīvos aktus, kas regulē pušu tiesībspēju un pārstāvību un šķīrējtiesas līguma formu.

Teorijā šādus gadījumus varētu saukt par “garās rokas” (*long arm* - angļu val.) jurisdikciju. “Garā rokas” teorijas piemērošanas risks rodas visbiežāk gadījumos, kad šķīrējtiesas procesā tiek ierauta trešā persona, kura kontrolē šķīrējtiesas līguma pusi, partnerības, aģentu un sadarbības līgumos, saistītos līgumos, kā arī cesiju un garantijas līgumu vai tādu līgumu gadījumos, kurus izpilda trešās personas. Tādējādi divpusējs šķīrējtiesas līgums var kļūt par daudzpusēju tajos gadījumos, kad līgums nosaka kādu labumu vai saistības trešai pusei, piemēram, radot netiešu nodomu.

Viens no strīdīgākajiem jautājumiem praksē ir par to, cik saistošs ir šķīrējtiesas līgums, ko parakstījusi sabiedrība, kas ietilpst uzņēmumu grupā (koncernā)⁵³⁷, citiem šīs grupas dalībniekiem. Turklāt šis jautājums var rasties tikai tad, ja kompānijas ir nošķirtas juridiskas personas, jo ir atzīts, ka filiāles, kas nav juridiskas personas, parakstīti šķīrējtiesas līgumi ir automātiski saistošs mātes uzņēmumam tikai tāpēc vien, ka tā ir viena un tā pati juridiska persona.⁵³⁸

⁵³⁷ Jēdziens “grupa” nozīmē gan formālu šo dažādo juridisko personu neatkarību, gan arī to finansiālo un organizatorisko vienotību, ir acīmredzama saistība, piemēram, sabiedrību nosaukumi ir līdzīgi, vai arī meitas sabiedrība pilnībā pieder mātes sabiedrībai. ICC case No. 2375 [1975] in Kluwer Arbitration data base.

⁵³⁸ ICC case No. 5721 [1990] in *Journal Droit Int'l*, No. 118, 1990, p. 1065.

Šādas uzņēmuma grupas doktrīnas piekritējus var iedalīt divās grupās. Viena grupa aizstāv konservatīvo viedokli, proti, ka šķīrējtiesas līguma spēks var pāriet uz trešo personu tikai retos gadījumos, kad tieši var noteikt šīs trešās personas nodomu, tādējādi izmantojot subjektīvo interpretācijas metodi. Savukārt otra – liberālākā pieeja pieļauj daudz plašākus apstākļus, pie kuriem šķīrējtiesas līgums kļūst saistošs trešai personai. Pēdējā tiek uzsvērtā objektīvā interpretācija, pie tam tiek izvirzīts mērķis par procesa ekonomiju – proti, neveicināt paralēlus vai saistītus procesus, bet tos apvienot vienā procesā.⁵³⁹

Vienā no pirmajām tieslietām, kurā jautājums par uzņēmuma grupas atbildību tika analizēts, noteica, ka, neskatoties uz to, ka uzņēmuma grupā ietilpstošās sabiedrības ir atsevišķas juridiskās personas, tomēr grupa ir viena un tā pati ekonomiskā realitāte (*une réalité économique unique* – franču val.), kas šķīrējtiesas sastāvam ir jāņem vērā, lemjot par savu jurisdikciju,⁵⁴⁰ tomēr katrā lietā atsevišķi tiek noteikts atbildības tvērums. Analizējot šo tvērumu, saskaņā ar judikatūru tiek vērtēts a) līguma slēgšanas apstākļi; b) korporatīvās un praktiskās attiecības, kas pastāv un kas zināma otrai līgumslēdzējusei; c) patiesais vai pieņemtais nodoms būt par šķīrējtiesas līguma pusi,⁵⁴¹ d) apstākļi, kādos trešā persona ir piedalījies līguma noslēgšanā, izpildē vai laušanā, kurā ir ietverta šķīrējtiesas klauzula, vai strīdā.⁵⁴² Tāpat tiek ņemts vērā, vai mātes uzņēmumam ir tieša vai dominējoša ietekme meitas uzņēmumā, vai tas ir piedalījies darījuma slēgšanā, vai izskatījis, apstiprinājis līguma projektus, tādējādi var konstatēt, ka uzņēmuma grupa ir solidāri atbildīga arī par šķīrējtiesas līguma sekām. Tādējādi tiek radīta jauna nodoma koncepcija, kurā tiek īpaši uzsvērtā netiešā saistība, griba vai darbības.

Minētā doktrīna dominē pārsvarā tikai Francijā. Kā minēts, viens no pirmajiem šķīrējtiesas spriedumiem *Dow Chemical* lietā tika taisīts ICC šķīrējtiesā un šo spriedumu atzina un izpildīja Francijas tiesas, tomēr ne vienmēr šīs šķīrējtiesas prakse seko šai doktrīnai.⁵⁴³ Turklāt šķīrējtiesas lietas, kurās ir piemērota šī doktrīna,

⁵³⁹ Park W. *Non-Signatories and International Contracts: An Arbitrator's Dilemma* in Macmahon B. (Ed.) *Multiple Parties in International Arbitration*. Oxford University Press, 2009, § 1,01 et seq.

⁵⁴⁰ ICC case No.4131: *Dow Chemicals v. Isover Saint Gobain* [1982] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. IX, 1984, p.131.

⁵⁴¹ ICC case No.4972, 1989 in *Journal Droit Int'l*, No. 116, 1989, p. 1103.

⁵⁴² ICC case No. 4131: *Dow Chemicals v. Isover Saint Gobain* [1982] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. IX, 1984, p. 131.

⁵⁴³ „Šķīrējtiesas sastāvs nolemj, neskatoties uz to, ka mātes uzņēmums ir iejaucies līguma izpildē, nav pietiekamu faktu, lai konstatētu, ka ir bijusi piekrišana arī šķīrējtiesas līgumam.” ICC case No. 4504 [1985] in KluwerArbitration data base.

ir konfidenciālas, līdz ar to neradot precīzu tās piemērošanas judikatūru. Bet ASV tiek piemērotas citas doktrīnas, piemēram, *alter ego* (*cits es* – latīņu val.), ar kurām tiek sasniegts līdzīgs rezultāts.⁵⁴⁴ Savukārt Anglijas tiesa nesekoja Francijas paraugam un ir atzinusi, ka šķīrējtiesas spriedums daļā, kurā piemērota minētā doktrīna, nav atzīstams.⁵⁴⁵

Strīdīgu šo doktrīnu padara vairāki jautājumi. Pirmkārt, kā tiek nošķirts šķīrējtiesas līgums no galvenā līguma. Proti, pat tad, ja trešā persona ir piedalījies pamatlīguma izpildē, tas vēl var nenozīmēt, ka tā ir uzņēmusies saistības, kas rodas no šķīrējtiesas līguma. Tāpat, paturot prātā, ka arbitražas pamatā ir pušu vienošanās, netiešs nodoms var neatainot puses reālo nodomu. Pie tam valstīs, kur šķīrējtiesas līguma noslēgšanu nosaka vispārējās saistību tiesības, nebūs apmierināta prasība par līguma noslēgšanu, piemēram, ofertes un akcepta nepieciešamās sastāvdaļas. Tāpat šķīrējtiesas spriedumus, kuros šķīrējtiesas sastāvs ir noteicis jurisdikciju saskaņā ar šo doktrīnu, var neizpildīt, ņemot vērā to, ka nav izpildītas šķīrējtiesas formas prasības (piemēram, saskaņā ar *Nujorkas konvencijas* V (1) (1). pantu), vai arī tiesa var nolemt, ka tas neatbilst sabiedriskajai kārtībai.)

Uzņēmuma grupas sabiedrības, slēdzot šķīrējtiesas līgumus, kuros paredzēts strīdus izšķirt Francijā, vai nosakot piemērojamo likumu – Francijas - riskē ar to, ka šķīrējtiesas līguma spēks tiek paplašināts arī uz citiem, šķīrējtiesas līgumu neparakstījušiem grupas dalībniekiem. Šādu iespēju var novērst, par šķīrējtiesas vietu izvēloties, piemēram, Latviju, Angliju un Šveici, kur šāda doktrīna nav atzīta.

Tikpat tipiska ir galvotāja atzīšana par šķīrējtiesas līguma pusi. Kā jau minēts, bieži praksē un teorijā tiek uzdots jautājums, cik saistošs pašai valstij ir šķīrējtiesas līgums, ko ir noslēgusi valsts atvasinātā institūcijā. Zviedrijas Augstākā tiesa sniedza atbildi uz jautājumu, cik komerciālā līgumā iekļautā šķīrējtiesas atruna ir saistoša trešajai pusei – galvotājam.⁵⁴⁶ Līgums Y tiek noslēgts starp A un B kompānijām kā pārdevējām, kas ir inkorporētas Izraēlā, un kuras pirmajā lietā 38/1997 ir prasītāji, bet

⁵⁴⁴ Minētai *alter ego* doktrīnai ir dažādas definīcijas, tomēr vispārēji to varētu raksturot šādi: ja tiek pierādīts, ka viena sabiedrība dominē pār otru ikdienas darbībās, tad pilnīgi iespējams, ka tai ir jāuzņemas saistības, ko rada arī šķīrējtiesas līgums. US Court of Appeals for the Second Circuit case: *Passalacqua Builders v. Resnick Developers* [1991] in <http://altlaw.org/v1/cases/549764> (skatīts 2009. gada 13. maijā).

⁵⁴⁵ England Court of Appeal (Commercial Court) case: *Peterson Farms Inc. v. C & M Farming Ltd.* [2004] in *L'loyds L. Report* 603, 2004.

⁵⁴⁶ SCC case 38/1997 (Jurisdictional Award) [1998]; Stockholm District Court case No. T 1510-99 [2001]; Svea Court of Appeal case No. T 4496-01: *The Government Guarantee Case* [2002] in *Stockholm Arbitration Report*, No.1, 2003, p. 273.

par atbildētāju pieaicināta kāda bijusī padomju republika kā galvotājs. Lietā 39/1997 Panamas sabiedrība C kā pārdevējs līgumam X cēla prasību pret to pašu valsti kā galvotāju. Abu līgumā saistībā tika izdotas minētās republikas Ministru kabineta garantijas attiecīgi A un B sabiedrībām, kā arī C. Nevienā no šīm garantijām nebija ne šķīrējtiesas atrunas, ne atsauces uz to.

Kad pret republiku tika iesniegtas divas prasības SCC Institutā, tā iebilda pret jurisdikciju, jo tā nav šķīrējtiesas līguma puse. Tomēr SCC Institūts norādīja, ka tas nav tik noteikti, un nosūtīja lietu izskatīšanai šķīrējtiesnesim saskaņā ar komerclīgumos ietvertu klauzulu. Šķīrējtiesnesis konstatēja jurisdikciju Y lietā, bet ne X lietā, balstīdamies uz tālākminēto. Lai noteiktu pakļautību, šķīrējtiesnesis pirmām kārtām lēma par piemērojamo likumu. Tā kā šķīrējtiesas līgumā ir atsauce uz Zviedrijas likumiem, un, izdodot valdības garantiju, republika bija informēta par komerclīguma, tostarp arī šķīrējtiesas atrunas saturu, jo arī pašā valdības garantijā bija atsauces uz komerclīgumu. Šī informētība arī netika apstrīdēta, līdz ar to piemērots tiek Zviedrijas likums, kā noteikts komerclīgumā. Šķīrējtiesnesis sekundāro avotu piemēros norādīja arī vispārēji atzītos starptautiskos līguma principus.

Tālāk šķīrējtiesnesis konstatēja, ka abi komerciālie līgumi paši par sevi nerādīja nekādus pienākumus republikai, tomēr, no otras puses, valdības garantija bija ļoti svarīga līguma izpildei. Svarīgi ir tas, ka garantija tika dota gadījumiem, ja pircējs nevar izpildīt savas maksāšanas saistības, un tādējādi tai ir ļoti cieša saistība ar komerckontraktiem. Šķīrējtiesnesis norādīja, ka citās tiesību sistēmās saistība izšķirt strīdu šķīrējtiesā rodas no pušu piekrišanas, un šāda piekrišana var būt izteikta gan tieši, gan netieši. Īpašas diskusijas un interpretācija ir nepieciešama gadījumos, kad šīs saistības tiek mantotas, pārņemtas vai kā citādi nodotas, arī šajā gadījumā, kad galvots, jo doktrīnai, ka šķīrējtiesas līgums ir saistošs tikai pusēm, kas to parakstījušas, ir izņēmumi. Dominējošais viedoklis ir: ja trešā puse – galvotājs – zināja vai tai vajadzēja zināt par šķīrējtiesas līgumu starp kreditoru un parādnieku, tā var tikt atzīta arī par pusi šķīrējtiesas līgumā.

Šķīrējtiesnesis lēmumā turpināja ar gramatisko līguma tulkošanu. Ņemot vērā, ka Y lietā garantijas vēstulē ticis norādīts, ka Ministru kabinets “gadījumos, kad saņēmējs nebūs spējīgs veikt samaksu, galvotājs neatsaucami un bez ierunām atmaksā aizņēmumu no republikas rezervēm,” ir secināms, ka galvotāja un saņēmēja saistības ir gandrīz identiskas. Turklāt valdība iesaistījās pirmslīguma sarunās, līgumā ir īpašas atsauces uz garantijas vēstuli, līdz ar to piemērojams ir šis minētais izņēmums.

Savukārt otrā garantijas vēstulē (līgums X) valdība uzņēmās “palīdzēt, lai sagādātu nepieciešamos naudas līdzekļus un lai segtu maksājumus saistībā ar līgumu, ja pircējs nespēj veikt samaksu brīdī, kad tiek piegādāts inventārs.” Šķīrējtiesnešaprāt, šāds teksts neprecizē palīdzības veidu, līdz ar to uzskatāms, ka valdība ir izdarījusi tādu kā atbalsta deklarāciju, kas sevī neietver nekādu tiešu vai netiešu pienākumu samaksāt parādu. Nav acīmredzama galvotāja un parādnieka saistību identiskā daba, līdz ar to nav pietiekami, lai republika tiktu uzskatīta par šķīrējtiesas līguma pusi. Saistībā ar X līgumu SCC Institutam nav jurisdikcijas saskaņā ar Zviedrijas likumiem.

Uzskatot, ka tribunāls pārsniedzis savas kompetences robežas, atzīdams Y līgumā republiku par pusi, republika iesniedza pieteikumu par šķīrējtiesas sprieduma pārskatīšanu⁵⁴⁷ rajona tiesā. Rajona tiesa, vēlāk arī Svea Apgabaltiesa, kurā tika pārsūdzēts rajona tiesas lēmums, republikas pieteikumu noraidīja. Tātad arī Zviedrijā „garo roku” doktrīna, vismaz attiecībā uz galvotājiem, sevišķi publisko tiesību juridiskām personām, var tikt piemērota.

Prakse norāda, ka arī juridiska persona - galvotājs, kas nav tieši slēdzis šķīrējtiesas līgumu, var kļūt par pusi šķīrējtiesas līgumā, it īpaši tad, ja galvotājs ir uzņēmies tiesību kā pats parādnieks.⁵⁴⁸

Saistībā ar galvojuma līgumu, kuram ir saistība ar debitora un šķīrējtiesas noslēgto līgumu ar šķīrējtiesas klauzulu, Latvijā gan šķīrējtiesas, gan vēlāk arī tiesas varētu lemt dažādi. Ja strīdam tiek piemērots *Civilprocesa likums*, tad attiecīgi saskaņā ar 487. panta pirmās daļas 1. un 2. punktu visdrīzāk tiktu atzīts, ka galvotājs nevar tikt pieaicināts procesā kā puse, ja nepastāv šķīrējtiesas līgums. Savukārt, ja galvojuma līgums ir iekļauts un galvotājs ir parakstījis uz līguma starp debitoru un kreditoru, vai arī attiecīgajos līgumos ir identiskas šķīrējtiesas klauzulas, strīds var tikt izskatīts šķīrējtiesā. Turklāt Augstākā tiesa ir uzsvērusi, ka „fiziskās personas – galvinieki, kas galvo par citas fiziskās personas saistībām, kas būtu atzīstama par patērētāju - nav uzskatāmi par patērētājiem *Patērētāju tiesību aizsardzības likuma* un

⁵⁴⁷ Saskaņā ar Zviedrijas Šķīrējtiesas likuma 34. pantu spriedums var tikt pārskatīts (*challenged*): ja starp pusēm noslēgtais līgums nav spēkā; ja šķīrējtiesnesis ir taisījis spriedumu, neievērojot pušu vienošanos par taisīšanas laiku, vai kā citādi šķīrējtiesnesis ir pārsniedzis savu mandātu; ja šķīrējtiesas process nav noticis Zviedrijā; ja šķīrējtiesnesis ir iecelts pretrunā ar līgumu vai likumu; ja šķīrējtiesnesis ir pārkāpis savas pilnvaras; ja ir noticis kāds pārkāpums procesa laikā, kas būtiski ietekmējis lietas iznākumu.

⁵⁴⁸ Swiss Supreme Court case No. 4A 128/2008 in *Swiss Supreme Court's Decisions*, 2008, Vol.134, part III, p. 565.

citū normatīvo aktu izpratnē,”⁵⁴⁹ kas savukārt norāda uz to, ka strīds, kas izriet no galvojuma līguma, var tikt skatīts šķīrējtiesā, bet līgums starp kreditoru un debitoru – fizisku personu – nevarēs, jo pēdējo aizsargā patērētāju aizsardzības tiesiskais regulējums. Tomēr šāda nostāja līdzīgās lietās var ietekmēt procesuālo ekonomiju, jo gadījumos, kad galvotājs ir sācis pildīt parādnieka uzņemtās saistības, tas šķīrējtiesas procesā nevarēs uzaicināt parādnieku, lai aizsargātu savas intereses. Tādējādi tiesā var tikt skatīts strīds starp kreditoru un debitoru, bet šķīrējtiesā – starp galvotāju un kreditoru, lai gan šie strīdi būtu apvienojami vienā procesā.

Kādā citā Augstākās tiesas lietā tika risināts strīds, kas izriet no galvojuma līguma, bet citādā veidā skar trešo personu iesaistīšanu šķīrējtiesā. Latvijas tiesa konstatēja, ka pušu noslēgtā galvojuma līgumā tika noteikta strīdus izšķiršanas kārtībā – šķīrējtiesā. Viena no minētā līguma pusēm mirst, tomēr galvojuma līgums paredzēja, ka līgums ir saistošs un izpildāms arī mantiniekiem, tiesību pārmantotājiem, un pirmās instances tiesa, atsaucoties uz *Civillikuma* 382., 701., 1590. pantu, kā arī *Civilprocesa* 524. pantu, atzinusi, ka mirušās personas mantinieki ir šķīrējtiesas līguma dalībnieki. Senāts šādu argumentāciju noraidīja, nosakot, ka netiek apstrīdēts *Civillikuma* 382. pants, kas definē mantojumus, kā arī 701. pants, kas paredz, ka ar mantojuma pieņemšanu un iegūšanu visas mantojuma atstājēja tiesības un saistības, ciktāl tās neizbeidzas ar viņa personu, pāriet mantiniekiem. Senāts nepiekrita pirmās instances tiesai, kas atzina, ka šķīrējtiesas klauzula pāriet atbilstoši *Civillikuma* 1590. pantam⁵⁵⁰ uz mantiniekiem, jo prasības tiesība par līguma izpildīšanu ir tiesība ar mantisku vērtību, bet šķīrējtiesas līguma priekšmets nav ar mantisku vērtību, jo tā priekšmets ir procesuāla darbība par strīda nodošanu izšķiršanai šķīrējtiesai, kā to nosaka *Civilprocesa likuma* 490. pants pirmā daļa. Pirmās instances tiesa piemēroja *Civilprocesa likuma* 524. pants, kas nosaka, ka fakts, ka fiziska persona, kas ir viena no pusēm, ir mirusi, pats par sevi neizbeidz šķīrējtiesas līgumu, ja puses nav vienojušās citādi. Augstākās tiesas Senāts norādīja, ka nav ņemts vērā, ka šī procesuālā tiesību norma reglamentē gadījumu, kad viena no šķīrējtiesas procesā iesaistītajām pusēm izstājas no jau iesāktā procesa, nosakot, ka šajā gadījumā šķīrējtiesa aptur šķīrējtiesas procesu līdz tiesību pārņemēja noteikšanu un norādīto

⁵⁴⁹ LR Augstākās tiesas *Tiesu prakse lietās par izpildu rakstu izsniegšanu šķīrējtiesas nolēmuma piespiedu izpildei*, Rīga, 2008, 16.lpp. www.at.gov.lv (skatīts 2009. gada 14. jūlijā).

⁵⁵⁰ Katrai pusei ir pret otru prasības tiesības par līguma izpildīšanu, un šī tiesība pāriet arī uz viņu mantiniekiem [..].

procesuālo tiesību normu nevar attiecināt uz izšķiramā strīda pakļautību.⁵⁵¹ Starptautisko arbitrāžas tiesību kontekstā Augstākās tiesas Senātam varētu nepiekrīst, jo šķīrējtiesas līgumu var arī mantot.

Nodoto saistību un tiesību apjomu noteikts piemērojamais likums. Lai gan konvencija nav tieši piemērojama šķīrējtiesas līgumiem, tomēr pēc analogijas ar *Romas konvenciju* tiek noteikts piemērojamais likums, proti, 12. pants nosaka, ka tiesības, kas reglamentē cedēto saistību, nosaka tās cedēšanas iespējamību, cesionāra un parādnieka attiecības, nosacījumus, ar kuriem cedētais prasījums var tikt vērsts pret parādnieku, un jebkuru jautājumu attiecībā uz parādnieka saistību izpildi. Parasti arī nacionālās tiesības tieši nenosaka, vai šķīrējtiesas līgumu var nodot tālāk vai ne, nododot pamatlīgumu, bet atstāj to tiesas ziņā. Austrijas *Privāttiesību kodekss* nosaka, ka cesionāram tiesības saistībā ar cedētām prasībām ir tieši tādas pašas kā cedentam,⁵⁵² kas arī praksē tiek tulkots kā šķīrējtiesas līguma pāreja kopā ar galveno līgumu.⁵⁵³

Brīvprātīgas tiesību nodošanas gadījumā ir nepieciešama tiesību pēcteča piekrišana arī šķīrējtiesas līguma nodošanai, bet galvenā līguma nodošanas akcepts var raisīt pieņēmumu, ka ir akceptēts arī šķīrējtiesas līgums un speciāla piekrišana nav nepieciešama. Vācijas Federālā konstitucionālā tiesa uzskatīja, ka šķīrējtiesas klauzula un pamatlīgums strādā kopā, šķīrējtiesas klauzula ir līdzeklis, lai izpildītu maksājumus, tāpēc šķīrējtiesas klauzula var automātiski tikt nodota.⁵⁵⁴

Ne visi tiesībnieki tam piekrīt, pamatojoties uz šķīrējtiesas līguma autonomijas principu, kas savukārt prasītu atsevišķu piekrišanu,⁵⁵⁵ tomēr starptautiska tiesu prakse, atbalstot šo teoriju, ir ļoti reta. Viena no retajām lietām par ārvalsts šķīrējtiesas sprieduma atzīšanu un izpildi tika skatīta Krievijā, kur cita starpā tika norādīts:

Pamatojoties uz šķīrējtiesas klauzulas autonomijas principu, saskaņā ar kuru šķīrējtiesas klauzula, kas ir daļa no līguma, tiek uzskatīta par procesuālu līgumu, neatkarīgu no citiem līguma noteikumiem, kas tiek cedēti, tā ir īpaši jānoformulē rakstiskā līgumā vai jānoslēdz no jauna.[..] Mutiska vai netieša piekrišana nelegalizē šķīrējtiesas līguma

⁵⁵¹ LR Augstākās tiesas Senāta lieta Nr. SPC – 11 [2005], Lursoft datu bāze.

⁵⁵² Allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch (ABGB) § 1394 in Vincze A. Arbitration Clause – Is It Transferred to the Assignee? *Nordic Journal of Commercial Law*, 2003, p.3.

⁵⁵³ Liebscher C., Fremuth Wolf A (Ed.). *Arbitration Law and Practice in Central and Eastern Europe*. Juris Net. Austria, 2006, p. AUS-27.

⁵⁵⁴ Vincze A. Arbitration Clause – Is It Transferred to the Assignee? *Nordic Journal of Commercial Law*, 2003, p. 3.

⁵⁵⁵ Fouchard L., Loquin E. L'arbitrage et les tiers. *Revue de l'arbitrage*, 1988, p. 472.

*noslēgšanu[.].*⁵⁵⁶

Tomēr šajā gadījumā ir jāpiebilst, ka šķīrējtiesas līgums šobrīd tiek uzskatīts ne tikai par procesuālu, bet arī par materiālu līgumu, tādēļ šo secinājumu nevar uzskatīt par pilnīgu starptautiskās arbitražas tiesību kontekstā.

Savukārt Latvijas tiesu praksē ir atzīts, ka šķīrējtiesas līgums nepāriet cesijas ceļā.⁵⁵⁷ Piemēram, Latvijas tiesa noteica, ka

*atbilstoši Civillikuma 1800.pantam*⁵⁵⁸ *uz cesionāru pāriet tikai prasījuma tiesība, bet ne līgumiskā attiecība. Prasījuma tiesībā, kura pāriet uz cesionāru, nevar ietvert strīda izskatīšanu šķīrējtiesā, ja tam nav piekritusi vienošanās dalībniece.*⁵⁵⁹

Ņemot vērā, ka likums dod plašas tiesības cedēt prasījumus, taču neļauj cedēt līguma saistības, kuras sastāv no tiesībām un pienākumiem, pašu līgumu nevar cedēt, var cedēt tikai no līguma izrietošos prasījumus.⁵⁶⁰ Augstākās tiesas Senāts ir atzinis, ka atbilstoši *Civillikuma* 1800. pantam prasības cesija atzīstama par paša tā prasījuma cesiju, kurš ir prasības priekšmets, bet uz cesionāru pāriet tikai prasījuma tiesība, nevis tā līgumiskā attiecība, no kuras šī tiesība izriet. Tiesa norāda, ka civilo tiesību pāreja ir jāatšķir no strīda izskatīšanas kārtības, līdz ar to uzņēmuma līgumā, kas cedēts trešajai personai, ietvertā šķīrējtiesas klauzula nepāriet uz cesionāru.⁵⁶¹

Atgriežoties pie citētās Krievijas lietas, viens no svarīgākajiem izejas punktiem, vai šķīrējtiesas līgums ir cedējams, izriet no tā dabas. Krievijas tiesneši, pamatojamies uz vienu no teorijām, noteica, ka šķīrējtiesas līgums ir procesuāls līgums. Arī Austrijā šķīrējtiesas līgums tiek uzskatīts par procesuālu līgumu.⁵⁶² Tomēr pastāv vēl trīs teorijas attiecībā uz šķīrējtiesas klauzulas tiesisko dabu. Šķīrējtiesas līgumu vieni uzskata par parastu līgumu, citi – par jauktu, kas ietver sevī gan procesuālo, gan līgumisko raksturojumu, bet vēl citi aizstāv *sui generis (unikāls pēc*

⁵⁵⁶ Moscow Distric Court case: *IMP Group Ltd vs. Aeroimp case* [1997] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Kluwer Law International, Vol. XXIII 1998, p. 745.

⁵⁵⁷ Skat.: Augstākās tiesas Senāta lieta Nr. SKC-48, 2005. gada 26. janvāris, Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas spriedumus lietā Nr. C-0056-7, 2007. gada 19. janvārī, Lursoft datu bāze.

⁵⁵⁸ *Civillikuma* 1800. pants: Prasības cesija, ja par to nav citādi norunāts, atzīstama par paša tā prasījuma cesiju, kurš ir prasības priekšmets; bet uz cesionāru pāriet tikai prasījuma tiesība, bet ne tā līgumiskā attiecība, no kuras šī tiesība izriet.

⁵⁵⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta lieta Nr. SPC 51, 2005. gada 24. augustā, Lursoft datu bāze.

⁵⁶⁰ Torgāns K. *Saistību tiesības*. I daļa, Rīga: TNA, 2006, 160.lpp.

⁵⁶¹ LR Augstākās tiesas Senāta lēmums lietā Nr. SPC-28 [2004]. Skat. arī: LR Augstākās tiesas Senāta lieta Nr. SPC – 51 [2005], Lursoft datu bāze.

⁵⁶² Liebscher C., Fremuth Wolf A. (Ed.). *Arbitration Law and Practice in Central and Eastern Europe*. Juris Net. Austria, 2006, p. AUS-11.

sava rakstura – latīņu val.) teoriju, kas uzsver nepieciešamību šķīrējtiesas procesa laikā vadīties pēc pušu praktiskajām nepieciešamībām, tādējādi inkorporējot sevī visas trīs iepriekšminētās teorijas. Tādējādi, protams, Latvijā tiek atzīts, ka šķīrējtiesas līgums nav procesuāls, tomēr tiesu prakse varētu tikt pārskatīta attiecībā uz šķīrējtiesas līguma cedēšanu

Starptautiskajā praksē nepārprotami ir noteikts, ka pārjaunojuma (*novatio* - latīņu val.) līguma gadījumā, šķīrējtiesas līgums nepāries, jo pārjaunojuma gadījumā rodas jauna saistība.⁵⁶³

Tāpat arvien aktuālāks kļūst jautājums, vai persona, kas nav puse šķīrējtiesas līgumā, var iestāties šķīrējtiesas procesā. Piemēram, ja uzņēmējs sāk šķīrējtiesas procesu pret izpildītāju saskaņā ar abpusēji noslēgto celtniecības līgumu un tajā ietvertu šķīrējtiesas klauzulu, vai apakšuzņēmējs un ģenerāluņēmējs var iestāties procesā? Šādos gadījumos, pirmkārt, visupirms ir jāvērtē uzmanība uz šķīrējtiesas klauzulas tvērumu, tad uz piemērojamiem procesuālajiem noteikumiem. Piemēram, ja puses ir vienojušās par Šveices Starptautiskās šķīrējtiesas reglamenta piemērošanu, tad iespējams, ka šķīrējtiesa, konsultējusies ar pusēm un izvērtējusi visus apstākļus, var apmierināt trešās puses vai šķīrējtiesas līguma puses lūgumu par trešās personas iestāšanos procesā (4.2. pants).⁵⁶⁴ Šādu iespēju pieļauj arī atsevišķu valstu nacionālās tiesībās, piemēram, Beļģijas Tiesu kodeksa 1696 bis. pants nosaka, ka jebkura ieinteresētā trešā puse var lūgt šķīrējtiesas sastāvu iestāties šķīrējtiesas procesā.⁵⁶⁵ Arī šķīrējtiesas līguma puse var lūgt trešo personu iestāties procesā, bet jebkurā gadījumā, lai apmierinātu šādu lūgumu, trešai personai ir nepieciešams slēgt šķīrējtiesas līgumu, bet šķīrējtiesas sastāvam par šo jautājumu ir vienbalsīgi jānolemj. Pie tam trešās personas var tikt uzaicināts piedalīties, kad šķīrējtiesas process jau ir uzsākts, pamatojoties uz, piemēram, *UNCITRAL Reglamenta* 20.pantu, kas atļauj jebkurai pusei papildināt vai grozīt savu prasību, ja vien šķīrējtiesas sastāvs uzskata to par piemērotu un tas nenovilcina procesu.⁵⁶⁶ Tomēr minētais pants norāda, ka prasības grozījumiem un papildinājumiem ir jābūt saskaņā ar šķīrējtiesas līguma tvērumu, līdz

⁵⁶³ Cour d'appel de Paris case: *Cosiac v. Conserts Luchetti* [1986] in KluwerArbitration data base.

⁵⁶⁴ Swiss Chambers' Court of Arbitration and Mediation Rules. www.swissarbitration.ch (skatīts 2010.gada 14. janvārī).

⁵⁶⁵ Belgian Judicial Code www.unb.br/fd/gt/conteudo/Lei_arb_belgica_ing.doc (skatīts 2009. gada 5. augustā).

⁵⁶⁶ Ad hoc case: *Marine Drive Complex v. Ghana* [1989] in *Yearbook of Commercial Arbitration* No.19, 1994, p.11.

ar to var secināt, ka *ad hoc* šķīrējtiesas gadījumā trešo personu iesaistīšana vai iesaistīšanas procesā ir atkarīga no šķīrējtiesas līguma un pušu nodoma apjoma.

Latvijā nacionālais likums paredz pretēju regulējumu. *Civilprocesa likuma* 487. panta pirmā daļa nosaka, ka šķīrējtiesā nav izšķirams strīds, kuru izspriešana varētu aizskart tādas personas tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses, kura nav šķīrējtiesas līguma dalībniece. Šāda nacionālā norma izslēdz šķīrējtiesas līguma attiecināšanu uz trešajām personām, ja piemērojamais likums ir Latvijas. Proti, itin bieži puse, lai ieildzinātu vai izbeigtu šķīrējtiesas procesu, izmanto vienu no procesuālajiem argumentiem un aizrāda procesa laikā, ka strīds varot skart trešo personu. Piemēram, kādā lietā, kas tika izšķirta 2007. gada jūlijā, atbildētājs iesniedza šķīrējtiesā iesniegumu par šķīrējtiesas procesa izbeigšanu, norādīdams, ka pamatlīguma (kurā ir inkorporēta arī šķīrējtiesas klauzula) pielikumu Nr.2 ir parakstījusi trešā persona.⁵⁶⁷ Proti, minētajā pielikumā bija veikti grozījumi, norādot, ka preces saņēmējs ir trešā persona, nevis pircējs. Atbildētājs uzskatīja, ka, tā kā šī trešā persona nekad nav piekritusi šķīrējtiesā līgumam un nav izteikusi savu viedokli, strīdu nevar skatīt šķīrējtiesā. Atsevišķa procesuālā lēmuma veidā šķīrējtiesa nolēma, ka trešās personas tiesības šajā procesā nav aizskartas, ņemot vērā, ka *CISG* 60. pants nosaka, ka pārdevējam ir jāveic visas darbības, kuras var saprātīgi sagaidīt, lai pieņemtu piegādi, kas savukārt neizslēdz deleģēt šo tiesību trešajai personai. Trešās personas paraksts uz pielikuma apliecina šo pienākumu zināšanu.

Kā norādīts, minēto *Civilprocesa likuma* 487. pantu puses bieži vien izmanto vienkāršāk, proti, lai izvairītos no strīdus izšķiršanas šķīrējtiesā. Tādējādi Latvijas tiesu praksē, atzīstot un izpildot ārvalsts šķīrējtiesas spriedumu, aktuāls ir kļuvis jautājums, cik tālu *Civilprocesa likuma* 487. pants ietekmē starptautiskās arbitražās lietas. Kā piemēru var minēt lietu, kas šī darba pabeigšanas brīdī nav izskatīta. 2009. gada 8. septembrī Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesā tika saņemts SIA „SRV Terbelat” pieteikums atzīt un izpildīt ICC Šķīrējtiesas 2009. gada 21. jūlija spriedumu lietā Nr. 15156/FM/GZ pret atbildētāju SIA „Juglas Jauda.”⁵⁶⁸ Kā viens no atbildētāja iebildumiem bija, ka ar šķīrējtiesas spriedumu var tikt aizskartas kādas akciju sabiedrības likumiskās intereses, ņemot vērā, ka atbildētājam varētu rasties tiesības prasīt zaudējumus no trešās personas, jo pamatlīguma izpilde, atbildētājprāt, bija atkarīga no trešās personas. Arguments pamatots ar *Ņujorkas konvencijas* V panta

⁵⁶⁷ [...] Šķīrējtiesas lieta: *L (Krievija) v. NS (Latvija)* [2007], npublicēts.

⁵⁶⁸ Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas lēmums lietā Nr. C30513009 [2009], npublicēts.

otrās daļas a) punktu, ka strīdus objekts nevar būt šķīrējtiesas izskatīšanas priekšmets pēc tās valsts likumiem. Attiecīgi atbildētājs norāda, ka pārkāpts *Civilprocesa* 487.panta 1. punkts, kas nosaka, ka šķīrējtiesā var nodot izšķiršanai jebkuru civiltiesisku strīdu, izņemot to, kura izspiešana varētu aizskart tādas personas tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses, kura nav šķīrējtiesas līguma dalībniece. Atbildētājs par to ir iebildis arī šķīrējtiesas procesa laikā, apstrīdēdams tribunāla jurisdikciju.

Tostarp šķīrējtiesa savā „daļējā lēmumā” atbildētāja iebildumus noraidīja. Sekojot atbildētāja interpretācijai, gandrīz jebkura tiesvedība vai lēmums var kaut kādā veidā ietekmēt trešo pušu faktiskās intereses – piemēram, ja tiek lemts, ka uzņēmumam ir jāmaksā būtiska naudas summa citai pusei, lēmums varētu skart šī uzņēmuma akcionārus, kreditorus, darbiniekus un ģimenes locekļus. Šķīrējtiesa arī norādīja, ka tik plaša šķīrējtiesu ierobežošana civilo strīdu gadījumā acīmredzami netiek paredzēta Latvijas likumdošanā, tādējādi tiek prezumēts, ka šis izņēmums nepārprotami domāts, lai atturētu arbitrāžas tribunālus no lēmumiem, kuriem ir saistošs raksturs attiecībā uz trešo pušu tiesībām un interesēm, bet šajā gadījumā maksājumi attiecas tikai uz atbildētāju.

Šķīrējtiesa izvērtēja atbildētāja iebildumus kopsakarā ar Vācijas procesuālo likumu (*lex arbitri*) un konstatēja, ka lietas pakļautībai šķīrējtiesai nav svarīgi, vai, atkarīgi no šķīrējtiesas procesa iznākuma, kādai pusēm varētu būt tiesības pārlikt atbildību uz trešo personu, kas nav šķīrējtiesas līguma puse.⁵⁶⁹

Pirmās instances tiesa noraidīja atbildētāja iebildumus, norādīdama, ka trešai personai nav uzlikts nekāds pienākums vai noteiktas kādas tiesības ar spriedumu, kā arī ICC šķīrējtiesai nav saistošas *Civilprocesa likuma* normas, ņemot vērā, ka procesuālajām normām nav ārpus izcelsmes valsts teritoriālā pielietojuma. ICC šķīrējtiesas spriedumu nolemts atzīt un izpildīt. Atbildētājs par pirmās instances tiesas lēmumu iesniedzis blakus sūdzību, kas vēl apgabaltiesā nav izskatīta.

Ārvalsts šķīrējtiesas spriedums būtu atzīstams, jo ir grūti konstatēt, ka ir tieši aizskartas trešo personu tiesības saskaņā ar starptautiskiem arbitrāžas principiem, un atbildētājam šajā lietā vairāki risinājumi bija drīzāk šķīrējtiesas procesa laikā, nevis pie sprieduma atzīšanas. Protams, ja atbildētājs var sniegt pierādījumus saskaņā ar *Nujorkas konvencijas* V pantu, ka šķīrējtiesas sastāvs ir lēmis ārpus šķīrējtiesas līguma

⁵⁶⁹ ICC šķīrējtiesas Pagaidu lēmums par jurisdikciju lietā Nr. 15156/FM [2008], npublicēts.

tvērumam un uzlicis papildus pienākumus trešai pusei, tad šķīrējtiesas spriedumu varētu neatzīt. Tomēr visvājākais arguments ir, ka Latvijas nacionālais procesuālais likums aizliedz šķīrējtiesās izskatīt strīdus, kas skar trešo personu intereses. Šis strīds ir starptautisks, neskatoties uz to, ka abas puses ir ar vienas valsts nacionālo piederību, tomēr strīda izšķiršana notiek citā valstī, līdz ar to strīdam var tikt piemērotas pavisam citas tiesības un principi. Ja puses savā šķīrējtiesas līgumā konkrēti nav vienojušās par procesam piemērojamām normām, tad to nosaka tribunāls saskaņā ar reglamentu. Interesanti, ka šajā lietā process ir izvērtēts gan no pušu piederības valsts likuma perspektīvas (Latvijas), gan arī no *lex arbitri* (Vācijas). Tomēr saskaņā ar ICC Šķīrējtiesas reglamenta 15. pantu piemērojamiem noteikumiem (*rules* – angļu val.) ir zināma hierarhija, proti, process primāri notiek saskaņā ar šo reglamentu. Tiem jautājumiem, kurus neregulē reglaments, piemērojas noteikumi, par kuriem ir piekritušas puses, bet, ja puses nav vienojušās par šādiem iztrūkstošiem noteikumiem, tad šķīrējtiesas sastāvs piemēro nacionālo tiesību noteikumus. Šajā gadījumā varētu uzskatīt, ka puses ir netieši piekritušas starptautiskajiem arbitrāžas tiesību principiem un noteikumiem, līdz ar to nacionālās tiesības varētu piemērot tikai pakārtoti. Tādējādi bija pāris iespējami risinājumi. Pirmais: „neskatoties uz to, ka pusei ir saistošs šķīrējtiesas spriedums tikai tad, ja puse ir piekritusi strīdu izšķiršanai šķīrējtiesai, šķīrējtiesas līgums var tikt noslēgts ar netiešām puses darbībām.”⁵⁷⁰ Proti, ja konstatē, ka trešā persona ir pietiekami aktīvi iesaistījusies līguma slēgšanā un izpildē, tā netieši var kļūt arī par šķīrējtiesas līguma pusi. Saskaņā ar zināmajiem faktiem minētajā lietā šādu ciešu saistību būs grūti konstatēt.

Turklāt konstatējot, ka šķīrējtiesa neatsakās no jurisdikcijas, atbildētājs procesa laikā varēja izmantot jaunās prakses tendences un lūgt trešo pusi iesaistīties šķīrējtiesas procesā. Proti, ICC Šķīrējtiesas prakse nesen arī ir mainījusies jautājumā par trešās puses iestāšanos šķīrējtiesas procesā. Lielākoties šajās lietās atbildētājs ir izmantojis tiesības pieaicināt trešo pusi, bet šķīrējtiesas sastāvs šādu pieaicināšanu pieļauj tikai tad, ja ir izpildīti trīs galvenie nosacījumi.⁵⁷¹ Pirmais, trešai pusei jāparaksta šķīrējtiesas līgums saistībā ar prasību, kas iesniegta. Atbildētājam tāpat ir jāsniedz pierādījumi, ka tam ir prasījumi pret jauno pusi, kas attiecīgi ir otrais

⁵⁷⁰ US Court of Appeals for the Second Circuit case: *Gvozdenovic v. United Air Lines Inc.* [1991] in KluwerArbitration data base.

⁵⁷¹ Whitesell A.M., Silva-Romero E. *Multiparty and Multicontract Arbitration: Recent ICC Experience in Complex Arbitrations Perspective on their Procedural Implications.* *ICC International Court of Arbitration Bulletin*, 2003, supra note 2, 7, 11.

nosacījums. Visbeidzot, šāds lūgums jāsniedz, kad ir apstiprināti šķīrējtiesneši, un visām pusēm ir jāpiekrīt šīs puses iesaistīšanai.⁵⁷² Tomēr šie nosacījumi nav absolūti, praksē ir iespējamās atkāpes, izvērtējot lietas faktus. Arī jau minētajā lietā varēja izmantot šādu procesuālo iespēju, ja atbildētājs varētu izpildīt šos trīs nosacījumus un ja pusei tik tiešām ir iemesls pieaicināt trešo personu.

Tātad var secināt, ka starptautiskajās arbitrāžas tiesībās, pastāvot noteiktiem apstākļiem, trešā persona var tikt pieaicināt vai var pati iesaistīties šķīrējtiesas procesā, un šķīrējtiesas līgums ir saistošs ne tikai pusēm, bet arī viņu mantiniekiem, legatoriem, cesionāriem un attiecībā pret visiem, kas iegūst saistības. Izņēmumi pastāv tikai tādos gadījumos, ja šķīrējtiesas līgums ir sastādīts tā, ka tas izslēdz šos pārņēmējus.⁵⁷³ Tātad šāda tiesību rašanās ir atkarīga no darījuma dabas, šķīrējtiesas līguma tvēruma, kā arī laika. Proti, saistību pārņēmēji un trešās personas var iestāties procesā gan tā laikā, gan arī pirms strīda rašanās. Tomēr šāds princips nav nostiprināts starptautiskajās konvencijās, atstājot to starptautisko noteikumu un nacionālo tiesību ziņā. Turklāt varētu rasties zināmas grūtības saskaņā ar *Ņujorkas konvenciju* pie šķīrējtiesas nolēmuma izpildes pierādīt šķīrējtiesas līguma puses, to nodomu, jo klasiski arbitrāža nav tiesāšanās, kur var pieaicināt trešās personas, bet gan rodas no konsesuāla līguma. Dažādās jurisdikcijās arī ir dažādas pieejas, tomēr ir atzīts, ka pārsvarā šķīrējtiesas līgums ir nododams saistību un tiesību pārņēmējiem, bet ne vienmēr automātiski. Tiesa pārbauda pušu netiešo nodomu un, ja ir iegūta piekrišana galvenajam kontraktam, tad tiek atzīts, ka šķīrējtiesas līgums ir spēkā uz jauno tiesību un saistību pārņēmēju.⁵⁷⁴ Līdz ar to *Civilprocesa likuma* 487.panta pirmās daļas 1.punkta norma ir nesaderīga ar moderno šķīrējtiesu praksi, jo pastāv zināmi izņēmumi, kad šķīrējtiesas līgums var saistīt arī trešo personu, kas nav burtiski parakstījusi līgumu, bet kurai ir bijis tiešs vai netiešs nodoms to noslēgt. Proti, viens no šādiem trešās personas gadījumiem var būt, kad šķīrējtiesas līgums tiek nodots likumiski vai līgumiski, piemēram, mantojuma,⁵⁷⁵ cesijas, subrogācijas, delegācijas, garantijas, korporatīvās apvienošanās gadījumos.

⁵⁷² Piemēram, ICC Šķīrējtiesa ir pieņēmusi un apmierinājusi atbildētāja lūgumu par trešās personas iesaistīšanu procesā vēl pirms šķīrējtiesas sastāva izveidošanas. ICC case No.13041, npublicēta.

⁵⁷³ ICC case No. 2626: *German company v. Italian company* [1977] in *Collection of ICC Arbitral Awards 1974-1985*, 1994, Vol.1, p. 316.

⁵⁷⁴ Sinclair A. *The Assignment of Arbitration Agreement* in Gaillard E., Pietro D.(Ed.) *Enforcement of Arbitration Agreements and International Arbitral Awards*. Cameron May, 2008, p.393.

⁵⁷⁵ Liebscher C., Fremuth Wolf A. (Ed.). *Arbitration Law and Practice in Central and Eastern Europe*. Juris Net. Austria, 2006, p. AUS-27.

3.3.4.2. Šķīrējtiesneša līgums

Teorijā aktuāls ir arī jautājums: ja puses saista šķīrējtiesas līgums, kādas ir šķīrējtiesas institūcijas vai pušu attiecības ar šķīrējtiesnešiem? Vai šķīrējtiesneša pienākumi izriet no netieša līguma un, ja tā, vai šis līgums ir aģenta, pakalpojuma vai pilnvarojuma līgums, vai arī tas ir amats (*office* - angļu val.)?

Gan praktiķu, gan akadēmiķu lielākā daļa atzīst, ka plašāk piemērojama ir “līguma teorija,” kas balstās uz arbitram izteikto oferti, arbitra izdarīto akceptu, kā rezultātā tiek noslēgts līgums, jo šķīrējtiesneša iecelšana netiek uzskatīta par vienpusēju aktu pat tad, ja to inicējusi viena no strīda pusēm. Šāda iecelšana ir pušu kopējā griba.⁵⁷⁶ Šāds līgums rada pienākumus un tiesības. Piemēram, arbitra pienākums ir būt neatkarīgam un objektīvam, taisīt tādu spriedumu, kas ir izpildāms, bet pienākums šķīrējtiesas līguma pusēm – samaksāt šķīrējtiesneša honorāru. Interesanti un sasaistē ar jau iepriekšminēto Zviedrijas Augstākā tiesa atzina, ka nav konsensusa, vai šāds arbitra līgums nosaka arī šķīrējtiesneša konfidencialitātes pienākumu, jo tas atkarīgs no šķīrējtiesnesim dotā uzdevuma,⁵⁷⁷ un šāds uzdevums parasti izriet gan no šķīrējtiesas institūcijas reglamenta vai likuma.⁵⁷⁸ Salīdzinoši var minēt, ka Parīzes apelācijas tiesa gāja pat tik tāl, ka kritizēja pusi, kas iesniedza prasības pieteikumu tiesā, kurā acīmredzami nebija jurisdikcijas, jo pastāvēja šķīrējtiesas līgums, un tādējādi visi tie fakti, kuriem vajadzēja palikt konfidencialiem, tika publiski analizēti tiesas procesā.⁵⁷⁹ Līdz ar to arī šķīrējtiesneša līgums, francūžu izpratnē, nepārprotami noteiks pilnu šķīrējtiesneša konfidencialitātes pienākumu.

Latvijā par “šķīrējtiesnešu līgumu” nav plašas diskusijas. Tiesību zinātnieks Bukovskis rakstīja, ka šķīrējtiesnešu “tiesība izšķirt strīdu konkrētā gadījumā pamatota uz vienošanos, kurai procesuālie likumi piešķir sevišķu spēku un nozīmi [..]”⁵⁸⁰ Tādējādi “šķīrējtiesas nodibināšanai nepieciešami divi līgumi, kas savienoti vienā šķīrējtiesas līgumā: 1) starp pusēm par konkrētas lietas izšķiršanu šķīrējtiesā (*compromissum*) un 2) starp pusēm un viņu izraudzītiem starpniekiem par to, ka

⁵⁷⁶ France Cour de cassation case: *Consorts Ury v. S.A. des Galeries Lafayette* [1972] in *Revue de l'Arbitrage*, 1975, p. 235.

⁵⁷⁷ Supreme Court of Sweden case: *Bulbank* [2000] in C. Zettermarck, 10 May 2007 Stockholm conference materials.

⁵⁷⁸ Piemēram, ICC Šķīrējtiesas reglamenta 20.7 pants “šķīrējtiesas sastāvam ir jādara viss, lai aizsargātu tirdzniecības noslēpumus un konfidencialo informāciju.” Skatīt arī *Civilprocesa likuma* 512. pantu.

⁵⁷⁹ Paris Court of Appeal case: *Aita v. Ojeh* [1986] in *Revue de l'Arbitrage*, 1986, p. 583.

⁵⁸⁰ Bukovskis V. *Civilprocesa mācību grāmata*. Autora izdevums, Rīga, 1933, 569.lpp.

pēdējie uzņemas strīda izšķiršanu (*receptum arbitri*).⁵⁸¹ Tāpat tiek norādīts, ka šāds līgums ir pielīdzināms pilnvarojuma līgumam.⁵⁸² Citur šādu līgumu pielīdzina aģenta līgumam,⁵⁸³ tomēr šī koncepcija visur negūst atbalstu, jo aģents tiek uzvertts kā pušu pārstāvis, bet arbitrs nav tāds pārstāvis.⁵⁸⁴

Savukārt otrā šķīrējtiesnešu un pušu attiecību teorija guva atsaucību Austrijā pagājušā gadsimta 20. gadu beigās, kad Austrijas tiesību zinātnieks Štefans Šperls (*Stefan Sperl*) norādīja, ka šķīrējtiesneši neslēdz nekādu vienošanos ar pusēm, tie tiek vienkārši apstiprināti.⁵⁸⁵ Turklāt šķīrējtiesnešu pienākumi un atbildība izriet no publiskajām tiesībām, nevis no līguma.⁵⁸⁶ Tomēr pēdējos gados, sevišķi pēc jaunā Arbitrāžas likuma⁵⁸⁷ pieņemšanas Austrijas tiesu praksē sliecas vairāk piemērot līguma teoriju. Proti, Austrijas Augstākā tiesa taisīja spriedumu lietā par Vīnes Starptautiskajā Arbitrāžas centrā izskatīto šķīrējtiesas lietu.⁵⁸⁸ Vīnes Starptautiskajā Arbitrāžas centrā kādas šķīrējtiesas procesa vidū tika noraidīts viens no trim šķīrējtiesnešiem. Arbitrāžas centra ģenerālsekretārs nolēma neizmaksāt nekādu honorāru šim arbitram, jo saskaņā ar centra reglamentu un Austrijas likumu arbitram vajadzēja atklāt tos faktus, kuri vēlāk bija par iemeslu tā noraidījumam. Noraidītais šķīrējtiesnesis iesūdzēja tiesā Austrijas Federālo ekonomikas kameru, kuras paspārnē arbitrāžas centrs izveidots. Tiesai bija jāatbild uz jautājumiem, vai noraidītam arbitram ir tiesības uz honorāru, un, ja ir, kam jāuzņemas šīs izmaksas – tātad, kam bija līgums ar arbitru?

Augstākā tiesa savus argumentus pilnībā pamatoja uz līguma teoriju, nosacīdama, ka arbitra un pušu attiecības pilnībā atbilst pakalpojuma līguma definīcijai⁵⁸⁹ saskaņā ar Austrijas *Civilprocesa likumu*, izņemot atsevišķus saistību jautājumus, kuri izriet tikai un vienīgi no arbitra specifisko pienākumu dabas. Atbilstoši šim līgumam šķīrējtiesnesim visi fakti, kas apdraud viņa objektivitāti un

⁵⁸¹ Turpat, 571.lpp.

⁵⁸² Turpat, 572. lpp.

⁵⁸³ Jolidon P. *Commentaire du Concordat Suisse Sur L'Arbitrage*, 1984, p. 231.

⁵⁸⁴ Piemēram, Francijā, skat.: Fouchard, Gaillard, Goldman. *On International Commercial Arbitration*. The Hague/ Boston/ London: Kluwer Law International, 1999, § 1115.

⁵⁸⁵ Sperl H. *Einige Bemerkungen über das Wesen des Schiedsvertrages Zentralblatt für die Juristische Praxis* 1928, p. 821, 826.

⁵⁸⁶ *Ibid*, p. 825.

⁵⁸⁷ Liebscher C. *The Austrian Arbitration Act 2006: Text and Notes*. Kluwer Law International, 2006.

⁵⁸⁸ Supreme Court of Austria (Oberster Gerichtshof) case [2006] in Dr. Gerold Zeiler, 10 May 2007 Stockholm conference.

⁵⁸⁹ Šķīrējtiesneša pakalpojumu definīcija un attiecīgu nodokļu piemērošana šādiem pakalpojumu līgumiem ir iztīrāta ECJ case No. C-145/96: *Bernd von Hoffmann v. Finanzamt Trier* [1997] in *E.C.R. I-04857*, kur cita starpā noteica, ka jurista pakalpojumi un arbitra pakalpojumi nevar tikt uzskatīti par līdzīgiem.

neatkarību, ir jāatklāj jau procesa sākumā, un, tā kā arbitrs to neizdarīja, viņš nav tiesīgs saņemt honorāru. Turklāt tiesa norādīja, ka šķīrējtiesas līguma puses ir arī puses līgumam ar arbitru, tādējādi puses ir tās, kurām jāmaksā šis honorārs, līdz ar to prasība bija jāceļ pret šķīrējtiesas līguma pusēm, nevis pret arbitrāžas institūciju.

Teorijā pušu un šķīrējtiesnešu attiecību juridiskās puses modelēšana ir aizrautīgs un interesants temats, tomēr praksē primārais ir šķīrējtiesneša pienākums būt par taisnīguma administratoru un pildīt šo pienākumu saskaņā ar pušu šķīrējtiesas līgumu un gribu. Tomēr šķīrējtiesneša neatkarību un objektivitāti reglamentē ne tikai minētais līgums, bet arī starptautisko arbitrāžas tiesību principi - *Vadlīniju par interešu konfliktiem starptautiskajā arbitrāžā* un *UNCITRAL Parauglikuma* 12. pants.⁵⁹⁰

Satversmes tiesa norāda, ka neatkarības un objektivitātes trūkums ir konstatējams ne vien tad, kad tas pierādīts, bet arī, kad par neatkarības un objektivitātes esamību var rasties pamatotas šaubas, un šādu šaubu iemesls var būt šķīrējtiesas organizatoriskā struktūra, šķīrējtiesnešu iepriekšējās attiecības ar pusēm, kā arī citi faktori,⁵⁹¹ kas, iespējams, Latvijā līdz galam nav izprasti. Šādi faktori, bet ne tikai tie, izpaužas gadījumos, kad šķīrējtiesnesis sniedzis pakalpojumus kā jurists vai arī ir vai agrāk ir bijis saistīts ar pusi, viņam ir finansiālas intereses vai bijušas darbības attiecības, vai pastāv ģimenes attiecības ar pusi.⁵⁹²

Ir vērts piebilst, ka nedrīkst sapludināt jēdzienus “puses pārstāvis – jurists” un “šķīrējtiesnesis”:

*Katrs arbitrs ir neatkarīgs tiesnesis, bet ne advokāts, kas pārstāv tās puses intereses, kura viņu iecēlusi. Tādējādi vissvarīgākais arbitra pienākums procesā ir būt objektīvam un atturēties no neobjektivitātes, taisot spriedumu.*⁵⁹³

⁵⁹⁰ *UNCITRAL Parauglikuma* 2. pants nosaka pamatus šķīrējtiesneša noraidījumam, proti, ja ir pamatotas bažas, ka viņš nav neatkarīgs un objektīvs, vai arī neatbilst kvalifikācijai, par ko vienojušās puses.

⁵⁹¹ Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2004-10-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. gads 18. janvāris, Nr. 9, 10. punkts.

⁵⁹² Binder P. *International Commercial Arbitration in UNCITRAL Model Law Jurisdictions*. London: Sweet & Maxwell, 2000, p. 84–85; Fjodorova L. Šķīrējtiesneša noraidījuma pamati un noraidīšanas kārtība. *Likums un Tiesības*, 2003, 5. sēj., Nr. 11 (51), 334.–335. lpp.; American Arbitration Association: *The Code of Ethics for Arbitrators in Commercial Disputes*, 2. kanons: šķīrējtiesnesim, pirms viņš piekrt izskatīt strīdu, ir jāatklāj visi tie tiešie un netiešie fakti par personisko un finansiālo ieinteresētību lietā, esošām vai bijušām finansiālām, biznesa, profesionālām vai personiskām attiecībām ar kādu no pusēm vai tās juristu, un, kad puses ir iepazīstinātas ar šiem faktiem, tās var izlemt, vai vēlas šādu arbitru vai ne.

⁵⁹³ Austrian Supreme Court case No. 1 Ob 253/97 [1998] in *Yearbook Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, Vol. XXVI, 2001, p. 221.

Arī Eiropas Kopienų tiesa (turpmāk: *EKT*) ir lēmusi, ka Eiropas Kopienų definīcijā jēdziens “jurists”, ņemot vērā pakalpojumu amplitūdu, kas tiek piedāvāta dalībvalstīs, neietver šķīrējtiesnešu pakalpojumus.⁵⁹⁴ EKT turpina:

*Šķīrējtiesneši patiešām parasti tiek izraudzīti no juristu vidus, jo viņiem ir juridiskās zināšanas, tomēr juristu sniegtie pakalpojumi ir pārstāvēti un aizstāvēti personas intereses, bet tai pašā laikā šķīrējtiesneša sniegtais pakalpojums ir izšķirt strīdu starp divām vai vairākām personām pat tad, ja tas tiek darīts uz taisnīguma pamata.*⁵⁹⁵

EKT uzskatīja, ka šķīrējtiesneša pakalpojumi nav pielīdzināmi konsultanta, inženiera, konsultāciju biroja vai grāmatveža pakalpojumiem, līdz ar to arī jurista un šķīrējtiesneša pakalpojumus nevar uzskatīt par vienādiem.⁵⁹⁶ Jebkurā gadījumā šķīrējtiesnesim ir jādeklarē fakti, kas var radīt bažas par viņa objektivitāti vai neatkarību (skatīt arī *Civilprocesa likuma* 501. pantu).

Francijas tiesa izskatīja lietu *Raoul Duval*, kurā komercsabiedrība ar šādu nosaukumu norādīja, ka persona, kuru šķīrējtiesas institūcija bija apstiprinājusi par šķīrējtiesas sastāva priekšsēdētāju, kļuvis par darbinieku otras puses komercsabiedrībā dienu pēc šķīrējtiesas sprieduma pieņemšanas. Parīzes apelācijas tiesa nosprieda, ka tādējādi šķīrējtiesnesis nav bijis neatkarīgs un objektīvs.⁵⁹⁷ Tiesa atcēla (*set aside* – angļu val.) šķīrējtiesas spriedumu, un vēlāk komercsabiedrība *Raoul Duval* iesūdzēja minēto šķīrējtiesnesi tiesā, pieprasīdama kompensāciju. Parīzes tiesa nolēma, ka šķīrējtiesnesim bija jāinformē abas strīda puses par viņa saistībām ar vienu no pusēm un, tā kā tas netika izdarīts, no šķīrējtiesneša piedzenami zaudējumi.⁵⁹⁸

Lielākajā daļā valstu arbitriem ir civiltiesiska atbildība un, salīdzinot 150 valstu normatīvo regulējumu, tiesībzinātnieki ir konstatējuši, ka absolūta imunitāte

⁵⁹⁴ ECJ case No. C-145/96: *Bernd von Hoffmann v. Finanzamt Trier* [1997] E.C.R. I-04857, § 17.

⁵⁹⁵ *Ibid.*

⁵⁹⁶ *Ibid.*, § 18, 22–26. EKT nolēma, ka Padomes 1977. gada 17. maija Sestās direktīvas 77/388/EEK par to, kā saskaņojami dalībvalstu tiesību akti par apgrozījuma nodokļiem – kopēja pievienotās vērtības nodokļu sistēma: vienota aprēķinu bāze (Sixth Council Directive 77/388/EEC of 17 May 1977 on the harmonization of the laws of the Member States relating to turnover taxes – Common system of value added tax: uniform basis of assessment. *Official Journal*, L 145, 13.06.1977, pp. 001-0040), 9. panta otrās daļas 2. punktu nevar attiecināt uz šķīrējtiesneša pakalpojumiem.

⁵⁹⁷ Paris Court of Appeal case: *Société Raoul Duval v. Société Merkuria Sucden* [1992] in KluwerArbitration data base.

⁵⁹⁸ Tribunal de grande instance de Paris case: *Raoul Duval v. V.* [1993] in *Revue de l'arbitrage*, 1996, p. 411.

šķīrējtiesnešiem ir tikai Amerikas Savienotajās Valstīs.⁵⁹⁹ Francijā, Spānijā un Zviedrijā šķīrējtiesneši nevar izvairīties no atbildības, bet Austrijā, Apvienotajā Karalistē, Vācijā un Norvēģijā viņiem ir ierobežota imunitāte.⁶⁰⁰ Šajās jurisdikcijās šķīrējtiesnesis nevarēs paļauties uz savu imunitāti, ja nebūs ievērojis prasību atklāt visus tos faktus, kuri varēja vai var radīt bažas par viņa neatkarību un objektivitāti, kā arī tad, kad viņš apzināti pieļāvis pārkāpumus, pildīdams savus šķīrējtiesneša pienākumus.⁶⁰¹

Spānijas *Civilprocesa likumā*⁶⁰² ir skaidri noteikts, ka šķīrējtiesnesi var iesūdzēt tiesā par zaudējumiem, kas radīti, viņam sagrozot faktus (584. pants).⁶⁰³ Citās jurisdikcijās arbitri ir atbildīgi arī tad, ja pēc iecelšanas atsakās no savu pienākumu pildīšanas bez īpaša iemesla⁶⁰⁴ vai neattaisnojošu iemeslu dēļ nav ievērojuši sprieduma taisīšanas termiņu (Portugāles Arbitrāžas likuma⁶⁰⁵ 9. panta trešā daļa un 19. panta piektā daļa). Itālijā likums nosaka vēl stingrāk, proti: šķīrējtiesnesis ir atbildīgs par zaudējumiem ne tikai gadījumos, kad viņš bez iemesla atsakās no pienākumu pildīšanas, bet arī tad, ja šķīrējtiesas spriedums ir atcelts un ja tas nav taisīts likumā vai līgumā paredzētajā termiņā (Itālijas Civilprocesa likuma 813. pants.)⁶⁰⁶ Turklāt ir izteikts viedoklis⁶⁰⁷ un arī tiesu prakse liecina,⁶⁰⁸ ka šādu atbildību varētu attiecināt arī uz šķīrējtiesu institūcijām.

⁵⁹⁹ Lew J. (Ed.) *The Immunity of Arbitrators*. Sheepen Place, Colchester: Essex Lloyd's of London Press Ltd., 1990.

⁶⁰⁰ Franck Susan D. The Liability of International Arbitrators: A Comparative Analysis and Proposal for Qualified Immunity. *New York Law School Journal of International and Comparative Law*, 2000, Vol. 20, No. 1.

⁶⁰¹ Fouchard P., Gaillard E., Goldman B., Savage J. *On International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 1999, p. 594. Par šķīrējtiesnešu atbildību skat.: France Cass.2e civ. case: *Veuve J. Houdet et Fils v. Chambre arbitrale de l'union syndicale de grains et farines de Bordeaux*, Dalloz [1960] in KluwerArbitration data base.

⁶⁰² Spanish Civil Procedure Law 2000 <http://civil.udg.es/NORMACIVIL/estatal/LEC/default.htm> (skatīts 2009. gada 6. augustā).

⁶⁰³ Spanish Arbitration Law (*Ley de Arbitraje*), 2003 <http://civil.udg.es/normacivil/estatal/contract/Larbr-03.htm> (skatīts 2009. gada 5. augustā).

⁶⁰⁴ Piemēram, Lībijā. El-Ahdab Abdul H. The Lebanese Arbitration Act. *Journal of International Arbitration*, 1996, Vol. 13, No. 39, p. 64.

⁶⁰⁵ Arbitration Law of Portugal (*Lei da Arbitragem Voluntária*) in Paulsson J. (Ed.). *International Handbook on Commercial Arbitration. Portugal*. Deventer: Kluwer Law International, 2005, Annex 1.

⁶⁰⁶ Italy – Arbitration (Title VIII of Book IV of the Italian Code of Civil Procedure) in Paulsson J. (Ed.). *International Handbook on Commercial Arbitration. Italy*. Deventer: Kluwer Law International, 2005, Annex 1.

⁶⁰⁷ Franck Susan D. The Liability of International Arbitrators: A Comparative Analysis and Proposal for Qualified Immunity. *New York Law School Journal of International and Comparative Law*, 2000, Vol. 20, No. 1, p. 25.

⁶⁰⁸ California Court of Appeals case No. B064221: *Thiele v. RML Realty Partners* [1993] in *California Report*, 1993, No. 18, 2d, p. 416–419.

Pat ASV, kur parasti tiek dota priekšroka šķīrējtiesnešu absolūtai imunitātei, otrais princips – tīši šķīrējtiesneša pienākumu pārkāpumi – tiek uzskatīts par izņēmumu,⁶⁰⁹ jo, tāpat kā citās līgumiskajās attiecībās, šķīrējtiesnesis ir atbildīgs par pārkāpumiem šķīrējtiesas procesā. Atsevišķās jurisdikcijās arbitri ir atbildīgi par krāpšanu (*fraud* – angļu val.) vai rupju nolaidību (*gross negligence* – angļu val.), pildot savus pienākumus (Spānijas Arbitrāžas likuma 21. pants).⁶¹⁰

Tomēr nevienā jurisdikcijā nav paredzēta pilna atbildība par spriedumā pieļauto kļūdu, un *UNCITRAL Parauglikuma travaux préparatoires* atzina, ka par šķīrējtiesnešu atbildību tiek diskutēts, bet nacionālie normatīvie tiesību akti parasti tiecas piemērot viņiem tādus pašus standartus kā tiesnešiem.⁶¹¹

Tāpat viena no fundamentālajām pamattiesībām, ko garantē arī *Satversmes* 92. pants, ir tā, ka šķīrējtiesas procesā personai ir tiesības uz neatkarīgu un objektīvu šķīrējtiesas sastāvu. Atsevišķos gadījumos šo principu var attiecināt arī uz šķīrējtiesas institūciju. Ja šķīrējtiesnesis nav bijis objektīvs un neatkarīgs vai arī nav deklarējis iespējamus iemeslus, kas varētu radīt šaubas par viņa objektivitāti un neatkarību, šķīrējtiesas spriedums uzskatāms par neatbilstošu valstī pastāvošajai sabiedriskajai kārtībai un ir atceļams. Vēlāk var celt prasību pret šo šķīrējtiesnesi par zaudējumu atlīdzību.

⁶⁰⁹ US Court of Appeals Ninth Circuit case: *Lundgren v. Freeman* [1962] in <http://openjurist.org/307/f2d/104> (skatīts 2009. gada 5. augustā).

⁶¹⁰ Skat.: Paulsson J. (Ed.) *International Handbook on Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2005.

⁶¹¹ Possible features of a model law on international commercial arbitration: questions for discussion by the Working Group, § 70 in A/CN.9/WG.II/WP.35. http://www.uncitral.org/uncitral/en/commission/working_groups/2Contract_Practices.html (skatīts 2009. gada 5. augustā).

3.4. Arbitrabilitāte

Vēl viens no nosacījumiem - lai šķīrējtiesas līgums būtu spēkā, tam ir jābūt arī tiesiskam. Pusēm ir jāpieņem tādām īpašībām, lai tās var noslēgt šķīrējtiesas līgumu, un strīdam pēc būtības ir jābūt tādām, lai to varētu izskatīt šķīrējtiesā. Šiem nosacījumiem ir jābūt jau zināmiem, slēdzot šķīrējtiesas līgumu, un šos jautājumus regulē arbitrabilitāte jeb strīda pakļautība šķīrējtiesai. *UNCITRAL Parauglikums* nedod definīciju arbitrabilitātei, atstājot to nacionālo tiesību ziņā, lai gan ir bijuši priekšlikumi izvirzīt šo jautājumu komisijas apspriešanā, apkopot, unificēt trīs līdz četrus jautājumus, kas nebūtu skatāmi šķīrējtiesā.⁶¹² Tomēr tas netika izvirzīts kā prioritāte, jo arbitrabilitāte ir viens no tiem jautājumiem starptautiskajā arbitrāžā, kurš attīstās visstraujāk, sevišķi tiesu praksē. Pie tam izveidotot šādu nearbitrējamu strīdu sarakstu, starptautiskā arbitrāža tika ierobežota.

Starptautiskajās arbitrāžas tiesībās tiek izšķirta subjektīvā un objektīvā arbitrabilitāte, un abas šīs teorijas ir minētas *Nujorkas konvencijā*, kas nosaka, ka šķīrējtiesas spriedums netiks atzīts un izpildīts, ja šķīrējtiesas līguma puses ir bijušas rīcībnespējīgas vai ja šķīrējtiesas līgums ir noslēgts par strīdu, kas nav skatāms arbitrāžā (V (1) a) un 2 a) pants).

Ja objektīvā arbitrabilitāte nosaka tos strīdus, kurus var izskatīt šķīrējtiesā, tad subjektīvā norāda uz subjektiem, kas var būt par pusi šajā strīdu izšķiršanā. Līdz ar to subjektīvā arbitrabilitāte raksturo šķīrējtiesas līguma puses, kas arī attiecīgi var tikt uzskatītas par starptautisko arbitrāžas tiesību subjektiem. Parasti starptautisko arbitrāžas tiesību subjekti ir fiziskas un juridiskas personas, kas ir profesionāli komersanti. Līdz ar to no subjektu grupas tiek izslēgti patērētāji, bet par tādiem var būt publisko tiesību juridiskas personas. Aktuāls jautājums saistībā ar subjektiem un subjektīvo arbitrabilitāti ir šo subjektu rīcībnespēja un tiesībnespēja būt par pusēm šķīrējtiesas līgumā.

Atšķirībā no citiem nacionālajiem likumiem (piemēram, *Šveices Starptautisko privāttiesību likuma* 177. pants), Latvijā netiek nošķirtas subjektīvās un objektīvās arbitrabilitātes teorijas, kas savukārt neatbilst attīstības tendencēm.

⁶¹² Report of the United Nations Commission on International Trade Law on the work of its thirty – second session, 17 May – 4 June 1999, General Assembly, N54th session, No.17 A/54/17, § 351-353.

3.4.1. Objektīvā arbitrabilitāte

Arbitrabilitātes teorijas pirmsākumos vajadzēja tikai noteikt, vai strīda pamats ir ekonomiskās vai komerciālās intereses, tomēr mūsdienu straujā attīstībā tik primitīva pieeja vairs nav iespējama. Piemēram, Latvijā, rodoties sarežģītākai situācijai īres attiecību kārtošanā, strīdi, kas attiecas uz personu izlikšanu no dzīvojamām telpām, tika izslēgti no strīdiem, kas izskatāmi šķīrējtiesā. Tāpat tika pievienots aizliegums izšķirt tos strīdus, kas ir starp darbinieku un darba devēju, ja strīds radies saistībā ar darba līgumu. Šādi ierobežojumi ir arī citās valstīs, piemēram, Francijā. Tomēr, attīstoties šīm tiesībām, ne tikai tiek pieņemti dažādi ierobežojumi, bet arī paplašināts loks tiem strīdiem, kurus var izskatīt privātā tiesā, piemēram, jautājumus par vērtspapīriem, intelektuālo īpašumu, korporatīvo tiesību jautājumus. Šveices un Vācijas nacionālie likumi nosaka, ka arbitrāžā var izskatīt visus strīdus, kas ir saistīti ar „ekonomiskām interesēm.”⁶¹³

Tādējādi objektīvās arbitrabilitātes teorija par pakļautību attiecas uz gadījumiem, kad strīds pēc būtības nevar tikt skatīts šķīrējtiesā. Šis princips ierobežo pušu autonomiju un nosaka tās robežu saskaņā ar nacionālo tiesību politiku. Tomēr tas, vai strīds ir pakļauts šķīrējtiesai, nav atkarīgs no pušu nodoma vai arbitra lēmuma, to nosaka valsts ar savu nacionālo likumdošanu. Šķīrējtiesas līgumam piemērojamais likums, kas tiek noteikts kā norādīts iepriekš, noteiks, vai strīds ir pakļauts šķīrējtiesai vai tomēr ne.

Šķīrējtiesā izšķiramo strīdu kategorijas ir atkarīgas no tiesību tālākveidošanās procesa. Pamatā tiek izslēgtas no šķīrējtiesas kompetences tādas lietas, kurām publiska nozīme un kurās ir nepieļaujami, ka privāts tiesnesis lemj par šo jautājumu, piemēram, par laulības šķiršanu, mantojuma, paternitātes noteikšanu, kā arī par intelektuālo īpašumu, maksātnespēju vai īres tiesībām. Tāpat šķīrējtiesā nevar tikt skatīti tādi jautājumi, kas saistīti ar nacionālo publisko kārtību, tostarp par nodokļu tiesībām, kas ir valsts tiesas jautājums un pasargā noteiktas jomas no privātās justīcijas iejaukšanās. Līdz ar to var iedalīt objektīvās arbitrabilitātes jautājumus tajos, kas tieši noteikti nacionālajā likumā, un tajos, ko ierobežo nacionālā sabiedriskā kārtība. Piemēram, otrajā gadījumā, neskatoties uz to, ka Eiropas Savienības

⁶¹³ Šveices Starptautisko privāttiesību likuma 177. pants un Vācijas Civilprocesa likuma 1030. pants.

dalībvalsts likumā tieši nav noteikts, tiesa var konstatēt, ka Eiropas ekonomiskā politika ir tāda, ka šķīrējtiesā nevar tikt skatīti konkurences jautājumi.⁶¹⁴

Nacionāla strīda gadījumā, ja nacionālajā likumā ir noteikts arbitrabilitātes ierobežojums, bet pušu līgumā ir paredzēta šķīrējtiesa, pusēm uzreiz ir jāgriežas tiesā, kas atzīs *prima facie* šķīrējtiesas līgumu par spēkā neesošu. Tomēr gadījumā, ja strīda būtība ir pretrunā ar publisko kārtību, prasība var tikt iesniegta šķīrējtiesā, un šķīrējtiesnesis var pats lemt, ka strīds pēc būtības ir pretrunā ar *ordre public*, bet viņam nav obligāti jāatzīst šķīrējtiesas līgums par spēkā neesošu. Starptautiska strīda gadījumā, atkarībā no pušu un arbitru piemērojamo normu izvēles, strīds, kas saskaņā ar *lex arbitri* nav piekritīgs šķīrējtiesai, var tik atzīts kā izskatāms šķīrējtiesā, pamatojoties uz starptautiskā šķīrējtiesas procesa autonomiju.

Latvijā procesuālajā likumā ir samērā daudz ierobežojumu strīda pakļautībai šķīrējtiesai,⁶¹⁵ piemēram, saskaņā ar *Civilprocesa likumu* šķīrējtiesā nav izšķirami strīdi saistībā ar ģimenes tiesībām, darba tiesībām, personu izlikšanu no dzīvojamām telpām, personu tiesībām un pienākumiem, kuras līdz šķīrējtiesas nolēmuma pieņemšanai ir pasludinātas par maksātnespējīgām u.c. Šo strīdu kategorijas ir izslēgtas arī citās valstīs.⁶¹⁶ Tomēr ierobežojums ir plašāks nekā *Civilprocesa likumā* noteiktais, jo atsevišķi speciālie likumi nosaka, ka tikai tiesai ir pakļautība atsevišķos strīdos, piemēram, ar patentu tiesībām⁶¹⁷ vai ar konkurenci⁶¹⁸ saistītos jautājumus. Ņemot vērā, ka lielākajā daļā valstu patenti, preču zīmes un dizaina tiesības tiek

⁶¹⁴ Skat. Cour d'appel de Paris case: *Labinal v. Mors* [1993] in *Revue de l'Arbitration*, 1993, p. 645.

⁶¹⁵ 487.pants: Šķīrējtiesā var nodot izšķiršanai jebkuru civiltiesisku strīdu, izņemot strīdu: 1) kura izspriešana varētu aizskart tādas personas tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses, kura nav šķīrējtiesas līguma dalībiece; 2) kurā kaut viena puse ir valsts vai pašvaldības iestāde vai ar šķīrējtiesas nolēmumu var tikt skartas valsts vai pašvaldības iestāžu tiesības; 3) kurš saistīts ar grozījumiem civilstāvokļa aktu reģistrā; 4) par aizbildnībā vai aizgādībā esošu personu tiesībām un pienākumiem vai ar likumu aizsargātām interesēm; 5) par lietu tiesību nodibināšanu, grozīšanu vai izbeigšanu attiecībā uz nekustamo īpašumu, ja strīda dalībnieks ir persona, kurai ar likumu ir ierobežotas tiesības iegūt nekustamo lietu īpašumā, valdījumā vai lietošanā; 6) par personu izlikšanu no dzīvojamām telpām; 7) starp darbinieku un darba devēju, ja strīds radies, slēdzot, grozot, izbeidzot vai pildot darba līgumu, kā arī piemērojot vai tulkojot normatīvo aktu noteikumus, darba koplīguma vai darba kārtības noteikumus (individuāls darba tiesību strīds); 8) par to personu tiesībām un pienākumiem, kuras līdz šķīrējtiesas nolēmuma pieņemšanai ir pasludinātas par maksātnespējīgām.

⁶¹⁶ Austrijas Civilprocesa likumā noteikts, ka ģimenes tiesības, īres līgumi nav pakļauti šķīrējtiesai, vairāk skat.: Liebscher C., Fremuth Wolf A. (Ed.). *Arbitration Law and Practice in Central and Eastern Europe.*, Juris Net. Austria, 2006, p. AUS-20, Ungārijā nevar šķīrējtiesā skatīt lietas, kas saistītas ar patentiem, preču zīmēm, maksātnespēju un konkurenci. *Ibid.*, p. HUN-23. Lietuvā no šķīrējtiesas kompetences izslēgti konstitucionālie, darba, ģimenes un administratīvie tiesību jautājumi, patenti, konkurences, maksātnespējas jautājumi. *Ibid.*, LIT 28.

⁶¹⁷ Patentu likums: LR likums, *Latvijas Vēstnesis* 2007. gada 22. marts, Nr. 34.

⁶¹⁸ Konkurences likums: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*. 2001. gada 22. novembris, Nr. 22.

reģistrēti oficiālajos reģistros, līdz ar to tiem ir teritoriāla daba, strīdi intelektuālajās tiesībās tiek izšķirti valsts noteiktajā kārtībā⁶¹⁹ vai specializētās šķīrējtiesās.

Šveices likumi nosaka, ka jebkurš strīds, kas nav piekritīgs ekskluzīvai tiesu jurisdikcijai, ir skatāms šķīrējtiesā.⁶²⁰ Līdz ar to Šveices *lex situs* neierobežo skatīt strīdus par intelektuālo tiesību spēkā esamību vai neesamību, arī prasības par nacionālo un ārvalstu intelektuālā īpašuma tiesību aizskārumpu, prasot zaudējumus, strīdus par licencēšanu vai izpētes un attīstības līgumiem. Tomēr intelektuālo īpašumu pārkāpuma lietās ir jābūt noslēgtam līgumam, vai, kad strīds radies, tad jāslēdz vienošanās par strīda nodošanu šķīrējtiesā. Arī Šveices šķīrējtiesās nevar skatīt tos strīdus, kas izriet no patentu, preču zīmju, dizainu reģistrācijas, jo tie ir administratīvi jautājumi, nevis civiltiesiski.⁶²¹

Tāpat īpaši ir izslēgta tādu strīdu izšķiršana šķīrējtiesā, kas saistīti ar lietu tiesību nodibināšanu attiecībā uz nekustamo īpašumu. Latvijas tiesa ir atzinusi, ka nav ziņu, ka sabiedrība, kas ir reģistrēta ASV, Vaiomingas štatā, ir reģistrēta Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistrā, līdz ar to tās tiesības iegūt zemi īpašumā saskaņā ar likumu *Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās* 20. panta otro daļu⁶²² ir ierobežotas. Pie konkrētajiem apstākļiem saskaņā ar *Civilprocesa likuma* 487. panta 3. punktu šķīrējtiesa nebija tiesīga izskatīt sabiedrības prasību par īpašuma tiesību atzīšanu uz nekustamo īpašumu, kura sastāvā ietilpst zeme Rīgas pilsētā.⁶²³

Tāpat objektīvā arbitrabilitāte ierobežo pušu nodomu nodot tādus strīdus izskatīšanai šķīrējtiesā, kuru ekskluzīvā jurisdikcija ir nacionālajām tiesām saskaņā ar nacionālajām imperatīvajām normām.

3.4.2. Subjektīvā arbitrabilitāte un arbitrāžas tiesību subjektu vispārīgais raksturojums

Atsevišķām grupām indivīdu vai komersantu ir liegta iespēja izšķirt savus strīdus šķīrējtiesā viņu statusa vai funkciju dēļ, un tas tiek dēvēts par “subjektīvo

⁶¹⁹ Francijā intelektuālā īpašuma strīdu izšķiršana šķīrējtiesā ir pretrunā *ordre public*, Vācijā no patentu tiesībā izrietošie strīdi ir izšķirami tikai tiesā. Skat.: International Arbitration of Intellectual Property Disputes in Switzerland: An Overview. *Schellenberg Wittmer Newsletter*, September 2005.

⁶²⁰ Swiss International Arbitration Convention March 27/ August 29, 1969, 5. pants.

⁶²¹ International Arbitration of Intellectual Property Disputes in Switzerland: An Overview. *Schellenberg Wittmer Newsletter*, September 2005.

⁶²² Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās: LR likums. *Ziņotājs* 1991. gads 19. decembrī, Nr. 49/50.

⁶²³ LR Augstākās tiesas Senāta lieta Nr. SPC- 61 [2004], Lursoft datu bāze.

arbitrabilitāti.” Tomēr subjektīvā arbitrabilitāte sākotnēji ir vērtējama caur starptautisko arbitrāžas tiesību subjektu prizmu. Proti, starptautiska komerciālā šķīrējtiesas līguma puses ir arī ar starptautisko arbitrāžas tiesību subjekti.

Par starptautiskās arbitrāžas tiesību subjektiem, t.i., personām, kas var slēgt šķīrējtiesas līgumu, var būt fiziskas un juridiskas personas. Kā norādīts tālāk, ne visās jurisdikcijās visas fiziskas persona var brīvi slēgt šķīrējtiesas līgumus, proti, pastāv ierobežojumi attiecībā uz patērētājiem un publisko tiesību juridiskām personām.

Tāpat subjektus var kvalificēt divās lielās grupās – ar un bez piesaistes pie definīcijas „komerciāla šķīrējtiesa.” Pirmajā kategorijā var tikt iekļauti subjekti neatkarīgi no viņu darbības jomas. Piemēram, *Nujorkas konvencija* neierobežo piemērošanas loku tikai ar komercattiecībās iesaistītajiem, bet var tikt piemērota gan juridiskām un fiziskām personām (I 1. pants). Tādējādi konvencijas tvērumā nav svarīgs subjekta raksturojums, bet gan subjekta tiesībspēja un rīcībspēja, kā arī strīda arbitrabilitāte. Proti, saskaņā ar konvencijas V pantu šķīrējtiesas spriedumu var neatzīt un neizpildīt, ja šķīrējtiesas līgumu ir noslēgušas puses, kurām nav rīcībspējas (angliski tiek lietots tikai termins „*capacity*” (V 1.a)) un kad strīda objekts nevar būt par šķīrējtiesas izskatīšanas priekšmetu. Tādējādi, ja puse ir bijusi tiesīga slēgt šķīrējtiesas līgumu un strīds ir izskatāmas šķīrējtiesā, netiek uzlikti nekādi ierobežojumi pusei būt par subjektu arbitrāžas tiesībās saskaņā ar *Nujorkas konvenciju*.

Tomēr otrajā grupā subjektu raksturojums ir būtiski saistīts ar definīcijas „komerciāls” interpretāciju. *Ženēvas konvencija* nosaka, ka konvencija ir “piemērojama šķīrējtiesu līgumiem, kas noslēgti ar mērķi atrisināt strīdus starptautiskās tirdzniecības jomā starp fiziskām un juridiskām personām” (1.pants). Kā minēts, starptautiskajā komerciālajā arbitrāžā tiek vērtēts nevis subjekts kā komerciāls raksturojošais elements, bet gan darījuma priekšmets, tomēr konvencija norāda, ka šķīrējtiesas līgumam ir jābūt noslēgtam starp personām, kas darbojas starptautiskajā tirdzniecībā, neskatoties uz to, vai tās ir fiziskas vai juridiskas personas. Ir svarīgi, ka kritērijs „starptautiskā tirdzniecība” neprasa, lai puses tiktu uzskatītas par komersantiem saskaņā ar nacionālo likumu.⁶²⁴ Bet saskaņā ar starptautisko tiesību normām starptautiskās tirdzniecības subjekti ir profesionāli tirgotāji, piemēram, no

⁶²⁴ Iespējams tādēļ arī nacionālā likumdošana neregulē šo jautājumu, tomēr ir izņēmumi, piemēram, Ungārijas likums nosaka, ka šķīrējtiesas līgumu var noslēgt, ja vismaz viena puse profesionāli veic komerciālās darbības *Arbitration Law and Practice in Central and Eastern Europe* (Ed. Liebscher C.). Juris Net, Hungary, UN-21, §2.8.

starptautisko tirdzniecības tiesību tvēruma tiek izslēgtas personas, kas iegādājas preces personiskajām, ģimenes vai mājsaimniecības vajadzībām.⁶²⁵ Attiecībā uz cita veida līgumiem, tostarp starptautiskā pakalpojuma vai citiem, var tikt piemērota līdzīga formula. *UNCITRAL Parauglikumā*, skaidrojot terminu „komerciāls”, ir norādīts, ka pēc iespējas plašāk ir jātulko komerciāla rakstura attiecības, neskatoties, vai tās ir līgumiskas vai nav.⁶²⁶ Tādējādi fiziska persona, kas ir noslēgusi izplatīšanas līgumu un tajā ir iekļauta šķīrējtiesas atruna, pilda līgumu kā profesionāls tirgotājs, un tad var uzskatīt, ka šī persona ir pilnvērtīgs subjekts starptautiskās arbitražas tiesībās, līdz ar to var būt par pusi šķīrējtiesas līgumam. Tas sasaucas ar atzītu principu starptautiskajās komerciālajās attiecībās – indivīds var pilntiesīgi piedalīties kā subjekts, ja tas darbojas kā profesionāls komersants, jo pārējos gadījumos indivīda darbībām var tikt piemērots patērētāju tiesību regulējums.

Piemēram, Latvijas tiesa ir noteikusi, ka kritērijs darījuma atzīšanai par tādu, kas pakļauts patērētāju tiesību tiesiskajam regulējumam, ir līguma subjekts – patērētājs (fiziska persona, kas neizmanto precī vai pakalpojumu saimnieciskās vai profesionālās darbības nodrošināšanai), nevis sniegtā pakalpojuma vai pirkuma veids. Šādos patērētāju līgumos tiesai ir jāvērtē *Patērētāju tiesību aizsardzības likuma* aspektā noslēgtā līguma noteikumi par nevienlīdzīgiem un netaisnīgiem tā noteikumiem, kas ir par pamatu lēmuma atcelšanai un jautājuma nodošanai jaunai izskatīšanai, jo *Patērētāju tiesību aizsardzības likums* noteic tiesiskās attiecības darījumos, kuros viens no līgumslēdzējiem ir patērētājs.⁶²⁷ Lai gan Augstākā tiesa ir sekojusi Eiropas tiesību nostādņēm, tomēr šāds vērtējums ir pretrunā ar starptautiskās komerciālās šķīrējtiesas definīciju, kurā tieši tiek vērtēta darījuma daba.

Lai gan starptautiskajās komerciālajās arbitražas tiesībās subjektus nevērtēs pēc nacionālā likuma, tomēr jānorāda uz Latvijas nacionālā likuma liekvārdību. *Civilprocesa likums* nosaka, ka šķīrējtiesas līgumu var noslēgt rīcībspējīgas fiziskas personas neatkarīgi no pilsonības un dzīvesvietas, Latvijā vai ārvalstīs reģistrētas juridiskās personas un cits privāto tiesību subjekts (491. pants). Citi privāttiesību subjekti var būt tādi veidojumi, kas nav juridiskas personas, piemēram, personālsabiedrības. Būtībā šāda norma ir nevajadzīga likumā, jo pušu tiesības saistīties ar šķīrējtiesas līgumu noteiks objektīvā un subjektīvā arbitrabilitāte,

⁶²⁵ CISG 2. panta a) daļa.

⁶²⁶ 1. panta 1. daļas komentārs.

⁶²⁷ LR Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lēmums lietā Nr. SPC-35 [2006], publicēts <http://www.at.gov.lv> (skatīts 2007. gada 7. novembrī).

piemēram, *Civilprocesa likuma* 487. pants nosaka, ka šķīrējtiesā nevar izskatīt strīdus, kuros puse ir atzīta par maksātnespējīgu un kuros kaut viena puse ir valsts vai pašvaldības iestāde. Tāpat jebkurā gadījumā svarīgāka par subjektu definīciju ir to rīcībspēja un tiesībspēja. Ņemot vērā, ka Latvija atsauks savu atrunu pie *Ženēvas konvencijas* un publisko tiesību juridiskas personas varēs slēgt šķīrējtiesas līgumu, ir vērts rosināt grozīt arī šo pantu un dzēst minēto aizliegumu attiecībā uz valsts iestādēm.

Lai noslēgtu spēkā esošu līgumu, pusēm ir jāpiemīt tiesībspējai un rīcībspējai to noslēgt. Ja tiesībspēja dod tiesības subjektam īstenot savas tiesības un pildīt savus pienākumus, tad rīcībspēja ir tiesību subjekta spēja patstāvīgi iegūt un realizēt tiesības. Šie principi ir spēkā attiecībā uz šķīrējtiesas līgumu, tomēr starptautiskajās arbitražas tiesībās – atšķirībā no vispārējām civiltiesībām – juridiskas personas rīcībspējai ir teorētiska nozīme, un tā pēc praksē šāds problēmjaucējums ir reti sastopams.

3.4.2.1. *Šķīrējtiesas līguma puses rīcībspēja un pilnvarojums*

Kā viens no svarīgākajiem procesuālajiem jautājumiem, kuru neievērojot šķīrējtiesas spriedums var tikt neizpildīts un neatzīts, ir norādīts jau *1927.gada Ženēvas konvencijas* II pantā: šķīrējtiesas spriedumu var neatzīt un neizpildīt, ja „puse, pret kuru spriedums tiek izpildīts, nebija rīcībspējīga (*under legal incapacity* - angļu val.), tāpēc nebija pienācīgi pārstāvētas”. Tomēr, ņemot vērā, ka *Nujorkas konvencijas* tēvi uzskatīja, ka praksē ir reti gadījumi, kad puse ir nepienācīgi pārstāvēta,⁶²⁸ jo tai nav rīcībspējas, tā sākotnēji *Nujorkas konvencijas* projektā šāda norma netika iekļauta līdz pat pēdējai dienai, kad profesors Pīters Sanders (*Pieter Sanders*) izteica priekšlikumu, norādīdams, ka pants, kas nosaka, ka „šķīrējtiesas līgums nav spēkā saskaņā ar nacionālo likumu, par kuru puses ir vienojušās, bet, ja šādas vienošanās nav – tad saskaņā ar tās valsts likumu, kurā spriedums tiek taisīts,”⁶²⁹ nevar tikt piemērots arī puses rīcībspējai, jo vispārējais princips nosaka, ka puses rīcībspēju nosaka tas nacionālais likums, kurš nosaka tās personīgo statusu.⁶³⁰

⁶²⁸ U.N.Doc. E/CONF.26/SR, supra note 8, p. 17, 12 September 1958, at 9. Norvēģijas delegāta priekšlikums.

⁶²⁹ U.N.Doc. E/CONF.26/L.63, 9 June 1958: Considerations of the Draft Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards.

⁶³⁰ U.N.Doc. E/CONF.26/SR.24, 12 September 1958: UN Conference on International Commercial Arbitration – Summary Record of the 24th meeting.

Tā kā šī norma tika iekļauts konvencijā pēdējā brīdī, plašas debates pēc būtības nebija, līdz ar to nav komentāru, kas ietvertu normu ļautu izvērtēt no vēsturiskā aspekta. Saskaņā ar *Ņujorkas konvencijas* V 1.a) pantu tiesa neatzīst un neizpilda šķīrējtiesas spriedumu, ja tiek gūti pierādījumi, ka šķīrējtiesas līguma puses ir bijušas kaut kādā ziņā rīcības nespējīgas pēc tām piemērojamā likuma. Šī parasti tiek izmantota kā atbildētāja aizstāvība.

Līdzīgs noteikums ir arī *Ženēvas konvencijā*, tomēr tās 9. pants nosaka vienu no gadījumiem, kad šķīrējtiesas spriedumu var atcelt, nevis neizpildīt vai neatzīt: ja šķīrējtiesas līguma puses saskaņā ar tām piemērojamiem normatīvajiem aktiem, kas uz tām attiecas, nav bijušas tiesīgas līgumu noslēgt. Tomēr starptautiskās arbitražas konvencijas nedod atbildi, kā noteikt šīs piemērojamās tiesības, un tas ir aktuāls jautājums, ņemot vērā, ka piemērojamā likuma noteikšana atšķiras no valsts uz valsti, un starptautiskās konvencijas nenosaka nekādus kopīgus kritērijus.

Savukārt *UNCITRAL Parauglikuma travaux preparatoires* norāda, ka, lai arī ir bijusi vēlme tekstuāli to pēc iespējas tuvāk veidot *Ņujorkas konvencijai*, tomēr tika konstatēts, ka tā ir nepilnīga un nepieciešams papildināt šo principu. Proti, frāze „pēc tām piemērojamā likuma” ir neskaidra un norāda uz komplicētu kolīziju tiesību piemērošanu.⁶³¹ 34. panta 2. panta a. daļas i. apakšpunkts nosaka, ka spriedums var tikt atcelts, ja pieteicējs pierāda, ka šķīrējtiesas līguma puse ir bijusi kādā veidā rīcības nespējīga [...] saskaņā ar pusēm piemērojamo likumu. Tādējādi pirmām kārtām ir izvērtējamas atšķirības starp saistību tiesību un starptautisko arbitražas tiesību pieeju, interpretējot personu rīcībspēju un tiesībspēju starptautiskā šķīrējtiesas līguma kontekstā, tostarp latviskojot starptautiskajos instrumentos lietoto vārdu „*capacity*”. Otrām kārtām - kāds ir piemērojamais likums, lai noteiktu subjektu rīcībspēju.

Pirmkārt, neviena no konvencijām vai *UNCITRAL Parauglikums* nedefinē, ko nozīmē personas rīcībspēja. Tomēr pēc tekstu struktūras un gara ir noprotams, ka subjektīvi jāvērtē šķīrējtiesas līgums tostarp, puses spēja noslēgt spēkā esošu šķīrējtiesas līgumu, kas ir nošķirams no galvenā līguma. Tādējādi šis termins nosaka tikai pamatprasības, lai subjekts varētu slēgt saistošu līgumu, izsakot brīvu gribu, savā vārdā un uz sava rēķina. Tomēr konvencijās norādītā rīcībspēja ir attiecināma pilnībā tikai uz fiziskām personām, bet attiecībā uz juridiskām personām, arī uz publisko tiesību personām, šī atbildētāja aizstāvība parasti netiek izmantota, un salīdzinošajās

⁶³¹ XVI UNCITRAL Y.B. 446, 447, 498, 501, 1985.

tiesībās nav skaidri izkristalizēties, vai rīcībnespēja, kā tas minēts starptautiskajās arbitrāžas konvencijās, ir attiecināma arī uz juridiskajām personām, jo atsevišķās jurisdikcijās rīcībnespēja piemīt tikai fiziskām personām. Šāds uzskats tiek pamatots ar to, ka patstāvīgas rīcībnespējas juridiskai personai nav, jo tās kā mākslīgs veidojums nespēj patstāvīgi rīkoties.⁶³² Tomēr, kā minēts tālāk, šāds viedoklis var tikt apstrīdēts starptautiskajās arbitrāžas tiesībās.

No vienas puses, personas rīcībnespēja ir iesaistīties juridiskās attiecībās savā vārdā un uz sava rēķina, tomēr cits jautājums ir par personas spēju radīt saistošu saistību, ja tā slēgta trešās personas vārdā un interesēs. Trešā persona var dot pilnvaras, kas izriet gan no līguma, gan saskaņā ar likumu vai tiesību nodibinošiem dokumentiem. Piemēram, lai sabiedrības darbinieks varētu parakstīt noteiktu šķīrējtiesas līgumu, viņam var būt nepieciešams speciāls pilnvarojums no valdes, dalībniekiem vai tam jābūt paredzētam statūtos. Savukārt valsts iestādēm vai uzņēmumiem var nākties no kādas augstākstāvošas institūcijas lūgt speciālu atļauju slēgt šādu līgumu. Starptautiskajās arbitrāžas tiesībās ir pieņemts - ja fiziskām personām ir tiesības sabiedrības vārdā slēgt visus citus līgumus, tad tas arī attiecināms uz šķīrējtiesas līgumu. Pretēja kārtība ilgu laiku pastāvēja Latvijā, kur, saskaņā ar *Civilprocesa likuma* 86.pantu, tiesu praksē tika nostabilizēts, ka tam ir nepieciešams speciāls pilnvarojums.

Lai gan fiziskas personas rīcībnespēja ir jautājums, kas praksē reti ir sastopams starptautiskā arbitrāžā, tomēr indivīda rīcībnespēja parasti tiks noteikta pēc viņa dzīves vietas likuma, taču ir viedoklis, ka arbitri var vadīties pēc šķīrējtiesas vietas kolīziju tiesību principiem. Piemēram, to nosaka *Starptautiskā Privāttiesību institūta 1957. gada rezolūcijas* 4. pants: „spēju vērsties šķīrējtiesai regulē likums, kas tiek noteikts saskaņā ar šķīrējtiesas vietas kolīziju tiesībām.”⁶³³ Tomēr šī metode ne vienmēr var novest pie pareiza rezultāta, jo puses, vienojoties par šķīrējtiesas vietu, var speciāli vienoties par sev labvēlīgāku iznākumu, vai arī tieši otrādi, arbitri var noteikt šo vietu pēc sava ieskata, tādējādi kāda no pusēm var zaudēt savu rīcībnespēju. Tāpat arī pārāk liela nozīme tiek piešķirta šim vietas likumam, kas, kā norādīts, jau zaudē savu aktualitāti. Kā vēl vienu metodi, kas attīstījās *Dalico* lietā, var minēt to, ka attiecībā uz

⁶³² Skat. Balodis K. *Ievads civiltiesībās*, Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 96.lpp.

⁶³³ Arbitration in Private International Law. The Institute of International Law, Session of Amsterdam – 1957. http://www.idi-iil.org/idiE/resolutionsE/1957_amst_03_en.pdf (skatīts 2009.gada 15. maijā).

fizisku personu, kas veic profesionāli komercdarbību, tiek prezumēts, ka tai ir rīcībspēja un tiesībspēja slēgt šķīrējtiesas līgumu, kas saistīts ar šo komercdarbību.⁶³⁴

Papildinot jau iepriekš minēto, iespējams, ka arbitražas konvenciju aspektā juridiskas personas rīcībspējas princips var tikt vērtēts, lai ierobežotu publisko tiesību juridisko personu vārdā slēgt šķīrējtiesas līgumus, tomēr šāds pamatojums nav atrodams konvenciju *travaux preparatoires*. No otras puses, ja šis princips tiek piemērots arī juridiskām personām, tad šāda norma varētu būt par bargu starptautiskam regulējumam. Praksē ir maz piemēru, kuros piemērotas normas par juridisko personu rīcībnespēju, jo, pamatojoties uz *ultra vires* (*ārpus pilnvarām* - latīņu val.) doktrīnu, kas ierobežo sabiedrību spēju iesaistīties statūtos īpaši paredzētās darbībās, tā ir izzudusi, un privātām juridiskām personām ir vispārīgi atzīta rīcībspēja stāties līgumattiecībās, arī, slēgt šķīrējtiesas līgumu, neskatoties uz jebkuru viņu rīcību, kas būtu pretēja statūtiem vai dibināšanas līgumiem.⁶³⁵

Viena no šādām lietām ir izskatīta 1999. gadā Vācijas Augstākajā tiesā.⁶³⁶ Strīds bija saistīts ar vairākiem līgumiem, kuros viena no pusēm bija juridiska persona no Dienvidslāvijas, kurai saskaņā ar toreiz spēkā esošo likumu bija speciāli jāreģistrējas, lai veiktu pārobežu darījumus, bet dienvidslāvu pusei šādas reģistrācijas nebija. Tiesa konstatēja, ka šķīrējtiesas spriedums par strīdu nevar tikt atzīts un izpildīts, pamatojoties uz *Ženēvas konvenciju* un minēto *ultra vires* doktrīnu, jo dienvidslāvu pusei nebija rīcībspējas saskaņā ar piemērojamo Dienvidslāvijas likumu.

Savukārt Maskavas apgabaltiesa atteica atzīt un izpildīt Anglijā taisītu šķīrējtiesas spriedumu, pamatodamās uz to, ka pieteicējs *Sokofl Star Shipping Co.Inc.* lūdza izpildi spriedumam, kas taisīts par labu *Sokolf Star Shipping Co.Ltd.* Atbildētājs norādīja, ka sabiedrība, kuras nosaukums beidzas ar Ltd., neeksistē, un, pamatojoties uz *Ņujorkas konvencijas* V (1) (a) pantu, kompānijai nav rīcībspējas. Pieteicējs norādīja, ka tā ir maznozīmīga kļūda, kas ieviesusies līgumā, par ko bija strīds, tomēr tiesa norādīja, ka prasītājs nav mēģinājis kļūdu izlabot saskaņā ar likumu, un pieteikums tika noraidīts.⁶³⁷

Ar līdzīgu juridisku problēmu ir saskārusies arī Latvijas tiesa. 2009. gada 19. martā Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesā tika saņemts Baltkrievijas slēgtās

⁶³⁴ Paris Cour de cassation case: *Dalico* [1993] in *Revue de l'Arbitration*, 1994, p. 116.

⁶³⁵ Sutton D., Gill J. *Russell on Arbitration*. Sweet&Maxwell, 2003, p. 83.

⁶³⁶ Bundesgerichtshof lieta [1998] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XXIV, 1999, p. 928.

⁶³⁷ District Court of Moscow case: *Sokofl Star Shipping Co.Inc. v. GPVO Technopromexport* [1997] *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XXIII, 1998, p. 742.

akciju sabiedrības „Belteheksport” pieteikums par Baltkrievijas TRK Starptautiskās šķīrējtiesas sprieduma atzīšanu un izpildi saskaņā ar *Ņujorkas konvenciju*.⁶³⁸ Minētā šķīrējtiesa izskatīja strīdu, kas radās no aizdevuma līguma, ko noslēgusi slēgtā akciju sabiedrība un sabiedrība ar ierobežotu atbildību „Flaters Ltd”. Pēdējā kā aizņēmēja aizdevumu nav atdevusi, tādējādi strīds izskatīts starptautiskā šķīrējtiesā. Šķīrējtiesas spriedums tika taisīts par sliktu SIA „Flaters”. Spriedumā norādīts, ka atbildētājs procesā nav piedalījies, lai gan ir saņemta vēstule no sabiedrības grāmatveža, ka parāds ir saņemts. Turklāt šķīrējtiesa konstatēja, ka naudas līdzekļi ir pārskaitīti uz SIA „Flaters” kontu, līgumu parakstījis SIA „Flaters” valdes loceklis un uz tā atrodas sabiedrības zīmogs. Atbildētāja pārstāvis tiesas sēdē norādīja, ka SIA „Flaters” nekad nav slēdzis minēto līgumu, tā līgumslēdzējuse ir „Flaters Ltd”, kas ir divas dažādas juridiskas personas. Atbalstot pieteicēja argumentus, tiesa norādīja, ka šāds lietas apstākļu vērtējums pēc būtības, kam novērtējumu Baltkrievijas šķīrējtiesa jau ir devusi spriedumā, proti, ir konstatējusi, ka SIA „Flaters” un „Flaters Ltd” ir viena un tā pati personu, līdz ar to „tiesa nenodibināja lietā tādu apstākļu esamību, kas norādīti *Ņujorkas konvencijas* V pantā, kurus nodibinot būtu pamats noraidīt pieteikumu par ārvalsts tiesas sprieduma atzīšanu un izpildi.”

Tikai blakus sūdzībā atbildētājs atsaucās uz *Ņujorkas konvencijas* V pantu, norādīdams, ka nolēmums pieņemts par strīdu, kas nav paredzēts šķīrējtiesas nolīgumā, jo starp SIA „Flaters” un „Balteheksport” nav noslēgts šķīrējtiesas līgums. Atbildētājs šajā gadījumā ir izvēlējis nepareizu normu, jo šķīrējtiesas līgums būtu noslēgts pat tad, ja tas nebūtu parakstīts no SIA amatpersonas puses, bet šajā gadījumā varēja mēģināt iebilst līdzīgi kā jau minētajā *Sokofl Star Shipping Co.Inc* lietā. Tomēr abas lietas atšķiras ar to, ka pēdējā jau šķīrējtiesa konstatēja, ka atbildētājs ir puse līgumam, līdz ar to atzīšanas un izpildes procesā Latvijas tiesai nav tiesību iejaukties un skatīt strīdu pēc būtības. To konstatēja arī Augstākās tiesas Senāts, gan norādot, ka *Ņujorkas konvencijas* V 1.c) pants nav piemērojams, bet gan atbildētāja iebildumi saistāmi ar *Ženēvas konvencijas* 5.pantu, kas nosaka, ka pusei, kas uzskata, ka strīds nav piekritīgs šķīrējtiesā vai vēlas lūgt šķīrējtiesas līgumu par spēkā neesošu, jāizsaka iebildumi šķīrējtiesas procesa laikā, bet ne vēlāk kā iesniedzot prasību vai atsaukumi uz prasību par strīda būtību.⁶³⁹ Šāds Senāta lēmums ir pierādījums, ka izpratne par starptautiskajām arbitražas tiesībām un starptautisko

⁶³⁸ Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas lēmums lietā Nr. C31258409 [2009], nepublicēts.

⁶³⁹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta lēmums lietā Nr. SKC-395/2010 [2010], nepublicēts.

konvenciju piemērošanu uzlabojas un arī Latvijā var tikt pieņemti tādi lēmumi, kas atbilst starptautiskajiem standartiem.

Visaktuālākais jautājums saistībā ar subjektīvo arbitrabilitāti ir publisko tiesību juridisko personu tiesības būt par pusi šķīrējtiesas līgumā. Ir valstis, kuru nacionālie likumi aizliedz publisko tiesību juridiskām personām slēgt šķīrējtiesas līgumu, un šāds aizliegums, pēc atsevišķu autoru domām, var būt kvalificējams kā rīcībnespēja,⁶⁴⁰ tomēr vairākums autoru uzskata, ka tas ir subjektīvās arbitrabilitātes jautājums, jo šis aizliegums publisko tiesību juridiskām personām nevar tikt balstīts uz tieši tādu pašu principu kā attiecībā uz fiziskām personām.⁶⁴¹ Šajā gadījumā atbildētājs, kas iebilst pret sprieduma atzīšanu, var izmantot, piemēram, *Nujorkas Konvencijas* V (2) (a) pantu, kā tas detalizētāk ir aplūkots tālāk šajā darbā.

ICC šķīrējtiesas reglamenta 35. pants dod recepti, nosacīdams, ka jebkuros jautājumos, kuri tieši nav noregulēti ar Reglamentu, šķīrējtiesas institūcija un sastāvs [...] pieliek visas nepieciešamās pūles, lai spriedums būtu izpildāms un atzīstams. Tas nozīmē, ka arī jautājumiem par tiesībspēju un rīcībbspēju var tikt piemērots tās valsts likums, kur ir jāizpilda spriedums. Tomēr arī šajā gadījumā var nonākt pie nepieņemama rezultāta, jo fiziskas personas rīcībbspēju varēs noteikt pēc vairākiem to valstu nacionālajiem likumiem, kuros atrodas šīs personas aktīvi.

Tomēr praksē galvenais jautājums ir par pušu attiecīgu pilnvarojumu slēgt starptautiskus šķīrējtiesas līgumus un to pārstāvības tiesību tvērums, nevis jautājums par rīcībbspēju. Starptautiskos darījumos ir jāņem vērā ne tikai kolīziju normas, bet arī starptautiskā darījuma daba. Tātad, ja pusei ir bijusi pārliecība, ka otrai pusei ir visas pilnvaras, lai slēgtu šķīrējtiesas līgumu, līgums ir spēkā pat tad, ja statūtos vai citos dokumentos šādas pilnvaras nav bijušas. Tātad atkal galvenais ir konstatēt nodomu. Piemēram, atsevišķās jurisdikcijās fiziskai personai, kas noslēgusi līgumu ar šķīrējtiesas klauzulu neeksistējošas juridiskas personas vārdā, ir saistošs šķīrējtiesas līgums.⁶⁴²

Vairākas Latvijas tiesu prakses lietas parāda neizpratni par šo jautājumu. Piemēram, lietā, kur šķīrējtiesas klauzula ietverta preču pavadzīmēs–rēķinos, bet

⁶⁴⁰ Van den berg Albert Jan. *The New York Arbitration Convention of 1958: Towards a Uniform Judicial Interpretation*, Kluwer. 1981, p. 276.

⁶⁴¹ *Fouchard, Gaillard, Goldman: On International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, The Hague/ Boston/ London, p. 317.

⁶⁴² Supreme Court of New York case No. 115029/04: *Corporacion Selee De Venez v. Selee Corp* [2005] in KluwerArbitration data base.

pavadzīmes–rēķinus paraksta preču pieņēmējs, kuram nav reģistrētas paraksta tiesības Uzņēmumu reģistrā, tiesa konstatēja, ka uzskats, ka “pilnvarojumā atsevišķām personām saņemt preces un parakstīt preču pavadzīmes–rēķinus ietilpst arī pilnvarojums slēgt šķīrējtiesas līgumus, ir balstīts uz pieņēmumu, kas neapstiprinās ar pierādījumiem un neatbilst likumam.” Tiesa pamatojās uz *Civillikuma* 1410. pantu, ka juridiskas personas darījumus veic caur saviem likumīgajiem pārstāvjiem, bet šo pārstāvniecību nosaka likums, statūti vai pilnvara.⁶⁴³ Neapšaubāmi, arbitrāžas tiesībās svarīgu vietu ieņem puses rīcībspēja un tiesībspēja slēgt līgumus, tomēr, kā minēts, šķīrējtiesas līgumu var tulkot plašāk, izmantojot dažādas interpretācijas metodes. Šajā gadījumā tiks konstatēta gan puses griba, gan arī rakstiska forma šķīrējtiesas līgumam, līdz ar to ir tiesiski noslēgts šķīrējtiesas līgums un šķīrējtiesai ir piekritīgs šis strīds.

Savukārt ASV reģistrētas sabiedrības “Gladiator LLC” vārdā D.K. iesniedza pieteikumu par izpildu raksta izsniegšanu, tomēr tam pievienota “neskaidras izcelsmes pilnvara un tās tulkojumu no angļu valodas. Minētā pilnvara nav taisīta kā notariāls akts un tās īstums nav apliecināts ar apostili, bez tam lietā arī nav neviena dokumenta, kas norādītu uz to, ka D.K. izsniegto pilnvaru sabiedrības “Gladiator LLC” vārdā ir bijuši tiesīgi parakstīt uz dokumenta parakstījušies D.N.F. un S.F.M., kas parakstījušies citu sabiedrību, nevis “Gladiator LLC” vārdā. Līdz ar to prokurors, iesniedzot protestu, uzskatīja, ka D.K. nevar atzīt par pilnvarotu personu *Civilprocesa likuma* 83. un 85. panta izpratnē, kas ir tiesīga rīkoties sabiedrības “Gladiator LLC” vārdā, tai skaitā prasīt izpildu rakstu izsniegšanu šķīrējtiesas sprieduma izpildei.”⁶⁴⁴ Šajā gadījumā minētie *Civilprocesa likuma* panti neattiecas uz šķīrējtiesas procesu, bija nepieciešams piemērot citas tiesību normas, to vidū starptautiskās, lai nonāktu pie rezultāta, un, iespējams, tas būtu pretējs.

Lai gan nākamais piemērs ir nacionālā šķīrējtiesas procesa rezultāts, tomēr tas pārlicinoši parāda Latvijas juristu neizpratni par arbitrāžas tiesībām. Proti, 2006.gada 9. novembrī šķīrējtiesa pieņēma lēmumu⁶⁴⁵ par šķīrējtiesas procesa izbeigšanu, pamatodamās uz *Civilprocesa likuma* 532. panta trešo daļu - strīds nav pakļauts šķīrējtiesai. Šķīrējtiesa konstatēja, ka šķīrējtiesas atruna, uz kuras pamata ir celta prasība par zaudējuma piedziņu, ir ietverta pirkuma un pārdevuma līgumā, kuru ir parakstījis atbildētāja pārstāvis, bet nav iespējams konstatēt, vai šo līgumu pienācīgi ir

⁶⁴³ LR Augstākās tiesas spriedums Nr. SPC-0036-06 [2006], npublicēts.

⁶⁴⁴ LR Augstākās tiesas Senāta lieta Nr. SPC-61 [2004], Lursoft datu bāze

⁶⁴⁵ [...] šķīrējtiesas lieta 2006/M-12 [2006], npublicēts.

parakstījis arī prasītājs. Proti, līguma beigās zem prasītāja (pārdevēja) rekvizītiem atrodas divi paraksti, no kuriem vienam ir norāde, ka tas ir pārdevēja pārstāvja “M.S.” paraksts (kurš arī ir norādīts līguma ievadā kā prasītāja pārstāvis), bet otram nav atšifrējuma un šis paraksts nav salasāms. Lapas apakšā drukātiem burtiem ar roku rakstīts “G.E.”, bet nav norādes, uz kāda pamata šī persona ir parakstījusies, un nav zināms, vai vispār ir parakstījusies. Iespējams, ka otrs ir pavisam citas personas paraksts. Atbilstoši iesniegtajai Uzņēmumu reģistra izziņai valdes loceklis var pārstāvēt kapitālsabiedrību kopā ar vismaz vienu no valdes locekļiem (arī *Komerclikuma* 223.panta pirmā un otrā daļa.⁶⁴⁶) Līdz ar to šķīrējtiesa secināja, ka lietā nav pierādījumu, ka puses būtu rakstveidā vienojušās par konkrētā strīda nodošanu izskatīšanā šķīrējtiesā. Tas tika pamatots arī ar *Civillikuma* 1475. pantu, kas nosaka, ka darījuma formas neievērošana tajos gadījumos, kad formu prasa likums vai kad līdzēji darījuši no tās atkarīgu sava darījuma spēku, padara pašu darījumu par spēkā neesošu.

Šķīrējtiesas lēmums ir tiesiski nepareizs vairāku iemeslu dēļ. Analizējot šo lietu, pirmkārt, ir jānorāda, ka šķīrējtiesnesis neveic izmeklētāja funkcijas un nevar pārkāpt prasības robežas. Atbildētājs neapstrīdēja līguma spēkā esamību, vēl vairāk, pieņēma preces saskaņā ar šo līgumu, tādējādi šķīrējtiesai vispār nevajadzēja šādu jautājumu apskatīt. Otrkārt, nav īsti skaidrs, kāpēc tika piemērots *Komerclikuma* normas, jo tās nenosaka sankcijas, kas notiek, ja viens no valdes locekļiem nav parakstījis. Nepareizi šādā gadījumā ir piemērot arī *Civillikuma* 1475. pantu – tas nosaka kārtību, kādā slēdzami darījumi, bet šķīrējtiesas līgums “nav tieši vērsts uz saistību nodibināšanu *Civillikuma* 1401. panta izpratnē (līgumi šaurākā nozīmē).”⁶⁴⁷ Šajā gadījumā bija jāpiemēro tikai *Civilprocesa likuma* 62. nodaļā ietvertās normas par šķīrējtiesas līgumu. *Civilprocesa likuma* 492. pants nosaka, ka šķīrējtiesas līgumu noslēdz rakstveidā un par rakstveida līgumu uzskatāma arī vienošanās, kas noslēgta, apmainoties ar vēstulēm un elektroniskajiem līdzekļiem. Minētais līgums visnotaļ bija rakstisks – tātad galvenā prasība tika izpildīta, un, kā jau minēts, šādam līgumam nav obligāti jābūt parakstītam. Minētā norma ir balstīta uz *UNCITRAL Parauglikumu*, un tā arī būtu jātulko saskaņā ar šī parauglikuma komentāriem, ja tādu nav *Civilprocesa*

⁶⁴⁶ Valdes pārstāvības tiesības: Visiem valdes locekļiem ir pārstāvības tiesības. Valdes locekļi pārstāv sabiedrību kopīgi, ja statūtos nav noteikts citādi.

(2) Kopīgas pārstāvības gadījumā valdes locekļi var pilnvarot no sava vidus vienu vai vairākus valdes locekļus slēgt noteiktus darījumus vai noteikta veida darījumus.

⁶⁴⁷ Torgāns K. (Zin. red.). *Civilprocesa likuma komentāri*. Rīga: TNA, 2006, 654.lpp.

likumam. Modernie arbitrāžas likumi vairs neprasa parakstītu līgumu par strīdu izšķiršanu šķīrējtiesā, galvenais ir jebkāds rakstisks pierādījums par šādu līgumu, un nav svarīgi, kādā formā tas ir iemūžināts – disketē, elektroniskajā vēstulē vai telegrammā.⁶⁴⁸

Treškārt, šķīrējtiesa uzskatīja šādu līgumu par spēkā neesošu, tāpēc procesu izbeidza. Saskaņā ar *Civilprocesa likuma* 532. pantu prasītājs varēs vērsties tikai tiesā, lai atrisinātu šo strīdu, kas arī ir pretrunīgi vērtējams, jo šķīrējtiesa pēc savas iniciatīvas varēja izprasīt pilnvaru vai kādu citu pierādījumu par paraksta tiesībām, līdz ar to pieņemt lēmumu par procesa apturēšanu vai atstāšanu bez izskatīšanas. Svarīgākais šādā situācijā ir sacīkstes princips – otra puse šāda paraksta trūkumu nav apstrīdējusi, par to nav iebildusi, līdz ar to uzskatāms, ka šķīrējtiesnesis ir kļūdījis savos tiesiskajos apsvērumos.

Jāpiebilst, ka starptautiskajās arbitrāžas tiesībās subjekta rīcībspēja, neskatoties uz to, ka tā noteikta kā kritērijs starptautiskajās konvencijās, praksē ir reti izmantojama par iemeslu, lai atzītu šķīrējtiesas līgumu par spēkā neesošu vai spriedumu par nelikumīgu. Tātad galvenā uzmanība parasti tiek vērsta uz personas pilnvarojumu, tomēr arī šeit tiek prezumēts, ka, ja persona rīkojas kāda vārdā, visdrīzāk šķīrējtiesas līgums būs saistošs, jo - atšķirībā no nacionālajām tiesībām - starptautiskam komersantam nav nepieciešams būt reģistrētam kādā reģistrā, lai varētu pārstāvēt, piemēram, juridisku personu.

3.4.2.2. Arbitrabilitātes problemātika saistībā ar publisko tiesību juridiskajām personām kā šķīrējtiesas līguma pusēm

Ja objektīvā arbitrabilitāte ir vērtējam nacionālo tiesību kontekstā, tad subjektīvā arbitrabilitāte ir ne tikai nacionālo, bet arī starptautiskās normu tvērumā, un saistībā ar šo sevišķi aktuāli problēmjaudājumi rodas par publisko tiesību juridiskajām personām. Proti, viens no riskiem, slēdzot komercīgumus ar “valsti” ir, ka valsts puse var izlietot savu suverēno varu, ar kuru tā sašķobītu līguma līdzsvaru – valsts kļūtu ne tikai par darījuma partneri, bet arī vienlaicīgi par tiesnesi lietā. Tikko valstij līgums kļūst neizdevīgs, tā var mainīt to vai atsaukties uz aizliedzošu nacionālo likumu, lai nevajadzētu līgumu izpildīt. Tāpat valsts tradicionāli var mēģināt atsaukties uz savu imunitāti. Tomēr, kā analizēts tālāk, starptautiskajās arbitrāžas tiesībās publisko

⁶⁴⁸ Redfern A. et al. *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2004, §3-09.

tiesību juridiskās personas šo atribūtus tik viegli nevarēs izmantot aizsardzībai. Tātad katras valsts pārvaldes personas tiesības slēgt līgumu, tostarp šķīrējtiesas līgumu, tieši vai netieši ir atkarīgas no spēkā esošā normatīvā režīma. Atsevišķās nacionālajās jurisdikcijās valstij vai tās kontrolētai korporācijai nav spējas slēgt šķīrējtiesas līgumu un piedalīties šķīrējtiesas procesā, līdz ar to šķīrējtiesnesim ir svarīgi konstatēt, vai šķīrējtiesas līgums ir spēkā un vai pusēm ir pietiekamas spējas.

Saskaņā ar *Ženēvas konvencijas* 2. panta 1. punktu juridiskās personas, kuras saskaņā ar tām piemērojamiem normatīviem aktiem uzskatāmas par "publisko tiesību juridiskām personām", ir tiesīgas noslēgt tiesiskus šķīrējtiesas līgumus, ja vien valsts neizmanto panta nākamajā punktā paredzēto tiesību deklarēt, ka tā ierobežo šīs tiesības. Šādā kontekstā ir jāizvērtē publisko tiesību juridiskās personas definīcijas tvērums. Visupirms publisko tiesību juridiskās personas tiks izvērtētas starptautisko publisko tiesību kontekstā, piemērojot starptautiskās konvencijas. Publisko tiesību juridiskās personas saskaņā ar *Ženēvas konvenciju* ir jātulko pēc iespējas plašāk un piešķirot tām tādu pašu tiesību un pienākumu apjomu kā parastām juridiskām personām.⁶⁴⁹ ANO *Konvencija Par valsts imunitāti un to īpašumu pret jurisdikciju* "valsti" definē kā valsts un dažādās valdības institūcijas, federālās valsts pilnvarotās vienības vai politiskās apakšnodaļas, kam ir tiesības pieņemt aktus, lai realizētu suverenitāti un rīcībspēju, valsts vai citu uzņēmumu aģentūras vai starpnieki, tiktāl, ciktāl tiem ir tiesības pildīt vai tie pilda aktus, realizējot valsts suverenitāti, kā arī valsts pārstāvji, kas rīkojas saskaņā ar savu rīcībspēju.⁶⁵⁰ Proti, modernas valsts manifestācijas ir dažādas, sākot ar valsts galvu, kabinetu, departamentiem, pašvaldībām, beidzot ar valsts kontrolētu pakalpojumu – tādu kā pasta, elektrības, ūdens, telekomunikāciju, banku, avio un citu – sniedzēji. Pēdējās tendences starptautiskajā arēnā norāda uz to, ka valsts uzņēmuma vai aģentūras (neskatoties uz to, ka tās ir atsevišķas juridiskās personas) statuss un atbildība ir tiešā veidā asociēta ar valsti.⁶⁵¹ Tātad parasti tomēr valsts savas komerciālās aktivitātes veic caur saviem

⁶⁴⁹ Hacher D. European Convention on International Commercial Arbitration of 1961 *Yearbook Commercial Arbitration*, 1995, Vol. XX, p. 1016.

⁶⁵⁰ Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property. OFFICIAL records of the General Assembly, 59 Session, Supplement No. 49 (A/59/49, adopted by the General Assembly of the United Nations on 2 December 2004, 2.panta (b), nav spēkā. Saskaņā ar konvencijas 30.pantu konvencija stājas spēkā 30. dienā, kad to ratificējušās 30 valstis. 2010. gada 14. februārī konvenciju parakstījušas 28 valstis http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=III-13&chapter=3&lang=en (skatīts 2010. gada 14. februārī).

⁶⁵¹ Nathan K.V.S.K. *ICSID Convention: The Law of the International Centre For Settlement of Investment Disputes*. Juris Publishing, 2000, p. 76-79. ASV Ārvalsts suverēnās imunitātes akts (*United*

nodibinājumiem, aģentūrām, un šīs valsts komerciālās kompānijas un korporācijas ir tiesīgas slēgt arī komerciālus kontraktus, iekļaujot arī šķīrējtiesas atrunu.

Ļoti svarīgi ir norādīt, ka jebkurā gadījumā konvencijas ir ar prioritāru spēku nekā nacionālais likums. Piemēram, Tunisijas likums aizliedz publisko tiesību personām (*collectivité publique*) izšķirt strīdus šķīrējtiesā, tomēr publiskajiem uzņēmumiem (*établissement public*), kam ir juridiskās personas statuss privātajās tiesībās un kas ir finansiāli neatkarīgi, šķīrējtiesas līgums būs spēkā, ja a) šķīrējtiesas klauzula attiecas uz starptautisku darījumu; b) ārvalsts likums, kas piemērojams līgumam, šādu šķīrējtiesas klauzulu atzīst par spēkā esošu.⁶⁵² Tātad šajā gadījumā izņēmumi ir tieši saistīti ar darījuma un strīda starptautiskumu.

Ženēvas konvencijas 2. panta otrā daļa nosaka, ka parakstot, ratificējot vai pievienojoties konvencijai, katra valsts ir tiesīga deklarēt, ka tā ierobežo tiesības publisko tiesību juridiskajām personām noslēgt šķīrējtiesas līgumu tādā mērā, kā tas var būt noteikts atrunā. Veidojot *Ženēvas Konvenciju*, pret 2. panta pirmo daļu striktā opozīcijā nostājās tās valstis, pārsvarā no austrumu bloka, kuru civiltiesībās publisko tiesību personām ir aizliegts vērsties šķīrējtiesā vai kurās jebkura ekonomiskā aktivitāte tieši vai netieši ir valsts rokās. Tā kā šādas valstis varētu atteikties ratificēt *Ženēvas konvenciju*, pantam tika pievienota otrā daļa, kas padarīja iespējamās atrunas.⁶⁵³ Tomēr galu galā šādu atrunu ir izdarījusi tikai Beļģija un Latvija.⁶⁵⁴ Kā minēts, Latvija ir sagatavojusi likumprojektu par šīs atrunas atsaukšanu.

Beļģija ir izdarījusi šādu atrunu: “Saskaņā ar Konvencijas 2. pantu Beļģijas valdība deklarē, ka lietās, kas minētas 1. panta pirmajā daļā, Beļģijā tikai valstij ir spēja slēgt šķīrējtiesas līgumus.” Beļģijas *Tiesu kodeksa* 1676. panta otrā daļa nosaka:

*Šķīrējtiesas līgumu var slēgt jebkura persona, kam piemīt tiesībspēja un spēja izšķirt strīdus šķīrējtiesā, izņemot juridiskās personas, ko regulē publiskās tiesības. Valdība var slēgt šādu līgumu, ja to atļauj šķīrējtiesas konvencija.*⁶⁵⁵

States Foreign Sovereign Immunities Act) definē “ārvalsti kā: “tai skaitā ārvalsts politisku apakšvienību vai aģentūru vai citu starpnieku [...] Aģentūra vai starpnieks nozīmē patstāvīgu vienību, (i) kura ir atsevišķa juridiska persona, korporatīva vai cita; (ii) kas ir ārvalsts institūcija, politiskā apakšvienība vai kuru vairākums daļu vai citu īpašumtiesību pieder ārvalstij [...]”.

⁶⁵² Court of First Instance of Tunis case: *Societe Tunisienne d'Electricite et de Gaz v. Societe Entrepose* [1976] in KluwerArbitration data base.

⁶⁵³ Berg A. (Ed.). *Yearbook Commercial Arbitration Volume, XX-1995*, offprint, Kluwer, p. 1017.

⁶⁵⁴ United Nations Treaty Collection, Status of European Convention on International Commercial Arbitration http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXII-2&chapter=22&lang=en (skatīts 2009. gada 15. maijā).

⁶⁵⁵ Belgian Judicial Code www.unb.br/fd/gt/conteudo/Lei_arb_belgica_ing.doc (skatīts 2009. gada 5. augustā).

Beļģijas *Tiesu kodeksa* 1676. panta otrā daļa noteic, ka publisko tiesību juridiskās personas drīkst slēgt šķīrējtiesas līgumu, ja tas attiecas uz strīda atrisināšanu saistībā ar līguma sastādīšanu vai izpildi. Šāds līgums tiek noslēgts ar tādiem pašiem noteikumiem kā tie līgumi, kuri tiek izskatīti šķīrējtiesas procesā. Publisko tiesību juridiskās personas var slēgt šķīrējtiesas līgumu jebkurā jomā, ja to ļauj likums vai monarha dekrēts.

Latvija, izdarot atrunu pie *Ženēvas konvencijas*, noteica, ka konvencijas 2. panta 1. punkts netiek piemērots attiecībā uz valsts un pašvaldību iestādēm. Tātad Latvijas gadījumā ir svarīgi izvērtēt tieši definīcijas „iestādes” apjomu. *Valsts pārvaldes iekārtas likums*⁶⁵⁶ nosaka, ka iestāde ir institūcija, kura darbojas publiskas personas vārdā un kurai ar normatīvo aktu noteikta kompetence valsts pārvaldē, piešķirti finanšu līdzekļi tās darbības īstenošanai un ir savs personāls (1. panta trešā daļa), un šādas iestādes varbūt gan tiešās, ko izveido Ministru kabinets, gan pastarpinātas, kuras sistēmu un darba organizāciju nosaka atvasinātās publiskās personas. Kā atzinusi Latvijas tiesa, valsts iestādei nav savas patstāvīgās tiesībspējas, tā ir tikai Latvijas Republikai, kuras vārdā iestādes rīkojas. Atsevišķai iestādei, īstenojot valsts pārvaldes funkcijas, nav savu interešu, un tādējādi nav iespējama šādu interešu aizstāvība tiesā.⁶⁵⁷ Šajā lietā tiesa arī atzina, ka iestāde [*Valsts zemes dienests*] nevar būt pilntiesīgs tirgus dalībnieks, un tas vien, ka likumdevējs piešķir valsts iestādei tiesības veikt maksas pakalpojumus, nepadara to par privāto tiesību juridisko personu.

Tomēr šādai tiesas interpretācijai var nepiekrīst. Pirmkārt, iestāde var būt privāto tiesību subjekts un veikt komercdarbību. *Valsts pārvaldes iekārtas likuma* 87. pants norāda, ka publiskās personas, tātad arī iestādes, var darboties arī privāto tiesību jomā, ja tā veic, tai skaitā, komercdarbību, piemēram, gadījumos, ja tirgus nav spējīgs nodrošināt sabiedrības interešu īstenošanu attiecīgajā jomā, nozarē, kurā pastāv dabiskais monopols u.c. (88.pants). Tomēr tiesai bija jāizvērtē sniegtā pakalpojuma raksturs – jānosaka tā komerciālā vai publiskā daba.

Tātad viens no priekšnoteikumiem strīda izskatīšanai šķīrējtiesā ir konkrētas valsts pārvaldes iestādes spēja būt par pusi šķīrējtiesā. Kā minēts, pušu tiesībspēju un rīcībspēju nosaka valsts materiālais likums. Latvijas valsts tiešās pārvaldes iestādes

⁶⁵⁶ Valsts pārvaldes likums: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 2008. gada 12. jūnijā, Nr. 96.

⁶⁵⁷ Par iestādes subjektīvajām tiesībām administratīvajā procesā: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā Nr. SKA-210, Latvijas Republikas Augstākās tiesas senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi, Rīga: TNA, 2005, 715.lpp.

tiesībspēju un rīcībspēju nosaka *Civillikums* un *Valsts pārvaldes iekārtas likums*. *Valsts pārvaldes iekārtas likums* nosaka, ka Latvijas Republika ir sākotnējā publisko tiesību juridiskā persona, un atvasinātas publiskās personas ir pašvaldības var citas ar likumu vai uz likuma pamata izveidotas publisko tiesību personas, kam ir autonoma kompetence, kas ietver arī sava budžeta veidošanu un apstiprināšanu (1. panta pirmā un otrā daļa). *Civillikuma* 1407.panta komentāros ir norādīts, ka valsts un pašvaldību pamatfunkcija attiecas uz publisko attiecību jomu, tomēr valsts var piedalīties arī civiltiesiskajās attiecībās kā valsts mantas īpašnieks, slēgt darījumus, nest atbildību. Šādā sakarā valsts kopumā ir atzīta par juridisku personu, un savu rīcībspēju tā realizē caur institūcijām, kas tiesīgas valsts vārdā veikt attiecīgas juridiskas darbības.⁶⁵⁸ Šī subjektu kategorija ir sevišķi svarīga, jo ir pakļauta īpašiem noteikumiem un tiesiskam režīmam. Proti, no vienas puses, valsts nevar būt par tirgotāju, jo kā valstij, tā arī pašvaldības iestādēm ir citi uzdevumi, un proti, veicināt sabiedrības intereses un labklājību, tomēr, piedaloties komerciālajās aktivitātēs, valsts vai tās kontrolētās institūcijas var kļūt par „vienkāršu” komersantu.

Šī spēja ir atkarīga no iestādes statusa vai funkcijām. *Civillikums* ļauj valsts tiešās pārvaldes iestādēm iesaistīties civiltiesiskajās attiecībās, slēgt darījumus un uzņemties atbildību. Latvijas materiālo tiesību normas ļauj minētajām iestādēm slēgt arī šķīrējtiesas līgumus, tomēr *Civillikuma* 19. pants noteic, ka Latvijas valsts pārvaldes iestāžu noslēgtie līgumi satura un seku ziņā apspriežami pēc Latvijas likuma, ja pašā līgumā nav noteikts citādi. *Valsts pārvaldes iekārtas likums* neregulē jomas, kādās slēdzami komercīgumi. Tāpat likums nenoteic, ka visi strīdi ar tiešās pārvaldes iestādi būtu jāizskata tikai tiesā, kā tas, piemēram, ir pašvaldību gadījumā. Likuma *Par pašvaldībām*⁶⁵⁹ 77. panta piektā daļa skaidri noteic, ka “valsts, citu juridisko personu, kā arī fizisko personu mantiskie strīdi ar pašvaldībām izšķirami tiesā.” Latvijas Republikas likums *Par Valsts uzņēmumu* definē valsts uzņēmumu kā patstāvīgu saimniecisku vienību ar juridiskās personas tiesībām, kura, ar tai norobežoto valsts īpašuma daļu, veic uzņēmējdarbību.⁶⁶⁰ Likums nenosaka kārtību, kādā risināmi strīdi, kas rodas, veicot “jebkuru saimniecisko darbību, kas nav aizliegta

⁶⁵⁸ K.Torgāns (Zina.red.) *Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības*. Rīga: Mans īpašums, 2000, 23.lpp.

⁶⁵⁹ Par pašvaldībām: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1994. 24. maijs, Nr. 61.

⁶⁶⁰ Latvijas Republikas likums par valsts uzņēmumiem: LR likums. *Ziņotājs*, 1991.gada 17.janvāris, Nr. 29/31, 3.1.pants.

ar likumu un atbilst uzņēmuma statūtiem,”⁶⁶¹ bet savukārt norāda, ka visi strīdi par zaudējumu atlīdzināšanu, kas nodarīti valsts uzņēmumam, jāizskata tiesā vai šķīrējtiesā.⁶⁶² Tātad speciālie likumi neliedz tiešās pārvaldes iestādēm un valsts uzņēmumiem slēgt šķīrējtiesas līgumu.

Atpazīstamajā *ad hoc Benteler v. Belgium S.A. ABC* šķīrējtiesas lietā šķīrējtiesneši nodalīja valsts publiskās (*jure imperii* – latīņu val.) un komerciālās lietas (*jure gestionis* – latīņu val.) un, pamatojoties uz *Ženēvas konvencijas* 2. panta pirmo daļu, nosprieda, ka valsts ar savu likumu nevar liegt publisko tiesību juridiskajām personām vērsties šķīrējtiesā.⁶⁶³ Savukārt ICC Starptautiskā šķīrējtiesa noteica: *Ženēvas konvencijas* 2. pants nepieļauj to, ka publisko tiesību juridiskās personas varētu paļauties uz savas valsts likumu un apstrīdēt valsts noslēgtā šķīrējtiesas līguma spēkā esamību.⁶⁶⁴ Starptautisko šķīrējtiesu praksē tiek ievērots strikts noteikums, ka valstis un to iestādes nevar paļauties uz savu aizliedzošo nacionālo likumu un, pamatojoties uz to, prasīt, lai šķīrējtiesas līgumu atzīst par spēkā neesošu.⁶⁶⁵ Beļģija izdarīja atrunu attiecībā uz *Ženēvas konvencijas* 2. pantu – bet tikai pēc lietas *Benteler v. Belgium S.A. ABC* izskatīšanas 1983. gadā. Šajā lietā Beļģijas valdība prasību pret divām Vācijas sabiedrībām uzturēja saskaņā ar savas valsts *Tiesu kodeksu*, kas noteica, ka jebkurš, izņemot publisko tiesību juridiskās personas, var slēgt šķīrējtiesas līgumu, un apstrīdēja šķīrējtiesas līguma spēkā esamību. Šķīrējtiesa, kas atradās Šveicē, noraidīja Beļģijas prasību, nosakot, ka runa ir par starptautisku komercīgumu, kuram jāpiemēro *Ženēvas konvencija*. Tāpēc atsaukšanās uz šo lietu Latvijas likumprojekta anotācijā, ar kuru Latvija atrunu varētu atsaukt,⁶⁶⁶ ir kritiski vērtējama, lai gan lietā tika noteikts, ka valsts un tās iestāžu tiesības slēgt šķīrējtiesas līgumus ir atzītas par fundamentālu mūsdienu starptautisko tirdzniecības principu, tomēr pēc šīs lietas Beļģija pastiprināja tiesisko režīmu un tieši izdarīja minēto atrunu.

Tāpat lietā atbildētājs arī uzskatīja, ka *Ženēvas konvencija* netiek piemērota, jo pušu attiecībām nebija komerciāla daba saskaņā ar Beļģijas nacionālo likumu, jo

⁶⁶¹ Turpat, 15.pants.

⁶⁶² Turpat, 29.pants.

⁶⁶³ Ad Hoc case: *Benteler v. Belgium S.A. ABC* [1983] in *Journal of International Arbitration*, 1984, p. 184 *et seq.*

⁶⁶⁴ ICC case No. 6162 [1990] in *Yearbook Commercial Arbitration*, Vol. XVII, 1992, p.153.

⁶⁶⁵ Goldman F.G. *On International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 1999, p. 313–329.

⁶⁶⁶ Grozījums likumā „Par Eiropas konvenciju par Starptautisko komercšķīrējtiesu”: *LR likumprojekts*. Izsludināts valsts sekretāru sanāsmē 2009. gada 21. maijā <http://www.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?dateFrom=2008-07-14&dateTo=2009-07-> (skatīts 2009. gada 14. jūlijā).

restrukturizācijas līgumam ir vairāk politiska - ar publiskās ieinteresētības faktoru - daba, proti, Beļģijas valsts vēlējās norādīt uz klasisko *jure imperii* un *jure gestionis* aktu nodalīšanas teoriju. Atbildētājs tāpat norādīja, ka arī līgums nevar tikt kvalificēts kā starptautisks, jo visa tā izpilde notika Beļģijā. Līdz ar to šķīrējtiesas līgumam ir piemērojams Beļģijas *Tiesu kodeksa* 1676.pants. Tomēr šķīrējtiesa konstatēja, ka starp pusēm noslēgtais galvenais līgums ietver dažādus raksturojošos elementus – gan preču pirkšanu, pārdošanu, gan pakalpojumu un naudas līdzekļu pārvietošanos, *Betelers* kā Vācijas kompānija vēlējās iegādāties *ABC* kompānijas daļas, līdz ar to ir uzskatāms, ka *Ženēvas konvencijas* 1.panta a) punkta izpratnē galvenais līgums ir bijis starptautiskās tirdzniecības jomā. Šķīrējtiesa šī argumenta pamatojumam atsaucās arī uz *Ženēvas konvencijas* preambulu, kas nosaka, ka dalībvalstis vēlas sekmēt Eiropas tirdzniecības attīstību, iespēju robežās, attiecīgi novēršot grūtības, kas varētu kavēt starptautiskās komercšķīrējtiesas organizācijai un darbībai attiecībās ar fiziskām un juridiskām personām no dažādām Eiropas valstīm. Līdz ar to interpretēt konvenciju saskaņā ar nacionālo tiesību normām būtu pretrunā ar pašas konvencijas garu, novedot pie tādām grūtībām, no kurām konvencijas “tēvi” gribēja izbēgt.

Tātad pat tad, ja komerciāls līgums ar šķīrējtiesas klauzulu ir noslēgts pretēji nacionālajam likumam, šķīrējtiesas līgumu neatzīst par spēkā neesošu. Arī šajā jautājumā šķīrējtiesu prakse ir nozīmīga un vienota. 1971. gada ICC starptautiskās šķīrējtiesas lietā Nr. 1939⁶⁶⁷ bija jālemj par tāda šķīrējtiesas līguma spēkā esamību, kura viena puse bija valsts. Valsts uzstāja, ka šķīrējtiesas līgums neesot spēkā, jo tās civilprocesa likums nosakot, ka valsts līgumus nevar izskatīt šķīrējtiesā. Šķīrējtiesnesis, noraidot šo argumentu, lēma tā:

Lai gan vairākās valstīs, kas iespaidojušās no Francijas tiesībām [...], valstij un citām publiskām institūcijām ir aizliegts slēgt šķīrējtiesas līgumus, tomēr jau ir nostiprinājusies tāda prakse, ka šādu aizliegumu nepiemēro starptautiskajiem līgumiem. Tādējādi pat tad, ja minētais noteikums ir viens no sabiedriskās kārtības principiem, tas var attiekties tikai uz iekšzemi.

Francijas *Civilkodeksa*⁶⁶⁸ 2060. pants noteic, ka šķīrējtiesa neizskata tos strīdus, kuri saistīti ar publisko tiesību institūcijām un nodibinājumiem, kā arī visu to, kas ir saistīts ar sabiedrisko kārtību. Tomēr 1975. gadā tika pieņemts likums, kas ļauj

⁶⁶⁷ ICC case No. 1939 [1971] in *Revue de l'arbitrage*, 1973, p. 145.

⁶⁶⁸ The French Civil Code, 1801 http://www.napoleon-series.org/research/government/c_code.html (skatīts 2009. gada 5. augustā).

valdībai izdot dekrētus, ar kuriem atsevišķas kategorijas publisko tiesību institūcijas var būt par pusēm šķīrējtiesā. Līdz 2002. gadam gan šādi dekrēti netika pieņemti. Dekrēts 2002-56 noteica, ka valsts gāzes, elektrības un akmeņogļu sabiedrības var slēgt šķīrējtiesas līgumus.⁶⁶⁹ Arī saskaņā ar Eirodisnejlendas projekta lietu, kurā bija iesaistītas atsevišķas publisko tiesību institūcijas, valstij nācās pieņemt speciālu likumu, proti, noteikt, ka atsevišķas publisko tiesību institūcijas ir pilnvarotas izšķirt strīdus šķīrējtiesā saskaņā ar *ad hoc* noteikumiem (piemēram, likums par pasta un telekomunikāciju publisko pakalpojumu organizāciju). Francijā jau vēsturiski tika nošķirts nacionālais un starptautiskais šķīrējtiesas process, un, iespējams, tieši tādēļ Francija arī nav izdarījusi atrunu attiecībā uz *Ženēvas konvencijas* 2. pantu. ICC Starptautiskā šķīrējtiesa 1968. gadā lietā nr. 1526⁶⁷⁰ noteica:

Pat tad, ja kāda valsts piemēro tādu pašu aizliegumu kā Francija un Beļģija, tai tomēr jāparedz noteikumi par starptautiskajiem komerciālajiem līgumiem.

ICC starptautiskā šķīrējtiesa 1975. gadā lietā nr. 2521⁶⁷¹ vēlreiz apstiprināja:

Ja publiskai juridiskajai personai ir aizliegts slēgt šķīrējtiesas līgumu, šāds aizliegums var tikt uzskatīts par spēkā neesošu, jo tas ir pretrunā ar starptautisko sabiedrisko kārtību, kas balstās uz tādiem principiem, kurus nevar nepiemērot, piemērojot nacionālās tiesības.

Tomēr Šveices tiesa izvirza uzvedinošu secinājumu: “Nav iespējams precīzi konstatēt, kā šis starptautiskais *ordre public* ierobežo ārvalsts likuma piemērošanu.”⁶⁷²

*Vīnes konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām*⁶⁷³ 46. panta pirmā daļa piedāvā šai diskusijai zināmu kompromisa risinājumu, paredzot, ka valsts nav tiesīga atsaukties uz apstākli, ka tās piekrišana līguma saistošajam raksturam ir izteikta, pārkāpjot to vai citu šīs pašas valsts iekšējo tiesību normu attiecībā uz spēju slēgt līgumus, un izmantot šo apstākli par pamatu līguma atzīšanai par spēkā neesošu, izņemot gadījumu, kad šāds pārkāpums ir bijis ievērojams un attiecīgajai iekšējo tiesību normai ir būtiska nozīme. Pēc analogijas transformējot šo *Ženēvas konvencijā*

⁶⁶⁹ Décret no 2002-56 du 8 janvier 2002 pris pour l'application de l'article 2060 du code civil, autorisant des établissements publics à caractère industriel et commercial à compromettre <http://www.admi.net/fo/20020115/ECO10100656D.html> (skatīts 2009. gada 15. augustā).

⁶⁷⁰ ICC case No. 1526 [1968] in *Journal du droit international*, 1974, p. 915.

⁶⁷¹ ICC case No. 2521 [1976] in *Journal du droit international*, 1976, p. 997.

⁶⁷² ICC case No. 1803: *Societe des Grands Travaux de Marseille v. East Pakistan Industrial Development Corporation* [1972] in *Yearbook Commercial Arbitration*, 1980, Vol. V, p. 177.

⁶⁷³ Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām: LR starptautiskais līgums. *Latvijas Vēstnesis*, 2003. gada 3. aprīlis, Nr. 52.

noteikto principu uz komerciālajiem līgumiem, kas noslēgti starp valsts pārvaldes iestādēm un ārvalsts privāto tiesību subjektu, jāatzīst, ka arī valstij kā pusei ir saistošs tiesību princips *pacta sunt servanda*.

Nākamais problēmjaudājums saistībā ar publisko tiesību juridisko personu ir līdzīgs iepriekš diskutētam – par nacionālo tiesību izmantošanu kā aizsardzību pret līguma izpildi, proti, šajā gadījumā valsts komerciāla līguma izpildes gaitā maina nacionālā režīma noteikumus, lai izvairītos no līguma izpildes. Šis jautājums nav procesuālas dabas, tomēr būtiski ietekmē starptautisko arbitrāžas tiesību attīstību. Kādā citā, plaši pazīstamā un kritizētā starptautiskā lietā *Czarnikow Ltd v. Rolimpex*⁶⁷⁴ atspoguļojas tipiskākā problēma un risks, kas var rasties, slēdzot šķīrējtiesas līgumu ar valsti, un pierāda, kādēļ tieši transacionālās tiesības šādos gadījumos būtu vispiemērojamākās.

1974.gada maijā un jūlijā Polijas valsts tirdzniecības organizācija, kuras dibinātājs ir Polijas Ārvalstu tirdzniecības ministrija, *Rolimpex*, kā pārdevējs (atbildētājs) un angļu kompānija *C. Czarnikow Ltd* kā pircējs (prasītājs) noslēdza līgumus par 17000 tonnu cukura pirkšanu. Rolimpex tika nodibināts ar mērķi īstenot valsts monopoli *inter alia* cukura eksportā un importā. 1974.gada augustā lielo lietavu un plūdu dēļ cukura ražošana stipri samazinājās, un tika saražotas tikai 1432000 tonnas – pat mazāk nekā nepieciešamais vietējam patēriņam. Līdz ar to 1974.gada 5.novembrī Polijas Ministru padome noteica cukura eksporta aizliegumu. Šajā pašā datumā Ārvalsts tirdzniecības un kuģniecības ministrija parakstīja tāda paša satura dekrētu, kura rezultātā saskaņā ar Polijas tiesību aktiem cukura tika aizliegts. Aizliegums bija spēkā līdz 1975.gada 1.jūlijam. 1974. gada 6.novembrī Rolimpex otrai pusei paziņoja par eksporta aizliegumu kā *force majeure* apstākli, tomēr atbildētājs – *Czarnikow* – atbildēja, ka šādu atrunu nepieņem un precei ir jābūt piegādātai saskaņā ar līgumu. Līgums tika sastādīts saskaņā ar Rafinētā cukura asociācijas noteikumiem,⁶⁷⁵ kas saturēja arī nepārvaramās varas klauzulu:

18 (a) Ja visa vai daļa piegādes noteiktajā piegādes laikā tiek pārtraukta vai nokavēta tieši vai netieši valdības iejaukšanās dēļ [...] un ārpus pārdevēja kontroles, pārdevējam nekavējoties ir jābrīdina pircējs [...] par šādu faktu [...] līgums ir atzīstams par spēkā neesošu par noteikto kvantitāti, un nekādi zaudējumi nav maksājami.

⁶⁷⁴ House of Lords case: *C.Czarnikow Ltd. V. Centrala Handlu Zagranicznego Rolimpex* [1979] in Lloyds Report Vol. 2, 1978, p. 305.

⁶⁷⁵ The Refined Sugar Association <http://www.sugarassociation.co.uk/rsa/arbitration.htm> (skatīts 2009. gada 5. jūnijā).

Tāpat šie noteikumi paredzēja strīda izšķiršanu šajā asociācijā saskaņā ar tās šķīrējtiesas reglamentu. *Czarnikow* iesniedza prasības pieteikumu Rafinētā cukura asociācijas šķīrējtiesā, vēlāk spriedums tika apstrīdēts Anglijas tiesā. Anglijas tiesa apstiprināja šo šķīrējtiesas spriedumu. Tiesa atzina, ka tai nav zināma neviena līdzīga tieslieta un situācija Rietumu pasaulē, vai arī tiesību literatūrā kāda norāde, kā tiesai jālemj šajā situācijā. Kā galvenais jautājums šajā strīdā tika izvirzīts, vai valsts tirdzniecības organizācija var atsaukties uz savas valdības pieņemtu aktu kā attaisnojumu prasībai par komerciāla līguma neizpildi, proti, vai Polijas sabiedrība, kam piederēja cukura eksporta un importa monopols valstī, varēja paļauties uz dekrētu kā nepārvaramās varas apstākli (*force majeure* – latīņu val.), kas definēts minētajos Smalkā cukura asociācijas noteikumos.

Prasītājs uzstāja, ka reglamenta 18 (a) punkts nevar tikt attiecināms uz šo lietu, *Rolimpex* iesaistījās komercattiecībās, pārstāvot Polijas valsti, pārdot valstij piederošu cukuru. Šajā tirgū *Rolimpex* tika uzskatīts kā Polijas valsts pārstāvis. Polijas valstij draudēja lieli zaudējumi. Polijas Ministru padome pieņēma minēto aizliegumu, lai novērstu cukura deficītu iekšējā tirgū. Padome konstatēja, ka, pērkot cukuru pasaules tirgū par augstāku cenu, zaudējumi valstij sakarā ar valūtas maiņu būtu pārāk lieli. Līdz ar to valsts izmantoja savas pilnvaras un legalizēja šāda līguma neizpildi. *Rolimpex* kā valsts pārstāvis nevar izmantot kā aizstāvību 18.pantā nostiprināto tiesiskās aizsardzības līdzekli.

Pretēji prasītāja nostājai, tiesa uzskatīja, ka *Rolimpex* nevar tikt uzskatīts par Polijas valsts institūciju vai departamentu. Šķīrējtiesas spriedumā tika lietots salikums “Polijas valsts organizācija”, un tiesa uzskatīja, ka šāda veida valsts sabiedrība nozīmē ne vairāk kā to, ka Polijas valsts to ir dibinājusi un kontrolē. Saskaņā ar Polijas likumu šāda valsts sabiedrība ir juridiska persona, kas pati pieņem lēmumu par saviem komerciāliem darījumiem, var brīvi rīkoties un neatskaitās Valsts kasei. Tai saskaņā ar Polijas likumu nav tiesību atsaukties uz suverēno imunitāti. Tādējādi tā nav pārāk cieši saistīta ar valdību, un eksporta aizliegums ir uzskatāms par valdības iejaukšanos, un tas bija *force majeure* 18 (a) panta ietvaros.

Minētais strīds un lietas apstākļi norāda - pastāv zināms risks, ka publiskās intereses var aizēnot līguma izpildi. Iespējams, lietas rezultāts būtu pavisam cits, ja to skatītu šodien, kad starptautiskās arbitrāžas tiesības ir vienādojušas statusu starp publisko tiesību juridisko personu un parastu komercpersonu un kad ir iespēja piemērot transnacionālās tiesības. Proti, konstatējot to, ka publisko tiesību juridiskā

persona ir iesaistījusi komerciālā darījumā, tā ir zaudējusi arī savu imunitāti, kā arī tā nevar ne tikai atsaukties uz aizliedzošo likumu, bet arī nevar veidot savu nacionālo likumu tā, lai izvairītos no uzņemto saistību izpildes. Šobrīd tas ir absurds – atsaukties uz publiskajām tiesībām, lai neievērotu komerckontraktu, jo tādējādi gandrīz jebkurš līgums var tikt apiets. Tādējādi arī *force majeure* klauzulas, līdzīgi kā šķīrējtiesas atrunas, ir jāveido ļoti uzmanīgi, lai tās nevarētu tikt izmantotas kā valsts aizsardzība pret līguma izpildi un strīda izšķiršanu šķīrējtiesā. Un tieši šķīrējtiesa ir tā, kas var šo strīdu izšķirt neitrāli, jo nacionālā tiesa ir saistīta ar valsti un parasti tā lems par labu savam naudas devējam. Šajā gadījumā bija ieteicams prasītājam celt investīciju prasību, lai pilnībā aizsargātu savas tiesības.

Trešais būtiskais jautājums, kas var tikt izvirzīts saistībā ar publisko tiesību juridiskām personām, ir valdības un tās komercuzņēmuma imunitāte pret iesaistīšanu tiesvedībā šķīrējtiesā. Valsts darbojas publisku interešu vadīta, šo interešu dēļ tā ne vienmēr var garantēt līguma izpildi tā kā paredzēts. Publiskās intereses ir tās, kas padara šādus līgumus īpašus un rada vairākus riskus, jo šīs intereses ir augstākas nekā līgumiskās attiecības, tomēr šobrīd tiek apšaubīta absolūtās imunitātes koncepcija komerciālo līgumu kontekstā. Tā *Svenska Petroleum Exploration v. Government of Lithuania, Geonafta lieta*⁶⁷⁶ ir interesanta ne tikai tāpēc, ka tā skar mūsu kaimiņvalsti, bet tā arī spilgti parāda pēdējo gadu tendences arbitrāžas tiesībās, galvenokārt saistībā ar šķīrējtiesas līguma formu un valsts imunitāti. Kā analizēts iepriekš, minētā lieta skaidri norāda uz to, ka pušu nodoms ir prioritārs spēks pār rakstisko formu, tādējādi šķīrējtiesas līgumi var arī „ceļot”. Tradicionāli netiek dalīts šķīrējtiesas līguma būtisko sastāvdaļu prioritārais spēks, tomēr, kā minēts, pēdējo gadu laikā rakstiskā forma transformējas jaunā kvalitātē, proti, tiek izmantoti tiešsaistes līdzekļi un citas modernas tehnoloģijas, tādējādi „rakstisks” ne vienmēr nozīmē parakstītu vai papīra formātu, taču pušu nodoms ir līguma pamatā. Tādējādi šķīrējtiesas līguma galvenā sastāvdaļa ir pušu nodoms. Tāpat arī starptautiskajā arbitrāžā atsevišķiem subjektiem – kā valstīm un tās nodibinājumiem – pastāv īpašs regulējums attiecībā uz šķīrējtiesas un komerciālo līgumu, bet tomēr tas var neietekmēt šo līgumu spēku, pamatojoties uz starptautiskajās tiesībās šobrīd arvien vairāk atzīto doktrīnu par ierobežoto imunitāti. Proti, *ANO Konvencija par valsts imunitāti un to īpašumu pret*

⁶⁷⁶ England and Wales Court of Appeal case: *Svenska Petroleum Exploration AB, Government of the Republic of Lithuania, AB Geonafta* [2006] in <http://www.nadr.co.uk/articles/published/ArbLawReports/Svenska%20v%20Lithuania%202006.pdf> (skatīts 2009. gada 6. augustā).

jurisdikciju inkorporē galveno izņēmumu valsts imunitātei – tās 17. pants nosaka, ka, ja valsts, arī tās atvasinātās institūcijas vai uzņēmumi iesaistās komerciālos darījumos ar ārvalsts fizisku vai juridisku personu, tā nevar atsaukties uz savu imunitāti, ja vien līgumā puses nav vienojušās citādi. Tādējādi saskaņā ar šo konvenciju valstis tiek pielīdzinātas parastam komersantam. *Geonaftas* līgumā tika skaidri noteikts, ka gan uzņēmums, gan arī valdība atsakās no savām suverēnajām tiesībām uz imunitāti, kā rezultātā šķīrējtiesa varēja atzīt arī savu jurisdikciju.

Latvija nav pievienojusies šai konvencijai, tomēr ierobežotu valsts imunitātes piemērošanu ir netieši atbalstījusi Latvijas tiesa. Proti, Augstākās tiesas Senāts savā 2007. gada 12. decembra spriedumā analizēja ārvalstu vēstniecības un privātpersonas noslēgtā privāttiesiskā līguma sekas attiecībā uz vēstniecības imunitāti pret Latvijas jurisdikciju. Tiesa norādīja, ka faktiski ārvalsts vēstniecība ir piekritusi uzņemošās valsts jurisdikcijai, jo noslēgtajā civiltiesiskajā līgumā nav nekādas atrunas par imunitāti, un, noslēdzot šādu līgumu, vēstniecība ir identificējusi sevi kā pusi privāttiesiskajā līgumā.⁶⁷⁷

Tāpat hipotētiskā lietā, kurā Latvijas iestāde ir noslēgusi komerciālu līgumu, kas satur šķīrējtiesas klauzulu, tā nevarēs atsaukties ne tikai uz savu imunitāti (ja vien puses nav vienojušās citādi), bet arī uz savu nacionālo likumu vai pat starptautiskajām normām. Civilprocesā tiek aizstāvētas subjektīvās materiālās tiesības, atjaunotas traucētās tiesības, un civilprocess ir formāla kārtība, kādā lietas tiek vestas tiesā.⁶⁷⁸ *Civilprocesa likuma* 487. panta 5. punkts noteic, ka šķīrējtiesā var nodot izšķiršanai jebkuru civiltiesisku strīdu, izņemot strīdu, kurā kaut viena puse ir valsts vai pašvaldības iestāde. Līdzīga norma bija ietverta arī starpkaru posma *Civilprocesa likumā*.⁶⁷⁹ Procesuālajiem likumiem, kas nosaka formālo kārtību, kāda jāievēro tiesai un pusēm, ir saistošs spēks tikai tās valsts tiesās, kurā tie pieņemti (*lex fori* – latīņu val.). Tādējādi var secināt, ka tad, ja šķīrējtiesas process notiek citā valstī, *Civilprocesa likuma* D daļa netiks piemērota. Tātad, ja tiek noslēgts starptautisks šķīrējtiesas līgums, puses nevarēs atsaukties uz šo nacionālā procesuālā likuma

⁶⁷⁷ LR Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā 2007. gada 12. decembrī, npublicēts.

⁶⁷⁸ Bukovskis V. *Civilprocesa mācības grāmata*. Rīga: Autora izdevums, 1933, 11. lpp.

⁶⁷⁹ 1938. gada *Civilprocesa likuma* 1489. pants noteica: “Visus civiltiesu iestādēm piekritīgus strīdus var lūkot cauri un izšķirt šķīrējtiesa, izņemot [...] lietas, kas saistītas ar valsts pārvalžu vai pašvaldības interesēm.” *Civilprocesa likums* (1938.g. izd., 1939.g. iespied.) ar paskaidrojumiem - izvilcumiem no Latvijas Senāta un Tiesu palātas spriedumiem un no attiecīgās zinātniskās literatūras, kā arī dažiem aizrādījumiem uz likumdošanas motīviem, neoficiāls izdevums. Valsts tipogrāfijas izdevums, Rīgā 1939.g.

ierobežojumu. Kā minēts, arī prakse ir apstiprinājusi šādu pieeju. Tā ICC Starptautiskā šķīrējtiesa noteica, ka starptautiskie principi nepieļauj, ka publisko tiesību juridiskās personas varētu paļauties uz savas valsts likumu un apstrīdēt valsts noslēgtā šķīrējtiesas līguma spēkā esamību.⁶⁸⁰

Praksē arī Latvijā var nākties saskarties ar šo jautājumu. 2007. gada beigās atklātībā parādījās Memorands starp Latvijas Republiku no vienas puses, Zviedrijas kompāniju *TeliaSonera AB* un SIA "Lattelecom" valdes priekšsēdētāju par „Lattelecom” privatizāciju.⁶⁸¹ Memoranda mērķis bija iesākt sarunas par iespējamo „Lattelecom” un SIA „Latvijas Mobilais telefons” daļu iegādi. Memoranda 8. pants nosaka strīdu izšķiršanas kārtību, ka jebkurš strīds, pretruna vai prasība, kas izriet no vai ir saistīts ar šo memorandu, tostarp spēkā esamību, neesamību, neizpildi vai izbeigšanu, tiek skatīts šķīrējtiesā saskaņā ar *Šveices Tirdzniecības kameru Šveices Starptautiskās arbitrāžas noteikumiem*, kas ir spēkā, kad tiek iesniegts paziņojums par šķīrējtiesu. Šķīrējtiesas vieta – Ženēva, Šveice. Juristi izteica savus komentārus, ka

saskaņā ar Šveices Privāttiesību likumu attiecībā uz starptautisko šķīrējtiesas procesu ir noteikts, ja viena no pusēm ir valsts vai tai piederošs uzņēmums, tā nevar atsaukties uz savas valsts likumiem, lai apietu šķīrējtiesas jurisdikciju izskatīt konkrēto strīdu. Šis arī, iespējams, ir iemesls, kāpēc puses līgumā ir izvēlējušās strīdu risināt tieši Šveices Tirdzniecības kameras Šķīrējtiesā Ženēvā [..].⁶⁸²

Tomēr arī te jāpiebilst, ka valsti saista jau minētais tiesību princips *pacta sunt servanda*. Šo normu vērtējot pēc analogijas, var nonākt pie secinājuma, ka Latvijas valsts vai iestāde, kas ir noslēgusi starptautisku šķīrējtiesas līgumu, neskatoties uz nacionālo vai starptautisko normu (piemēram, atruna pie *Ženēvas konvencijas*) aizliegumu, būs saistīta ar šķīrējtiesas atrunu. Tomēr visdrīzāk, ka sprieduma izpildes stadijā, piemērojot *Nujorkas konvenciju*, spriedums var netikt atzīts un izpildīts Latvijā, jo, iespējams tas būtu pretrunā ar sabiedrisko kārtību, tomēr citās valstīs, gluži kā *Svenska Petroleum Exploration* lietā, atzīšana un izpilde var būt sekmīga.

Neskatoties, kāds ir starptautisko arbitrāžas tiesību vai attiecīgi līguma subjekts, puses nodoms izšķirt strīdu šķīrējtiesā ir primārs pār rakstisko formu, imunitāti vai nacionālo likumu. Tā kā šie principi ir starptautiski atzīti, valstis harmonizē arbitrāžas tiesības, no kā Latvija mērķtiecīgi izvairās, lai gan tā nav

⁶⁸⁰ ICC case No. 6162 [1990] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XVII, 1992, p. 153.

⁶⁸¹ Memorandum of Understanding. <http://www.knl.lv/raksti/176/Memorands.jpg> (skatīts 2007. gada 8. novembrī).

⁶⁸² Kauliņš A. Lattelecom vēl neies uz šķīrējtiesu. *Dienas Bizness*, 2007.gada 8.novembris, Nr.3229.

pasargāta no starptautisko unificētu dokumentu piemērošanas. Līdz ar to ir jāsecina, ka starptautisko arbitrāžas tiesību attīstības tendences agri vai vēlu, ja ne likumdošanas ceļā, tad prakses ceļā, būs jāpieņem arī Latvijai, kā tas ir noticis jau Lietuvā, tomēr prakses gadījumā tas var būt sāpīgāk, nekā realizējot un pieradinot sabiedrību jau tagad ar atbilstošiem nacionāliem likumiem.

Tādējādi var secināt: tā kā Latvijas materiālo tiesību normas neaizliedz, turklāt bez *Ženēvas konvencijas* nav neviena tāda starptautiska materiāla normatīvā tiesību akta, kas ierobežotu Latvijas publisko tiesību juridiskās personas tiesībspēju un rīcībspēju slēgt starptautiskus šķīrējtiesas līgumus, valsts tiešās pārvaldes iestāde var ietvert atrunu par šķīrējtiesu savos komercīgumos, kas tiek slēgti ar tiesību subjektiem, kuri nav *Ženēvas konvencijas* dalībvalstis. Tomēr arguments, kas vērsts pret sprieduma izpildi, varētu tikt balstīts uz *Ņujorkas konvencijas* 5. panta otrās daļas “b” punktu. Tas noteic, ka šķīrējtiesas nolēmuma atzīšanu un izpildīšanu var arī atteikt, ja tās valsts kompetenta varas iestāde, kurā tiek prasīta atzīšana un izpildīšana, konstatē, ka “šā nolēmuma atzīšana un izpildīšana ir pretrunā ar šīs valsts sabiedrisko kārtību”. Tiesas gan sabiedriskās kārtības ierobežojumus interpretē, ļoti rūpīgi izvērtējot argumentus, un tos piemēro vienīgi tad, kad nolēmuma izpilde pārkāptu attiecīgās valsts “pašus primāros uzskatus par morāli un tiesiskumu”.⁶⁸³ Tāpat tiesībzinātnieki atzīst, ka, pārskatot (pārsūdzot) spriedumu nacionālajā tiesā, nacionālos likumus nevar ignorēt, jo parasti prasība pārskatīt šķīrējtiesas spriedumu tiek iesniegta tieši tās valsts tiesā, kur noticis šķīrējtiesas process.⁶⁸⁴

⁶⁸³ U./S. 2nd Circuit Court of Appeals case: *Waterside Ocean Navigation Co. v. Int'l Navigation Ltd., Europcar Italia* [1997] in <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=2nd&navby=case&no=977224&exact=1> (skatīts 2009. gada 6. augustā).

⁶⁸⁴ Goldman F.G. *On International Commercial Arbitration*. The Hague: Kluwer Law International. 1999, p. 644.

Kopsavilkums

Pētījuma rezultātā autore izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes, kas izteiktas secinājumu un priekšlikumu formā:

1. Juridiskajā literatūrā ir sastopamas dažādas starptautiskās komerciālās arbitrāžas definīcijas, tomēr, ņemot vērā galvenos arbitrāžas elementus un principus, starptautiskā komerciālā arbitrāža ir privāta strīda izšķiršanas metode, kur, pamatojoties uz fizisku vai juridisku personu vienošanos, strīdu nodod izskatīšanai pušu tieši vai netieši izvēlētam neatkarīgam un objektīvam šķīrējtiesas sastāvam, ievērojot strīda izšķiršanas procesā tostarp, bet ne tikai, efektivitātes, pušu un šķīrējtiesas līguma autonomijas, konfidencialitātes un sprieduma galīguma principus.

1.1. Apzinot šķīrējtiesu un tiesu praksi, termins „komerciāls” starptautiskajā arbitrāžā jātulko plaši, konstatējot tā darījuma raksturu, par ko radies strīds. Turklāt ir jānošķir komerciālie strīdi no investīciju strīdiem, jo tiem ir dažāds tiesiskais regulējums. Investīciju strīds var rasties no komerciālā strīda, tādējādi ir iespējamās divas paralēlas tiesvedības – šķīrējtiesā saskaņā ar šķīrējtiesas līgumu, kas ir atrodams komerciālā līgumā, un investīciju strīdu izšķiršanas institūcijā par strīdu, kas radies no komerciālā darījuma, bet izriet no starptautiskajiem publiskajiem investīciju līgumiem.

1.2. Lai arī starptautiskuma kritēriju arbitrāžā nosaka pēc objektīvās, subjektīvās, modernās un ārvalstu piesaistes, tomēr, autoresprāt, modernā piesaiste visprecīzāk ataino starptautiskās arbitrāžas koncepciju, proti, šķīrējtiesas starptautisko dabu nosaka ne tikai pēc pušu valstiskās piederības, šķīrējtiesas vietas, bet arī starptautiskajām komerciālajām interesēm, kas saistīti ar strīdu. Kā konstatējams no starptautiskās prakses, starptautiskuma kritērijam ir jāpastāv brīdī, kad slēgts šķīrējtiesas līgums.

1.3. Pamatojoties uz darbā veikto argumentāciju, autoresprāt, Latvijas tiesības, tostarp *Civilprocesa likums*, nav atbilstošas piemērošanai starptautiskajai arbitrāžai (sevišķi, kā norādīts arī šajās tēzēs: *Civilprocesa likuma* 487., 488., 489., 494., 509. pants), tomēr, lai aizpildītu šos robus, šķīrējtiesneši var izmantot ne tikai tieši starptautiskās normas (piemēram, *Ženēvas konvenciju*), bet arī atsaukties uz

noteikumiem, ja vien pušu līgums nenorāda uz pretējo un šķīrējtiesas spriedums nav izpildāms Latvijā.

2. Juridiskajā literatūrā un likumos nav atrodama vienota starptautisko arbitrāžas tiesību definīcija, tomēr, ievērojot šo tiesību attīstību ārvalstīs, tās nozīmē „tiesību un principu kopumu, kas nosaka kārtību un regulē starptautisku komerciālu strīdu izšķiršanu šķīrējtiesā starp juridiskām vai fiziskām personām.”

2.1. Ar terminu „arbitrāžas tiesības” plašākā nozīmē var apzīmēt gan noteiktu tiesību nozari, kuru regulēšanas priekšmets ir piemērojamo tiesību un pārrobežu lietu jurisdikcijas noteikšana, arbitrāžas process un šķīrējtiesas spriedumu atzīšana un izpilde, gan šo tiesību subjektu un citu iesaistīto (piemēram, šķīrējtiesnešu, šķīrējtiesu institūciju u.c.) tiesību un pienākumu kopumu.

2.2. Tiesību līdzšinējā attīstība norāda, ka tās turpinās attīstīties autonomi no jebkādām nacionālajām tiesībām, lai radītu alternatīvu starptautisku regulējumu, nepiesaistoties kādai noteiktai iekšzemes tiesību sistēmai un neizmantojot kolīziju tiesības, jo praksē sarežģītos starptautiskos darījumos aizvien biežāk ir grūti noteikt, ar kuru tiesību sistēmu pamatlīgums vai šķīrējtiesas process ir saistīts.

3. Tiesību unifikācijas dēļ nacionālās un starptautiskās arbitrāžas tiesību regulējums un principi ir līdzīgi, tomēr ir arī būtiskas atšķirības.

3.1. Starptautiskā komerciālās arbitrāžas tiesības atļauj arbitriem piemērot nevis kādu nacionālo likumu, bet starptautiskus un neitrālus noteikumus gan procesam, gan strīdam pēc būtības. Šādi noteikumi ir vairāk piemēroti starptautisku komerciālu strīdu izšķiršanai; tie var būt arī *lex mercatoria*. Piemēram, ja puses nav vienojušās citādi, interpretēdams komerciālo līgumu, šķīrējtiesnesis var piemērot *UNIDROIT principus*, bet savukārt procesu vadīt tikai saskaņā ar starptautiskas šķīrējtiesas reglamentu, robus aizpildot ar *UNICTRAL Parauglikumu*.

3.2. Konstatējot, ka arbitrāža ir starptautiska un komerciāla, strīdi, kurus nevar nodot izskatīšanai nacionālai šķīrējtiesai, var būt piekritīgi starptautiskai šķīrējtiesā. Saskaņā ar *Civilprocesa likuma* 487. panta pirmās daļas 2. punktu šķīrējtiesām nav piekritīgi strīdi, kur viena no šķīrējtiesas līguma pusēm ir valsts iestāde, bet, kā norāda prakse, ne Starptautiskās Tirdzniecības kameras Starptautiskai

Šķīrējtiesai, ne Stokholmas Tirdzniecības kameras Arbitrāžas institūtam nav saistoša šāda nacionālā tiesību norma, un šīs starptautiskās šķīrējtiesas ne tikai pieņems lietu izskatīšanai, konstatēs savu jurisdikciju, bet arī izskatīs strīdu un taisīs likumīgu spriedumu. Kā konstatēts promocijas darbā, starptautiskas šķīrējtiesas rezultātā var iestāties citādas tiesiskās sekas, nekā nacionālās šķīrējtiesas rezultātā, proti, starptautiskajā procesā, atšķirībā no nacionālā, var tikt piesaistītas trešās personas, nodrošināta prasība vai izsaukti liecinieki, piemēram, ASV, Francijā, Šveicē.

4. Starptautisko arbitrāžas tiesību subjekti ir juridiskas un fiziskas personas, kuras ir uzskatāmas par profesionāliem komersantiem. Saskaņā ar izanalizēto tiesu un šķīrējtiesu praksi subjektu statuss nosakāms nevis saskaņā ar nacionālajām tiesībām, bet gan ar starptautiskajām tirdzniecības tiesību normām un darījuma dabu.

4.1. Izvērtējot starptautisko praksi, subjektu rīcībspēja ir teorētisks jautājums, kas reti tiek piemērots, tomēr galvenais jautājums starptautiskās arbitrāžas tiesībās ir personu nodoms slēgt šķīrējtiesas līgumu.

4.2. Pilntiesīgs subjekts starptautiskajās arbitrāžas tiesībās var būt arī publisko tiesību juridiskā persona. Turklāt, slēdzot komerclīgumus ar šādu personu, ir īpaši svarīgi iekļaut strīdu risināšanu alternatīvā forumā, nevis tās nacionālajā tiesā, lai saglabātu strīda risināšanas neatkarību un neitralitāti.

5. Pamatojoties uz darbā veikto izpēti, starptautiskajās arbitrāžas tiesībās avotus iedala publiskajos (starptautiskās konvencijas, Eiropas un nacionālās tiesības) un privātajos (šķīrējtiesu institūciju reglamenti, *lex mercatoria* u.c.).

5.1. Viens no atpazīstamākajiem starptautisko arbitrāžas tiesību publiskajiem avotiem ir Nujorkas konvencija, tomēr šobrīd tā vairs neatbilst mūsdienu arbitrāžas tiesību attīstību. Piemēram, konvencija ir pārāk strikta attiecībā uz šķīrējtiesas līguma noslēgšanu un formu, kā arī tai ir pārāk liela piesaiste pie nacionālā likuma, nevis starptautiskajiem noteikumiem. Tā kā papildināt un grozīt konvenciju tuvākajā laikā nebūs iespējams, ir pieņemti interpretācijas dokumenti, to vidū ANO Ģenerālās asamblejas Rekomendācija attiecībā uz II (2) un VII (1) panta interpretāciju. Minētā rekomendācija ir jāņem vērā, sevišķi vispārējās jurisdikcijas tiesām, piemērojot konvenciju saskaņā ar arbitrāžas tiesību attīstības tendencēm, tostarp 2006. gada

grozījumiem *UNCITRAL Parauglikumā* attiecībā uz šķīrējtiesas līguma formu un nodrošinājuma līdzekļiem, un e-komercijas izmantošanu. Lai gan plaši kritizēts, tomēr pastāv viedoklis, ka šāda rekomendācija varētu tikt uzskatīta arī par *Ņujorkas konvencijas* papildinājumiem saskaņā ar *Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesību* 31. panta trešās daļas a. punktu, jo starptautiskā konvencijas interpretācijā ir jāņem vērā, *inter alia*, jebkura vēlāka vienošanās starp dalībniekiem attiecībā uz līguma interpretāciju un tā noteikumu piemērošanu, un šādai vienošanai nav obligāti jābūt formāli parakstītai no visām dalībvalstīm. Tādējādi rodas papildu pamatojums šāda ieteikuma dokumenta plašākai piemērošanai.

5.1.1. Saskaņā ar *Ņujorkas konvenciju* tiek atzīti un izpildīti tikai nacionālie šķīrējtiesas spriedumi ar *res judicata* spēku, kas taisīti citas valsts teritorijā saskaņā ar tās valsts tiesību aktiem, un kas taisīti valstī, kur arī tiek pieprasīta atzīšana, bet ir piemērotas citas valsts („ārvalsts”) arbitražas tiesības. Darbā tika konstatēts, ka anacionāli šķīrējtiesas spriedumi, procesuāli lēmumi, tostarp lēmumi par prasību nodrošinājumu, nav konvencijas tvērumā.

5.1.2. Latvija ir izdarījusi atrunu pie *Ņujorkas konvencijas* I (3) panta, tā nosaka, ka konvencija tiks piemērota tikai tajā gadījumā, ja šķīrējtiesas nolēmums ir taisīts citā dalībvalstī. Tātad komersantam, slēdzot komercīgumu ar šķīrējtiesas līgumu, piemēram, ar komersantiem no Tadžikistānas, Uzbekistānas, Angiljas, Belīzas u.c., ir jārēķinās, ka strīdus gadījumā ārvalsts šķīrējtiesas nolēmums var netikt atzīts vispār.

5.1.3. Diemžēl Latvijas tiesas *Ņujorkas konvenciju* piemēro neprecīzi un izmanto tikai kā palīginstrumentu *Civilprocesa likumam*, lai gan pēc būtības ir jābūt *vice versa*. Ir nepieciešams sagatavot konvencijas komentārus un precīzu konvencijas tulkojumu latviski, kas atvieglotu tiesām tās piemērošanu. Konvencijas V pantā paredzētie ārvalsts šķīrējtiesas spriedumu neatzīšanas un neizpildīšanas pamati ir izsmeļoši, un pierādījuma nasta ir uzlikta tai pusei, pret kuru izpilde tiek vērsta. Tiesām jāievēro, ka, izlemjot jautājumu par atzīšanu un izpildi, jākonstatē tikai iespējamie procesuāla rakstura pārkāpumi, kas būtu par pamatu atteikumam, nevis materiāltiesiska rakstura pārkāpumi, proti, tiesai nav tiesības izvērtēt šķīrējtiesas sprieduma likumību pat tad, ja ar šķīrējtiesas spriedumu no vienas puses ir piedzīts nesamērīgs līgumsods.

5.1.4. Latvijas *Civilprocesa likums* un tā piemērošana tiesā saistībā ar ārvalsts šķīrējtiesas spriedumu atzīšanu ir nekonsekventa, likums būtu jāgroza, jo

Civilprocesa likuma 78. nodaļā, kas regulē ārvalsts šķīrējtiesas nolēmuma atzīšanu un izpildi, pastāv robeži, nav tieši pateikts, par kādas instances lēmumu var iesniegt blakus sūdzību un kāda ir lēmuma rezolutīvā daļa. Tādējādi būtu vēlams izteikt *Civilprocesa likuma* 649.¹ pantu un 649.² pantu šādā redakcijā:

Pirmās instances tiesas un apelācijas instances tiesas lēmuma spēkā stāšanās pārsūdzēšana (1) Par pirmās instances tiesas lēmumu ārvalsts šķīrējtiesas nolēmuma atzīšanas lietā var iesniegt blakus sūdzību apgabaltiesai, bet apgabaltiesas lēmumu par blakus sūdzību var pārsūdzēt Senātā, iesniedzot blakus sūdzību. (2) Lietas dalībnieks, kura dzīvesvieta vai atrašanās vieta ir Latvijā, šā panta pirmajā daļā minēto blakus sūdzību var iesniegt 30 dienu laikā no lēmuma noraksta izsniegšanas dienas, bet lietas dalībnieks, kura dzīvesvieta vai atrašanās vieta nav Latvijā, — 60 dienu laikā no lēmuma noraksta izsniegšanas dienas. (3) Pirmās instances tiesas lēmums un apelācijas instances tiesas lēmums stājas likumīgā spēkā pēc tam, kad notecējis tā pārsūdzēšanas termiņš, skaitot no vēlākā lēmuma noraksta izsniegšanas datuma, un blakus sūdzība nav iesniegta. (4) Ja šā panta trešajā daļā minētajā gadījumā nav saņemts attiecīgs apstiprinājums par lēmuma noraksta izsniegšanu, lēmums stājas likumīgā spēkā sešus mēnešus pēc tā pasludināšanas. (5) Pārsūdzot Senātā apgabaltiesas lēmumu, iemaksājama drošības nauda 40 latu apmērā.

Apgabaltiesas un Senāta kompetence (1) Apgabaltiesai un Senātam, izskatot blakus sūdzību, ir tiesības: 1) atstāt lēmumu negrozītu, bet sūdzību noraidīt; 2) atcelt lēmumu pilnīgi vai kādā tā daļā un izlemt jautājumu par ārvalsts šķīrējtiesas nolēmuma atzīšanu.

5.2. Līdz šim Eiropas tiesības tieši neregulēja starptautiskās arbitrāžas tiesības, jo tās nosedz starptautiskās konvencijas, tostarp *Ženēvas konvencija* un *Ņujorkas konvencija*, bet tas nenozīmē, ka Eiropas tiesības neietekmē šo strīda izšķiršanu pēc būtības.

5.2.1. Proti, ja šķīrējtiesai ir jāpiemēro Eiropas tiesības strīdā pēc būtības, tā var prasīt nacionālās tiesas palīdzību, piemērojot šos jautājumus, jo jebkurā gadījumā dalībvalstu tiesām tiek uzlikts pienākums izvērtēt, vai šķīrējtiesas ir pareizi piemērojušas Eiropas tiesības jebkurā procesa stadijā, kas ir atļauta saskaņā ar nacionālajām tiesībām, atsaucoties, piemēram, uz Eiropas sabiedriskās kārtības atrunu. Piemēram, ja kāda Eiropas Savienības dalībvalsts tiesa konstatē, ka šķīrējtiesa ir lēmusi par jautājumiem, kas skar konkurences jautājumus Eiropas Savienībā, pat tad, ja spriedums ir taisīts, pamatojoties uz pušu vienošanos par strīdu izšķiršanu šķīrējtiesā, tiesa var neatzīt un neizpildīt šādu spriedumu. Šāda procedūra, kad šķīrējtiesnesis var vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā, lūgdamas tiesas palīdzību piemērot vai interpretēt Eiropas tiesības, nav paredzēta Latvijā, bet būtu ieteicama. Tas sekmētu ne tikai pareizu Eiropas tiesību piemērošanu, bet arī sadarbību starp šķīrējtiesām un tiesām.

5.2.2. Zaļajā grāmatā *Par padomes regulas Nr. 44/2001 Par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komercietās pārskatīšanu* ir izteikti priekšlikumi papildināt regulu ar normām, kas skartu arī arbitrāžas tiesību procesuālo daļu, tomēr šādi grozījumi nav pieņemami, un Eiropas tiesībām ir jāsauglabā sava neitralitāte attiecībā uz arbitrāžas procesa regulējumu, jo pastāv pietiekošs un konsekvents starptautiskais regulējums.

5.3. Ja citās tiesību nozarēs tiesu un šķīrējtiesas prakse, kā arī rekomendējošās tiesības ir uzskatāmi par palīgavotiem, ņemot vērā, ka starptautiskās arbitrāžas tiesības ir tiesības, kas veidojas pārsvarā prakses ceļā, šie palīgavoti var kļūt par pamatavotiem.

5.3.1. Proti, patstāvīgo šķīrējtiesu reglamenti, kas ir privāti tiesību dokumenti, prevelē pār nacionālajām tiesībām (bet ne imperatīvajām normām); tie ir obligāti piemērojami, ja puses vienojušās par konkrētu reglamentu vai šķīrējtiesas institūciju.

5.3.2. Šķīrējtiesneši aizvien biežāk, izšķirot strīdu, atsaucas pēc analogijas uz citiem šķīrējtiesas spriedumiem, tādējādi netieši atzīdami šo spriedumu precedentu spēku, tomēr konfidencialitātes princips ierobežo pilnīgu tiesu prakses harmonizāciju šajās tiesībās.

5.3.3. *Lex mercatoria* ir autonomas no nacionālās kārtības, tās speciāli izstrādātas komersantu vajadzībām un satur gan materiāltiesiskas, gan procesuālas normas, līdz ar to piemērojamas arī starptautiskajās arbitrāžas tiesībās. *UNCITRAL Parauglikums*, *UNCITRAL Reglaments* ir uzskatāmi par galvenajiem un vispāratzītiem procesuālajiem *lex mercatoria*.

5.3.4. Bet, kā rāda prakse, lai piemērotu *lex mercatoria*, pirmkārt, ir jāanalizē pušu nodoms – iespējams, ka puses pašas ir noteikušas metodoloģiju (piemēram, atsaukušās uz reģionālām paražām) vai arī devušas kādas norādes, ko arbitrs ir brīvs interpretēt. Otrkārt, arbitrs noteiks, pamatodamies uz salīdzinošo tiesību avotiem, vai puses ir gribējušas piemērot vienu konkrētu tiesību sistēmu, vai tomēr pušu griba ir bijusi plašāka, kas savukārt nozīmē, ka arbitram ir jākonstatē, vai šī vienošanās ir tik plaša, ka to var kvalificēt kā vispārīgos tiesību principus, tātad-anacionālās tiesības. Ja puses par to vienojušās, tad neatzīšanai nav pamata. Ja puses vienojušās par tādu reglamentu, kas ir tik liberāls kā ICC Šķīrējtiesas reglaments, tad arbitri arī pēc sava ieskata var piemērot jebkādas, tostarp *lex*

mercatoria procesuālos noteikumus. Ja puses vienojušās par reglamentu, kurš nosaka, ka šķīrējtiesas procesam jāpiemēro tikai nacionālās tiesības, piemēram, Latvijas, šķīrējtiesas spriedums, kas balstīts uz *lex mercatoria*, var netikt atzīts un izpildīts.

5.3.5. Lai gan Latvijas juristu sabiedrības attieksme ir ļoti konservatīva attiecībā uz tirgotāju tiesību piemērošanu, *lex mercatoria* teoriju netieši apstiprinājusi arī Latvijas Republikas Satversmes tiesa, norādīdama, ka viena no šķīrējtiesas procesa priekšrocībām ir iespēja vienoties, ka strīdu šķīrējtiesa izšķirs, pamatodamies uz starptautiskās tirdzniecības paražām (*lex mercatoria*).

6. Šķīrējtiesas līgums ir pamats šķīrējtiesas procesam. Šķīrējtiesas līgumā iekļautā pušu vienošanās, piemēram, par konkrētu šķīrējtiesu, procesa norisi un kārtību, ir ar prioritāru spēku attiecībā uz piemērojamo reglamentu vai starptautiskajām/nacionālajām tiesībām (izņemot imperatīvajām normām).

6.1. Nodoms izšķirt strīdu šķīrējtiesā ir ar augstāku spēku nekā šķīrējtiesas līguma rakstveida forma. Nodoms var būt tiešs un netiešs.

6.1.1. Pušu nodoms ir jāizvērtē kopsakarā ar pušu rīcību līguma kontekstā, ņemot vērā līguma sekas, kā arī pušu attieksmi līguma noslēgšanas brīdī līdz momentam, kad ir radies strīds. Citiem vārdiem, pušu nodoms ir nosakāms, interpretējot gan pušu šķīrējtiesas līgumu, gan arī pušu uzvedību un savstarpējo praksi. Līdz ar to nereti starptautiskā šķīrējtiesas procesā var konstatēt, ka netieša nodoma rezultātā trešās personas, kas sākotnēji nav bijušas šķīrējtiesas līguma puses, par tādām var kļūt, sevišķi, slēdzot galvojuma un cesijas līgumu vai ja puse ir uzņēmuma grupas sastāvā. Turklāt šķīrējtiesas līgums ir saistošs arī pušu mantiniekiem, kas iegūst saistības, ja vien puses šķīrējtiesas līgumā nav izslēgušas šādu pārņemšanu un šķīrējtiesas līgumam nav tik plaša tvērums. Šāda – „garo roku jurisdikcijas” teorija ir atzīta starptautisko šķīrējtiesu praksē, sevišķi Francijas, ASV un Zviedrijas šķīrējtiesu praksē, bet pagaidām nav ietverta starptautiskajās konvencijās, līdz ar to piespiedu izpildes rezultātā varētu būt grūti pierādīt šķīrējtiesas līguma rakstveida formas eksistenci.

6.1.2. Starptautiskajās arbitrāžas tiesībās pušu nodoms ir nosakāms, balstoties uz trim galvenajiem principiem; tas tiek tulkots saskaņā ar labas ticības, *contra proferentem* un efektīvas interpretācijas principu. Neskaidrs arbitrāžas līgums ir

jātulko tādā veidā, lai tam piešķirtu saprātīgu jēgu, nevis uzreiz to atzītu par spēkā neesošu. Pat tad, ja šķīrējtiesas līgums ir pretrunīgs, neskaidrs vai neizpildāms (patoloģisks), tulkojot pušu nodomu, tās līgumu var „atdzīvināt”, un strīds būs izskatāms šķīrējtiesā.

6.1.3. Tādējādi pat tad, ja noslēgtajā starptautiskā arbitražas līgumā puses nav konkrēti vienojušās par šķīrējtiesas institūciju, piemērojams nevis kā tiesu praksē līdz šim *Civillikuma* 1543. pants, kas nosaka, ka līgumi par kaut ko neiespējušas nav spēkā, bet gan puses saskaņā ar *Ženēvas konvencijas* 4.panta sesto daļu var vienoties par šķīrējtiesas veidu, ja to neparedz līgums, vai, nespējot panākt vienošanos, vērsties iecēlājainstitūcijā (Latvijā – Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera), kas ir tiesīga puses vērst pie pastāvīgās institūcijas vai veidot *ad hoc* šķīrējtiesu. Savukārt vispārējās jurisdikcijas tiesai, saņemot pieteikumu par šāda šķīrējtiesas līguma atzīšanu par spēkā neesošu, jāizbeidz tiesvedība saskaņā ar *Civilprocesa likuma* 223. panta sesto daļu, jo puses ir vienojušās par strīdu nodošanu izskatīšanai šķīrējtiesā. Šāds lēmums atbilstu šķīrējtiesas līguma starptautiskajiem interpretācijas noteikumiem, kas aprakstīti arī šajā darbā.

6.1.4. Latvijā praksē nepareizi tiek piemērots *Civillikuma* 1509. pants, ka šķīrējtiesas vienošanās tulkojama kreditoram par ļaunu, jo viņam vajadzēja izteikties skaidrāk un noteiktāk. Šķīrējtiesas līguma puses nav debitors un kreditors, turklāt šķīrējtiesas klauzula līgumā ir ar autonomu dabu, līdz ar to šī principa piemērošana ir bezjēdzīga šķīrējtiesas procesā.

6.1.5. Ja starptautisks šķīrējtiesas process notiek Šveicē, Francijā vai Beļģijā, ieinteresētai trešai pusei ir iespējams iestāties vai tā var tikt pieaicināta šķīrējtiesas procesā, ja, piemēram, atbildētājs sniedz pierādījumus, ka tam ir prasījumi pret trešo pusi.

6.2. Šķīrējtiesas līgums tradicionāli ir jāslēdz rakstiski, lai gan atsevišķās valstīs rakstiskā forma nav obligāta. Tomēr šobrīd vispārējā tendence ir, ka šķīrējtiesas līgums var tikt noslēgts mutiski, ja vien to var pierādīt rakstiski (mutiska oferte akceptēta rakstiski), jo rakstveida dokumenta sagatavošana atsevišķos gadījumos var būt nepraktiska vai neiespējama. Līdz ar to jāņem vērā, ka, ja būs piemērotas Zviedrijas, Vācijas vai Anglijas tiesības, arī mutisks šķīrējtiesas līgums var tikt atzīts spēkā, tomēr jāreķinās, ka *Ņujorkas konvencijas* prasību pēc rakstiskās formas tulko šauri.

6.3. Tika konstatēts, ka starptautiskajā arbitrāžas praksē reti ir gadījumi, kad pierādāms, ka šķīrējtiesas līgums var tikt atzīts par spēkā neesošu, jo noslēgts aiz maldības, spaidu vai viltus rezultātā. Pat tad, ja galvenais līgums ir noslēgts, piekukuļojot vienu no pusēm, un vēlāk atzīts par spēkā neesošu, šķīrējtiesas līgums paliek spēkā, un strīds ir piekritīgs šķīrējtiesai. Procesuāli jautājums par gribas defektiem ir jāizšķir šķīrējtiesai, līdz ar to tas ir jāizvirza jau šķīrējtiesas procesa laikā, nevis pie izpildes, kā tas ir Latvijā.

6.4. Tā kā šķīrējtiesas līgums ir autonomas pamatlīguma, kurā tas ir iekļauts, tas nezaudē spēku, ja puse ir apstrīdējusi pamatlīguma spēkā esamību (zināmas atkāpes no šīs teorijas pastāv tikai ASV), tādējādi šķīrējtiesas līgumam var piemērot arī citas tiesības nekā pamatlīgumam. Pēdējā laika tendence rāda, ka šķīrējtiesas līguma spēku nevar izvērtēt pēc kāda noteikta nacionālās likuma, bet gan piemērojamas ir starptautiskās materiālās normas (piemēram, *Ženēvas konvencija*, *Ņujorkas konvencija*), jo starptautisku šķīrējtiesas līguma spēkā esamību var noteikt tikai saskaņā ar starptautiskās publiskās kārtības kontekstu.

6.4.1. Ieteicams grozīt *Civilprocesa likuma* 494. pantu, kas regulē šķīrējtiesas līgumam piemērojamo likumu, jo panta teksts pēc savas būtības ir ne tikai sarežģīts, bet arī rada nevajadzīgas kolīzijas saistībā ar *Civillikuma* 19. un 25. pantu. Pants izsakāms šādā redakcijā:

Šķīrējtiesas līgumam ir piemērojami tie noteikumi un normatīvie akti, par kuriem puses vienojušās; gadījumā, ja pušu vienošanās nav, tad ir piemērojami strīda izskatīšanas vietas valsts noteikumi un normatīvie akti.

7. Lai šķīrējtiesas līgums būtu spēkā, tam ir jābūt tiesiskam, un strīdam ir jābūt pakļautam un piekritīgam šķīrējtiesai, un to plašāk saprot kā strīda arbitrabilitāti.

7.1. Objektīvās arbitrabilitātes teorija attiecas uz gadījumiem, kad strīds pēc būtības nevar tikt skatīts šķīrējtiesā. Šis princips ierobežo pušu autonomiju un nosaka tās robežu saskaņā ar nacionālo tiesību politiku. Nacionālā procesā objektīvās arbitrabilitātes jautājumus iedala tādos, kas tieši noteikti nacionālajā likumā, un tādos, ko ierobežo nacionālā sabiedriskā kārtība. Gadījumā, ja nacionālajā likumā ir noteikts arbitrabilitātes ierobežojums, bet pušu līgumā ir paredzēta šķīrējtiesa, pusēm ir jāgriežas uzreiz tiesā, kas atzīs *prima facie* šķīrējtiesas līgumu par spēkā neesošu. Tomēr gadījumā, ja strīda būtība ir pretrunā ar publisko kārtību, prasība var tikt iesniegta šķīrējtiesā, un šķīrējtiesnesis var pats lemt, ka strīds pēc būtības ir pretrunā

ar publisko kārtību, bet viņam nav obligāti jāatzīst šķīrējtiesas līgums par spēkā neesošu. Starptautiskajā procesā nav vienotu kritēriju objektīvai arbitrabilitātei.

7.2. Subjektīvā arbitrabilitāte nosaka to, kādām īpašībām ir jāpiemīt pusēm, lai tās varētu noslēgt šķīrējtiesas līgumu, proti, atsevišķām indivīdu vai komersantu grupām ir liegta iespēja izšķirt savus strīdus šķīrējtiesā sava statusa vai funkciju dēļ.

7.3. Autoresprāt, ir nepieciešams *Civilprocesa likumā* nodalīt šīs objektīvās un subjektīvās arbitrabilitātes teorijas līdzīgi kā Šveicē un Lietuvā, tādēļ iesakāms grozīt 491. pantu un 487. pantu:

7.3.1. *Civilprocesa likuma* 491. pantā norādīt, ka šķīrējtiesas līgumu var noslēgt fiziskas un juridiskas personas. Nav nepieciešams norādīt, ka juridiskām personām jābūt reģistrētām, jo ne visās valstīs pastāv reģistrācijas noteikums, kā arī atsevišķi saimnieciskās darbības veicēji var arī neregistrēties.

7.3.2. *Civilprocesa likuma* 491.pantu precizēt attiecībā uz subjektiem, kas iesaistīti maksātnespējas vai tiesiskās aizsardzības procesos. Pašreizējā *Civilprocesa likuma* 487. panta pirmās daļas 8. punkta redakcija ir nepieņemama, jo šķīrējtiesai nevar nodot izšķiršanai strīdu par to personu tiesībām un pienākumiem, pret kurām līdz šķīrējtiesas nolēmuma pieņemšanai ir ierosinātas lietas par maksātnespējas procesu vai tiesiskās aizsardzības procesu, līdz ar to rada situāciju, kad prasības celšanas brīdī šķīrējtiesai ir jurisdikcija, bet jau sprieduma taisīšanas brīdī – vairs ne. Tādējādi nav skaidra arī šķīrējtiesas rīcība šādos gadījumos – izbeigt šķīrējtiesas procesu, jo strīds nav arbitrabls, bet tad, ja maksātnespēja netiek pasludināta, atkārtota griešanās šķīrējtiesā nebūs pieļaujama saskaņā ar *Civilprocesa likuma* 532. panta trešo daļu, vai arī apturēt šķīrējtiesas procesu. Turklāt starptautiskajās arbitrāžas tiesībās maksātnespēja ne vienmēr tiks uzskatīta par šķērsli strīda izšķiršanai šķīrējtiesā.

7.3.3. Neierobežot tiesības valsts iestādēm slēgt šķīrējtiesas līgumus, jo praksē Latvijas valsts iestādes, atvasinātās institūcijas un citas publisko tiesību juridiskās personas regulāri slēdz starptautiskos šķīrējtiesas līgumus. Turklāt neprecīza norma ir *Civilprocesa likuma* 487. panta pirmās daļas 2. punkta atruna, ka no šķīrējtiesu jurisdikcijas ir izslēdzami arī tādi strīdi, kas skar valsts iestāžu tiesības. Norma bieži vien tiek izmantota nepamatoti un pārāk plaši, jo valsts intereses var tikt konstatētas ļoti plašā jautājuma lokā.

7.3.4. Jebkurā gadījumā, pat tad, ja *Civilprocesa likuma* 487. panta pirmās daļas 2. punkts tiks saglabāts un Latvijas valsts vārdā iestāde noslēgs starptautisku šķīrējtiesas līgumu, valsts nevarēs atsaukties ne uz imunitāti, ne uz nacionālo likumu, ne *Ženēvas konvencijas* atrunā iekļauto aizliegumu un nevarēs lūgt atzīt šķīrējtiesas līgumu par spēkā neesošu, jo saskaņā *Vīnes konvencijas par starptautisko līgumu tiesībām* 46. panta pirmo daļu valsts nav tiesīga atsaukties uz apstākli, ka tās piekrišana līguma saistošajam raksturam ir izteikta, pārkāpjot to vai citu šīs pašas valsts iekšējo tiesību normu attiecībā uz spēju slēgt līgumus, un nevar izmantot šo apstākli par pamatu līguma atzīšanai par spēkā neesošu. Līdz ar to tāds šķīrējtiesas līgums būs spēkā esošs un izpildāms. Šādu principu ir atzinušas daudzu valstu tiesas, tostarp gan Anglijas (piemēram, *Rolex* un *Geonaftas* lietās), gan Francijas (*Société Gatoil* lietā).

7.3.5. Virzīt tālāk un pieņemt jau sagatavotos grozījumus likumā *Par Eiropas konvenciju par Starptautisko komercšķīrējtiesu* un dzēst šī likuma 2. pantu, lai tādējādi atzītu Latvijas publisko tiesību juridisko personu (valsts un pašvaldības iestāžu) tiesības slēgt privāttiesiskus līgumus ar fiziskām un juridiskām personām, kuru pastāvīgā dzīvesvieta vai atrašanās vieta, slēdzot līgumu, atrodas citā konvencijas līgumslēdzējā valstī, un ietvert šādos līgumos šķīrējtiesas klauzulu par strīda izskatīšanu ārvalstu šķīrējtiesās. Pirmkārt, praksē jau šādi līgumu tiek slēgti, pārkāpjot izdarīto atrunu, otrkārt, no trīsdesmit vienas konvencijas dalībvalsts tikai vēl viena valsts (Beļģija) ir izdarījusi līdzīgu atrunu, treškārt, starptautiska šķīrējtiesa var būt neitrālāks un kompetentāks forums izspriest šādu strīdu, nekā Latvijas vispārējās jurisdikcijas tiesa. Turklāt ārvalsts komersants, kas slēdz līgumu ar Latvijas valsti, var tikt nostādīts diskriminējošā stāvoklī, ņemot vērā, ka viņš ir spiests piekrist strīda izšķiršanai otras puses nacionālā tiesā, bet valsts savukārt var mēģināt izmantot savu suverēno un likumdevēja varu, lai procesu tiesā pavērstu sev par labu.

7.3.6. Neiekļaut *Civilprocesa likumā* atrunu, ka strīdi ar patērētājiem nav pakļauti šķīrējtiesām. Pirmkārt, starptautiskajās arbitražas tiesībās ir iespējams pierādīt, ka fiziska persona nav slēgusi līgumu savām personīgajām, ģimenes vai mājsaimniecības vajadzībām, līdz ar to strīds ir piekritīgs šķīrējtiesai. Otrkārt, Latvijas tiesas ir tik ļoti noslogotas, izskatot strīdus ar patērētājiem, ka šo strīdu atkalnodošana šķīrējtiesu kompetencē būtiski atvieglotu tiesu darbu.

7.4. Savukārt *Civilprocesa likuma* 487. pantu redakcionāli veidot tā, lai tas precīzāk atainotu objektīvās arbitrabilitātes kritērijus, konkrēti minot, kādi strīdi nav izskatāmi šķīrējtiesā.

7.4.1. Izslēgt *Civilprocesa likuma* 487. panta pirmo daļu, kas nosaka, ka šķīrējtiesā nav izšķirami tie strīdi, kura izspriešana varētu aizskart tādas personas tiesības vai ar likumu aizsargātās intereses, kura nav šķīrējtiesas līguma dalībniece. Pirmkārt, šī tiesību norma tiek izmantota, lai paildzinātu vai izbeigtu pusei nevēlamu šķīrējtiesas procesu, bet, otrkārt, šāda norma nesader ar moderno starptautisko šķīrējtiesu praksi, tostarp „garo roku jurisdikcijas teoriju”, kas atļauj konstatēt gan trešās puses nodomu būt saistītam ar šķīrējtiesas līgumu, gan trešās personas var iesaistīties šķīrējtiesas procesā.

7.5. Pastāvot šķīrējtiesas līgumam, visupirms par strīda pakļautību ir jālemj šķīrējtiesai (*Kompetenz-Kompetenz* princips). Princips piemērojams gan starptautiskā, gan nacionālā procesā.

7.5.1. Šķīrējtiesa, konstatējusi jurisdikciju, var izskatīt strīdu un taisīt spriedumu pat tad, ja otra puse ir iesniegusi prasību tiesā par šķīrējtiesas līguma spēkā neesamību. Tiesa nevar lemt par šķīrējtiesas kompetenci izskatīt strīdu, ja šķīrējtiesa to nav lēmusi.

7.5.2. Ja taktiskās tiesvedības (angliski saukts arī par *forum shopping*) rezultātā identiskas prasības ir iesniegtas divās šķīrējtiesās, šķīrējtiesai ir jādarbojas saskaņā ar *lis pendens* doktrīnu un *bona fide*, tomēr, ja tās abas turpina procesu, likumīgs spēks ir tādām spriedumam, kam ir *res judicata* spēks (kas ir pieņemts laikā pirmais). Šķīrējtiesas procesa likumība tiek vērtēta atzīšanas un izpildes procesā, bet tas neietekmē šī sprieduma spēku. Proti, ja Latvijā šķīrējtiesas ar līdzīgiem nosaukumiem abas atzīst savu jurisdikciju un izskata strīdu, tad likumīgs spēks ir tādām, kas ir taisīts laika ziņā pirmais, tomēr otrs spriedums var nezaudēt spēku, jo Latvijā nav šķīrējtiesas sprieduma apstrīdēšanas institūta.

7.6. Saskaņā gan ar starptautisko, gan nacionālo publisko kārtību taisnīgs šķīrējtiesas process ir imperatīvs, no tā nevar atkāpties ne puses, ne šķīrējtiesas institūcijas un šķīrējtiesneši. Visā šķīrējtiesas procesā ir jāievēro pušu vienlīdzības un taisnīguma princips, neatkarība un objektivitāte, sākotnēji tas jānodrošina šķīrējtiesas institūcijai, tad arī pašiem šķīrējtiesnešiem. Piemēram, Francijā, Spānijā, Itālijā,

konstatējot, ka šāds princips nav ievērots, šķīrējtiesas spriedums var tikt atcelts (*set aside* - angļu val.), bet pret šķīrējtiesnesi celta prasība par zaudējumu piedziņu.

7.7. Šobrīd izpildes procesā Latvijas tiesas, izvērtēdamas jautājumu par objektīvu šķīrējtiesas procesu, kā pamatojumu savam lēmumam izmanto tikai *Satversmes tiesas spriedumu*, tomēr tiesas var vadīties no starptautisko arbitrāžas tiesību principiem, kas nostiprināti *Vadlīnijās par interešu konfliktiem arbitrāžā*.

7.7.1. Latvijas tiesu prakse ir pretrunīga, piemērojot vienu no šķīrējtiesas procesa galvenajiem - „atteikšanās” (*waiver* - angļu val.) principu, kas nosaka, ja puse, uzzinājusi, ka pārkāpts vai nav ievērots kāds no šķīrējtiesas procesa noteikumiem, nekavējoties nav iesniegusi rakstveida iebildumus šķīrējtiesā, uzskatāms, ka tā ir atteikusies no savām tiesībām celt šādus iebildumus. Ir svarīgi, ka šādi iebildumi pirmo reizi nevar tikt celti šķīrējtiesas sprieduma izpildes un atzīšanas procesa laikā, un tiesai ir jākonstatē, vai puse ir procesa laikā iebildusi vai mēģinājusi iebilst.

7.7.2. Izvērtējot praksē un juridiskajā literatūrā paustās atziņas, šķīrējtiesnesi saista līgums starp pusēm un šķīrējtiesas institūciju, kas *a priori* nosaka, ka šķīrējtiesnesim ir pienākums būt kompetentam, neatkarīgam, objektīvam un taisīt tādu spriedumu, kas ir izpildāms, bet puses apņemas samaksāt par šķīrējtiesneša honorāru. Līdz ar to par neatbilstošām starptautiskajām arbitrāžas tiesībām ir atzīstamas tādas normas Latvijas šķīrējtiesas institūciju reglamentos, kas nosaka, ka gadījumos, ja šķīrējtiesnesis nepārvalda procesa valodu, tas var lūgt tulka palīdzību. Par šķīrējtiesnesi nevar tikt apstiprināta tāda persona, kas nepārvalda procesa valodu, jo šķīrējtiesnesim ir jābūt kompetentam, jo par to ir tieši vai netieši vienojušās puses, bet šķīrējtiesas institūcijai tas ir jānodrošina. Tostarp jāpiebilst, ka - pretēji Latvijas juristu paustajam - par šķīrējtiesnesi var būt arī persona bez juridiskās izglītības, tomēr jebkurā gadījumā viņam/viņai ir jāizpilda šķīrējtiesneša līgumā noteiktais – jātaisa izpildāms spriedums.

7.7.3. Salīdzinot atsevišķu valstu tiesu praksi, tostarp Dānijas un Zviedrijas, var konstatēt, ka izpildu procesā tiesas var pārskatīt šķīrējtiesnešu honorārus, ja tie šķiet pārmērīgi. Šķīrējtiesnešu honorāru apmērs un adekvātums ir starptautisko arbitrāžas tiesību viens no nākotnes aktuālākajiem jautājumiem, kam tiek pievērsta īpaša uzmanība un kas vainagosies ar sākotnēji rekomendējošu dokumentu izveidi.

7.8. Kā promocijas darbā konstatēts un argumentēts, Latvija ir ignorējusi ANO Ģenerālās asamblejas rekomendāciju, ka visām valstīm ir jāapsver *UNCITRAL Parauglikuma* inkorporēšana savā nacionālajā normatīvajā bāzē. Rekomendāciju ir ņēmušas vērā vairāk kā 45 pasaules valstis. Latvijas likumos ir jāiekļauj tālākminētās parauglikuma normas, lai Latviju atzītu par „parauglikuma valsti”, lai tās likums atbilstu starptautiskajiem standartiem un būtu piemērots arī starptautiskajiem šķīrējtiesas procesiem:

7.8.1. Noteikt *Civilprocesa likumā* šķīrējtiesas līguma formas pilnīgu definīciju, iekļaujot tajā normu, ka to var slēgt, apmainoties prasībām un pretprasībām, izdarot atsauci uz citiem dokumentiem, kā arī jāpārņem jaunākās definīcijas attiecībā uz šķīrējtiesas līguma formu un vienkāršotu elektronisko dokumentu apmaiņu, neprasot elektronisko parakstu, piemēram,

Šķīrējtiesas līgums ir jāslēdz rakstveidā. Šķīrējtiesas līgums ir rakstveidā, ja pušu nodoms ir apliecināts jebkādā formā, to vidū apmainoties vēstulēm, faksiem un citiem elektroniskiem komunikācijas veidiem, kā arī apmainoties ar prasību un pretprasību. Atsauce līgumā uz jebkādu citu dokumentu, kurā ir ietverta šķīrējtiesas klauzula, tiek uzskatīta par rakstisku šķīrējtiesas līgumu, ja vien ir norāde, ka šī atsauce ir tāda, kas padara klauzulu par daļu no līguma.

7.8.2. Iekļaut normas, kas nodrošina tiesas palīdzību šķīrējtiesas procesā, to vidū šķīrējtiesnešu iecelšanā un lemjot par šķīrējtiesnešu noraidīšanu, jurisdikcijas noteikšanā, ja puses un šķīrējtiesas institūcija nespēj rast risinājumu. Tomēr pats svarīgākais procesuālais instruments, kas ieviešams Latvijā, ir šķīrējtiesas sprieduma apstrīdēšanas institūts, jo Latvija ir vienīgā valsts, kurā šāds institūts nav ieviests. Proti, tas garantētu netaisnīgu un nelikumīgu šķīrējtiesas spriedumu atcelšanu un tiem vairs nebūtu *res judicata* spēka. Tomēr pat tad, ja Latvijā nav apstrīdēšanas institūta - ja spriedums ir taisīts citā *Ženēvas konvencijas* dalībvalstī, Latvijas puse var izmantot tiesības šķīrējtiesas līgumu apstrīdēt, balstoties uz konvenciju.

7.8.3. Kā minēts, viena no arbitrāžas priekšrocībām ir tā, ka puses var brīvi izvēlēties piemērojamās procesuālās normas. Šāda izvēle var būt dažādi formulēta – gan kā atsauce uz noteiktu šķīrējtiesas reglamentu, gan šķīrējtiesas līgumā paredzot precīzus procesuālos noteikumus. Savukārt, ja puses to nav izdarījušas vai arī ir izvēle ir nepilnīga (pastāv robi), arbitrs ir tiesīgs noteikt vispiemērojamākās normas, neatkarīgi no šķīrējtiesas vietas likuma. Turklāt šādam procesam nav jābūt tādām pašām kā vispārējās jurisdikcijas tiesā. Savukārt saskaņā ar Latvijas *Civilprocesa likumu* arbitrs ir sasaistīts tikai un vienīgi ar tā D.daļas procesuālajām

normām. No vienas puses, šāds panta formulējums norāda uz to, ka D.daļa ir īpaši radīta šķīrējtiesas procesam, tomēr, no otras puses, tas liedz sastāvam ne tikai piemērot pēc analogijas citu daļu normas, lai aizpildītu robežus, bet līdzīgi vai arbitri nevar atsaukties uz *lex mercatoria* vai līdzīgiem noteikumiem. Piemēram, teorētiski šķīrējtiesa nevar piespriest likumīgos procentus līdz sprieduma izpildei, jo analogiska *Civilprocesa likuma* 197.panta norma nav iestrādāta D.daļā. Turklāt līdzīgi kā citos šī likuma pantos, arī šajā nekonsekventi ir lietots vārds „šķīrējtiesa”, lai gan pareizi būtu „šķīrējtiesas sastāvs”. Līdz ar to iesakāms grozīt *Civilprocesa likuma* 488. pantu, izsakot to šādā redakcijā:

Puses ir brīvas noteikt šķīrējtiesas procesa kārtību, kas ir saistoša šķīrējtiesas sastāvam. Ja šāda pušu vienošanās nav panākta, šķīrējtiesas sastāvs var noturēt procesu tādā kārtībā, kādā tas uzskata par piemērotu, piemērojot piemērotākos procesuālos noteikumus.

7.8.4. *Civilprocesa likuma* 489. panta otrā daļa iekļauj formulu, pēc kādas šķīrējtiesas sastāvs nosaka piemērojamā tiesību normas strīdam pēc būtības, ja puses nav par tām vienojušās, proti, ir jāpiemēro *Civillikuma* Ievada noteikumi. No vienas puses, *Civillikuma* 25. pants pieļauj atkāpties no *Civillikuma* ievadā paredzētajiem kolīziju normu noteikumiem, ja šādi noteikumi izriet no Latvijai saistošajiem starptautiskajiem līgumu noteikumiem, tādējādi dodot arbitram iespēju meklēt piemērojamās tiesības tostarp *Ženēvas konvencijas* VII panta pirmā daļa. No otras puses, tā kā *Civillikuma* Ievada noteikumi paredz atšķirīgus noteikumus no starptautiskajās konvencijās un *Romas I* regulā ietvertu attiecībā uz tiem gadījumiem, kad puses nav vienojušās par attiecīgajai saistībai piemērojamo likumu, tādēļ šāda atsauce *Civilprocesa likuma* 489. pantā var radīt neskaidrības. Tādēļ, lai *Civilprocesa likums* atbilstu starptautiskajiem standartiem, minētā 489. panta otrā daļa jāformulē tā, lai arbitrs pats brīvi varētu noteikt strīdam pēc būtības piemērojamās normas, tostarp ļaut tam piemērot arī tirdzniecības paražas un principus, vai arī šo jautājumu atstāt *Starptautisko Privāttiesību likuma* ziņā un šo pantu vispār svītrot no *Civilprocesa likuma*.

7.8.5. Nacionālais process šobrīd neparedz tiesas palīdzību pierādījumu iegūšanā, kā arī netiek paredzēti liecinieki šķīrējtiesas procesā, kas būtu attiecīgi maināms, jo pašreizējais *Civilprocesa likums* var tikt piemērots arī starptautiskam šķīrējtiesas procesam kā *lex arbitri*, bet starptautiski šādi ierobežojumi nepastāv. Tomēr, tā kā *Civilprocesa likums* pēc būtības neaizliedz pieaicināt lieciniekus,

arbitrs, izmantodamas *Noteikumus par pierādījumu vākšanu starptautiskajā komerciālā arbitrāžā*, var pieaicināt lieciniekus arī starptautiskā procesā.

7.8.6. Grozīt *Civilprocesa likuma* 534. pantu, lai nodrošinātu, ka puses var piespiedu izpildes kārtībā īstenot *ad hoc* šķīrējtiesas spriedumu. Pašreizējais šādas iespējas trūkums būtiski ietekmē pušu brīvu iespēju vienoties arī par *ad hoc* šķīrējtiesu, kādu paredz starptautiskās konvencijas, un var tikt uzskatīta par būtisku neatbilstību starptautiskajām arbitrāžas tiesībām.

7.8.7. Grozīt *Civilprocesa likuma* 509. pantu, kas nosaka, ka process notiek valsts valodā. Citā valodā process var notikt, ja par to ir vienojušās puses. Šāds formulējums ir pretrunā ar arbitrāžas tiesību tradīcijām, saskaņā ar kurām par šķīrējtiesas valodu izvēlas to, kurā ir sastādīts šķīrējtiesas līgums. Piemēram, strīdā starp pusēm, kuras ir no dažādām valstīm un kuras savā angļu valodā rakstūtajā komerciālajā līgumā ir ietvērušas šķīrējtiesas klauzulu, noteikušas šķīrējtiesas vietu (Latviju), bet nav noteikušas procesa valodu, būtu nepareizi vadīt procesu latviešu valodā, lai gan uz to norāda *lex arbitri*.

8. Papildus izvērtējot pašreizējo Latvijas arbitrāžas tiesību regulējumu, konstatējams, ka Latvijā tas ir sadrumstalots un neatbilst starptautiskajiem pamatprincipiem. Latvijas tiesām un šķīrējtiesām ir jāievēro, ka starptautisko nevar vērtēt caur nacionālā procesa prizmu.

8.1. Piemērotākais risinājums būtu papildināt *Civilprocesa likumu* atbilstoši starptautiskajām tiesībām, kā norādīts iepriekš.

8.2. Alternatīvi var veidot atsevišķu šķīrējtiesas likumu, kurā paredzēt arī speciālus noteikumus attiecībā uz starptautisko arbitrāžu. Iespējamais variants ir noteikt ierobežojumus visām šķīrējtiesām skatīt starptautiskās šķīrējtiesas lietas, tomēr tādējādi var tikt ierobežota pušu autonomija. Likumam pilnībā jāatbilst *UNCITRAL Parauglikumam*, līdz ar to ir jāievieš tiesas palīdzības mehānisms šķīrējtiesas procesā, neskatoties uz tiesu iebildēm par to nepieciešamību. Tiesu noslodze būtiski nepalielināsies, bet šķīrējtiesas darba kvalitāte kļūs augstāka.

8.3. Gadījumā, ja likumdevējs nolemj, ka *UNCITRAL Parauglikumu* nav iespējams iedzīvināt Latvijā, *Starptautisko privāttiesību likumā* jāparedz atsevišķas normas par starptautisko šķīrējtiesu. Lai gan Latvijā šobrīd pastāv tiesību tradīcija nenodalīt un nedefinēt starptautisko šķīrējtiesu, tomēr, ja spēkā ir tik vāja un

starptautiskajām normām neatbilstoša *Civilprocesa likuma* daļa par šķīrējtiesām, kas var tikt piemērota arī starptautiskam procesam, šāds definējums var tikt iekļauts. Pašreizējā *Starptautiskā privāttiesību likuma* projektā ir paredzēts iekļaut tikai normas par šķīrējtiesas līgumam piemērojamām tiesībām un izņemt kolīziju normas no *Civilprocesa likuma* regulējuma. Pirmkārt, piemērojamās tiesības ir skaidri noteiktas starptautiskās konvencijās, kas tieši piemērojamas starptautiskos strīdos, bet nacionālā procesā ir tieši nepieciešams uzlabojums *Civilprocesa likuma* 494. pantā, jo tā pašreizējā redakcija ir neatbilstoša un sarežģīta. Līdz ar to jaunajā likumprojektā iesakāms starptautisko šķīrējtiesu neregulēt vispār, tādējādi attīstot arī principu, ka tā ir atsevišķa tiesību nozare un netiek vairs iekļauta starptautiskajās privāttiesībās, vai arī tikai definēt starptautisku šķīrējtiesu, piemēram, šādi:

Šķīrējtiesa ir starptautiska,

1) ja šķīrējtiesas līguma slēgšanas brīdī pušu uzņēmējdarbības vieta ir dažādās valstīs; vai

2) ja viena no šīm vietām ir ārpus valsts, kur pusēm ir uzņēmējdarbības vietas;

- ja ir noteikta šķīrējtiesas procesa vieta vai tā nosakāma saskaņā ar šķīrējtiesas līgumu;

- jebkura cita vieta, kur ir jāizpilda būtiskākā komerciālo saistības vai vieta, ar kuru strīda priekšmets ir visvairāk saistīts; vai

3) ja puses ir tieši pielīgušas, ka strīdus priekšmets ir saistīts ar vairāk kā vienu valsti;

4) ja radušies strīdi starp komersantu ar starptautiskām investīcijām un starptautiskām apvienībām un organizācijām, kas dibinātas Latvijas Republikas teritorijā.

Tabula „Pieteikumu virzība tiesās par šķīrējtiesas nolēmuma piespiedu izpildi”⁶⁸⁵

Gads	Izsniegtie izpildu raksti	Atteikumi izsniegt izpildu rakstu / pārsūdzētie atteikumi	Augstākajā tiesā iesniegtie protesti / atceltie atteikumi**	Tiesā celtās prasības par zaudējumu atlīdzību (pirmā instance)
2004	7374	241 / 156	20 / 18	8918
2005	6390	221	9 / 8 (līdz aprīlim)	11330
2006	7178	470	Nav datu	9456
2007	3061	1198	Nav datu	8063
2008	2607	830	Nav datu	25595
2009	2265	1001	Nav datu	16009

⁶⁸⁵ Dati apkopoti saskaņā ar Tieslietu ministrijas statistikas pārskatu. <http://www.tiesas.lv/index.php?id=1985> (skatīts 2009.gada 30. janvārī), kā arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas kancelejas 2005. gada 14. aprīļa vēstuli Nr. 7-2/9-275.

Anotācija

Starptautiskā komerciālā arbitrāža ir svarīgs, efektīvs, privāts un tradicionāls strīda izšķiršanas mehānisms, tādēļ darba „Starptautiskās komerciālās arbitrāžas tiesības” mērķis ir padziļināti izpētīt un konstatēt starptautisko arbitrāžas tiesību juridisko dabu, tiesību nozares attīstības tendences, kā arī nacionālo un starptautisko avotu mijiedarbību un piemērošanas kolīzijas, tomēr, tā kā starptautiskās arbitrāžas tiesības ir ļoti plašas - tās aptver jautājumus, sākot no šķīrējtiesas līguma noslēgšanas, strīda izskatīšanas līdz brīdim, kad šķīrējtiesas spriedums tiek atzīts un izpildīts valsts tiesā – šajā darbā ir analizēti tikai arbitrāžas tiesību būtiskākie jautājumi, šo tiesību tvērumus, avoti, subjekti, priekšmets un šķīrējtiesas līgums.

Nepietiekamais, pretrunīgais un kritiski vērtējamais šķīrējtiesas institūta regulējums Latvijas nacionālajās tiesībās, kas savukārt ietekmē starptautisko arbitrāžas tiesību piemērošanas izpratni un praksi, bija noteicošais faktors promocijas darba tēmas izvēlē. Tāpēc sākotnēji darbā tiek konstatēta definīciju „starptautisks”, „komerciāls”, „arbitrāža” dažādība, kā arī sniegta atbilde, kādas ir tiesiskās sekas, ja arbitrāža ir starptautiska un komerciāla, kādi privāti un starptautiski avoti un kādā veidā šajā gadījumā piemērojami. Darbā tiek analizēts, kā mainās šķīrējtiesas līguma forma, spēks un interpretācija starptautiskajās arbitrāžas tiesībās atkarībā no piemērojamām tiesībām, kādas ir tā sekas pusēm un trešām personām (tostarp publisko tiesību juridiskajām personām).

Darba nobeigumā ir izteikti priekšlikumi grozīt nacionālo procesuālo likumu attiecībā uz šķīrējtiesām, lai tas atbilstu starptautiskiem standartiem un būtu piemērojams arī starptautiska procesa gadījumā, kā arī sniegti ieteikumi, kā piemērot starptautiskās arbitrāžas tiesības gan tiesu, gan šķīrējtiesu praksē.

Atslēgas vārdi: Starptautiskā komerciālā arbitrāža, starptautiskās komerciālās arbitrāžas avoti, šķīrējtiesas līgums, *lex mercatoria*.

Darba apjoms: 280 lpp.

Pielikumi: 1.

Izmantoto informācijas avotu vienību daudzums: 445

Abstract

Doctoral thesis “International Commercial Arbitration Law” deeply examines legal nature and development tendencies of the international arbitration law as well as interaction and conflicts between national and international arbitration laws and rules. However, the international commercial arbitration law is very broad (covering the questions as from conclusion of arbitration agreement to enforcement and execution of arbitration award) the thesis is limited to the main questions and problems regarding the scope of the international commercial arbitration law, its sources, subjects and the arbitration agreement.

Incomplete, controversial and criticized regulation of arbitration in Latvia, which respectively influences understanding and praxis in applying international arbitration law, was the main reason for commencing this research. For example, there are more than 190 arbitration institutions in Latvia and all of them have jurisdiction to hear also international cases.

The dissertation starts with discussion of the diversity of such terms as “arbitration”, “international”, “commercial” then indicates the legal effect on arbitration and applicable public and private law if arbitration is defined as international and commercial. The dissertation deeply studies the validity, form, interpretation and binding effect of arbitration agreement to parties and third parties (including public law legal persons) depending on change of applicable rules.

Finally, there are suggested many changes in the Latvian Civil Procedure Law in order the law would comply with international standards and be suitable for applying in international commercial arbitration procedure as well as the thesis specifically suggest the tips how to apply international arbitration law in arbitration and the court.

Size of work: 280 p.

Appendixes: 1.

References to the sources: 445

Key words: international commercial arbitration, sources of international arbitration, lex mercatoria, arbitrability, arbitration agreement.

Izmantotā literatūra

Normatīvie akti

LR normatīvie akti

1. Latvijas Republikas Satversme: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1993.gada 1. jūlijs Nr. 43.
2. Civilprocesa likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. gada 3. novembris, Nr. 326/330.
3. Par tiesu varu: LR likums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 1993. gada 14. janvāris, Nr. 1.
4. Patērētāju tiesību aizsardzības likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1999.gada 1. maijs, Nr. 1564/1565.
5. Starptautisko Privāttiesību likuma projekts, nepublicēts.
6. Šķīrējtiesas likums: LR likumprojekts, izsludināts valsts sekretāru sanāksmē 2007.gada 18.oktobrī.
7. Par strīdu izskatīšanu LR Valsts arbitražā: LR Augstākās padomes lēmums, 1990.gada 23.oktobris.
8. Komerclikums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2000.gada 13. maijs, Nr. 158/160.
9. Par Eiropas konvenciju par Starptautisko komercšķīrējtiesu. *LR likums*. *Latvijas Vēstnesis* 2003. gada 12. februāris Nr. 23.
10. Par Konvenciju par ieguldījumu strīdu izšķiršanu starp valstīm un citu valstu pilsoņiem: Ratificējošais LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997.gada 8.jūlijās Nr.175.
11. Noteikumi par šķīrējtiesu reģistru: Ministru kabineta noteikumi Nr. 204. *Latvijas Vēstnesis*, 2005.gada 1.aprīlis, Nr. 52.
12. Noteikumi par valsts nodevu ieraksta izdarīšanai šķīrējtiesu reģistrā: Ministru kabineta noteikumi Nr. 205. *Latvijas Vēstnesis*, 2005.gada 1.aprīlis, Nr. 52.
13. Elektronisko dokumentu likums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2002.gada 20. novembris, Nr.169.
14. Par Eiropas konvenciju par Starptautisko komercšķīrējtiesu: LR likums. *Latvijas Vēstnesis* Nr. 23, 2003. gada 12. februāris.
15. Konkurences Likums: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*. 2001. gada 22. novembris, Nr. 22.
16. Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās: LR likums. *Ziņotājs* 1991. gads 19. decembrī, Nr. 49/50.
17. Valsts pārvaldes likums: LR likums, *Latvijas Vēstnesis*, 2008. gada 12. jūnijā, Nr. 96.
18. Par pašvaldībām: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1994. 24. maijs, Nr. 61
19. Civillikums: LR likums. *Ziņotājs*, 1993. gada 10. jūnijs, Nr. 22/23.
20. Patentu likums: LR likums, *Latvijas Vēstnesis* 2007. gada 22. marts, Nr. 34.

Starptautiskie normatīvie akti

1. 2005 United Nations Convention on the Use of Electronic Communications in International Contracts. *UN Doc. A/RES/60/21*.
2. 2005 Convention on Choice of Court Agreements. *44 ILM*. 1294.

3. 2004 Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property. *UN Doc. A/59/49*.
4. 1989 Convention on Jurisdiction and the Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters (Lugano). *28 ILM 620*.
5. 1987 Arab Convention on Commercial Arbitration. *cci.01.0053.en*.
6. 1980 United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods. *UN Doc. A/CONF.97/18*.
7. 1980 Convention on the Law Applicable to Contractual Obligations (Rome Convention). *OJ L 266*.
8. 1975 Inter - American Convention on International Commercial Arbitration. *1438 UNTS 245*.
9. 1972 Convention on the Settlement by Arbitration of Civil Law Disputes Arising from Relations of Economic, Scientific and Technical Cooperation. *cci.01.0064.en*.
10. 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties. *UN Doc. A/Conf.39/27*.
11. 1968 United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. *330 UNTS 38*.
12. 1966 European Convention Providing a Uniform Law on Arbitration. *CETS No. 056*.
13. 1966 European Convention Providing A Uniform Law on Arbitration. *European Treaty Series 56*.
14. 1965 Convention on the Settlement of Investment Disputes between States and Nationals of Other States. *575 UNTS 159*.
15. 1961 European Convention on International Commercial Arbitration. *484 UNTS. 364*.
16. 1945 UN Statute of International Court of Justice. *39 AJIL Supp. 215*.
17. 1927 Geneva Convention on the Execution of Foreign Arbitral Awards. *52 LNTS 302*.
18. 1923 Protocol on Arbitration Clauses. *27 LNTS 157*.
19. 1908 Hague Convention for the Pacific Settlement of Disputes. *2 AJIL Supp. 43*.
20. 1907 Hague Convention for the Pacific Settlement of Disputes. *1 AJIL 103*.
21. Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija: LR starptautiskais līgums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. 13. jūnijs, Nr. 143/144.
22. Konvencija par starptautiskajiem preču pirkuma - pārdevuma līgumiem: LR Starptautiskais līgums, *Latvijas Vēstnesis*, 1997.gada 3.jūnijs, Nr.170.
23. Konvencija par tiesību aktiem, kas līgumsaistībām piemērojami, kura atvērta parakstīšanai Romā, 1980.gada 19.jūnijā: LR Starptautiskais līgums, *Latvijas Vēstnesis*, 2006.gada 29. decembrī, Nr. 209.
24. Latvijas Republikas valdības un Horvātijas Republikas valdības līgumu par ieguldījumu veicināšanu un savstarpēju aizsardzību: LR Starptautisks līgums. *Latvijas Vēstnesis*, 2002.gada 5.jūlijs, Nr.101.
25. Ņujorkas Konvencija par ārvalstu šķērējtiesu nolēmumu atzīšanu un izpildīšanu: LR starptautisks līgums. *Latvijas Vēstnesis*. 2003.gada 1.aprīlis, Nr. 2815.
26. Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām LR Starptautiska konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, 2003.gada 4. marts, Nr. 52.
27. Vīnes konvencija par starptautisko līgumu tiesībām. LR Starptautiska konvencija. *Latvijas Vēstnesis*, 2003.gada 4. marts, Nr. 52.

28. Padomes Regula 93/13/ EEC Par negodīgiem noteikumiem patērētāju līgumos: *Oficiālais Vēstnesis*, L 095 21/04/1993 Lpp. 0029 – 0034.
29. Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations (Rome I), *OJ no. L 177*.
30. Council Directive 77/388/EEC of 17 May 1977 on the harmonization of the laws of the Member States relating to turnover taxes – Common system of value added tax: uniform basis of assessment. *Official Journal*, L 145, 13.06.1977.
31. Regulation (EC) No.44/2001 of 22.12.2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters replacing the Brussels Convention of 1968, *JO C 27*.

Citi starptautiski dokumenti

1. 1976 United Nations Commission on International Trade Law Arbitration Rules. *UN Doc A/31/17*.
2. 1985 UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration. *U.N. Doc A/40/17*.
3. 1989 Resolution on Arbitration Between States, State Enterprises or State Entities, and Foreign Enterprises. *The Institute of International Law*.
4. 1996 UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce. *A/RES/51/162*.
5. Commission of the European Communities Green Paper on the Conversion of the Rome Convention of 1980 on the law applicable to contractual obligations into a Community instrument and its modernization. *COM (2002) 654 final*.
6. Commission of the European Communities Report from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the application of Council Regulation No 44/2001 on Jurisdiction and the recognition and Enforcement of Judgments in Civil and Commercial Matters. *COM (2009) 174 final*.
7. Explanatory Note by the UNCITRAL Secretariat on the Model Law on International Commercial Arbitration. *UNA/CN.9/264*.
8. ICC Resolution of the XIIIth Congress, Lisbon, 11-16 June 1951, *ICC Brochure No.161*.
9. Possible features of a model law on international commercial arbitration: questions for discussion by the Working Group, *A/CN.9/WG.II/WP.35*.
10. Recommendation regarding the interpretation of article II (2) and article VII (1) of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, New York, 1958. *U.N. Doc. A/Res/61/33*.
11. Recommendation regarding the interpretation of article II (2) and article VII (1) of the Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards (New York, 1958). *U.N. Doc. A/Res/61/33*.
12. Report of the Working Group on Arbitration on the work of its 32 session. *U.N.Doc.A/CN.9/468*.
13. Report on the Convention on the law applicable to contractual obligations by Mario Giuliano Professor, University of Milan and Paul Lagarde http://www.rome-convention.org/instruments/i_rep_lagarde_en.htm.
14. U.N. Economic and Social Council [ECOSOC]. Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, Commitments by Governments on the Draft Convention

on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. *U.N.Doc E/2822/Add. 4*.

15. U.N.G.A. Report to the United Nations Commission on International Trade Law on its Work on the Thirty- Eight Session on the Agenda Item 79. Republic of Belarus Permanent Mission to the UN. Statement by the representative of the Republic of Belarus, Andrei Metlitsa. 03.10.2005.

16. UNCITRAL Report of the Working Group on Arbitration on the work of its thirty-second session. *A/CN.9/468*.

17. UNCITRAL Working Group II (Arbitration) 7 Forty-ninth session, Vienna, 15-19 September 2008, "Settlement of commercial disputes: Revision of the UNCITRAL Arbitration Rules". *A/CN.9/WG.II/WP.151/Add.1*.

18. UNCITRAL, Report of the Working Group on Arbitration and Conciliation on the Work of its Thirty – Ninth Session. June 19- July 7, 2006 G.A. Official Records. Sixty- first Session. Supplement no. *17.A/61/17*.

19. Unification of the Law of International Trade: Note by the Secretariat. *19 U.N. GAOR Annex 2, U.N. Doc. A/5728*.

20. Zaļā grāmata Par Padomes regulas Nr. 44/2001 Par jurisdikciju un spriedumu atzīšanu un izpildi civillietās un komerclietās pārskatīšanu. *COM (2009) 329*.

Ārvalstu nacionālie normatīvie akti

* *Visas interneta atsauces pārskatītas 2010. gada 13.februārī.*

1. 2004 Федеральный Закон о Третейских Судах в Российской Федерации: <http://femida.info/11/fzotsvrf003.htm>.

2. 2003 Spanish Arbitration Law: <http://civil.udg.es/normacivil/estatal/contract/Larbr-03.htm>.

3. 2003 Spanish Arbitration Law: <http://civil.udg.es/normacivil/estatal/contract/Larbr-03.htm>.

4. 2002 The Constitutional Act on the Constitutional Court of the Republic of Croatia <http://www.constitution.org/cons/croatia.htm>.

5. 2001 Croatia Law on Arbitration: <http://hgk.biznet.hr/hgk/fileovi/180.pdf>.

6. 2000 Spanish Civil Procedure Law: <http://civil.udg.es/NORMACIVIL/estatal/LEC/default.htm>.

7. 1999 Закон Республики Беларусь О Международном Арбитражном Суде: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwx?regnom=1884.

8. 1999 Swedish Law on Arbitration: <http://www.jus.uio.no/lm/arbitration/institution.rules.html#153>.

9. 1998 The Republic of Lithuania Law On Commercial Arbitration: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_e?p_id=56461&p_query=.

10. 1998 German Arbitration Act: <http://www.jus.uio.no/lm/arbitration/national.laws.html#196>.

11. 1997 قانون داوری تجاری بین الملل: <http://www.arbitration.ir>.

12. 1996 Arbitration Act of England: <http://www.jus.uio.no/lm/england.arbitration.act.1996/toc.html>.

13. 1995 Arbitration Law of the People's Republic of China: http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2006-04/17/content_569263.htm.

14. 1994 Ukraine Law on International Commercial Arbitration: <http://www.ucci.org.ua/arb/icac/en/icac.html>.

15. 1994 Hungary Act on Arbitration: <http://www.mkik.hu/index.php?id=1409>.

16. 1993 Конституция Кыргызской Республики:
http://www.gov.kg/index.php?name=EZCMS&menu=74&page_id=195#g16.
17. 1993 Закон о торгово-промышленной палаты Кыргызской Республики:
http://www.cci.kg/index.php?option=com_content&task=view&id=24&Itemid=74.
18. 1990 Constitution of the Republic of Croation:
<http://www.constitution.org/cons/croatia.htm>.
19. 1983 Закон РФ о международном коммерческом арбитраже:
<http://www.jus.uio.no/lm/russia.international.commercial.arbitration.1993/doc.html>.
20. 1983 Netherland Act of Arbitration:
<http://www.jus.uio.no/lm/netherlands.arbitration.act.1986/>.
21. 1983 Austrian Civil Procedure Law:
<http://www.jus.uio.no/lm/austria.code.of.civil.procedure.fourth.chapter.as.modified.1983/>.
22. 1981 France Civil Procedure Law:
<http://www.jus.uio.no/lm/france.arbitration.code.of.civil.procedure.1981>.
23. 1979 Constitution of the Islamic Republic of Iran:
http://www.servat.unibe.ch/icl/ir00000_.html.
24. 1978 Switzerland's Federal Code on Private International Law:
<http://www.umbricht.ch/pdf/SwissPIL.pdf>.
25. 1972 Belgian Judicial Code:
www.unb.br/fd/gt/conteudo/Lei_arb_belgica_ing.doc.
26. 1969 Swiss International Arbitration Convention:
<http://www.jus.uio.no/lm/switzerland.international.arbitration.convention.1969/>.
27. 1950 Italian Code of Civil Procedure: Paulsson J. (Ed.). *International Handbook on Commercial Arbitration. Italy*. Kluwer Law International, 2005, Annex 1.
28. 1914 Устав гражданского судопроизводства: Свод Зак. т. XVI, ч. 1, изд. 1914 г.
29. 1801 The French Civil Code: http://www.napoleon-series.org/research/government/c_code.html.

Grāmatas

Latvijas

1. Bojārs J. *Starptautiskās privāttiesības*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.
2. Balodis K. *Ievads civiltiesībās*, Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
3. Bukovskis V. *Civīlprocesa mācības grāmata*. Rīga, autora izdevums, 1933.
4. Griģeļonis J.(Zin. red.) *Mūsdienu starptautiskās un tirdzniecības tiesības. Starptautiskais Civilprocess*. Rīga: Izdevniecība AGB, 1998.
5. *Inkotermis 2000*. ICC. Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera, 2000.
6. Jakubaņecs V. *Tiesību jēdziens, struktūra un formas*. Rīga: P&Ko, 2002.
7. Torgāns K. *Saistību tiesības*. I. daļa, Rīga: TNA, 2006.
8. Torgāns K.(Zin. red) *Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības*. Rīga: Mans īpašums, 2000.
9. Torgāns K.(Zin. red.). *Civilprocesa likuma komentāri*. Rīga:TNA, 2006.

1. Audit B. *Transnational Arbitration and State Contracts: Findings and Prospects*. Centre for Studies and Research in International Law and International Relations, MNP, 1988.
2. Berg A. (Ed.) *Yearbook Commercial Arbitration*. Offprint, Kluwer, 1995.
3. Berg A. *The New York Arbitration Convention of 1958: Towards a Uniform Judicial Interpretation*, Kluwer. 1981.
4. Berger K.P. (Ed.) *The Practice of Transnational Law*. Kluwer Law International, 2001.
5. Berger K.P. *Private Dispute Resolution in international Business*. Kluwer Law International, 2006.
6. Berti et al. *International arbitration in Switzerland: an introduction and commentary on Articles 176-194 of the Swiss Private International Law Statute*. Kluwer Law International, 2000.
7. Binder P. *International Commercial Arbitration in UNCITRAL Model Law Jurisdictions*. London: Sweet & Maxwell, 2000.
8. Born G. *International Arbitration and Forum Selection Agreements*. Kluwer Law International, 2006.
9. *Commercial Arbitration Essays in Memoriam Eugenio Minoti*. U.T.E.T., 1974.
10. Craig W.L. et al. *International Chamber of Commerce Arbitration*. Oceana Publications, 2000.
11. Devolve J. et al. *French Arbitration Law and Practice*. Kluwer Law International. 2003.
12. Dezalay Y, Garth G.G. *Dealing in Virtue: International Commercial Arbitration and the Construction of a Transnational Legal Order*. CSLS, 1996.
13. *Documents Concerning the Origin and the Formulation of the Convention*. ICSID, 1968.
14. Dutoit B. et al. *Repertoire de droit International prive suisse*. Bern, 1982.
15. Fouchard, Gaillard, Goldman. *On International Commercial Arbitration*. The Hague/ Boston/ London: Kluwer Law International, 1999.
16. Gaillard E. *Precedent in International Arbitration*. Juris Publishing, 2008.
17. Gaillard E., Di Pietro D. (Ed) *The Relation of an International Standard to Ensure the Effectiveness of Arbitration Agreements and Foreign Arbitral Awards in Enforcement of Arbitration Agreements and International Arbitral Awards*. Cameron May, 2008.
18. Goldman F.G. *On International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 1999.
19. Goldstajn A. *The New Law Merchant Reconsidered*. Festschrift Schmitthoff, 1973.
20. Horn N. et al (Ed.) *The Transnational Law of International Commercial Transactions*. Deventer, 1982.
21. *International Investment Law and Arbitration: Leading Cases from the ICSID, NAFTA, Bilateral Treaties and Customary International Law*. London: Cameron May International Law and Policy, 2005.
22. Jarvin S., Magnusson A. (Ed.) *International Arbitration Court Decisions*. JurisNet LLC, 2006.
23. Jolidon P. *Commentaire du Concordat Suisse Sur L'Arbitrage*, 1984.
24. Joseph. D. *Jurisdiction and Arbitration Agreements and Their Enforcement*. Sweet&Maxwell, 2005.

25. Lew J. (Ed.) *The Immunity of Arbitrators*. Sheepen Place, Colchester: Essex Lloyd's of London Press Ltd., 1990.
26. Lew J. et al. *Comparative International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2003.
27. Lew J. *The Law Applicable to the Form and Substance of Arbitration Clause*. ICCA Congress Series No.14, Paris, 1998.
28. Liebscher C, Fremuth- Wolf A. (Ed) *Arbitration Law and Practice in Central and Eastern Europe*, Juris Net, 2006.
29. Loukas A. et al. *Pervasive Problems in International Arbitration*. Kluwer Law International, 2006.
30. Macmahon B. (Ed.) *Multiple Parties in International Arbitration*, Oxford University Press, 2009.
31. Nathan K.V.S.K. *ICSID Convention: The Law of the International Centre For Settlement of Investment Disputes*. Juris Publishing, 2000.
32. O'Connor J.F. *Good Faith in English Law*. Brookfield USA, 1990.
33. *Parallel State and Arbitral Procedures in International Arbitration*. ICC, 2005.
34. Paulsson J. (Ed.) *International Handbook on Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2005.
35. Rau A. et al. *Process of Dispute Resolution*. New York, 2002.
36. Redfern A., Hunter M. *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. London, Sweet & Maxwell, 2003.
37. Sanders P. (Ed.) *International Arbitration Liber Amicorum for Martin Domke*. Martinus Nijhoff, 1967.
38. Sanders P. *A Twenty Years' Review of the Convention on the recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards*. International Law, 1970.
39. Schreuer C.H. *The ICSID Convention: A Commentary*. Cambridge University Press, 2001.
40. Sinclair I. *The Vienna Convention on the Law of Treaties*. Manchester University Press, 1984.
41. Smit H., Pechota V. *International Arbitration Treaties*. Juris Publishing: Sweet & Maxwell, 1998.
42. Sutton D., Gill J. *Russell on Arbitration*. Sweet&Maxwell, 2003.
43. *The Baker&McKenzie International Arbitration Yearbook*. Wolter Kluwer, 2008.
44. *The International Context: Private International Law, Cultural Heritage, Intellectual Property, Harmonization of Laws*, Berlin, 2004.
45. *The Koran: Interpreted*. Oxford University Press, 1982.
46. *UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*, Rome, 2004.
47. Ziegel J. (Ed.) *New Developments in International Commercial and Consumer Law*. Oxford, 1998.
48. *Международный коммерческий арбитраж: современные проблемы и решения*. Статут, Москва, 2007.
49. *Практика Международного коммерческого Арбитражного суда при ТПП РФ за 1999-2000 гг.* Статут, Москва, 2002.
50. Розенберг М.Г. *Практика Международного коммерческого суда*. Москва, 1997.
51. *Сборник Нормативных документов и справочных материалов*. МКАС, Москва, 2007.
52. Хвалец В., Тынель А. "Бейкер и Макензи": *Международный коммерческий арбитраж*. Москва: Изд. БЕК, 2001.

Periodika

Latvijas

1. Benfelde S. Šķīrējtiesas – ienesīgs uzņēmējdarbības veids. *Žurnāls „Nedēļa”*, 2006. gada 11. jūlijs.
2. Fjodorova L. Šķīrējtiesneša noraidījuma pamati un noraidīšanas kārtība. *Likums un Tiesības*, 2003, 5. sēj., Nr. 11.
3. Kauliņš A. Lattelecom vēl neies uz šķīrējtiesu. *Dienas Bizness*, 2007.gada 8.novembris, Nr.3229.
4. Lejnieks M. Publiskās kārtības atruna 1958. gada Ņujorkas konvencijā par ārvalstu arbitrāžas spriedumu atzīšanu un izpildīšanu. *Likums un Tiesības*, 2002, nr. 5.
5. Lejnieks M. Vai pastāv lex mercatoria? *Likums un Tiesības*, 1999, Nr.4.
6. Novicka S. *Use of the European Convention of Human Rights argumentation in arbitration proceedings: When, how?* RGSL Working Papers No. 17, Rīga, 2004.
7. Pulle. O. Šķīrējtiesas sprieduma pārsūdzības problēmas. *Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds*, 2005. gada 1. novembris, Nr. 41.
8. Rozenbergs J. Satversmes tiesa: būt šķīrējtiesām Latvijā. *Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds* Nr. 4, 2005. gada 01. februāris.
9. Rudevska B. Starptautisko privāttiesību attīstības nepieciešamība Latvijā. *Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds*, 2008.gada 26.jūnijs, Nr. 27.
10. Torgāns K. Komerclikumā jāiestrādā Eiropas līgumu tiesību principu normas. *Latvijas Vēstnesis, pielikums Jurista Vārds*, 2007.gada 20.februāris, Nr. 8.

Ārvalstu

1. Berger K.P. The New Law Merchant and the Global Market Place. *The Practice of Transnational Law*. Kluwer Law International, 2001.
2. Berman H., Kaufman C. The Law of International Commercial Transactions (*Lex Mercatoria*). *Harvard International Law Journal*, Vol. 19, 1978.
3. Castineira E. The Language of the Arbitration: Reflections on the Selection of Arbitrators and Procedural Efficiency. *ICC International Court of Arbitration Bulletin* No. 1, 2008.
4. Complex Arbitrations Perspective on their Procedural Implications. *ICC International Court of Arbitration Bulletin*, 2003.
5. Cremades B., Plehn S. The New Lex Mercatoria and the Harmonization of the Laws of International Commercial Transactions. *Boston University International Law Journal*, Vol 2, 1984.
6. Delaume G. Comparative Analysis as a Basis of Law in State Contracts: The Myth of the Lex Mercatoria. *Tulane Law Review*, No. 63, 1989.
7. El-Ahdab Abdul H. The Lebanese Arbitration Act. *Journal of International Arbitration*, 1996, Vol. 13, No. 39.
8. Fouchard L., Loquin E. L'arbitrage et les tiers. *Revue de l'arbitrage*, 1988.
9. Fragistas C. Arbitrage Etranger et Arbitrage International en Droit Privé. 49 *Rev.crit.dr.int.priv.*, 1960.
10. Franck S. D. The Liability of International Arbitrators: A Comparative Analysis and Proposal for Qualified Immunity. *New York Law School Journal of International and Comparative Law*, 2000, Vol. 20, No. 1.

11. Gharavi G.H. The 1997 Iranian Law on International Commercial Arbitration: The UNCITRAL Model Law. *International Arbitration*, 1999, Vol.15.
12. Ghavari H.G. Update, Thoughts and perspectives on Iran's International Arbitration Regime. *Swiss Arbitration Association Bulletin*, 2000, No.4.
13. Godwin W. Arbitration and Reasons: The North Range Decisions. *International Law Review*, 2002, Vol. 5.
14. Goldman B. La Compagnie de Suez, Société Internationale. *Le Monde*. October 4, 1956.
15. Hacher D. European Convention on International Commercial Arbitration of 1961. *Yearbook Commercial Arbitration*, Vol. XX, 1995.
16. Harb J.P. How French Law Treats Pathological Arbitration Clause. *Baker&McKenzie Newsletter*, Vol.6, Issue 5, July 2007.
17. Highet K. The Enigma of the Lex Mercatoria. *Tulane Law Review*, No. 631989.
18. International Arbitration of Intellectual Property Disputes in Switzerland: An Overview. *Schellenberg Wittmer Newsletter*, September 2005.
19. Janičijevič D. Delocalization in International Commercial Arbitration. *Law and Politics*, Vol.3, No.1, 2005.
20. Juenger F.K. The Lex Mercatoria and the Conflict of Laws in. Carbonneau T.E. *Lex Mercatoria and Arbitration Revised Edition*. Juris Publishing, 1999.
21. Kaplan N. Is the Need For Writing as Expressed in the new York Convention and the Model Law. Out of Step with Commercial Practice. *Arbitration International*, Vol. 12 No. 27, 1996.
22. Kaufmann-Kohler G. Globalization of Arbitral Procedure. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 36.
23. Liescher C. Global Developments: Fair trial and Challenge of Awards in International Arbitration. *Croatian Arbitration Yearbook*, 1999, Vol. 6.
24. Lipner S. Methods of Dispute Resolution: Torah to Talmud to Today. *The American Review of International Arbitration*. 2005, Vol.15, No.2.
25. Mann F.A. An "Agreement in Writing" to Arbitrate. *Arbitration International*, No.3, 1987.
26. Monestier T.J. "Nothing comes of Nothing" or Does It? A Critical Re-Examination of the Doctrine of Separability in American Arbitration. *The American Review of International Arbitration*, 2001, Vol. 12, No. 2.
27. Mustill L. The New Lex Mercatoria: The First Twenty-five Years", *Arbitration International Vol.4, No.2*, 1988.
28. Ramberg J. The Arbitration Agreement. *Stockholm Arbitration Report*, Vol. 1999: 1.
29. Sajko K., Recognition on Enforcement of Foreign Annulled Awards – A Dilemma. *Croatian Arbitration Yearbook*, Vol.7, 2000.
30. Sanders P. The History of the New York Convention. *ICAA Congress Series*, No.9.
31. SCC Practice – Challenges to Arbitrators. *Stockholm International Arbitration Review*. Juris Publishing, 2008-1.
32. Schmitthoff. The Unification of the Law of International Trade. *Journal of Business Law*, 1968.
33. Shihata I., Parra A. The Experience of the International Centre for Settlement of Investment Disputes. *ICSID Review- Foreign Investment Law Journal*, Vol. 14, No. 299, 1999.

34. Takla Y. Non- ICC Arbitration Clauses and Clauses Derogating from ICC Rules. *ICC International Ct. Arbitration Bulletin*, No. 7, 1996.
35. Tetley W. Good Faith n Contract. *Journal of Maritime Law and Commerce*, No.35, 2004.
36. Triva S. Constitutional Complaints as Means of Setting Aside Arbitral Award. *Croatian Arbitration Yearbook*, Vol.7, 2000.
37. Udris Z., Kacevska I. Observations of the Judgment by the Riga Regional Court rendered on 19 August 2004 in case CA-4208/20, 2004 (Forscan Timber Export AB v. Interwood). *Stockholm International Arbitration Review*, 2006:2.
38. Udris Z., Kacevska. I. Arbitration in Latvia: Urgent Need for Statutory Reform, *Journal of International Arbitration*, Vol.12, No.12, April 2004.
39. Vincze A. Arbitration Clause – Is It Transferred to the Assignee? *Nordic Journal of Commercial Law*, 2003.
40. Walde T.W. Energy Chapter Treaty based Investment Arbitration. *The Journal of World Investment and Trade*, Vol. 5, 2004.
41. Zuleta E. Special Constitutional Action to Preserve International Arbitration. *Journal of International Arbitration*, Vol. 18, No. 4.
42. Батлер У. Судьба Московской конвенции 1972.г. *Международный коммерческий арбитраж: современные проблемы и решения*. Москва: Статут, 2007.

Šķīrējtiesu lietas

1. Ad hoc case: *Award Saudi Arabia v. Arabian American oil Co. (ARAMCO)* [1958] in *International Law Report* No.27, 1963.
2. Ad hoc case: *Benteler v. Belgium S.A. ABC* [1983] in *Journal of International Arbitration*, 1984.
3. Ad hoc case: *Elf Aquitaine Iran (France) v. National Iranian oil Company* [1982] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XI, 1986.
4. Ad hoc case: *LIAMCO v. The Government of the Libyan Arab Republic* [1977] in *Yearbook of the Commercial Arbitration*, Vol. VI, 1981, p.89.
5. Ad hoc case: *Marine Drive Complex v. Ghana* [1989] in *Yearbook of Commercial Arbitration* No.19, 1994.
6. Ad hoc case: *Texaco Overseas Petroleum Company (US), California Asiatic Oil Company. V. The Government of the Libyan Arab Republic* [1977] in *Yearbook Commercial Arbitration*, Vol. IV, 1979.
7. France Cour de Cassation case: *Metal Profil v. Intercraft* [1978] in Fouchard, Gaillard, Goldman, Savage. *On International Commercial Arbitration*. The Hague/ Boston/ London: Kluwer Law International, 1999.
8. Hamburg Commodity Exchange case [1984] in *Yearbook Commercial Arbitration*, Vol. XVII, 1995.
9. ICC case No.7319 [1992] in *Yearbook of Commercial Arbitration* Vol. XXIV, 1999.
10. ICC case No 4727: *Swiss Oil v. Petrogab* [1998] in *Revue de l'arbitrage*, 1989.
11. ICC case No 5488 [1993] in *ICC Bulletin*, Vol.8, No.2, 1997.
12. ICC case No. 15156/FM [2008], unpublished.
13. ICC case No. 1526 [1968] in *Journal du droit international*, 1974.

14. ICC case No. 1803: *Societe des Grands Travaux de Marseille v. East Pakistan Industrial Development Corporation* [1972] in *Yearbook Commercial Arbitration*, Vol. V, 1980.
15. ICC case No. 1939 [1971] in *Revue de l'arbitrage*, 1973.
16. ICC case No. 2375 [1975] in KluwerArbitration data base.
17. ICC case No. 2521 [1976] in *Journal du droit international*, 1976.
18. ICC case No. 2626: *German company v. Italian company* [1977] in *Collection of ICC Arbitral Awards 1974-1985*, 1994.
19. ICC case No. 3380 [1980] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. VII, 1982.
20. ICC case No. 3493: *SPP v. Arab Republic of Egypt* [1983] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. IX, 1984.
21. ICC case No. 4237/84 [1976] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. X, 1985.
22. ICC case No. 4381 [1986] in *Journal du droit international*, 1986, n. 103.
23. ICC case No. 4504 [1985] in KluwerArbitration data base.
24. ICC case No. 5294: *Joc Oil* [1982] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. X, 1985.
25. ICC case No. 5721 [1990] in *Journal Droit Int'l*, No. 118, 1990.
26. ICC case No. 6162 [1990] in *Yearbook Commercial Arbitration*, Vol. XVII, 1992.
27. ICC case No. 7920 [1993] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XXIII, 1998.
28. ICC case No. 8365 [1997] in http://tldb.uni-koeln.de/php/pub_show_content.php?page=pub_show_document.php&pubdocid=208365&pubwithtoc=ja&pubwithmeta=ja&pubmarkid=925000#mark925000.
29. ICC case No.13041, unpublished.
30. ICC case No.2321: *Two Israeli companies v. Government of an African state* [1974] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. I, 1976.
31. ICC case No.3131/1979 [1979] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. IX, 1984.
32. ICC case No.4131: *Dow Chemicals v. Isover Saint Gobain* [1982] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. IX, 1984.
33. ICC case No.4972, 1989 in *Journal Droit Int'l*, No. 116, 1989.
34. ICC case: *Societe Asland v. Societe European Energy Corporation* [1990] in *Revue de l'arbitrage*, 1990.
35. Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kameras šķīrējtiesas spriedums No. 2008/44 [2008], nepublicēts.
36. МКАС Дело № 418/ 1993 [1995] в Розенберг М.Г. *Практика Международного коммерческого суда*. Москва, 1997.
37. SCC case: *Latvijas gāze v. The Republic of Latvia* [2004] in OGEL, Vol.2, 2007.
38. SCC case 38/1997 [1998] in *Stockholm Arbitration Report*, No.1, 2003.
39. SCC case: *Nykomb Synergetics Technology Holding Ab v. The Republic of Latvia* [2003] in http://www.biicl.org/files/3918_2003_nykomb_v_latvia.pdf.
40. SCC Institute Case No. 117/1999 in *SCC Arbitral Awards 1999-2000*, Juris Publishing, 2006.
41. *SwemBalt AB v. Republic of Latvia* [2000] in *Stockholm Arbitration Report*, Vol, 2, 2004.

42. Zurich Chamber of Commerce case [2000] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XXII, 1997.
43. МКАС дело № 227 [1999] в Практика *Международного Коммерческого Арбитражного суда при ТПП РФ за 1999-2000 гг*, Статут – Москва, 2002.
44. [...] Šķīrējtiesas lieta 2006/M-12 [2006], nepublicēta.
45. [...] Šķīrējtiesas lieta Nr. 15 [2005], nepublicēta.
46. [...] Šķīrējtiesas lieta Nr. 47 [2008], nepublicēta.
47. [...] Šķīrējtiesas lieta: *L (Krievija) v. NS (Latvija)* [2007], nepublicēta.
48. 2006. gada 10. aprīļa [...] šķīrējtiesas spriedums, nepublicēts.
49. 2006. gada 10. aprīļa [...] šķīrējtiesas spriedums, nepublicēts.

Tiesu prakse

LR tiesu prakse

1. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta lieta Nr. SKA-210 [2004].
2. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SPC-28 [2004].
3. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SPC-10 [2008].
4. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SKC- 34 [2009]
5. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SKC-265 [2003].
6. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SKC-395 [2010].
7. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SKC-48 [2005].
8. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SKC-51 [2005].
9. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SKC-613 [2006].
10. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SKC-89 [2007].
11. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SPC – 11 [2005].
12. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SPC – 4 [2008].
13. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SPC- 35 [2004].
14. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lietā Nr. SPC- 41 [2008].
15. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SPC- 61 [2004].
16. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SPC –78 [2004].
17. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SPC-0036-06 [2006].
18. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr. SPC-35 [2006].
19. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta lieta Nr.61 [2004].
20. Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta un Civillietu tiesu palātas tiesnešu kopsapulces lēmums *Par šķīrējtiesas līguma spēku, kreditoram vienpusēji atkāpjoties no līguma, kura sakarā šķīrējtiesas līgums noslēgts*, 2009. gada 2. jūlijā.
21. Augstākās tiesas Tiesu prakse lietās par izpildu rakstu izsniegšanu šķīrējtiesas nolēmuma piespiedu izpildei, Rīga, 2008.
22. Kurzemes apgabaltiesas Civillietu kolēģijas lieta Nr. CA-0129-07 [2007].
23. Par Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 3. punkta un 223. panta 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā nr. 2004-10-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2005.gada 18.janvāris, nr. 3167, secinājuma daļas 5.punkts.
24. Par Latvijas Kriminālprocesa kodeksa 390.–392.² panta un 1997. gada 20. februāra likuma “Grozījumi Latvijas Kriminālprocesa kodeksā” pārejas noteikumu 3. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam: Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2001-10-10. *Latvijas Vēstnesis*, 2002. 6. marts, Nr. 36.

25. Rīgas apgabaltiesas lieta Nr. CA-3365-05 [2005].
26. Rīgas pilsētas Centra rajona tiesas lieta Nr. C-0056-7 [2007].
27. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas lieta Nr. 3-12/305/9 [2009].
28. Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas lieta Nr. C30513009 [2009].
29. Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas lieta Nr. C31258409 [2009].
30. Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesas lieta Nr. C31258409 [2009].

Starptautisko tribunālu prakse

1. British – Mexican Claims Commission case: *Santa Rosa Mining co. v. Mexico* [1931] in *Reports of Public International Arbitral Awards*, Vol.5.
2. ECJ case C-185/07: *Allianz Spa, Generali Assicurazioni Generali SpA v. West Tankers Inc.* [2009] in *1 Lloyd's Law Reports*, 2009.
3. ECJ case No 144/86: *Gubisch Maschinenfabrik KG v. Giulio Palumbo* [1987] in E.C.R. 4861.
4. ECJ case No C-102/8: *Marc Rich v. Scieta Italiana Impianti* [1991] in E.C.R. I-3855.
5. ECJ case No C-145/96: *Bernd von Hoffmann v. Finanzamt Trier* [1997] in E.C.R. I-04857.
6. ECJ case No C-39/02: *Maers Olie&Gas A/s and Firma M.de Haan ne W. De Boer* [2004] in E.C.R. I-9657.
7. ECJ case No C-406/92: *The Tatry* [1994] in E.C.R. 1-5439.
8. ECJ case No. 102/81: *Nordsee v. Reederei Mond* in E.C.R. 1095, 1982.
9. ECJ case No. C-281/02: *Andrew Owusu v. N.B.Jackson et al* [2005] in E.C.R. I-01383.
10. ECJ case No. C-391/95: *Van Uden Maritime BV v. Kommanditgesellschaft in Firma Deco – Line* [1998] in E.C.R. I-7091.
11. ECJ case No. 126/97: *Eco Swiss* in E.C.R. I-3055.
12. EHRC case No. 22/1993/417/496B: *Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece* [1994] in E.C.H.R. 293.
13. EHRC case: *Deweer v. Belgium* [1980] in E.C.H.R. 1.
14. Franco- Italian Conciliation Commission case: *S.A.M.I.case* [1951] in *International Law Reports* No.18.
15. ICSID case No. ARB/01/13: *SGS Societe generale de Surveillance S.A v. Islamic Republic of Pakistan* [2003] in *ICSID Review – Foreign Investment Law Journal*, Vol. 18, No. 1, 2003.
16. ICSID case No. ARB/02/13: *Salini Construttori S.p.A. and Italstrade S.p.A. v. Hashemite Kingdom of Jordan* Decision of the Tribunal on Jurisdiction [2005] in *ICSID Review – Foreign Investment Law Journal*, Vol. 2, Nr. 1, 2005.
17. ICSID case No. ARB/03/15 *El Paso Energy International v. The Argentine Republic* [2006] in <http://www.worldbank.org/icsid/cases/awards.htm#awardARB0315>.
18. ICSID case No. ARB/96/3: *Fedax N.V. v Venezuela* [1997] in *International Law Materials*, 1997, Vol. 37.
19. ICSID case No. ARB/97/4: *Ceskoslovenska Obchodni Banka v. Slovak Republic* [2000] in *ICSID Review- Foreign Investment Law Journal*, Vol. 15, No. 2, 2000.
20. ICSID case No. ARB/81/1: *AMCO Asia Corp. Et al v. The Republic of Indonesia et al.* in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. X, 1985.

21. ICSID case: No. ARB/03/11: *Joy Mining Machinery Limited v. Arab Republic of Egypt* [2004] in *ICSID Review- Foreign Investment Law Journal*, Vol. 19, No. 2, 2004.
22. ICSID case: *Salini Costruttori S.p.A & Italstrade S.p.A v. Kingdom of Morocco*, Decision on jurisdiction [2001] in *International Law Materials*, Vol.42, No. 606, 2003.
23. International Court of Justice case: *Greece v. United Kingdom* [1951-1953] in <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions.htm>.
24. International Mixed Claim Commission case: *Jean – Baptiste Caire* [1929] in *Annual Digest of Public International Law Cases*, Vol.5.
25. Iran – US Claims Tribunal case: *E- System Inc. v. Iran and Bank Meli* [1983] in *Iran – US Claims Tribunal Reports*, Vol.2.

Citu nacionālo tiesu prakse

1. Austrian Supreme Court case No. 1 Ob 253/97 [1998] in *Yearbook Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, Vol. XXVI, 2001.
2. Berlin Kammergericht case No. 28 SCH 17/99 [1999] in Jarvin S., Magnusson A. (Ed) *International Arbitration Court Decisions*, Juris Net LLC, 2006.
3. Bundesgerichtshof case: *Seller v. Buyer* [1991] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XIX, 1994.
4. California Court of Appeals case: *Baar v. Tigerman* [1983] in *California Report*, No. 189, 1983.
5. California Court of Appeals case: *Thiele v. RML Realty Partners* [1993] in *California Report*, No. 18, 1993.
6. Columbian Constitutional Court case: *Frost Laboratories Inc et al v. Arbitration and Conciliation Center of the Bogota Chamber of Commerce* [1999] in Van den Berg A.J. (Ed.) *Yearbook Commercial Arbitration*. Vol. XXVI, 2001.
7. Columbian State Administrative Chambers case: *Empresa Colombiana de Vias Ferreas (Ferrovias) v. Drummond Ltd.* [2003] in van den Berg A.J. (Ed.) *Yearbook Commercial Arbitration*. Vol. XXIX, 2004.
8. Corte di Appello of Genova case: *Della Sanara Kustvaart Bevrachting v. Overslagbedrijf BV v. Fallimento Cap. Giovanni Coppola Srl* [1990] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Kluwer Law International, Vol. XVII, 1992.
9. Cour d'appel de Paris case: *Clark International Finance v. Sud Materiel Service* [1998] in *Revue de l'arbitrage*, 1998
10. Cour d'appel de Paris case: *Cosiac v. Conserts Luchetti* [1986] in KluwerArbitration data base.
11. Cour d'appel de Paris case: *Labinal v. Mors* [1993] in *Revue de l'Arbitration*, 1993.
12. Cour d'appel de Paris case: *Murgue Seigle v. Coflexip* [1998] in *Revue de L'arbitrage*, 1991.
13. Cour d'appel de Paris case: *Societe Deko v. Dingler et societe meva* [1994] in KluwerArbitration data base.
14. Cour d'appel Lyon case: *France Embryon v. Renato Argonauta* [1991] in *Yearbook of International Commercial Arbitration*, Vol. XIX, 1994.
15. Cour d'appel of Paris case: *Société Gatoil v. National Iranian Oil Company* [1990] in *Revue Arbitration* No. 281, 1993.

16. Cour d'appel Paris case [1901] in Lew J.D. et al. *Comparative International Arbitration*. Kluwer Law International, 2003.
17. Cour d'appel Paris case: *Aita v. Ojeh* [1986] in *Revue de l'Arbitrage*, 1986.
18. Cour d'appel Paris case: *American Bureau of Shipping v. Coropriete Maritime Jules Verne* [2002] in *Revue de l'arbitrage* No.4, 2003.
19. Cour d'appel Paris case: *Société Raoul Duval v. Société Merkuria Sucden* [1992] in KluwerArbitration data base.
20. Cour d'Appel Versailles case: *Ltd. Capital Rice v. SARL Michel Come* [1991] in *Revue de l'arbitrage*, 1992.
21. Court of First Instance of Tunis case: *Societe Tunisienne d'Electricite et de Gaz v. Societe Entrepose* [1976] in KluwerArbitration data base.
22. Croatian Constitutional Court case: U-III/669/2003 [2003], nepublicēts.
23. Danish Western Court of Appeal Decision No. B-21717-00: *KVM Industrimaskiner A/S v. Cnstruction Acton Vale Ltd et al* [2004] in Jarvin S, Magnusson A. (Ed.) *International Arbitration Court Decisions*, JurisNet, 2008.
24. District Court of Moscow case: *Sokofl Star Shipping Co.Inc. v. GPVO Technopromexport* [1997] *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XXIII, 1998.
25. England Court of Appeal (Commercial Court) case: *Peterson Farms Inc. v. C & M Farming Ltd.* [2004] in *L'loyds L. Report* 603, 2004.
26. England Court of Appeal case: *David Wilson Homes ltd. v. Survey Services Ltd and others* [2001] in <http://www.nadr.co.uk/articles/published/ConstructionLawR/David%20Wilson%20Homes%20v%20Surrey%202001.pdf>.
27. England Court of Appeal case: *Harbour Assurance Co (Uk) Ltd v Kansa General International Insurance Co Ltd* [1993] in *Lloyds Law Report* No. 1, 1993.
28. England Court of Appeal case: *Svenska Petroleum Exploration AB, Government of the Republic of Lithuania, AB Geonafta* [2006] in <http://www.nadr.co.uk/articles/published/ArbLawReports/Svenska%20v%20Lithuania%202006.pdf>.
29. England Court of Appeals case *Zambia Steel&Building Supplies Ltd. v. Clark and Eaton Ltd* [1986] in *Lloyd's Law Report* No.2, 1986.
30. Federal Circuits 5 Circuits case: *Sphere Drake Insurance v. Marine Towing Inc. Et al.* [1994] in <http://vlex.com/vid/36087823>.
31. France Cour de cassation case No. 92-15137 [1994] in <http://www.legifrance.gouv.fr/affichJuriJudi.do?idTexte=JURITEXT000007032023&dateTexte=>.
32. France Cour de Cassation case: *Bomar Oil N.V. v. Enterprise Tunisienne d'activites petrolieres.* [1989] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XIII, 1988.
33. France Cour de cassation case: *Consorts Ury v. S.A. des Galeries Lafayette* [1972] in *Revue de l'Arbitrage*, 1975.
34. France Cour de cassation case: *Dalico* [1993] in *Revue de l'Arbitrage*, 1993.
35. France Cour de Cassation case: *Dambricourt v. Rossard* [1931] in KluwerArbitration data base.
36. France Cour de cassation case: *Epoux Convert c/ societe Droga* [1983] in *Revue de l'arbitrage*, 1984.
37. France Cour de cassation case: *Hecht* [1972] in *Revue de L'arbitrage*, 1974.
38. France Cour de cassation case: *Hilmarton v.Omnium de Traitement et de Valorisation* [1999] in *Mealeys International Arbitration report*, Vol. 12, July 1997.

39. France Cour de cassation case: *Mardele v. Muller* [1930] in Kluwer Arbitration data base.
40. France Cour de cassation case: *Metal Profil v. Intercraft* [1978] in Fouchard, Gaillard, Goldman, Savage. *On International Commercial Arbitration*. The Hague/ Boston/ London: Kluwer Law International, 1999.
41. France Cour de cassation case: *Sicaly v. Grasso Stacon Koninklijke Machine Fabrieken NV* [1974] in Fouchard, Gaillard, Goldman. *On International Commercial Arbitration*. The Hague/ Boston/ London: Kluwer Law International, 1999.
42. High Court of England case: *Bank Mellat v Helliniki Techniki SA* [1983] in *All England Reports*, Vol.3, No 28, 1983.
43. High Court of New Zealand case: *Marine Expeditions Inc. V. The ship Akademik Shokalskiy* [1995] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XXI, 1996.
44. Hong Kong High Court case No. 44: *William Company v. Chu Kong Agency Co. Ltd. and Guangzhou Ocean Shipping Company* [1993] in <http://interarb.com/clout/clout044.htm>.
45. House of Lords case: *C.Czarnikow Ltd. V. Centrala Handlu Zagranicznego Rolimpex* [1979] in *L'loyds Law Report* Vol. 2, 1978.
46. House of Lords case: *Premium Nafta Products Limited v Fili Shipping Company Limited* [2007] in <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200607/ldjudgmt/jd071017/ship.pdf>
47. Ireland Supreme Court case No. 136/08: *Goshawk Dedicated Limited et al v. Life Receivable Ireland Limited* [2009] in www.courts.ie/judgments.nsf.
48. Italy Corte di Cassazione case No. 6035 [1981] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. IX, 1984.
49. Lithuanian Supreme Court case No. 3K-3-681: *Main Bridge LLC v. UAB Lakvita* [2002] in Mačiulis L. *How Important is an arbitration clause: Lithuanian practice on the ambiguous arbitration clauses and guidelines for drafting a proper one*. 2007. gada 1. jūnija konferences "Šķīrējtiesas Baltijā: aktuālās problēmas" materiāli.
50. Moscow Distric Court case: *IMP Group Ltd vs. Aeroimp case* [1997] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XXIII, 1998.
51. New Jersey Appellate court case: *Caspi v. The Microsoft Network* [1999] in <http://legal.web.aol.com/decisions/dlither/caspi.html>.
52. Norway Halogaland Court of Appeals case: *Charterer v. Shipowner* [1999] in *Commercial Arbitration Yearbook*, vol. XXVII, 2002.
53. Oberster Gerichtshof case [1994] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XXII, 1997.
54. Ontario Court of Appeal case: *Canadian National Railway Co. v. Lovat Tunnel Equipment Inc* [1999] in Lew J. et al. *Comparative International Commercial Arbitration*. Kluwer Law International, 2003.
55. Ontario Supreme Court case No. 3778: *Rudder v. Microsoft Corp* [1999] in <http://aix1.uottawa.ca/~geist/microsoft.htm>.
56. Queen's Bench Division (Commercial Court) case: *Paul Smith Ltd. v. H & S International Holding Co. Inc* [1991] in *2 Lloyd's Law Report*, 1991.
57. Queen's Bench Division (Commercial Court) case: *Union of India v. McDonnell Douglas Corp* [1993] in *Lloyd's Law Report*, No.2, Rep. 48, 1993.
58. Queen's Bench Division (Commercial Court) case: *Abdullah M Fahem & Co v. Mareb Yemen Insurance Co & Another* [1997] in *2 Lloyd's Law Report*, 1997.
59. Rechtbank van Koophandel Brussels case: *Piereux NV v. Transportmaschinen handershaus GmbH* [1993] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XXII, 1997.

60. Scotland Courtland Court case No. CA 79/14/00: *Gifford William Bruce v. Keith Robert William Kordula and others* [2001] in http://www.scotcourts.gov.uk/opinions/ca79_14_00.html.
61. Supreme Court of Austria case [2006] in Dr. Gerold Zeiler, 10 May 2007 Stockholm conference.
62. Supreme Court of India case: *M/s V/O Tractoroexport v. M/s Tarapore and Co* [1971] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. I, 1976.
63. Supreme Court of New York case No. 115029/04: *Corporacion Selee De Venez v. Selee Corp* [2005] in KluwerArbitration data base.
64. Supreme Court of Queensland case: *Resort Condominium v. Bolwell* [1993] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XX, 1985.
65. Supreme Court of Sweden case: *Bulbank* [2000] in C. Zettermarck, 10 May 2007 Stockholm conference materials.
66. Supreme Court of Sweden case: *Soyak Int'l Constr. & Investment Inc. v. Hobér, Kraus & Melis* [2008] in *Stockholm International Arbitration Review* 2008:3.
67. Svea Court of Appeal case No. O 4645-9: *Planavergne S.A v. Kalle Bergander i Stockholm AB*, in Kluwerarbitration datu bāze.
68. Svea Court of Appeal case No. T 4496-01: *The Government Guarantee Case* [2002] in *Stockholm Arbitration Report*, No.1, 2003.
69. Swiss Federal Tribunal case: *Compagnie de navigation* [1995] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Vol. XXI, 1996.
70. Swiss Federal Tribunal case: *Komplex v. Voest- Alpine Stahl* [1994] in ASA Bul. 1994.
71. Swiss Federal Tribunal case: *Provenda SA v. Alimenta SA* [1975] in Hacher D. European Convention on International Commercial Arbitration of 1961. *Yearbook Commercial Arbitration*, Vol. XX, 1995.
72. Swiss Supreme Court case No. 4A 128/2008 in *Swiss Supreme Court's Decisions*, 2008.
73. Swiss Supreme Court case No. BGE 127 UUU 279: *Fomento de Construcciones y Contratas S.A. contre Colon Container Terminal S.A.* in <http://relevancy.bger.ch/cgi-bin/JumpCGI?id=BGE-127-III-279&lang=fr&zoom=OUT>.
74. The Court of Appeal of Alberta case: *The Jardine case* [2006] in Jarvin S, Magnusson A. (Ed.) *International Arbitration Court Decisions*, JurisNet, 2008.
75. The English Commercial Court case: *Sonatrach Petroleum Corporation BVI v. Ferrell International Limited* [2002] in <http://www.nadr.co.uk/articles/published/ArbLR/Sonatrach%20v%20Ferrell%202001.pdf>.
76. Tribunal de grande instance de Paris case: *Raoul Duval v. V.* [1993] in *Revue de l'arbitrage*, 1996.
77. US 8th Circuit Court case: *Pro Tech industries Inc v. URS Corp* [2004] in <http://openjurist.org/377/f3d/868/pro-tech-industries-inc-v-urs-corporation-urs>.
78. US Court of Appeals 9th Circuit case: *Lundgren v. Freeman* [1962] in <http://openjurist.org/307/f2d/104>.
79. US Court of Appeals case: *Waterside Ocean Navigation Co. v. Int'l Navigation Ltd., Europcar Italia* [1997] in <http://caselaw.lp.findlaw.com/scripts/getcase.pl?court=2nd&navby=case&no=977224&exact=1>.
80. US Court of Appeals for the 2nd case: *Passalacqua Builders v. Resnick Developers* [1991] in <http://altnlaw.org/v1/cases/549764>.

81. US Court of Appeals for the 2nd Circuit case: *Aceros Prefabricados, SA v. Trade Arbed Inc* [2002] in http://www.onlinedmc.co.uk/aceros_v_tradearbed.htm.
82. US Court of Appeals for the 2nd Circuit case: *Gvozdenovic v. United Air Lines Inc.* [1991] in KluwerArbitration data base.
83. US District Court New York case No. 91 Civ. 3253: *Filanto S.p.A. v. Chilewich International Corp* [1992] in *Federal Reports*, 2nd Series, 1993.
84. US District Court, Southern District of New York case: *Hoogovens Ijmuiden Verkoopkantoor BV v. MV Sea Cattleya and others* [1994] in *Yearbook of Commercial Arbitration*, Kluwer Law International, Vol. XXII, 1997.
85. US District Court, Southern District of New York case: *Kahn Lucas v. Lark International* [1997] in <http://cisgw3.law.pace.edu/cases/970806u1.html>.
86. US Federal Trial court case: *North Carolina League of Municipalities v. Clarendon National Insurance Co* [1990] in KluwerArbitration data base.
87. US Supreme Court case: *Scherk v. Alberto-Culver Co* [1974] in <http://supreme.justia.com/us/417/506/case.html>.
88. Конституціональний Суд України Дело № 01/гр/2008: По делу о соответствии Конституции Украины (конституционности) положений абзацев седьмого, одиннадцатого статьи 2, статьи 3, пункта 9 статьи 4 и раздела VIII „Третейское самоуправление“ Закона Украины "О третейских судах“ по конституционному представлению 51 народного депутата Украины (дело о задаче третейского суда) [2008] в <http://www.ccu.gov.ua/ru/doccatalog/list?currDir=20187>.
89. Решение Конституционного суда Кыргызской Республики от 5 декабря 1997, nepublicēts.

Citi avoti, to vidū nepublicēti

1. Appointment of Arbitrators and Constitution of Arbitral Tribunals. Conference „ICC International Arbitration in Russia,“ materials, Moscow, 5 December 2008, nepublicēts.
2. Darba grupas „Starptautisko privāttiesību likums” sanāksmes 2009. gada 29. maija protokols Nr. 38, nepublicēts.
3. Hacher D. et al. Comments on the Draft Law on Arbitration of the Republic of Latvia. Stasburg, 10 July, 1997, nepublicēts.

Reglamenti un vadlīnijas

1. Amercian Arbitration Association Commercial Rules: http://www.adr.org/arb_med.
2. Background information on the IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration http://www.ibanet.org/Publications/publications_IBA_guides_and_free_materials.asp.
3. Baltijas reģionālās šķīrējtiesas reglaments: www.brs.lv.
4. Billing Guidelines for ICDR arbitrators <http://www.adr.org/icdr>.
5. IBA Guidelines on Conflicts of Interest in International Arbitration *Arbitration & ADR* Vol. 7, 2004 http://www.voldgiftsforeningen.dk/Files/Filer/Final_Text_of_Guidelines.pdf.
6. IBA Taking of Evidence in International Commercial Arbitration: http://www.ibanet.org/Publications/publications_IBA_guides_and_free_materials.asp x.

7. ICC International Court of Arbitration Dispute Resolution Rules. <http://www.iccwbo.org/court/arbitration/id4424/index.html>.
8. ICDR Guidelines for Arbitrators Concerning Exchange of Information <http://www.adr.org/si.asp?id=5288>.
9. Latvijas tirdzniecības un rūpniecības kameras šķīrējtiesas reglaments: www.chamber.lv.
10. LCIA Rules of Arbitration . <http://www.lcia-arbitration.com/>.
11. MKAC Rules: <http://www.tpprf-mkac.ru/indexeng.php> .
12. SCC Institute of Arbitration Rules: <http://www.sccinstitute.com/uk/Home/>.
13. Swiss Chambers' Court of Arbitration and Mediation Rules: www.swissarbitration.ch.
14. The Refined Sugar Association <http://www.sugarassociation.co.uk/rsa/arbitration.htm>.
15. UNCITRAL Notes on Organizing Arbitral Proceedings <http://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/arb-notes/arb-notes-e.pdf>.

Interneta avoti

1. Arbitration Scorecard 2007: Top 50 Contract Disputes <http://www.law.com/jsp/article.jsp?id=1181639139062>.
2. Baddack F. Lex Mercatoria: Scope and Application of the Law Merchant in Arbitration http://etd.uwc.ac.za/usrfiles/modules/etd/docs/etd_init_3939_1174049802.pdf.
3. Dasser F. Lex Mercatoria – Critical Comments on a Tricky Topic <http://www.homburger.ch/fileadmin/publications/LMCRIT.pdf>.
4. Griffith G., Mitchell D. A. Contractual Dispute Resolution in International Trade: the UNCITRAL arbitration rules (1976) and the UNCITRAL Conciliation Rules (1980) <http://www.austlii.edu.au/au/journals/MelbJIL/2002/8.html>.
5. International Law Association Recommendations on *lis pendens* and *res judicata* and arbitration, 4-8 June, 2006 www.ila-hq.org/download.cfm/docid/6B3CC412-3CCE-47FD-8E85F3E4F6252D08.
6. International Recognition and Enforcement of Arbitration Awards, International Private Law Institute, Session of Neuchatel, 1959 http://www.idi-il.org/idiE/resolutionsE/1959_neu_01_en.pdf.
7. Memorandum of Understanding. <http://www.knl.lv/raksti/176/Memorands.jpg>.
8. Nottage L. The Procedural Lex Mercatoria: The Past, Present and Future of International Commercial Arbitration. CDAMS, 2003 <http://www.cdams.kobe-u.ac.jp/archive/dp03-1.pdf>.
9. Augstākās tiesas mājas lapa: <http://www.at.gov.lv/>.
10. Case Law on UNCITRAL Texts: http://www.uncitral.org/uncitral/en/case_law.html.
11. Center for Transnational Law (CENTRAL) at the University of Cologne, Germany: <http://www.tldb.de/>.
12. Institute of International Commercial Law: <http://www.cisg.law.pace.edu> .
13. Iran – US Claims Tribunal: <http://www.iusct.org>.
14. Kluwer Arbitration data base: <http://www.kluwerarbitration.com/>.
15. Law Faculty of the University of Tromsø: www.lexmercatoria.org .
16. LR Uzņēmuma reģistrs, šķīrējtiesu saraksts: <http://www.ur.gov.lv/skirejtiesas.html>.

17. Site of Law Faculty of the University of Basel, Switzerland
<http://www.globalsaleslaw.org/index.cfm?pageID=28>.
18. Starptautiskās Patstāvīgās tiesas paraugklauzulas: *<http://www.pca-cpa.org/upload/files/04%20IOPP.pdf>*.
19. UNCITRAL: *www.uncitral.org*.
20. UNIDROIT: *www.unidroit.org*.
21. United Nations Treaty Collection: *<http://treaties.un.org/>*.

1.

Inga Kačevska

2010. gada 19. augusts